

**TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI
DOLGOZATOK 2017
*I. KÖTET***

STUDIA COLLEGII DE STEPHANO BIBO NOMINATI

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZATOK 2017

BIBÓ ISTVÁN
SZAKKOLLÉGIUM

I. KÖTET

Budapest, 2017

ISSN 1585-017X

Kiadja az ELTE Bibó István Szakkollégium
Felelős kiadó: dr. Milánkovich András

Szerkesztők: dr. Milánkovich András, Varga Kálmán Márk
A szerkesztésben közreműködött: Angyal Márton, Balázs Gergő Barna,
Barta Zsolt, Böhm Róbert, Kárász Marcell István

Borítóterv és tördelés: Posztós János
Nyomdai munkák: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

<http://bibo.elte.hu>

*A KÖTET MEGJELENÉSE
AZ NTP-SZKOLL-16
„AZ OKTATÁSI HIVATAL ÁLTAL NYILVÁNTARTOTT SZAKKOLLÉGIUMOK
TÁMOGATÁSA”
CÍMMEL KIÍRT PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSÁBÓL VALÓSULT MEG*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Nemzeti
Tehetség Program

TARTALOMJEGYZÉK

DR. MILÁNKOVICH ANDRÁS

Előszó

ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET

SZÉCSÉNYI GERGELY

A tulajdonjog-fenntartás kérdése a római jogban 12

SZILÁDI PÉTER SÁNDOR

Kossuth, a bukott monarcha vagy a „respublica” őre? 50

ALKOTMÁNYJOG

HAVASI MÁRTA ESZTER

Az alkotmányok stabilitását biztosító jogtechnikai megoldások
Nemzetközi kitekintés és hazai lehetőségek 90

KIRIPOLSZKY MICHAELA

Egy kitüntetett alapjog jövője:
a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének védelme 126

BÜNTETŐJOG ÉS BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG

BITÓ DOROTTYA

Az öngyilkosságban közreműködés büntetőjogi kérdései 164

BUDAI MIHÁLY EGON

Sértetti részvétel a büntetőeljárásban az Európai Unió jogára figyelemmel 203

GULA KRISZTINA PETRA

Örült beszéd, de van benne rendszer?
A kényszergyógykezelés patológiája a hazai szabályozás
és a nemzetközi tapasztalatok tükrében 243

MÁLICS VERONIKA

A gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás érvényesülése, különös tekintettel
a gyermek büntetőeljárásban betöltött pozíciójára 283

.....

ELŐSZÓ

Az Olvasó sokszínű és inspiráló kötetet tart a kezében.

Legalább annyira sokszínűt és inspirálót, amennyire ilyenek maguk a szerzők; az ELTE Bibó István Szakkollégium hallgatói. Az általuk elvégzett kutatások eredményeit bemutató tudományos munkákból állítottuk össze ezt a tanulmánykötetet.

A dolgozatok mögött sok-sok egyéni teljesítmény, és nem elhanyagolható csapatmunka húzódik. Miután egy téma elkezd valakit foglalkoztatni, hosszú időn es rengeteg befektetett energián át vezet az út addig a pillanatig, amikor a befejezett tanulmány végén kiteszi a pontot. Egyénre szabott és egyén által diktált folyamatok ezek: a kezdő kérdés feltevése (amelyhez aztán minden kutatásban ezernyi új, még fel nem tett kérdés is társul majd); a szakirodalom, a joganyagok feltérképezése és feldolgozása; a kritikus szemlélet; tudományosan alátámasztható, a célhoz vezető módszertan meghatározása; a kutatás véghezvitele, majd összegzése és következtetéseinek megfogalmazása. A szerzőt ebben a folyamatban sokan segítik. A téma-vezetője, szakmai beszélgetőpartnerei, és általában az a támogató közeg, amelyik kutatásra, eredmények elérésére bátorít.

Büszke vagyok rá, hogy a szakkollégisták bátran állnak a kihívások elé, és tapintható az a fejlődés, amely a munka során még tovább gazdagítja őket, ezzel egyúttal motivál másokat is. Ez az attitűd olyan érték, amely jól jellemzi a szakkollégium kiinduló gondolatát és esszenciáját: szakmailag motiváló környezetben fejlődni, ebből támogatást meríteni, és támogatni másokat is. Ettől tud szakmailag erős, innovatív, új gondolatokat és a körülötte lévő valóságról véleményt alkotó közösség alakulni.

A jelen kötetben megjelenő dolgozatok mindegyike szerepelt a 2017 tavaszán megrendezett XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián. A 16 résztvevő szakkollégista több hónapnyi intenzív felkészülés után végül 6 tagozat-

ban I. helyezést, 2 tagozatban II. helyezést, 1 tagozatban III. helyezést értek el, emellett 20-nál több különdíjjal jutalmazták őket. Az igazi eredményt azonban nem a helyezések száma, hanem a dolgozatok kimagasló minősége jelenti. Éppen ezért ugyanekkor lelkesedéssel szólunk azokról a szerzőkről, akik a Kari Tudományos Diákköri Konferencián mutatták be hasonlóan színvonalas munkáikat, amelyeket szintén publikálni fogunk. Az pedig, hogy az érdeklődés mennyire szerteágazó a jogtudományon belül, már a tartalomjegyzék átböngészésével is nyilvánvalóvá válik.

Az ELTE Bibó István Szakkollégium olyan szellemi műhelyként működik a hazai felsőoktatásban, amely a legtehetségesebb hallgatók azonosításával, és a tehetségük kibontakoztatására, az önfejlesztésre szolgáló fórumok megteremtésével valósítja meg a tehetséggondozást. Fontos küldetés ez, amit segít az évtizedekre visszanyúló intézményi és szellemi háttér; segít a hasonló érdeklődésű hallgatók munkáját mederben tartó szakmai műhelyrendszer, segítenek a kurzusok és az elkötelezett oktatók, segít a volt szakkollégisták minden generációja – ám főszereplője végső soron maga a hallgató. A hallgató, aki utat keres, utat talál, új utat tapos – olykor nem jó utat, ilyenkor visszatér –, utat választ, végül, akár évekkel később, maga is utat mutat.

Ez a kötet az ő útjaikról szól.

Kérem az Olvasót, fogadja szeretettel, és kívánom, hogy forgassa örömmel és gazdagodjon belőle hasznos új ismeretekkel!

Budapest, 2017. június

dr. Milánkovich András, a Bibó István Szakkollégium igazgatója

ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET

SZÉCSÉNYI GERGELY

A TULAJDONJOG-FENNTARTÁS KÉRDÉSE A RÓMAI JOGBAN¹

1. Bevezetés

„Valakinek van egy háza, mely nekem megtetszik; megvenném, de én az én pénzemet csak egy fél esztendő mulva fogom folyósíthatni; a másiknak meg tetszik az én vételi ajánlatom, pénzre a pillanatban nincs szüksége, de a házat sem akarja a kezéből kibocsátani, mielőtt a pénzt nem látja: nem-e nélkülözhetetlen itt a kölcsönös lekötelezéssel párosult hitelezés? azaz: megkötjük mindjárt most a vételi szerződést de azzal a kikötéssel, hogy ő a vételért csak egy fél év mulva fogja követelhetni, én meg a tulajdont csak egy fél év mulva fogom nyerni. És ha az eladó érvényesen kikötheti, hogy a vételár teljes megfizetéséig semmit se adjon át, nem kötheti-e ki annál inkább, hogy a pusztá használhatást, azaz a dolog birtokát adja át? Azaz, hogy engem mindjárt most, a szerződés létrejöttékor helyez be a ház használásába, lakhatási és bérszedési jogába, azzal, hogy a vételár lefizetésekor a teljes tulajdont nem többé valóságos testi átadás (mert az már megtörtént), hanem az ő pusztá beleegyezése (*brevi manu traditio*) által fogom elnyerni? ... Pedig ennyiből áll a *pactum reservati dominii* jogi mivolta.”² Ezekkel a gondolatokkal mutatja be Szászy-Schwarz Gusztáv a tulajdonjog-fenntartás intézményét 1885-ben, a Kúria tulajdonjog-fenntartással kapcsolatos ítélezési gyakorlatát bíráló írásában, amelyben a tulajdonjog-fenntartás szerepét és eredetét is vizsgálta.

Dolgozatom az eddigiekben röviden ismertetett, a tulajdonjog megtartását szolgáló biztosítékkal foglalkozik, mely dogmatikai szempontból felfogható akként, hogy az „nem az árun alapított – az adós által alapított és a hitelezőt megillető – dologi biztosíték, hanem a tulajdonjog átszállásának folyamatába illesztett feltétel.”³ Ebben is megnyilvánul a tulajdonjog-fenntartás különleges mivolta, hiszen ebben az esetben nem a hagyományos

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója Római Jogi Tagozatában II. helyezést ért el. Konzulens: Prof. Dr. Földi András tanszékvezető egyetemi tanár. A dolgozat az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² SZÁSZY-SCHWARZ GUSZTÁV: *A pactum reservati dominii hatálya*, JK, 20. évf. (1885) 29. sz., 227.

³ LESZKOVEN LÁSZLÓ: *A szerződési biztosítékok jogának fejlődési tendenciái*, In: MISKOLCZI BODNÁR PÉTER (szerk.): *A civilisztika fejlődéstörténete*, Bóbor, Miskolc 2006, 151-177.

módon, a fedezetül szolgáló dolog vagy jog felett alapított jogosultságról kell beszélnünk, hanem egy visszatartott jogról, amely meghatározott célját dologi jogi és kötelmi jogi következményekkel éri el. A tulajdonjog-fenntartás által kialakult helyzet egyfajta osztott uralmi helyzetként írható le, hiszen a jogi uralom valamelyest megoszlik a felek között.⁴ Ezt az esetet nevezte Beck Salamon „csonka tényállásnak” 1923-ban írott cikkében.⁵ A tulajdonjog-fenntartással kötött adásvételi szerződés kapcsán felvetődő kérdésekre a kauzális-tradíciós rendszerben adhatók dogmatikai szempontból a legkielégítőbb válaszok. A feltétel nem az elkötelező (kötelmi kötelező) ügyletre, a szerződésre, hanem a véghezvivő (dologi rendelkező) ügyletre vonatkozik. Ez már a háború előtti magyar magánjogban, de a német és osztrák jogirodalomban is elfogadott volt.⁶ Régi magánjogunk a *pactum reservati dominii* intézményében a dologi jogváltozásra vonatkozó, felfüggesztő feltételt látott, azonban azt csak az ingók körében tartotta hatályosnak.⁷ A felfüggesztő feltétel, amely a dologi jogügyletre vonatkozik, azt eredményezi, hogy a vételár teljes megfizetéséig nem szerez tulajdont a vevő. Ez azonban nem érinti a szerződést, hiszen annak alapján van a dolog birtokában, és adott esetben az alapján fizeti a részleteket a vevő. A jogintézmény alkalmazásakor, ahogy Szászy-Schwarz fogalmazott, rögtön két hitelezési jogügyletre is sor kerül. Az eladó hitelezi a vételárat, míg a vevő a „tulajdonátruházást hitelezi.”⁸

A tulajdonjog-fenntartás jogintézménye általában megjelenik nemzeti jogokban és fontos szerepet tölt be a gazdasági életben. A jogintézmény megítélése és értékelése általánosságban nézve ambivalensnek mondható, azonban egyszerű formája többnyire elfogadott, bár az alkalmazott dogmatikai és szabályozási megoldások országonként egymástól jelentős mértékben eltérnek.⁹

Véleményem szerint legjobban akkor érthető meg és értékelhető egy jogintézmény működése, ha annak eredeti célját és működését is ismerjük, ezeket a fontos gyökereket pedig a római jogban szükséges elsőként keresnünk. A tulajdonjog-fenntartás kérdésével kap-

⁴ Kettős megközelítésről a hatályos polgári jogunkban bővebben: LAJER ZSOLT–LESZKOVEN LÁSZLÓ: *A bizalmi (fiduciárius) biztosítékokról*, PJK, VI. évf. (2004) 1-2. sz., 23-32.

⁵ BECK SALAMON: *Csonka tényállás*, JK, 58. évf. (1923) 21. sz., 164-166.

⁶ FABÓK ZOLTÁN: *Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet*, PJK, VI. évf. (2004) 3. sz., 15.

⁷ Például: KOLOSVÁRY BÁLINT: *A magyar magánjog tankönyve*, 3. kiadás, Grill, Budapest 1911, 224; ANTALFY MIHÁLY: *Vétel, csere*, In: *A magyar magánjog* (szerk: SZLADITS KÁROLY) IV, Grill, Budapest 1942, 322.

⁸ SZÁSZY-SCHWARZ: id. m. 227skk.

⁹ Összehasonlító kitekintéshez ld. CSIZMAZIA NORBERT: *Tulajdon mint biztosíték?*, PJK, VI. évf. (2004) 1-2. sz., 3-22; SZEIBERT ORSOLYA: *A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték*, PJK, II. évf. (2000) 4. sz., 10-20.

csalatosan kevés információt találunk a római jogi szakirodalomban. Az uralkodó nézet szerint a szerződésben kikötött tulajdonjog-fenntartás (*pactum reservati dominii*) mint dologi biztosíték, csak az újkor találmánya.¹⁰ A római magánjogban ugyanis a vételár teljes megfizetéséig az eladó javára feltehetően minden korszakban, de legalábbis a iustinianusi jogban *ipso iure* érvényesült tulajdonjog fenntartása. Ennek fényében dolgozatomban egyrészt a római magánjogban *ipso iure* érvényesülő tulajdonjog-fenntartásról szóló forrásszövegeket kívánom elemezni, másrészt azokat a lehetséges jogi megoldásokat, melyek a tulajdonjog-fenntartáshoz hasonló, az eladó érdekeit a vevői nemfizetés ellen védő joghatások kiváltására lehetettek alkalmasak. Ezen megoldási lehetőségek mellett bemutatom azon formákat, melyek látszólag a tulajdonjog-fenntartás kikötéséhez hasonló módon védték az eladót, azonban a római magánjog szabályai és dogmatikája alapján a gyakorlatban erre nem voltak alkalmasak.

Dolgozatom célja tehát a tulajdonjog-fenntartás tágabb értelemben vett kérdéskörének bemutatása, különös tekintettel az eladói érdekeket védő különféle jogügyleti megoldásokra és azok gyakorlati megvalósulására, a római magánjog forrásainak elemzése, és a vonatkozó modern szakirodalom tanulmányozása alapján.

2. A tulajdonjog átszállásának szabályai

2.1. A tulajdonjog átszállása az eladott és átadott dolgok tekintetében

A tulajdonjog-fenntartás kérdésének vizsgálatához premisszaként először a tulajdonátszállás szabályait kell megvizsgálni. Ehhez kiindulópontként szolgálhat a iustinianusi Intitúciók következő szöveghelye (2, 1, 41):

„*Sed si quidem ex causa donationis aut dotis aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferentur: venditae vero et traditae non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato. quod cavetur quidem etiam lege duodecim tabularum: tamen recte dicitur et iure gentium, id est iure naturali, id effici. sed et si is qui vendidit fidei emptoris secutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.*”

¹⁰ ANTON MEINHART: *Dogmengeschichtliches und Dogmatisches zum Eigentumsvorbehalt*, ZSS RA, 105 (1988), 729-736; AUGUST BECHMANN: *Der Kauf nach gemeinem Recht*, II, Verlag von Andreas Deichert, Leipzig 1884, 111; HEINRICH HONSELL – THEO MAYER-MALY – WALTER SELB: *Römisches Recht*, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg–New York 1987, 163; GOTTFRIED SCHIEMANN: *Über die Funktion des pactum reservati dominii während der Rezeption des römischen Rechts in Italien und Mitteleuropa*, ZSS RA, 93 (1976), 166skk. Vö. JAKOB FORTUNAT STAGL: *Der römische Eigentumsvorbehalt als Vorbehalt des Besitzes*, ZSS RA, 132 (2015), 184.

„Már most, ha a dolog ajándék, hozomány, vagy bármi más címen adatik át, a tulajdon kétségen kívül átszáll; de az eladott és átadott dolgok tulajdonát a vevő csak akkor szerzi meg, ha az eladónak a vételárát megfizette, vagy őt más módon kielégítette, pld. maga helyett más adóst állítva, vagy zálogot adva. Ezt a XII t. törvény is így rendeli, de joggal lehet mondani, hogy a *ius gentiumból*, illetőleg a természetes jogelvekből is következik. De ha az eladó a vevőnek hitelt nyújtott, azt kell mondanunk, hogy a dolog rögtön a vevőé lesz.”¹¹

A római jog a tulajdonátruházáshoz két fontos elemet kívánt meg: a *iusta causát* és a *traditiót*, a német *usus modernus Pandectarum* művelői által használt terminológiával élve a *titulus-t* és a *modus-t*.¹² Az idézett forrásszöveg első mondata szerint a tulajdonjog akkor száll át az eladott és átadott dolgok tekintetében, amennyiben a vételárát megfizették vagy azt más módon biztosították. Ezt a szabályt a német szakirodalomban „*Kaufpreiszahlungsregel*” vagy „*Zahlungsregel*” néven emlegetik.¹³ E szabályból a téma szempontjából az a következtetés vonható le, hogy a római jogban az adásvételnél a vételár teljes megfizetéséig a törvény erejénél fogva érvényesülhetett a tulajdonjog-fenntartás szabálya. A iustinianusi Institutiók fent idézett szövege visszautal a XII táblás törvényre, ennek az utalásnak a hitellessége azonban a modern szakirodalomban vitatott.¹⁴ A dolgozatnak nem célja eldönteni azon kérdést, amelyről a vita leginkább szól: mégpedig az előírás klasszicitását. Ehhez képest sokkal inkább annak bemutatására törekszem, hogy a római jogban milyen megoldások szolgáltak tartalmilag a modern tulajdonjog-fenntartással összevethető célokat.

¹¹ Ifj. MÉSZÖLY GEDEON (ford.): *Justinianus császár institúciói négy könyvben*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1991, 56.

¹² A titulus és modus tanáról bővebben: HELMUT COING: *Europäisches Privatrecht*, I, C. H. Beck, München 1985, 179-180.

¹³ Például ld. ROBERT FEENSTRA: *Eigentumsvorbehalt und Die Regel von Inst. 2, 1, 41 Über das Verhältnis von Kaufpreiszahlung und Eigentumsübertragung*, TR, 58 (1990), 134.

¹⁴ Összefoglalóan, szakirodalmi hivatkozásokkal lásd: JOSEPH A. CH. THOMAS: *Institutes 2.1.41 and the passage of property on sale*, SALJ, 90 (1973), 150-159; ZIMMERMANN Pringsheimra és Schindlerre hivatkozva mondja, hogy szerintük nem tartalmazhatott ilyen elemet a XII táblás törvény, azonban fel is teszi a kérdést, hogy miért torzította volna el Iustinianus. Ld. REINHARD ZIMMERMANN: *The Law of Obligations*, Juta, Cape Town–Wetton–Johannesburg 1992, 273. Magyar nyelvű kurrens szakirodalmi összefoglalásként ld. JUSZTINGER JÁNOS: *A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásaiban*, Dialóg Campus, Pécs, 2016, 162–171. Jusztinger a szakirodalmi nézeteket három csoportba sorolja aszerint, hogy mely korszakokra és mely adásvételi szerződéstípusokra nézve ismerik el az *ipso iure* tulajdonjog-fenntartás szabályát.

A tulajdonjog átszállásának és ezzel a tulajdonjog-fenntartásnak az egyik legnehezebb kérdése talán az, hogyan kell értelmezni az idézett forrásszövegben szereplő *fidem emptoris sequi* fogalmát, amely a vételár megfizetése és biztosítása mellett a harmadik olyan lehetőségként jelenik meg, amelynek alapján mód van a tulajdonjognak a *traditio*val egy időben történő átszállására az adásvétel során. Ha a tulajdonjog a vételárfizetés meghitelezésénél mindenkor nyomban átszállhatna a vevőre (erre enged következtetni a Mészöly-féle, de pl. az új német fordítás is),¹⁵ akkor nem maradna tere a vételár teljes megfizetéséig vagy biztosíték adásáig való tulajdonjog-fenntartás szabályának, mondhatni éppen ezen két lehetőséget fosztaná meg céljától és hatásától.¹⁶ Mackintosh nem is érti, miképpen lehetne bármiféle biztosíték és a vételár hiányában nem a vevő jóhiszeműségére támaszkodva átadni a dolgot.¹⁷ Leginkább arról lehet tehát szó, hogy ha az eladó a vevő becsületességére, szavahihetőségére, tisztességére támaszkodik, akkor a tulajdonjog átszáll.¹⁸ Egyes szerzők úgy vélik, hogy mindenképpen egy kifejezett, a kívüllág felé is látszódó módon kell biztosítani ezt a bizalmi elemet.¹⁹ Más szerzők, így Thomas szerint azonban ez több okból is nehezen elképzelhető. Először is nehezen tartja összeegyeztethetőnek a fent említett bizalmi momentumot a *lex commissoria* intézményével, mint az adásvétel mellékegyezményével, amely (többnyire) felbontó hatállyal bírt.²⁰ Másodsorban két olyan *Digesta* fragmentumra is hi-

¹⁵ *Corpus Iuris civilis. Die Institutionen* (übersetzt von OKKO BEHRENDTS et al.), C. F. Müller, Heidelberg 1993, 56. („dem Käufer den Kaufpreis kreditiert”).

¹⁶ Vö. BÓNIS PÉTER: *A tulajdonjog fenntartása a nyugat-európai polgári törvénykönyvekben és a magyar polgári törvénykönyv tervezeteiben*, ELTE ÁJK Jogi Tanulmányok, Budapest 2009, 64skk.

¹⁷ JAMES MACKINTOSH: *The Roman Law of Sale: With Modern Illustrations: Digest XVIII. 1 and XIX. 1*, T. & T. Clark, Edinburgh 1907, 42.

¹⁸ Stagl szerint: „wenn der Verkäufer dem Käufer sein Vertrauen geschenkt habe. (fidem habere)”. Ezek alapján ő is bizalmi elemet emeli ki. Ld. STAGL: id. m. 188. Jusztinger a következőképpen fogalmazza meg *fidem emptoris sequi* követelményének jelentőségét: „Sőt, a forráshely zárómondatában – a vételárfizetés követelményét tulajdonképpen minden gyakorlati jelentőségétől megfosztva – Justinianus akképp rendelkezik, hogy az áru tulajdonjoga akkor is nyomban átszáll az *emptor*ra, ha az eladó, bízva a vevőben (*fidem emptoris sequi*), annak hitelképességében és ügylethűségében, biztosítékadás nélkül is haladékat enged, azaz meghitelezi számára az ellenszolgáltatást.” Ld. JUSZTINGER: *A vételár meghatározása* (id.), 162; Maaß szerint a *fidem emptoris sequi* követelménye értelem szerűen magába foglalta, hogy az eladó lemond a vételárfizetésről vagy annak biztosításáról. Ld. MARTIN JÜRGEN MAASS: *Die Geschichte des Eigentumsvorbehalts, insbesondere im 18. und 19. Jahrhundert*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2000, 39sk.

¹⁹ THOMAS: *Institutes* 2.1.41. (id.), 151. A szerző a kifejezett móddal kapcsolatosan De Zulueta-ra és Pothier-re hivatkozik.

²⁰ A *lex commissoria* felfüggesztő, illetve felbontó feltételes jellegének összefoglalására lásd: PÓKECZ KOVÁCS ÁTILÁ: *A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során*, PTE ÁJK, Pécs 2012, 19-28; ZIMMERMANN: id. m. 738. o.

vatkozik,²¹ amelyek szerint a tulajdonjog-fenntartására kifejezett módon került sor. Véleménye szerint, ha a tulajdonjog fenntartását kellett a kívülvilág felé látszódnó módon kikötni, akkor az kizárja a hitelezési elem kifejezettségének szükségességét. Amennyiben a tulajdonjog átszállásához a kívülvilág felé látszódnó módon kellett volna „hitelt nyújtani a vevőnek”, akkor nem lett volna értelme az ellentétes tartalmú, tehát a tulajdonjog átszállásának megakadályozására irányuló, kifejezett módon kikötött tulajdonjog-fenntartás használatának.²²

Éppen a fent említettek következtében ezen harmadik lehetőség eredetisége XII táblás törvény említett helyére való visszautalással együtt igen vitatott szakirodalomban.²³ A forrásszöveg hitelességét elsőként Pringsheim kérdőjelezte meg 1916-ban megjelent ismert művében.²⁴ Pringsheim az egész szabályt, a hitelezési követelménnyel együtt, Iustinianusnak tulajdonította. Egyrészt ellentmondást látott a vételár megfizetéséhez kötött tulajdonátzállás, másfelől azon tudatosság között, amellyel a klasszikus római jogászok a dologi rendelkező és a kötelmi kötelező ügyletet szétválasztották. Másrészt olyan, a III. században keletkezett *rescriptumokra* utal, melyekből levezethetően akkor még nem érvényesült az I. 2, 1, 41 szabálya. Schönbauer szintén úgy véli, hogy a *fidem emptoris sequi* követelménye Iustinianus korában alakult ki, de azt feltételezi, hogy a vonatkozó forrásszöveg nagy része egy klasszikus szabályt tartalmaz, mely a *mancipatióra* és a *traditióra* is vonatkozott.²⁵ Thomas szerint az I. 2, 1, 41 a *mancipatio* és ezzel az *auctoritas* fejlődéshez kapcsolható, míg a *fidem emptoris sequi* iustinianusi követelménye nem a szabály lerontására, hanem azon helyzetek megmagyarázása szolgál, amelyekben a tulajdonjog úgy száll át, hogy a vételárat nem fizették meg, és nem is biztosították.²⁶

²¹ D. 41, 2, 38, 1 és D. 43, 26, 20. Ezen két forráshely részletesebb ismertetésére a dolgozat későbbi részében kerül sor.

²² Ezen állítást egészítheti ki Bessenýó véleménye, amely szerint a szabály (I. 2, 1, 41) nem bírhatott túl nagy gyakorlati jelentőséggel, pusztán arról van szó, hogy így nem kellett kifejezetten kikötni a tulajdonjog fenntartását (*pactum reservati dominii*). Ld. BESSENYÓ ANDRÁS: *Római magánjog*, 4. kiadás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2010, 380.

²³ Ld. THOMAS: *Institutes 2.1.41* (id.), 150-159.

²⁴ FRITZ PRINGSHEIM: *Der Kauf mit fremdem Geld: Studien über die Bedeutung der Preiszahlung für den Eigentumserwerb nach griechischem und römischem Recht*, Verlag von Veit, Leipzig 1916, 50-89. Pringsheim nézetének kitűnő összefoglalását adja THOMAS *Institutes 2.1.41* (id.), 152.

²⁵ ERNST SCHÖNBAUER: *Zur Frage des Eigentumsüberganges beim Kauf*, ZSS RA, 52 (1932), 195skk.

²⁶ THOMAS: *Institutes 2.1.41*. (id.), 150-159.

A fentiekben csak jelzésszerűen ismertetett szakirodalmi aggályok ellenére a római jog modern kézikönyveiben általában az olvasható, miszerint az I. 2, 1, 41 nemcsak a iustinianusi, hanem a klasszikus jogot is tükrözi.²⁷ Így nemcsak a vételár megfizetése vagy annak biztosítása (akár kötetmi, akár dologi biztosítékkal), hanem a *fidem emptoris sequi* követelménye, tehát annak kifejezett, más biztosíték adása nélküli meghitelezése is elegendő volt a tulajdon átszállásához.

Fontos megemlíteni, hogy a Digestában két olyan töredéket is találunk, amelyek tartalmilag összecsengenek az I. 2, 1, 41-ben leírt szabállyal:

Pomp. D. 18, 1, 19

„*Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum vel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisfactione.*”²⁸

Pomponius arról beszél, hogy amit eladtam, csak akkor kerül a vevő tulajdonába, ha megfizeti a vételárat, vagy arra nézve biztosítékot nyújt, vagy ha mi a vevőnek minden további biztosíték nélkül hitelt nyújtunk.

Hasonlóképpen szól Gaius a következő töredékben:

Gai. D. 18, 1, 53

„*Ut res emptoris fiat, nihil interest, utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussor datus sit. quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si venditori de pretio satisfactum est, veluti expromissore aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.*”²⁹

²⁷ HONSELL–MAYER-MALY–SELB: id. m. 162; MAX KASER: *Das Römische Privatrecht*, I, C.H. Beck München 1971, 418. Vö. FÖLDI ANDRÁS–HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, 19. kiadás, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest 2014, 332.

²⁸ Stagl szerint Pomponius a satisfactiót a biztosítékok közüli kivételként értette. Azonban a HEUMANN–SECKEL-féle *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts* c. mű alapján biztosíték értendő alatta ebben az esetben. Ezt támasztja alá az új német fordítás is: „Was ich verkauft habe, gelangt nur dann in das Eigentum des Empfängers, wenn uns entweder der Preis bezahlt oder für ihn Sicherheit geleistet ist oder auch wenn wir dem Käufer ohne jede Sicherheitsleistung Kredit gewährt haben.” Ld. BEHRENDTS et al.: id. m. III, 1999, 446. Thomas angol romanista is hasonlóképpen értelmezi: „What I have sold becomes the property of the recipient only if the price has been paid or security for it been given or if we give credit to the buyer without any security.” Ld. THOMAS: *Institutes* 2.1.41 (id.), 155–156.

²⁹ Az új német fordítás szerint: „Dafür, dass die Sache ins Eigentum des Käufers übergeht, mach es keinen Unterschied, ob der Preis bezahlt oder ob zur Sicherung der Kaufpreisordnung ein Bürge bestellt ist. Was wir insoweit über den Bürgen gesagt haben, wird umfassender verstanden, so dass, auf welche Weise auch immer dem Verkäufer für den Preis Sicherheit geleistet worden ist, ob zum Beispiel durch Schuldübernahme oder Pfandbestellung, es genauso ist, wie wenn der Preis bezahlt worden wäre.” Ld. BEHRENDTS et al.: id. m. III, 1999, 459.

E szöveg szerint a dolog tulajdonjogának megszerzése szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a vételár megfizetésre kerül-e, vagy ezen kötelezettség teljesítésére kezest állítanak-e. Gaius hozzáteszi, hogy amit a kezesről mondott, azt tágabban kell érteni, ha tehát a vételár megfizetését az eladó javára bármilyen módon biztosítják, [pl.] tartozásátvállalást vagy zálogjogot alapítottak, akkor azt olybá kell venni, mintha a vételárat megfizették volna.

A bemutatott forrásszöveg lényege a vizsgált kérdés szempontjából tehát az, hogyha a vételár megfizetését biztosították, akkor az joghatásában olyan, mintha a vételárat megfizették volna, így a tulajdonjog átszáll.

2.2. *Res Mancipi* átruházása *traditio* útján

Res Mancipi vétele esetén, ha a vevő nem tudta vagy nem akarta azonnal megfizetni a teljes vételárat, akkor a dolgot eladni kívánó tulajdonos, amennyiben ennek ellenére is szerette volna megkötni az ügyletet, a klasszikus római jogban két lehetséges megoldás közül választhatott.³⁰ Ha megbízott a vevőben, a *mancipatio*, mint a *ius civile* szerinti szerzésmód eszközlése útján, átruházhatta a vevőre a dolog civiljogi tulajdonát.³¹ A dolgot eladni kívánó tulajdonos a másik lehetősége az volt – és ez témánk szempontjából kiváltképpen releváns –, hogy *traditio* útján ruházza át a *res Mancipi* pusztán bonitár tulajdonjogát a vevőre. Ezt az esetet mutatja be Gaius:

Gai. inst. 2, 41

„*Nam si tibi rem Mancipi neque Mancipavero neque in iure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias; semel enim impleta usucapione proinde pleno iure incipit, id est in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea Mancipita vel in iure cessa esset*”

Eszerint „ha ugyanis neked egy *res Mancipi*-t se nem *mancipáltam*, se nem *cedáltam* in iure, csak átadtam neked, a dolog a vagyoned részévé vált, a *ius Quiritium* alapján azonban az enyém marad mindaddig, amíg azt te birtoklással el nem birtokoltad: ha egyszer ugyanis már befejezted az elbirtoklást, attól kezdve teljes joggal a tieddé válik, azaz egyrészt a vagyonedba tartozik az a dolog, és egyúttal a *ius Quiritium* alapján is a tied, mintha csak *mancipálták* vagy in iure *cedálták* volna.”³²

³⁰ A posztklasszikus és a iustinianusi jogban a *res Mancipi* civiljogi tulajdonjogát már pusztán *traditio*val is át lehetett ruházni. Ld. FÖLDI–HAMZA: id. m. 323. A tulajdonjog-fenntartás ezen formájához ld. STAGL: id. m. 186. A szerző „kraftloser Eigentumsvorbehalt”-nak nevezi ezt az esetet.

³¹ Feltéve, hogy nem volt érvényben a Iustinianus által a XII. táblás törvényeknek tulajdonított *ipso iure* tulajdonjog-fenntartás.

³² *Gaius Institúciói*, ford. Brósz Róbert, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1995, 53.

Ebben a különleges helyzetben a vevő csak bonitár tulajdont szerez,³³ míg átmenetileg az eladó marad a civiljogi tulajdonos. Ha a vevő nem *mancipatio* útján szerezte meg a *res Mancipit*, akkor a klasszikus római jogban formai hiba miatt csak elbirtoklással szerezhetett civiljogi tulajdont.³⁴ Ez a helyzet felfogható egyfajta tulajdonjog-fenntartásként, amely azonban, ahogy a legújabb szakirodalomban Stagl rámutat, három okból is egy nagyon gyenge jogi pozíciót eredményez az eladó számára.³⁵ Amennyiben az eladó a *rei vindicato* lehetőségével élt, úgy a vevőt megillette az *exceptio rei venditae et traditae* kifogása (ha a dolgot közvetlenül az eladótól szerezte).³⁶ Ha önkényesen visszavette volna a dolgot a bonitár tulajdonostól, úgy *furtum possessionis* valósulna meg.³⁷ A vevő jogi pozíciójának erősítésére szolgált az *actio Publiciana* is, amely *in rem*, a tulajdonoséhoz hasonló jogi védelemhez juttatta a bonitár tulajdonost, bár relatív jellege miatt csak időlegesen rendezte a helyzetet.³⁸

Összességként megállapítható, a *res Mancipi traditio* útján való átruházása nem jelenthetett megfelelő biztosítékot az eladó számára. A tulajdonjog-fenntartás *ipso iure* érvényesülhetett vélhetően mind a *res nec Mancipi*, mind a *res Mancipi* adásvétele esetében, ha a vételár nem fizették meg és nem is biztosították, vagy egyéb biztosíték adása nélkül hitelezték.

Ezek után azt szükséges megvizsgálni, hogy a tulajdonjog-fenntartás ezen (*ipso iure*) formája megfelelő védelmet tudott-e nyújtani az eladó számára. E kérdés megválaszolásához pedig az elbirtoklás kérdéskörének vizsgálata elengedhetetlen.

2.3. Az elbirtoklás hatása az *ipso iure* tulajdonjog-fenntartásra

Ahogy a tulajdonjog átszállása körében látható, a római jogban a tulajdonjog fenntartása volt a tételes jogi szabályozás alapján determinált alaphelyzet. Fontos azonban megvizsgálni, hogy a szabályozás – a biztosíték adása nélküli hitelezés következtében is átszálló tulajdon miatt – valóban el tudta-e érni azt a hatást, amely indokolta tehette volna alkalmazását, és amelyhez az eladónak fontos érdeke fűződött. Ezért elengedhetetlen a téma szempontjából megvizsgálni az elbirtoklás kérdését. Hiszen mit ér vele az eladó, ha a tulajdonjoga a vételár megfizetéséig elvileg nem száll ugyan át, azonban a vevő a dolgon elbirtoklással

³³ KASER: id. m. 403; FÖLDI–HAMZA: id. m. 287.

³⁴ FÖLDI–HAMZA: id. m. 325.

³⁵ STAGL: id. m. 186.

³⁶ FÖLDI–HAMZA: id. m. 353–356.

³⁷ KASER: id. m. 615. Ld. még STAGL: id. m. 186.

³⁸ FÖLDI–HAMZA: id. m. 353–356.

igen rövid idő alatt tulajdont szerez? Egyes szerzők (Bechmann, Windscheid és Schönbauer)³⁹ úgy vélik, hogy a vevőnek fizetnie kell ahhoz, hogy az elbirtoklás útján tulajdont tudjon szerezni, mások (például: Exner)⁴⁰ szerint a vevő elbirtoklása fizetés nélkül is lehetséges.⁴¹

Az elbirtoklásnak a klasszikus római jogban megkövetelt feltételei közül a jóhiszeműség az, amely Stagl szerint egy mai jogász szemével nézve problémát vethetne fel, hiszen kérdéses, hogy miként lehet jóhiszemű az, aki tudhatta, hogy még nem szerzett tulajdont, hiszen nem fizette meg a teljes vételárat.⁴²

Gaius szerint az elbirtoklás szempontjából elsősorban az jóhiszemű, „aki azt hiszi, hogy az átruházó tulajdonos volt.”⁴³ Ha a vevő úgy gondolta, hogy az eladó/átruházó elidegenítési hatalommal van felruházva, akkor is jóhiszeműnek minősült.⁴⁴

A *bona fides*nek ezt az interpretációját tükrözi a következő Paulus-szöveg is:

Paul. D. 18, 1, 27

„*Qui a quolibet rem emit, quam putat ipsius esse, bona fide emit...*”

Eszerint aki egy dolgot olyantól vesz, akit tulajdonosnak tart, jóhiszeműen vásárol.

A pozitív meggyőződés mellett a nemtudás negatív momentumára is utal következő Modestinus-töröklet:

Mod. D. 50, 16, 109

„*Bonae fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse aut putavit eum qui vendidit ius vendendi habere*”

Eszerint azon vevő jóhiszemű, aki nem tudta, hogy akitől vesz, nem tulajdonos, vagy aki azt hitte, hogy az eladót megillette a dolog eladásának joga.

Az imént idézett Paulus- és Modestinus-szövegekben leírt tényállások esetében Stagl szerint úgy minősül a vevő jóhiszeműnek, hogy még egyáltalán nem fizetett, értve ezalatt azt, hogy még adott esetben a vételár-részletek megfizetését sem kezdte meg.⁴⁵

³⁹ BECHMANN: id. m. III, 71skk.; SCHÖNBAUER: id. m. 232; BERNARD WINDSCHEID: *Lehrbuch des Pandektenrechts*, 9. Aufl. Band 1, Rütten & Loening, Frankfurt am Main 1906, 179. §

⁴⁰ ADOLF EXNER: *Die Lehre vom Rechtserwerb durch Tradition nach österreichischem und gemeinem Recht*, Manz, Wien 1867, 365.

⁴¹ STAGL: id. m. 190.

⁴² STAGL: id. m. 190-191.

⁴³ Gai. 2, 43 alapján lásd: FÖLDI-HAMZA: id. m. 327; ld. még FÖLDI ANDRÁS: *Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről*, AUB, 44 (2007), 123-144.

⁴⁴ FÖLDI-HAMZA: id. m. 327.

⁴⁵ Azonban idézett forrásszövegek erről nem beszélnek, ezért felmerül a kérdés, Stagl mire alapozza ezt az állítását. Ld. STAGL: id. m. 190-191.

További forrásszövegek is tárgyalják azt a másik, fentebb már említett esetet, amikor valaki azt gondolta, hogy az átruházó elidegenítési hatalommal van felruházva. A bemutatásra kerülő források abból a szempontból bírnak jelentőséggel a téma kapcsán, hogy a jóhiszeműség követelménye ezekben az esetekben is azon múlik, hogy a vevő tudja-e, hogy az átruházó elidegenítheti-e a dolgot. A következő két forrásszöveg az ügyletképességgel, ezáltal pedig az elidegenítési hatalommal kapcsolatos.⁴⁶

Paul. D. 18, 1, 27:

„...at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.”⁴⁷

Eszerint aki azonban a gyám beleegyezése nélkül egy önjogú serdületlentől vásárol, vagy a nem valódi gyám jóváhagyásával vesz, de tudja, hogy az nem gyám, nem tekinthető jóhiszeműnek, ahogy Sabinus is írta.

A következő forrásszöveg is a tudattartalom jelentőségét emeli ki:

Gai. D. 6, 2, 13, 2

„Qui a pupillo emit, probare debet tutore auctore lege non prohibente se emissee. Sed et si deceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emissee videtur.”

Eszerint aki egy önjogú serdületlentől vásárol, annak bizonyítania kell, hogy ez a gyám alakszerű hozzájárulásával és törvénysértés nélkül történt. Azonban akkor is jóhiszemű vevőnek kell tekinteni, ha megtévesztően egy nem valódi gyám jóváhagyásával vásárolt.

Az elbirtokláshoz szükséges *bona fides* szubjektív monista értelmezése azonban vitatott. Bruns, majd újabban Söllner szerint a *bona fides* minden esetben szigorú, objektív kritérium, még az elbirtoklás esetén is.⁴⁸ Az objektív értelmezést alátámasztják forrásszövegek,⁴⁹ azonban összességében gyenge pontjai is vannak az elméletnek.⁵⁰ Földi az egyes álláspontok alapos vizsgálata után nem tartja megalapozottnak azt a nézetet, mely szerint a *bona fides*

⁴⁶ STAGL: id. m. 191.

⁴⁷ Az új német fordítás szerint: „Wer von irgend jemandem eine Sache kauft, die er für dessen Eigentum hält, kauft gutgläubig. Wer dagegen ohne förmliche Zustimmung des Vormunds von einem Mündel kauft oder mit der förmlichen Zustimmung eines Scheinvormunds, von dem er weiß, daß er nicht Vormund ist, kann nicht als gutgläubiger Käufer angesehen werden, wie auch Sabinus geschrieben hat.” Ld. BEHRENDTS et al.: id. m. III, 1999, 448.

⁴⁸ Ld. FÖLDI: *Újabb észrevételek* (id.), 126, 132.

⁴⁹ Pl. Ulp. D. 41, 4, 7, 6; Iul. D. 41, 4, 8. Ld. FÖLDI: *Újabb észrevételek* (id.), 133-134.

⁵⁰ Stagl hivatkozik Söllner objektív elméletére („Redlichkeit”), azonban annak gyenge pontját is kiemeli. Ld. STAGL: id. m. 191. A Redlichkeit az osztrák jogban objektív kritérium, ld. FÖLDI: *Újabb észrevételek* (id.), 128; Vö. JOSEPH A. CH. THOMAS: *Textbook of Roman Law*, North-Holland Publ., Amsterdam–New York–Oxford 1976, 160.

minden forrásszövegben objektív jelentést hordoz.⁵¹ Stagl véleménye szerint még ha Söllner szigorú, objektív szemléletét is követjük, akkor sem juthatunk az *ipso iure* tulajdonjog-fenntartás vizsgálata során – a szubjektív felfogástól – lényegesen eltérő megoldásra,⁵² és ezzel mutat rá kritikusan arra a pontra, mely miatt érdemes az elbirtoklás vizsgálata: a római jog ugyan kimondta a tulajdonjog-fenntartás szabályát, azonban az elbirtoklás állandóan fenyegető veszélye folyamatosan fennállt, így az előbbi szabály nem jelenthetett igazi biztosítékot. Véleménye szerint az *ipso iure* tulajdonjog-fenntartás minden nagyobb jelentőség nélküli, valószínűleg praktikussága miatt alkalmazott szabály volt.⁵³ Az adásvétel, mint tulajdonátruházó szerződés megfelelő jogcím volt az elbirtokláshoz,⁵⁴ és amennyiben a vevő a fentiek fényében jóhiszemű volt, a *possessió*val megkezdhetette az elbirtoklást, így az I. 2, 1, 41 szabályai csak az elbirtoklásig jelenthettek biztosítékot az eladó számára.

3. Zálogjog és lex commissoria az adásvételnél

3.1. Zálogjog és a tulajdonjog fenntartása

Az is lehetséges, hogy az eladó úgy adja el a dolgot, hogy azt követelése biztosításául zálogjog terhelje a vételár teljes megfizetéséig. A zálogjog kezdetben csak fiduciárius formában létezett. Az e célból alkalmazott *fiducia cum creditore contracta* hatása az lehetett, hogy a vevő az eladótól megvásárolt – már a tulajdonában lévő – *res Mancipi* tulajdonjogát *mancipatio* útján visszaruházza az eladóra.⁵⁵ Így az eladó nem fenntartaná, hanem „visszkapná” tulajdonát. A préklasszikus korban *in rem actió*val védett jogként („korlátolt dologi jogként”) kialakult *pignus* alkalmazása esetén az eladó csak a dolog birtokát kapná vissza a vevőtől (aki azonban már tulajdonos). A *Digestában* található olyan forrásszöveg, mely azt mondja ki, hogy a 25 év alatti minor esetében nem lehet a fent említett konstrukciót megvalósítani:

Ulp. D. 27, 9, 1, 4

„Si minor viginti quinque annis emit praedia, ut, quoad pretium solveret, essent pignori

⁵¹ FÖLDI: *Újabb észrevételek* (id.) 142sk.

⁵² STAGL: id. m. 191.

⁵³ STAGL: id. m. 194.

⁵⁴ FÖLDI–HAMZA: id. m. 328.

⁵⁵ FÖLDI–HAMZA: id. m. 445.

*obligata venditori, non puto pignus valere: nam ubi dominium quaesitum est minori, coepit non posse obligari.*⁵⁶

Eszerint ha egy 25 év alatti akként vásárol telkeket, hogy azokat az eladó javára mindaddig zálogjog terheli, ameddig a vevő a vételárat meg nem fizeti, akkor a zálogjog nem érvényes, hiszen ha a 25 év alatti szerzi meg a tulajdonjogot, akkor a zálog nem terhelheti többé.

A problémát itt leginkább az esetleges kamatok meghatározása jelenthette, hiszen úgy tekintették, mintha az eladó a vevőnek hitelt nyújtott volna, azonban vélhetően éppen az e probléma okozta nehézségek miatt e konstrukció alkalmazásáról kevés forrás található.⁵⁷

3.2. Lex commissoria

A római magánjog forrásaiban több különböző területen is megtalálható a *lex commissoria* néven ismert szerződési mellékkikötés. Szerepelhetett a *fiducia cum creditore* és a kézizálog-szerződés (*contractus pignoratiticius*) körében.⁵⁸ Témánk szempontjából azonban a *lex commissoria*nak az adásvétel mellett történő kikötése releváns,⁵⁹ amely biztosította az elállás lehetőségét arra az esetre, ha a vevő nem fizetne időben.⁶⁰ Megállapítható, hogy a *lex commissoria* az adásvételi szerződések esetén hasonló szerepet töltött be, mint a *pactum reservati dominii*, hiszen az eladó visszakövetelési jogát alapozta meg a vevő nem megfelelő teljesítése esetére.⁶¹ Fontos különbséget tenni a *lex commissoria* felfüggesztő és felbontó jellege között.⁶² A termékeny szakirodalmi vitából Bechmann álláspontját emelném ki a témával összefüggő szóhasználat miatt, aki a *lex commissoriát* nem feltételnek, hanem egy felbontó hatályú fenntartásnak (Vorbehalt) tekinti, amely arra szolgált, hogy az eladó

⁵⁶ Az új német fordítás szerint: „Hat ein Mündiger unter fünfundzwanzig Jahren Grundstücke kauft, die dem Verkäufer verpfändet sein sollten, bis der Käufer den Kaufpreis bezahlt hat, so meine ich nicht, dass das Pfandrecht wirksam ist; sobald nämlich der Minderjährige das Eigentum erworben hat, kann es schon nicht mehr verpfändet werden.” Ld. BEHRENDTS et al.: id. m. IV, 2005, 515.

⁵⁷ STAGL: id. m. 194.

⁵⁸ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 15.

⁵⁹ FÖLDI–HAMZA: id. m. 519; HONSELL–MAYER-MALY–SELB: id. m. 320; DELI GERGELY: *Salus rei publicae*, Gondolat Kiadó, Budapest 2014, 65-78.

⁶⁰ „Si ad diem pecunia soluta non sit, ut fundus inemptus sit.” Ld. pl. Pomp. D. 18, 3, 2 és Paul D. 41, 4, 2, 3.

⁶¹ HONSELL–MAYER-MALY–SELB: id. m. 320; PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 114; HEINRICH HONSELL: *Römisches Recht*, 8. Aufl., Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2015, 138.

⁶² Pl. FRANZ WIEACKER: *Lex commissoria. Erfüllungszwang und Widerruf im römischen Kaufrecht*, Duncker & Humblot, Berlin 1932, 19- 36; A szakirodalmi vita összefoglalásaként lásd: PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 19-28.

(a meghatározott idő lejártá után) mentesítse magát a szerződésben foglalt kötelezettségeitől.⁶³ Szerinte ezáltal a veszély a szerződés megkötésével átszállt a vevőre.⁶⁴ Több szerző szerint is a *lex commissoria* segítségével volt megvalósítható a római jog szabályai szerint egy, a mai értelemben vett tulajdonjog-fenntartás kikötéséhez hasonló jogi megoldás.⁶⁵

Mint azonban arra Stagl rámutat, a *lex commissoria* nem volt felek akaratának megfelelő megoldás, mivel ezen mellékegyezmény esetén a fent említettek szerint egy meghatározott időhöz volt kötve a vevő vételárfizetése, és ezzel együtt az állás jogának gyakorlása.⁶⁶ Amennyiben a vevő nem fizetett a határidőig, a vevő lényegében állhatott az adásvételtől.

A feltétel jellegéből is fontos különbségek eredhetnek: ha a *lex commissoriát* felfüggesztő feltételként alkalmazták, akkor a felek megakadályozhatták, hogy a vevő tulajdonos, vagy akár elbirtoklás révén tulajdont szerző birtokos legyen, azonban ennek fényében az eladó sem követelhetette a vételárat a vevőtől.⁶⁷ Ha elfogadjuk azt a nézetet, amely szerint többnyire felbontó feltételként alkalmazták,⁶⁸ akkor a feltétel következtében az adásvétel nemcsak érvényessé, hanem hatályossá is vált, amiből az következik, hogy az eladó tulajdonjoga a szerzőismód eszközölésével rendes esetben azonnal átszállt a vevőre. A szakirodalomban régóta vita folyik a *lex commissoria* dologi visszaható hatályáról. Míg Kaser, Wesel, Peters és Zimmermann szerint a *lex commissoria* hatására az eladót megillette a *rei vindicatio* megindításának lehetősége, addig Bechmann, Wieacker és Flume tagadják a jogintézmény dologi visszaható hatályát.⁶⁹ A legfontosabb különbség a tulajdonjog fenntartásához képest az, hogy itt lényegében az eladó nem marad tulajdonos, hanem csak a „jogvesztő záradék”⁷⁰ folytán lehetősége van az adott időintervallumon belül nem fizető vevővel szemben elállni az adásvételtől. Ez a különbség a feltétel jellegéből adódik: a felfüggesztő feltétellel (ami ebben az esetben a vételár megfizetése)

⁶³ BECHMANN: id. m. II, 1884, 520.

⁶⁴ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 19.

⁶⁵ PL. HONSELL: id. m. 138; PETER APATHY – GEORG KLINGENBERG – MARTIN PENNITZ: *Einführung in das römische Recht*, 6. Auflage, Böhlau Verlag, Köln 2016, 159-160; MAASS: id. m. 45-52; PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 114.

⁶⁶ STAGL: id. m. 181-200.

⁶⁷ PL. STAGL: id. m. 193-194.

⁶⁸ FÖLDI-HAMZA: id. m. 522.

⁶⁹ A kérdés kurrens szakirodalmi összefoglalásához lásd: PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 32-36.

⁷⁰ FÖLDI-HAMZA: id. m. 522.

⁷¹ BENEDEK FERENC és PÓKECZ KOVÁCS ATTILA szerint a *lex commissoria* felfüggesztő feltételes alakzata nem más, mint maga a *pactum reservati dominii*. Ld. BENEDEK FERENC-PÓKECZ KOVÁCS ATTILA: *Római magánjog*, Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest 2015, 301.

kötött adásvételi szerződés esetében az szerződés csak a feltétel bekövetkeztével vált volna hatályossá, tehát addig a vevőt nem terhelte volna a vételárfizetés kötelezettsége, viszont az eladó sem követelhetne volna még a vételár megfizetését.⁷¹

Az itt vizsgálandó másik fontos kérdéskör az elbirtoklás: a felbontó feltétellel kötött adásvétel (*lex commissoria*) esetén az áru átadását követően azonnal elkezdődhetett az elbirtoklás, és az így kötött szerződés egyben *iusta causa usucapionis*ként szolgált.⁷² Fontosnak tartom kiemelni Thomas angol romanista nézetét a mellékkikötésekről (így a *lex commissoriáról* is), amely szerint gazdasági céljaik, funkcióik azok, amelyek alapján a klasszikus római jogtudósok meghatározták, hogy éppen melyik kikötést alkalmazták egy adott esetben. Szerinte a konszenzuális jelleg az, amely lehetővé tette, hogy ne csak a civiljog merev formáiban való gondolkodás érvényesüljön, persze ez még szerinte nem zárja ki, hogy ne lehettek volna rendszeres alkalmazásban a megszokott formák.⁷³

A *lex commissoriáról* összefoglalásként megállapítható, hogy meghatározott idő letelte után biztosította a vevőnek a tulajdonjoga „visszaszerzését”, de nem annak fenntartását, ezáltal hasonló joghatást váltott ki, mint a tulajdonjog fenntartása, azonban az elbirtoklás, mint tulajdonszerzési mód ezen mellékegyezmény alkalmazása körében is szerephez juthatott.

4. A *possessio* jelentősége

Az eddig leírtak fényében látható, hogy azok a jogi megoldások, amelyek a törvény erejénél vagy a felek akaratánál fogva a dolgát eladó tulajdonosnak a vételár megfizetéséhez fűződő érdekét védendően létrejöttek, nem védték megfelelően a tulajdonost, hiszen a meglehetősen rövid idejű *usucapio* miatt a tulajdonjog fenntartását csak időlegessé tették. Így tehát a tulajdonjog nem a vételár megfizetéséig került fenntartásra, hanem a rövid idejű elbirtoklás általi tulajdonszerzésig. A fentiek alapján megállapítható, hogy amennyiben a szerződő felek a tulajdonjog átszállását a vételár teljes megfizetéséhez kívánták kötni, akkor ki kellett küszöbölniük azt, hogy a vevő *possessio ad usucapionem*hez jusson. A „birtok fenntartása” hathatósan megakadályozhatta az elbirtoklást,⁷⁴ így a felek által alkalmazott, a birtok fenntartását célzó jogi konstrukciók alkalmasak lehettek olyan joghatás elérésére, amely a modern tulajdonjog-fenntartásnak megfeleltethető.

⁷² PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 49.

⁷³ JOSEPH A. CH. THOMAS: *Provisions for Calling off a Sale*, TR, 35 (1967), 564-565. Ld. az újabb szakirodalomban hasonlóan JAKAB ÉVA: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011, 24skk.

⁷⁴ STAGL: id. m. 184. Az ezt megelőző szakirodalomban ld. FRITZ PRINGSHEIM: *Zum Eigentumsübergang beim Kauf*, ZSS RA, 50 (1930), 407.

5. A felek által létesített, a tulajdonjog-fenntartás hatását előidéző lehetőségek

Az eladónak, aki a vevőnek hitelt nyújtott az adásvételhez, de nem akart teljes mértékben a vevő fizetőképességére és becsületességére támaszkodni, a római jogtudósok azt tanácsolták, hogy eszközölgjön különleges kikötéseket, és a vevőnek (csak) mint *precaristának* (szívességi használó) vagy mint *conductornak* (bérló) engedje át a dolgot.⁷⁵ Az ilyen megállapodás lehetővé tette a dolog használatát a vételár kifizetése előtt, ugyanakkor megőrizte az eladó tulajdonosi pozícióját.⁷⁶

5.1. Bérleti szerződés (*locatio conductio*) a vevővel

Az eladó a vevővel megállapodhatott úgy, hogy a vételár teljes megfizetéséig a vevő bérli a szerződés tárgyát képező dolgot, adott esetben ingatlant.⁷⁷ Ilyen esetről ír Iavolenus is:

Iav. D. 19, 2, 21.

„Cum venderem fundum, convenit, ut, donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet...”⁷⁸

Eszerint midőn a telkemet eladom, abban egyezünk meg, hogy amíg a vételár nincs teljes mértékben megfizetve, a vevő meghatározott bérösszegért bérelje a földemet.

A szövegből kiolvasható megállapodás alkalmas arra, hogy a tulajdonjog-fenntartás joghatását váltsa ki. A *ius commune* erre hivatkozott úgy, mint *pactum reservati dominii*,

⁷⁵ ZIMMERMANN: id. m. 276; Erről a két esetről ír Jusztinger is. Ld. JÁNOS JUSZTINGER: *Acquisition of Ownership in the Sales Contract Practice of Ancient Rome*, In: FÖLDI ANDRÁS – SÁNDOR ISTVÁN – SIKLÓSI IVÁN (szerk.): *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza*, Eötvös Kiadó, Budapest 2015, 233.

⁷⁶ MEINHART: id. m. 1988, 729-736. A görög jogban a „fiktív kölcsönhöz” ld. PHILIP SCHEIBELREITER: *Der Kreditkauf im griechischen Recht. Grundlagen und Dokumentation des „fiktiven Darlehens“*, In: ÉVA JAKAB (ed.): *Sale and Community Documents from the Ancient World*, Trieste 2015, 181-212.

⁷⁷ Deli szerint ezzel a konstrukcióval funkcionálisan ugyanaz a cél volt elérhető, mint a *lex commissoria* kikötésével. Ld. DELI: *Salus rei publicae* (id.), 81.

⁷⁸ A Watson-féle angol fordítás szerint: „In the sale of my farm, it is agreed that until the price is completely paid, the buyer should have the farm under hire at a fixed rent...” Ld. THEODOR MOMMSEN – PAUL KRUEGER – ALAN WATSON (ed.): *The Digest of Justinian*, II, Pennsylvania, University of Pennsylvania Press 1985, 563.

amelyet a római jogtudósok hoztak létre az *emptio venditio* és a *locatio conductio* kumulatív kombinációjával.⁷⁹

Zimmermann rámutat arra, hogy az efféle vegyes szerződésekben az adásvételi jelleg dominált, míg a bérleti elem csak azt a célt szolgálta, hogy a felek az általuk kívánt joghatásokat a szerződéssel elérhessék.⁸⁰

Fontos megvizsgálni, hogy a két szerződés egymáshoz való kapcsolata miként írható le.⁸¹ A kapcsolódási pontok alapján három lehetséges megoldás vázolható fel.⁸² Elsőként említendő a modern szakirodalomban (pl. Knütelnél) „alternatív kombinációnak” nevezett eset,⁸³ amelyben a felek között vagy adásvétel, vagy bérleti szerződés jön létre önálló szerződésként. Lehetséges azonban, hogy az adásvételhez, mint *pactum adiectum* kapcsolódik a bérleti szerződés.⁸⁴ Harmadik megoldásként jöhet szóba a jelen dolgozat témájának szempontjából fokozott jelentőséggel bíró, Knütel által ún. „kumulatív kombinációnak” nevezett eset, amelyben a vevő kizárólag a vételár kiegyenlítéséig veszi bérbe az adásvétel tárgyát, így lehetséges az, hogy a vevő (aki ezáltal egyben bérlő is) egyszerre tartozik a vételár és a bérleti díj megfizetésével.⁸⁵

A *locatio conductio (rei)* alkalmazása esetén még a birtokosi pozíciót is megtartotta az eladó, hiszen ez a jogügylet a bérlő számára csak *naturalis possessiót* keletkeztetett,⁸⁶ így

⁷⁹ ROLF KNÜTEL: *Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht*, In: DIETER MEDICUS – HANS HERMANN SEILER (Hrsg.): *Studien im römischen Recht. Max Kaser zum 65. Geburtstag*, Duncker und Humblot, Berlin 1973, 50; ZIMMERMANN: id. m. 276-277, 530-532. Ld. még HANS-JÖRG PETER: *Der gemischte Vertrag*, In: MARTIN SCHERMAIER et al. (Hrsg.): *Iurisprudentia Universalis: Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag*, Böhlau, Köln 2002, 593-594.

⁸⁰ ZIMMERMANN: id. m. 276sk.

⁸¹ A két szerződéstípus elhatárolásának összefoglalásáért ld. MOLNÁR IMRE: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2013, 49-54. A határesetekhez ld. JUSZTINGER JÁNOS: *Az emptio venditio és a locatio conductio határain: vételár vagy bérleti díj?*, In: JUSZTINGER JÁNOS – PÓKECZ KOVÁCS ATTILA (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok IX.*, PTE ÁJK, Pécs 2008, 243skk.

⁸² Ld. KNÜTEL: id. m. 34; JUSZTINGER: *A vételár meghatározása* (id.), 173skk.

⁸³ KNÜTEL: id. m. 33-34. Ilyen eset például a Ulpianus D. 19, 5, 20, 1 szövegben leírt eset, melyben öszvéreket adtak át kipróbálásra azzal, hogy amennyiben azok elnyerik a másik fél tetszését, úgy megveszi őket, ha viszont nem, akkor minden napért meghatározott összeget, azaz bérleti díjat fizet. Ld. JUSZTINGER: *A vételár meghatározása* (id.), 143sk.

⁸⁴ Jusztinger kiemeli, hogy „ezekben az esetekben a bérleti megállapodás tehát nem önálló, így mellékkötésként az uralkodó szabiniánus nézet szerint az adásvételi keresetekkel peresíthető.” JUSZTINGER: *A vételár meghatározása* (id.), 143.

⁸⁵ KNÜTEL: id. m. 50.

⁸⁶ KASER: id. m. 567; FÖLDI-HAMZA: id. m. 300.

(csak) mint *detentor* birtokolta a dolgot. Ez azonban nem vezetett a vevő általi elbirtokláshoz, hiszen nem megfelelő jogcím alapján tartotta magánál a dolgot. Bérleti szerződés alapján nincs helye elbirtoklásnak, hiszen ilyenkor a bérlő nem sajátjaként, hanem más nevében (*alieno nomine*) birtokolja a dolgot.⁸⁷ Stagl úgy véli, ebben az esetben a *locatio conductio* biztosítéki funkciója abban rejlik, hogy amint a vevő megfizette a vételárat, onnantól nem kell bérleti díjat fizetnie, hiszen tulajdonossá válik.⁸⁸ Ez azonban nem ilyen egyértelmű Daube szerint, aki a D. 19, 2, 21 forrásszöveg vizsgálata során arra kereste a választ, hogy vajon továbbra is kell-e a vevőnek (bérlőnek) bérleti díjat fizetni, ha a kikötött idő lejártá előtt kerül a vételár megfizetésére.⁸⁹ Szerinte az idő előtti teljesítés esetében a *bona fides* felülírhatja azt a szabályt, mely szerint senki sem veheti bérbe saját tulajdonát. Thomas szerint nem férhet hozzá kétség, hogy a D. 19, 2, 21 forrásszöveg utolsó mondata később került módosításra és rámutat arra is, hogy a *bona fides* az egész jogügylet vonatkozásában érvényesülhetett, így úgy kell tekinteni, hogy a vételár megfizetésével megszűnik a bérlet is.⁹⁰ Azonban a vizsgált esetben Daube úgy képzei ezt a feltételt, hogy már előre (az adásvétellel összhangban) kikötnek egy határidőt, ameddig az adásvételi szerződés alapján esedékes vételárat meg kell fizetnie a vevőnek, emellett azonban azt is kikötik a szerződésben, hogy eddig az időpontig a vevő bérbe veszi a dolgot.⁹¹ Tehát itt nem a vételár megfizetéséhez, hanem egy adott időponthoz van kötve a vételárfizetés és a bérleti szerződés is. Daube többek között az idő előtti teljesítés esetét is vizsgálta: a vevő (még a határidő előtt) kifizette a vételárat, azonban szeretne szabadulni az őt még terhelő bérleti díjtól.⁹² Minek az alapján kérheti a további bérleti díj elengedését? Azáltal, hogy a vételárat a vevő teljesen

⁸⁷ FÖLDI-HAMZA: id. m. 328.

⁸⁸ STAGL: id. m. 196. Vö. DAUBE: *Tenancy of Purchaser (Digest 19.2. 21)*, CLJ, 10 (1948-1950), 77–83.

⁸⁹ Ld. DAUBE: *Tenancy of Purchaser* (id.), 77-83.

⁹⁰ JOSEPH A. CH. THOMAS: *Tenancy by Purchaser*, Iura, X (1959), 105-109; DAUBE: *Tenancy of Purchaser* (id.), 81. Daube többek között ellentmondást lát az első mondatban szereplő „*venderem*”, és az utolsóban szereplő „*venditori*” között.

⁹¹ DAUBE a következőképpen vázolja fel a situációt: „A sells B a piece of land. It is arranged that payment of the price should be completed by a date say, five years after the sale; and provision may be made- though this is not essential- for part-payments before that date. It is further arranged that, during those five years, B should hold the land as tenant at a certain rent. B, however, pays the full price within two years” Ld. DAUBE: *Tenancy of Purchaser* (id.), 77.

⁹² Amennyiben elfogadjuk, hogy a *bona fides*en alapuló *locatio conductio* éppen ezen jellege miatt nem szűnt meg a vevő tulajdonossá válásával.

megfizette, az adásvételi szerződésből eredő kötelezettségeit mindkét fél teljesítette (hiszen a vevő birtokolja a dolgot). Így a vevő/bérlő számára az *actio conducti* áll rendelkezésre, ezzel tudja érvényesíteni igényeit.⁹³

Véleményem szerint azonban a D. 19, 2, 20 pr. és a D. 19, 2, 21 forrásszövegekből kiindulva a felek kiköthették a bérleti szerződést az adásvételhez képest – felbontó feltétel alkalmazásával – egyfajta függő viszonyban: így tehát akképpen, hogy a vételár teljes megfizetéséig veszi a vevő bérbe a szerződés tárgyát. Ebben, a dogmatikai szempontból egyértelműbb esetben nem is szükséges a *bona fides* vizsgálata, hiszen a teljesítés esetén a felbontó feltétel következtében megszűnik a bérleti jogviszony, amelynek alapján a bérlőnek/vevőnek fizetnie kellene a bérleti díjat.⁹⁴ Erre a következő Alfenus-szöveg alapján is lehetőség nyílhatott:

Alf. D. 19, 2, 20 pr.

„*Sicut emptio ita et locatio sub condicione fieri potest.*”

E szöveg szerint ahogy az adásvétel, úgy a bérleti szerződés is létrejöhet feltétel szabása mellett.

Ezek után szükséges megvizsgálni azt a helyzetet, amikor a vevő nem teljesít a kötelesegeinek megfelelően. A következő Paulus-szöveg a bérbeadót védő szabályt ír le meghatározva, hogy milyen keresettel élhet a vevő nemteljesítése esetén.

Paul. D. 19, 2, 22 pr.

„*Item si pretio non soluto res inempta facta sit, tunc ex locato erit actio.*”

Eszerint, ha a dolog eladása azért hiúsult meg, mert a vevő nem fizetett, akkor a bérleten alapuló *actio* áll majd az eladó rendelkezésére.

Daube feltevése szerint a „*tunc*” kifejezésből az következik, hogy az adásvételi szerződés teljesítése lehetőségének megszűnésével áll csak rendelkezésre a bérleti jogviszonyból fakadó kereset, így ezt megelőzően az adásvételen alapuló kereset (ebben az esetben az *actio venditi*) megindítása volt lehetséges.⁹⁵ Ezen gondolat kiegészítésére szolgálhat Knütel meglátása, amely szerint itt az *actio locati* nem csak eredeti funkcióját tölti be, hiszen itt magának a bérbeadott dolognak a visszakövetelésére (is) szolgált.⁹⁶ Amennyiben a bérleti díj megfizetésével maradt el a bérlő, ugyancsak az *actio locati* szolgálhatott ezen igényének érvényesítésére. Ezek alapján Knütel úgy véli, hogy azokban az esetekben, mikor az adás-

⁹³ THOMAS: *Tenancy by Purchaser* (id.), 108.

⁹⁴ Így véli Pókecz Kovács is. Ld. PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 85sk.

⁹⁵ DAUBE: *Si... tunc in D. 19. 2. 22pr. Tenancy of purchaser and lex commissoria*, RIDA, 5 (1958), 426.

⁹⁶ KNÜTEL: id. m. 38skk. Ld. még STAGL: id. m. 197.

vételt a bérlettel vegyesen kötötték ki, a felek az adásvételt tarthatják meghatározónak, míg a bérlet csak egy meghatározott cél elérése érdekében, a vételár teljes megfizetéséig áll fenn.⁹⁷ A felek jogait és kötelezettségeit tekintve nagyrészt ugyanazok a kötelezettségek terhelik az eladót, mint a bérbeadót, ezáltal nincs is értelme a bérbeadó/eladó ellen megindítani az *actio conductit*.⁹⁸ A felek ezen jogait és kötelezettségeit érinti a következő Paulus-szöveg:

Paul. D. 19, 2, 20, 2:

„*Interdum locator non obligatur, conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei solvat.*”⁹⁹

Eszerint olykor a bérbeadó nincs kötelezve, a bérlő (viszont) kötelezve van, éppen úgy, mint amikor a vevő a földet a vételár megfizetéséig bérlí.

Ez a fragmentum mutatja be talán a legjobban azt, hogy a bérlettel kombinált adásvételi szerződéseket milyen módon kezelhették a római jogászok. A Paulus-szövegből (Paul. D. 19, 2, 20, 2) kiolvasható, hogy a bérleti szerződés csak a vételár megfizetéséig áll fenn. „*Locator non obligatur, conductor obligatur*” alapján a vevő (a bérleti szerződés alapján bérlő) nem élhetett az *actio conductival*.¹⁰⁰ A bérbeadó kötelezettségei magukban foglalják a dolognak a bérlő számára használatra való átengedését, valamint azt, hogy a dolgot a mindennapi használatra alkalmas állapotban tartsa. Ez utóbbi kötelezettség viszont csak akkor merül fel, ha egy harmadik személy elperli a dolgot, vagy a bérbeadó megkárosítja a bérlőt; azonban itt ugyanazon személy a bérbeadó és az eladó, ezért az ilyen jellegű igény érvényesítésére az *actio empti* is alkalmas volt.¹⁰¹ Knütel véleménye szerint a „kumulatív” jogügylet esetében hiányoztak az *actio conducti* megindításának feltételei, a vevőt/bérlőt az *actio empti* védte.¹⁰²

A fentiek alapján megállapítható, hogy mivel a felek célja az adásvétel megkötése volt, ezért az adásvételi szerződésből fakadó keresetek álltak rendelkezésükre (és az *actio locati*

⁹⁷ KNÜTEL: id. m. 51-52.

⁹⁸ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 82.

⁹⁹ Az új német fordítás szerint: „Manchmal wird ein Verpächter nicht verpflichtet, wohl aber der Pächter, wenn etwa der Käufer das Landgut solange pachtet, bis er den Kaufpreis vollständig gezahlt hat.” Ld. BEHRENDTS et al.: id. m. III, 1999, 570.

¹⁰⁰ ZIMMERMANN: id. m. 532.

¹⁰¹ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 82.

¹⁰² KNÜTEL: id. m. 51-54.

bizonyos esetekben az eladó számára), hiszen a bérleti jogviszony lényegében beolvadt az adásvételi jogviszonyba.¹⁰³

5.2. A dolog precariumba adása a vevőnek

Az eladó akkor is megőrizhette a tulajdonosi pozícióját, ha az adásvételi szerződés megkötésével együtt az eladott dolgot szívességi használatba adta a vevőnek a vételár teljes megfizetéséig. Így a vevő mint a szívességi használó, tehát mint dologi jogosultság nélküli *civilis possessor* tarthatta birtokában a dolgot.¹⁰⁴ Előnye volt ennek a megoldásnak, hogy kizárta a vevő elbirtoklását, hiszen a *precarium* alapján való birtoklás köztudottan nem *possessio ad usucapionem*. Jól megvilágítja e konstrukciót a következő Ulpianus-töredék:¹⁰⁵

Ulp. D. 43, 26, 20

“Ea, quae distracta sunt, ut precario penes emptorem essent, quoad pretium universum persolveretur: si per emptorem stetit, quo minus persolveretur, venditorem posse consequi.”

Eszerint tehát azokat a dolgokat, amelyeket úgy adnak el, hogy azok *precarium*ként lesznek a vevőnél addig, ameddig az a teljes vételárat meg nem fizeti, az eladó visszakövetelheti, ha a vevő saját magának felróhatóan nem fizeti meg a vételárat.

Knütel szerint ebből *a fortiori* következik, hogy amíg a vevő/bérlő fizette a vételárrészeket, addig az eladó/bérbeadó nem követelhetette vissza tőle a szerződés tárgyát, csak úgy, mint a hasonló helyzetben lévő *precaristától*, akitől azonban a szívességi használatból eredően más helyzetekben bármikor visszakövetelhetné.¹⁰⁶ Az eladó a vevő nemfizetése esetén az *interdictum de precario*val (majd később *actio de precario*val) tudta visszaszerezni a dolgot.¹⁰⁷ Alexander Severus dátum nélküli *rescriptuma* is említi a tárgyalta konstrukciót:

¹⁰³ „Die aus dem unbedingt abgeschlossenen Kauf entspringende Verkäuferstellung die aus der Pacht erwachsende Verpächterhaftung absorbiere.” Ld. KNÜTEL: i. m. 1972, 52; „If one person be both locator and vendor, then naturally the smaller are subsumed within the greater.” Ld. THOMAS: *Tenancy by Purchaser* (id.), 108; „The sale overshadowed all else.” Ld. ZIMMERMANN: id. m. 532. Vö. THEO MAYER-MALY: *Locatio conductio: eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht*, Harold, Wien–München 1956, 60–61; Az adásvétel abszolút jellegéről ír Haymann is. Ld. FRANZ HAYMANN: *Zur Klassifizierung des periculum emptoris*, ZSS RA, 48 (1928), 336.

¹⁰⁴ FÖLDI–HAMZA: id. m. 300.

¹⁰⁵ Mackintosh a *pactum reservati dominii*-ra utalva két forrásszöveget jelöl meg. (Iul. D. 41, 2, 38, 1 és Ulp. D. 43, 26, 20) Szerinte a forráshelyekből kiindulva a felek gyakran kifejezetten kikötötték a tulajdonjog fenntartását. Ld. MACKINTOSH: id. m. 42.

¹⁰⁶ KNÜTEL: id. m. 47skk.

¹⁰⁷ KNÜTEL: id. m. 1973, 47; FÖLDI–HAMZA: id. m. 316. Ld. még STAGL: id. m. 198.

C. 4, 54, 3

“Qui ea lege praedium vendidit, ut, nisi reliquum pretium intra certum tempus restitutum esset, ad se reverteretur, si non precariam possessionem tradidit, rei vindicationem non habet, sed actionem ex vendito”

Eszerint: Aki olyan feltétel mellett adta el földjét, hogy amennyiben a hátralevő árat meghatározott időn belül nem fizetik meg, visszakapja (a telket), akkor az eladó, hacsak nem *precariumot* ruházott át a vevőre, nem élhet *rei vindicatió*val, hanem az adásvétel alapján perelhet.

Ez a rendelet vélhetően egy *lex commissoriával* kötött adásvételről szól, azonban a jelen dolgozat témája szempontjából itt az releváns, hogy közvetetten utal azon lehetőségre, amely szerint a vevő mint *precarista* használhatja a dolgot a vételár teljes megfizetéséig.

5.3. A birtokátruházás feltételhez kötése

A felek számára egy további lehetőség is rendelkezésre állhatott. Az eladó és a vevő adott esetben gazdasági céljaik elérése érdekében megállapodhattak abban, hogy a *civilis possessio* csak a vételár megfizetésével szálljon át.¹⁰⁸ Erre utal a következő Iulianus-töredék:

Iul. D. 41, 2, 38, 1

“...hoc amplius existimandum est possessiones sub condicione tradi posse, sicut res sub condicione traduntur neque aliter accipientis fiunt, quam condicio exstiterit.”

Eszerint lehetséges a dolgok birtokának feltételek melletti átruházása akként, hogy a dolgok azzal a feltétellel kerülnek átruházásra, miszerint az átvevő azokat csak a feltétel bekövetkezése esetén szerzi meg.

Stagl szerint az ilyen megállapodásnak hasonló hatása volt, mint a *brevi manu traditió*nak, hiszen ezáltal a tulajdonjog csak a vételár megfizetésével száll át (a *civilis possessió*val együtt),¹⁰⁹ ami megakadályozza az elbirtoklást: a vevő még nem a szerződés alapján (amelyet akár feltételhez is köthettek) birtokol, így hiányzik a megfelelő jogalap.

¹⁰⁸ Ld. STAGL: id. m. 195-196.

¹⁰⁹ Ezen megoldási lehetőséget STAGL említi a téma szempontjából elengedhetetlen írásában, mely azonban további kutatások tárgya lehet, hiszen többek között az is felmerülhet kérdésként, hogy ezen dogmatikai szempontból lehetséges megoldás alkalmazására ténylegesen sor került-e. Ld. STAGL: id. m. 196; SZÁSZY-SCHWARZ: id. m. 227.

6. A veszélyviselés kérdésköre

A lehetséges jogi konstrukciók áttekintése után fontos megvizsgálni azt is, hogy a tulajdon jog fenntartására vélhetően alkalmazott jogi megoldások során melyik fél viselte a kockázatot, a veszélyt.¹¹⁰ A téma gazdag forrásanyaga és szakirodalma miatt kizárólag a vizsgált jogi megoldások során vélhetően alkalmazott szabályok ismertetésére van lehetőség jelen dolgozat keretei között.

Az „árkockázat”, „árveszély” (németül: *Preisgefahr*) alatt azt érjük, hogy meg kell-e a vevőnek fizetnie a vételárát akkor, ha az áru a szerződés megkötése és a dolog átvétele között *vis maior* folytán megrongálódott vagy akár elpusztult.¹¹¹

A kérdés megválaszolásához premisszaként azt kell megvizsgálnunk, hogy ki az eladott dolog tulajdonosa a fent már említett időszakban. A római jogban éppen úgy, mint pl. a magyar jogban, a tradicionális tulajdonszerzés érvényesül, így elmondható, hogy a köztes, a szerződés megkötése és a dolog átvétele között időszakban a dolog még mindig az eladóé.¹¹² A következő Paulus-szöveg a veszélyviseléssel kapcsolatos:

Paul. D. 18, 6, 8 pr.

“*necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus cuius periculum sit: nam perfecta emptio periculum ad emptorem respiciet, et si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure veniet, perfecta est emptio.*”¹¹³

Eszerint fontos tudni, mikor lesz kész a vétel, mert ennek alapján tudhatjuk, ki viseli a veszélyt. Ha a vétel kész, akkor a veszély a vevőre száll. Ha a vétel tárgyát képező dolog fajtája, minősége és mennyisége meghatározásra került, a vételár is megállapításra került és a vétel feltétel nélküli, úgy a vétel késznek minősül.

A fent ismertetett szabályt hívjuk köztudomásúlag *periculum est emptoris* regulának, amely ma is több modern jogban megtalálható.¹¹⁴

¹¹⁰ JAKAB ÉVA a *Digesta* veszélyviselési szabályait statisztikai jelleggel is megvizsgálta. Ld. JAKAB: id. m. 163-165.

¹¹¹ A német nyelvű irodalomból például: KASER: id. m. 552; APATHY-KLINGENBERG-PENNITZ: id. m., 163; FÖLDI-HAMZA: id. m. 518.

¹¹² EMIL SECKEL-ERNST LEVY: *Die Gefahrtragung beim Kauf im klassischen Römischen Recht*, ZSS RA 47 (1927), 117-263; FÖLDI-HAMZA: id. m. 518.

¹¹³ Az egyes romanisták szerint csak feltételezhető főszabállyal és az eladó *custodia*-felelősségével kapcsolatban ld. SIKLÓSI IVÁN: *A konszenzuális adásvétel eladójának custodia-felelőssége a klasszikus római jogban*, JK, 70. évf. (2015) 10. sz., 487-500.

¹¹⁴ E szabály megtalálható pl. a *Code civil* 1138., és az olasz *Codice civile* 1465. cikkelyében. Részletebben ld. FÖLDI-HAMZA: id. m. 519; DETLEF LIEBS: *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*, 7. Aufl., München, Beck 2007, 170sk.

A *lex commissoria* veszélyviselési szabályait érintve a regula alapján megállapítható,¹¹⁵ hogy a *lex commissoriával*, mint felbontó feltétellel (*condicio resolutive*) kötött adásvétel kész (*emptio perfecta*). Felfüggesztő feltétel (*condicio suspensiva*) esetén beszélhetnénk arról, hogy az adásvétel még nem kész (*emptio imperfecta*).¹¹⁶ Ebben az esetben tehát az „árveszélyt” (a *vis maior*) a vevő viselné,¹¹⁷ aki már használja a dolgot, a *lex commissoria* kikötése nem befolyásolná a veszélyviselési szabályokat. Amennyiben azonban az adásvételi szerződés felfüggesztő feltétele a *lex commissoria*, akkor a veszély sem száll át, hiszen az adásvétel még nem kész.¹¹⁸

A „kumulatív” jellegű adásvétellel vegyes bérleti szerződés esetén nehezebb a veszélyviselés szabályainak meghatározása. A bérleti jogviszonyból eredően a *vis maior* folytán a bérleti szerződés tárgyát ért kár tekintetében a bérbeadót nem illeti meg bérleti díj (*periculum est locatoris*), ameddig a bérlő azt nem tudja rendeltetésszerűen használni.¹¹⁹ A veszélyviselés tehát egyet jelent a bérveszély viselésével.¹²⁰ A *conductort custodia*-felelősség terheli a bérleti szerződés alapján,¹²¹ azonban a már tárgyalt D. 19, 2, 20, 2 forrásszöveg alapján láthatjuk, hogy Paulus szerint a bérlő (*conductor*) nem élhet az *actio conductiva*, amennyiben ezen vegyes szerződést kötötték meg. Knütel szerint az, hogy ilyen esetekben (*vis maior*) sem élhetett a bérlő a bérleti jogviszonyból származó keresetével, vélhetően ennek a veszélyviselési szabálynak a kizárása irányult.¹²² A vevő a bérleti szerződés alapján tartotta magánál és használta a dolgot. A felek között létrejött jogviszony célja viszont az adásvétel volt, amiben a bérleti szerződés egyfajta biztosítéki elemként az eladó javára funkcionált azáltal, hogy a vételár megfizetéséig tulajdonos maradhatott. Így ebben az esetben is az adásvételi szerződésre irányadó szabályok alapján kell megítélni a veszélyviselés kérdését.¹²³ Így tehát a pe-

¹¹⁵ A már megvizsgált mellékegyezmény vélhetően nem volt a felek akaratának megfelelő megoldás. A *lex commissoriával* kötött adásvétel veszélyviselési szabályainak részletes elemzéséhez ld. MARTIN PENNITZ: *Das periculum rei venditae: Ein Beitrag zum „aktionenrechtlichen Denken” im römischen Privatrecht*, Böhlau, Wien 2000, 254skk.

¹¹⁶ HONSELL: id. m. 128; FÖLDI-HAMZA: id. m. 518.

¹¹⁷ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 40skk.

¹¹⁸ D, 18, 3, 2

¹¹⁹ A *locatio conductio* veszélyviselési szabályaihoz ld. MOLNÁR: id. m. 103, 160skk.

¹²⁰ MOLNÁR: id. m. 161.

¹²¹ FÖLDI-HAMZA: id. m. 526; A *custodia*-felelősség problematikájához ld. SIKLÓSI IVÁN: *A custodia-felelősség klasszikus római jogi problematikája néhány, a felelősségi szakirodalomban ritkán tárgyalt forrásszöveg tükrében*, JURA 2016/1. 127-142.

¹²² KNÜTEL: id. m. 51-54; PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 82-83.

¹²³ KNÜTEL: id. m. 51skk.; DAUBE: *Si... tunc* (id.), 431skk.; THOMAS: *Tenancy by Purchaser* (id.), 108sk.; ZIMMERMANN: id. m. 532.

riculum est emptoris szabálya folytán a vevő viseli a „kárveszélyt”, hiszen az adásvétel kész.¹²⁴

Ismeretes, hogy a szívességi használó (*precarista*), bár érdekelt adós, *dolusért* felel.¹²⁵ Amikor azonban a megkötött szerződés alapján egyben vevő is, és a szívességi használat csak a vételár teljes megfizetéséig szól, ezért a fent elmondottak ebben a körben is érvényesülnek. A veszélyviselés kérdése az adásvétel szabályai alapján döntendő el: az adásvétel kész, így a veszély átszáll a vevőre.

7. Összefoglalás

A fentiekben elemzett forrásszövegek alapján elmondható, hogy a római jog (a iustinianusi jog mindenképpen, de valószínűleg már a korábbi szabályozás is) a tulajdonjog-fenntartást a vételár megfizetéséig, biztosításáig, vagy (egyéb biztosíték nélküli) hitelezéséig a törvény erejénél fogva, *ipso iure* előíranyozta. A tulajdonátszállás szabályainak azon fordulata, mely szerint ha a vételárat biztosíték adása nélkül hitelezték, a tulajdonjog átszáll, a vételár megfizetéséig vagy biztosításáig fenntartott tulajdonjog szabályát üresítette ki. Még ha érvényesülhetett is volna a feltételezett *ipso iure* tulajdonjog-fenntartás, az akkor sem nyújtott megfelelő biztosítékot az eladó számára, hiszen a vevő rövid idejű elbirtoklásának veszélye folyamatosan fennállt.

Fenti vizsgálódások alapján egyetértek Stagl következtetésével, amely szerint a római tulajdonjog-fenntartás nem volt más, mint birtokfenntartás (a *civilis possessio* fenntartása), amely így megakadályozta az elbirtoklás lehetőségét, ezzel biztosítva azt, hogy a tulajdonjogát fenntartó eladó megfelelő védelmet élvezzen.¹²⁶

Az elbirtoklás megelőzésének egyik módja az volt, hogy a vételárral adós vevő a *traditio*val nem vált *civilis possessorrá*, hanem a dolgot csak *naturalis possessor*ként tartotta magánál.

Ezen célra a felek az adásvétel és a bérlet „kumulatív” kombinációját alkalmazhatták, amennyiben kikötötték, hogy a vételár megfizetéséig a vevő mint bérlo fogja a szerződés tárgyát képező dolgot a birtokában tartani, és ebből kifolyólag az ideális esetben vételárrészleteknek tekintendő teljesítések formájában a bérleti díjat is fizetni. Így tehát a bérleti megállapodás nem az adásvétel mellékkikötéseként funkcionált, hanem az adásvételi szer-

¹²⁴ A *periculum est emptoris* regulához ld. MOLNÁR IMRE: *Periculum emptoris a klasszikus kori római jogban*, In: CSIZMADIA ANDOR (Szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok V*, Tankönyvkiadó, Budapest 1983, 181-200; ARTHUR LOEPERT: *Der Eigentumsvorbehalt beim Kauf nach gemeinem Recht und dem bürgerlichen Gesetzbuch*, Druck von T. Landsberg, Berlin 1904, 30.

¹²⁵ FÖLDI-HAMZA: id. m. 508.

¹²⁶ STAGL: id. m. 181-199.

zódással egyidejűleg váltotta ki a joghatást, azonban egy felbontó feltételhez kötve: a vételár teljes mértékű megfizetéséhez. Ezáltal a vevő/bérlő kettős fizetési kötelezettséget vállalt, ugyanakkor a vételár teljes mértékű megfizetésével tulajdonossá válhatott. Ez a megoldás mindkét fél számára előnyökkel járt, hiszen az eladó így kiküszöbölte az elbirtoklás veszélyét, emellett a bérleti szerződés alapján a bérleti díjat, az adásvételi szerződés alapján pedig a vételárat követelhetette. A vevő is biztonságos jogi helyzetbe került, hiszen amíg a vételárat (akár részletekben) fizette, addig a dolog tőle nem volt visszakövetelhető.

A felek dönthettek úgy is, hogy a vevő mint *precariata* tartja magánál a dolgot a vételár teljes mértékű megfizetéséig. Ebben az esetben hiába vált a vevő *civilis possessorrá*, birtoklása nem vezethetett a fentiekben leírtak fényében elbirtokláshoz, azonban bérleti díjjal sem tartozott a vevőnek, csupán a vételárat kellett megfizetnie (részletekben vagy egészben).

A birtok, a *civilis possessio* átruházását is feltételhez köthették a felek, így a vételár teljes kiegyenlítéséig a vevő nem vált *civilis possessorrá*, ennek fényében az elbirtoklást sem kezdhette meg.

A fentiek alapján kijelenthetjük, hogy a római jogban elvileg *ipso iure* létező tulajdonjog-fenntartás konstrukciója nem védte hatékonyan az eladó érdekeit, ezért az eladók céljukat más jogi konstrukciók alkalmazásával érték el, amelyek lényege a birtokfenntartás, ezáltal közvetetten a tulajdonjog-fenntartás joghatásának kiváltása volt.

8. Exkurzus: A pactum reservati dominii észak-itáliai recepciója

A glosszátorok hatására jelent meg az itáliai joggyakorlatban a gyökereit tekintve a római jogban is kialakult, az adásvételi szerződést kiegészítő, a tulajdonjog-fenntartásra vonatkozó *pactum*, azaz a *pactum reservati dominii*.¹²⁷ A C. 4, 54, 3 forráshelyhez írott glossza kimondja, hogy tulajdonjog az eladónál marad a *precariumba* adásnál.¹²⁸

Baldus, az előbb említett forrásszöveghez kommentálva a *lex commisorio* alkalmazását felfüggesztő feltétellel megvalósuló tulajdonátruházásnak tekintette abban az esetben, amikor a vevőnek mint *precariatának* adták a dolgot.¹²⁹ A jogintézmény recepciójáról tanúskodik két, a 13. században Trentóban ill. Sienában keletkezett közjegyzői okirat,

¹²⁷ A kialakulásról ld. PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 114-119.

¹²⁸ ACCURSIUS: *Corpus iuris civilis Iustinianei, cum commentariis Accursii, scholiis Contii et D. Gothofredi lucubrationibus ad Accursium*, Lyon 1627, 1053. Elérhető online: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/justinian1627ga/>; Ld. PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 115sk.

¹²⁹ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 115

amelyek tanulságait Pókecz Schiemann alapján így foglalja össze:¹³⁰ „Az 1236-ból származó trentói okiratban (carta venditionis) Obert közjegyző egy Matheus nevű eladó és a San Lorenzo kolostor mint vevő közötti házvétellel kapcsolatban a vételárígéretet (300 veronai libra) a következőképpen szövegezte meg: »Pignus bona dicte monasterii (a vevő) et specialiter dictam domum, et remanendo omne dominium et possessio dicte domus in dictum Matheum (az eladó), donec solutus fuerit integer...«. Ennek alapján az eladó fenntartotta magának a dolog tulajdonjogát, ezzel egyidőben hagyta, hogy a vevő a teljes javait és a megvásárolt házat elzálogosíthassa. Sienából egy 1222-ből származó közjegyzői okirat (készítője Appuliese közjegyző) szintén tartalmazta a tulajdonjog fenntartását. Ebben hasonlóképpen teljes egészében elzálogosításra kerül a teljes vagyron és az eladott dolog a következő fordulattal: »... salvo et reservato mihi dominio et proprietate dicte muli et mule donec dicta solutio facta fuerit...«.¹³¹ E források bizonyítják, hogy az itáliai közjegyzői praxisban már a 13. században kialakult a tulajdonjog fenntartásának gyakorlata. Maaß kiemeli, hogy mindkét már említett okiratban szerepel a *dominium* kifejezés, melyből kitűnik, hogy Észak-Itáliában egyértelműen a római tulajdonfogalom élt tovább.¹³²

A tulajdonjog-fenntartás jogintézménye, a *pactum reservati dominii* az európai jogfejlődés részévé vált. Több nemzeti jogban ma is nagy jelentőséggel bír az adásvételi szerződés körében,¹³³ így például hatályos hazai jogunkban is: az (új) Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:216. § szabályozza alkalmazását.

9. A tulajdonjog fenntartása napjainkban, különös tekintettel az új Polgári Törvénykönyv módosult rendelkezéseire

A dolgozat lezárásaként célszerűnek gondolom, hogy – mintegy az antikvitás és a modern jog közötti kapocsként – rövid kitekintést adjak a tulajdonjog-fenntartás kérdésének a mai magyar polgári jogban való jelentkezéséről, mert az ezzel kapcsolatos jogi megoldások a kereskedelmi viszonyok fejlődésének következtében fontos biztosítékká váltak.

¹³⁰ Részletesen az észak itáliai recepció kapcsán ld. SCHIEMANN: id. m. 181-183; magyar nyelven röviden: PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 115-116.

¹³¹ PÓKECZ KOVÁCS: id. m. 115-116.

¹³² MAASS: id. m. 80-84.

¹³³ Míg egyes országokban törvény által szabályozott, ilyen pl. Németország (Bürgerliches Gesetzbuch 449. §-a) és Hollandia (Burgerlijk Wetboek 3:92 cikke), addig más országokban a szabályozás hiánya ellenére a joggyakorlat által elismert és használt, pl. Franciaország (résérve propriété).

Az elmúlt évtizedekben bevett gyakorlattá vált Európában, főként a kereskedelmi jog területén, hogy a gyártók és az exportőrök olyan szerződési kikötéseket alkalmazzanak, amellyel fenntartják tulajdonjogukat a vételár teljes megfizetéséig, több esetben – fokozott hatállyal¹³⁴ (kiterjesztett hatállyal) – a fenntartás további követelések biztosítékaul szolgálhat vagy a biztosíték tárgyát képező áruból előállított dologra is kiterjedhet.¹³⁵

Az eddigiek során felvázolt, az eladói érdekeket védő különféle jogügyleti megoldások és azok gyakorlati megvalósulásai joghatásukat és funkciójukat tekintve leginkább a napjainkban alkalmazott ingó tulajdonjog-fenntartással hasonlíthatók (némi óvatossággal) össze, azonban annak is csak az egyszerű formájával. A modern jogokban az ingók és az ingatlanok tulajdonjogának megszerzése közötti különbségből ered az eltérés, mely a tulajdonjog-fenntartás kikötésénél is felfedezhető. Itt emlékezem meg Molnár Imre azon gondolatairól, amelyekben az „egyetlen komoly eltérést” konstataálta a római kori és a mai ingatlan-adásvételi okirat között: mégpedig azt, hogy a telekkönyvi nyilvántartás hiányában a római birodalomban nem követelték meg a tulajdonszerzéshez az okiratba foglalást, emiatt azt leginkább csak célszerűségi szempontból tették meg.¹³⁶ Ingatlanok esetében több jogi tény folytán valósulhat meg a tulajdonszerzés, mint az ingók körében, amennyiben az eladó bejegyzési engedélye is szükséges az ingatlan-nyilvántartásba történő konstitutív hatályú bejegyzéshez.¹³⁷ Leszkoven szerint az ingók esetében „a konstrukció lényege – mondhatni a *pactum reservati dominii* lelke – a hiányos szukcesszív tényállással keletkező váromány.”¹³⁸ Lényeges, hogy a vevőt mint dologi várományost az eladó saját akaratnyilatkozataival (vagy annak hiányával) ne tudja elűtni a jogszerzéstől: a tényállás teljessé válásával a vevő *ipso iure* tulajdonjogot szerez. Így nyer értelmet a már említett gondolat, amely szerint leginkább csak az ingó tulajdonjog-fenntartás hasonlítható össze a dolgozatban eddig bemutatott jogügyleti megoldásokkal.

¹³⁴ A német „erstreckter Eigentumsvorbehalt” kifejezés a magyar szakirodalomban fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartásként jelenik meg. Ezt tanúsítja többek között Túry Sándor Kornél 1938-ban megjelent műve is. Ld. TÚRY SÁNDOR KORNÉL: *A fokozott hatályú tulajdonfenntartás*, Szeged városi nyomda és könyvkiadó, Szeged 1938; PETER BÜLOW: *Recht der Kreditsicherheiten: Sachen und Rechte, Personen*, C. F. Müller, Heidelberg 2012, 444; SZEIBERT: id. m. 14.

¹³⁵ ROBERT R. PENNINGTON: *The pactum reservati dominii in twentieth-century Europe*, Acta Juridica 19 (1977), 257.

¹³⁶ MOLNÁR IMRE: *Egy dáciai házvételi szerződésből levonható tanulságok, különös tekintettel mai jogunkra nézve*, In: JUSZTINGER JÁNOS–PÓKECZ KOVÁCS ATTILA (Szerk): *Jogtörténeti Tanulmányok IX.*, PTE ÁJK, Pécs 2008, 253-255.

¹³⁷ LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Az ingó tulajdonjog-fenntartás elméleti megközelítése*, [PhD értekezés], Miskolc 2007, 58.

¹³⁸ Uo. 6.

A tulajdonjog-fenntartás egyszerű formája azt jelenti, hogy az eladó csak a vételár megfizetéséig tartja fenn tulajdonjogát. Említést érdemelnek ezen túlmenően a jogintézmény már említett „fokozott hatályú” formái is: például a továbbiakban röviden ismertetésre kerülő meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás (vertikális fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás, verlängerter Eigentumsvorbehalt) és a kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás (horizontális fokozott hatályú tulajdonjog-fenntartás, erweiterter Eigentumsvorbehalt).¹³⁹ Ez utóbbi, a kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás lényege az, hogy a fenntartott tulajdonjog nemcsak az ezzel a biztosítékkal eladott dolog vételárának biztosítékaul szolgál, hanem az eladónak (vagy másnak) a vevővel szemben fennálló további követeléseinek a biztosítására is.¹⁴⁰ A kiterjesztett forma a gyakorlatban úgy jelenik meg a leggyakrabban, hogy az eladó a vevővel létrejött adásvételek mindegyikében fenntartja a tulajdonjogot, és így mindegyik fenntartott tulajdonjog minden követelés biztosítékaul fog szolgálni, ezáltal a tulajdonjog csak akkor száll át, ha a vevő az eladóval szembeni összes kötelezettségét teljesítette.¹⁴¹ Ezzel szemben a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás kikötésének lényege magában a továbbértékesítésben vagy feldolgozásban rejlik, hiszen az egyszerű tulajdonjog-fenntartás a kereskedelmi forgalomban, ahol a vétel tárgya feldolgozásra vagy továbbeladásra kerül, nem nyújt megfelelő biztosítékot.¹⁴² A meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás esszenciája, hogy az eladó ebben az esetben se veszítse el biztosítékát a jóhiszemű harmadik személy részére történő eladással, illetve feldolgozással.¹⁴³ Ez a gyakorlatban megjelenhet úgy, hogy a feldolgozó az eladó, tehát a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás jogosultja részére állítja elő az (új) dolgot.

¹³⁹ A különböző formák több altípusra bonthatóak. Ld. SZEIBERT: id. m. 14skk. A különböző formákhoz ld. PENNINGTON: id. m. 280sk. Az említett két formához összefoglalóan ld. MENYHÁRD ATTILA: *Dologi jog*, 2. kiadás, Eötvös Kiadó, Budapest 2010, 400.

¹⁴⁰ MENYHÁRD: id. m. 219. Bővebben a kiterjesztett tulajdonjog-fenntartáshoz ld. SZEIBERT: id. m. 10-20.

¹⁴¹ A kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás hasonló megoldást kínál, mint a *pignus Gordianum* és a keretbiztosítéki zálogjog. A *pignus Gordianum* lehetővé tette az ugyanazon személyek között fennálló, de a zálogjoggal nem biztosított egyéb követelések biztosítását is. Ld. DIETMAR SCHANBACHER: *Beobachtungen zum sog. „pignus Gordianum”*, ZSS RA, 114 (1997), 233-271; FÖLDI-HAMZA: id. m. 453; DEZSŐ GYULA: *Fejezetek a zálogjogtan köréből*, Franklin-Társulat, Budapest 1928, 98sk. A keretbiztosítéki zálogjog sajátossága is az, hogy nem a követeléshez, hanem a jogviszonyhoz kapcsolódik. Ld. MENYHÁRD: id. m. 377sk.

¹⁴² MENYHÁRD: id. m. 400.

¹⁴³ UO.

Hatályos jogunkban az új Ptk. az 1959-es kódexhez hasonlóan az adásvétel körében, azon belül is az általános szabályok között szabályozza a tulajdonjog-fenntartást. A jogintézmény elhelyezését egyes szerzők arra hivatkozva bírálják, hogy a szabályozás így nincs figyelemmel a tulajdonjog-fenntartás biztosítéki jellegére, és a részletvétellel való számos összefüggésére.¹⁴⁴ Dogmatikai szempontból nézve a dologi és a kötelmi ügylet, tehát az átruházás és az adásvétel elválasztása jelenti a tulajdonjog-fenntartás megalapozását: a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében (EBH 2003. 907.) kimondta a jelen dolgozat bevezetésében már említett tételt, miszerint a tulajdonjog-fenntartás nem tekinthető a szerződés hatályát felfüggesztő feltételnek, hiszen a feltétel a tulajdonjog átszállását érinti, a szerződés érvényességére nincs hatással. Ennek a magától értetődő, elvi tétel kimondásának a szükségessége megkérdőjelezhető, azonban indokoltságát támasztják alá többek között Fabók Zoltán azon gondolatai, melyekkel a tulajdonjog-fenntartásról írott cikkét felvezeti: „az újabb magyar irodalomban lassan – az elméleti és terminológiai félhomályban való sok évtizedes bolyongás után – újra uralkodóvá váló álláspont szerint a tulajdonátruházás esetén két, egymástól – legalábbis elméleti szinten – különböző jogügyletről van szó.”¹⁴⁵

A tulajdonjog-fenntartás tömören megfogalmazott szabálya szerint „Az eladó a tulajdonjogát a vételár kiegyenlítéséig fenntarthatja.” (6:216. §) E normából következik egyrészt, hogy a tulajdonjogot csak a vételár kiegyenlítéséig lehet fenntartani, másrészt az is, hogy ilyen esetben az ingó dolog tulajdonjoga *ipso iure* átszáll a vevőre a vételár teljes megfizetésekor. A törvénykönyv tehát a jogintézmény egyszerű formáját ismeri el: ezzel a szabállyal a jogalkotó többek között kizárta a kiterjesztett tulajdonjog-fenntartás lehetőségét. Menyhárd szerint „ha a meghosszabbított tulajdonfenntartást a dolog feldolgozása esetén úgy fogjuk fel, hogy az új dolgot az eredeti eladó részére állítja elő a vevő, eladás esetén pedig a vételár biztosítéki engedményezéseként kezeljük, akkor az a magyar jog szerint is érvényes.”¹⁴⁶

Mindazonáltal meg kell jegyeznem, hogy míg a korábbi Ptk. hatálya alatt ez a megoldás jogszerűen megvalósítható volt, addig a 2013. évi V. törvény 6:99. §-a egyértelműen elzárja az utat a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás alkalmazása előtt, hiszen a fiduciárius hitelbiztosítékok tilalma miatt a biztosítéki célú engedményezést is semmisséggel sújtja a törvénykönyv. Ez azonban nem érinti azt az eshetőséget, amikor az eredeti eladó részére állítja elő a vevő az új dolgot.

¹⁴⁴ Ld. pl. BÍRÓ GYÖRGY: *Átruházó szerződések*, PJK V. évf. (2003) 2. sz., 23.

¹⁴⁵ FABÓK: id. m. 14. Vékás Lajos is külön alfejezetet szentelt ennek a kérdésnek. Ld. VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest 2001, 202skk. Ld. még 1/2000. számú PJE határozat.

¹⁴⁶ MENYHÁRD: id. m. 400sk.

A biztosítéki célú engedményezés is pótolható más megoldásokkal. Példaként ezzel kapcsolatosan fontos megvizsgálnunk a hatályos Ptk. zálogjogi szabályait, melyek lehetővé teszik a jövőbeli követelésen alapított zálogjogot, és ezáltal ugyan más megoldásokkal, de teret enged a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartáshoz hasonló biztosíték alapításának.¹⁴⁷

Az egyszerűsített név ellenére a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás egy több elemből felépülő jogintézmény. Ahogy Leszkoven fogalmaz: a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás „egyfajta biztosítékcseré, méghozzá oly módon, hogy az eredeti biztosíték helyébe a konstrukció a jogi folytonosság megtartásával állít új biztosítéket: a tulajdonjog-fenntartással érintett dologból feldolgozással létrehozott másik dolgot, vagy a továbbértékesítésből befolyt vételárat.”¹⁴⁸ Ezek alapján a továbbértékesítésig/feldolgozásig az egyszerű tulajdonjog-fenntartás szabályai irányadóak, azonban e jogi tények bekövetkezése után a régi, megszűnő biztosíték helyébe lépő új biztosíték kerül előtérbe.

A fent taglaltak érdekességét az adja, hogy az új Polgári Törvénykönyv 2003-ban közzétett Koncepciója¹⁴⁹ még azt a felfogást tükrözte, miszerint „megfontolást igényel, hogy a tulajdonjog-fenntartás jelenleginél kiterjesztettebb hatállyal és dologi hitelbiztosítékként nyerjen szabályozást”, az egyes kiterjesztett formákat azonban az új törvénykönyv végül is nem ismerte el, és a jogintézményt – dologi jellegére tekintet nélkül – az adásvételi szerződés körében tárgyalja.

Az új Ptk. fenntartja az írásba foglalás követelményét, ebből következik, hogy a tulajdonjog-fenntartást akkor is írásba kell foglalni, mikor az adásvételi szerződésnek ez nem lenne érvényességi feltétele (pl. ingók esetén).

A új Ptk. nem tartalmazza azon szabályt, miszerint csak az átruházó szerződés megkötésekor lehet kikötni a tulajdonjog-fenntartást. Ezáltal a kötelező ügyletnek nem kell már megkötésekor tartalmaznia a kikötést, azonban a szabályok alapján ennek a tulajdonjog átszállása, tehát a dolog *traditioja* előtt kell megtörténnie. Boóc szerint ezzel a megoldással a jogalkotó „elvieken Pandóra szelencéjét kinyitva lehetőséget ad arra, hogy esetleg a későbbiekben szerződés megkötése után szülessenek tulajdonjog-fenntartást kikötő nyilat-

¹⁴⁷ A Kommentár is úgy gondolja, hogy ezt a megoldást érvényesnek kell tekinteni ld. VÉKÁS LAJOS – GÁRDOS PÉTER (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, 1. kötet, Wolters Kluwer, Budapest 2014, 980-983.

¹⁴⁸ LESZKOVEN: *Az ingó tulajdonjog-fenntartás* (id.), 147.

¹⁴⁹ Kormány a 1009/2002. (I. 31.) Korm. határozattal rendelte el a Magyar Közlönyben történő közzétételét, melyre a 2002/15. szám II. kötetében került sor.

kozatok.”¹⁵⁰ Ennek fényében „ha például a felek tulajdonjog fenntartása nélkül kötöttek ingó dolog átruházására szerződést, de az eladó még nem adta át a dolgot, a felek megállapodhatnak abban – ha tetszik, az eredeti átruházó szerződés módosításaként –, hogy az eladó fenntartja a tulajdonjogot.”¹⁵¹ Ez a szabály leginkább az ingók adásvételénél kaphat szerepet, így növekedhet a jelentősége az ingó tulajdonjog-fenntartásnak, figyelemmel arra, hogy a jogalkotó az ingó dologi biztosíték irányába mozdítja el a jogintézményt.¹⁵²

Az új Ptk. a tulajdonjog-fenntartást úgy tekinti, hogy az hitelbiztosítéki elemet tartalmaz. Ezért megköveteli az ingó dolog tulajdonjog-fenntartással történő eladásakor azt, hogy a hitelbiztosítéki nyilvántartásba bejegyzésre kerüljön ennek ténye. A jogalkotó célja ezzel annak elkerülése, hogy a szerződő felek közötti belső tulajdoni viszony eltérjen attól, ami a kívüljár felé megjelenik. A publicitás követelménye nem újkeletű, hiszen az ingatlan-nyilvántartásba történő feljegyzést korábban is megkövetelte magánjogunk az ingatlanok esetében. Csizmazia azonban széleskörű összehasonlító elemzésében a következőket írja: „a tulajdonjog-fenntartás publicitása, a nyilvántartásba vétel előírása különösen abban az esetben fontos, ha a jogalkotó úgy dönt: az egyszerű tulajdonjog-fenntartáson kívül a kiterjesztett változatokat is megengedi.”¹⁵³ Mint azonban fentebb erre már utaltam, a jogalkotó mondhatni elzárta az utat ezen megoldások alkalmazása elől.

A perszonálfólium elvére épülő hitelbiztosítéki nyilvántartásba való bejegyzés során fel kell tüntetni a vevő személyét, és a tulajdonjog-fenntartás tényét. A törvény nem érvényességi kelléknek tekinti a bejegyzést, azonban „kettős következményt”¹⁵⁴ fűz a be nem jegyzett ügyletkez. Ez abban nyilvánul meg, hogy a nyilvántartásba vétel hiánya a jóhiszemű és ellenérték fejében szerző harmadik személyek (tulajdon)jogszerzését nem érinti a tulajdonjog-fenntartás kikötése esetén, valamint, hogy a tulajdonjog-fenntartás tárgyán alapított zálogjog a vevő rendelkezési jogának hiányában is létrejön.¹⁵⁵

A tulajdonjog-fenntartás hatályos jogunk által szabályozott, a gazdasági életben fontos szerepet betöltő jogintézmény.

¹⁵⁰ BOÓC ÁDÁM: *Észrevételek az Új Polgári Törvénykönyvnek a tulajdonjog fenntartásra vonatkozó szabályaihoz*, Jogi Iránytű 2012/4. sz. 55-56.

¹⁵¹ VÉKÁS–GÁRDOS: id. m. 1703.

¹⁵² Ld. LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Szerződéses biztosítékok változása az új Ptk.-ban*, Gazdaság és Jog, 22 (2014), 2. sz. 3-8.

¹⁵³ CSIZMAZIA: id. m. 3-22.

¹⁵⁴ VÉKÁS–GÁRDOS: id. m. 1702skk.

¹⁵⁵ A Ptk. zálogjogi szabályai megkövetelik a zálogkötelezett rendelkezési jogát a zálogjog alapításához.

10. Záró gondolatok

A dolgozat összgezéseként megállapítható, hogy a jogkereső polgárok céljukat más jogügyleti megoldások választásával is el tudják és vélhetően el is próbálják érni, amennyiben a jogrend az adott célhoz vezető egyszerűbb utat nem legitimálja. Ez mutatkozik meg a római magánjog gyakorlatias megoldásaiban, így például a bérlettel és a szívességi használattal vegyes adásvételi szerződésben, valamint a birtokátruházás feltételhez kötésében is. Ezen megoldások alkalmazására azért lehetett szükség, mert az eladó javára feltehetően minden korszakban, de mindenesetre a iustinianusi jogban a tulajdonátszállás szabályaiból – a iustinianusi Institúciók 2, 1, 41 szöveghelyéből következtethetően – *ipso iure* érvényesülő tulajdonjog-fenntartás nem védte hatékonyan az eladó érdekeit, hiszen a viszonylag rövid idejű elbirtoklás komoly kockázatot jelentett. Amennyiben az eladó a tulajdonjog átszállását a vételár teljes megfizetéséhez kívánta kötni, akkor ki kellett küszöbölnie azt, hogy a vevő *possessio ad usucapionem*hez jusson.

A hatályos jogot vizsgálva a fenti megállapításokhoz nagyon hasonló reakciók figyelhetők meg. A felek céljának elérésére szolgáló, nem eredeti funkciójukat betöltő jogintézmények ugyanúgy megjelennek a meghosszabbított tulajdonjog-fenntartás jövőbeni követelésén alapított zálogjoggal való megvalósításában hatályos jogunkban is.

A fenti vizsgálódásaim összecsengenek Deli szavaival: „a jog intézményei nem önmagukért valók, hanem azt a célt szolgálják, hogy a valóságos életet az emberi, művi beavatkozás számára leképezzék. E leképezés sohasem lesz teljes. A jog a valóságot soha el nem érheti, ez nem is célja.”¹⁵⁶ Hiszen ahogyan a régi mondás is szól: *tempora mutantur, nos et mutamur in illis*.

¹⁵⁶ DELI GERGELY: *Pókecz Kovács Attila: A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során*, Jog – Állam – Politika, V. (2013) 4. sz., 172.

Szakirodalmi rövidítések

AUB	Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae
CLJ	The Cambridge Law Journal
Iura	Rivista internazionale di diritto romano e antico
JK	Jogtudományi Közlöny
RIDA	Revue internationale des droits de l'antiquité
SALJ	South African Law Journal
TR	Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis
ZSS RA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung

Irodalomjegyzék

ACCURSIUS: *Corpus iuris civilis Iustinianei, cum commentariis Accursii, scholiis Contii et D. Gothofredi lucubrationibus ad Accursium*, Lyon 1627

APATHY, Peter – KLINGENBERG, Georg – PENNITZ, Martin: *Einführung in das römische Recht*, 6. ergänzte Auflage, Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien 2016

BECK Salamon: *Csonka tényállás*, Jogtudományi Közlöny, 58. évf. (1923) 21. szám, 173-181.

BECHMANN, August: *Der Kauf nach Gemeinem Recht*, Verlag von Andreas Deichert, Leipzig 1884-1908

BENEDEK Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest 2015

BESSENYŐ András: *Római magánjog*, 4. kiadás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2010

BÍRÓ György: *Átruházó szerződések*, Polgári Jogi Kodifikáció, V. évf. (2003) 2. sz. 14-30.

BOÓC Ádám: *Észrevételek az Új Polgári Törvénykönyvnek a tulajdonjog fenntartásra vonatkozó szabályaihoz*, Jogi Iránytű 2012/4. sz. 55-56

BÓNIS Péter: *A tulajdonjog fenntartása a nyugat-európai polgári törvénykönyvekben és a magyar polgári törvénykönyv tervezeteiben*, ELTE ÁJK Jogi Tanulmányok, Budapest 2008

COING, Helmut: *Europäisches Privatrecht I*, C. H. Beck, München 1985

CSIZMAZIA Norbert: *Tulajdon mint biztosíték?* Polgári Jogi Kodifikáció, VI. évf. (2004) 1-2. szám, 3-22.

DAUBE, David: *Tenancy of Purchaser (Digest 19. 2. 21)*, The Cambridge Law Journal, 10 (1948-1950), 77-83.

DAUBE, David: *Si... tunc in D. 19. 2. 22pr. Tenancy of purchaser and lex commissoria*, Revue internationale des droits de l'antiquité, 5 (1958), 427-435.

DELI Gergely: *Pókecz Kovács Attila: A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során*, Jog – Állam – Politika, V. évf. (2013), 4. sz. 161-173.

DELI Gergely: *Salus rei publicae*, Gondolat Kiadó, Budapest 2014

DEZSŐ Gyula: *Fejezetek a zálogjogtan köréből*, Franklin-Társulat, Budapest 1928

EXNER, Adolf: *Die Lehre vom Rechtserwerb durch Tradition nach österreichischem und gemeinem Recht*, Manz, Wien 1867

FABÓK Zoltán: *Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet*, Polgári Jogi Kodifikáció, VI. évf. (2004) 3.szám, 14-17.

FEENSTRA, Robert: *Eigentumsvorbehalt und Die Regel von Inst. 2, 1, 41 Über das Verhältnis von Kaufpreiszahlung und Eigentumsübertragung*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 58 (1990), 133-141.

FÖLDI András: *Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmélkedések a bona fidesről*, Állam- és Jogtudomány, LIV. évf. (2013) 3-4. szám, 25-39.

FÖLDI András: *Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, 44 (2007), 123-144.

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, 19. átdolg. és bőv. kiadás, Nemzetek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest 2014

HAYMANN, Franz: *Zur Klassizität des periculum emptoris*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 48 (1928), 314-418.

HONSELL, Heinrich: *Römisches Recht*, 8. Auflage, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg 2015

HONSELL, Heinrich – MAYER-MALY, THEO – SELB, WALTER: *Römisches Recht*, 4. Auflage, Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg–New York 1987

JAKAB Éva: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*, Akadémiai Kiadó, Budapest 2011

JUSZTINGER János: *Acquisition of Ownership in the Sales Contract Practice of Ancient Rome*, In: FÖLDI András – SÁNDOR István – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Ad geographiam historico-iuridicam ope iuris Romani colendam. Studia in honorem Gábor Hamza*, Eötvös Kiadó, Budapest 2015, 221-234.

JUSZTINGER János: *A vételár meghatározása és szolgáltatása a konszenzuális adásvétel római jogi forrásaiban*, Dialóg Campus, Pécs 2016

JUSZTINGER János: *Az emptio venditio és a locatio conductio határain: vételár vagy bérleti díj?* In: JUSZTINGER János–PÓKECZ KOVÁCS Attila (Szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok IX.* (2008), 229-252.

KASER, Max: *Das Römische Privatrecht*, 2. Auflage, I-II, C.H. Beck, München 1971/1975

KOLOSVÁRY Bálint: *A magyar magánjog tankönyve*, 3. kiadás, Grill, Budapest, 1911

KNÜTEL, Rolf: *Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht*, In: MEDICUS, DIETER – SEILER, HANS Hermann (Hrsg.): *Studien im römischen Recht, Max Kaser zum 65. Geburtstag*, Duncker und Humblot, Berlin 1973, 33-56.

LESZKOVEN László: *Az ingó tulajdonjog-fenntartás elméleti megközelítése*, [PhD értekezés kézirat], Budapest 2007

LESZKOVEN László: *A szerződési biztosítékok jogának fejlődési tendenciái*, In: MISKOLCZI BODNÁR PÉTER (szerk.): *A civilisztika fejlődéstörténete*, Bíbor, Miskolc 2006, 151-177.

LESZKOVEN László: *Szerződési biztosítékok változása az új Ptk.-ban*, *Gazdaság és Jog*, 22 (2014), 2. sz. 3-8.

LIEBS, Detlef: *Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter*, 7. Aufl., München, Beck 2007

LOEPERT, Arthur: *Der Eigentumsvorbehalt beim Kauf nach gemeinem Recht und dem bürgerlichen Gesetzbuch*, Druck von T. Landsberg, Berlin 1904

MAASS, Martin Jürgen: *Die Geschichte des Eigentumsvorbehalts, insbesondere im 18. und 19. Jahrhundert*, Peter Lang, Frankfurt am Main 2000

MACKINTOSH, James: *The Roman Law of Sale: With Modern Illustrations: Digest XVIII. 1 and XIX. 1*, T. & T. Clark, Edinburgh 1907

MAYER-MALY, Theo: *Locatio conductio: Eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht*, Harold, Wien-München 1956

MEINHART, Anton: *Dogmengeschichtliches und Dogmatisches zum Eigentumsvorbehalt*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 105 (1988), 729-736.

MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, 2. kiadás, Eötvös Kiadó, Budapest 2010

MOLNÁR Imre: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged 2013

MOLNÁR Imre: *Egy dáciai házvételi szerződésből levonható tanulságok, különös tekintettel mai jogunkra nézve*, In: JUSZTINGER János-PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok IX.*, PTE ÁJK, Pécs 2008, 253-262.

MOLNÁR Imre: *Periculum emptoris a klasszikus kori római jogban*, In: CSIZMADIA ANDOR (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok V.*, Tankönyvkiadó, Budapest 1983, 181-200.

MOMMSEN, Theodor – KRUGER, Paul – WATSON, Alan (ed.): *The Digest of Justinian*, I-IV, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1985

PENNINGTON, Robert R.: *The pactum reservati dominii in twentieth-century Europe*, *Acta Juridica* 19 (1977), 257-293.

PENNITZ, Martin: *Das periculum rei venditae: ein Beitrag zum „aktionenrechtlichen Denken“ im römischen Privatrecht*, Böhlau, Wien 2000

PETER, Hansjörg: *Der gemischte Vertrag*. In: SCHERMAIER, Martin et al. (Hrsg.): *Iurisprudentia Universalis: Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag*, Böhlau, Köln 2002, 591-599.

PRINGSHEIM, Fritz: *Der Kauf mit fremdem Geld: Studien über die Bedeutung der Preiszahlung für den Eigentumserwerb nach griechischem und römischem Recht*, Verlag von Veit, Leipzig 1916

PRINGSHEIM, Fritz: *Zum Eigentumsübergang beim Kauf*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 50 (1930), 333-438.

PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A szerződéstől való elállás az adásvétel mellékegyezményeinél a római jogban és továbbélése során*, PTE ÁJK, Pécs 2012

SCHANBACHER, Dietmar: *Beobachtungen zum sog. „pignus Gordianum“*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 114 (1997), 233-271

SCHEIBELREITER, Philip: *Der Kreditkauf im griechischen Recht. Grundlagen und Dokumentation des „fiktiven Darlehens“*, In: Éva JAKAB (ed.): *Sale and Community Documents from the Ancient World*, Trieste 2015, 181-212.

SCHIAMANN, Gottfried: *Über die Funktion des pactum reservati dominii während der Rezeption des römischen Rechts in Italien und Mitteleuropa*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 93 (1976), 161-208.

SCHÖNBAUER, Ernst: *Zur Frage des Eigentumsüberganges beim Kauf*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 52 (1932), 195-250.

SECKEL, Emil-Levy, Ernst: *Die Gefährtragung beim Kauf im klassischen Römischen Recht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 47 (1927), 117-263.

SIKLÓSI Iván: *A konszenzuális adásvétel eladójának custodia-felelőssége a klasszikus római jogban*, Jogtudományi Közlöny, 70. évf. (2015) 10. szám, 487-500.

STAGL, Jakob FORTUNAT: *Der Römische Eigentumsvorbehalt als Vorbehalt des Besitzes*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 132 (2015), 181-200.

SZÁSZY-SCHWARZ Gusztáv: *A pactum reservati dominii hatálya*, Jogtudományi Közlöny, 20. évf. (1885) 29. szám, 225-228; 50. szám, 397-399; 51. szám, 404-407; 21. évf. (1886) 1. szám, 5-6.

SZEIBERT Orsolya: *A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték*, Polgári Jogi Kodifikáció, II. évf. (2000) 4. szám, 10-20.

SZLADITS Károly (szerk.)/ANTALFY Mihály: *A magyar magánjog* IV. kötet, Grill, Budapest 1942

THOMAS, JOSEPH ANTHONY CHARLES: *Institutes and 2.1.41 and the passage of property on sale*, South African Law Journal, 90 (1973), 150-159.

THOMAS, Joseph Anthony Charles: *Provisions for calling off a sale*, Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 35 (1967), 557-572.

THOMAS, Joseph Anthony Charles: *Tenancy of purchaser*, Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico, X (1959), 105-109.

THOMAS, Joseph Anthony Charles.: *Textbook of Roman law*, North-Holland Publ., Amsterdam–New York–Oxford, 1976

TÚRY Sándor Kornél: *A fokozott hatályú tulajdonfenntartás*, Szeged városi nyomda és könyvkiadó, Szeged 1938.

WIEACKER, Franz: *Lex commissoria. Erfüllungszwang und Widerruf im römischen Kaufrecht*, Duncker & Humblot, Berlin 1932

WINDSCHEID, Bernard – KIPP, Theodor: *Lehrbuch des Pandektenrechts*, 9. Aufl. Band 1, Rütten & Loening, Frankfurt am Main 1906

VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, HVG-ORAC, Budapest 2001

VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*, 1. kötet, Wolters Kluwer, Budapest 2014

ZIMMERMANN, Reinhard: *The Law of Obligations*, Juta, Cape Town–Wetton–Johannesburg 1992

SZILÁDI PÉTER SÁNDOR

KOSSUTH, A BUKOTT MONARCHA VAGY A „RESPUBLICA” ÖRE?¹

1. Kossuth és az államforma kérdése – bevezető gondolatok

Győr Város Közgyűlése 1849. május 10-én a Függetlenségi Nyilatkozatra válaszul így köszöntötte Kossuth Lajost: „*Mélyen tisztelt Kormányzó Elnök Úr! Önt e hazának legelső polgárát, leghűbb fiát, legbölcsebb vezérét [dicsőítjük]...*”² Az államférfit illető – az idézetben olvasható – jelzők komolyan felvetik a köztársasági „színfalak” mögé bujtatott diktatúra kiépítésének lehetőségét. Hívhatjuk-e tehát őt emiatt az ókori római hagyományok alapján „princepsnek” vagy törekvéseivel éppen a reszpublica eredeti tartalmát kívánta megvalósítani? A Függetlenségi Nyilatkozattal az államformát és kormányformát elmulasztották kimondani, de vajon kifejezett cél volt-e a deklaráció elhalasztása? A detronizációval pontosan mit kívánt elérni Kossuth? Ezek a kérdések mind nagyban befolyásolták hazánk sorsát a szabadságharc folyamán és azt követően, a Függetlenségi Nyilatkozatot övező, az állam- és kormányformát illető közjogi aggályok pedig jelentős hatással voltak a későbbi magyar alkotmányos fejlődésre is.

A fent említett változások formálója – s bizonyos esetekben kezdeményezője – egyértelműen Kossuth Lajos volt. Személyének, politikai tevékenységének, s közjogi jelentőségének vizsgálata során azonban igen sok, a kortársak, illetve a történelemtudomány által is vitatott kérdéssel találkozhatunk. Deák István egyenesen kijelenti, hogy „*Kossuth politikai alakja máig megoldatlan probléma. A magyar nép nemzetközileg elismert szószólója, hazánkban a legnépszerűbb (de a szomszéd népek körében a legnépszerűtlenebb) magyar államférfi, legnagyobb szónokunk és legjobb adminisztrátorunk, ugyanakkor mintegy a nemzeti rossz tulajdonságok megtestesítője: a fellengzősség, a nemzeti gögő, a színpadi gesztusoké, a szalmaláng lelkesedésé és a kétségbejítő külpolitikai naivitásé.*”³ Más forrásokban pedig a

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója Magyar Állam- és Jegtörténet 1. tagozatában II. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) H2 Általános iratok 1848-1849. Kormányzó Elnöki iratok. 5784. 267.l. A teljes bibliográfiai kibontás a szakirodalmi jegyzékben.

³ Deák 1983. 15. o.

„Kossuth-kultusz”,⁴ hovatovább az államférfi messianisztikus szerepvállalása⁵ jelenik meg. Érdemei elévülhetetlenül áthatják, formálják, és sok esetben determinálják a közjogtudományt, s a jogtörténetet.

Kossuth már a reformkor folyamán kiválóan használta a nyilvánosság erejét, jellemzőek rá vezércikkei a Pesti Hírlap hasábjain, továbbá más kortárs szerzők írásai is megfelelő forrásként szolgálnak elképzeléseiről, politikai programjáról, s annak változásáról. Determinisztikus elhivatottság-tudattal felvértezve⁶ hosszú politikai csatározások árán és a szabadságharc kitörését követően jutott el a „kormányzó elnöki” pozícióig. Elég csak arra utalni, hogy több alkalommal is felvetette a trónfosztás, a függetlenedés, esetlegesen a republikai berendezkedés kinyilatkoztatásának lehetőségét, azonban sem a Honvédelmi Bizottmány zárt ülése,⁷ sem egyéni levélváltások⁸ nem segítették elképzeléseinek érvényre juttatásában. Az Országos Honvédelmi Bizottmány élén széles hatáskörrel rendelkező Kossuth⁹ több szempontból is a Függetlenségi Nyilatkozattól várta politikai céljainak beteljesedését. 1849. április 14-e ugyanis nem csak a történelemtudomány, hanem a közjogtörténet számára is különös fordulópontot jelentett, a Függetlenségi Nyilatkozat megszületése ugyanis jelentős félreértésekre okot adó jogalkotási hézagokat hagyott maga után.¹⁰ Kossuth államfelfogása is csupán torzult formában jutott érvényre, a tág jogkörrel rendelkező „kormányzó elnök” végül szűk keretek között működő, leginkább reprezentatív szereppel bíró pozícióvá vált.

Érdemes megvizsgálni továbbá Kossuth politikai gondolkodását, s államfelfogását is.¹¹ Ehhez elsődleges forrásként Kossuth tollából származó, a Pesti Hírlap vagy éppen a Hetilap

⁴Dobos 1903. 159 o.

⁵1849. január 7-én, a debreceni Piac utcai kapuőr „a magyarok Mózese” néven szólította Kossuthot – akkoriban az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökét –, aki Pestről menekülve érkezett a városba. Részletesebben lásd: Miskolczy 2004. 191 o.

⁶Takács 1992. 14-15.o.

⁷Horváth Mihály 1871-1872. 495.o. és Beér - Csizmadia - Gyulai 1954. 543-547.o.

⁸Görgey például igen rossz véleménnyel volt a Függetlenségi Nyilatkozat tervéről, meglátása szerint „[a] legkiválóbb győzelem a harctéren több hasznot s becsületet ad, mint a legelbizakodottabb nyilatkozat.” Horváth Mihály idézi Görgey Mein Leben und Wirken in Ungarn című emlékiratából (Lipscse, 1852). Horváth Mihály 1886. 303.o.

⁹Ember Győző: Az Országos Honvédelmi Bizottmány. In: Századok 82. évf. 1949. 150-165.o.

¹⁰Szabó István: Az államfői intézmény a Függetlenségi Nyilatkozat után. In: 150 év. Jogtörténetesek 1848-ról. Budapest, 1999. 279. o.

¹¹Ahogy Deák is fogalmaz, Kossuthot nem ismerjük elég mélyrehatóan, hiszen igazán közeli barátja nem volt, de munkatársai sem tudták néhány év leforgása alatt átlátni vagy éppen megérteni gondolkodását. A ránk maradt levéltári és egyéb források alapján csak hozzávetőleges kép kialakítására van módunk, azonban így is számos következtetés levonására nyílik lehetőségünk Kossuth Lajos államfelfogásának kérdésében is.

hasábjain megjelent írások adhatnak iránymutatást.¹² Miként a cím nyílt kérdésfelvetése is előrevetíti, Kossuth levelezése, a kortársak visszaemlékezései és a nyilvánosság által megismertek alapján terveiben az államforma, valamint az államirányítás terén eleinte visszafogottabb, de már akkor is kellően forradalmi,¹³ majd radikális republikai, s *horribile dictu* diktatórikus elképzelések jelentek meg. Maga Szemere jegyezte meg egyik levelében, reagálva Kossuth elképzeléseire az Országos Honvédelmi Bizottmány személyi állományának és a hatáskör egymás közötti szétosztásának ügyében: „*mondassék ki a dictatura névszerint is*”.¹⁴ E kijelentést a későbbiekben részletesen elemzem, azonban annyit már most is leszögezhetünk, hogy a források tanúbizonysága szerint a diktatórikus irányzat vonásait nem zárhatjuk ki.

Fontos az egyes prezidenciális, illetve félprezidenciális elképzelések és a magyar gondolkodásban szerepet játszó, az Egyesült Államok alkotmányos hagyományaiban élő modellek összevetése, s magának Kossuthnak az amerikai államelméletről alkotott véleménye is. Több jogtörténész foglal emellett állást, hogy Kossuth „kormányzó elnöki” titulusát és az a mögött meghúzódó elképzeléseit George Washington személye és munkássága határozta volna meg, és Alexis de Tocqueville „A demokrácia Amerikában” címet viselő összefoglaló művének szellemisége is hatott rá.¹⁵

A vizsgálat nem fejeződik be a szabadságharc bukásával, Kossuth későbbi írásainak tükrében alkotmányos álláspontjának szilárdságát, illetve annak változásait szükséges elemezni, így különösen fontos Kossuth kütahyai alkotmánytervének¹⁶ értelmezése is, mely a lehető legtrisztábban fejezi ki republikánus irányultságát.¹⁷ A fentiek indokolják Kossuth államirányítás-felfogásának vizsgálatát, de a magyar jogfolytonosság és alkotmányosság, valamint parlamentarizmus- és demokráciatörténet keretei között is létfontosságú az események kontextusába helyezni az államférfi ténykedését, s hatását.¹⁸

¹² Lukácsy 1992. 18–19.o.

¹³ Például lásd: Kossuth 1846. 1. o.

¹⁴ MNL OL R190 Szemere Bertalan iratai. 1303. rakt. sz. 523–524. l.

¹⁵ A teljesség igénye nélkül a kérdéshez közvetlenül kapcsolódva lásd: Mezey 2007. 190–191.o.; Képes 1999. 159–163.o.; Szabad 1975.

¹⁶ Kossuth Lajos: Javaslat Magyar Ország jövő politikai szervezetét illetőleg, – tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. MNL OL Gy. KGY. I. 1554.

¹⁷ Mezey 2004. 155–170. o.

¹⁸ Több jogtörténész is állást foglal emellett, hogy Kossuth kormányzó elnöki pozíciója és republikai elképzelései nagyban determinálták a mai magyar államirányítást. A teljesség igénye nélkül lásd: Nagy 1999. 95–107.o.; Pölöskei 1994. 277–289. o.

2. Kossuth alkotmányos elképzelései

2.1. Kossuth reformkori államfelfogása vezércikkeiben és országgyűlési beszédeiben

Kossuth Lajos az 1840-es évek elején többek között a *Pesti Hírlap* vezércikkeiben, valamint Pest megye közgyűlésén fejtette ki a közjogi reformokról vallott nézeteit. Ragaszkodott a magyar történeti alkotmány alapintézményéhez, a vármegyéhez, s törekedett a „városi ügy” megoldására. A jogfolytonosság eszménye – a korszakra jellemző módon – Kossuthnál is elsődleges volt. A legjobb megoldást az alkotmányos monarchia bevezetésére a népképviselőlet fokozatos térnyerésében látta.¹⁹ Meglátása szerint bizonyos társadalmi, s gazdasági folyamatokban bekövetkező előremutató változás lenne szükséges a reformok véghezviteléhez, ekkor még felfogása jelentősen mérsékeltebb az 1849-ben tapasztaltakhoz képest. Ezt jól példázza 1843. február 26-án megjelent vezércikke a lapban: *„Ismerjük ugyan az ellenvetést, hogy nincs nagyobb anomália, mint rendezetlen testülettel rendezni: ámde sokkal kisebb baj, mint minő volna jogvesztély, a szabályok mechanizmusa közti megkövesedés: mely okvetlenül következne, ha országgyűlésünk általános rendezéséhez látnánk, mielőtt átalakulásunk processusában, a még hiányzó elemek kifejelettek, s a szükséges előzmények fogamatba mentek volna.”*²⁰ Ekkor még Kossuthnak egyetlen kimondott célja jelenik meg, a népképviselőleten alapuló alkotmányos monarchiának mihamarabbi kialakítása. Ezt a rendszert – mely a vármegyék erős bázisán állna – még „Albion”²¹ rendszerénél is előre mutatóbbnak, egyszersmind a külföld által is követendő példának tartotta.²² A népképviselőlet rendszerén kívül – mely önmagában is igen forradalminak számított az 1840-es években – az alkotmányos jelző számított még zsinórmértéknek.²³ Ezzel leszögezhetjük, hogy Kossuth írásában a későbbi republikai irányzat, vagy éppen a prezidenciális kormányforma még politikai utópiaként sem jelent meg a *Pesti Hírlap* hasábjain.

Ennek ellenére a forradalmi diktatúra lehetőségét meglehetősen érdekes érveléssel támasztotta alá 1841. július 31-én: *„egy bősziúlt forradalom megdühödéséről gyámokot vonni minden néphatalom, minden népszabadság gyanúsítására ép’olgy boldogtalan hiba’s tévedés, mint hibázna, a’ ki egy Nero, egy Caligula, egy Christiern miatt ellensége volna minden mo-*

¹⁹ Ruszoly 1994. 1024. o.

²⁰ *Pesti Hírlap* 1843. február 26. 225.sz. 1. o.

²¹ Anglia (szerk.)

²² „E remek institutiónak, megyei szerkezetünknek becsét már a külföld is kezdi méltányolni.” In: *Pesti Hírlap* 1842. január 6. 106.sz. 1. o.

²³ „A képviselőti rendszer kikerülhetetlen földadata a jövőendőnek; vagy akként leszünk, vagy alkotmányos nemzet nem leszünk.” In: *Pesti Hírlap* 1843. júl. 27. 268. sz. 1. o.

narchiái országiásnak.²⁴ Ebből viszont jogosan arra következtethetünk, hogy nem utasította el a hatalomgyakorlás ezen módját, így továbbra sem szabad kizárni a problémafelvetésben taglalt „első polgár – princeps” szerepet.

A legtöbb szerző a nyilvánosságban látta az abszolutizmus fékét a korszakban.²⁵ A sajtó mellett azonban még az egyesületek is szóba jöhettek ilyen igényérvényesítő fórumként. Kossuth Ipáregyesülete mellett működő Hetilap e két forma egyesítésével, politikai töltettel rendelkező sajtótermékké nőtte ki magát, melyet mintegy szócsóként használt Kossuth az azt olvasó, elsősorban iparos réteg megszólítására.²⁶ Erre kiváló példa Kossuth 1846. január 2-i számában megjelent vezércikke, melyben az iparosok teremtő egységében látta a haladás alapját, s erős szavakat használva buzdította őket: „*aki nem megyen, eltiportatik*”.²⁷ Itt már egyre jobban tetten érhető Kossuth radikalizmusa, a haladás szellemében az egyesületi nyomás jelenik meg szóhasználatában, ellenben itt sem olvashatunk az udvarral való szakítás elképzeléséről sem.

Legmarkánsabb véleményét a francia forradalom hírére megfogalmazott felirati javaslatában tette közzé 1848. március 3-án. Nyilvánvalóan a „radikalizmus” jelentését ebben a politikai kontextusban Kossuthnál inkább még, mint a politikai jogok kiterjesztése és az alkotmányos berendezkedés kivívása értelmében kell használnunk. Így fogalmaz: „*Kimondottam meggyőződésemet, miként hazánk alkotmányos jövődjére iránt mindaddig tökéletesen nyugodtak nem lehetünk, valameddig felséges királyunkat minden egyéb uralkodási viszonyaiiban is alkotmányos országlási formák nem környezendik*”.²⁸ Ezzel Kossuth alkotmányt és így alkotmányos monarchiát követelt mind Magyarországnak, mind az örökös tartományoknak.

2.2. Kossuth államfelfogása vezércikkeiben és nyilvános beszédeiben a forradalom és szabadságharc folyamán

Kossuth a forradalom kitörését, és az új felelős minisztérium megalakulását követően az úgynevezett felirati vita során fejtette ki jellegzetes véleményét az államirányítás terén. A vita középpontjában az újoncozás kérdése állt, mivel világossá vált, hogy az udvar nem marad semleges a horvát-magyar konfliktusban. Kossuth így 1848. július 21-én igen meg-

²⁴ Pesti Hírlap 1841. júl. 31. 61.sz. 1. o.

²⁵ Pajkossy 1991. 3-22.o.

²⁶ Lukácsy 1992. 18-19.o.

²⁷ Hetilap 1846. január 2. 1. o.

²⁸ Kossuth beszéde az országgyűlés kerületi ülésén az országgyűlés teendőiről és az uralkodó elé terjesztendő feliratról. In: <http://mek.oszk.hu/04800/04834/html/kossuth0002/kossuth0002.html> (Utolsó letöltés ideje: 2016. december 7.)

fontoltan a király és a királyság mellett szólva így nyilatkozott: „*úgy látom, hogy Magyarországban a nép kizárólag monarchikus*”, de azt is hozzátette: „*én nem tehetek róla, e részben semmi érdemem nincs, de ez tény.*”²⁹ Ebben a két olvasatú kijelentésben benne foglaltatik tehát az állásfoglalás a monarchia mellett, de ezt nem mint saját véleményét, sokkal inkább mint közfelfogást tárta a hallgatóság elé. Ezt a beszédet könnyen tekinthetjük fordulópontnak Kossuth politikai kommunikációjában, innentől ugyanis – meglehetősen szabad-ságharc kitörése miatt is – egyre kevésbé volt elfogadó a monarchiával szemben, s V. Ferdinánd elmozdítása után már nyíltan kérdőjelezi meg írásaiban a királyság legitimációját.

A forradalom és a szabadságharc idején *Kossuth Hírlapja* szolgált elsődleges, s ekkor már igen radikális lapnak az államférfi szerkesztésében. Az 1848. június 1-je és december 31-e között működő, 157 számot megélt lap hasábjain olvasható volt Kossuth egyértelmű propagandája és államirányítási elképzelése is. Főleg azt követően, hogy 1848. december 2-án Olmützben lemondatták V. Ferdinándot, s helyére a koronázási eljárások mellőzésével Ferenc József került. Az új uralkodó ilyen minőségében nem tett esküt sem a magyar alkotmányra, sem az áprilisi törvényekre. Ennek következtében Kossuth – mintegy előkészítve későbbi deklarációját – lapjában (*Kossuth Hírlapja*) így fogalmazott: „*A királyt trónusától csak a nemzet foszthatja meg, más senki. Ha más fosztja meg, az a ki megfosztotta, zsarnok.*”³⁰ Ezzel egyértelműen kifejezi, hogy a nemzet önkaratából megszabadulhat az ország illegitim uralkodójától. Kossuth munkái közül ezt tekinthetjük az első, a Függetlenségi Nyilatkozat későbbi megszületésére közvetetten utaló kijelentésének. Kossuth már ekkor elköteleződött a Hírlapban kifejtettek mellett, de terveit csak hosszadalmas egyeztetés eredményeképpen sikerült véghezvinni.³¹

Az 1848/49-es időszak további meghatározó – radikális – lapja a *Márczius Tizenötödike* volt. Bár ebben Kossuth nem tett közzé cikket, nézeteit a szerkesztők osztották és sok esetben át is vettek bizonyos politikai érveket, melyek csak hangsúlyosabbá tették az államférfi tetteit és mondanivalóját. Kiváló példa erre az 1848. október 9-i lap vezércikke, mely radikálisabb nézőpontot képviselt az általánosan elfogadotthoz képest, mégis érdekes felvetéssel szolgált: „*Ha a mi tanácsunkon indulna a világ, kimondanánk formaliter a republikát, mert lényegileg véve már is valóságban republikánk van. Kossuth elnök, a bizottmány tagjai, kik között a teendők el vannak osztva, ministerek.*”³²

²⁹ KLÖM 2. 1958. 612.o.

³⁰ *Kossuth Hírlapja* 135. sz. (1848. december 5.) 1. o.

³¹ Részletesebben lásd: Szabad 1977. 158.o.

³² *Márczius Tizenötödike*, 1848. október 9. 1. o.

2.3. Kossuth államfelfogása a Honvédelmi Bizottmány időszakában.

Az „áprilisi törvények” szentesítésével a közjogi helyzet bizonyos közös ügyek királyi kézben való összpontosításával járt, így az udvarhoz való viszony a magyar politikai közéletet megosztotta. A jobb oldalon Batthyány és követői, azaz a felelős magyar minisztérium „megalkuvásra hajlandó többsége”, míg a paletta bal oldalán Kossuthék álltak.³³ Kossuth nem volt hajlandó kompromisszumra jutni az udvarral közös ügyek vitelében, s lehetőleg függetlenedni akart a birodalom keretein belül, perszónálunióba hajló irányban.

A Batthyány-kormány szeptember 10-én lemondott, a nádor jóvoltából viszont – jóllehet ideiglenes jelleggel – az ügyek vitelére újból Batthyány Lajost nevezték ki.³⁴ Ez a lépés közjogilag is érdekes helyzetet teremtett, hiszen a minisztérium jogállását rendező 1848:III. tc. a miniszterelnök lemondásának esetét nem rendezte. A nádor viszont a későbbiekben alkotmányos szabállyá vált, s mai magyar Alaptörvény szabályait is visszatükröző egyfajta „ügyvezető miniszterelnökké” nevezte ki Batthyányt.³⁵

Kossuth azonban – jogosan tartva attól, hogy Batthyány nem tud majd sikeres tárgyalásokat folytatni az udvarral – az országgyűlés saját kebléből választott bizottság kiküldését javasolta a hadügyek ellenőrzése végett. Kossuth mindezt azzal indokolta, hogy „bajosnak” tartja ezekben az ügyekben az országgyűlés által a miniszterelnök nyilvános kérdezését.³⁶ Batthyány nem alaptalanul félt attól, hogy Kossuth radikalizmusa következtében az országgyűlés intézkedési joggal ruhazza majd fel a testületet.³⁷ Noha Kossuth maga úgy érvelt, hogy *„én a bizottmányt nem rendelkezés, hanem a haderők állapotáról tudomás szerzés végett indítványoztam kiküldendőnek”,*³⁸ a valódi célja a végrehajtó hatalom minél gyorsabb megragadása volt. Szabó István meglátása szerint *„a válságos időszakra ugyanis a végrehajtó hatalom koncentrációja volt szükséges.”*³⁹ Ez a vélekedés alátámasztja Kossuth ebbéli törekvését is, hiszen a korszakban jól látható volt, hogy az elsősorban konszenzuskereső nézőpontot képviselő felelős minisztérium politikusai nem tudták volna hatékonyan megszervezni az ország védelmét. Ellenben az sem volt reális, hogy egy új felelős miniszté-

³³ Ember 1949. 150-151.o.

³⁴ A megbízólevelet lásd: Közlöny, 1848. 491.o.

³⁵ Az analógia ellenére Batthyánynak a pontos hatásköre közelebb állt ekkor a felelős miniszterelnökhöz, mint a mai hatályos Alaptörvény alatti korlátozott rezsimhez.

³⁶ Közlöny, 1848. 510.o.

³⁷ Ember 1949. 152-153.o.

³⁸ Közlöny, u.o.

³⁹ Szabó 1999. 86.o.

rium élére álljon Kossuth, hiszen az uralkodó hozzájárulása kellett volna a legális kinevezés elnyeréséhez az 1848:III. tc. értelmében. Akkor viszont, ha a parlament választotta volna meg a végrehajtó hatalom legfőbb szervét, a király befolyása az államhatalomra formálissá vált volna, melyet az udvar el nem fogadhatott.⁴⁰

A felmerülő kérdések ellenére szeptember 15-én a képviselőház megválasztotta a hat bizottsági tagot, melyhez később további három felsőházi tag is csatlakozott.⁴¹ Az ekkor még ténylegesen „bizottsági” feladatokat ellátó bizottság Majláth György helytartóvá, majd Lamberg királyi biztossá való kinevezése⁴² után kapott intézkedési jogköröket. Kossuth szeptember 24-én indult toborzó körútjáról kénytelen volt 27-én hazatérni,⁴³ ugyanis az országgyűlés ekkor indítványozta Lamberg illegitimitásának határozatban való kimondását, mely deklaráció a Honvédelmi Bizottmány hatáskörébe került a felelős minisztérium elnökének abszenciája miatt. Ezzel biztosították tehát a bizottmánynak az intézkedési jogot.⁴⁴ 1848. szeptember 28-án azonban az elnök, Pázmándy Dénes úgy nyilatkozott, hogy *„az ország kormány nélkül ne legyen, a 6 tagbul álló és rég óta kinevezett választmány [...] reájuk ruházott hatalommal [éljenek], mint a körülmények és a haza jóléte kívánja.”*⁴⁵ Ezzel formálisan is felhatalmazta a képviselőház a Honvédelmi Bizottmányt a végrehajtói hatalom tulajdonképpeni korlátlan gyakorlására. Erre további példa Pázmándy következő kijelentése: *„Megbízhatunk valamely hatalmat, de magunkat beleavatni nem volna czélszerű, mert jelen állásban különösen a hazának, intézkedéseinkben semmi összefüggés nem lenne”*⁴⁶

Kossuth számára mindez kevésnek bizonyult. Kitűzött célja volt, hogy professzionális apparátussal rendelkezzen, s a bizottság tagjai feladat- és hatáskörének kijelölési jogát maga gyakorolja. Előbbit Kossuth már szeptember 29-én egy képviselőházi határozattal megvalósította, ahol kimondták, hogy *„minden ministeri állománytitkár, mint különben is törvényes auctoritás, csatlakozzék a bizottmányhoz.”*⁴⁷ Kossuth utóbbi törekvése pedig október 8-án teljesült be. Az aznapi képviselőházi ülés jegyzőkönyve tanúskodik egy indítványról, mely a következőképpen szól: *„miután ministerium nincs, [...] az ország minden kormányzata ideiglenesen a Honvédelmi Bizottmányra úgy ruháztassék, miszerint az ügyek vezetésében*

⁴⁰ Szabó 1999. 85.o.

⁴¹ Beér - Csizmadia - Gyulai 1954. 73-74-o.

⁴² Károlyi 1932. 36-37.o.

⁴³ Barta István: Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. 1. köt. 1952. 26-43.o.

⁴⁴ Közlöny, 1848. 570-571.o.

⁴⁵ Közlöny, 1848. 573.o.

⁴⁶ Közlöny, 1848. 573.o.

⁴⁷ Beér - Csizmadia - Gyulai 1954. 256-257.o.

*egyszerűség s bizonyos egység legyen [...] kormányzó bizottmány kinek kinek a végrehajtás körébeni teendőit maga jelölje ki.*⁴⁸ Az indítvány megszavazását követően Kossuth nagyszabású beszédében⁴⁹ vállalta a felelősséget az ország kormányzása terén.

Kossuth ennél is tovább ment: kérvényezte a képviselőháztól, hogy *„legyen egy elnök és két tag, kik hárman együtt, a honvédelmi bizottmányt értvén, ennek rendező, intéző részét alakítsák és vigyék saját felelősségük mellett, éspedig [...] széles hatalommal.*”⁵⁰ Noha ezt az indítványt már nem szavazták meg a képviselők, Kossuth a bizottmány működésének pontos meghatározásával így is közel korlátlan hatalomra tett szert. Azzal, hogy maga határozta meg a tagok hatáskörét, könnyen adhatott híveinek többletjogokat, de akár ki is üresíthette politikai ellenfeleinek pozícióját a bizottmányon belül.

A személyi állomány megváltoztatására a Honvédelmi Bizottmány „országgyűlési bizottság” jellege miatt nem volt lehetőség, hiszen azt a házak „saját keblükből választották.”⁵¹ Ennek ellenére 1848. november 20-án Halász Boldizsár pesti képviselő indítványa⁵² nyomán még erre is lehetőség nyílt volna, azonban az elnök egyébként is széles hatáskörét nem kívánta a képviselőház tágítani, így az indítványt vita nélkül elutasította.⁵³ Ennek következtében szembesült azzal Kossuth, s fogalmazta meg Beöthy Ödönnek címzett 1848. november 30-án kelt levelében, hogy *„én [t.i. Kossuth Lajos] ministeriumot nem alkothatok, hanem megtartván a honvédelmi bizottmány nevet a teendőket egyes tagok között felosztom.*”⁵⁴ Az események hátterében a Bizottmány tagjai hatáskörének meghatározása kapcsán heves vita alakult ki Nyáry Pál, Szemere és Kossuth között. Utóbbi két államférfi levelezése helyenként parázs vitákba torkollott. Ekkor – 1848. november 20-án – írta meg Szemere agályait Kossuthnak azzal kapcsolatban, hogy a Bizottmányban az egyes feladatkörök megjelölésének „önkényessége” könnyen vezethet Kossuth hatalmának összpontosításához. *„[M]ondassék ki a dictatura névszerint is*”⁵⁵ – fogalmazott Szemere, aki ezzel fejezte ki

⁴⁸ Beér - Csizmadia - Gyulai 1954. 273.o.

⁴⁹ Kossuth Lajos: „Akármely perczben ügyetlennek találunk, csapjanak el; ha makacsságból vagy akár miből veszélyesnek a hazára, üssék le fejemet!” In: Közlöny, 1848. 614.o.

⁵⁰ Közlöny, 1848. u.o.

⁵¹ Szabó 1999. 91.o.

⁵² „Nem szeretném, hogy a honvédelmi bizottmány elnöke a kormány tagjainak választásában a honvédelmi bizottmány tagjaira legyen szorítva. Ezt tehát kívánnám a ház által végzés által kimondatni.” Közlöny, 1848. 786. l.

⁵³ Beér - Csizmadia - Gyulai 1954. 309.o.

⁵⁴ MNL OL R90 Kossuth Lajos időrendi iratok I. 501.

⁵⁵ MNL OL R190 Szemere Bertalan iratai 1303. r. sz. 523-524. l.

nemtetszését Kossuth törekvéseivel szemben. Kossuth november 23-án megküldött választlevelében nem erősítette meg, de nem is cáfolta a későbbi miniszterelnök félelmét.⁵⁶

Kossuth, noha nem hozhatott létre önálló minisztériumot, az ügynevezett kollegiális-képviselési kormányformával rendkívüli jogosultságokhoz jutott. Nem csak a fent említett hatáskör-kijelölési jogkör, hanem az államfői jogosultságok is jól alátámasztják ezt. A teljesség igénye nélkül megillette Kossuthot a kinevezési jog, a felügyeleti jog, a pénzügyekkel kapcsolatos jogok, s ő maga volt a legfőbb hadúr. Csakhogy a király személyes felségjogainak gyakorlásáról szó sem eshetett.⁵⁷ Ezzel – Mezey Barna álláspontjával egyetértve – megalapozta Kossuth „kormányelnökként” a későbbi republikai irányú berendezkedés alapjait hozzátéve, hogy elméleti és gyakorlati síkon is több eltérést lehet felfedezni már csak abból kifolyólag is, hogy a Bizottmány működését az „ideiglenesség” és az „átmenetiség” jellemezte.⁵⁸

3. A Függetlenségi Nyilatkozat megszületésének története és jelentősége

3.1. Történelmi kontextus és a hadi sikerek

Az országgyűlés 1848. december 31-i döntésével⁵⁹ áttette a működését Debrecenbe, mely után felélénkültek a harcok – eleinte váltakozó sikerrel. Fontos fordulópont volt a kápolnai ütközet, mely egy sor jogtörténeti jelentőséggel bíró esemény hadtörténeti előzményének tekinthető. Az 1849. február 26-án megkezdődött, s hamarosan az udvar győzelmét hozó csatában történekről a császáriak tábornagya, Alfred zu Windisch-Grätz a következőképpen nyilatkozott: *„szétszórtam és legnagyobb részét megsemmisítettem, a maradék a Tiszán körrösztyül menekült. Remélem, hogy néhány nap alatt Debreczenben leszek, s a pártütés fészkkét hatalmamba kerítem.”*⁶⁰

Eme deklaráció közvetlen következményének nevezhető a március 4-én kiadott olmützi oktrojált alkotmány. Ferenc József császár ekkor az alkotmány 2. §-ban jelentette ki az

⁵⁶ A két dátum közötti kommunikációjukról nincsen levéltári forrásunk. MNL OL R190 Szemere Bertalan iratai 1303. r. sz. 532. l.

⁵⁷ Mezey 2007. 185.o.

⁵⁸ Mezey 2007. 184-186.o.

⁵⁹ Közlöny, 1849. 1. sz. 2-4.o.

⁶⁰ Gelich 1882-1889. 440.o.

„önálló, oszthatatlan és felbonthatatlan alkotmányos ausztriai örökös monarchiát.”⁶¹ A magyar korona bekebelezése mellett nem szabad megfeledkeznünk a konstitúció II. fejezetében taglalt, igen széles császári jogosultságokról sem.⁶² Az oktrojált alkotmány – a magyarságra nézve – legerősebb korlátozását a 71-75. §§-okban olvashatjuk, ebből is a 71. §-t érdemes itt kiemelni: „71. § A magyarországi királyság alkotmánya annyiban tartatik fén, hogy azon szabályok, melyek ezen birodalmi alkotmánynyal nincsenek összhangzásban, erejüket elvesztik, és hogy minden nemzetiségek s a tartományban divatozó nyelvek egyenjogúsága a nyilvános és polgári élet minden viszonyaiban célszerű intézmények által biztosittatik. Különös szabály rendezendi ezen viszonyokat.”⁶³

Mindez Kossuthot arra buzdította, hogy nyilatkozatát megtegye, s valamilyen módon adekvát politikai választ adjon erre a helyzetre. Természetesen az egyes politikai csoportosulásoknak megvoltak a maguk elképzelései a kérdésben, sőt március 4-e után a hadsereg vezérkarában nézeteltérések alakultak ki. A képviselőház és a politikai szféra pedig a Békepárt és a radikálisok véleménye között ingadozott. Előbbiek hallani sem szerettek volna politikai deklarációról, s mindent megtettek, hogy ellehetetlenítsék a radikálisok mozgalmát.⁶⁴

Ennek ellenére (vagy éppen ennek következtében) 1849. március 24-én este 10 órakor Madarász József, Kállay Ödön, Luzsénszky Pál, Simonyi János és Haczell Márton megjelent Kossuthnál.⁶⁵ Arra kérték a Bizottmány elnökét, hogy fogadja el a Békepárt törekvéseit megfélemező javaslataikat, ugyanis „mi – fogalmaz Madarász – végső idejét láttuk annak, hogy ez áramlatnak gátat vessünk”.⁶⁶ Elsősorban Görgeyt kívánták hadi törvényszék elé állítani, másodsorban a képviselőház felfüggesztését követelték, s harmadsorban Kossuth végrehajtó hatalmi pozíciójában egyedülként való megerősítését, melynek keretei között ő hívta volna össze a képviselőházat, s alakított volna felelős kormányt. Ez alátámasztja azt, hogy egy politikai erő – jól körvonalazhatóan –, Kossuth teljhatalmát igényelte, azaz nem csak elméleti síkon jelent meg a hatalom koncentrációjának elve. Ennek ellenére Kossuth

⁶¹ Olmützi alkotmány (1849)

In: <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/olmutzialkotmany.htm> (Utolsó letöltés ideje: 2016. december 7.)

⁶² Többek között a katonai főparancsnokság, a ministerek kinevezésének és elbocsátásának joga, vagy éppen a pénzverés monopóliuma. u.o.

⁶³ u.o.

⁶⁴ Részletesebben lásd: Bódiné 1999. 154.o.

⁶⁵ Almanach 331.o.

⁶⁶ Madarász 1883. 221-225.o.

már az első ponttal sem értett egyet, mert bár Görgeyt „személyes ellenségének” tartotta, a haza szeretetében kifogástalan személynek gondolta. A többi két pontot némi megszorítással megfontolandónak tartotta – legalábbis a képviselőház döntésének legitimáló erejével.⁶⁷ Tudniillik ez a legitimáció volt Kossuth egyetlen lehetősége arra, hogy törvényes módon beteljesítse politikai tervét, azaz kiadja Nyilatkozatát. A Radicál Párt javaslata nyílt diktatórikus rendszert irányzott volna elő, melyet ebben a történelmi helyzetben Kossuth nem kockáztathatott volna meg.⁶⁸ Ettől függetlenül még továbbra is kijelenthetjük, hogy Kossuth a radikalizmustól és a diktatúrától nem zárkózott el egyértelműen, okos politikusként azonban jól látta, hogy a Békepártiak könnyen megghiúsíthatják terveit.

Másnap, 1849. március 25-én Kossuth összehívatta a képviselőházat táborba indulása előtt, hogy jelentést tegyen nekik a hadi helyzetről. Ámde a felhívás sokkal inkább politikai jellegűvé vált, ugyanis Kossuth – a radikálisokkal folytatott előző esti beszélgetése folytán, s saját politikai realitását mérlegelve – „biztosítékot” kért a képviselőháztól: *„én ezen országgyűlést találok itt, és ezen országgyűlésnek kifolyása vagyok, mert én oly politicanak nem akarok az eszköze lenni, melly politica talán az országot veszélybe hozhatná, és a melly politica nem lehet a mostani országgyűlésnek kifolyása...”*⁶⁹ Ezzel a lépéssel pedig elérte, hogy míg a katonai vezérkarral tárgyal a nyilatkozattétel ügyében, a politikai csatározások lényeges változásokat ne hozhassanak.

3.2. Nyilatkozunk kell! – Kossuth tárgyalásai a Nyilatkozat kiadását megelőzően

A csatározások a politikai mellett a hadszíntéren is Kossuthnak kedveztek. A tavaszi hadjárat sikerei⁷⁰ is aktuálisabbá tették tárgyalásainak megkezdését az ország vezetőivel. Így írt ekkor terveiről Csányi Lászlónak: *„Azért itt van az idő, hogy a nemzet nyilatkozzék, s ezzel minden intrigának útja vágassék. [...] 1-ő Magyarország minden hozzá tartozókkal, úgy territorialis, mint állami integritásában, sérthetetlen, önálló és független. 2-or az Austriai ház mint hitszegő és honáruló, Magyarország feletti uralkodásából örökre kizáratik. 3-or ideiglenes kormány alakíttatik. 4-er az országgyűlés bevégezvén missióját, új választást rendel s*

⁶⁷ Madarász 1883. 222.o.

⁶⁸ Még élénken élt a képviselők és a nép emlékezetében is a kápolnai csatavesztés, az olmutzi alkotmány híre is kezdett egyre jobban elterjedni. A hadi helyzet tehát sokkal inkább arra indította Kossuthot, hogy kivárja a megfelelő pillanatot, s a képviselők szavazatával nyerje el az igen széles jogkörökkel rendelkező vezető pozíciót.

⁶⁹ Közlöny, 1849. 66. sz. 235.o.

⁷⁰ Április legelején Tápióbicske és Isaszeg melletti győzelmek.

*Constituantot hív össze, mely a nemzet jövőendő organismusát megállapítsa.*⁷¹ Az itt megfogalmazódó elképzelések még szélesebbek az április 14-én megvalósulthoz képest, az új választások kiírása és az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása ugyanis nem szerepel a végleges szövegben. Kossuth Görgeyvel, az előre törő magyar hadtestek vezetőjével, Gödöllőn osztotta meg fenti elképzeléseit a március 4-i oktrojált alkotmányra adandó válasz ügyében. A beszélgetésről sajnos – annak személyes jellege miatt – csak visszaemlékezések maradtak fenn, melyek a felek emlékeinek és érveinek mentén könnyen változhattak a valóban elhangzott szavakhoz képest. A tábornok nem üdvözölte Kossuth elképzelését, egyenesen úgy fogalmazott, hogy *„igaz ügyért küzdünk. Magyarország elszakadása Auszriától már nem igaz ügy; ezért küzdeni nem a törvény mellett, hanem a törvény ellen való küzdelem.*”⁷² Kifejtette – melyre már utaltam⁷³ –, hogy a csatatéren szerzett győzelem mindenféle nyilatkozattételnél feljebb való, s Bécsnek, illetve egész Európának a tettekkel kell üzenni, nem pedig a politikai deklarációkkal.⁷⁴ Kossuth jöllehet elutasító választ kapott, visszaemlékezéseiben ezt mégis egyfajta „hallgatólagos beleegyezésnek” tartotta Görgeytől.⁷⁵

Kossuth következő fóruma a nyilatkozattétel ügyében a Honvédelmi Bizottmány volt. Április 12-én visszatérését követően rögtön zárt ülést hívott össze, melyen felvetette a Függelenségi Nyilatkozat OHB általi kiadásának lehetőségét. Miután a testület elvetette Kossuth javaslatát,⁷⁶ ő az országgyűléshez fordult. Április 13-án tehát zárt ülést hívtak össze a két ház vegyes ülése keretében, melyen Kossuthnak kitűzött célja volt a Függelenségi Nyilatkozat elfogadtatása. Az ülésről, miután jegyzőkönyv nem készült, az ott résztvevők visszaemlékezései alapján próbálhatjuk meg felvázolni a tényeket. Ez ellenben azért problematikus, mert a képviselők eltérően emlékeztek vissza a történetekre. A békepártiak egyenesen azt fejezték ki, hogy a jelenlevők többsége ellenezte a trónfosztásra irányuló deklarációt, Kemény Zsigmond meglátása szerint csupán néhányan voltak Kossuth mellett.⁷⁷ Pálffy János, békepárti képviselő egyenesen azt mondta: *„ezen ellenzék, ha Batthyány állhatott volna az élére, Kossuthot már április 13-án a titkos ülésben megbuktatja.*”⁷⁸ Ez a kijelentés ellenben igen túlzónak mondható, s igazságtartalma is megkérdőjelezhető, hiszen

⁷¹ Kossuth levele Csányihoz 1849. április 1. – MNL OL H103 Csányi László kormánybiztos iratai 1278. r. sz.

⁷² Görgey 1911. 9. o.

⁷³ Lásd: 7. lábjegyzet

⁷⁴ Görgey 1911. 9-10.o.

⁷⁵ Kossuth 1880–1882. 524 o.

⁷⁶ KLÖM 4. 1953. 873.o.

⁷⁷ Kemény 1850. 174-175.o.

⁷⁸ Pálffy 1939. 262.o.

Hunfalvi Pál – ugyancsak békepárti képviselő – bár hasonlóképpen negatívan nyilatkozik, azt is megjegyzi, hogy *„ha az első szónok Kossuth indítványa ellen nyilatkozik, az többséget nem nyer”*⁷⁹, melyből a contrario következtetni lehet az indítvány bizonyos támogatottságára. Horváth Mihály már sokkal visszafogottabban fogalmaz, Kossuth indítványát – emlékei szerint – a képviselőtársak tartalmában nem utasították el, csupán időszerűségét kérdőjelezték meg.⁸⁰ A visszaemlékezésekből annyit leszűrhetünk tehát, hogy Kossuth a változtatásokat sürgette, ezt támogatni azonban sem a képviselőház, sem a felsőtábla nem volt hajlandó,⁸¹ így Kossuthnak más eszközökhöz kellett folyamodnia.

1849. április 14-én már semmit sem bízott a véletlenre. Reggel Drágos János (v. Ioan Drágos) képviselő indítványára az ülést a Nagytemplomba helyezték át. Drágos maga a következő szavakat intézte a képviselőházhoz: *„A mai ülés sokkal ünnepélyesebb, sokkal nagyszerűbb, mintsem hogy azt illy kis körben tartsuk meg, hol kevesen férnek el.”*⁸² Kossuth szónoklatával és a radikálisok egyetértésével az indítványt elfogadták, így átvonultak a képviselők a teljesen megtelt templomba. A helyzet igen kitüntetett mivoltát és a radikálisok felkészültségét nagyon jól mutatja be Horváth Mihály visszaemlékezése: *„roppant néptömeg kezdé ostromolni a református főiskola ajtajait, hol a képviselők gyűléseit tartották, részt venni óhajtván a nagy fontosságú ülésben. Néhány képviselőnek a néphez intézett szavaira tehát, hogy az ülés a református nagytemplomban fog tartatni, a népesség azonnal odaözönlött, s pár perc alatt tömve lőn a roppant terjedelmű templom is.”*⁸³ Az inkább tehát „népgyűlés szerű” ülést érzelmektől, s a „nép” nyomásától mentesnek nevezni nem lehetett. Egy előterjesztést tehát így elfogadtak a képviselők: a Függetlenségi Nyilatkozatot, mely azonban számtalan kérdést hagyott megválaszolatlanul nemcsak a parlament, hanem a jogtörténet kutatói számára is.

⁷⁹ Hunfalvi 1883. 274.o.

⁸⁰ Horváth Mihály 1871-1872. 495-497.o.

⁸¹ Fekete Lőrinc nagykaposi követ például „eliszonyodva Kossuth javaslatától” elhagyta Debrecent és a Függetlenségi Nyilatkozat megszavazásától távolmaradt. Az objektivitást itt is aláássa, hogy ezt az adatot elfogását követően kelt rendőrségi jegyzőkönyvből tudtuk meg. In: Almanach 262.o.

⁸² Közlöny, 1849. április 17. 295.o.

⁸³ Horváth Mihály 1986. 206.o.

4. A Függetlenségi Nyilatkozatot követő közjogi helyzet – az államforma kérdése

4.1. A kormány működésének célja: reszpublika

A Függetlenségi Nyilatkozat megszületésével új korszak nyílt a magyar közigazgatásban. Bizonyos kérdésekben az ideiglenes rendezés elve és a háborús körülmények következtében az 1849. április 14-én előadott, majd 19-én véglegesen megszövegezett okmány⁸⁴ inkább volt „vádirat” a Habsburg-Lotharingiai ház eddig elkövetett bűneiről,⁸⁵ mintsem fontos alkotmányjogi kérdéseket megválaszoló dokumentum. Az ország államberendezkedéséről nem ír, csupán annyit szögez le, hogy az „minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani”, s hogy „Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel” kormányozni.⁸⁶

Ha ilyen módon nem is, de a reszpublika kimondatott tudniillik Szemere Bertalan miniszterelnök 1849. május 2-i beszédében így fogalmaz: „A ministerium magát reszpublikai irányúnak vallja. Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethetne, de ellene lesz minden reszpublikának is, mely a községi rendszer, családi élet, s munkabiztonságon túl, a tulajdonjogon, s ennek rovására alkottatnék.”⁸⁷ Vukovics Sebő, igazságügy-miniszter is hasonló véleményen volt. Visszaemlékezéseiben megjegyezte, hogy Szemere megkérte rá, felsőházi felszólalásában emelje ki, hogy a minisztérium „demokráciai, reszpublikánus és forradalmi irányú.”⁸⁸ Vukovics ezt az irányultságot a képviselőház előtt is kifejtette, mikor bemutatkozó beszédében kiemelte: „a kormány működésének célja reszpublika.”⁸⁹ Ennek kapcsán rámutatott a probléma legjelentősebb sarokpontjára is: „nincs még alkotmányba iktatva, de kormányférfiak [...] viharos tetszésnyilvánításai közt vallották magukévá a köztársasági kormányzatot.”⁹⁰ A már idézett Kemény Zsigmond „tettleg” köztársaságinak ítélte az április 14-e utáni időszakot,⁹¹ mely tovább mélyíti a szakadékat a hatalomgyakorlás, illetve államforma ténylegessége és formalitása között.

⁸⁴ 1849:II. tc.

⁸⁵ Kossuth április 14-i felszólalásában így fogalmaz: „Az austriai háznak Magyarország trónusán ülése nemcsak a jobbérzésnek, de az erkölcsiségnek szerteti-prása volna az ember keblében.” In: Közlöny, 1949. április 17.

⁸⁶ Beér – Csizmadia - Gyulai 1954. 733.o.

⁸⁷ Közlöny, 1849. május 4. és Pap 1870. 153-154.o.

⁸⁸ Vukovics 1982. 89.o.

⁸⁹ Közlöny, 1849. május 4.

⁹⁰ Az „alkotmányba iktatás” vagy ha úgy tetszik, a köztársaság egyértelmű formális deklaráció hiányát még a későbbiekben még vizsgálom. Vukovics. 1982. 89.o.

⁹¹ Kemény Pest, 1850.

Az egyértelmű deklaráció elmaradását az Alföldi Hírlap egyenesen üdvözölte, noha a hasábjain megjelent írások többsége a reszpublika mellett tette le voksát. 1849. április 22-én viszont a következőket közölte: *„nem mondott többet ki: minthogy rabszolga lenni többé nem akar, hanem visszalép a szabad, önálló, független státusok sorába [i.e. Magyarország]; – és nem vágta el a jövő útját, nem mondotta ki: hogy ez és semmi más lenni nem akar; nem compromittálta az elérhető az elérhetetlenért.”*⁹²

Bizonyos körökben azonban formai értelemben is realitásként jelent meg a köztársaság. Kiváló példa erre az ugyancsak április 22-i, Hatvani Imre szabadcsapatának zászlószentelési ünnepe.⁹³ Az eseményen elhangzott eskü így szólt: *„Megesküdünk egyszerű zászlónk alatt a magyar szabadságot, függetlenséget és a köztársaság szentségét utolsó csepp vérünkig oltalmazni, fenntartani és kivívni [fogjuk].”*⁹⁴ Egy köztársasági indítvány a képviselőházban is benyújtott: Sillye Gábor,⁹⁵ Hajdúböszörmény képviselője Magyarország köztársasággá alakítását óhajtotta, melyhez teljes vagyonának felajánlását ígérte.⁹⁶ Az indítvány végül *„örvendetes tudomásul vétetett”*,⁹⁷ ellenben annak semmilyen következménye nem lett, határozat pedig végképp nem született az ügyben. A város ezt megelőzően április 29-i ünnepi gyűlésén már a köztársaságot élte.⁹⁸

A kortársak között sem volt teljes konszenzus. A legtöbb visszaemlékezés valamilyen sui generis formát próbál vizionálni, nagyon kevesen mernek egyértelműen a köztársaság vagy a monarchia mellett állást foglalni.⁹⁹ A communis opiniohoz – ha a korban egyáltalán lehet erről beszélni – legközelebb Tóth Ágoston meglátása áll, aki szerint *„Magyarország jelenlegi ideiglenes kormányalakja, ha nem is köztársaság, de felelős elnök kormányozván, legalábbis köztársasági.”*¹⁰⁰ Közelebről tehát – Tóth szerint – nem „köztársaság”, hanem „köztársasági” államforma alakult ki – nyelvtani értelemben jelzős szerkezetben. Felmerül azonban a kérdés, hogy miért maradt el a deklaráció, illetve, Kossuth maga miért nem mondta ki – vagy mondatta ki – ezt az államformát expressis verbis, ha magát republiká-

⁹² Alföldi Hírlap, 1849. április 22. – A lapról részletesebben: Lengyel 1968. 319-342.o.

⁹³ Hermann 1992. 51.o.; Urbán 1999. 247. o.

⁹⁴ MNL OL H2 Országos Honvédelmi Bizottmány, Általános iratok és Honvédelmi Minisztérium

⁹⁵ Lásd részletesebben: Almanach 767-771.o.

⁹⁶ Közlöny, 1849. május 8.

⁹⁷ Beér – Csizmadia - Gyulai 1954. 420.o.

⁹⁸ MNL OL H2 Általános iratok 1848-1849. 6448.

⁹⁹ Pálffy János szerint „a királyság megszűnt tényleg, de semmi nem állítatott helyébe, sem új királyság, sem köztársaság”, mely meglátás veszélyes konklúzió levonására enged következtetni. In: Pálffy 1939. 30. o.

¹⁰⁰ Tóth Ágoston-. A köztársaság. Kolozsvár, 1849. 3. o. Idézi: Urbán 1999. 248. o.

nusnak tartotta? Miért nem indítványozta Szemere a köztársaság kikiáltását, ha kormányát „republikai irányúnak” mondta? A kortársak miért voltak olyan elővigyázatosak az államforma kérdésében?

A radikálisok és a nemzet Kossuthtól várta a köztársaság kikiáltását, s maga is követendőnek tartotta ezt az elvet, azonban a politikai, hadi és nemzetközi helyzet másként alakult – vagy legalábbis Kossuth másképpen értelmezte azokat. A Radicál Párt néhány képviselője több ízben is megkereste,¹⁰¹ ő mégis ellenállt. Így történt ez április 13-án este is, s mint Irányi Dániel visszaemlékezéseiből megtudhatjuk, hogy a Radicál Párt teljes támogatásáról biztosították abban az esetben, ha úgy dönt, hogy másnap a köztársaság is kikiáltásra kerül. Kossuth viszont ekképpen válaszolt:

„Önök tudják, hogy egyáltalán nem kedvelem a monarchiát. De mivel ennyire el vagyunk zárva – mondhatnám el vagyunk szigetelve – az egész világtól, nem tudom pontosan, mi a helyzet Nyugat-Európában. Tudom, hogy a függetlenség kikiáltása szükségessé vált, ezt meg kell tenni, hiszen arról van szó, hogy igazolni kell egy állam létét és az alkotmányos nemzetekhez fordulásának jogosultságát. De nem tudom, hogyan fogadnák a magyar köztársaság kikiáltását. Úgy gondoltam, nyitva kell hagynunk ezt a kérdést addig, amikor már biztonságban cselekedhetünk. [...] Ha azonban a képviselőház vállalja, hogy erről is mindjárt dönt, és semmiképpen sem fogom akadályozni elhatározásában.”¹⁰²

Ezek szerint, ha a trónfosztás megtörténik, függetlenedik az ország, akkor nemzetközi politikai környezetben irreleváns, hogy az államformát meghatározzuk-e vagy sem. Ellenben megfordított érveléssel, az egyértelmű deklaráció hátrányként értelmezhető, ha az a köztársaságra vonatkozna. Más államok szemszögéből vizsgálódva viszont a trónfosztás, majd újabb uralkodó megválasztásának vagy bármely módon történő kinevezésének hiánya pontosan a köztársaságra utaló államberendezkedést jelenti – a király nélküli monarchia vagy a köztársaság tartóssága ekkor még ugyanis nem tűnt realitásnak külföldön. Azaz Kossuth úgy próbálta egy eszmétől óvni hazáját, hogy az már mindenki szemében egyértelmű volt. A köztársaságban inkább az eszközt látta mintsem a „működési célt”. Ennek ellenére helyes volt Kossuth azon meglátása, melyet április 14-én a Nyilatkozat indítványozásakor fogalmazott meg, miszerint:

„Kormányrendszereket kidolgozni minden részleteiben nem egy percznek, nem egy napnak feladata; és a nemzetnek kötelessége, midőn egy nemzet jövőendő kormányzatformái felett határoz, magát kellőleg tájékozni nemcsak bent, hanem tájékozni egyszersmind az európai nem-

¹⁰¹ Madarászék márciusi kísérletére lásd a 65. lábjegyzetet

¹⁰² Irányi - Chassin 1989. 236.o.

*zetek és conjuncturák irányában, miszerint mindenek felett olyat tegyen, ami szabadságát és függetlenségét az országnak megóvjá és biztosítja.*¹⁰³

Kormányrendszer alatt itt könnyen érthetjük az államirányítás minden szegmensét, melynek eldöntése így elhalasztásra került. Ennek azonban a külpolitikai érveken kívül más indokai is vannak. Kossuth kiváló politikai érzékkel látta, hogy a radikalizmus a Békepárt sáncait áttörni nem képes már csak a parlamenti létszámarány miatt is. Az ország népét sem tartotta még késznek a gyökeres változtatásra, hiszen a köztársasági államforma kimondása egyrészt a republikai hagyományok hiánya, másrészt a háborús helyzet miatt süket fülekre találhatott volna. A háború – esetleges – szerencsés kimenetelig az ország végleges közjogi rendszerének kialakítását nem tartotta fontosnak, egy dolog mozgatta: kormányzó elnöki jogkörének a lehető legszélesebb meghatározása. Háborús helyzetben ugyanis a központosított hatalom sokkal célravezetőbb tud lenni. Mégis felmerül a kérdés, hogy nem tartotta volna-e meg széles hatáskörét Kossuth a szabadságharcot követően, s ha igen, akkor azt milyen államforma keretei között gyakorolta volna. Ennek értékeléséhez fontos a deklaráció hiányában is értelmezni a közjogi helyzetet.

4.2. A deklaráció elmaradásának következményei – közjogi aggályok

Az 1849. április 14-e utáni közjogi helyzet nemcsak a kortársak között, de az utókor gondolkodói számára is komoly fejtörést és a véleményekben polémiát okozott. Mindez az egyértelmű deklaráció elmaradásából ered. A Nyilatkozat szövegéből minden kétséget kizáróan kiolvashatjuk a trónfosztást, de az állam-, illetve kormányformáról nem esik szó. Alakiségaiban, továbbá formailag nem kerül kimondásra a köztársaság, így egyértelműen – legalábbis ebben az értelemben – monarchiáról beszélhetünk, méghozzá egy igen érdekes módon – király nélkül. Az igazsághoz azonban sokkal közelebb áll az a meglátás, miszerint a gyakorlatban, más szóval „tettleg” megszületett a republika.¹⁰⁴ Varga Zoltán is ezen a véleményen van, s következőképpen fogalmaz: *„a trónfosztás megteremtette függetlenség és a törvényesen ugyan ki nem mondott, de tettleg megvalósult köztársasági államforma [kétségtelenül kialakult].*¹⁰⁵ Mezey Barna álláspontja szerint is *„formai és deklaratív értelemben”* nem jött létre a republika, noha azt is hozzáteszi, hogy *„tartalmi értelemben annál inkább.”*¹⁰⁶ Beér János is hasonlóképpen érvel, meglátása szerint nem született megfelelő, az államformát

¹⁰³ Közlöny, 1849. április 17.

¹⁰⁴ Vö: Mezey 2007. 181-192.o.; Varga 1949. 168-188.o.

¹⁰⁵ Varga 1949. 188.o.

¹⁰⁶ Mezey 2007. 184.o.

rendező törvény, sőt a Nyilatkozat sem utal rá, mégis „*Magyarország alkotmányos köztársasággá vált.*”¹⁰⁷

Degré Alajos előadásában arról beszélt, hogy a Béccsel való megbékélés a korszakban lehetetlen volt, s helyesen foglaltak állást Kossuthék a szakítás mellett. Nem mellesleg – Eckharttal egyetemben¹⁰⁸ – Szemere kormányát „*köztársaságinak*” nevezte, mely a jelzős szerkezetben használatos államforma-jelleget tükrözi.¹⁰⁹ Ezt tovább fejte Csizmadia Andor azt írja, hogy „*a kormány meghirdetett köztársasági irányára figyelemmel polgári köztársaságnak kell tekintenünk.*”¹¹⁰

A köztársasági kinyilatkoztatás hiányában tehát a jogtörténet-tudomány nézeteit két csoportra oszthatjuk. Egyrészt a formalista meglátás szerint nem jött létre a reszpublika, az államforma továbbra is monarchia maradt, másrészt létrejött tartalmi értelemben a köztársaság. Egy dologgal ellenben nehéz lenne vitázni, a dinasztiaival szembeni ellenérzés az 1848 őszétől a detronizációval kiteljesedett, s ez elősegítette a köztársasági nézetek megerősödését. A trónfosztással ugyanis adekvát volt az államforma megváltoztatása is, hiszen akkoriban nem tűnhetett Kossuth számára sem realitásnak a nyílt diktatúra kiépítése, főleg nem úgy, hogy pozícióját a királyéhoz hasonlóan – esetleg ugyanúgy – határozza meg.¹¹¹ A Honvédelmi Bizottmány élén sem rendelkezett olyan, a királyt illető személyes felségjogokkal, mely erre utalna. Az akkori „kormányelnök” és az újabban „kormány(zó) elnök” Kossuth pozíciója egyértelműen polgári jellegű volt, melyből ugyancsak a köztársaságra következtethetünk.¹¹²

Az viszont, hogy a békepártiakkal szimpatizáló Szemere Bertalan mondta ki a köztársasági irányultságot nem feltétlen támasztja alá a tartalmi értelemben vett reszpublikát, hiszen maga a miniszterelnök írta Perczel Mórnak címezett levelében: „... *a minisztériumot oda rántottam a respublica és democratia részére, valamint a nemzetgyűlést, s ez nekem elég.*”¹¹³ Horváth Mihály vélekedése szerint ebben az értelemben minden ilyen irányú kinyilatkoztatás csupán politikai fogás, esetleg a radikálisokat megnyugtató, hovatovább támogatók szerzésére alkalmas lépés.¹¹⁴ Szemere terveivel ellentétben megerősítette Kossuth

¹⁰⁷ Beér 1964. 61.o.

¹⁰⁸ Eckhart 1948. 232-236.o.

¹⁰⁹ Degré 2010. 297.o.

¹¹⁰ Csizmadia Andor 1995. 274.o.

¹¹¹ Vö.: Szemere levele Kossuthhoz. In: MNL OL R190 Szemere Bertalan iratai. 1303. rakt. sz. 523-524. l.

¹¹² A kormányzó elnök hatásköréről a későbbiekben részletesen is esik szó.

¹¹³ Mészáros 1862.

¹¹⁴ Horváth Mihály 1871-1872. 562.o.

helyzetét, hiszen az ő elveit közvetítve Szemere saját támogatóival került szembe. Kossuth ebben az időszakban – mely nem tartott tovább néhány hétnél – meg tudta szilárdítani helyét az adminisztráció élén.¹¹⁵

Összességében tehát a polémia alapja a jogfolytonosság minduntalan követése, az éles szakítás vagy változtatás víziója; az áprilisi törvények vívmányai túlságosan mélyen éltek a kor embereinek gondolkodásában. Ennek ellenére megállapítható a köztársasági működés, bár személy szerint nem értek egyet azokkal a meglátásokkal melyek csupán „köztársasági irányú berendezéssé” degradálják az államirányítás módját. Formálisan fennmaradhatott a monarchia, az ország működését mégsem az határozta meg, így csupán a deklaráció elmaradásával érvelni nem kielégítő, hiszen a közjog gyakorlat nélkül, csupán papírosokon, elméleti fejtegetés, mely nem alapozza meg hazánk alkotmányos fejlődését. Ebből a köztársasági eszméből táplálkozhattak későbbi rebellis ifjak, s államirányító urak egyaránt. Kossuth is inkább a praktikum oldaláról, instrumentális értelemben használta a „republikát” – hogy Magyarország európai viszonylatban is kiemelkedjék a szolgai sorból –, mikor 1849. március 13-ai képviselőházi ülésen így nyilatkozott: *„Uraim, én republikánus vagyok, de hazámat államtudományi elméleteimnél jobban szeretem, azért miután elméleteimnél jobban szeretem, azért, miután a jövőendő körülményeit senki sem ismerheti, én hazafiúi kötelességemnek tartom kinyilatkoztatni, hogy ha hazánk függetlenségére való tekintet monarchikus elv elfogadását szükségessé tenné, én saját meggyőződésemet feláldozni s a monarchiát elfogadni kötelességemnek tartandom [...] az országlási forma végleges megállapításában az európai viszonyok convenientiáját tekintetbe venni a magyar nemzet mindenkor kész leszén.”*¹¹⁶

¹¹⁵ Tóth 1893. 62.o.

¹¹⁶ Közlöny, 1849.

5. Kossuth „kormányzó elnökként”

5.1. „Kormány elnök” vagy az első „király nélküli” monarchia kormányzója? – a Nyilatkozat esetleges monarchikus vonásai.

A kormányforma és az államirányítás kialakításának elvéről az 1849:II. törvénycikk – azaz a Függetlenségi Nyilatkozat – így rendelkezik: „4-en. Az ország jövőendő kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, míg ez a fentebbi alapelvek nyomán megállapíttatnék, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzetgyűlés minden tagjainak egyajkú felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzó elnök Kossuth Lajos fogja a maga mellé veendő miniszterekkel úgy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük és számadási kötelezettségük mellett kormányozni.”¹¹⁷

Már ezekből a sorokból is lehet következtetni a későbbi berendezkedésre, azonban azt, hogy ez egy interregnum következében, vagy új államforma miatti államfői vagy államfőt helyettesítő pozíció, csak további források felhasználásával, s jogelméleti érvekkel lehet eldönteni.

Elsőként az államfő – vagy államfő-helyettes – elnevezését érdemes közelebbről szemügyre venni és tisztázni az ezzel kapcsolatos fogalmakat. Ez a források polémiaja miatt nem is olyan egyszerű, hiszen ahogyan arra Révész Imre is rámutatott tanulmányában,¹¹⁸ a Függetlenségi Nyilatkozatból a több nyelven történő kiadás miatt, számtalan módon értelmezhető szabályokat lehetett kiolvasni. Ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy a későbbiekben a szavak általánosan elfogadott jelentése alapján kerülnek értelmezésre, melyet természetes módon a kor communis opinioja is determinál. Fontos még leszögezni, hogy az alcímben olvasható „első király nélküli monarchia” a tartós, XX. század elején tapasztalható formával való összevetésre utal, nem pedig arra, hogy első alkalommal kerülne sor a király helyettesítésére kormányzói formában.

A „kormány elnök”, „kormányzó elnök” vagy éppen „kormányzó-elnök” elnevezés mind külön jelentést hordoz magában, noha első kettő áll legközelebb egymáshoz, érdemes tehát fejtegetésünket ezekkel kezdeni. A „kormány elnök” megnevezést több levéltári forrásban is olvashatjuk.¹¹⁹ Ez a megnevezés áll Kossuth államfelfogásához a legközelebb, hiszen

¹¹⁷ Beér - Csizmadia - Gyulai 1954. 733.o.

¹¹⁸ Révész 1955. 83-111. o.

¹¹⁹ Lásd például Sándor József levelét Kossuthoz. In: MNL OL H2 Általános iratok 1848-1849. 5004. 637.l.

ebben az értelemben a kormány vezetőjéről – ennek következtében az adminisztráció fejéről – beszélhetünk azzal, hogy az „elnök” szó nem csak e testület irányítását, hanem implicit az államfői jogok gyakorlását is jelenti. Ez pedig a köztársasági államformának az Egyesült Államok analógiájára felfűzhető prezidenciális rendszerét vetíti elé. ¹²⁰ Ugyanerre utal, s a korban szélesen elterjedt volt a „kormányzó elnök” ¹²¹ megnevezés, mely a klasszikus magyar hagyományokat követve, de mégis reagálva az új helyzetre, jelölte Kossuth pozícióját. ¹²² Levonható tehát az a következtetés, hogy itt polgári-demokratikus értelemben vett megnevezésről szólhatunk, mely már a korábbi – Honvédelmi Bizottmány élén betöltött – pozíciójához, a „kormányelnök” elnevezéshez is hasonlított. A kor történelmi környezetében, a felelős magyar minisztérium idején ez nehezen lehetett volna másképpen értelmezhető.

Néhány kortárs, s a történettudomány jelentős része azonban „kormányzó-elnökről”, hovatovább „kormányzóról” szól, némileg helytelenül. Ez ugyanis könnyen jelentheti azt, hogy Kossuth a detronizációval előidézett interregnum idején mintegy a király helyetteseként járt volna el. Ehhez több összehasonlítást is el kell végeznünk. Egyrészt a köztársasági és monarchikus államfői pozíció egybevetése, másrészt a királyt helyettesítő kormányzói formák történelmi kontextusba helyezése segít a megértésben.

Alkotmánytörténeti szempontból ¹²³ tehát a monarchia államfője örökléssel, kijelöléssel vagy választással nyerheti el pozícióját, melyek – utóbbi kivételével – Dei gratia legitimációt adnak az uralkodónak. A „megbízás időtartama” pedig élethosszig szól. Isteni felhatalmazottságából eredően minden ügykörben eljárhat, s döntéseiről materiális értelemben nem felelős. Helyettesítése több módon, elsősorban a magyar hagyományokat követve kormányzó kinevezésével történik. A törvényhozás terén kezdeményezési, abszolút vétó-, illetve szentesítési joggal rendelkezik. Kormányzati tevékenysége ugyanígy szélesen meghatározott, kinevezési jogköre minden közjogi pozícióra kiterjed. Ezen túl még ő a legfőbb

¹²⁰ Tudniillik az USA Alkotmányának megszületése előtt vita folyt az „elnök” elnevezéséről, először „governor general”, mint „kormányzó elnök” névvel akarták illetni, végül mégis maradtak a „president” szónál.

¹²¹ Lásd például Madarász László lemondó levelét Kossuthnak vagy a már idézett Győr Város Közgylölesen elhangzottak írásba foglalt válaszát. In: MNL OL H2 Általános iratok 1848-1849. 5628. 686.l; ill. 5784. 267.l.

¹²² Vö. Mezey 2007. 187.o.

¹²³ Szabó István szempontrendszerét használva. In: Szabó 1995. 145-195o.

hadúr, s az igazságszolgáltatásban is gyakorolhatja a kegyelmezés jogát. Ezeket az ismérveket tisztán és egyértelműen elvethetjük Kossuth tevékenysége körében, de a teljesség kedvéért itt érdemes még a kormányzó szerepéről is szólni, hogy aztán a köztársaság államfőjének jellemzőit megfelelően tudjuk ezekkel a jellemzőkkel ütköztetni. A gubernátor klasszikusan a jogtörténet során, a király helyett – valamilyen okból – megválasztott, vagy kinevezett személy, aki a monarcha jogait gyakorolja némi megszorításokkal.¹²⁴

Kossuth azonban egyáltalán nem a királyi jogkörök korlátozott gyakorlása, hanem egy teljesen új konstrukció szerint töltötte be tisztségét. Ellenben mielőtt ezt taglalnánk, vegyük szemügyre a köztársaság államfőjét – legyen az akár prezidenciális köztársaságban létező elnök, vagy csupán reprezentatív személy. Az ilyen államfő megbízatását választással nyeri el – tehát a kinevezés és öröklés kizárt –, tulajdonképpen az állampolgárok képviselője. Megbízatásának időtartama is korlátozott, a jogbiztonság miatt előre meghatározott, s az esetleges újraválasztása is a népszuverenitás elvét hivatott érvényre juttatni. Felelőssége mind jogilag, mind büntetőjogilag megállapítható, noha személye megbízatása idején sérthetetlen. Helyettesítése, a törvényhozással, végrehajtással és az igazságszolgáltatással való kapcsolata pedig azon múlik, hogy a prezidenciális-parlamentáris skálán hol is helyezkedik el. Egy erős elnöki rendszerben kiterjedt jogkörrel beszélhetünk valamennyi hatalmi ág felett, a végrehajtás terén akár kizárólagos joggal. A reprezentatív államfő viszont a nemzet egységének letéteményese,¹²⁵ az államügyek vitelében igazán nem rendelkezik hatáskörrel. Ebben az összehasonlításban is egyedi Kossuth jogköre, semelyik végpontot nem lehet teljes bizonyossággal kitapintani.

Az azonban végleg Kossuth és a köztársasági államfő oldalára billenti a mérleget, hogy a parlament egy civil államfőt, *„egyetemes s egyhanggá olvadt felkiáltással kitörő eljenzések közt”*¹²⁶ választott meg. Ahogyan Mezey Barna fogalmaz, Kossuth ekkor *„választott, a nemzeti szuverenitást képviselő országgyűlés bizalmából hivatalát elnyerő polgár”*¹²⁷ volt. Mindemellett a biztosabb elhatárolás végett fontos nem csak általános fogalmi szinten, hanem magyar jogtörténeti kontextusban is vizsgálni a kérdést, melyre a következőkben kerül sor.

¹²⁴ Mezey 2003. 103.o.

¹²⁵ Vö: Alaptörvény 9. cikk (1) bekezdés

¹²⁶ Felsőházi jegyzőkönyv az 1849. április 14-i L. ülésről. In: Közlöny, 1849. április 17. 81.sz. 298.o.

¹²⁷ Mezey 2007. 186.o.

5.2. Kormányzók a magyar történelemben a Függetlenségi Nyilatkozat tükrében.

A kormányzók – a királyi valamely akadályoztatása, korlátozottsága esetén – a jogtörténet egyes korábbi szakaszaiban különböző okokból kerültek az ország élére. Eleinte általános volt a gyámkodási céllal az ifjú király melletti, vagy éppen a szellemi gondokkal küzdő uralkodót segítő szerep. Jóllehet szűkebb körben korábban is megjelent már a kormányzó,¹²⁸ a cím első jogilag is szabályozott birtokosa Hunyadi János volt, akit 1446-ban a rendi országgyűlés választott meg V. László mellé. Fontos kiemelni Hunyadinál az 1446:I. valamint a VII-IX. törvénycikkeket, mely alapvetően meghatározta a kormányzó – számos körben igen korlátozott – hatáskörét. A megannyi magyar és erdélyi kormányzót követte Horthy Miklós, az 1920 és 1944 közötti „király nélküli királyság” élén álló királyt helyettesítő államfő. Az ő hatáskörét eleinte meghatározó 1920:I. tc. és az azt követő hatáskörbővítések jól átlátható jogi rezsimet hoztak létre.

Kossuth Lajos kormányzó elnökségét legjobban az 1446-os és 1920-as törvénycikkkel lehet egybevetni, mert a többi eset partikularitása tiszta jogi következtetések levonására nem alkalmas. Jóllehet a fent említett két szabályozási rezsím is olyan távol helyezkedik el egymástól, hogy az 1849-es viszonyokkal nehéz megfelelően összevetni, sőt azért is problémás, mert Kossuth rendszere – mint ahogyan az később kiderül – nem analóg azokkal.

Hunyadi János kérésére 1446-ban meghatározták a jogkörét a fent említett törvénycikkekben. Miként a kormányzó a „szent korona teljes joghatóságát” nem szerezhette meg,¹²⁹ speciális szabályok vonatkoztak rá – noha királyi jogok bizonyos körének gyakorlásával. Legfontosabb ezek közül az adományozási jog volt,¹³⁰ mely szerint csupán 32 jobbágytelek nagyságig idegeníthetett el földbirtokot. Az azonban sokkal fontosabb – mely például Horthynál nem jelenik meg –, hogy ezzel nemesíthetett is, nem volt ugyanis kizárva, hogy jobbágnak adja a birtokokat. A főkegyúri jog is hozzátartozott Hunyadi jogköréhez, melyre az 1445:XIV. tc. tartalmaz utalást, de a jogalkotás és a kegyelmezés területén is a királyéhoz hasonló jogokkal rendelkezett.¹³¹

1920-ban már egy sokkal korlátozottabb szabályozással van dolgunk. A Horthy-érában az államforma tisztasága miatt is könnyebben tudunk eligazodni, de nem szabad azt sem

¹²⁸ Például Imre király 1204-ben, amikor betegsége miatt megkoronázott ötéves fia „gyámkormányzójárá” az öccsét nevezte ki. Lásd részletesebben: Holub 1940. 11. o.

¹²⁹ Holub, 1940. 15. o.

¹³⁰ 1446:XIII. tc.

¹³¹ Így például gyakorolhatta a szentesítési jogot, továbbá minden országgyűléssel szembeni intézkedést.

szem elől téveszteni, hogy ez már vizsgálódásunk korát követő időszak jogalkotási termékét tükrözi. Ekkor már nem volt a kormányzó sem szent, sem nem gyakorolhatott olyan jogosultságokat, melyeket az uralkodó kezébe sem adtak, míg meg nem koronázták. Ez volt az, ami legfőképpen befolyásolta az 1920:I. tc. rendelkezéseit,¹³² s a XIX. századra is irányadóak voltak. A korlátozottság pedig szembetűnő – Horthy nemességet, általános kegyelmet nem adhatott, a főkegyúri jogot nem gyakorolhatta és a törvényhozás területén is szűk volt a mozgáster. ¹³³ Voltak viszont olyan jogosultságai, amelyek kétségtelenül a király helyetteseként nevezték meg – azon túl, hogy ezt expressis verbis ki is mondták –, így személye sérthetetlen volt, negatív értelemben minden, az 1920:I. tc. 13. §-ban meg nem határozott uralkodói jog birtokosa volt.

Kossuth jogköre viszont egyik fentebb említett eljáróéval sem csengett egybe. Talán az egyetlen analógia az „ideiglenesség” lehet, ez azonban nem alapozza meg azt, hogy egy kategóriába soroljuk a kormányelnököt és a kormányzókat. Már csak azért is téves lenne ez a felvetés, mert az ország kormányzati formája tisztázatlan volt és ebben a quasi sui generis helyzetben kapott Kossuth megbízatást. Számára nem is igazán a forma, sokkal inkább a tartalom volt lényeges. Későbbi, az emigrációban született kinyilatkoztatásai is ezt bizonyítják. ¹³⁴ Kossuth saját hatáskörének kiterjesztésén dolgozott, mely komolyan előrevetíti a háborús helyzetben a respublikai köntösbe bujtatott hatalomkoncentráció képét.

5.3. Kossuth eredeti terve és a megvalósult rendszer – kudarc vagy a haza megóvása?

Kossuth Lajos – ahogyan arra a fentiekben is történt utalás –, elsősorban nem az állam-, illetve a kormányforma alaki ismérveinek kidolgozásával volt elfoglalva, sokkal inkább annak tartalmát kívánta minél szélesebb körben meghatározni. Erre utal az 1849. április 13-án a Függetlenségi Nyilatkozat kiadását megelőző zárt ülésen felvázolt terve is, melyben csak a kormányzó elnök hatáskörének nemzetgyűlés általi későbbi meghatározását említi, s azt, hogy a provizórikus időszakban saját maga, az általa kiválasztott miniszterekkel fog eljárni. ¹³⁵ Ebből is könnyen kiolvashatjuk a prezidenciális rendszer fő jellemzőjét, tudniillik az, hogy Kossuth a „*maga mellé veendő miniszterekkel*”¹³⁶ kormányozza az országot, sem-

¹³² Szabó 1999. 283.o.

¹³³ 1920:I. tc. 13. §

¹³⁴ Kossuth 1904. 178.o.

¹³⁵ Horváth Mihály 1986. 305.o.

¹³⁶ Beér – Csizmadia - Gyulai 1954. 733.o.

miféle miniszterelnök, vagy minisztertanácsi vezetőt nem feltételez.¹³⁷ A kormányzó elnök felelőssége, polgári, megválasztott mivolta pedig analóg az Egyesült Államok prezidenciális rendszerének elnökével – jóllehet a pontos összefüggések felvázolására később lesz lehetőség.¹³⁸

Az új kormányzati forma megjelenésének hajnalán Kossuthnak két égető kérdést kellett eldöntenie: a kormányzó elnök és a parlament, illetve a miniszterek és a kormányelnök viszonyát. A viszonyrendszer megállapításában többen is érdekeltek voltak, mind az országgyűlés, mind Szemere Bertalan sürgette Kossuthot ezeknek az egyértelmű megrajzolására.¹³⁹

Az országgyűlés viszonylatában már korábban is hallhattuk Kossuth érveit. 1849. március 25-én tartott beszédében az Országos Honvédelmi Bizottmány vezetőjeként sérelmezte, hogy nem tudja felosztatni a nemzetgyűlést: *„Másvutt, ha a kormány látja, hogy a törvényhozás valamely oly politikai utat vesz fel, mellynek végrehajtásában nem akarja felvállalni a felelősséget, van neki joga apellálni a néphez, új választások által; nekünk nincs ezen jogunk, mi eszköze vagyunk az országgyűlés politikájának.”*¹⁴⁰ A felosztási jog az országgyűlés képviselői számára is érzékeny kérdésnek mutatkozott. A képviselők az ilyen széles intézkedési lehetőséggel rendelkező Kossuthban az egyeduralomra törekvő autokratát látták, s nyíltan felléptek ellene. A békepárti politikusok számára csak egyetlen alkalom maradt, hogy a kormányzó elnök egyik legesszenciálisabb jogkörét korlátozzák. A már fent említett április 13-i zárt ülésen ugyanis az „elosztási jog” kérdésében a képviselők arra a konszenzusra jutottak, hogy *„míg az ország kormányrendszere elhatározólag meg nem állapíttatik, a legfőbb hatalom mindaddig a népfelséget képviselő országgyűlés birtokában marad, mely ennél fogva csak önmaga által oszlathatik fel.”*¹⁴¹ Ez egy olyan jogalapot szolgáltatott az országgyűlésnek, hogy újból határozatilag ki sem kellett mondania, noha voltak rá törekvések.¹⁴² Így azonban Kossuth elképzelése az új, számára politikailag lojális „alkot-

¹³⁷ Fontos megjegyezni, hogy jogfolytonossági szempontból mutatis mutandis a kormány megalakítására az 1848:III. tc. rendelkezései lettek az irányadók.

¹³⁸ Vö.: Képes 1999. 159-163.o.

¹³⁹ Nagy 1999. 99.o.

¹⁴⁰ Kossuth képviselőházi beszéde 1849. március 25-én. In: Közlöny, 1849. március 30.

¹⁴¹ Horváth Mihály 1986. 306.o.

¹⁴² Szász Károly előterjesztéséhez Szunyogh Rudolf csatlakozott, melyben kérték a képviselőházat, hogy „határozatban világosan fejezzék ki”, hogy Kossuth nem jogosult a felosztási jog gyakorlására. A ház viszont az április 13-i zárt ülésre hivatkozva nem foglalkozott érdemben az üggyel. Lásd bővebben: Almanach 829.o., ill. 874.o.

mányozó gyűlés” összehívására ellehetetlenült,¹⁴³ mellyel könnyen kiépíthette volna a köztársasági formaságokkal rendelkező diktatúrát.

A kormányelnök, s miniszterei közötti viszony, s felelősség kérdésében Kossuth a Nyilatkozat közzététele előtt nem foglalt állást. Előterjesztésében, s annak képviselőknek való előadásában azonban megjegyezte, hogy „a minisztereknek személyes felelőssége és számadási kötelezettsége mellett”¹⁴⁴ kell kormányozniuk. Csakhogy ez a kijelentés nem teljesen egyértelmű, mert nem tudjuk meg pontosan belőle, hogy a felelősség milyen fokát és kiknek az irányába kell gyakorolniuk az érintetteknek. Ebben a kérdésben Szemere is érdekelt volt, mint a leendő miniszterelnök, így Kossuthnak írt 1849. április 20-i levele ezt a problémakört érinti:

„1. A kormányzó felelős s a miniszterek is, kétlem, hogy a kettőzött felelősségben az ország valamit nyerne, de azoknak, kik ekképen kormányoznak, t. i. a kormányzónak és minisztereknek, jól kell egymást ismerniök. Ebből következik

2. Mi a kormányzó köre s hatósága? az országgyűlés nem mondta; de azoknak tudniok kell, kik a kormányzóval kormányozni akarnak. Szükséges a miniszteri ellenjegyzés? Az a kormány hatósága, a mi volt a nádoré, hozzáadásával azon jogoknak, mik a királynak 1848-ban fel voltak tartva? [...] Azt, hogy a kormányzó elnököljön a miniszteriumban, rendén találom, úgy kell lenni, de tárczát nem vállalhat a felelősség igaz eszméje szerint.

3. A miniszter nem annyira külön véve, mint együtt felelős, mert a legfontosb tettek az összes miniszterium megegyezéséből származnak. Világos — hogy tárczát megfontoló lelkiismeretes ember nem fog vállalhatni, míg társait nem ismeri.”¹⁴⁵

Noha a levél első olvasatra ártatlan kérdésfeltevéseket tartalmaz, mégis a két államférfi között a közjogi kérdéseket befolyásoló vitává fajult. Szemere indíttatását a levél megírására pontosan meghatározni nem tudjuk, de annyit bizonyosan leszögezhetünk, hogy levelében a fejtegetés ténylegesen inkább a kormányzó elnök és a miniszterek hatáskörének elhatárolására irányult, minthogy politikai ellenlábaskodás lett volna.¹⁴⁶

Kossuth azonban a – későbbiekben taglalandó – május 2-i átirat alapján korlátozott hatáskört – azaz a kormányzó elnök felelősségi szabályait – rendszeresen túllépte, melyből Szemerével további vitái támadtak. Szemere a helyzet karakteres jellemzésére így írt a kor-

¹⁴³ Szabad1977. 161.o.

¹⁴⁴ Közlöny, 1849. április 17.

¹⁴⁵ Szemere levele Kossuthnak 1849. április 20. MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levétár miskolci központ XV. fasc. 15/1/81.

¹⁴⁶ Ez Szemere „doktrínrsége” és az 1848:III. tc. rendelkezéseihez való ragaszkodásból vezethető le. In: Ruzsoly 2004. 104.o.

mányzat belső viszonyáról Kossuthoz címzett emlékiratában: *„Nem kell miniszterium, mivel az csak gátolja a kormányzót, ha kötelességét teljesíti, s ha nem is teljesíti, felesleges [...] ez dictatura...”*¹⁴⁷ A miniszterelnök tehát nem csak az OHB időszakában, hanem a kormányzó elnökség gyakorlásának a végéhez közeledve is kimondta a bizonyítani kívánt tételt, Kossuth elképzelése nem irányulhat a hatásköri szabályainak megszegésével másra, mint a hatalomkoncentráció kiteljesítésére.

*Az országgyűlés feloszlási jogának abszenciája alapvetően meghatározta a kormányzó elnök hatáskörének későbbi terjedelmét és politikai befolyásának kérdését.*¹⁴⁸ Ennek ellenére Kossuth nem rendelkezett minden kétséget kizáró pontossággal meghatározott hatásköri szabályokkal tisztségének betöltésekor, mely arra kényszerítette a kortársakat, s az utókort, hogy egyes rendelkezésekből, történeti összehasonlításokból következtessünk arra.¹⁴⁹

Kossuth így az egyre erősödő békepárti hangoknak részben engedve megkezdte a hatásköri szabályok kialakítását. Erre utal Duschek Ferenc pénzügyminiszter iratai közül *„A felállítandó felelős minisztérium alakításánál figyelembe vehető jegyzetek”* című feljegyzés, mely részletesen taglalja az eldöntendő hatásköri kérdéseket.¹⁵⁰ Felmerült a szabályozás formája is, mint a képviselőházat megosztó probléma, ugyanis a békepártiak az országgyűlési szabályozás mellett foglaltak állást, míg Kossuth megelégedett volna az „ideiglenesség” jelzőjével ellátott kormányzó elnöki átirat megfogalmazásával.¹⁵¹ Kossuth elképzelése járt sikerrel, így a május 2-án tartott CLXXIX. ülésen felolvasták hatáskörét, felelősségét és a miniszterek viszonyát meghatározó levelét.¹⁵² Ez a dokumentum azonban már csak nyomokban tükrözte Kossuth elképzeléseit. Az április végi zárt ülések folyamán ugyanis a Békepárt és Szemere miniszterelnök nyomatékosan kifejtette véleményét Kossuth Lajossal szemben. Kazinczy Gábor visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a jelenlévők a *„képviselőház függetlenségét, s szupremáciáját sürgették.”*¹⁵³

Kossuth átirata tehát már csak keserű „konszenzusként” jelent meg a képviselőház előtt,¹⁵⁴ amely mellett az – előterjesztésnek alapját képező – 1848:III. tc. is hatályban maradt. Rögvest fontos megjegyezni, hogy Kossuth javaslata tartalmazott egy ésszerű ki-

¹⁴⁷ Szemere emlékirata Kossuthoz, Szeged, 1849. július 21. MNL OL R190 Szemere Bertalan iratai

¹⁴⁸ Ezzel többek között az üléseken csak részvételi joggal rendelkezett.

¹⁴⁹ Szabó 1999. 206.o.

¹⁵⁰ MNL OL H22 Duschek Ferenc iratai III./45.

¹⁵¹ Nagy 1999. 99.o.

¹⁵² Közlöny, 1849. május 3. 350-351.o. (a továbbiakban: Kossuth kormányzó elnöki átirata)

¹⁵³ Kazinczy 1884. 102.o.

igazítást az említett törvényhez: a király személye mellé rendelt miniszteri hatáskört – a trónfosztás miatt – a külügyi tárca vette át.

A viszonyrendszer vizsgálatakor elsőként a *nemzetgyűlés* jogait érdemes elemezni a kormánnyal szemben. Itt – a már fentebb említett – „*nemzetgyűlés iránt és felett*” való rendelkezést egyértelműen kivonja a kormány és a kormányzó elnök kezéből az előterjesztés, csakúgy, mint a hadüzenet, béke és a szövetségkötés is a nemzetgyűlés hozzájárulásához tapadt.¹⁵⁵ Mindez az államfő külügyi felségjogainak a csorbítását jelentette, s parlamentáris jellemvonásokra utalt. A *törvényjavaslatok jóváhagyásának joga* is a nemzetgyűlés hatáskörébe került, a kormányzó elnök csak a kihirdetésben kapott szerepet. A jogházagokra kiváló példa ez a szabály is, ugyanis ezt az átiratból nem lehet kiolvasni, viszont egy május 30-i országgyűlési határozat értelmében a törvényeket „*a két ház elnökeinek aláírása után a kormányzó a minisztérium által hirdettesse ki és hajtsa végre*”¹⁵⁶ passzust tartalmazta.

A *kormány* és a kormányelnök viszonyában a legfontosabb megszorítás az volt, hogy Kossuth döntései miniszteri ellenjegyzéshez voltak kötve,¹⁵⁷ azaz „*a kormányzó csak a miniszterek által*” kormányozhatott. Ez az új konstrukció csökkentette Kossuth befolyását a Honvédelmi Bizottmány kormányelnöki pozíciójához képest. Az ellenjegyzésen túl Kossuth nem állapíthatott meg más jogköröket az egyes minisztereknek, s mint korábban, most nem vonhatta ki egyiküket sem a kormány politikájából, hogy csak az ő iránymutatása szerint cselekedjenek. A kormányalakítás koalíciós mivolta – és az abból fakadó sorozatok tárgyalási kényszer – pedig egyértelműen aláásta a háborús helyzetben való gyors és adekvát döntések meghozatalát.¹⁵⁸ Ez pedig tovább erősítette az előző bekezdés alapján is megfogalmazottakat, azaz a reprezentatív államfő és erős kormány dualizmusát.

Vizsont – némileg ellentmondásosan – a kormányzó elnöki jogkör államfői jogosultságai bizonyos ügykörökben szélesek voltak. Így a *főkegyúri jog*, azaz az egyházi méltóságok ki nevezésének joga úgy illette meg Kossuthot, hogy az már 1791 óta csupán a törvényesen

¹⁵⁴ Kossuth kormányzó elnöki átirata

¹⁵⁵ Kossuth kormányzó elnöki átirata

¹⁵⁶ Közlöny, 1849. június 1. 451.o.

¹⁵⁷ Ehelyütt érdemes felhívni a figyelmet gróf Eszterházy Mihály felsőházi tag érvelésére az előterjesztett javaslat kapcsán. Meglátása szerint – jogosan – a javaslat azon fordulata, hogy a kormányzó döntéseit „*a miniszterek egyike*” látja el aláírással, azt feltételezte, hogy a hatáskörrel nem rendelkező miniszternek is van joga egyes esetekben eljárni. A felsőház vezetője azonban lecsitította a felszólalót azzal, hogy a lényeg abban áll, hogy a kormányzó elnök döntési önkénye csökkenjen, nem pedig a felelősségi rendszer ilyenemű szabályszerkesztési defektusában. In: Közlöny, 1849. május 4. 354.o.

¹⁵⁸ Szabó 1999. 205.o.

megkoronázott uralkodó gyakorolhatta.¹⁵⁹ Ez a konstrukció később is felmerült köztársasági államfők esetén, így 1946-ban a Kisgazdapárt szorgalmazta e jogosultságnak az államfőre ruházását, ahol ugyancsak a prezidenciális rendszer kialakítása volt a cél.¹⁶⁰ Ezen túl a *világi és katonai hivatalok* betöltésekor is rendelkezett Kossuth a kinevezési joggal, ami a mai magyar alkotmányos rendszerben is hasonló,¹⁶¹ ennek ellenére – ugyan más súlyokkal – ez is sajátja egy prezidenciális rendszernek.

A *kegyelmezési jog* a kormányzó elnök általi gyakorlása a magyar jogtörténetben sui generis kategóriát teremtett. Az átiratban egy kegyelmi szék felállításáról olvashatunk, melynek négy tagból álló bizottsága felett az igazságügy miniszter elnökölt. Kossuth jogosult volt kinevezni a tagokat, s végül ő adta ki – ellenjegyzéssel – a kegyelmet igazoló oklevelet is, ezen túl viszont semmivel nem rendelkezhetett. Fontos még kiemelni, hogy csak bírói ítélet után lehetett adni kegyelmet – azaz az eljárási kegyelem kizárt volt –, illetve az egyéni- és közkegyelem még nem vált el egymástól, mint ahogyan azt 1946-ban megosztották a parlament és az államfő között.¹⁶²

Kossuth kezében azonban az államfői tisztségből eredő jogokon kívül végrehajtói értelemben vett hatáskör is összpontosult. Ebből legfontosabb a kormány általános politikai irányvonalának a meghatározása volt.¹⁶³ Ebben az értelemben a kormányzó és a miniszterek egyetértésében lehetett meghozni a határozatokat, s rendeleteket, mely *mellérendelt* viszonyt tovább erősítette ennek az újbóli kimondása,¹⁶⁴ azaz „*a kormányzó és a miniszterek közötti kölcsönös viszony*”.¹⁶⁵ Nagy László is hasonlóan fogalmaz: „*a kormányzói előterjesztés a végrehajtó hatalom gyakorlatában a két fél egyensúlyát próbálta létrehozni [az átirat]*”,¹⁶⁶ mely egyértelműen a két hatalmi súly viszonylatában félprezidenciális kormányformát kezd körvonalazni, noha alapkoncepciójában az 1848:III. tc. rendelkezéseit vélhetjük felfedezni. Ahogyan a kormányzás ezen formáját elemzők is megjegyzik, itt a prezidenciális és parlamentáris forma határán az állam kettős vezetés alá került.¹⁶⁷ Ez a forma nagyon jól szem-

¹⁵⁹ 1791:III.tc.

¹⁶⁰ Szabó 1999. u.o.

¹⁶¹ Alaptörvény 9. cikk

¹⁶² 1946:I. tc. 12. § (1) bekezdés

¹⁶³ Kossuth kormányzó elnöki átirata

¹⁶⁴ Első ízben a Függelenségi Nyilatkozatban olvashatjuk, hogy „*Kossuth Lajos fogja a maga »mellé-veendő miniszterekkel« kormányozni az országot.*

¹⁶⁵ Kossuth kormányzó elnöki átirata

¹⁶⁶ Nagy 1999. 104.o.

¹⁶⁷ Blondel 1992. 166.o.

léltethető Szemere és Kossuth vitájában, mely a két politikai irányzat képviselőinek – későbbi terminológiával élve – „*cohabitation-ját*” körvonalazza. Ezt a rendszert támasztja alá Duschek jegyzete is, melyben további hatáskörök ellenjegyzés nélküli fenntartására, a kormányzó elnök megválasztásának, s mandátuma idejének meghatározására is javaslatot tett – jóllehet az olyan jogokat is Kossuthnak adta volna, melyek az átirat szövege szerint „*az álladalom sorsának s jövődjének alakulására lényeges befolyással lehetnek*”,¹⁶⁸ azaz például a legfőbb hadurat megillető jogosultságokat.¹⁶⁹

Noha Kossuth törekvései a prezidenciális kormányformára irányultak, téves lenne azt a megállapítást tenni, hogy a békepárti képviselők nyomására az eredeti terv helyett parlamentarizmus jött volna létre. Azonban az is tény, hogy egyik forma sem tudott kristálytisztán érvényesülni, mivel az akkori politikai, illetve hadi helyzetben mindkét fél a saját akarát próbálta érvényre juttatni, ezzel háttérbe szorítva minden dogmatikát.

6. Kitekintés

6.1. Nemzetközi hatások a Függetlenségi Nyilatkozatra és Kossuth államfelfogására

Az az új berendezkedés, melyet Kossuth és követői kialakítani próbáltak, nem rendelkezett klasszikus magyar hagyományokkal, azonban a XVIII. század vége, illetve a XIX. század forradalmi az óceánon innen, s túl számtalan példával szolgálhattak számukra. Elég csak arra gondolni, hogy Kossuth és társai olvasták a francia alkotmányokat,¹⁷⁰ jóllehet azokat a rendelkezéseket csak a szabadságharc után tervezte az elkészülő alkotmányba beiktatni.¹⁷¹ Ennél közelebbi volt a kapcsolata az Amerikai Egyesült Államok államelméletével. A legnagyobb államférfiak, így Benjamin Franklin, valamint George Washington szolgáltak Kossuth legnagyobb példaképül, akik alkotmányos gondolkodása nagyban befolyásolta a magyar elképzeléseket is.¹⁷² Azon túl, hogy az 1776. július 4-én kiadott Declaration of Independence mintául szolgált az 1849. április 19-re megszüvegezett magyar Függetlenségi

¹⁶⁸ Kossuth kormányzó elnöki átirata

¹⁶⁹ MNL OL H22 Duschek Ferenc iratai III./45.

¹⁷⁰ Legalábbis megtalálható iratai között. MNL OL H2 Általános iratok 1848-1849. 4339.

¹⁷¹ F. Kiss 1987. 113.o.

¹⁷² Lásd részletesebben: Szabad 1975. 31 o.

Nyilatkozatnak,¹⁷³ elsősorban a kormányforma alapelvei tekintetében merített sokat Kossuth az amerikai gyakorlatból.¹⁷⁴

Az Alexis de Tocqueville „*A demokrácia Amerikában*” című művének köszönhetően a kortársak – így Kossuth – is értesülhetett a legújabb államelméletekről. Ahogyan az már az előzőekben említésre került, Kossuth azáltal, hogy kormányzását a „mellé veendő miniszterekkel” gyakorolja, kétségtelen amerikai vonás. A teljesség igénye nélkül az USA Alkotmánya II. cikk 1. §-a az elnök, mint egyszemélyű vezető kezébe utalta a végrehajtó hatalmat, de az I. cikk 7. §-ában olvashatjuk az elnök államfői jogkörének egyik szeletét, a törvények jóváhagyásának és kihirdetésének jogát is.¹⁷⁵ Ezekkel a rendelkezésekkel analóg Kossuth tervezett hatásköre is. Ebben a rendszerben tehát véletlenül sem merül fel a miniszterelnök, vagy a magyar jogtörténetben megjelenő minisztériumok felelősségi rendszere. Csakúgy mint első ízben Washington, úgy Kossuth is egyedüli „kormányzó elnök” kívánt lenni. Részben viszont az Egyesült Államok prezidenciális rendszerénél is erősebb – polgári – központosított hatalmat képzelt el, melynek megvalósítását a szabadságharcot követően akarta véghezvinni. Míg az amerikai alkotmányos rendszerben a „fékek és ellensúlyok” elve megannyi biztosító korláttal tetten érhető volt, addig Kossuth kényesen figyelt arra, hogy ezek az apró korlátok se fenyegezzék esetleges diktatórikus hatalmát.¹⁷⁶ Erre válaszul éppen a kortársak félelme Kossuth radikalizmusától alapozta meg a „kiüresített” kormányelnöki pozíciót. Tehát éppen ahelyett, hogy az országgyűlés – szintén az Egyesült Államok példáját követve – kidolgozta volna a fent említett részletes garanciarendszert, inkább ragaszkodva a magyar joghistorikus elvekhez félprezidenciális rendszerre „cserélte” Kossuth elgondolását.

Kossuth ezen túl tényleges viszonyba is került az USA-val, 1848-tól folyamatosan tartotta a kapcsolatot William H. Stiles-szal, az országban tartózkodó amerikai diploma-

¹⁷³ Képes 1999. 161.o.

¹⁷⁴ Ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy a két berendezkedés közötti kapcsolat részletes, mindenre kiterjedő vizsgálata nem célja, s nem is lehetne rendeltetése jelen írásnak, azonban a legfontosabb, a kormányformát érintő kérdésekben a teljességre törekszik. A problémát teljességében lásd például: Képes 1999. 159-163.o.; ill. Szabad 1975. 31 o.

¹⁷⁵ The Constitution of the United States: A Transcription. In: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript> (utolsó letöltés ideje: 2016. december 7.)

¹⁷⁶ Kossuth folyamatosan a szabadságharc mihamarabbi lezárásán és jogkörének kiszélesítésén dolgozott, azonban ezt más nációk sem vették jó szemmel. Pulszky Ferenc így ír Londonból Kossuthnak: „[Anglia] erős Ausztriát kíván. A háborút minden áron ki akarja kerülni...” In: MNL OL R90 Kossuth időrendi iratok I. 508.

tával.¹⁷⁷ Csakhogy „félhivatalos” státusza és sokszor kitérő, s hitegető kijelentései¹⁷⁸ miatt nem tudott Kossuth érdemben segítséget kapni az Egyesült Államoktól a szabadságharc vésterhes idején. Az emigrációban 1851. december 4-től 1852. július 14-ig Kossuth az USA-ban próbált agitálni a magyar szabadságért és függetlenségért, de ünnepélyes fogadtatáson kívül másra nem számíthatott.¹⁷⁹ Egy dolgot viszont hangsúlyozott, hogy kormánya mindig a köztársasági forma meghonosítása és megszilárdítása érdekében tevékenykedett. Ezt az aspektust a következőképpen olvashatjuk egy amerikai író tollából: „*the president of the shortlived Hungarian republic*.”¹⁸⁰ Ez a rövid részlet rámutat mindarra, amit eddig fejtegettem, amerikai szemüvegen keresztül Kossuth az „*első magyar köztársaság elnöke*” volt – az elnök szót itt a (fél)prezidenciális értelemben véve.

6.2. A „republikánus” Kossuth alkotmányos elképzelésének szilárdsága és közjogtörténeti jelentősége – záró gondolatok

Kossuth Lajos végleges terveit tehát nem tudta átültetni a gyakorlatba, ennek ellenére a Függetlenségi Nyilatkozatot övező hézagos szabályozást próbálta a későbbiekben – jóllehet elméleti síkon – korrigálni. 1850-ben, amikor Kossuthot a törökországi Kútahyába internálták, a magyar alkotmánytörténet egyik legjelentősebb iratát jelentette meg, melyben választ ad az 1849-ben felmerült legtöbb közjogi kérdésre.¹⁸¹

Kossuth saját államfelfogását a monarchia és a köztársaság szembeállításával, s mindkét rezsim lehetséges elemeinek felvázolásával prezentálta, mégis „*fő alap elv: a népesség vagy is önkormányzat [volt]*.”¹⁸² Az egyéni önrendelkezési jog – alapjogi és hatalomgyakorlási értelemben egyformán – vált az egész rendszer alapjává. Az emigrált államférfi nem mulasztotta el leszögezni a Javaslat V. pontjában azt sem, hogy ha „*köztársasági országlat fogadtatik el, a végrehajtó hatalom főnöke közzavazat utján leszen az országpolgárok összes egyeteme által választandó...*” továbbá „*az ország főnökének czimeül (ismét historiai alapon) a kormányzó (gubernator) czimet [ajánlja Kossuth]*.”¹⁸³ A hatáskörök megszabásánál immáron nem az ideiglenesség a fő zsinórmérték, hanem a jogfolytonosság – méghozzá 1848-

¹⁷⁷ Stiles eredeti beosztása „*chargé d'affaires*”, azaz egyfajta ideiglenes ügyvivő a nagykövet távolléte esetén. In: Szilassy 1966. 181. o.

¹⁷⁸ Lásd például James Buchanan és Stiles levelezését 1849. február 2-án. Idézi: Szilassy 1966. 183. o.

¹⁷⁹ Frank 1992. 35. o.

¹⁸⁰ M. Schlesinger Jr. 1986. 90. o.

¹⁸¹ Kossuth Lajos: Javaslat Magyar Ország jövő politikai szervezetét illetőleg, – tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. MNL OL Gy. KGY. I. 1554. (a továbbiakban: Alkotmányterv)

¹⁸² Alkotmányterv

¹⁸³ u.o.

49-es és klasszikus értelemben egyaránt.¹⁸⁴ Megjelenik még egy alkotmányos „fék” a rendszerben, a kizárólagosan kötelező, absztrakt, előzetes normakontroll eljárás lefolytatására jogosult „Alkotmány Őr szék”, mely ebben a formában mintegy száznegyven évvel előzte meg korát, az Alkotmánybíróság XX. század végi megjelenését.¹⁸⁵

Az értékmentes, deklaratív fejtegetés azonban sokkal konszolidáltabb annál a meglátásnál, melyet Kossuth eredetileg képviselt. Mégis hogyan férhet meg emellett a diktatórikus berendezkedés és a princeps-jelleg? Kossuth 1870-ben Bobory Károlynak, Cegléd város képviselőjének írt levelében megjegyezte: *„emlegettetik a parlamentáris kormány rendszer ’s emlegettetnek a modern állam eszme következményei; de eme nagy szavak czége alatt a hatalom egységesítés kerül ki a szavazati urnából...”*¹⁸⁶ Ez az a kijelentés, mely talán legjobban alátámasztja Kossuth reszpublikai köntösbe bujtatott hatalomkoncentrációjának koncepcióját.

Annak ellenére, hogy 1849-ben mintegy a hatalmat megszerezni kívánó, ám azt elszalasztani kényszerült „bukott monarchaként”, menekülve hagyta el az országot, későbbi alkotmányos elképzelései és republikanizmusának szilárdsága megkérdőjelezhetetlen maradt. Kossuth ugyanis megteremtette a köztársasági hagyományokat a jogfolytonosság eszményéhez sokszor görcsösen ragaszkodó államirányításban, Magyarország demokrácia- és parlamentarizmus-történetében pedig olyan alapokat fektetett le, melyek nélkül a mai államirányítás bizonyosan másképpen működne – gondoljunk egyszerűen csak az Alkotmány Őr székre.

Rebellis gondolkodásához hozzátartozott, hogy alkalmazkodni sohasem volt képes, így találó Kossuth 1849-ben a kormányzó elnöki esküje kapcsán megfogalmazott véleménye, mely ugyancsak a centralizálni kívánó államférfit jeleníti meg: *„ha előlegesen megkötik az embert, hogy mindig nézze meg a corpus jurist, akkor bizony nem mentjük meg a hazát.”*¹⁸⁷ Mindehhez pedig messianisztikus tekintélye is párosult a „respublica örének”, aki mint egy újkori Cato *„nem mulasztott el semmi alkalmat Carthagó eltörlésére emlékeztetni.”*¹⁸⁸

¹⁸⁴ Mezey 2004. 156–157. o.

¹⁸⁵ Részletesebben lásd újabban: Rónay 2015. 41–49.o.

¹⁸⁶ Kossuth Lajos levele Bobory Károlyhoz. 1870. február 18. A ceglédi Kossuth Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye 67. 42. 1.

¹⁸⁷ Közlöny, 1849. április 26.

¹⁸⁸ Kossuth Lajos levele Bobory Károlyhoz. 1870. február 18.

SZILÁDI PÉTER SÁNDOR

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) H2 Általános iratok 1848-1849.

MNL OL H2 Általános iratok 1848-1849. Kormányzó Elnöki iratok

MNL OL H22 Duschek Ferenc iratai

MNL OL H103 Csányi László kormánybiztos iratai

MNL OL R90 Kossuth Lajos gyűjtemény. Időrendi iratok

MNL OL R190 Szemere Bertalan iratai

MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára miskolci központ XV. fasc.

Múzeumi források

A ceglédi Kossuth Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye

Nyomtatott források

BARTA István (szerk.): Kossuth Lajos 1848/49-ben. 1., Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/49. Budapest, 1951. 772 o. (röv. KLÖM 1.)

BARTA István (szerk.): Kossuth Lajos 1848/49-ben. 2., Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. Budapest, 1958. 1098 o. (röv. KLÖM 2.)

BARTA István (szerk.): Kossuth Lajos 1848/49-ben. 3., Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I. Budapest, 1952. 976 o. (röv. KLÖM 3.)

BARTA István (szerk.): Kossuth Lajos 1848/49-ben. 4., Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. Budapest, 1953. 1031 o. (röv. KLÖM 4.)

BARTA István (szerk.): Kossuth Lajos 1848/49-ben. 5., Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest, 1955. 974 o. (röv. KLÖM 5.)

BEÉR János – CSIZMADIA Andor – GYULAI Lajos: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, 1954. 922 o.

GÖRGEY Artúr: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. 2. köt. ford. id. Görgey István. Budapest, 1911. 332 o.

HORVÁTH Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. 2. köt. Pest, 1871-1872. 495 o.

HORVÁTH Mihály: Polgárosodás, liberalizmus, függetlenségi harc. Budapest, 1986. 510 o.

HUNFALVI Pál: Rövid visszapillantás a forradalomra. In: Budapesti Szemle. 1883. 34. köt. 77. sz. 268-276. o.

- KAZINCZY Gábor: Szerepem a forradalomban. In: Hazánk, 1884. 102.o.
- KEMÉNY Zsigmond: A forradalom után. Budapest, 1850. 204 o.
- KEMÉNY Zsigmond: Változatok a történelemre. Budapest, 1982. 618 o.
- KOSSUTH Ferenc (szerk.): Kossuth Lajos iratai VI–XIII. Athenaeum, Budapest, 1895–1911.
- KOSSUTH Lajos: A teendők legfőbbike In: Hetilap, 2. évf. 1846/60. sz. 1. o.
- KOSSUTH Lajos: Írások és beszédek 1848-49-ből. Budapest, 1994. 651 o.
- KOSSUTH Lajos: Irataim az emigrációból I. Athenaeum, Budapest, 1880–1882. 524 o.
- KOSSUTH Lajos: Kossuth Lajos válogatott munkái. Budapest, 1904. 424 o.
- FAZEKAS Csaba (szerk.): Szerkesztői jegyzetek a Pesti Hírlaphoz I. (1841). Miskolc, 2003. 342 o.
- MADARÁSZ József: Emlékirataim 1831-1881. Budapest, 1883. 528. o.
- MÉSZÁROS Károly: Kossuth levelei a magyar szabadságharc karvezéreivel 1848-1849-ben. Ungvár, 1862. 136 o.
- SZEMERE Bertalan: Levelek 1849-1862. Pest, 1870 310 o.
- SZILÁGYI Sándor: Kossuth parlamenti élete. Pest, 1850. 196 o.
- VUKOVICS Sebő: Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. Budapest, 1982. 243 o.

Internetes források

Kossuth beszéde az országgyűlés kerületi ülésén az országgyűlés teendőiről és az uralkodó elé terjesztendő feliratról.

In: <http://mek.oszk.hu/04800/04834/html/kossuth0002/kossuth0002.html> (Utolsó letöltés ideje: 2016. december 7.)

Olmützi alkotmány (1849)

In: <http://majt.elte.hu/Tanszekek/Majt/Magyar%20JogtorteNET/magyarazatok/olmutzialkotmany.htm> (Utolsó letöltés ideje: 2016. december 7.)

The Constitution of the United States: A Transcription.

In: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript> (utolsó letöltés ideje: 2016. december 7.)

Monográfiák, tanulmányok

SCHLESINGER JR; Arthur M.: The Cycles of American History. Boston, 1986. 498 o.

BEÉR János (szerk.): Magyar államjog. Budapest, 1964. 555 o.

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A függetlenségi nyilatkozat. [1849.] In: Jogtudományi Közlöny, 54. évf. 1999/4. sz. 153-157. o.

BRAUNEDER, Wilhelm: Österreichische Verfassungsgeschichte. Wien, 1992. 288 o.

CSIZMADIA Andor (szerk.): Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1995. 559 o.

SZILÁDI PÉTER SÁNDOR

- DEÁK István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 422 o.
- DEGRÉ Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. (szerk. Béli Gábor) Pécs, 2010. 325 o.
- KURJACK, Denis: Kossuth Lajos jelleme amerikai megvilágításban. Budapest, 1934. 28 o.
- DOBOS János (szerk.): Kossuth-kultusz Czepléden: emlékkönyv Kossuth Lajos születésének százados évfordulója s a czeplédi Kossuth-szobor leleplezési ünnepének emlékére. Czepléd, 1903. 159 o.
- DOBSZAY Tamás: Kossuth Lajos. In: Fónagy Zoltán – Dobszay Tamás: Széchenyi és Kossuth. Párhuzamos életrajzok. Budapest, 2003. 298 o.
- ECKHART Ferenc: 1848, a szabadság éve. Budapest, 1948. 319 o.
- EMBER Győző: Az Országos Honvédelmi Bizottmány. In: 82. évf. Századok 1949. 150-165. o.
- ERDŐDY Gábor: Útkereső független Magyarország a változó Európában. A Függetlenségi Nyilatkozat fogadtatása. In: Orosz István – Pölöskei Ferenc (szerk.): Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Budapest, 1994. 305-318. o.
- F. KISS Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Budapest, 1987. 649 o.
- FRANK Tibor: Az emberiségnek közös sorsa van. Kossuth az Egyesült Államokban, 1851-52. In: Rubicon 1995/1-2. sz. 42-44. o.
- GELICH Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. II. köt. Budapest, 1882-1889. 497 o.
- HERMANN Róbert: Hatvani Imre szabadsapatának szervezése. In: Hadtörténelmi Közlemények 1992/1. sz. 3-60. o.
- HERMANN Róbert: Kossuth Lajos élete és kora. Pannonica Kiadó, Budapest, 2002. 128 o.
- HOLLÓ András (szerk.): A köztársasági elnök az új alkotmányban: tanulmányok. Budapest, 1995. 195 o.
- HOLUB József: A kormányzói méltóság a magyar alkotmányban. Pécs, 1940. 20 o.
- HORVÁTH Attila (szerk.): Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. Budapest, 1999. 174 o.
- HORVÁTH Jenő: Amerika és a magyar szabadságharc. In: Századok 1927/28.sz. 231-242. o.
- IRÁNYI Dániel – CHASSIN, Charles-Louis: A magyar forradalom politikai története. 1847-1849. Budapest, 1989. 438 o.
- BLONDEL, Jean: Dual Leadership in the Contemporary World. In: Lijphart, Arend (szerk.): Parliamentary Versus Presidential Government. New York, 1992. 73-91. o.
- KÁROLYI Árpád: Németújvári gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre. Budapest, 1. köt. 1932.
- KÉPES György: Amerikai hatások Kossuth, valamint az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc alkotmányjogi gondolkodásában. In: Jogtudományi Közöny 1999/4.sz. 159-163. o.
- KOSÁRY Domokos: Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben. Budapest, 1999. 348 o.

LENGYEL Imre: Az Alföldi Hírlap 1849-ben: adatok egy vidéki hírlap társadalmi szerepének vizsgálatához. Debrecen, 1968. 319-342. o.

LUKÁCS Lajos: Kossuth Lajos emigrációs politikájának idealizálásáról. In: Századok 1963. 844-858. o.

LUKÁCSY Sándor: Forradalom előtt [Kossuth Lajos és a Hetilap] In: Rubicon 1992/2. sz. 18-19. o.

MEZEY Barna (szerk.): Magyar alkotmánytörténet. Budapest, 2003. 516 o.

MEZEY Barna: "Minisztériumot pótló helyettes hatalom" (Különleges kormányforma a magyar alkotmányfejlődésben: a Honvédelmi Bizottmány) In: Jogtudományi Közlöny 1998/11. sz. 400-406. o.

MEZEY Barna: A köztársasági elnök a magyar jogtörtételemben. In: Pölöskei Ferenc (szerk.): A köztársasági eszme és mozgalom Magyarországon. Budapest, 1990. 97-110. o.

MEZEY Barna: A republikánus Kossuth. In: Balogh Judit (szerk.): Európai Magyarországot! Kossuth Lajos és a modern állam koncepciója. Debreceni Egyetem ÁJK, Debrecen, 2004. 155-170. o.

MEZEY Barna: Az első magyar köztársaság 1849 republikája. In: Feitl István (szerk.): Köztársaság a modern kori történelem fényében. Budapest, 2007. 181-192. o.

MEZEY Barna: Parlamenti kormányzat vagy parlamenti reform? A magyar parlamentáris rendszer kialakítása 1848-ban. In: Horváth Attila (szerk.): Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. Budapest, 1999. 71-82. o.

MEZEY Barna: Respublika 1849-ben. In: Rubicon 1998/2. sz. 27-29. o.

MISKOLCZY Ambrus: "Rossz vigéc" vagy a "magyarok Mózese"? Kossuth személyisége és politikája Gyulai Lajos (1800-1868) ismeretlen naplóinak tükrében. 171-182. o. In: Kertész Botond (szerk.): Kossuth és az egyházak: tanulmányok. Budapest, 2004. 191 o.

NAGY László: Kossuth Lajos kormányzó-elnöki jogköre In: Horváth Attila (szerk.): Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. Budapest, 1999. 95-107. o.

OROSZ István - Pölöskei Ferenc (szerk.): Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Budapest, 1994. 380 o.

PAJKOSSY Gábor: Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban. Budapest, 1991. 31 o.

PÁLFFY János: Magyarországi és erdélyi urak. Pálffy János emlékezése. Kolozsvár, 1939. 179 o.

PÁLMÁNY Béla: Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Budapest, 2002. 1368 o. (röv. Almanach)

PAP Dénes: A parlament Debrecenben: 1849. Lipcse, 1870. 265 o.

PÖLÖSKEI Ferenc: Kossuth és az államforma kérdése 1847-59. In: Orosz István - Pölöskei Ferenc (szerk.): Nemzeti és társadalmi átalakulás a XIX. században Magyarországon. Budapest, 1994. 277-289. o.

RÉVÉSZ Imre: A függetlenségi nyilatkozat [1849.] viszontagságai. Szövegtörténeti és szövegkritikai vizsgálatok. In: A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei. 6. évf. 1955/1-2.sz. 83-111. o.

- REZNÁK Erzsébet: A ceglédi 100-as küldöttség turini látogatása alkalmából... Cegléd, 2014. 75 o.
- RÓNAV Zoltán: Alkotmány ör szék. Kossuth alkotmánytervének továbbélése a magyar Alkotmánybíróságra vonatkozó szabályozásban. In: Jogtörténeti Szemle 2015/2. sz. 41-49. o.
- RUSZOLY József: Alkotmány és képviselő. Kossuth Lajos a közjogi reformokról (1841-1843). In: Magyar Tudomány 1994/9. sz. 1024-1038. o.
- SPIRA György: Kossuth és alkotmányterve. Debrecen, 1989. 89 o.
- SZABAD György (szerk.): Kossuth Lajos üzenetei. Budapest, 1994. 294 o.
- SZABAD György: A Függelenségi Nyilatkozat az európai és a regionális együttműködésért. In: Gergely Jenő (szerk.): A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század: tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. Budapest, 2000. 511-518. o.
- SZABAD György: Kossuth and the Political System of the United States of America. Budapest, 1975. 31 o.
- SZABAD GYÖRGY: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Budapest, 1977. 210 o.
- SZABÓ István: Az államfői intézmény a Függelenségi Nyilatkozat után. In: 150 év. Jogtörténetek 1848-ról. Budapest, 1999. 279-290. o.
- SZABÓ István: Az államfői jogkör alkotmányos kérdései 1848 és 1946 között. In: Holló András (szerk.): A köztársasági elnök az új alkotmányban: Tanulmányok. Budapest, 1995. 145-195. o.
- SZABÓ István: Az Országos Honvédelmi Bizottmány. In: Horváth Attila (szerk.): Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről. Budapest, 1999. 83-94. o.
- SZABÓ István: Kossuth Lajos szabadságharc utáni alkotmánytervezetei. In: Balogh Judit (szerk.): Európai Magyarországot! Kossuth Lajos és a modern állam koncepciója. Debreceni Egyetem ÁJK, Debrecen, 2004. 133-154. o.
- SZILASSY Sándor: America and the Hungarian Revolution of 1848-1849. In: The Slavonic and East European Review 1966/44.sz. 180-196. o.
- TAKÁCS Péter: Kossuth messianizmusa. In: Rubicon 1992/2. sz. 14-15. o.
- TÓTH Ágoston: A köztársaság. Kolozsvár, 1849. 3. o. Idézi: Urbán Aladár: Agitáció a magyar köztársaságért 1848/49-ben. In: Századok, 1999/2. sz. 221-250. o.
- TÓTH Lőrinc: Gróf Batthyány Kázmér és emlékiratai. In: Budapesti Szemle, 1893. 75. kötet, 199. sz. 29-67. o.
- URBÁN Aladár: Agitáció a magyar köztársaságért 1848/49-ben. In: Századok, 1999/2. sz. 221-250. o.
- VARGA Zoltán: Az államforma és a kormányforma kérdése a debreceni trónfosztás után. In: Századok. 1949/1-4.sz. 168-188.o.
- VÖRÖS Imre (szerk.): 150 év. Jogtörténetek 1848-ról. Budapest, 1999. 352 o.

ALKOTMÁNYJOG

HAVASI MÁRTA ESZTER

Az alkotmányok stabilitását biztosító jogtechnikai megoldások

Nemzetközi kitekintés és hazai lehetőségek¹

1. Bevezetés

„....de kemény kötélekkel
kössetek engem a bárkához, moccanni se tudjak;
árboca talpához, s a kötélzet rátekeredjék.
És ha könnyörgök hozzátok, ha parancsot adok, hogy
oldjatok el – csak kössetek akkor még szorosabbra.”²

Homérosz: Odüsszeia

Magyarország Alaptörvénye eddig csupán közel öt évet élt meg – és ezzel jelenleg az Európai Unió legfiatalabb nemzeti alkotmánya –, ezalatt mégis hatszor módosították nagy tudományos és közéleti visszhangot keltve; mindebből öt módosításra ráadásul az első két évben került sor. A számokra pillantva adja magát a kérdés, hogyan lehetne az Alaptörvény stabilitását hatékonyabban biztosítani. Az alkotmány rugalmasságának vagy stabilitásának kérdésköre igen bő vizű forrás, ezért ehelyütt arra vállalkozom, hogy a téma hazai szempontból jelentős részterületeit körüljárva egy körképet vázoljak fel, amelyben helyet kapnak a megismertekkel kapcsolatos saját megfigyeléseim is.

A dolgozat két nagyobb egységre oszlik. Az *első részben* általánosságban foglalkozom az alkotmányos stabilitás és rugalmasság témakörével, külön hangsúlyt fektetve az alkotmánymódosítás elméleti kérdéseire. A *második részben* a jogi kötöttség a magyar Alaptörvény szempontjából releváns négy eszközének elemzését igyekszem adni, mivel ezek közül: 1. a

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójára készült.

Alkotmányjog 2. tagozatában I. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Papp Imre egyetemi adjunktus. A dolgozat az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² Devecseri Gábor fordítása.

minősített többség követelménye jelen van, 2. az alkotmányos népszavazás pedig ideiglenesen jelen volt a hazai szabályozásban; 3. az örökkévalósági záradékok és az alkotmányon belüli normahierarchia kérdései örökzöld (és a magyar alkotmányjog-tudomány számára is kifogyhatatlan) vitaindítók; 4. az alkotmánymódosítások alkotmánybíróági felülvizsgálata pedig az előbbieik kikényszeríthetősége kapcsán minden más garanciális szabály hátterében meghúzódó szempont.

E körben kitérek egyrészt arra, hogy ugyanolyan arányú minősített többség megkövetelése két különböző jogrendszerben hogyan számíthat puha vagy kifejezetten kemény előfeltételnek is attól függően, hogy milyen szavazatarány szükségeltetik a nem alkotmánymódosító vagy alkotmányozó törvények elfogadásához; másrészt arra, hogy hogyan függ ez össze egy adott állam választási rendszerében a mandátumszerzés arányosságával, érintve a magyar győzteskompenzáció jogintézményét is. Ezt követően elemzem a közvetlen demokrácia bekapcsolódását az alkotmányozási folyamatba és megvizsgálom, milyen formában kapott ez helyt a magyar szabályozásban, végül kitérek arra is, miért nem lehet helye hazánkban népszavazásnak ebben az eljárásban. Vizsgálom továbbá az örökkévalósági klauzulák fajtáit és természetét, különös tekintettel előnyeikre és hátrányaikra, valamint a bennük rejlő önellentmondásra. Ezen felül kitérek az ilyen záradékokat megváltoztathatatlaná nyilvánító rendelkezésekre, illetve az alkotmányon belüli normahierarchia örökzöld témakörére. Mindezek mellett ütköztetem az alkotmánymódosítások alkotmánybíróság általi tartalmi felülvizsgálatának lehetőségét és a hatalmi ágak szétválasztásának elvét. E körben kifejtem többek között azt, hogy létezhet-e egyáltalán alkotmányellenes alkotmánymódosítás, hogyan válik el egymástól az alkotmányozó és az alkotmánymódosító hatalom, és egy esetleges alkotmánybíróági felülvizsgálat esetén mi lehet a felülvizsgálat eszköze és mércéje az alkotmánybíróságok számára; ismertetem továbbá nemzetközi példákat egyes államok alkotmánybíróági felülvizsgálatra vonatkozó szabályozásából és az alkotmánybíróságok gyakorlatából egyaránt, nem elhallgatva a magyar Alkotmánybíróság szerepfelfogását sem.

Úgy vélem, ez a témakör nagyobb figyelemre is méltó lenne, és kifejezetten szükségesnek tartom, hogy további, tudományos igényű kutatások tárgyát képezze – ezekhez szolgálhatnak adalékkul jelen dolgozat megállapításai és *de lege ferenda* javaslata.

2. Az alkotmányok stabilitásának jelentősége

2.1. Rugalmas vagy stabil?

Az alkotmányjog-tudomány történetében számos jogtudós számtalan módot talált arra, hogy meghatározza az alkotmány fogalmát.³ Ez természetesen az alkotmányok csoportosításának is változatos tárházát szülte: szokás megkülönböztetni például formális és materiális alkotmányt,⁴ valamint normatív⁵ és tényleges⁶ alkotmányt, de akad a statútum-alkotmány és a szubsztantív alkotmányt elhatároló álláspont is.⁷

A legtöbb demokratikus alkotmánydefinícióban közös pontként jelenik meg azonban az explicite vagy implicite bennefoglalt legitimitáció, annak az elismerése, hogy az alkotmányban foglaltak úgymond legkisebb közös többszörösei az adott – akár politikai, akár kulturális értelemben vett – nemzet tagjai értékrendjének és akaratának.⁸ Ebből a szempontból közelítve az alaptörvényekhez egyetértek Kilényi Géza álláspontjával: „az alkotmány az ország, nem pedig a mindenkori parlamenti többség alaptörvénye, ez okból az utóbbi nem nyúlhat hozzá bármikor és bárhogyan – sőt esetenként egymaga egyáltalán

³Néhány példa az újabb hazai szakirodalomból, a teljesség igénye nélkül: az alkotmány „az Országgyűlés által kiadott legmagasabb rangú extern normatív aktus” (KOMMENTÁR [2009]: 556-557. o.); „olyan alaptörvény, amelyben az állam önmagát korlátozva biztosítja polgárai számára az alapvető jogokat, megszabja a hatalom gyakorlásának törvényes kereteit és szervezetét” (TAKÁCS [2007]: 21. o.); „az államelmélet jogi alaprendje” (TAKÁCS [2006]: 381. o.); „az állami berendezkedésre és az alapvető jogokra vonatkozó legfontosabb szabályok (...) egységes kódexe” (RÁCZ [1995]: 120. o.); „a politikai közösségben élők alapjogainak, az államhatalom gyakorlásának, az államszervezetnek, illetve az állami feladatok meghatározásának alapjául szolgál[ó]” norma, tágabb értelemben „az alkotmány fogalmába tartozónak tekinthetjük (...) az alkotmány szövege alapján működő alkotmányos-politikai rendszert” is (CSINK – FRÖHLICH [2012]: 15. o.).

⁴Formális értelemben az alkotmány az a norma, amely a jogforrási hierarchia csúcán helyezkedik el, materiális értelemben pedig a tartalmuk alapján az „állami élet alapvető kérdéseit rendező szabályok összessége”, ld. KOMMENTÁR [2009]: 556-557. o.; utóbbi definícióval kapcsolatban azonban szükséges megjegyezni, hogy tartalmuknál fogva beleférhetnek akár egyes sarkalatos törvények is.

⁵A normatív alkotmány olyan alapvető jogszabály, amely tartalmánál, szerkezeténél és formájánál fogva ténylegesen meghatározza az állam jogi alaprendjét. TAKÁCS [2006]: 381. o.

⁶A tényleges alkotmány „annak a ténylegesen megvalósuló rendnek az értéksemleges működését jelenti, amelyet az alkotmány létrehoz.” CSINK – FRÖHLICH [2012]: 20. o. Az értéksemlegesség lehetőségét vitatja azonban BRAGYÓVA [2003]: 80. o.

⁷Előbbi „az államszervezet felépítését, tevékenységét szabályozza, (...) eljárásokat és hatásköröket határoz meg, s az ezekre vonatkozó előírások megsértésének következményeit rendezi”, míg utóbbi „olyan szabályokat, normákat rögzít, amelyek egy politikai közösség létezését határozzák meg” és „szabályozási köre elvben sokkal tágabb, mint a statútum-alkotmányé”. BRAGYÓVA [1994]: 58-59. o.

⁸CHRONOWSKI – DRINÓCZI – KOCSIS [2011]: 10. o.

nem nyúlhat hozzá – az alkotmányban foglalt rendelkezésekhez”.⁹ Látnunk kell tehát, hogy az alkotmányozó és a törvényhozó hatalom mindenkor különválnak, még akkor is, amikor a szervezeti különállás nem valósul meg, és ugyanaz a változatlan összetételű parlament fogadja el az alkotmányt, annak módosításait és a törvényeket is.¹⁰ Ez az elhatárolás valójában az egész alkotmányozási és alkotmánymódosítási folyamat kiindulópontja, hiszen ez indokolja a speciális eljárási szabályokat.¹¹ Ezeknek a speciális rendelkezéseknek a jelentősége abban áll, hogy betartásuk az alkotmány legitimitásának egyik alapkövét képezi,¹² ennél fogva az alkotmány módosításainak is illeszkedniük kell – tartalmi és eljárási értelemben is – az alkotmány legitim rendszerébe.

De mi is valójában az alkotmány módosítása? Kiindulópontként megkülönböztethetjük egyrészt az alkotmány változását, amikor a változatlan szöveg értelmezése vagy szerepe változik meg,¹³ másrészt az alkotmánymódosítást. Utóbbit univerzálisan úgy definiálhatjuk, mint a normaszöveg megváltoztatása, szűkebben véve azonban a fogalmat megközelíthetjük nyelvtani és jogdogmatikai szempontból is. Utóbbi értelemben az a jogszabály minősül alkotmánymódosításnak, amelyet az alkotmány rendelkezései által erre feljogosított szerv az ott meghatározott eljárásban elfogad, és amely egyúttal tartalmazza az alkotmánymódosító megjelölést is.¹⁴ Grammatikai szempontból érdemes különbséget tenni a módosítás és a revízió között. Míg a módosítás szó gyökere számos nyelvben a javítani, fejleszteni jelentésű latin *emendare* főnévi igenév,¹⁵ a revízió ennél nagyobb volumenű változtatást, új-

⁹ KILÉNYI [1996]: 110. o.

¹⁰ KILÉNYI [2001]: 247. o.; Az alkotmányozó és alkotmánymódosító hatalom kérdésével bővebben foglalkozom majd a III. fejezet d) pontjában.

¹¹ Nem értek egyet Bihari Mihály azon megállapításával, miszerint hazánkban még sosem került jogszabályban elválasztásra az alkotmányozó és a törvényhozó hatalom, mivel a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) 19. § (3) bekezdés a) és b) pontja is különválasztotta az Országgyűlés ezen hatásköreit, ahogyan az Alaptörvény 1. cikk (2) bekezdés a) és b) pontja is teszi. Ld. BIHARI [1995]: 225. o.

¹² A legitimitást ugyanis tartalmilag az határozza meg, hogy az alkotmány korlátozza-e a hatalmat, demokratikus módon konstituálja-e azt és szimbólumként képes-e a közösség összetartását szolgálni, formailag pedig az eljárási szabályok megtartása legitimitás mércéje; Jakab András azonban felhívja rá a figyelmet, hogy egy alkotmányt az elfogadására vonatkozó előírások áthágása önmagában még nem tesz illegitimé, ld. JAKAB [2011]: 55-57. o.

¹³ BRAGYOVA [2003]: 76. o.

¹⁴ A formális alkotmány Kommentárban szereplő, hazai jogrendszerben értelmezett definíciójának absztrahálása, ld. KOMMENTÁR [2009]: 557. o.

¹⁵ DORSEN [2010]: 130. o.

ragondolást, felülvizsgálatot jelent,¹⁶ amely – a fennálló alkotmányos berendezkedés keretei közötti kisebb korrigálásokra vonatkozó módosítással ellentétben – akár az olyan léptékű, rendszerváltoztató újításokat is magában foglalhatja, amilyen például a mérföldkönek számító, az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény volt.¹⁷ Egy további csoportosítási szempont lehet, hogy a változás az alkotmányos rendszernek egy alapvető jelentőségű elemét érinti-e – ezt nevezhetjük lényeges módosításnak –, vagy csak időmúlás folytán szükségessé váló kisebb kiigazítás, „karbantartó alkotmánymódosítás” történik;¹⁸ esetleg a módosítással bevezetett normatartalom ellentétes a korábbi szabályozással – tehát a régi és az új szöveg párhuzamosan nem érvényesülhetne –, vagy csupán kiegészíti azt, az alkotmány már meglévő egységébe illeszkedve.¹⁹

Amikor az alkotmányok stabilitását vagy rugalmasságát tekintjük, valójában ugyanannak az éremnek a két oldalát vizsgáljuk. Lényegét egy Jon Elster nyomán közismertté vált példa jól szemlélteti: az alkotmányok megváltoztatásának garanciarendszere ugyanarra az elvre épül, mint Odüsszeusz taktikája, aki tudván, hogy el kell majd haladnia a szirének szigete mellett, az árbóchoz köttette magát, hogy ellen tudjon állni bűvös éneküknek.²⁰

A stabilitás két szempontból definiálható. Egyrészt a formális oldalról, amely azt az eljárási garanciarendszert jelenti, amely az alkotmánymódosítás vagy új alkotmány elfogadásához szükséges. Másrészt tartalmi oldalról, hiszen nem mindegy, egy alkotmány mennyire tartalmaz részletes szabályozást; értelemszerűen minél több részletszabályra tér ki, annál kevésbé valószínű, hogy időtálló lesz, annál nagyobb eséllyel válnak egyes rendelkezései a változások folyamatos szelének áldozatává és szorulnak módosításra, pontosításra, kiegészítésre;²¹ a túlzott szűkszavúságnak, az úgynevezett „mag-alkotmánynak” is megvan azonban a maga veszélye. Jelen dolgozatban a hangsúlyt a formális stabilitás kérdéseire helyezem. Egy garanciális eljárási elem alaptörvényben való elhelyezése azt eredményezi, hogy az nehezebben módosítható – tehát stabilabb – lesz, míg ugyanennek az elemnek az elhagyása, illetve hiánya könnyebb módosíthatóságot – nagyobb rugalmasságot – hoz magával. A maga nemében mindkettő érték, ám más-más előnyökkel és hátrányokkal.

¹⁶ SZÓTÁR [1986]: 733. o.

¹⁷ DORSEN [2010]: 130. o.

¹⁸ RÁCZ [1995]: 125-126. o.

¹⁹ BRAGYÓVA [2003]: 72. o.

²⁰ SAJÓ [1995]: 23. o.

²¹ KILÉNYI [1996]: 110. o.; „A jó alaptörvény – épp e jellege miatt – megmarad a jogi absztrakció viszonylag magas szintjén.” Uő: 112. o.

A minél stabilabb alkotmány mellett szól legfőképpen az, hogy az elviekben közmegegyezés tárgyát képező alapértékek magas fokú védelmet élvezzenek, csak megfontolt döntéssel és széleskörű konszenzussal kerülhessen sor a felülírásukra.²² Kemény garanciákkal az is nagyobb valószínűséggel előzhető meg, hogy az éppen hatalmon lévő politikai erő bebetonozza saját szabályait a jogrendszerbe, sok fejfájást okozva ezzel politikai ellenfeleinek, és a problémás kormányozhatóság lehetőségét is előrevetítve, miközben egyúttal a jogszabályok szakmai szempontok alapján szükséges módosításainak a terét is beszűkíti. A keményebb módosítási szabályok egyúttal önkorlátozásra és önreflexióra is sarkallnak: bonyolultabb, esetleg többlépcsős garanciák esetében csak akkor kezd bele az alkotmányozó ezeknek a lépcsőknek a megmászásába, ha egészen biztos benne, hogy mit szeretne és abban, hogy ez megéri a fáradságot. Előregondolkodással pedig az államszervezet kiszámítható működése, illetve az alapjogok és különösen a kisebbségi jogok, csoportérdekek érvényesülése is hatékonyabban biztosítható.²³

Ellenben a rugalmasságnak is megvannak a maga előnyei: elengedhetetlen követelmény, hogy az alkotmány engedjen a jogalkotó számára annyi játéktérrel, hogy az képes legyen reagálni a folyamatosan változó társadalmi és gazdasági körülményekre, hiszen ez adja egy állam tényleges működőképességének a bázisát; akármilyen absztrakt jogi normát tekintünk is, a való élet igényeinek követése legalább olyan fontos szempont, mint a kiszámíthatóság és az alapértékek körülbástyázása.²⁴ A túl rigid alkotmány a megalapozott és valóban szükséges változtatásoknak is gátja lehet, ez pedig kétféle eredménnyel járhat: egyrészt előfordulhat, hogy nem kerül sor az alkotmány módosítására, szükség esetén az alkotmányértelmezési gyakorlat alakul át, vagy egyenesen új alkotmány elfogadására kerül sor a módosítás helyett;²⁵ másrészt kiélezett helyzetben a túlzott rugalmatlanság – a többségi akarat vagy szükségletek tömeges kielégítetlensége esetén – akár forradalmi hangulathoz is vezethet. A hatékony döntéshozatalt így bizonyos esetekben éppen a rugalmasabb szabályok segítik elő. Ezt támasztja alá a történelmi tapasztalat is, amely arra mutat, hogy bár az alkotmányok kötőereje nem minden helyzetben jut érvényre, ennek ellenére is születhet a közakaratnak megfelelő módosítás.²⁶

²² DIXON [2011]: 96. o.

²³ A Velencei Bizottság 469/2008. számú állásfoglalása az alkotmánymódosításokról 76. pont

²⁴ DEZSŐ [1995]: 231. o.

²⁵ JAKAB [2011]: 164. o.; Ennek létező példáját adja Dánia, ahol 1849 óta öt alkotmány elfogadására került sor, melyek közül egyiknek a módosítására sem került sor soha a kökemény eljárási feltételek miatt.

²⁶ Ilyen volt például de Gaulle 1968-as alkotmánymódosítása, amely az erre vonatkozó eljárási szabályok figyelmen kívül hagyásával iktatta be az államfő közvetlen választására vonatkozó szabályokat a francia alkotmányba.

A *pro* és *contra* érvek szüntelen egymásnak feszülése ellenére egy alapvető megállapítást mégis tehetünk: a jogrendszer kontinuitásához elengedhetetlen, hogy az annak alapjául szolgáló alkotmány megváltoztatásának a módja szabályozásra kerüljön, hiszen – Bragyova András fajsúlyos megállapításával élve – „ha a kööttség nem létezik, a jogrendszer nem egyéb, mint forradalmak sorozata”.²⁷

Nem hagyható figyelmen kívül továbbá az sem, hogy a politikum és az alkotmányjog-tudomány képviselői természetesen más-más elvárásokat támasztanak egy alkotmányozási folyamattal szemben, így elkerülhetetlenül egymásnak feszülnek. Az arany középút felé törekvés az összkép szempontjából kiemelten fontos, hiszen mindkét oldal igényeinek a becsatornázásával születhet csak olyan alkotmány vagy alkotmánymódosítás, amely megfelel legalább a jogtudomány mindenkor állása szerinti szakmai minimumkövetelményeknek, de egyúttal gátat is szab a „tudósok kontroll nélküli rögeszméinek”.²⁸

A fentiekre figyelemmel a kartális alkotmányok történetének évszázadai alatt számos olyan eszköz, jogtechnikai megoldás kristályosodott ki, amelyek egy alkotmány stabilitását biztosítják amellet, hogy az alkotmány mint jogi dokumentum kiemelkedő jellegét tiszteletben tartják és segítik annak megőrzését. Ezek számtalan kombinációt eredményezhetnek elméleti szinten, és eredményeztek a gyakorlatban is; a gondos és céltudatos alkotmányozó számára adott a lehetőség, hogy egy patikamérleg pontosságával mérje ki a számára kívánatos mértékben a rugalmasságot és a stabilitást szolgáló garanciális elemeket. Ha egy skálán kísérelnénk meg elhelyezni az egyes államok alkotmányait a módosításra vonatkozó szabályaik szigorúságának a függvényében, kétségkívül színes kép rajzolódna ki: a skála egyik végén olyan rendelkezéseket találunk, amelyek a törvényalkotás főszabályához képest szinte alig támasztanak többletkövetelményeket az alkotmányozóval szemben,²⁹ a másik oldalon azonban azt látjuk, néhol olyan magas az alkotmánymódosítás elé állított lécz, hogy gyakorlatilag lehetetlen azt megugrani.³⁰ Összességében azonban mégis viszonylag alacsony az alkotmányok átlagéletkora – mindössze tizenkilenc évre becsülik.³¹ Nem túlzás tehát azt állítani, hogy az alkotmányozás egyik legmeghatározóbb aspektusa a módosítási eljárás szabályainak a megalkotása.

²⁷ BRAGYOVA [1994]: 41. o.

²⁸ KUKORELLI [1994]: 451. o.

²⁹ Ehhez a véglethez áll közel például hazánk is, mint a későbbiekben bővebben látni fogjuk.

³⁰ A fentebb már érintett dán példát bemutatva: Dánia Alkotmányának 88. §-a az európai modellek egyik legszigorúbbikát valószínűleg azáltal, hogy az alkotmány módosítására irányuló javaslatot két egymást követő parlamentnek is változatlan formában kell elfogadnia, ezt követően pedig a tervezetet népszavazásra bocsátják, amelyen a szavazásra jogosultak legalább 40%-ának támogató voksára van szükség, mielőtt a javaslat az uralkodó elé kerülhet, akinek a hozzájárulása úgyszintén szükséges az alkotmány módosításához.

2.2. Az alkotmányok megváltoztatását szolgáló eszközök tárháza

Az alkotmányok stabilitásának biztosítékeként számos jogtechnikai eszköz alakult ki, mindegyik esetében megjelenik azonban egy közös előkérdés: a parlament – mint a népszuverenitást megtestesítő legfőbb szerv – szerkezete.³² A kétkamarás parlamenti modell még sokszínűbb megoldásoknak és kombinációknak ad teret, jelen dolgozatban azonban – egyrészt terjedelmi okokból, másrészt mivel jelenleg hazai szempontból ezek bírhatnak jelentőséggel – az unikamerális rendszeren belüli lehetőségek rövid számbavételére szorítkozom.

Az egyik legkorábban kialakult speciális eljárási szabály az alkotmányozó és a törvényhozó hatalom szervezeti elkülönítésére épül, ilyenkor a parlamenttől részben vagy egészben eltérő összeállítású testület, egy alkotmányozó nemzetgyűlés dolgozza ki és fogadja el az alkotmányszöveget. Ez a technika új alkotmány elfogadásakor jellemző és tipikusan fordulnak nyomán jelenik meg; a legismertebb alkotmányozó nemzetgyűlések például az Egyesült Államok alkotmányát vagy éppen a francia alkotmány preambulumban ma is jelen lévő Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát megalkotó testületek, de a német Grundgesetz is egy speciális szerv, a tartományi gyűlések küldötteiből álló ún. Parlamenti Gyűlés munkája.³³

Indokolt lehet továbbá az alkotmánymódosítás indítványozására jogosultak körének a törvénykezdeményezésre jogosultakéhoz képest szűkebben történő megvonása.³⁴ A parlamentnek valamilyen formában – a bizottságoknak, egyéni képviselőnek, megadott számú képviselőnek vagy a képviselők egy hányadának – értelemszerűen mindig van indítványozási jogköre, sok esetben a kormánynak és az államfőnek úgyszintén. Ritkább az a megoldás, amikor a helyi önkormányzati szint vagy közvetlenül a választópolgárok felől érkezhethet kezdeményezés az alkotmány megváltoztatására.³⁵

A javaslatnak a parlament általi megszavazására vonatkozó szabályok megfűszerezése is többféle módon lehetséges. Előfordulhat egyrészt az, hogy a tervezetről kétszer kell szavazni (esetleg első olvasatban csak az új alkotmány vagy alkotmánymódosítás koncepciójáról, majd második körben a normaszövegről), a két olvasat között pedig meghatározott idő-

³¹ Jakab András idézi Elkins, Ginsburg és Melton kutatási eredményeit, ld. JAKAB [2011]: 164. o.

³² KILÉNYI [1996]: 124. o.

³³ KILÉNYI [2001]: 248-249. o.; Kilényi azt is megjegyzi, hogy gyakorlatban a magyar Nemzeti Kezdeményező Bizottság is alkotmányozó nemzetgyűlésként funkcionált.

³⁴ KILÉNYI [1996]: 114. o.

³⁵ A Velencei Bizottság 469/2008. számú állásfoglalása az alkotmánymódosításokról 30-33. pont

tartamnak el kell telnie. Másrészt lehetséges az is, hogy ugyanazt a javaslatot két egymást követő parlamentnek is el kell fogadnia.³⁶ Ekkor az egyik modell szerint megvárják a soron következő rendes parlamenti választásokat a második szavazással, egy másik lehetséges módszer pedig a parlamentnek a javaslat elfogadását követő automatikus feloszlása vagy feloszlata. Ezek már csak azért is politikailag veszélyes megoldások, mert egyrészt – Kilényi kifejezésével élve – „egyfajta kollektív közjogi harakirit” valósítanak meg,³⁷ tehát az alkotmány módosításáról való döntésnél a képviselők az egyéni érdekeiket is szükségképpen mérlegelni fogják, másrészt az újonnan kiírt választások valójában az alkotmány módosításáról döntenek majd, és könnyedén elhomályosulhat a választópolgárok szemében az a tény, hogy a választások eredménye a következő ciklus teljes törvényalkotását és közvetve a kormányzást is meghatározza. Speciális időbeli korlátot jelent továbbá több államban az alkotmányozási moratórium, azaz annak a kikötése, hogy az alkotmány elfogadásától vagy legutóbbi módosításától számítva egy megadott időtartamon belül nem kerülhet sor újabb módosításra.³⁸ Látni kell azonban, hogy ennek az eszköznek az erőssége elsősorban alkotmányos kultúra és az adott politikai közeg függvénye: egy olyan államban például, ahol csak a legszükségesebb esetben szokás az alkotmányt módosítani, aligha számottevő egy öt éves moratóriumszabály, míg Magyarországon a rendszerváltást követően³⁹ sok esetben már egy két- vagy hároméves tilalom is bénítólag hatott volna.

A fentebb érintettek mellett van még négy olyan alkotmánystabilitási garancia, amelyeket széles körben ismernek és alkalmaznak. A legalapvetőbb mind közül a módosításra irányuló javaslat parlamenti megszavazásához szükséges minősített többség megkövetelése, de szintén gyakori a képvisleti és a közvetlen demokrácia elemeinek ötvözése az alkotmányozási folyamatban. Érdekes kérdéseket vet fel továbbá az alkotmányba beiktatott merev szakaszok kérdésköre, és egy ettől nem független jelenség, amikor valamilyen más alkotmányos szerv – tipikusan az alkotmánybíróság – is szerephez jut a folyamatban. Az alábbiakban ezeket a megoldásokat veszem sorra és elemzem, külön kitekintve minden esetben a magyar vonatkozásokra.

³⁶ Ezt nevezik temporális hatalommegosztásnak, ld. ERDŐS [2011]: 59. o.

³⁷ KILÉNYI [1996]: 114–115. o.

³⁸ Erről rendelkezik pl. a görög alkotmány 110. cikk (6) bekezdése és a portugál alkotmány 284. cikk (1) bekezdése, amelyek öt éves moratóriumot szabnak [Portugália esetében azonban meghatározott esetben ettől el lehet térni, ld. a portugál alkotmány 284. cikk (2) bekezdését].

³⁹ Az 1990-94-es országgyűlési ciklusban például 11 módosítást ért meg az Alkotmány, ld. ERDŐS [2011]: 56. o.

3. Az alkotmány stabilitását szolgáló egyes eszközök

3.1. A minősített többség követelménye

A stabilitást, illetve rugalmasságot befolyásoló tényezők sokasága miatt nem nevezhetünk meg általános tendenciákat,⁴⁰ mégis könnyen belátható, hogy az alaptörvények nagy számban követelnek meg alkotmánymódosításhoz vagy új alkotmány elfogadásához minősített többséget. Az is tény azonban, hogy – mivel egy nagyon is kézenfekvő jogtechnikai megoldásról van szó – ez a garancia ritkán áll önmagában, általában több féket is épít az alkotmányozó a rendszerbe.⁴¹ Némi iróniával akár hungarikumnak is nevezhető, hogy a magyar szabályozás ezen ritka kivételek közé tartozik. 1989 júliusa és 1998 februárja között hatályban volt ugyan egy rendelkezés, amely szerint új alkotmány elfogadásáról (megerősítéséről) népszavazás útján kell döntenie,⁴² immáron több mint másfél évtizede azonban az egyetlen stabilitási garancia az Alkotmány, illetve az Alaptörvény módosításának kétharmados többséghez kötése.⁴³

Nemzetközi összehasonlításban számos eltérő arányszámmal találkozhatunk,⁴⁴ egyvalamit azonban mindenképpen szükséges megjegyezni: ezek a számok relatívak, és ahhoz, hogy megalapozottan foglalhassunk állást róluk, nélkülözhetetlen valamiféle konkrét mérce. Ez véleményem szerint elsősorban két tényező vizsgálatát jelenti: egyrészt, hogy az adott állam jogrendszere az „egyszerű” (tehát nem alkotmánymódosító) törvények elfoga-

⁴⁰ JAKAB [2011]: 57. o., továbbá a Velencei Bizottság azt is leszögezi, hogy nemcsak nem létezik, de nem is kívánatos egy általánosan legjobbnak elfogadott modell kialakítása, ld. a Velencei Bizottság 469/2008. számú állásfoglalását az alkotmánymódosításokról 17. pont

⁴¹ KILÉNYI [2001]: 254. o.

⁴² 1989. évi XVII. törvény 7. §

⁴³ Alkotmány 24. § (3) bekezdés, Alaptörvény S) cikk (2) bekezdés. A kétharmados arányt értelemszerűen mindig a ténylegesen betöltött parlamenti mandátumok számából kell számítani. KOMMENTÁR [2009]: 809. o.

⁴⁴ A hazánkban is ismert kétharmados minősített többségi követelményen túl például a görög alkotmány 110. cikk (2) és (3) bekezdésében megjelenik a háromötödös többség és az összes képviselő abszolút többsége is, a bolgár alkotmány 155. cikk (1) bekezdése pedig háromnegyedes követelményt támaszt, míg az osztrák alkotmány 44. artikulusa az összes képviselő legalább felének jelenléte mellett követeli meg a szavazatok kétharmadát, illetve további érdekességgént emelhető ki a francia alkotmány XVI. cím 89. cikke, amely nem állapít meg az általánostól eltérő szavazatarányt alkotmánymódosítás esetén (más típusú stabilitási garanciákat viszont természetesen beépít a rendszerbe). Az is előfordulhat továbbá, hogy ha az alkotmánymódosításra irányuló javaslatot több olvasatban tárgyalják, az egyes olvasatoknál más-más arány szükségeltetik az elfogadáshoz, mint például Spanyolországban (ld. a spanyol alkotmány 167. szakaszát).

dásához milyen arányt követel meg,⁴⁵ másrészt a mindenkori választási rendszerben a mandátumszerzés arányosságára való kitekintést.

Az első szempontot megvizsgálva azt láthatjuk, hogy ugyanolyan arányú minősített többség megkövetelése két különböző jogrendszerben számíthat puha vagy kifejezetten kemény előfeltételnek is attól függően, hogy milyen szavazatarány szükségeltetik a nem alkotmánymódosító vagy alkotmányozó törvények elfogadásához. Vegyünk példának egy olyan országot, ahol a törvények elfogadására vonatkozó főszabály a képviselők legalább egyharmadának *jelenléte* mellett megkövetelt többség (mint Ausztriában),⁴⁶ és vessük össze egy olyan szabályozással, ahol a képviselők több mint felének jelenlétével határozatképes parlament a *jelen lévő* tagjainak többségével hozza döntéseit.⁴⁷ Ha mindkét esetben az összes országgyűlési képviselő kétharmadának voksát szabjuk meg az alkotmánymódosítás alsó korlátjaként,⁴⁸ azt látjuk, hogy az első szabályozással szélsőséges esetben majdnem négyszer annyi szavazat szükséges az alkotmány módosításához, mint az egyszerű törvények elfogadásához, míg a második ország esetében ez az eltérés csak két és félszeres.⁴⁹

	„A” állam	„B” állam
törvények elfogadásának főszabálya	<u>határozatképesség:</u> képviselők egyharmadának jelenléte; <u>elfogadás:</u> <i>jelen lévő</i> többségének szavazata összes képviselő: 200 fő határozatképesség: 67 fő <u>elfogadás:</u> 34 szavazat	<u>határozatképesség:</u> képviselek több mint felének jelenléte; <u>elfogadás:</u> <i>jelen lévő</i> ok többségének szavazata összes képviselő: 200 fő határozatképesség: 101 fő <u>elfogadás:</u> 51 szavazat
alkotmánymódosítás elfogadásának szabálya	az összes képviselő kétharmadának szavazata szükséges összes képviselő: 200 fő <u>elfogadás:</u> 134 szavazat	
arányszám (alkotmánymódosításhoz szükséges szavazatok száma/ törvénymódosításhoz szükséges szavazatok száma)	$134/34 = 3,94$	$134/51 = 2,63$

A táblázat azt a szélsőséges esetet illusztrálja, amikor két különböző jogrendszerben a lehető legkevesebb szavazattal, megegyező számú parlamenti képviselővel (a példában 200 fő), de a minősített többség eltérő szabályozása mellett kerül elfogadásra egy egyszerű törvény és egy alkotmánymódosítás is.⁵⁰

⁴⁵ KILÉNYI [2001]: 254-255. o.

⁴⁶ Ausztria alkotmánya 31. cikk és 37. cikk (1) bekezdés

⁴⁷ Mint például Magyarországon, ld. Alaptörvény 5. cikk (5)-(6) bekezdés

⁴⁸ Szintén magyar mintára, ld. Alaptörvény 5. cikk (2) bekezdés

Egy további szempont, hogy van-e más olyan döntés, amelynek a meghozatalához ugyanolyan követelményt támasztanak, mint az alkotmány módosításához vagy új alkotmány elfogadásához.⁵¹ Hatályos jogrendszerünk egy ilyen esetet szabályoz: az Alapörvény E) cikk (4) bekezdése az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatához köti olyan nemzetközi szerződés kötelező hatályának elismeréséhez adott felhatalmazás megadását, amely arról rendelkezik, hogy Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében – csakis az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az EU intézményei útján gyakorolhatja. Ez a nemzetközi szerződés sajátos jogforrási helyzetét tekintve érthető, hiszen azzal, hogy az Országgyűlés megadja a fenti felhatalmazást, gyakorlatilag a saját – nem törvényalkotói, hanem alkotmányozói értelemben vett – játékerét szűkíti: elfogadja, hogy a továbbiakban nem módosíthatja olyan módon az Alaptörvényt, hogy annak rendelkezései ellentétbe kerüljenek a megosztva gyakorolt hatáskörökre vonatkozó uniós rendelkezésekkel.

A másik tényezőt vizsgálatára áttérve a minősített többség követelményének valós értéke véleményem szerint nem látható át anélkül, hogy figyelemmel lennénk az adott ország választási rendszerére, azon belül is különösen arra, hogy mennyiben szolgálják az arányosságot a mandátumszerzésre vonatkozó szabályok. Ha hatékony kiegyenlítő mechanizmusok működnek a rendszerben, kevésbé magas országgyűlési szavazatarány megkövetelése is hasonló szintű alkotmánystabilitási garanciát jelenthet, mint kevésbé arányos választási rendszer mellett elvárt magasabb szavazatarány. A demokratikus választási rendszer szempontjából mégsem mindegy, melyik utat választjuk.

⁴⁹ Az egyszerűség kedvéért 200 képviselővel számolva az alkotmánymódosításhoz 134 szavazat szükséges; az első modell esetében „sima” törvényeket – a határozatképesség minimumát figyelembe véve – legalább 34 szavazattal, a második esetben 51 szavazattal lehet elfogadni. Így alakul ki a 3,94-szeres illetve a 2,63-szoros arányszám, ld. a táblázatot alább. Nem szem elől tévesztendő azonban, hogy bár a fentiek alapján első ránézésre úgy tűnhet, az osztrák alkotmány könnyebben módosítható, mint a magyar, az osztrák szabályozás tartalmaz olyan további, de itt bővebben nem tárgyalt garanciális elemeket is, amelyeknek köszönhetően összességében a két ország közül Ausztriában nehezebb az alkotmánymódosítás.

⁵⁰ További érdekes adalékokkal szolgálhat a témához az alkotmánymódosító többség és a *lois organiques*-szerű jogszabályok elfogadására vonatkozó szabályok egybevetése, például hazánkban a sarkalatos törvények és az Alaptörvény-módosítások elfogadásához minimálisan szükséges szavazatszám között már csupán kétszeres különbség van.

⁵¹ KOMMENTÁR [2009]: 557. o.

Az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdése értelmében az országgyűlési képviselőket a választópolgárok általános és egyenlő választójog alapján, közvetlen és titkos szavazással, a választók akaratának szabad kifejezését biztosító választáson választják – arra tehát még csak nem is törekszik kifejezetten alkotmányunk, hogy a leadott voksok megoszlása és a mandátumszerzés arányban álljon egymással. Kiemelhető, hogy az országgyűlési képviselők választásán az ún. d’Hondt-módszerrel kerülnek kiosztásra az országos listáról megszerezhető mandátumok,⁵² amely kevésbé arányos eredményre vezet, mint például a sok tekintetben hasonló Sainte-Laguë-módszer.

Ennél súlyosabb arányossági deficitet generál továbbá a „győzteskompenzáció” jogintézménye: azzal, hogy a mandátumot nem eredményező szavazatokon kívül azok az egyéni választókerületi jelöltekre leadott voksok is a pártok országos listájára kerülnek, amelyek számszerűen nem feltétlenül voltak szükségesek az egyéni választókerületi jelölt győzelméhez,⁵³ a mandátumot egyébként is megszerző jelölt által képviselt párt listája szükségtelen és aránytalan előnyhöz jut. Ezt alább egy fiktív, végletekig leegyszerűsített példával illusztrálok, csupán az országos listás mandátumelosztás végső lépéseit bemutatva.

	X párt listája	Y párt listája	Z párt listája
összes érvényes szavazat	3000 + 30 = 3030	6000 + 100 = 6100	10000 + 0 = 10000
/1	3030	6100	10000
/3	1010	2033,3	3333,3
/5	606	1220	2000
/7	432,9	871,4	1428,6
elnyert mandátumok száma	1	2	2

1. eset: győzteskompenzáció nélkül számolunk, a Sainte-Laguë-módszerrel

	X párt listája	Y párt listája	Z párt listája
összes érvényes szavazat	3000 + 30 = 3030	6000 + 100 = 6100	10000 + 59 = 10059
/1	3030	6100	10059
/2	1515	3050	5029,5
/3	1010	2033,3	3353
/4	757,5	1525	2514,6
elnyert mandátumok száma	0	2	3

2. eset: bevezetjük a győzteskompenzációt és d’Hondt-módszerrel számolunk

⁵² A mandátumszerzés menetét részletesen az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény (a továbbiakban: Vjt.) 16. §-a szabályozza.

⁵³ Vjt. 15. § (1) bekezdés b) pont

Adott három párt; az első (X párt) listája 3000 érvényes szavazatot kap, a másodiké (Y párt) 6000-et, a harmadiké (Z párt) pedig 10000-et. Egy egyéni választókerületben X párt képviselője 30 voksot tudhat magáénak, Y párté 100-at, Z párté 160-at. Innentől kétféleképpen tudunk számolni. 1. Először győzteskompenzációs elem nélkül, a Sainte-Laguë-módszerrel; ebben az esetben X pártnak 30 töredékszavazata van, Y pártnak 100, Z pártnak pedig nincsen. 2. A második esetben bevezetjük a győzteskompenzációt és a mandátumokat a d'Hondt-módszerrel osztjuk el; ekkor X pártnak 30, Y pártnak 100 töredékszavazata van változatlanul, Z párt viszont kap 59 töredékszavazatot. Összesen öt mandátumot szeretnénk kiosztani. Ezek megoszlása az első esetben így alakul: X párt egy, Y párt kettő, Z párt szintén kettő mandátumhoz jut. A második esetben azonban a legkisebb X párt nem kap mandátumot, Y párt kettőt szerez meg, míg Z párt részére három mandátum is kiosztásra kerül.

Mindezekre tekintettel megállapítható, a mandátumszerzés arányosságára vonatkozó hatályos rendelkezések egyértelműen abba az irányba billentik a mérleg nyelvét, hogy az egyébként is nagyobb pártok könnyebben jussanak mandátumhoz, így könnyebben szerzik (vagy közelítik) meg az Alaptörvény módosításához szükséges minősített többséget a parlamentben – ez pedig aligha segíti elő alkotmányunk stabilitását.

3.2. Népszavazásra bocsátás

Az alkotmányok és alkotmánymódosítások elfogadásának folyamatában számos államban ötvöződnek a képvisleti és a közvetlen demokrácia elemei. Az ilyen rendelkezések elsősorban azt szolgálják, hogy minél szélesebb körben érvényesüljön az alkotmányok társadalmi közmegegyezést statuáló jellege, az minél kézzelfoghatóbban az állampolgárok közös akaratának megtestesülése legyen. Mindazonáltal ez a megoldás is aggályokra adhat okot.

A népszuverenitás elve a gyakorlatban két úton: közvetett vagy közvetlen hatalomgyakorlás révén nyilvánulhat meg, esetünkben azonban ez a két út keresztezi egymást akként, hogy a népakarat az alkotmányozó hatáskörének a rovására érvényesül.⁵⁴ Ami az alkotmányos referendum rendszertani besorolását illeti, hatályát tekintve általában konstitutív, azaz az alkotmány(módosítás) érvényességének elengedhetetlen kelléke; időbeliségét illetően lehet a jövőbeli szabályozás alapjául szolgáló elveket rögzítő (preventív) vagy a már szövegszerű normát utólagosan megerősítő (szukcesszív); jogi alapja és kötőereje szerint pedig megkülönböztethető a kötelező és a fakultatív, illetve az ügyszó és a kon-

⁵⁴ DEZSŐ [2003]: 139. o.

zultatív alkotmányos népszavazás.⁵⁵ Ezeknek a variációknak a kombinálásával többféle szerepben jelenhet meg a referendum az alkotmányozás folyamatában.

Az egyik alapvető különbségtétel, hogy az alkotmányozás mely eseteiben szükséges a referendum: előfordulhat, hogy csak új alkotmány elfogadása esetén,⁵⁶ egyes országokban azonban minden alkotmánymódosításhoz megkövetelik,⁵⁷ máshol pedig csak meghatározott rendelkezések módosításakor szükséges a megerősítő aktus.⁵⁸ Eltérés mutatkozik abban is, hogy bizonyos államokban az alkotmánymódosítás kezdeményezőiként is felléphetnek az állampolgárok,⁵⁹ míg másutt „csak” a végső döntésben vesznek részt. Továbbá a legfontosabb szempontok egyike, hogy a népszavazás kötelezően elrendelendő vagy csupán fakultatíve,⁶⁰ esetleg főszabály szerint kötelező, de bizonyos körülményekre tekintettel elmaradhat.⁶¹ Mindezek mellett nagyban megnehezítheti az alkotmány módosítását vagy új alkotmány elfogadását, ha az népszavazáson az érvényességi vagy eredményességi küszöböt ebben a speciális esetben a szokásostól eltérően – magasabban – állapítják meg.

Hazai vonatkozásban mindez azért érdekes, mert a modern magyar alkotmányosság történetében a minősített többségi döntéshozatal követelménye mellett ez volt az egyetlen alkotmánystabilitási garancia, amely – ha ideiglenesen is – felmerült: a népszavazásról szóló 1989. évi XVII. törvény (a továbbiakban: az első Nsztv.) 7. §-a rögzítette, hogy az alkotmány elfogadásáról (megerősítéséről) népszavazás útján kell dönteni. Sajátos sorsú rendelkezés volt ez, hiszen ennek ellenére mégis máig igaz az a tételmondat, hogy Magyarországon az állampolgárok sohasem jutottak alkotmányozó szerephez.⁶² Ennek oka abban rejlik, hogy az Alkotmány 24. § (3) bekezdése csak a minősített többség követelményét írta elő. Az alatt a nyolc és fél év alatt, amíg a rendelkezés hatályban volt, több ízben

⁵⁵ A besorolás DEZSŐ Márta nyomán, ld. DEZSŐ [2003]: 143. o.

⁵⁶ Pl. Liechtenstein Alkotmánya 66. cikk (2) bekezdés, Spanyolország Alkotmánya 168. § (3) bekezdés

⁵⁷ Pl. Írország Alkotmánya 46. cikk (2) bekezdés és 47. cikk (1) bekezdés, Románia Alkotmánya 151. cikk (3) bekezdés

⁵⁸ Pl. Litvánia Alkotmánya 148. cikk, Montenegró Alkotmánya 157. cikk, Lettország Alkotmánya 77. cikk

⁵⁹ Pl. Románia Alkotmánya 150. cikk (1) bekezdés, Liechtenstein Alkotmánya 64. cikk (4) bekezdés

⁶⁰ Ekként rendelkezik: Szlovénia Alkotmánya 170. cikk, Lengyelország Alkotmánya 235. cikk (6) bekezdés

⁶¹ Pl. Olaszország Alkotmánya 138. cikke értelmében a főszabálytól eltérően nem kerül sor népszavazásra, ha a két olvasat közül a másodikban mindkét kamara a tagjai kétharmadának szavazatával fogadja el a javaslatot. Hasonlóképpen Franciaország Alkotmánya 89. cikke szerint is elmarad a referendum, amennyiben az államfő úgy dönt, hogy a Kongresszus (azaz a francia parlament két házának együttes ülése) elé terjeszti a javaslatot; ekkor más szabályok alkalmazandók az eljárásra.

⁶² BIHARI [1995]: 226. o.

az Alkotmánybíróság elé került a kérdés, és a testület már a 2/1993. (I. 22.) AB határozatában mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapított meg⁶³ és felhívta az Országgyűlést, hogy hozza összhangba az Alkotmány és az első Nsztv. rendelkezéseit, majd miután a jogalkotó ezt elmulasztotta, az 52/1997. (X. 14.) AB határozat új határidő tűzésével megismételte a felhívást. Ezek a döntések azonban több szempontból megkérdőjelezhetők; helyesebb lett volna, ha az Alkotmánybíróság megsemmisíti az érintett rendelkezést. Egyrészt azért, mert egy, a *jelen lévő* képviselők több mint kétharmadának szavazatával elfogadott törvény értelemszerűen nem tartalmazhat az *összes* képviselő több mint kétharmadának szavazatát igénylő Alkotmány módosítására vonatkozó szabályt⁶⁴ – az ilyen rendelkezés a jogforrási hierarchiába való beilleszkedés hiányában közjogi érvénytelenségben szenved. Másrészt, ha formálisan nem is feltétlenül kerül elválasztásra, mégis minden aktusnál elhatárolható, mikor funkcionál egy parlament törvényalkotóként és mikor alkotmányozóként, jelen esetben pedig – az alkotmánymódosításra vonatkozó, fentebb ismertetett kritériumok hiányában – egyértelműen törvényhozói működést azonosíthatunk, az alkotmány módosításával kapcsolatos előírás érvényesen történő elfogadása tehát kizárt. A rendelkezés így jogi értelemben tetszhalott állapotban volt, és mindez csak azért nem okozott nagyobb zavart, mert a szóban forgó időszakban nem jutott el a végső döntés fázisába egyetlen alkotmánytervezet sem.

Az alkotmányszöveg referendum útján történő megerősítésének azonban egyéb gátja is található. Ebben Kilényi Géza álláspontjával értek egyet, aki a legerősebb ellenérvként kiemelte, hogy az alkotmány rendelkezései (egy alkotmánykoncepció pedig különösen) nem lehetnek olyan eldöntendő kérdések, amelynek minden elemére egyszerű igennel vagy nemmel tud választ adni a szavazó,⁶⁵ mindemelllett a jogi szakszövegek többnyire nem felelnek meg a közérthetőség népszavazásra feltett kérdésekkel szemben támasztott alapvető elvárásának.⁶⁶ A fentiekre tekintettel érthető, hogy a korábbi ilyen irányú jogalkotói szándék ellenére mára lekerült napirendről hazánkban a népszavazás mint alkotmánystabilitási garancia lehetősége.

⁶³ Emellett ugyanebben a határozatában fejtette ki a testület, hogy a népszavazásra bocsátott kérdés nem foglалhat magában burkolt alkotmánymódosítást.

⁶⁴ SAJÓ [1995]: 54–55. o., DEZSŐ [1995]: 232. o.; látható, hogy ha az Alkotmánybíróság nem is semmisítette meg az érintett szakaszt, egyes jogtudósok – mint Dezső Márta vagy Sajó András – már akkor jelezték, hogy ez a rendelkezés aggályos.

⁶⁵ KILÉNYI [1996]: 116. o.

⁶⁶ Az egyértelműség célszerű kritériumát a népszavazásra javasolt kérdések kapcsán jelenleg a népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény (Nsztv.) 9. § (1) bekezdése rögzíti, de a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény (rég. Nsztv.) 13. § (1) bekezdése és az első Nsztv. 25. § (1) bekezdése is változatlan tartalommal előírta.

A közelmúlt eseményei sem mondanak ellent a fentieknek: habár a 2016. októberi népszavazást követően 2016. október 10-én a népszavazás tárgyában benyújtásra került a Magyarország Alaptörvényének hetedik módosítására irányuló indítvány,⁶⁷ melynek általános indokolása legitimitási alapként a népszavazás eredményére hivatkozik,⁶⁸ természetesen azonban semmilyen közbiztonsági kötőerővel nem rendelkezik az Országgyűlés irányában. Érvényes és eredményes népszavazások is legfeljebb törvényalkotásra irányuló kötelezettséget vonhatnak maguk után,⁶⁹ alkotmánymódosításra irányulót azonban semmiképpen, hiszen az Alaptörvény 8. cikk (3) bekezdés a) pontja kifejezetten tiltólistára helyezi az Alaptörvény módosítására irányuló bármely kérdést az országos népszavazás tárgyköréit illetően.⁷⁰

3.3. Merev szakaszok beiktatása

A stabilitást garantálni hivatott eszközök egyik legsajátosabbikára lelhetünk a merev szakaszokban: azt értjük ez alatt, amikor az alkotmány egyes részei megváltoztatásának különleges akadálya van. Ezen belül megkülönböztethetjük azt az esetet, amikor az alkotmány alkalmi korlátot állít a módosítás elé,⁷¹ illetve amikor egy-egy konkrét rendelkezést tekintünk megváltoztathatatlanak;⁷² utóbbi esetet testesítik meg az örökkévalósági klauzulák

⁶⁷ T/12458 számú iromány, melyet a Kormány nevében a miniszterelnök nyújtott be a javaslat előadójaként.

⁶⁸ „Az október 2-ai népszavazáson az érvényesen szavazó választópolgárok 98 százaléka voksolt nemmel a kényszerbetelepítésre. (...) A 98 százalék egybecsengő akarata kötelez, az Országgyűlésre hárul a feladat, hogy azt közbiztonsági erővel ruházza fel. Ez az Alaptörvény-módosítás a 98 százalékos többség, 3 millió 300 ezer ember akaratán nyugszik.” Ld. T/12458 számú iromány <http://www.parlament.hu/irom40/12458/12458.pdf> (utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 05.)

⁶⁹ Nszrtv. 31. § (1) bekezdés

⁷⁰ Az érintett népszavazás esetében azonban a jogalkotásra (hovatovább alaptörvény-módosításra) referendum útján adott felhatalmazás már csak azért sem merülhet fel, mert az érvénytelen lett, ld. a Nemzeti Választási Bizottság 1/2016. (X. 21.) NVB közleményét a 2016. október 2. napjára kitűzött országos népszavazás eredményéről.

⁷¹ Ilyen például a portugál alkotmány 289. cikke, mely szerint különleges jogrend idején nem módosítható az alkotmány, ahogyan az ukrán alkotmány 157. cikke sem teszi ezt lehetővé hadiállapot és veszélyhelyzet idején, továbbá akkor, ha a módosítás az emberi és állampolgári jogok korlátozását vagy kiürítését foglalná magában, illetve Ukrajna függetlenségének vagy területi egységének megbontására vezetne.

⁷² Erre csak egyes rendelkezéseket találunk példaként; nincsen ma olyan hatályos alkotmány, amely teljes egészében megváltoztathatatlaná nyilvánítaná magát, ld. a Velencei Bizottság 469/2008. számú állásfoglalását az alkotmánymódosításokról, 207. pont

(*Ewigkeitsklausel*), amelyekre számos jogrendszer kínál példát.⁷³ Egyik kézenfekvő csoportosításuk annak mentén történik, hogy *materiális* vagy *formális* értelemben beszélünk örökkévalóságról.⁷⁴ Előbbi esetben olyan alkotmányos alapelveket tekintenek megváltoztathatatlanoknak, amelyek – természetjogi felfogásban – mindenkor létezőek, függetlenül attól, hogy kifejezett rendelkezés utal-e erre a jellegükre vagy sem. Formális értelmezés esetén ellenben pont az explicit szabályozás az, ami számít: az alkotmányozó eljárási akadályokat állít a módosítás elé.

Nem a véletlen műve, hogy az örökkévalósági klauzulák mintaállamai – Németország, Olaszország, Franciaország – mind megélték egy totalitárius rezsim térnyerését: ezek a záradékok elsősorban azzal a céllal jöttek létre, hogy megakadályozzák a diktatórikus vezetés formailag jogfolytonos hatalomátvételét, és hogy a történelmi tapasztalatokra építve rögzítsék az alkotmányos rendszer alapköveit.⁷⁵ Kétségtelen, hogy a jogbiztonságnak talán a lehető legerősebb garanciája az államforma, az alapjogok védelme vagy akár a területi integritás eternalitásának rögzítése, és ez még olyan időkben is nagy erejű és jelentős biztonságérzetet jelent, amikor az alkotmányos rend nincsen közvetlen veszélynek kitéve. Mégis számos érv sorakozik az örökkévalósági klauzulák ellenében is.

A jogrendszerrel szemben mindenkor alapvető elvárás, hogy alkalmazkodni tudjon az újabb és újabb körülményekhez, igényekhez – ebben az értelemben tehát akár azt is megállapíthatnánk, hogy a jogtudomány nem ismeri az örökkévalóságot.⁷⁶ Ennél elvontabb

⁷³ Az egyik legismertebb példa a német Alaptörvény 79. cikk (3) bekezdése, mely szerint nincs helye az alaptörvény olyan módosításának, amely a Szövetség tartományokra való tagozódását, a tartományoknak a törvényhozásban való alapvető részvételét vagy az 1. és a 20. cikkben rögzített alapelveket érintené (utóbbiak tartalmaznak rendelkezéseket többek között az emberi méltóság, az emberi jogok védelme, a népszuverenitás, a hatalmi ágak szétválasztása és joghoz kötöttsége kapcsán). Ez a megfogalmazás jól példázza az örökkévalósági záradékoknak egy másik lehetséges csoportosítását: előfordul, hogy egy előírást tartalmára utalással nyilvánít megváltoztathatatlanak az alkotmány, máskor pedig konkrét szakaszokat nevez meg. Szintén közismert Franciaország Alkotmánya 89. cikkének merev szakasza, amely kimondja, hogy a köztársasági államforma nem lehet módosítás tárgya, de ugyanez szerepel Olaszország Alkotmánya 139. cikkében is, Moldova Alkotmánya 142. cikk (2) bekezdése pedig az alapvető jogokat és az érvényesülésüket garantáló rendelkezéseket védi ilyen módon, míg a görög alkotmány 110. cikk (1) bekezdése megadott szakaszokat sorol fel a módosíthatóság kivételéiként.

⁷⁴ CSINK – FRÖHLICH [2012]: 57-59. o.

⁷⁵ Ezt az Német Szövetségi Alkotmánybíróság is kifejtette vonatkozó döntésében (BVerfGE 30, 1), ld. továbbá KÜPPER [2004]: 273. o., HALMAI [2015]: 957. o.

⁷⁶ BRAGYOVA [2003]: 74. o.

megközelítésben is vetnek fel azonban problémát az örökkévalósági záradékok: hiszen ilyenkor nemcsak magának az örök szakasznak, hanem az azzá nyilvánítónak is szükségszerűen megváltoztathatatatlannak kell lennie. Az ilyen önutaló normák azonban ellentmondást szülnek,⁷⁷ hiszen az alkotmánynak mint alapnormának az eredője önmaga, illetve az a tény, hogy az alkotmányozó hatalom hozta létre, így logikailag nem lehetséges, hogy az alkotmány maga kösse meg annak a hatalomnak a kezét, amely azt megalkotta.⁷⁸ Egy további tényező, hogy az örökkévalósági klauzulák léte magával vonja azt is, hogy minden alkotmánymódosításnak tiszteletben kell tartania őket, és az alkotmány más rendelkezéseinek sem fogadható el olyan értelmezése, amely ellentmondana a merev szakaszoknak. Így egyfajta rangsor jön létre az alkotmány egyes normái között, az alkotmány kétszintű lesz;⁷⁹ ami két, egymással összefüggő következményt von maga után. Egyrészt amennyiben az alkotmány minden további elemének konformnak kell lennie egy kiemelt rendelkezéssel, az alkotmányon belül egyik elem szükségképpen a másik mércéjévé válik. Ez viszont csak úgy érvényesülhet, ha mód van a tényleges összemérésükre – azaz az alkotmánybíróság hatásköre magában foglalja az alkotmánymódosítások tartalmi értelemben vett normakontrollját is.⁸⁰ Mindez implicite azt jelenti, hogy az alkotmányozó és az alkotmánymódosító két külön hatalomként jelenik meg, és míg előbbinek nincsen megkötve a keze, utóbbinak már igen. Másrészt ha az alkotmányon belül hierarchia alakul ki az örökkévalósági klauzulák révén, ezzel megbomlik az alkotmány egységének elve is.⁸¹

Az örökkévalósági klauzulák legnagyobb dilemmája azonban talán mégis az a természetyszerűleg bennük rejlő önellentmondás, hogy ha akár explicite – tehát nem csupán tartalmi, hanem formai értelemben véve is – jelen vannak egy alkotmányban, akkor sem ál-

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Vö. TAKÁCS [2006]: 385. o., aki az alkotmánymódosítások létjogosultságát is hasonló logikai alapon kérdőjelezte meg, míg CSINK – FRÖHLICH [2012]: 55. o. megfogalmazásában „paradoxon az [a]lkotmányban alkotmányozó hatalmat megjelölni.”

⁷⁹ KÜPPER [2004]: 273. o., CSINK – FRÖHLICH [2012]: 58. o.

⁸⁰ Küpper rámutat, hogy bár a Német Szövetségi Alkotmánybíróság megállapítása szerint az örökkévalósági klauzulával védett elvek nem jelentenek a többi rendelkezésnél nagyobb értéket, mint a Grundgesetz bármely más rendelkezésében foglaltak, gyakorlatában nem tudja következetesen tartani magát ehhez az elvi tételhez. ld. KÜPPER [2004]: 273. o.

⁸¹ TAKÁCS [2006]: 385. o.; nem értek azonban egyet Takács azon megállapításával, hogy ez a hierarchizálás a normativitás gyengítésének legbiztosabb útja, hiszen pont a hierarchia az, ami lehetővé teszi az alkotmányba beépíteni kívánt rendelkezések normakontrollját, a normativitás kulcsa pedig éppen a kikényszeríthetőségben rejlik; az már más kérdés, hogy amennyiben ez az alkotmányozó szándéka, elérhetné örökkévalósági klauzulák nélkül is azáltal, ha az érintett rendelkezések módosítása elé más jellegű, keményebb akadályokat gördít, külön eljárási szabályokat alkot rájuk nézve.

lítható soha teljes bizonyossággal, hogy tényleg az örökkévalóságnak szólnak. Az alkotmányozó hatalom „első alkotó” jellegéből fakadóan még ha meg is változtatja az alkotmányozó az adott rendelkezést, valójában ezzel nem hág át semmilyen korlátot, hiszen pont ő az, akinek a szabályozási tere fogalmilag korlátlan.⁸² Az örökkévalósági klauzulák így megmaradnak az alkotmányozó hatalom önmérsékletre tett fogadalmának, amely igazából anélkül is létezhet, hogy alaptörvénybe foglalják, ellenben egy ilyen aktus sem garantálhatja az önmérséklet tényleges gyakorlását.⁸³

A magyar alkotmányokban kifejezett örökkévalósági záradék sohasem kapott helyet, az azonban a szakirodalomban is vitatott, hogy tartalmukra tekintettel merev szakaszokat tartalmaz-e az alkotmányunk. Habár az Alkotmánybíróság a 39/1996. (IX. 25.) AB határozatban elvi élel szögezte le, hogy „az Alkotmány nem tartalmaz valamely rendelkezését megváltoztathatatlanul vagy hatályon kívül nem helyezhetőnek minősítő rendelkezést”, Bragyova ezzel a tézissel vitába szállt. Meglátása szerint az alkotmányozó és az alkotmánymódosító hatalom elválasztásából az következik, hogy mivel az alkotmánymódosítás az alkotmányozó által létrehozott autoritáson – az alkotmányon – alapul, így megváltoztathatatlan normák nemcsak hogy létezhetnek, hanem szükségszerűen léteznek is.⁸⁴ Ezt támaszthatja alá az is, hogy fogalmilag nincsen értéksemleges alkotmány, hiszen maga az alkotmány az értékválasztások letéteményese, így a jogrendszer minden elemétől, az alkotmánymódosításokról is elvárható, hogy ezeknek az alapértékeknek megfeleljenek.⁸⁵ Hasonlóképpen, Csink és Fröhlich is talál az Alaptörvényben olyan szakaszokat, amelyek ha nem is örökkévalósági klauzulák, de immanens korlátozóként funkcionálnak.⁸⁶ Meglátásaik ráadásul egybeesengenek abban, hogy mindannyian az alapjogok lényeges tartalma korlátozásának a tilalmában vélik felfedezni ezt a kiemelkedő jellegét.

⁸² *Nota bene* ez természetesen csak új alkotmány elfogadásakor van így, alkotmánymódosítások esetén már elviekben nem szabad hozzányúlni a merev szakaszokhoz (de természetesen az örökkévalósági hatás ekkor is csak abban az esetben jut érvényre, ha az alkotmánybíróság hatásköre kiterjed az alkotmánymódosítások tartalmi vizsgálatára is).

⁸³ Azt a lehetőséget leszámítva, amikor az alkotmány maga rögzíti, hogy az új alkotmány elfogadására vonatkozó eljárási szabályok betartása felett az alkotmánybíróság kontrollt gyakorol(hat); ebben az esetben viszont abba a logikai csapdába esik, hogy egy olyan hatalomnak a mozgásterét kívánja szűkíteni, amelynek – mint fentebb láttuk – természetéből adódóan nem lehet. Emiatt aggályosak az Alaptörvény azon rendelkezései is [pl. S) cikk, 1. cikk (2) bekezdés a) pont, 24. cikk (5) bekezdés], amelyek egy új alkotmány megalkotására vonatkozó szabályok kapcsán az új alkotmányra Alaptörvényként hivatkoznak (de ha ezt úgy értelmezzük, hogy az Alaptörvény ilyenkor önmagára utal, szintén problémákat vet fel), ld. CSINK – FRÖHLICH [2012]: 56. o.

⁸⁴ BRAGYOVA [2003]: 78. o.

⁸⁵ BRAGYOVA [2003]: 80-81. o.

⁸⁶ CSINK – FRÖHLICH [2012]: 57. o.

Magam arra az álláspontra helyezkedem, hogy bár a jogi kötőerő az örökkévalósági klauzulák és az alkotmánymódosítások viszonyában ténylegesen csak akkor érvényesül, ha alkotmánybírószági normakontroll-hatáskör kapcsolódik hozzá, önmagában az örök záradékok léte nem feltételezi ezt a hatáskört.⁸⁷ A merev szakaszok így – kikényszeríthetőség hiányában is – kifejthetnek bizonyos hatást: éppen elég, ha az alkotmányozóra visszatartó erővel hatnak, hiszen nem feledheti, hogy okkal kötötte önmagát az árbóchoz; az alkotmányos és politikai kultúrát formáló hatás véleményem szerint együtt jár az örökkévalósági záradékok létével.⁸⁸

3.4. Az alkotmánybírószági felülvizsgálat lehetősége

Valamennyi tárgyalt alkotmánystabilitási garancia hátterében meghúzódik az alkotmány normativitásának a kulcsa: a kikényszeríthetőség kérdése. Mint köztudott, az alkotmányos normák kikényszeríthetőségének a letéteményesei a modern alkotmányosságban az alkotmánybírószágok, azon belül is nagyobb részt a centralizált, kelsen-i típusú intézmények.⁸⁹ Jellegadó hatáskörük a jogszabályok alkotmánykonformitásának a vizsgálata, az alkotmány stabilitásával, azaz az alkotmánymódosítások elemzésével kapcsolatos esetleges hatásköreik azonban sajátos kérdéseket vetnek fel.

1. Kiinduló kérdésünk az, hogy létezhet-e egyáltalán alkotmányellenes alkotmánymódosítás. Könnyen belátható, hogy a nemleges válasz egyben azt is jelentené, hogy nem indokolt e körben alkotmánybírószági hatáskörökkel foglalkozni; az alkotmánymódosítások logikája és a tapasztalatok azonban az ellenkező irányba mutatnak. Absztrakt megközelítésben az alkotmány és az alkotmánymódosítás eltérő jogforrási helyzetéből kell kiindulnunk. Az előkérdés, hogy az alkotmányozó hatalom (*pouvoir constituant*)⁹⁰ azonos-e az alkotmánymódosító hatalommal (*pouvoir constituant institué*),⁹¹ magában foglalja-e azt. Tekintettel arra, hogy az alkotmányozó az alaptörvényben maga alkot(hat)ja meg a megváltoztatására vonatkozó szabályokat – amelyeknek nem feltétlenül kell megegyezniük az

⁸⁷ Ugyanarra a következtetésre jutottam, mint a Velencei Bizottság az alkotmánymódosításokról szóló 469/2008. számú állásfoglalásának 226. pontjában.

⁸⁸ Kilényi ezért nevezi „inkább szakrális” megoldásnak az örökkévalósági klauzulákat, ld. KILÉNYI [1996]: 117. o.

⁸⁹ Jelen dolgozat kereteit meghaladná a decentralizált, amerikai típusú, az alkotmányvédelemben a bírószági rendszer egészét bevonó modell vizsgálata, amely számszerűen kevésbé elterjedt; bővebben ld. STONE SWEET [2012]: 817-818. o.

⁹⁰ KOMMENTÁR [2009]: 561. o.

⁹¹ CHRONOWSKI – DRINÓCZI – ZELLER [2010]: 2. o.

új alkotmány elfogadásának a követelményeivel –, ez két különálló funkció, amelyeket két különálló erő gyakorol. Így létezik egy originális hatalom és egy általa konstituált, intézményesített alkotmánymódosító hatalom.⁹²

Véleményem szerint az alkotmányozó hatalom megnyilvánulása mindig egy konkrét alkotmányozási pillanatra korlátozódik – és mint nem *pouvoir institué*, az alkotmány megalkotása során nyilvánul meg egy alkotmány életében először és utoljára. A két entitás összemérhető: míg az alkotmányt egy jogszabályban nem konstituálható alkotmányozó hozta létre, addig az alkotmánymódosítás egy – általában éppen magában az alkotmányban – nevesített alkotmányozó hatalom műve; míg az alkotmány már hatályban lévő norma, addig az alkotmánymódosítás egy az elfogadásra és kihirdetésre váró jogszabályok közül az alkotmányban meghatározott jogalkotási rendszerben; és míg az alkotmány az állam központi intézményrendszerének és az emberi jogoknak az összefüggő rendszere, addig az alkotmánymódosítás csupán pár kisebb elem, amely ebbe a nagy, egységes egészbe kíván beilleszkedni. Elképzelhető tehát, hogy az alkotmánymódosításban foglalt elemek nem illenek az alkotmány szerkezetébe és szellemiségébe, elméletileg lehetséges, hogy az alkotmánymódosító az alkotmány korábban hatályos rendelkezéseinek kifejezetten ellentmondó szakaszokat épít a szövegbe.

Az alkotmányellenesnek nyilvánított alkotmánymódosítások esete legjellegzetesebben Törökországban és Indiában jelent meg. Egyik állam alkotmánya sem zárta ki kifejezetten az alkotmánybíróság alkotmánymódosításokat tartalmilag felülvizsgáló hatáskörét, így a testületek „a hallgatás beleegyezés” elvét követve magukénak tekintették azt, és éltek is vele.⁹³ A török testület első ízben egy 1970-es döntésében jelezte, hogy szükség esetén tartalmi okból is hajlandó megsemmisíteni alkotmánymódosításokat, majd egy évre rá ezt meg is tette.⁹⁴ Hasonló folyamat zajlott le az indiai bíróság 1967 és 1980 közti gyakorlatában: miután a Golaknath-ügyben⁹⁵ a testület az indiai alkotmány egy kifejezett rendelkezésére hivatkozással semmisített meg egy módosítást, az 1973-as Kesavananda Bharati-döntésben ezt újragondolta, és egy újabb hatályon kívül helyező határozat alapjaként az alkotmány alapvető felépítésének a sérelmét jelölte meg.⁹⁶ Az alkotmánymódosító egyik állam esetében

⁹² Uo.

⁹³ Az alkotmány ilyen hallgatása esetén pár kivételtől (pl. az amerikai *political question doctrine*) eltekintve nemzetközi trendnek tekinthető, lásd BARAK [2011]: 332. o. Ennek ellenére a magyar Alkotmánybíróság ilyen értelmezést még a '90-es évek aktivista gyakorlatában sem engedett meg magának.

⁹⁴ Lásd a testület 1970. június 16-i és 1971. április 3-i határozatait (No. 1970/31. és 1971/37.)

⁹⁵ Golaknath v. State of Punjab (1967 AIR 1643, 1967 SCR (2) 762)

⁹⁶ „Basic structure of the Constitution”, ld. His Holiness Kesavananda Bharati Sripadagalvaru and Ors. v. State of Kerala and Anr. [(1973) 4 SCC 225]

sem hagyta szó nélkül a döntéseket: kifejezett rendelkezések alkotmányba építésével kísérelték meg korlátozni az alkotmánybíróságok ezen hatáskörét, ám csak Törökországban jártak sikerrel; az indiai alkotmánybíróság nagy port kavart 1980-as *Minerva Mills*-döntésében megállapította a hatáskört korlátozó alkotmánymódosítás alkotmányellenességét.⁹⁷

2. Az ismertetett példák jól illusztrálják, hogy az alkotmányellenes alkotmánymódosítás létező jelenség, amely magával vonja a következő kérdést: indokolható-e az ezekkel szembeni alkotmánybíróági fellépés? Emögött valójában az a dilemma húzódik meg, hogy a hatalmi ágak szétválasztásának elve korlátját képezi-e az alkotmányszövegbe tartozónak szánt rendelkezések normakontrolljának. Megfontolandó érv lehet, hogy a fékek és ellensúlyok rendszerében egy nem közvetlenül választott testület, amelyet az alkotmány hozott létre és az abban meghatározott szabályok szerint működik, nem vizsgálhat minden aggály nélkül olyan rendelkezéseket, amelyeket éppen ebbe a dokumentumba kívánnak illeszteni. Ugyancsak kritikaként merülhet fel, hogy a normakontrollal az alkotmánybíróóság kezébe kerülne a végső döntés joga azt illetően, mi képezheti az alkotmány szövegének a részét; ezáltal az a paradox helyzet alakulna ki, hogy az alkotmánybíróóság annak az alkotmányozó hatalomnak emelkedne a feje fölé, amely őt magát is intézményesítette.⁹⁸

Az alkotmányozó és az alkotmánybíróóság kapcsolatát egy közvetlen, felelősségi viszony jellemzi – felelősség azért, hogy az előbbi által megszabott feladat- és hatásköri keretek között a testület megfelelően biztosítsa a hatályos alkotmánynak, az abban megjelölt értékeknek való megfelelést. Álláspontom szerint azonban az alkotmányozó és az alkotmánymódosító hatalmak megkülönböztetéséből egyenesen következik, hogy az alkotmányvédő szerv csupán az alkotmányozónak felel, és semmilyen más általa alkotott szervnek – így az alkotmánymódosítónak sem.⁹⁹ Mindemelllett az alkotmánybíróóság valójában semmi egyebet nem tesz az alkotmánymódosítások vizsgálatakor, mint ami bármely más jogszabály esetén is kötelessége: fundamentális értékeket véd (úgy mint a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok), és a hatalommegosztás rendszerében ezzel nemhogy csorbítaná, hanem éppen elősegíti a népszuverenitás érvényesülését.¹⁰⁰ Ennek nyomán többpárti demokráciában minden pártnak érdeke egy jogalkotást ellenőrző, független szerv létreho-

⁹⁷ *Minerva Mills Ltd. and Ors. v. Union Of India and Ors.* (AIR 1980 SC 1789). Az indiai és török testületek döntéseiről részletesen lásd GÖZLER [2008]: 40-47. o., 88-94. o.

⁹⁸ KILÉNYI [1996]: 117. o.

⁹⁹ Az alkotmány ezért nem lehet minősítés tárgya, csak etalon, ld. HOLLÓ [2000]: 93-94. o.

¹⁰⁰ BARAK [2011]: 336. o.

zása, hiszen ellenzékiként a parlamenti padsorokban kevesebb sikerrel tudják visszafogni az esetleges kormánypárti túlkapásokat, mint egy alkotmánybírósághoz intézett indítványon keresztül.¹⁰¹ E tekintetben pedig az alkotmánymódosítások legalább akkora – ha nem nagyobb – jelentőségűek, mint más jogszabályok. Egy valóban független alkotmánybíróság politikai indíttatásoktól mentesen, jogi érvelések mentén és az alkotmányos alapértékeket szem előtt tartva hozza döntéseit, egyetlen érdeke a demokrácia védelme; így nincs miért visszaélnie a kezébe adott eszközökkel.¹⁰²

3. Adja magát a kérdés: mi legyen ez az eszköz, és milyen mércét vegyen alapul a testület az eljárása során? Az alkotmányozó és alkotmánymódosító erők megkülönböztetése egyúttal azt is jelenti, hogy az előbbi által elfogadott alapszabályai *per definitionem* kötik az alkotmánymódosítót, ami csak olyan változtatásokat eszközölhet az alkotmányszövegen, amelyek összhangban állnak a már meglévő rendelkezéseivel és céljával – az alkotmánymódosítások normakontrolljának zsinórmértéke tehát álláspontom szerint csak a mindenkor hatályos alkotmány lehet.¹⁰³

Az alkotmánybíróság kezébe adandó eszközt illetően a tipikus hatáskörökből indulhatunk ki: az előzetes és utólagos normakontrollból. Utóbbit azonban célszerű elvetnünk, hiszen két aggályt is felvet: egyrészt az alkotmány szövegének részévé vált rendelkezések vizsgálata ellentmondana a hatályos alkotmány mint mérce fentebb vázolt elvének, másrészt látványosan felborítaná a fékek és ellensúlyok rendszerének kényes egyensúlyát; az alkotmánybíróság egy ilyen hatáskörrel az alkotmánymódosító hatalom felügyelőjéből gyakorlatilag annak részévé lépne elő. Az aggályokat elkerülendő, az előzetes normakontroll eszközéhez fordulhatunk.

Előzetes normakontroll keretében többféle eszköz maradhat az alkotmánybíróságok fegyvertárában, ahogyan azt egy nemzetközi kitekintés is alátámasztja. Az egyik legtagabb

¹⁰¹ STONE SWEET [2012]: 821. o.

¹⁰² A Velencei Bizottság egy állásfoglalásában hasonló véleményt fogalmazott meg: az alkotmánymódosítások normakontrolljának elvégzésére egyedülként és leginkább alkalmas testület az alkotmánybíróság, amennyiben az előzetes felülvizsgálat kezdeményezésének jogát kevesen és csak politikailag független személyek – például az államfő – gyakorolhatják. Opinion on Three Legal Questions Arising in the Process of Drafting the New Constitution of Hungary; Opinion no. 614/2011.

([http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)001-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)001-e); utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 05.)

¹⁰³ Méghozzá – az alkotmányon belüli normahierarchia kérdését félretéve, örök szakaszok híján – annak egésze.

hatáskört a moldáv alkotmány adja a taláros testületnek: hat alkotmánybíróból négynek a támogató szavazatát kívánja meg ahhoz, hogy az alkotmánymódosítás tervezete egyáltalán a parlament plénuma elé kerülhessen.¹⁰⁴ A Dél-afrikai Köztársaságban szintén erős eszközt kap a bíróság azáltal, hogy a nemzeti alkotmány módosításainak alkotmányos vizsgálata a kifejezett feladatai között szerepel, továbbá az állam kilenc tartománya által megalkotott provinciális alkotmányok módosítása csak az alkotmánybíróság áldásával lép hatályba;¹⁰⁵ Romániában pedig ugyancsak hivatalból vizsgálhatja a testület a módosítások alkotmányosságát.¹⁰⁶ Az azeri és az ukrán alkotmányok ennél enyhébb eszközt intézményesítenek: a módosítások elfogadása előtt kötelező kikérni az alkotmánybíróságok véleményét a tervezetről.¹⁰⁷

Semmilyen eszköz nem lehet azonban elégséges, ha az alkotmánybíróság függetlensége nem biztosított, ez pedig elsősorban a bírák kiválasztásának a folyamatától függ. Ezen a téren nem egyedi a magyar megoldás, amelyben a teljes bíróválasztás a parlament kezében van; hasonlóval találkozhatunk a lengyel és a német rendszerben is.¹⁰⁸ Ez a modell azonban felveti egyrészt a testület átpolitizálásának a veszélyét, másrészt a parlamenti pártok konszenzusképtelensége esetén betöltetlenül maradó alkotmánybírói helyek problémáját.¹⁰⁹ Ezek áthidalására célszerűnek látom mindhárom hatalmi ág bevonását a folyamatba, ahogyan azt Velencei Bizottság is javasolta.¹¹⁰ Számos működő példát találhatunk a megosztott modellre, melyben a törvényhozó,¹¹¹ végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmi ágak a rájuk eső kvóta szerint állíthatnak alkotmánybíró-jelölteket.¹¹² Így van ez többek között Bulgáriában, Olaszországban, Spanyolországban és Ukrajnában; Portugáliában pedig az osztott rendszer sajátos formájával találkozunk, amelyben a bírák nagy részét a törvényhozás vá-

¹⁰⁴ Moldova Alkotmánya 141. cikk (2) bekezdés

¹⁰⁵ Dél-afrikai Köztársaság Alkotmánya 167. cikk (4) bekezdés d) pontja, illetve 144. cikk (2) bekezdése

¹⁰⁶ Románia Alkotmánya 146. cikk a) pont

¹⁰⁷ Az alkotmányok itt csupán a „vélemény” kifejezéssel élnek, az alkotmánybíróság tehát nem hoz a módosítás hatályba lépését érintő kötelező döntést. Lásd Azerbajdzsán Alkotmánya 153. cikkét, illetve Ukrajna Alkotmánya 159. cikkét.

¹⁰⁸ KELEMEN [2011]: 8. o.

¹⁰⁹ TILK [2005]: 66. o.

¹¹⁰ Vademecum on Constitutional Justice. CDL-JU(2007)012

([http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU\(2007\)012-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU(2007)012-e); utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 05.)

¹¹¹ Többkamarás parlament esetén megesis, hogy a házak külön-külön kapnak kvótát, például Romániában, Németországban és Spanyolországban.

¹¹² KELEMEN [2011]: 6. o.

lasztja, egy kisebb részét pedig maguk a megválasztott bírák.¹¹³ Mindemellett a parlamenti bíróválasztás ideiglenes ellehetetlenülésének a megfelelő szabályozás könnyedén elejét veheti: nyúlhatunk a leköszönő alkotmánybíró megbízatásának automatikus meghosszabbításához,¹¹⁴ vagy meghatározhatjuk az alkotmánybíróság tanácskozási- és határozatképességét konkrét számok helyett a mindenkor hivatalban lévő bírák arányában; mindkét megoldással elkerülhető a testület működésképtelensége.

4. Ahhoz, hogy a fenti kitekintés tapasztalatait beépíthessük a magyar alkotmányos szabályokba, előbb meg kell ismerkednünk a hazai jogi környezettel.

Mint hogy kifejezett tilalmat vagy engedélyt az Alkotmány és az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (a régi Abtv.) sem tartalmazott az alkotmány módosítások normakontrolljára vonatkozóan, a magyar Alkotmánybíróság több döntésében is foglalkozott ezen hatáskörével. Bár a hatásköri főszabályból¹¹⁵ és abból a követelményből, hogy az alkotmány módosításnak formailag törvénynek kell lennie,¹¹⁶ levezethető lett volna az AB jogosultsága a módosítások tartalmának alkotmányossági felülvizsgálatára, a testület más utat választott, és ebben a kérdésben még akkoriban is önmegtartóztatást tanúsított, amikor az alapjogi aktivizmus az AB gyakorlatában éppen virágkorát élte.¹¹⁷ Habár az Alkotmány normaszövegének tartalmi vizsgálatához kezdettől fogva elutasítóan állt a testület, az alkotmány módosítások eljárási hiba folytán történő megsemmisítésének lehetőségét már működésének korai szakaszában, a 31/1991. (VI. 6.) AB határozatban rögzítette: megállapította, hogy amennyiben egy, a törvényalkotó által létrehozott norma tartalmát tekintve alkotmányos szinten szabályozandó rendelkezéseket tartalmaz, a bíróság a „jogszabályi hierarchia alkotmányosan védett rendje” érdekében köteles azt megsemmisíteni, mivel az ilyen törvény hatáskörelvonást valósít meg.¹¹⁸ Vonatkozó gyakorlatában a 45/2012.

¹¹³ Bulgária Alkotmánya 147. cikk (1) bekezdés, Olaszország Alkotmánya 135. cikk, Spanyolország Alkotmánya 159. cikk (1) bekezdés, Ukrajna Alkotmánya 148. cikk, Portugália Alkotmánya 222. cikk (1)-(2) bekezdés

¹¹⁴ KELEMEN [2011]: 10. o.

¹¹⁵ Alkotmány 32/A. § (1) bekezdés

¹¹⁶ KÜPPER [2004]: 266. o.

¹¹⁷ Az önrrestríció még az alkotmány módosítást *ex nunc* hatályba léptető rendelkezés alkotmányosságának vizsgálatára is kiterjedt az Alkotmány szövegével való szoros összefüggésének okán, ld. az 1260/B/1997. AB határozatot.

¹¹⁸ Azt az adott ügyben mindig az Alkotmánybíróság tiszte és feladata eldönteni, hogy a norma alkotmány-kiegészítésnek minősül-e, ld. HOLLÓ [2000]: 97. o.

(XII. 29.) AB határozat mégis megingásként értékelhető, a Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezései alkotmányossága tárgyában született döntésben ugyanis helyet kapott az a megállapítás, hogy „[a]dott esetben az Alkotmánybíróság a demokratikus jogállam alkotmányos tartalmi követelményeinek, garanciáinak és értékeinek a töretlen érvényesülését, alkotmányba foglalását is vizsgálhatja.”¹¹⁹ Az alkotmánymódosító azonban a testület gyakorlatában beállt esetleges irányváltás pusztá lehetőségének a felvetésére is gyorsan reagált: az Alaptörvény negyedik módosításával – a mögötte álló politikai szándékot egyértelművé téve – alkotmányi szinten rögzítette, hogy az Alkotmánybíróság az Alaptörvényt és az Alaptörvény módosítását csak a megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, az Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények tekintetében vizsgálhatja felül, szűk kezdeményezői kört és rövid időbeli korlátokat szabva.¹²⁰ Ezáltal a testület szerepe az alaptörvény-módosítások tekintetében egyértelművé vált, és maga is jelezte, hogy – az indiai példával ellentétben – nem kezd hatásköri harcba az alkotmánymódosítóval, elfogadja a döntést.¹²¹

Összefoglalásképpen fontos kiemelni, hogy „a jogállami kontroll szükségességének megkérdőjelezése a jogállami létre hoz súlyos veszélyt”,¹²² ennek gondolatnak a fonalán

¹¹⁹ A 45/2012. (XII. 29.) AB határozat, az indokolás 118. pontja; ugyanitt a demokratikus jogállam alkotmányos kritériumaiként az „egyben nemzetközi egyezményekben foglalt, a demokratikus jogállami közösségek által elismert és elfogadott alkotmányos értékek, alapelvek és alapvető demokratikus szabadságjogok, illetve az ezekkel részben egybeeső úgynevezett *ius cogens*” kerülnek megnevezésre.

¹²⁰ Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása 12. cikk (3) bekezdés, amely az Alaptörvény 24. cikk (5) bekezdésében épült be alkotmányunkba.

¹²¹ Ld. az 12/2013. (V. 24.) AB határozatot, melynek tárgya az Alaptörvény negyedik módosítása egyes rendelkezéseinek alkotmányossági felülvizsgálata volt, és amelyben a testület – visszautalva korábbi gyakorlatára, különösen a 61/2011. (VII. 13.) AB határozatra – megerősítette, hogy a hatalommegosztás rendszerében betöltött szerepéből adódóan „nem alkothatja, és nem is változtathatja meg az alkotmányt, amelyet védeni hivatott, és amelyet mérceként kell alkalmaznia a jogszabályok alkotmányossági felülvizsgálata során” (37. pont). Salamon László a határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában kifejtette továbbá, hogy mivel a 45/2012. (XII. 29.) AB határozat az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseit közjogi érvénytelenség miatt semmisítette meg, így valójában az indokolásában foglalt új megközelítés ellenére is töretlennek tekinthető az Alkotmánybíróságnak az alkotmánymódosítások tartalmi felülvizsgálatától tartózkodó gyakorlata. Mindemellett figyelemre méltó egy kevésbé erőteljes, sajátos lehetőség megjelenése is Holló András 61/2011. (VII. 13.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában. Ez az ún. szignalizációs alkotmányvédelem, amely alatt az Alkotmánybíróságnak azt a „jelzési kötelezettségét” érti, ami a hatáskörén túlmutat ugyan, ám a testületnek az államszervezetben betöltött szerepéből adódóan mégis mindenkor feladata: felhívni a figyelmet a kisebb súlyú alkotmányossági problémákra, avagy Holló kifejezésével élve „alkotmányossági deficitekre”.

¹²² Zlinszky Jánost idézi Sólyom László; SÓLYOM [2010]: 6. o.

azt gondolom, hogy mindenképpen szükséges az alkotmánybíróságok kezébe adni valamilyen eszközt az alkotmánymódosítások felülvizsgálatára – ahogyan arra alább kísérletet is teszek. Belátható azonban, hogy a lehetőségek tárházának e tekintetben is – kis túlzással – csak az alkotmányozó fantáziája szab határt, minden állam megtalálhatja tehát a számára optimális módját annak, hogy bevonja a folyamatba az alkotmánybíróságot.

4. Javaslat

A körületekintés után visszatérhetünk jelen dolgozat kiindulópontjához és központi kérdéséhez: hogyan lehetne hatékonyabban biztosítani a magyar Alaptörvény stabilitását? Az alkotmány módosítására vonatkozó javaslatom – *de lege ferenda* – a fentebb bemutatott körkép nyomán és a magyar közjogi rendszer felépítésre figyelemmel ötkomponensű.

Mint arra fentebb utaltam, az Alaptörvény módosításának indítványozására jogosultak körét indokolt szűken megvonni. Az Alaptörvény S) cikk (1) bekezdésében foglalt hatályos szabályok értelmében a köztársasági elnök, a Kormány, az országgyűlési bizottságok és az országgyűlési képviselő indítványozhat módosítást; eszerint jelenleg több mint kétszáz fő rendelkezik ilyen jogkörrel. Mivel a jogrendszer alapját képező norma a tét, alappal várhatjuk el, hogy a módosításának kezdeményezése mögött vagy az állami élet egyik legjelentősebb közjogi szereplőjének hozzáértése, vagy az alkotmánymódosító hatalom részét képező elemek egy jelentős csoportjának akarategysége álljon.

A köztársasági elnök mint az egyik legfőbb közjogi méltóság indítványozói joga megalapozottnak tekinthető, lévén az államszervezet demokratikus működésének őre. Ugyancsak érthető a Kormány kezébe adott indítványozói jogosultság, mivel tipikusan ez a testület a törvények kezdeményezője, a végrehajtó hatalom legfőbb szerve, mely kiemelt pozíció megalapozza az alaptörvény-módosítás kezdeményezésének jogosultságát. Szintén indokolt továbbá, hogy az országgyűlési bizottságok alaptörvény-módosítási szándékukat a plénum elé tárhassák tekintettel arra, hogy – bár a bizottságok alaptörvény-módosításra irányuló javaslata nem tipikus – lehetnek olyan esetek és tárgykörök, amelyek az országgyűlési működéssel szorosan összefüggnek, így a szakbizottságoknak, közülük is különösen az alkotmányüggyel foglalkozó szakbizottságnak jelentős rálátása van, ez pedig indokoltta teheti a részükre biztosított indítványozói jogkört.

Minden képviselő egyéni indítványozási jogosultsága azonban rendkívül tágítja a kezdeményezői kört, ezért úgy vélem, indokolt lenne a képviselők ezen jogát is bizonyos szintű közös akarat és véleményegység megnyilvánulásához kötni. Amennyiben a képviselők

egyötödének állna módjában alaptörvény-módosításra irányuló javaslatot előterjeszteni, ez egyértelmű biztosítékkául szolgálna a javaslat szélesebb körű támogatottságának.

Az indítványt elsőként az alkotmánymódosító hatáskörrel az 1. cikk (2) bekezdés a) pontja által felruházott Országgyűlés tárgyalja. Az indítvány megvitatására vonatkozó speciális szabályok természetesen helyt kaphatnak a határozati házszabályi rendelkezésekben. A hatályos szabályozásban ilyen például a kivételes eljárás tilalma az alaptörvény-módosításra irányuló indítványok vonatkozásában,¹²³ a felszólalások megemelt minimális időkeretére vonatkozó előírás,¹²⁴ valamint a házszabályi rendelkezésektől való eltérés megszüntetésének tilalma.¹²⁵ Ezek mindegyike jelentős és hasznos rendelkezés, és megakadályozzák ugyan, hogy az Alaptörvény módosítására túl rövid idő leforgása alatt sor kerülhessen, nem feltétlenül elegendők azonban ahhoz, hogy az Alaptörvény módosítására irányuló indítványok kellő megfontolást követően kerüljenek csak elfogadásra. Mindebből kifolyólag javasolom, hogy ezeket az Országgyűlés két olvasatban tárgyalja az elfogadás előtt, melyek között harminc napnak el kell telnie; továbbá ugyanezzel az időközzel, egy alkalommal ismételten napirendre kell tűzni a javaslat vitáját, amennyiben azt a határozathozatalt megelőzően a képviselőcsoport vezetője vagy legalább öt független képviselő írásban kéri. Az Országgyűlés a vita lezárását követően legalább az összes képviselő háromnegyedének szavazatával fogadja el a javaslatot.

Az Országgyűlés által minősített többséggel elfogadott javaslat ezt követően az Alkotmánybíróság asztalára kerül, ahol a testület a hatályos Alaptörvény mércéjével *a priori* véleményezi annak alkotmányosságát, majd indokolt véleményével együtt visszaküldi azt az Országgyűlésnek.

Amennyiben az Alkotmánybíróság állásfoglalásában áldását adja az alaptörvény-módosításra, az Országgyűlés által elfogadott javaslat kihirdetésének és hatályba lépésének nincs akadálya.

Ha azonban az Alkotmánybíróság többségi döntése nem ítéli az alkotmányos normákkal és elvekkel összeegyeztethetőnek a javaslatot, az Országgyűlés a visszaküldést követő kilencven napos leülelési időszakot követően újratárgyalja az indítványt, amelynek elfogadásához ezúttal magasabb arány, legalább a képviselők négyötödének szavazata szükséges. Amennyiben ilyen módon elfogadásra kerül az alaptörvény-módosítás, megnyílik az út a hatálybalépés felé.

¹²³ Az egyes házszabályi rendelkezésekről szóló 10/2014. (II. 24.) OGY határozat (a továbbiakban: Házszabály) 61. § (4) bekezdés a) pont

¹²⁴ Házszabály 38. § (1) bekezdés b) pont

¹²⁵ Házszabály 65. § (2) bekezdés a) pont

Mindezt az indokolja, hogy az Alkotmánybíróság mint az alkotmányosság legfőbb őrének hangját az alkotmánymódosítónak meg kell hallania, nem hagyhatja azt figyelmen kívül; mindazonáltal a hatalmi ágak szétválasztásának alapvető elve álláspontom szerint nem teszi lehetővé, hogy az Alkotmánybíróság szava kötőerővel rendelkezzen az alkotmánymódosítóra nézve. Az alkotmányozónak az alaptörvény-módosításra vonatkozó rendelkezés megalkotása során szem előtt kell tartania és érvényre kell juttatnia a konstitucionális hatalommegosztás elvét, melynek értelmében az alkotmányozó, az alkotmánymódosító és a törvényhozó hatalom minden esetben elválasztásra kell, hogy kerüljön; nem lehet tehát teljes az átfedés az Országgyűlés törvényhozóként és alkotmánymódosítóként történő eljárása során. Az alkotmányjogi dogmatikában ez indokolja elsősorban a minősített többség nemzetközi szinten széles körben elterjedt alkalmazását, és – a minősített többségű döntéshozatal kitétele kapcsán ismertetettekkel összhangban – kiemelt figyelmet érdemel magyarázatban is.

Mivel a szabad választások korában már többször is előfordult hazánkban, hogy egyetlen politikai erő birtokolta a parlamenti szavazatok kétharmadát, ha a szabályozásban is ki szeretnénk fejezni az alaptörvény-módosítás jelentőségét és többféle politikai irányzat képviselőinek az egyetértését szeretnénk megkívánni a módosítás elfogadásához, az tapasztalati alapon a kétharmadosnál magasabb szavazatarány megkövetelésével jár. A háromnegyedes többségnek a javaslat Alkotmánybíróság általi ellenzését követő megemlése pedig még nagyobb súlyt ad a fenti konszenzus-elvnek: amennyiben az Alkotmánybíróság vizsgálata során alkotmányossági szempontból aggályosnak nevezett javaslatot ennek ellenére is a jogrendszerbe kívánja implementálni az alkotmánymódosító hatalom, úgy elvárható, hogy a végső döntés mögött az ezen hatalmat alkotó elemek különösen széles körű konszenzusa álljon. Kiemelendő, hogy – a hatalommegosztás elvére tekintettel – a javaslatban foglalt újrarendelési kötelezettség azonban nem áll az alkotmánymódosító akaratának útjában, csupán minél megfontoltabb döntéshozatalra sarkallja, ez pedig úgy vélem, a jogrendszer alapját jelentő norma módosítása kapcsán megalapozott elvárás.

Mindemellett az Alkotmánybíróság szerepe ezen a ponton még nem feltétlenül kell, hogy véget érjen: indokolt meghagyni normakontroll-hatáskörét az alaptörvény-módosítás megalkotására és kihirdetésére vonatkozó, Alaptörvényben foglalt eljárási követelmények megtartása vonatkozásában. Eszerint a testület ezen eljárását a kihirdetéstől számított harminc napon belül hivatalból köteles lefolytatni, hogy az esetleges közjogi érvénytelenségre mielőbb fény derüljön.

5. Záró gondolatok

„Az alkotmányozást nem lehet egyszerű parlamenti többségi elvvé silányítani, ahhoz jóval nagyobb társadalmi legitimáció kell”¹²⁶ – írta Kukorelli István immáron több mint két évtizede, megállapítása mégis fájóan időszerűnek tűnik napjainkban is, különösen annak fényében, hogy Magyarország Alaptörvénye az elmúlt közel öt év során máris hat módosítást élt meg. A fent bemutatottakból is kitűnik, hogy a lehetőségek széles körét kínálja az alkotmányjog-tudomány ahhoz, hogy ez a tendencia új irányt vehessen, csak tudni kell megragadni és megfelelően alkalmazni őket. Ez pedig valóban odüsszeuszi előrelátást, határozottságot és tudatosságot kíván az alkotmányozótól, amely nem kis feladat.

Az alkotmánymódosítás szabályait előíró rendelkezés az egyik legnagyobb garanciális jelentőségű szakasza minden alkotmánynak, kiemelt figyelmet érdemel. Álláspontom szerint a konstitucionális hatalommegosztás jegyében ennek a szabálynak mindenképpen több eleműnek kell lennie; ez ugyanis a kulcsa annak, hogy az alkotmány módosítására csak akkor kerülhessen sor, ha az megfelel a szakmai követelmények minimumának, beilleszthető a fennálló alkotmányos rendszerbe, illetve nem veszélyezteti a társadalom alapvető alkotmányos értékeit, és ezzel egyidejűleg határozott politikai szándék is áll a módosítás mögött. Az adott állam és társadalom egyedi jellemzőire, történetére és hagyományaira is tekintettel kell továbbá lenni az alkotmánymódosító klauzula megalkotása során. Így olyan országokban – mint hazánk –, ahol nincsen nagy hagyománya a nép eredményes közvetlen hatalomgyakorlásának, nem feltétlenül szükséges az alkotmánymódosítás folyamatának egyik elemévé tenni a népszavazást; ezzel szemben fiatal demokráciákban vagy politikai szélsőségeket megélt történelmű államokban indokolt lehet valamilyen formában bevonni az alkotmánymódosítás eljárásába az alkotmánybíróságot mint független szakmai testületet; figyelemmel természetesen a hatalmi ágak szétválasztásának alapvető elvére.

Az alkotmányozás legfőbb értékei közé tartozik – még ha magának a jogi dokumentumnak a tartalmi vívmányaitól el is tekintünk – már az a tény is, hogy az állam berendezkedésére és az alapvető jogokra vonatkozó legfontosabb szabályoknak a jogforrási hierarchia csúcán történő csokorba gyűjtése minden más jogtechnikai megoldással összemérhetetlenül képes megalapozni az állam és polgára közötti kölcsönös bizalmat; pontosan ez indokolja a kartális alkotmányok térnyerését.¹²⁷ Azt is szükséges látni azonban, hogy az alkotmányok

¹²⁶ KUKORELLI [1994]: 449. o.

¹²⁷ RÁCZ [1995]: 120. o.

stabilitásának egyetlen valódi biztos kulcsa létezik csak: a politikai önmegtartóztatás, amely a sors fintoránál és a politikum természeténél fogva épphogy mindig bizonytalan.

A stabilitás kérdése egybeforr az alkotmányozó és alkotmánymódosító hatalom jellegével, amelynek sikeres működése álláspontom szerint a William Marbury által megfogalmazott alaptételben összponstosul: „az alkotmányt módosító hatalomba nem értendő bele az alkotmány lerombolása”.¹²⁸ Úgy vélem, ez a gondolat az egész kérdéskör magja, amelyet ma sem szabad szem elől tévesztenünk.

¹²⁸ BRAGYOVA [2003]: 80-81. o. idézi Marburyt.

HAVASI MÁRTA ESZTER

FELHASZNÁLT IRODALOM**Magyar jogszabályok:**

Magyarország Alaptörvénye

A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény

A népszavazásról szóló 1989. évi XVII. törvény

Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény

Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény

A népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló 1998. évi III. törvény

Az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény

A népszavazási eljárásról szóló 2013. évi CCXXXVIII. törvény

Alkotmánybírósági határozatok:

31/1991. (VI. 6.) AB határozat

2/1993. (I. 22.) AB határozat

39/1996. (IX. 25.) AB határozat

52/1997. (X. 14.) AB határozat

1260/B/1997. AB határozat

61/2011. (VII. 13.) AB határozat

45/2012. (XII. 29.) AB határozat

12/2013. (V. 24.) AB határozat

Nemzeti alkotmányok:

Ausztria Alkotmánya

Azerbajdzsán Alkotmánya

Bulgária Alkotmánya

Dánia Alkotmánya

A Dél-afrikai Köztársaság Alkotmánya

Franciaország Alkotmánya

Görögország Alkotmánya

Írország Alkotmánya

Lengyelország Alkotmánya

Lettország Alkotmánya

Liechtenstein Alkotmánya

Litvánia Alkotmánya

Moldova Alkotmánya

Montenegró Alkotmánya

A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye

Olaszország Alkotmánya

Portugália Alkotmánya

Románia Alkotmánya

Spanyolország Alkotmánya

Szlovénia Alkotmánya

Ukrajna Alkotmánya

Irodalomjegyzék:

BARAK [2011]: Aharon Barak: Unconstitutional Constitutional Amendments. Israel Law Review, Vol. 44: 321, 2011.

BIHARI [1995]: Bihari Mihály: Az alkotmányozó hatalomról. In: Az alkotmányozás jogi kérdései. Szerk. Takács Imre. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1995.

BAGYOVA [1994]: Bagyova András: Az alkotmánybíráskodás elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1994.

BAGYOVA [2003]: Bagyova András: Vannak-e megváltoztathatatlan normák az Alkotmányban? In: Ünnepi tanulmányok Holló András hatvanadik születésnapjára. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.

CHRONOWSKI – DRINÓCZI – KOCIS [2011]: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Kocis Miklós: Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vehet fel az alaptörvény? Új Magyar Közigazgatás, 2011. 6-7. szám.

CHRONOWSKI – DRINÓCZI – ZELLER [2010]: Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Zeller Judit: Túl az alkotmányon... Közjogi Szemle, 2010. 4. szám.

CSINK – FRÖHLICH [2012]: Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.

DEZSŐ [1995]: Dezső Márta: Az alkotmány népszavazással történő elfogadása. In: Az alkotmányozás jogi kérdései. Szerk. Takács Imre. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1995.

DEZSŐ [2003]: Dezső Márta: A referendum funkciója Európa államaiban. In: Ünnepi tanulmányok Holló András hatvanadik születésnapjára. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2003.

DIXON [2011]: Rosalind Dixon: Constitutional amendment rules: a comparative perspective. In: T. Ginsburg & R. Dixon: Comparative Constitutional Law. Cheltenham, Edward Elgar, 2011.

DORSEN [2010]: Norman Dorsen et al.: Comparative Constitutionalism. Cases and Materials. St. Paul, Thomson/West, 2nd edition, 2010.

ERDŐS [2011]: Erdős Csaba: Az alkotmány stabilitásának aktuális kérdései. Diskurzus, 2011. 1. szám.

GÖZLER [2008]: Kemal Gözler: Judicial Review of Constitutional Amendments: A Comparative Study. Bursa, Ekin Press, 2008.

HALMAI [2015]: Gábor Halmai: Judicial Review of Constitutional Amendments and New Constitutions in Comparative Perspective. Wake Forest Law Review, Vol. 50., 2015.

HOLLÓ [2000]: Holló András: Az Alkotmánybíróság viszonya az Alkotmányhoz. In: Emlékkönyv Ádám Antal egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Szerk. Petrétei József. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2000.

JAKAB [2011]: Jakab András: Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei. HVG-Orac, Budapest, 2011.

KELEMEN [2011]: Kelemen Katalin: Az alkotmánybírák választása Európában és hazánkban. Új Magyar Közigazgatás, 2011. 4. szám

KILÉNYI [1996]: Kilényi Géza: Az alaptörvény stabilitását szolgáló garanciák a külföldi alkotmányokban és nálunk. Jogtudományi Közlöny, 1996. 3. szám.

KILÉNYI [2001]: Kilényi Géza: Alkotmányozó hatalom – alkotmányozás. In: Emlékkönyv Bihari Ottó egyetemi tanár születésének 80. évfordulójára. Szerk. Petrétei József. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2001.

KOMMENTÁR [2009]: Az Alkotmány kommentárja. Szerk. Jakab András. Századvég, Budapest, 2009.

KUKORELLI [1994]: Kukorelli István: Az alkotmányozás néhány koncepcionális kérdése. Magyar Közigazgatás, 1994. 8. szám.

KÜPPER [2004]: Herbert Küpper: Az alkotmánymódosítás alkotmánybírói kontrollja Magyarországon és Németországban. Jogtudományi Közlöny, 2004. 9. szám.

RÁCZ [1995]: Rácz Attila: Az Alkotmány megváltoztatásának módjai. In: Jogforrások az új alkotmányban. Szerk. Rácz Attila. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1995.

SAJÓ [1995]: Sajó András: Az önkorlátozó hatalom. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1995.

SÓLYOM [2010]: Sólyom László: Ezen a lejtőn nehéz lesz megállni! Iustum Aequum Salutare, 2010. 4. szám

STONE SWEET [2012]: Alec Stone Sweet: Constitutional Courts. In: Michel Rosenfeld & András Sajó: The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law. Oxford, Oxford University Press, 2012.

SZÓTÁR [1986]: Idegen szavak és kifejezések szótára. Szerk. Bakos Ferenc. Akadémia Kiadó, Budapest, 1986.

TAKÁCS [2006]: Takács Albert: Az alkotmány normativitása. In: Közjogi tanulmányok Lőrincz Lajos 70. születésnapja tiszteletére. Szerk. Imre Miklós – Lamm Vanda – Máthé Gábor. MTA Jogtudományi Intézet, Budapest, 2006.

TAKÁCS [2007]: Takács Imre: Az alkotmány és az alkotmányosság fogalma. In: Alkotmánytan I. Szerk. Kukorelli István. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.

TILK [2005]: Tilk Péter: Az alkotmánybírák jogállása Magyarországon de lege lata és de lege ferenda. Magyar Közigazgatás, 2005. 1. szám

Egyéb források:

A 2016. október 2. napjára kitűzött országos népszavazás eredményéről szóló 1/2016. (X. 21.) NVB közlemény

Az indiai alkotmánybíróság döntései:

Golaknath v. State of Punjab (1967 AIR 1643, 1967 SCR (2) 762)

His Holiness Kesavananda Bharati Sripadagalvaru and Ors. v. State of Kerala and Anr. [(1973) 4 SCC 225]

Minerva Mills Ltd. and Ors. v. Union Of India and Ors. (AIR 1980 SC 1789)

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság BVerfGE 30, 1. számú döntése

A török alkotmánybíróság 1970/31. és 1971/37. számú döntései

Az Alaptörvény hetedik módosítására irányuló indítvány

A Velencei Bizottság 469/2008. számú tanulmánya

A Velencei Bizottság 614/2011. számú véleménye

Vademecum on Constitutional Justice. CDL-JU(2007)012

Opinion on Three Legal Questions Arising in the Process of Drafting the New Constitution of Hungary; Opinion no. 614/2011.

KIRIPOLSKY MICHAELA

KIRIPOLSKY MICHAELA

Egy kitüntetett alapjog jövője: a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vélelme¹

„Munkát! kenyeret!
Munkát! kenyeret!
Jön a tömeg, a tömeg!
Mint a megriadt legyek
röpülnek róla a kövek.
Szálló szikla apró szikra,
mint ki a szemét kinyitja,
ha vasdorong ütötte meg.
A tömeg
járó erdő rengeteg,
ha megáll, vér a gyökere.
Termőföld talpa, tenyere.”
József Attila: Tömeg

1. Bevezetés

A közelmúltban több olyan esemény történt, amelynek következtében egy szinte folyamatosan a szakma érdeklődésének középpontjában álló téma, a gyülekezési jog még aktuálisabbá vált. A téma sokrétűségét kiválóan szemlélteti Szabó Máté hasonlata: a tüntetéseket egy paripához hasonlítja, mely minden izmával egyetlen célra tör, ám ahhoz, hogy ezt a célt kivitelezze, mégis teste több alkotóelemének összjátékára van szükség. Mivel a gyülekezési jogot övező problémakör igen összetett, a különböző társadalomtudományok egyes komponenseit, átvitt értelemben a paripa egyes részeit vizsgálják. Az állam- és jogtudomány normatív szempontok szerint vizsgálja a gyülekezést, mintegy lenyúzva a ló bőrét; a szoci-

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója Alkotmányjog 3. tagozatában Igazságügyi Minisztérium Különdíjában részesült. Konzulens: Dr. Pozsár-Szentmiklósy Zoltán adjunktus.

ológia, a politológia, valamint a velük összefonódott empirikus társadalomtudományok a ló húsát veszik górcső alá, mindazt, ami a gyülekezés tartalmát adja, a tüntetéshez vezető folyamatokat, taktikákat, stratégiákat, az esetleges erőszakot, illetve erőszakmentességet; a vér, a tüntetés mozgatója a kommunikáció- és médiatudomány, hiszen ennek művelői vannak ott a tüntetés résztvevői között, s a híradások révén ők közvetítik az eseményeket a társadalom felé; a pata pedig a rendőrségkutatásé, amely a tüntetések, illetve a tüntetéseket tudomásul vevő vagy megtiltó erőszakszervezetek elvi és gyakorlati viszonyait elemzi.²

A gyülekezési jog tehát igen összetett téma, amelyet különböző aspektusokból elemezhetünk, s ezek mindegyike számos problémát és kihívást rejt. Ezek közül, főleg az állam- és jogtudomány szemszögéből nézve, talán mégis a gyülekezési jog korlátozása, kiváltképp a korlátozás alapjául szolgáló legitim célok generálják a legtöbb vitát, ezért dolgozatomban főként ezekkel foglalkozom. Először rövid áttekintést nyújtok a gyülekezési jog mibenlétéről és szabályozásáról, majd nemzetközi dokumentumokra alapozva felvázolom, milyen esetekben szolgálhat a közérdekkel és a mások jogaival való ütközés a korlátozás legitim céljaként. Ezután az Alkotmánybíróság, az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB), valamint az alapvető jogok biztosának gyakorlatát teljeskörűen feldolgozva ismertetem a leginkább vitatott magyar ügyekben képviselt álláspontokat. Ilyen módon meghatározhatók azok a komponensek, amelyek az esetek többségében a gyülekezési jog lényeges tartalmát alkotó relatív halmaz részét képezik.³

A fentiekből kiindulva arra keresem a választ, hogy milyen módon lehetséges a gyülekezési joggal kapcsolatos tipikus konfliktushelyzetek optimális feloldása. Három lehetőséget vázolok fel: egy, a jelenleg hatályos gyülekezési törvénynél részletesebb szabályozást, mely elvi szempontokat, igazodási pontokat tartalmaz arra vonatkozóan, mikor tilthatók meg előzetesen, illetve mikor oszthatók fel a rendezvények (részletes jogszabályi rendelkezéseken alapuló korlátozás); a rendezvények megtartásának rendőrség általi, előzetes, részletes jogszabályi támpontok nélküli, csupán mérlegelésen alapuló tudomásul vételét vagy megtiltását (mérlegelésen alapuló előzetes korlátozás); valamint egy olyan megoldást, melynek

² Szabó Máté, Halász Zsolt, Láposy Attila, Hajas Barnabás, Juhász Zoltán, Mudráné Láng Erzsébet, Török Zoltán, Pozsár-Szentmiklósy Zoltán, Kolláth György, Gaudi-Nagy Tamás: Gyülekezési jog – problématerkép (konferenciaanyag): Gyülekezési jog – problématerkép. In: Közjogi Szemle, 2008/3. szám, Budapest. 16.

³ A rendesbíráóságok vonatkozó gyakorlatát dolgozatomban nem ismertetem, mivel a különböző illetékségi területű bíróságok hasonló ügyekben rendkívül eltérő döntéseket hoznak, így ebből nem vonhatók le olyan messzemenő következtetések, mint az Alkotmánybíróság, az EJEB vagy az alapvető jogok biztosa gyakorlatából.

értelmében a gyülekezési jog szabályozás nélkül gyakorolható, s korlátozására csupán utólag kerülhet sor, s csak akkor, ha annak gyakorlása a közérdekkel vagy mások jogaival ütközik (a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vélelmén alapuló, utólagos korlátozás).

Dolgozatomban abból a hipotézisből indulok ki, hogy az értelmezési támpontok előzetes, jogszabályi meghatározása teret engedhet a gyülekezési jog tartalom alapú korlátozásának, egy részletes szabályozás ugyanakkor olyan korlátokat is felállíthat, amelyek akadályozná a dinamikus alapjoggyakorlást. Egy közhatalmat gyakorló szerv diszkrecionális jogkörébe utalni a tiltást ahhoz vezethet, hogy a szerv következtelen döntéseket hoz, esetleg – az előző esethez hasonlóan – tartalma alapján tiltja meg a rendezvényeket t. Az előzetes tiltás mindkét esetben azzal jár, hogy nem engedi érvényesülni a gyülekezési jog mint kommunikációs alapjog lényegét, a gyülekezők véleményének kinyilvánítását. Ezért az az optimális megoldás, amely az EBESZ gyülekezési jogról szóló irányelveiben⁴ is alapelveként szerepel: az államnak, amennyire lehetséges, lehetővé kell tennie, hogy a személyek korlátozás nélkül élhessenek gyülekezési jogukkal. Mivel mindenről, amit az állam nem tilt, vélemezhető, hogy az megengedett, azoknak, akik gyülekezési szabadságukat gyakorolni szeretnének, nincs szükségük engedélyre.⁵ A békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vélelméből kiindulva tehát mindenki szabadon élhet a békés gyülekezéshez való jogával, a rendőrség előzetesen nem tilthatja meg rendezvényt. Reaktív jellegéből adódóan ez a megoldás akadályozza meg leghatékonyabban az önkényes jogalkalmazást, s ez biztosítja a legnagyobb teret a szabadságjog gyakorlására. Emellett a rendőrség döntésének utólagos bírói felülvizsgálata is pontosan arról a kérdésről fog szólni, amellyel a rendőrség adott helyzetben szembesül. Ilyen módon a reaktív intézkedéseket felülvizsgáló bírói gyakorlat nagyban támogatja az egyre inkább professzionális jövőbeli rendőrségi jogalkalmazást.

A békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vélelmén alapuló szabályozás jogszabályba iktatása tehát olyan paradigmaváltást eredményezne a gyülekezési jogról való gondolkodásban, amely a változó társadalmi viszonyokra és a gyülekezési kultúra fejlődésére tekintettel meglehetősen időszerű.

A gyülekezési szabadság a klasszikus politikai jogok közé tartozik. Kommunikációs alapjog, amely levezethető a véleménynyilvánítás szabadságából mint anyajogból, hiszen gyakorlásának lényege, hogy a résztvevők együttesen, másokkal közösen nyilváníthatják

⁴ Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly. Warsaw, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010. (Az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodájának a Békés Gyülekezés Szabadságára vonatkozó Irányelvei, a továbbiakban: EBESZ irányelvek)

⁵ EBESZ irányelvek, § 2.1

ki véleményüket. A gyülekezési jognak kiemelt szerepe van egy demokratikus társadalomban, mivel azok számára is biztosítja a nyilvános véleménynyilvánítást, akik annak egyéb lehetőségeihez nem férnek hozzá.⁶ Rendkívül fontos ez a jog a társadalomban uralkodó nézetek más nézetekkel való ütköztetése, a többségtől különböző vélemények kifejezése, a kisebbségek érdekeiről való tájékoztatás szempontjából.⁷ A gyülekezési jog révén szélesebb körben felszínre jutnak „a társadalomban rejlő feszültségek”,⁸ hiszen annak gyakorlása az esetek nagyobb részében közterületen történik, s arról a média is jó eséllyel tudósít, így a rendezvények lefolyása jól mutatja, mennyire toleráns a társadalom a többség véleményétől különböző politikai, kulturális, szociális nézetekkel kapcsolatban.⁹

A békés gyülekezési jogot számos nemzetközi dokumentum védi: az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata 20. cikkében a személyek békés célú gyülekezéshez való jogát deklarálja. A Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 21. cikke és az Emberi jogok európai egyezményének 11. cikke a békés gyülekezéshez való jog elismerése mellett a jog korlátozásáról is rendelkezik.

A gyülekezési jog kezdetei a 18. századra nyúlnak vissza, amikor Angliában és Észak-Amerikában számos gyülekezést szerveztek a közügyek megvitatása érdekében. A gyülekezési jog Pennsylvania alkotmányában jelenik meg először, 1776-ban. Az alkotmány szövege kiemeli az alapjog politikai jellegét és népszuverenitás elvével való szoros kapcsolatát. Az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának első módosítása összekapcsolja az egyesülési jogot, a gyülekezési jogot és a petíciós jogot.

Európában a békés gyülekezéshez való jog az 1791-es francia alkotmányban jelenik meg először. Az alkotmány a békés gyülekezéshez való jog gyakorlását szigorú rendőrségi korlátozásokhoz köti. Az 1831-es belga alkotmány, mely számos európai ország számára szolgált példaként, különbséget tesz a kültéri és az egyéb gyülekezések között, s csak az előbbiek esetén engedi a korlátozást, ha azok a közrendet veszélyeztetik. Ma a gyülekezési jog az Európai Unió minden tagállamának alkotmányában szerepel.¹⁰

⁶ 13/2016. (VII. 18.) AB határozat, Párhuzamos vélemény [59]

⁷ Neil Jarman: Freedom of Peaceful Assembly – The OSCE ODIHR Guidelines and Emerging Good Practice, Institute for Conflict Research, Belfast, 2009. 1.

⁸ 4/2007. (II. 13.) AB határozat, Indokolás [III.1.]

⁹ Neil Jarman – Michael Hamilton: Protecting Peaceful Protest: The OSCE/ODIHR and Freedom of Peaceful Assembly. In: Journal of Human Rights Practice, Oxford University Press, Oxford, 2009. 210.; Jarman 2009: 2.

¹⁰ Ulrich K. Preuß: Associative Rights (The Rights to the Freedoms of Petition, Assembly, and Association). In: Michel Rosenfeld – András Sajó (ed.): The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law, Oxford University Press, Oxford, 2012. 951.

A gyülekezési jog fejlődését Magyarországon 1848-tól a korszerű szabályozásra való törekvés határozta meg. A gyülekezéssről az áprilisi törvények nem szóltak, rendeleti úton került szabályozásra. A rendeleteket átmeneti jelleggel fogadták el a törvény létrejöttéig, hatályuk nem terjedt ki az ország egész területére, de biztosították a gyülekezési jog törvényesség keretein belül történő szabad gyakorlását.

A gyülekezési jogot a dualizmus korában rendelet szabályozta, mely bejelentési kötelezettséget írt elő.¹¹ Ugyanebben az évben megalkották a gyülekezési törvényről szóló javaslatot, ezt azonban nem terjesztették a parlament elé. A szabályozás következő állomását egy újabb rendelet jelentette, mely szerint a rendezvényt legalább három nappal annak lebonyolítása előtt kellett bejelenteni, s a bejelentőknek a rendezvény résztvevői által okozott kárért és kihágásért vállalt írásbeli nyilatkozatát is megkívánta.¹²

Az 1880-as éveket bizonytalanság jellemezte, vitatott volt, hogy van-e általános érvényű, a gyülekezési jogot országos szinten szabályozó jogszabály hatályban Magyarországon. A különféle budapesti meneteket a rendőrségnél kellett bejelenteni.¹³ Emellett engedélyhez kötötték a népgyűlések tartását,¹⁴ s minden olyan előzetesen összehívott összejövetelt, amelynek célja a közügyek megvitatása.¹⁵

A kivételes intézkedésekről szóló 1912. évi LXIII. törvénycikk szerint ha az állam biztonsága érdekében szükséges, a minisztérium a politikai jellegű népgyűlések, menetek, felvonulások megtartását megtilthatja, egyéb gyűlések megtartását pedig hatósági engedélytől teheti függővé.¹⁶ A bejelentést legkésőbb 48 órával a rendezvény előtt kellett megtenni.¹⁷ A rendezvényt vagy tudomásul vették vagy megtiltották, utóbbit azonban indokolni kellett. A kormány ezután megtiltotta a politikai jellegű népgyűlések, felvonulások, körmenetek tartását, valamint előírta a rendezvények karhatalommal történő megakadályozását.¹⁸

Az I. világháborút követően nem követelték meg a gyülekezések bejelentését.¹⁹ A Horthy-korszakban korlátozták a gyülekezési jog gyakorlását, majd ismét lehetővé tették

¹¹ 1868. évi 128. BM rendelet

¹² 1878. évi 171. elnöki számú BM rendelet

¹³ 1881. évi XXI. törvénycikk a rendőrségről, 7. §

¹⁴ 1898. évi elnöki BM körrendelet

¹⁵ 1906. évi 2309. számú elnöki BM körrendeletet

¹⁶ 1912. évi LXIII. törvénycikk a kivételes intézkedésekről, 10. §

¹⁷ 1913. évi 7431. elnöki szám alatt kiadott rendelet

¹⁸ 5735/1914. számú rendelet, 8. pont

a nyílt helyen népgyűlés tartását.²⁰ A gyűlések feloszlatásához a rendőrségnek széleskörű kényszerítő eszközök álltak rendelkezésére. Először megtiltották a politikai jellegű gyűlekezést,²¹ majd teljes gyűlekezési tilalmat vezettek be.²²

A második világháború utáni a gyűlés megkezdéséig be kellett jelenteni az illetékes rendőrhatalóságnak minden politikai és gazdasági jellegű nyilvános népgyűlést, felvonulást és bármilyen más politikai összejövetelt. A bejelentés elmulasztása kihágásnak minősült.²³

A szabályozás szempontjából fontos lépést jelent a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény, amely bevezetőjében az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogaként határozza meg a gyűlekezési szabadságot.

A gyűlekezési szabadság 1949-ben, az első kartális alkotmány elfogadásával emelkedett formailag alkotmányos rangra. Az 1949. évi XX. törvény eredeti szövege szerint a gyűlekezési szabadságnak a dolgozók, az 1972-es módosítás utáni szöveg szerint pedig a szocializmus és a nép érdekeinek kellett megfelelnie. Az alkotmány előírta a részletes törvényi szabályozás szükségét, 1989-ig azonban nem született ilyen. A fentebb említett BM rendeletet formálisan csak 1989-ben helyezték hatályon kívül, a gyakorlatban azonban már ezt megelőzően sem érvényesült. Fontos támpontot jelentettek viszont más jogszabályok korlátozó rendelkezései. Ilyet tartalmazott az 1974-es törvényerejű rendelet, amely előírta, hogy közterületeken és egyéb helyeken az állampolgárok nyugalma, valamint az ünnepek, rendezvények, felvonulások és sportesemények rendjét a rendőrségnek kell biztosítani.²⁴

Az 1988-tól egyre gyakoribbá váló társadalmi megmozdulások vezettek el a ma hatályos gyűlekezési törvény²⁵ (a továbbiakban: Gytv.) megalkotásához. Ennek elfogadásához alkotmánymódosításra volt szükség, hiszen az Alkotmány 1972-es módosítása szerint a gyűlekezési szabadság csak az állampolgárokat illette meg. Az Országgyűlés az 1989. évi I. törvénnyel módosította az Alkotmányt, amely a módosítás után már „mindenki” gyűlekezési jogáról rendelkezett, s többé nem a szocializmust és a nép érdekeit, hanem a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének védelmét jelölte meg legitim célként.

¹⁹ 1919. évi III. néptörvény az egyesülési és gyűlekezési jogról

²⁰ 34.100/1922. rendelet

²¹ 4980/1931. ME rendelet

²² Hajas Barnabás: Utcák, terek szabadsága. Kézikönyv szervezőknek, tüntetőknek, rendőröknek és bábáskodóknak. Századvég Kiadó, Budapest, 2014. 19–28.

²³ 5159/1945. (III. 24.) BM rendelet

²⁴ Az állam- és közbiztonságról szóló 1974. évi 17. törvényerejű rendelet

²⁵ A gyűlekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény

Az 1989. évi XXXI. törvénnyel hatályba léptetett alkotmánymódosítás értelmében a gyülekezési jogot elválasztották az egyesülési jogtól, s 1990-ben kikötötték, hogy a gyülekezési jog törvényi szabályozása csak kétharmados törvénnyel lehetséges.^{26;27}

A jelenleg hatályos Alaptörvény VIII. cikke rendelkezik arról, hogy mindenkinek joga van a békés gyülekezéshez.²⁸ A békés jelleg a megmozdulás törvényességének alapfeltétele, a különböző nemzetközi dokumentumok és a Gytv. is a békés gyülekezést védi. Fontos azonban megjegyezni, hogy az Alkotmánybíróság állásfoglalása alapján „egy békés gyülekezés nem feltétlenül érzelem- vagy indulatmentes rendezvény, éppen ellenkezőleg, annak fogalmi eleme, hogy ideiglenes jelleggel kellemetlenséget idéz elő, ezzel képes ugyanis felhívni a figyelmet a kommunikálni kívánt üzenetre. Az EBESZ irányelvek kifejezetten megfogalmazták, hogy a gyülekezés alkalmával kifejezett vélemény mások ellen is irányulhat, éspedig olyan indulattal is, amely az érintetteket vagy másokat zavar. Mindez beletartozik a békés gyülekezés fogalmába. Ennek alkotmányos korlátja, hogy az érzelem- és indulatnyilvánításnak a verbalitás szintjén kell maradnia, azzal, hogy a közlés nem valósíthat meg bűncselekményt, vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást.”²⁹

Az állam tehát elismeri a gyülekezési jogot és biztosítja annak zavartalan gyakorlását, passzív és aktív magatartásával is segíti a szabadságjog érvényesülését. Az EJEB szerint egy békés nyilvános gyűlés résztvevőinek gyülekezési szabadsága kiterjed az ellentüntetők zaklatásával szembeni rendőri védelemre is.³⁰ Az állam akkor is pozitív kötelezettségvállalásának tesz eleget, amikor büntetőjogilag védi a gyülekezési jogot, a Büntető törvénykönyv ugyanis büntetendőnek nyilvánítja annak a cselekményét, aki más gyülekezési szabadságának gyakorlásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz.³¹

Mivel a gyülekezési jog alkotmányos alapjog, demokratikus alapelv, hogy gyakorlása nem köthető a hatóságok engedélyéhez. Ezt már a számos európai alkotmány számára mintául szolgáló 1831. évi belga alkotmány is kiköti, hiszen eszerint „A belgák békés és fegyvertelen gyülekezésének jogát a törvény biztosítja, és e jog gyakorlásához előzetes ha-

²⁶ A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló 1990. évi XL. törvény, 42. §

²⁷ Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila: Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 493–494.; Sólyom Péter: 62.§ - Gyülekezési jog. In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja II. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 2306–2307.

²⁸ Alaptörvény VIII. cikk (1) bekezdés

²⁹ 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [25]

³⁰ Plattform “Ärzte für das Leben” v. Austria (Application no. 10126/82, Judgement of 21 June 1988), idézi Halmi–Tóth 2003: 492.

³¹ 2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről, 217. §

tósági engedély nem szükséges.”³² Ennek megfelelően rendelkezik a Gytv. is, mely szerint a gyülekezési jog gyakorlása keretében békés összejövetel, felvonulások és tüntetések tarthatók, amelyeken a résztvevők véleményüket szabadon kinyilváníthatják,³³ és jogosultak közösen kialakított álláspontjukat az érintettek tudomására hozni.³⁴ A jogszabály tárgyi hatálya a választási gyűlésekre, vallási szertartásokra, rendezvényekre, körmenetekre, kulturális és sportrendezvényekre, valamint a családi eseményekkel kapcsolatos rendezvényekre nem vonatkozik.³⁵ A gyülekezési jog relatív szerkezetű alapjog, így korlátozható. A korlátozás az Alaptörvény értelmében csak törvényben történhet, s célja nem lehet egyéb, mint más alapvető jog vagy valamely alkotmányos érték védelme.³⁶ A törvény kiköti, hogy a gyülekezési jog gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, valamint nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével.³⁷ Ha valaki közterületen szeretné gyakorolni gyülekezési jogát, szándékát köteles a rendőrségnek legalább három nappal a rendezvény tervezett időpontja előtt bejelenteni.³⁸ A rendőrség a bejelentett rendezvény megtartását tudomásul veszi vagy megtiltja. A törvény taxatívan sorolja fel a rendőrség által alkalmazható általános tiltási okokat: a népképviselői szervek vagy a bíróságok zavartalan működésének súlyos veszélyeztetése, a közlekedés más útvonalon való biztosításának lehetetlensége.³⁹ A bejelentés elutasítása esetén biztosított a bírói út: bár közigazgatási úton fellebbezésnek nincs helye, a szervező a határozat közlésétől számított három napon belül kérheti az államigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát.⁴⁰ A gyülekezési jog gyakorlása közterületen elméletileg tehát nem engedélyhez kötött, a szervezőt csak bejelentési kötelezettség terheli. A hatósági jogalkalmazás gyakorlatát áttekintve mégis felmerülhet, hogy a bejelentési kötelezettség bűjtött engedélyezést takar. A jogellenes, bíróságok által később felülbírált tiltásra számos példát találunk: ilyen a meglelvonulások sorozatos tiltása, a Sándor-palota elé bejelentett tüntetés vagy a miniszterelnök háza elé szervezett tüntetések megtartásának megtiltása.⁴¹

³² Majtényi László – Szabó Máté: Alkotmányjog. Eötvös Károly Politikai Intézet, Budapest, 2005

³³ Gytv. 2. § (1) bekezdés

³⁴ Uo. 2. § (2) bekezdés

³⁵ Uo. 2. § (1) bekezdés, 3. §

³⁶ Magyarország Alaptörvénye, I. cikk (3) bekezdés

³⁷ Gytv. 2. § (3) bekezdés

³⁸ Uo. 6. §

³⁹ Uo. 8. § (1) bekezdés

⁴⁰ Uo. 9. § (1) bekezdés

⁴¹ M. Tóth Balázs: A gyülekezési jogi szabályozás és gyakorlat néhány aktuális problémájáról. In: Ars boni, 2013. szeptember 12., Budapest. - <http://www.arsboni.hu/tothb.html> - utolsó letöltés: 2016. 9. 29.

A rendőrség a rendezvényt felosztatja, ha a gyülekezési jog gyakorlása bűncselekményt vagy bűncselekményre való felhívást valósít meg, mások jogainak és szabadságainak sérelmével jár, ha a résztvevők fegyveresen vagy felfegyverkezve jelennek meg, továbbá akkor, ha bejelentéshez kötött rendezvényt tiltó határozat ellenére tartanak.⁴² A felosztatás során a rendőrség – két figyelmeztetést követően – kényszerítő eszközöket használhat.⁴³ Ez abban az esetben történhet meg, ha a rendezvény békés jellege elvesztésére küszöbön álló, egyértelmű jelek mutatnak.⁴⁴ A felosztatás jogellenességének megállapítása iránt per indítható.⁴⁵

A magyar jogszabályokban nem találjuk meg a gyülekezés pontos meghatározását. Véleményem szerint ez nem is jelent gondot, hiszen egy, a Gytv. hatálya alá tartozó rendezvény igen sokféle jelleget ölthet, s ezt a gyülekezés definíciója adott esetben túlságosan leszűkítené. Nincsenek arra vonatkozó rendelkezések sem, hány személy összejövele számít gyülekezésnek, viszont ezt sem lehet előre meghatározni, hiszen ha a közös vélemény kinyilvánítása a cél, a miniszterelnök háza előtt ácsorgó két ember is gyülekezést valósít meg, így tüntetésük a Gytv. hatálya alá esik, a Kossuth téren álló, az Országgyűlés épületében gyönyörködő harmincfős turistacsoport azonban minden bizonnyal nem a békés gyülekezéshez való jogát kívánja gyakorolni. Arra sem kapunk választ, hogy a gyülekezés személyek alkalmi csoportosulása-e, vagy tartós jelleget is ölthet, így a gyülekezési jog gyakorlására hivatkozva akár hosszú időn keresztül is el lehet foglalni közterületeket,⁴⁶ ami nem egyeztethető össze a kollektív véleménynyilvánítás céljával. Egy időbeli korlát meghatározása szintén felvetné az alapjoggyakorlással való összeegyeztethetőség kérdését, s ennél a szabályozatlanságot jobb megoldásnak találom. Az viszont problematikus, hogy arra vonatkozó kitétel sem szerepel a törvényben, hogy hol a határ a gyülekezés és a választási gyűlés között, annak ellenére, hogy a választási eljárásról szóló törvény kampányidőszakban lehetővé teszi a választási gyűlés tartását,⁴⁷ így számos politikai célú gyűlés mentesül a bejelentési kötelezettség alól.⁴⁸

⁴² Gytv. 14. § (1) bekezdés

⁴³ 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról, 52. § (6) bekezdés

⁴⁴ Az USA-ban ezt a „clear and present danger” tesztjével vizsgálják. 14/2016. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [61–62]

⁴⁵ Gytv. 14. § (3) bekezdés

⁴⁶ A 75/2008. (V. 29.) AB határozatból ugyan kiderül, hogy időhatárok nélkül nem lehet gyülekezni [III. 2.3.], a jogi következmények azonban bizonytalanok.

⁴⁷ 1997. évi C. törvény a választási eljárásról, 43. § (1) bekezdés

⁴⁸ Kádár András Kristóf – M. Tóth Balázs: A gyülekezési jog külföldi és magyar szabályai. In: Fundamentum, 2007/1. szám, Budapest, 64.

A Gytv. a rendszerváltozás első fecskéinek egyike, 1989. január 24-én lépett hatályba. Bár a rendszerváltozás során betöltött szerepe vitathatatlan, 27 évvel később számos jel utal arra, hogy megérett a változásra. Hatálybalépése óta csupán néhány módosításon esett át, melyek érdemi változást nem eredményeztek, ahogy a társadalmi környezet változásaira sem reagáltak. 2016. júliusában azonban az Alkotmánybíróság új feladatot állított a jogalkotók elé, amikor 13/2016. (VII. 18.) AB határozatában arra szólította fel az Országgyűlést, hogy 2016. december 31-ig alkosson egy olyan jogszabályt, mely lefekteti a magánszférához való alapjog és a gyülekezéshez való alapjog kollíziója esetén a kollízió feloldásának szempontjait, eljárási kereteit. Mivel ez egy kiváló lehetőség egy korszerű, a jelenkor társadalmi viszonyainak jobban megfelelő gyülekezési törvény létrehozására, dolgozatomban a nemzetközi dokumentumokat és a nemzetközi jó gyakorlatot megvizsgálva arra keresem a választ, hogyan felelhetne meg e kihívásnak leginkább a jogalkotó olyan módon, hogy az alapjog érvényesüléséhez kapcsolódó garanciális szempontok egyúttal maradéktalanul érvényesüljenek.

2. A leggyakoribb konfliktushelyzetek: a gyülekezési jog korlátozásának céljai

A gyülekezési jog a demokrácia megőrzésének elengedhetetlen eleme, egyformán fontos az egyén, az egyes társadalmi csoportok, valamint az egész társadalom számára.⁴⁹ Egy demokratikus jogállamban a békés gyülekezésnek az alapjogok rendszerében kiemelt szerepe van, ám ez korántsem azt jelenti, hogy korlátozhatatlan, hanem arra utal, hogy igen kevés joggal szemben kell csak engednie.⁵⁰

A korlátozás leggyakoribb legitim célja, ha a gyülekezési jog gyakorlása a közérdekkel vagy mások jogaival ütközik. A közérdek védelme érdekében korlátozzák a gyülekezési jogot, ha az a közrendet, a közbiztonságot, a közérkölcset vagy a nemzetbiztonságot veszélyeztet. Azt, hogy pontosan milyen esetekben merül fel a közérdek veszélyeztetettsége, az EBESZ irányelvek tárgyalják. E dokumentumot az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája készítette azzal a céllal, hogy tájékoztassa a nemzeti jogalkotókat a gyülekezési joggal kapcsolatos alapelvekről és a nemzetközi jó gyakorlatról. Mivel e dokumentum tartalmazza a korlátozási célok legteljesebb katalógusát, ennek alapján mutatom be azokat az eseteket, amikor a gyülekezési jog korlátozásának legitim céljaként jelölhető meg a közrend, valamint mások jogainak és szabadságainak védelme.

⁴⁹ Orsolya Salát: The Right to Freedom of Assembly. Oregon, Oxford and Portland, 2010. 1.

⁵⁰ 30/1992. (V. 26.) AB határozat [V. 1.]

Az irányelv felhívja rá a figyelmet, hogy a gyülekezési jog korlátozásának legitim céljaként nem jelölhető meg a közrend megőrzése, ha a közrend megzavarásának csak a lehetősége áll fenn, sőt, egy, a gyülekezés helyszínén jelenlevő ellenséges csoport sem szolgáltat megfelelő célt. A kisebb balesetek vagy erőszak lehetősége miatti előzetes korlátozások sem megengedhetők, ezekre az illetékes szervek utólagos fellépése inkább megoldás, mint az előzetes korlátozás. Az EJEB megállapítása szerint az, ha egy, a rendezvényen résztvevő személy erőszakos vagy más büntetendő magatartást tanúsít, nem lehet ok arra, hogy a többi, békés demonstráló gyülekezési jogát korlátozzák.⁵¹

Egy, a szervezők által békés gyülekezésként bejelentett demonstráció akkor korlátozható előzetesen, ha bizonyítható, hogy a résztvevők törvénytelen és rendzavaró tevékenységet terveznek, s valószínűsíthető, hogy tervezett tevékenységüket megvalósítják. Ilyen esetben a korlátozás főként a politikai kritikát kinyilvánító beszédek védelme érdekében indokolt, hiszen ezek gyakran váltanak ki a más nézeteket vallókból ellenséges reakciókat. A gyülekezési jog e cél érdekében való korlátozásához azonban meggyőző bizonyíték szükséges arról, hogy a rendezvény szervezői vagy résztvevői az adott rendezvényen erőszakos tettek véghezvitelét tervezik. Ilyen esetekben is meg kell adni a lehetőséget a szervezőnek, hogy alátámassza a tervezett tüntetés békés jellegét.⁵²

A gyülekezési jog korlátozásának legitim céljaként merülhet fel a közbiztonság fenntartása. Az ezzel kapcsolatos aggodalmak főként akkor merülnek fel, ha a tüntetésben gépjárműflotta vesz részt, vagy ha azt a sötétedés utáni órákra szervezik. A korlátozás előtt azonban ezekben az esetekben is meg kell vizsgálni, lehetséges-e előzetes óvintézkedéseket tenni a gyülekezés békés voltának biztosítása érdekében. Bár a közbiztonság megóvása minden esetben az állam feladata, a szervező és az erre kijelölt személyek⁵³ segédkezhetnek a közbiztonság fenntartásában. Ha a szervező úgy gondolja, hogy a rendezvénye a közbiztonságot veszélyeztetheti, megfelelő védelmet igényelhet a békés rendezvény fenntartása érdekében, például erre kijelölt személyek segítségével.⁵⁴

⁵¹ *Ezelin v. France* (Application no. 11800/85, Judgment of 26 April 1991), *Zilibe Ziliberg v. Moldova* (Application no. 61821/00, Judgement of 1 February 2005)

⁵² EBESZ irányelvek, § 73.

⁵³ Az EBESZ irányelvei kitérnek a tüntetés biztonságának fenntartása érdekében kijelölt személyek szerepére. Ők segítenek a szervezőknek a rendezvény lebonyolításában, valamint igyekeznek fenntartani a közbiztonságot. EBESZ irányelvek, §§ 191–192.

⁵⁴ EBESZ irányelvek, §§ 74–75.

A közegészség védelme a gyülekezési jog korlátozásának ritkán alkalmazott célja. A gyülekezési jog a közegészség védelmére hivatkozva csak akkor korlátozható, ha a felmerült egészségügyi kockázatok miatt egyes személyek más okból való egybegyűlését is korlátozzák (például koncerteken, sporteseményeken, iskolai tanításon való részvétel).

A korlátozás indokolható a közegészség védelmével akkor is, ha a rendezvényen való részvétel súlyosan veszélyezteti a tüntetők egészségét, például az éhségstrájkolók kritikus állapotba kerülnek az éhezés miatt.⁵⁵ Az EBESZ szerint azonban ez az érvelés sem alkalmazható minden esetben, hiszen az ahhoz vezetne, hogy minden olyan rendezvényt, ahol a demonstráció részét képezi az éhségstrájk, feloszlatták.⁵⁶

A közérkölc védelme érdekében való korlátozás az eddig felsoroltak mellett talán a legbonyolultabb, hiszen könnyen ahhoz vezethet, hogy a tüntetéseket a tartalmuk alapján, diszkriminatív módon korlátozzák. Fontos megjegyezni, hogy a közérkölc nem feleltethető meg a mindenkor uralkodó politikai párt nézeteinek,⁵⁷ és csak akkor állapítható meg, hogy a rendezvény résztvevői magatartásukkal azt veszélyeztetik, ha a gyülekezési jog gyakorlóinak viselkedése a büntetőjogi normákba ütközik.⁵⁸

Ahhoz, hogy milyen esetekben korlátozható a gyülekezési jog a nemzetbiztonság védelmére hivatkozva, két nemzetközi dokumentum, a Polgári és politikai jogok korlátozásáról szóló Siracusa-elvek⁵⁹ és a Johannesburg-elvek⁶⁰ adnak támpontokat. A Siracusa-elvek szerint akkor van helye jogkorlátozásnak a nemzetbiztonságra hivatkozva, ha a joggyakorlás a nemzet létezését, területi integritását vagy politikai függetlenségét veszélyeztetné, s biztosítani kell a hatékony jogorvoslat lehetőségét. A rend csupán helyi szintű fenyegetettség esetén nem lehet a nemzetbiztonság védelmére hivatkozni, s nem lehetséges, hogy a nemzetbiztonság védelme önkényes jogkorlátozáshoz vezessen.⁶¹ A Johannesburg-elvek arra térnek ki, mikor korlátozható a véleménynyilvánítás szabadsága a nemzetbiztonság védelmére hivatkozva, ezeket az elveket azonban vonatkozathatjuk a gyülekezési jogra is. A jogkorlátozásnak akkor van helye, ha a véleménynyilvánítás, esetünkben a gyülekezés szándékos

⁵⁵ Cisse v. France (Application no. 51346/99, Judgment of 9 April 2002)

⁵⁶ EBESZ irányelvek, §§ 76–77.

⁵⁷ Norris v. Ireland (Application no. 10581/83, Judgement of 26 October, 1998)

⁵⁸ EBESZ irányelvek, §§ 78–79.

⁵⁹ Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights. New York, American Association for the International Commission of Jurists, 1985. (A továbbiakban: Siracusa-elvek)

⁶⁰ Johannesburg Principles on National Security, Freedom of Expression and Access to Information. London, Article 19, 1996. (A továbbiakban: Johannesburg-elvek)

⁶¹ Siracusa-elvek, 8.

erőszak előidézésére irányul, valószínű, hogy előidéző ilyen erőszakot vagy közvetlen kapcsolat van a joggyakorlás és az erőszak előidézése közt.⁶²

A gyülekezési jog korlátozásának másik gyakori célja, ha az mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében történik. Az EBESZ irányelvek szerint a nemzeti jogalkotó kötelessége, hogy megfelelő egyensúlyt teremtsen a gyülekezési szabadság gyakorlói és azok jogai közt, akik a gyülekezés helyén élnek, dolgoznak, vásárolnak, kereskednek vagy üzletelnek, a közúti vagy gyalogosközlekedésben okozott átmeneti fennakadás és az ellentüntetők jelenléte azonban nem tekinthető a jogkorlátozás legitim céljának. Mivel a demokratikus társadalom egyik alapeleme a mások iránti tolerancia, a mások jogaival való átmeneti ütközésnek nagyfokú aránytalanságot kell mutatnia ahhoz, hogy az a jogkorlátozás legitim célja lehessen.

Az EBESZ irányelvek a mediáció fontosságára hívják fel a figyelmet, amikor felvetik, hogy jó gyakorlatot eredményezne, ha a rendezvény szervezői, az érintettek és a jogalkalmazó szervek megpróbálnának egy közös megoldást találni. Erre hívja fel a figyelmet az Alkotmánybíróság is: az, hogy a közhatalmat gyakorló szerv párbeszédet folytat a Gytv. hatálya alá tartozó rendezvény szervezőjével, a tényállás differenciáltabb megállapításának lehetőségét is magában hordozza, valamint lehetővé teszi a felek számára, hogy egymás álláspontjait megismerjék, esetleg egymást közvetlenül, személyesen meggyőzzék. Az eljárás az alapjog gyakorolhatóságát segíti, s az indokolatlan korlátozás elvi lehetőségét is képes kivédeni. Az Alkotmánybíróság kiemeli továbbá, hogy a rendezvény szervezőjének az egyeztetési eljárás során tanúsított magatartása fontos információkkal szolgálhat a gyülekezési jog gyakorlása során várható eseményekről. Az egyeztetési eljárás végén ideális esetben kialakuló kompromisszumos megoldás lehetővé teszi a gyülekezési jog és a tiltó ok által védett jogállami követelmény közötti egyensúly megteremtését.⁶³ Az egyeztetési eljárás tehát alapjogvédelmi szempontból garanciális jelentőségű, ezenkívül az Alkotmánybíróság eljárásában is fontos szerepet játszik, hiszen az az alapjog gyakorlását érintő alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésként vizsgálja a szervező együttműködési hajlandóságát.⁶⁴

A gyülekezési jog leggyakrabban mások magánszférához való jogával, tulajdonhoz való jogával, mozgásszabadságával ütközik. Ezenkívül ütközhet még mások gyülekezési jogával, versengő gyülekezést eredményezve, valamint a vallásszabadsággal is.⁶⁵ A vallásszabadság

⁶² Johannesburg-elvek, 9.

⁶³ 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [51]

⁶⁴ 13/2016. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [21]

⁶⁵ A felsorolás az EBESZ irányelveken alapul, ám a gyülekezési joggal és a vallásszabadsággal való ütközés a nemzetközi dokumentumban nem szerepel.

kivételével a felsorolt alapjogokkal való ütközést a következő fejezetekben részletesen tárgyalom. A vallásszabadságról annyit tartok fontosnak megjegyezni, hogy bár a Gytv. nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely tiltaná vagy korlátozná a gyülekezést szakrális cselekmények ideje alatt vagy templomok közelében, a közterületi rendezvények biztosítása során a rendőrségnek figyelnie kell arra, hogy a vallásukat gyakorolni szándékozók akadálytalanul eljuthassanak templomaikba, vallásuk gyakorlásában a tüntetők ne zavarják őket.⁶⁶

A küszöb, amely felett a gyülekezési jog gyakorlása olyan mértékben zavarja mások joggyakorlását, hogy ez a korlátozás legitim céljaként jelölhető meg, igen magas. A Gytv. erre való hivatkozással előzetes tiltást nem, csak utólagos felosztatást engedélyez.⁶⁷ Ennek oka, hogy mások jogainak és szabadságainak sérelme a rendezvény kezdetéig csak absztrakt veszély, hiszen amíg csak a bejelentett gyülekezés terve áll a hatóság rendelkezésére, nincs elég információja ahhoz, hogy megállapíthassa a jogsérelem jövőbeli bekövetkezésének valószínűségét. A rendszertani értelmezés és a nyelvtani (szemantikai) értelmezés is amellet szól, hogy mások jogainak sérelme nem előzetes tiltó ok, hanem az utólagos felosztatás oka, hiszen a Gytv. szerint „[a] gyülekezési jog gyakorlása (...) nem járhat mások jogainak és szabadságainak sérelmével.”⁶⁸ A „gyülekezési jog gyakorlása” szófordulat egyértelműen a már megkezdett gyülekezésekre vonatkozik, s a gyülekezési jog gyakorlása során fellépő törvénysértésekre adható szükségképpen reaktív jellegű osztatási cél nem alakítható át automatikusan előzetes tiltási okká.⁶⁹

Az EBESZ irányelvei szerint azt is figyelembe kell venni, milyen gyakran tartanak rendezvényeket az adott helyszínen. Önmagában a túlzott gyakoriság még nem ok a jogkorlátozásra, ám ha ugyanazon a főleg lakhatási célra szolgáló területen kerül sor rendezvényekre nagy gyakorisággal, felmerülhet, hogy a célcsoportot a terület lakói képezik, akik így foglyul ejtett közönségként kénytelenek végignézni a rendezvényt lakóhelyükön, hiszen nincs lehetőségük kitérni a rendezvényen elhangzó közlések elől. Ilyen esetekben szükséges lehet a jogkorlátozás.⁷⁰

Az eddig tárgyalt korlátozási célokat az EBESZ irányelvek alapján soroltam fel és ismerttettem. A magyar jogalkalmazói gyakorlatban ezenkívül a gyülekezési jog korlátozásának céljaként jelenik meg az emberi méltósághoz való joggal, főleg az ebből levezethető személyhez fűződő jogokkal⁷¹ való konkurálás is.

⁶⁶ Hajas 2014: 111. o.

⁶⁷ Gytv. 2. § (3) bekezdés, 14. § (1) bekezdés

⁶⁸ Uo. 2. § (3) bekezdés

⁶⁹ 13/2016. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [30]

⁷⁰ EBESZ irányelvek, § 84.

⁷¹ 14/2016. (VII. 18.) AB határozat

3. Gyülekezési jog a gyakorlatban

Annak érdekében, hogy átfogóan bemutassam a gyülekezési jog érvényesülésével kapcsolatos leggyakoribb problémákat. Dolgozatomban csupán a főbb elvi megállapításokat ismertetem, a feldolgozott esetek a mellékelt táblázatban tekinthetők át.

A magánszférához való jog védelmével kapcsolatban az Alkotmánybíróság a miniszterelnök háza elé szervezett tüntetés megtartásának megtiltása kapcsán mondta ki, hogy a kertvárosi gyülekezés sértene a családi és magánélethez fűződő jogot, hiszen a tüntetők beláthatnának a kertekbe, és a lakóknak nem állna módjukban kitérni a tüntetésen elhangzó közlések elől, így a gyülekezési jog ilyen célból való korlátozása szükséges és arányos lehet.⁷²

Az emberi méltósághoz való jog védelméről két, a Becsület Napjához kötődő rendezvény megtartása megtiltásának kapcsán foglalt állást az Alkotmánybíróság. A rendőrség a tiltást azzal indokolta, hogy fennáll annak a veszélye, hogy a rendezvények mások emberi méltóságát sértnék. Az Alkotmánybíróság szerint egy gyülekezést nem lehet előzetesen megtiltani azért, mert fennáll a személyiségi jogok sérelmének hipotetikus veszélye.⁷³ Az Alkotmánybíróság hivatkozott egy korábbi, a gyülekezési joggal kapcsolatban kimunkált rendkívül fontos elvi tételére, mely szerint „[k]ollektív véleménynyilvánítási joguk alapján a polgárok (...) véleményt nyilváníthatnak a széles értelemben vett közügyeket érintő kérdésekben. Ilyen közügyet érintő kérdés például, hogy miként viszonyulunk a történelemhez, milyen eseményt és milyen módon tartunk ünnepségre méltónak. A gyülekezési jog alapján megtartott rendezvények alkalmasak az egymás mellett élő, de egymástól részben vagy jelentősen eltérő történelmi narratívák megjelenítésére.”⁷⁴

Rendkívül gyakori probléma, hogy a gyülekezési jog gyakorlása és a mozgásszabadság közt alakul ki az alapjogi konfliktus. A közterület használatának lehetősége a gyülekezési jogon kívül a szabad mozgáshoz való jog érvényesülésének is a feltétele. A két alapjog ütközése esetén az állam alapjogokat érintő pozitív kötelezettségvállalásából adódóan biztosítja a hatóságok számára a kollízió feloldásához szükséges felhatalmazást. Ez indokolja a rendezvény előzetes bejelentésének kötelezettségét, hiszen ha a hatóságnak nem áll módjában biztosítani mindkét alapjog érvényesülését, azt kell elérnie, hogy az egyik csak a legszükségesebb mértékben és a lehető legrövidebb ideig szoruljon háttérbe a másik jog érvényesülése

⁷² 13/2016. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [39]

⁷³ 14/2016. (VII. 18.) AB határozat

⁷⁴ 3/2013. (II. 14.) AB határozat, Indokolás [40]

érdekében. Ennek alapján az egyes ügyekben a rendőrségi és a bírósági jogalkalmazás megvizsgálja a gyülekezési és közlekedési szempontok súlyát, majd ezek alapján dönt. A gyülekezési jog sok esetben nem a közlekedés szabadságával ütközik, hanem a közlekedés rendjéhez fűződő közérdekkel. Ennek védelmében is indokolt lehet a gyülekezési jog korlátozása, de kisebb mértékben, mint más konkuráló alapjogok esetén.⁷⁵

Az EJEB a Patyi és mások v. Magyarország⁷⁶ és a Körtvélyessy v. Magyarország⁷⁷ ügyekben foglalt állást a gyülekezési jog mozgásszabadsághoz való jog miatti korlátozásáról. Patyi ügyében a magyar hatóságok arra hivatkozva tiltották meg a miniszterelnök háza elé szervezett tüntetést, hogy az korlátozná a lakóövezetben elhaladók mozgásszabadságát, a menetrend szerinti autóbuszok közlekedését. A rendőrség a december 24-én estére tervezett tüntetést is megtiltotta, noha a BKV szerint ekkor egyáltalán nem közlekedtek autóbuszok az útvonalon, így az EJEB megállapította az egyezményesértést, azzal az indokolással, hogy a hatóságok nem teremtettek megfelelő egyensúlyt a gyülekezési jog és a mozgásszabadsághoz való jog között. Ugyanerre a megállapításra jutott a Bíróság Körtvélyessy ügyében, akinek zsákutcába szervezett tüntetését ugyanerre hivatkozva tiltotta meg a rendőrség. Az EJEB tehát nem tartja indokolhatónak a gyülekezési jog korlátozását a mozgásszabadságra való hivatkozással abban az esetben, ha a tüntetésen részt nem vevők közlekedése más útvonalon megoldható.

A gyülekezési jog abban az esetben ütközhet a tulajdonhoz való joggal, ha olyan magánterületen szerveznek tüntetést, amelynek tulajdonosa annak használatához nem járult hozzá. Az alapvető jogok biztosának jelentése szerint a magánterületen szervezett gyülekezések is a Gytv. hatálya alá tartoznak, ám ezeket nem kell bejelenteni, megszervezésükhöz a terület jogszerű használójának engedélyére van szükség. Azokban az esetekben azonban, amikor a magánterület és a közterület fizikailag nincs elválasztva, nem a hozzájárulás, hanem a megtagadás képezi a vizsgálódás tárgyát. Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége ezekre a rendezvényekre is kiterjed, így a rendőrségnek a felek közötti egyeztetés elősegítésével vagy más módon hozzá kell járulnia a gyülekezési jog és a magántulajdonhoz való jog összehangolásához.⁷⁸

Két csoport gyülekezési jogának ütközése versengő gyülekezéseket eredményez. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az államot pozitív kötelezettségek is terhelik a békés

⁷⁵ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, 55/2001. (XI. 29.) AB határozat, 75/2008. (V. 29.) AB határozat

⁷⁶ Patyi and Others v. Hungary (Application no. 5529/05, Judgment of 7 October 2008)

⁷⁷ Körtvélyessy v. Hungary (Application no. 7871/10, Judgment of 5 April 2016)

⁷⁸ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1690/2012 ügyben

gyülekezési jog érvényesülésének biztosítása érdekében. A gyülekezési jog védelemre szorul az ellentüntetők és az állam illetéktelen beavatkozásával szemben is. A hatóságoknak akár erő alkalmazásával is biztosítani kell a jogszerűen tartott gyűlések lebonyolítását.⁷⁹ Az EJEB a Fáber v. Magyarország⁸⁰ ügyben mondta ki, hogy ha a gyülekezési szabadság áll szemben a véleménynyilvánítás szabadságával és mások gyülekezési szabadságával, nem szabad arra tekintettel dönteni, hogy tüntetőkről vagy ellentüntetőről van-e szó, a rendőrség intézkedésének mindkét esetben ugyanolyannak kell lennie. E két alapjog csak abban az esetben korlátozható, ha gyakorlásuk erőszakkal párosul vagy ellentétes a demokratikus alapelvekkel. Az államoknak intézkedéseket kell tenniük a békés tüntetések biztosítása érdekében, ám nem garantálhatják, hogy azok valóban békésen zajlanak le. Az EJEB szerint az Árpád-sávós zászló jelenléte nem adott elegendő okot a hatóságoknak, hogy erőszakot feltételezzenek. Az ellentétes vélemények kifejezése, ennek kapcsán a lehetséges erőszak bekövetkezte nem indokolja a gyülekezési jog korlátozását. Az alapvető jogok biztosa is amellet foglalt állást, hogy az állam akkor tesz eleget kötelezettségvállalásának, ha a tüntetőket és az ellentüntetőket fizikailag is szétválasztja, hogy mindkét csoport érvényesíthesse gyülekezési jogát.⁸¹

A közrend veszélyeztetése miatti korlátozásnak minősítem azt az esetet, amikor a rendőrség azért tiltja meg a tüntetést, mert az a népképviselői szervek és bíróságok működését súlyosan veszélyeztetné.⁸² Az EJEB a Sáska v. Magyarország⁸³ ügyben foglalkozott a gyülekezési jog közrend védelme miatti korlátozásával. Az ügyben a Kossuth téri tüntetésének megtartását a panaszos által választott területen megtiltották, annak ellenére, hogy a tervezett tüntetés napján nem volt parlamenti ülésnap. Az EJEB jogértelmezése alapján a gyülekezési szabadság magában foglalja a gyülekezés idejének, helyének és módjának megválasztását. A hatóságok meghatározták azt a területet, ahol a panaszos megszervezhette volna a tüntetést, így korlátozták a gyülekezési szabadságát. A jogkorlátozás a népképviselői szervek zavartalan működésének biztosítása érdekében nem volt indokolható, így az egyezményesértés megállapítható.

⁷⁹ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat, Indokolás [IV. 1.]

⁸⁰ Fáber v. Hungary (Application no. 40721/08, Judgment of 24 July 2012)

⁸¹ OBH 5266/2008

⁸² A rendőrség a 13/2016. (VII. 18.) AB határozat alapjául szolgáló ügyben a tüntetés megtartását a Markó utcai állomáson a bíróságok zavartalan működésének súlyos veszélyeztetésére hivatkozva tiltotta meg.

⁸³ Sáska v. Hungary (Application no. 58050/08, decision: 27 November 2012)

A közbiztonság veszélyeztetésének kategóriájába sorolhatók azok az ügyek, amelyek alapjául az előre be nem jelentett tüntetés felosztatása szolgált, hiszen a bejelentés kötelezettsége a közbiztonság és mások jogainak védelmét szolgálja, amellett, hogy biztosítja a közlekedés és a mozgás szabadságát. Emellett a közbiztonság tágabb fogalma alá tartozik a tüntetések megtartásának biztonsági műveleti területté nyilvánítás miatti megtiltása is. Az EJEB a Bukta és mások v. Magyarország ügyben⁸⁴ foglalt állást a spontán tüntetésekkel kapcsolatban. A magyar miniszterelnök egy nappal a román államfő budapesti látogatása előtt jelentette be, hogy részt kíván venni a Gyulafehérvári Nemzetgyűlés évfordulója alkalmából rendezett találkozón. Azok, akik nem értettek egyet a magyar kormányfő lépésével, tüntetést szerveztek, azt azonban a miniszterelnök kései reakciója miatt nem állt módjukban három nappal annak megtartása előtt bejelenteni. A tüntetők előtt két lehetőség állt: vagy nem gyakorolják békés gyülekezéshez való jogukat, vagy gyakorolják azt, úgy, hogy nem tesznek eleget a bejelentési kötelezettségnek. Ha a békés tüntetés egy aktuális politikai eseményre való azonnali reakcióként jön létre, nem igazolható a jogkorlátozás, ha a rendőrség csupán a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt osztja fel azt. A Budaházy v. Magyarország⁸⁵ és a Molnár Éva v. Magyarország⁸⁶ ügyben az EJEB pontosította a spontán gyülekezésekkel kapcsolatos álláspontját, amikor megállapította, hogy a tüntetés bejelentése csak akkor maradhat el, ha a késlekedés oka fogyottá tenné a demonstrációt, így az nem jelenthetne azonnali reakciót azokra az eseményekre, amelyekkel kapcsolatban a tüntetők véleményt szeretnének nyilvánítani. Ha az állam bejelentési kötelezettséget ír elő, attól csak abban az esetben lehet eltekinteni, ha a bejelentés egy aktuális eseményre való spontán reakciót tenne lehetetlenné.

A biztonsági műveleti területté nyilvánítással kapcsolatos a Szerdahelyi v. Magyarország⁸⁷ valamint a Patyi v. Magyarország⁸⁸ ügy, melyek alapjául az szolgált, hogy a rendőrség arra hivatkozva tiltotta meg a tüntetést, hogy a Kossuth teret biztonsági műveleti területté nyilvánították. Az EJEB megállapította, hogy a korlátozás nem volt jogszabály által előírt.

Az EJEB előtt tárgyalta kilenc magyar ügy közül öt a tüntetések megtartásának megtiltásával, három a bejelentési kötelezettség megszegésével, egy pedig a tüntetés felosztatásával kapcsolatos. Az EJEB mind az öt tiltással kapcsolatos ügyben megállapította az egyez-

⁸⁴ Bukta and Others v. Hungary (Application no. 25691/04, Judgment of 17 July 2007)

⁸⁵ Budaházy v. Hungary (no. 41479/10), a továbbiakban Budaházy-ügy. 2015. december 15-én hirdettek ítéletet.

⁸⁶ Molnár Éva v. Hungary (Application no. 10346/05, Judgment of 7 October 2008)

⁸⁷ Szerdahelyi v. Hungary (Application no. 30385/07, Judgment of 17 January 2012)

⁸⁸ Patyi v. Hungary (Application no. 35127/08, Judgment of 17 January 2012)

KIRIPOLSKY MICHAELA

ménysértést. Ebből jól látszik, hogy a gyülekezési joggal kapcsolatban rendkívül gyakori probléma annak előzetes korlátozása, a tüntetések megtartásának megtiltása, mely a gyülekezési jog érvényesülésének megakadályozásához vezet. Dolgozatom következő fejezetében arra keresem a választ, melyik szabályozási modell által küszöbölhető ki leghatékonyabban a gyülekezési jog előzetes, alkotmányosan nem igazolható korlátozása, s biztosítható a békés gyülekezéshez való jog érvényesülése.

A békés gyülekezéshez való joggal kapcsolatos gyakorlat áttekintése:

	EJEB	AB	AJB
Magánszférához való jog	-	13/2016. (VII. 18.) AB határozat	-
Emberi méltósághoz való jog	-	14/2016. (VII. 18.) AB határozat	-
Mozgásszabadsághoz való jog	Patyi és mások v. Magyarország, Körtvélyessy v. Magyarország	30/1992. (V. 26.) AB határozat, 55/2001. (XI. 29.) AB határozat, 75/2008. (V. 29.) AB határozat	-
Tulajdonhoz való jog Gyülekezéshez való jog	- -	- 55/2011. (XI. 29.) AB határozat	AJB-1690/2012 OBH 5266/2008
Közrend	Sáska v. Magyarország	-	-
Közbiztonság	Bukta és mások v. Magyarország, Budaházy v. Magyarország, Molnár Éva v. Magyarország, Szerdahelyi v. Magyarország, Pati v. Magyarország	-	-

4. Konfliktushelyzetek feloldásának lehetséges módjai

A bemutatott példákból látszik, hogy – bár a hatályos Gytv. „a rendszerváltás emblemikus jogalkotási vívmányaként közjogtörténeti jelentőséggel bír”⁸⁹ – a jelenlegi szabályozás alkalmazásának mikéntjét számos kérdőjel övezi, hiszen a tiltakozási kultúra a rendszerváltás óta alapvetően megváltozott, s az információs technológia terén bekövetkezett változások is befolyásolják az alapjog gyakorlását.⁹⁰ E tények, valamint az Alkotmánybíróság jogalkotási kötelezettséget megállapító határozata alátámasztják egy, a gyülekezési jog szabályozásának aktualizálásával kapcsolatos vizsgálat időszerűségét.

Dolgozatom e fejezetében arra keresem a választ, mi lenne az optimális megoldás a Gytv. módosítását, esetleg egy új gyülekezési törvény megalkotását tekintve. Ezzel kapcsolatban három lehetőséget vizsgálók meg: egy részletes gyülekezési törvényt, mely elvi szempontokat, igazodási pontokat tartalmaz arra vonatkozóan, mikor tilthatók meg előzetesen, illetve mikor oszthatók fel a rendezvények (jogszabályon alapuló előzetes korlátozás); a rendezvények megtartásának rendőrség általi, előzetes, világos jogszabályi támpontok nélküli tudomásul vételét vagy megtiltását (mérlegelően alapuló előzetes korlátozás); valamint egy olyan megoldást, melynek értelmében a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének véelméből indulunk ki: gyülekezési szabadságát bárki érvényesítheti, s ez csak utólag korlátozható, így csak abban az esetben osztható fel a tüntetés, ha az a közérdekkel vagy mások jogaival és szabadságaival ütközik (a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének véelme).

4.1. Jogszabályon alapuló előzetes korlátozás

A gyülekezési jog érvényesülését érintő problémákkal kapcsolatos megoldások közül az első, amit megvizsgálók, egy olyan jogszabály megalkotása, amely elvi szempontok meghatározásával támpontokkal szolgál a jogalkalmazónak arra vonatkozóan, milyen esetekben kell korlátozni a gyülekezési jogot más alapvető jog vagy egyéb alkotmányos érték érvényesülése érdekében. E szabályozási modell alkalmazása mellett tehát a jogszabály előzetes bejelentési kötelezettséget ír elő, s a bejelentésben feltüntetett információk alapján a rendőrség eldönti, a jogszabályban meghatározott igazodási pontok alapján szükséges-e a gyülekezési jog korlátozása, és ha igen, milyen mértékben. E szabályozási modell alkalmazása tehát azt feltételezi, hogy a gyülekezési jog korlátozása nem a tüntetés megtartásának meg-

⁸⁹ 30/2015. (X. 15.) AB határozat, Indokolás [31]

⁹⁰ 14/2016. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [57]

tiltásában, illetve feloszlatásában merül ki, hanem a jogalkotó olyan megoldásokat is felvázol, melyek, bár korlátozhatják a gyülekezési jogot más alapvető jog védelme érdekében, nem teljes mértékben akadályozzák meg annak érvényesülését, ehelyett – egyensúlyt teremtvé a gyülekezési jog és a konkuráló alapjog közt – mindkét alapjog érvényesülésének teret engednek.

Ahogy arra már utaltam, az Alkotmánybíróság a 13/2016. (VII. 18.) és az ezzel együtt tárgyalt ügyben hozott 14/2016 (VII. 18.) határozatában is mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapított meg a Gytv.-vel kapcsolatban, hiszen az nem szabályozza a magánszférához való alapjog és a gyülekezéshez való alapjog kollíziója esetén a kollízió feloldásának szempontjait és eljárási kereteit. A testület szerint a jogalkotó feladata az érintett kérdéssel kapcsolatban különösen nehéz, hiszen a gyülekezési jog közterületen való gyakorlása nagy valószínűséggel a rendezvényen részt nem vevők alapjogainak kisebb-nagyobb sérelmét okozza, így egy ezt szabályozó törvény megalkotása alapos érdek-mérlegelést igényel. Ez szükségessé teszi a konkuráló alapjogok összemérését, és az arról való döntést, hogy melyik alapjog korlátozása milyen arányban szükséges a másik érvényesülésének a biztosításához. Ezen elv, mely szerint a konkuráló alapjogoknak egyidejűleg kell érvényesülniük, csak korlátozásuk mértéke kérdéses, a fair balance elve, melynek megjelenése újszerű a magyar alapjogi dogmatikában. A két alapjog közt ennek alapján korrekt egyensúlyt kell teremteni.⁹¹ Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a jelenlegi szabályozás nem biztosít elegendő garanciát arra, hogy a békés gyülekezés résztvevői megfelelő védelemben részesüljenek. Az államnak a gyülekezők jogain kívül harmadik személyek alapvető jogait is védelemben kell részesítenie. Ez azt követelné meg a jogalkalmazóktól, hogy esetről esetre állapítsák meg, mikor arányos a gyülekezési jog korlátozása mások alapvető jogainak védelme érdekében, és ennek alapján találják meg az egyensúlyi helyzetet a gyülekezési jog és más konkuráló alapjogok közt. Az Alkotmánybíróság szerint ehhez a jelenlegi szabályozás nem nyújt elegendő támpontot, hiszen abból hiányoznak az Alaptörvényben biztosított jogok együttes gyakorlását lehetővé tevő normák. A testület továbbá kimondta, hogy a gyülekezési jog szükségességének és arányosságának megítéléséhez a törvénynek egyértelműen meg kellene határoznia azokat a szempontokat, amelyek alapján a rendőrség eljárhat, s egy megfelelően differenciált szabályozást kellene létrehozni, azaz bevezetni olyan, a tiltást el nem érő korlátozási formákat, amelyeket a rendőrség szükség esetén alkalmazhat. A jogalkotónak pontosan meg kellene határoznia a rendőrség és a szervező

⁹¹ Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: Alapjogok mérlegen. HVG-ORAC, Budapest, 2016. 144.

közi egyeztetési eljárás kereteit, valamint azokat a szempontokat, amelyek a jogalkalmazónak mérlegelni szükséges annak érdekében, hogy az arányosság követelményét érvényre juttassa, s az ütköző alapjogok méltányos egyensúlyát megőrizve szükség esetén a tiltásnál enyhébb korlátozási formákat alkalmazhasson.⁹²

Fontos azonban, hogy a jogalkotó valóban csak támpontokat adjon, s ne kazuisztikus szabályozást alkosson, amely taxatívra sorolja fel a tiltási okokat. Utóbbi ugyanis rendkívül nehezen lenne összeegyeztethető a dinamikus alapjoggyakorlással, hiszen minden helyzet, amelyben az emberek gyülekezési jogukat kívánják gyakorolni, más és más, és – bár a kettős mérce alkalmazását jó eséllyel megelőzné – féltő, hogy egy nem kellőképpen rugalmas szabályozás behatárolná a gyülekezési jogukkal élni kívánók lehetőségeit, szükségtelen és aránytalan mértékben korlátozva az alapjogot.

Egy szigorú szabályozás potenciálisan kontraproduktív jellegét tartja szem előtt az EBESZ is, amikor az irányelvekhez fűzött értelmezési segédletben – bár pontosságra szólítja fel a jogalkotót – leszögezi, hogy a jogalkotónak a gyülekezési jog szabályozását úgy kell megalkotnia, hogy az a gyülekezők számára minél nagyobb mértékben tegye lehetővé gyülekezési joguk gyakorlását, s ne annak akadályozására, hanem elősegítésére irányuljon. A jogalkotónak tehát világos, ám nem a részletekbe menő szabályozást kell alkotnia abban az esetben, ha ezt a szabályozási modellt választja.⁹³

Az Alkotmánybíróság felhívta a jogalkotó figyelmét, hogy 2016. december 31-éig tegyen eleget jogalkotási feladatának.⁹⁴ Mindenekelőtt felmerül a kérdés, miért ezt a megoldást választotta a testület, határozatával a jogalkotási kötelezettség helyett miért nem inkább azokat az alkotmányos követelményeket állapította meg, amelyeknek a Gytv.-nek meg kell felelnie.⁹⁵ Ezek felállításával a testület a jogalkotási feladat teljesítésére való felhívás nélkül vonhatta volna meg általános ismérvekkel a lehetséges alkotmányos értelmezések tartományának határát. Az alkotmányos követelményeket felállító norma kihirdetése után az így átalakított norma a jogalkalmazók számára adva van, annak alkalmazása a követelményekkel egybeolvassa történik.⁹⁶

⁹² 14/2016 (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [58, 63–68]

⁹³ Milena Costas Trascasas – Stuart Casey-Maslen: Facilitating Peaceful Protests, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, Geneva, 2004. 7.

⁹⁴ 14/2016 (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [69]

⁹⁵ 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról, 46. § (3) bekezdés

⁹⁶ Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon, Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 238.

Ezenkívül elgondolkodtató, hogy abban az esetben, ha a jogalkotó a gyülekezési joggal kapcsolatos, lehetséges alapjogi konfliktusok értékelése után tartalmi értelemben alkotmányos szabályokat kíván alkotni, akkor a szabályok megalkotása előtt is az alapjogi tesztet kell alkalmaznia. A teszt alkalmazása során minden kontextuális elemet értékelni kell (pl. résztvevők száma, történelmi helyzet, társadalmi értékelések stb.), ezek viszont nem modellezhetők előzetesen. Ebből következik, hogy a jogszabály megalkotásakor nem lehet teljeskörű, ezért nem előzhet meg minden – alkotmányosan nem igazolható – alapjogkorlátozó helyzetet.⁹⁷

Kétségtelen, hogy a fent leírtak alapján a gyülekezési jog olyan szabályozása, amely elvi szempontokat, igazodási pontokat rögzít, ez alapján segítve a jogalkalmazót, hogy fair egyensúlyt állítson fel a gyülekezési jog és az azzal ütköző alapjog között, ha jól alkalmazzák, számos előnnyel járhat. Ezek közül a legjelentősebb hogy a gyülekezési jog és a vele konkuráló alapjog érvényesülésének is teret enged, hiszen a tiltáson kívül más, a gyülekezési jogot kisebb mértékben korlátozó megoldásokat is felvázol. Ehhez azonban nemcsak az szükséges, hogy a jogalkotó korrekt egyensúlyt eredményező törvényt alkosson, hanem az is, hogy jogalkalmazó a tartalomsemleges korlátozás elvét alkalmazva csak akkor döntsön a gyülekezési jog korlátozása mellett, ha az a felállított támpontok alapján valóban szükséges, és csak olyan arányban, amelyet a konkuráló alapjog érvényesülése megkövetel. A hatályos szabályozás szerinti két darab egzakt tiltási ok mellett is kiterjesztően értelmezte ezt a mozgásterét a rendőrség, így nem várható, hogy egy cizelláltabb, a konkuráló helyzetekre is tekintettel lévő szabályozást nem mereven és megszorítóan alkalmazna. Ha a rendőrség gyakorlata nem változik, ez a megoldás is hasonló helyzetekhez vezethetne, tehát nem garantálná minden esetben a békés gyülekezéshez való jog érvényesülését.

4.2. Mérlegelésen alapuló előzetes korlátozás

A gyülekezési jog szabályozásának második lehetséges módjaként egy olyan modellt vizsgálunk meg, amelyben a gyülekezési jog előzetesen is korlátozható a rendőrség által, ám a tiltási okokat a jogalkotó nem határozza meg pontosan a jogszabályban, ehelyett annak megítélését, hogy szükség van-e a tüntetés megtartásának megtiltására, a rendőrség mérlegelési jogkörébe utalja. Eszerint tehát a gyülekezési törvény minden rendezvény esetén előzetes bejelentési kötelezettséget ír elő, s a rendőrség a bejelentésben közölt információk alapján dönt arról, tudomásul veszi vagy megtiltja a rendezvény megtartását. Bár a jelenlegi

⁹⁷ Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: Érvelés alapjogi jogvitákban (Megjelenik a *Iustum Aequum Salutare* című folyóiratban (szerkesztés alatt). 4–11.

Gytv. felsorol tiltási és oszlatási okokat, mégis ez a modell áll a legközelebb a hatályos magyar szabályozáshoz a gyakorlatban, hiszen – ahogy arra már korábban utaltam – a gyülekezési jog korlátozásának Gytv. által megjelölt legitim céljait a rendőrség néhány esetben igencsak kiterjesztően értelmezi.

A gyülekezési joggal kapcsolatos alkotmánybíróági határozatok és EJEB döntések is mutatják, hogy diszkrecionális jogkört adni a jogalkalmazók kezébe gyakran ahhoz vezet, hogy az azonos helyzeteket különbözőképpen bírálják el, s a rendezvények megtartását tartalmukra tekintettel tiltják meg. Ezt támasztja alá, hogy a jelenleg hatályos Gytv. tiltási okait (népképviselői szervek vagy bíróságok zavartalan működésének súlyos zavara, közlekedés más módon való biztosításának lehetetlensége) a rendőrség bizonyos esetekben meglehetősen tágan értelmezi, nem ritkán kettős mércét alkalmazva. Erre példa a kifejtett Sáska-ügy.⁹⁸ A rendőrség a tüntetések megtartásának megtiltásánál gyakran hivatkozik a közlekedés más módon való biztosításának lehetetlenségére olyan esetekben is, amikor ez nyilvánvalóan alaptalan, például Patyi és mások ügyében.⁹⁹

Az, hogy a hatóságok a jelenlegi szabályozás mellett is hajlamosak következetlen döntéseket hozni, számos további példával alátámasztható: a rendőrség a 2008. júliusi LMBT Menetet először megtiltotta, majd azonos tényállás mellett a határozatot visszavonta és a rendezvény megtartását tudomásul vette; a 2013. évi Adj Gázt elnevezésű felvonulást tudomásul vette, majd azonos tényállás mellett megtiltotta.¹⁰⁰

A nemzetközi gyakorlat is több példával szolgál arra, hogy a jogalkalmazók mérlegelése gyakran önkényes jogalkalmazást eredményez. Az Ivanov és mások v. Bulgária ügyben Szófia polgármestere arra hivatkozott egy tüntetés megtartásának megtiltásakor, hogy az „megteremtheti a közrend zavarásának feltételeit”,¹⁰¹ de olyan esetre is találunk példát, amikor egy hegyvidéki településen azért tiltottak meg egy tüntetést, mert fennállt a veszélye annak, hogy a résztvevők földcsuszamlást okoznak. Néhány esetben a hatóságok egyáltalán nem indokolják a tüntetés megtartásának megtiltását.¹⁰²

⁹⁸ Sáska v. Hungary (Application no. 58050/08, decision: 27 November 2012), § 22. A rendőrség a panaszos Kossuth téri tüntetésének megtartását megtiltotta arra hivatkozva, hogy az az Országgyűlés zavartalan működését súlyosan veszélyeztetné, annak ellenére, hogy azt nem parlamenti ülésnapra szervezte, míg két nappal korábban tudomásul vette egy azonos napirendű tüntetés megtartását, annak ellenére, hogy aznap öt parlamenti bizottság ülésezett.

⁹⁹ Patyi and Others v. Hungary (Application no. 5529/05, decision: 7 October 2008), § 15, § 42

¹⁰⁰ Hajas Barnabás: Még egyszer a gyülekezési jog gyakorlásával kapcsolatos közigazgatási eljárásjogi kérdésekről. In: Eljárásjogi Szemle, 2016/2. szám, Budapest. 3.

¹⁰¹ Ivanov and Others v. Bulgaria (Application no. 46336/99, decision: 24 November 2005), § 16

¹⁰² Jarman–Hamilton 2009: 220.

Az Alkotmánybíróság is kifejtette, hogy közterületen tartandó gyülekezés megtartásának megtiltása az Alaptörvény által biztosított gyülekezési szabadság legsúlyosabb korlátozása, hiszen tiltás esetén a szervezők nem tarthatják meg rendezvényüket, így a kifejezésre szánt vélemény nem tud érvényesülni. Ebből kiindulva a tüntetés megtartásának megtiltása ultima ratio jellegű korlátozásnak nevezhető, ugyanis teljes egészében ellehetetleníti az alapjog érvényesülését, így ennél fokozatilag enyhébb megoldásnak minősül a rendezvény feloszlatása is.¹⁰³

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága is hangsúlyozza a Kivenmaa v. Finnország ügyben, hogy az előzetes bejelentési kötelezettség – bár nem sérti a gyülekezési jog lényeges tartalmát – nem válhat engedélyezési eljárássá, a békés célú gyülekezéshez való jog gyakorlása nem függhet a hatóságok szabad mérlegelésétől.¹⁰⁴ A jogalkotónak, ha bejelentési kötelezettséget ír elő, ügyelnie kell arra, hogy ez ténylegesen ne engedélyezési eljárást vonjon maga után.

Bár a kreatív jogalkalmazás ideális esetben megfelelő megoldást jelenthet a gyülekezési joggal kapcsolatos problémákra, egy objektív mérce létrehozása nélkül könnyen önkényes jogalkalmazásba torkollhat, hiszen a bemutatott példákbl is kitűnik, hogy a rendőrség a jelenleg hatályos Gytv. által megfogalmazott jól behatárolható tiltási okokat is igen kiterjesztően értelmezi, teret engedve a tüntetések megtartásának tartalom alapján való megtiltásának. Ezt az EBESZ irányelvek a gyülekezési jog igazolhatatlan korlátozásának tartják.¹⁰⁵

A bejelentési kötelezettség előírása amiatt lehet hasznos, hogy a rendőrség a bejelentés alapján biztosítani tudja a közlekedés elterelését, valamint versengő gyülekezések esetén a tüntetők elválasztását.¹⁰⁶ Mivel a tüntetés következményei gyakran összefüggésben állnak annak üzenetével, a lehetséges következmények miatti előzetes tiltás (közrend zavara, mások jogainak vagy szabadságainak sérelme) a gyülekezési jog tartalom alapján való korlátozásához vezethet.¹⁰⁷

Mindezekre tekintettel, bár az EBESZ irányelvei a békés gyülekezéshez való jog vételmének érvényesülésén alapuló szabályozást részesítik előnyben, arra szólítják fel az államokat, hogy ha mégis jogszabályba foglalják a tiltási okokat, törekedjenek a precíz, világos

¹⁰³ 3/2013. (II. 14.) AB határozat, Indokolás [30]

¹⁰⁴ Kivenmaa v. Finland, Communication No. 412/1990, U.N. Doc. CCPR/C/50/D/412/1990 (1994), § 9.2

¹⁰⁵ Az EBESZ irányelvek értelmezési segédlete, §§ 32, 42, 49, 61

¹⁰⁶ The Right to Protest: Principles on protection of human rights in protests, Article 19, London, 2015. 19.

¹⁰⁷ Jarman–Hamilton 2009: 220.

szabályozásra, mely átlátható, tervezhető és kiszámítható eljárást eredményez, hiszen így védhető ki az önkényes jogalkalmazás.^{108;109}

Bár ez a szabályozási modell ideális esetben teret engedhetne a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének, amíg egy objektív mérce (a jelenleg hatályos Gytv.-ben meghatározott tiltási okokat ilyennek tekintem) sem garantálja, hogy a jogalkalmazó azonos tényállásokat azonos módon bírál el, nehezen feltételezhető, hogy az, ha a rendőrség diszkrecionális jogkörébe utaljuk a tüntetések megtartásának tudomásul vételéről, illetve megtiltásáról való döntést, valóban azt eredményezi, hogy csak szükséges és arányos mértékben kerül sor a gyülekezési jog korlátozására. E szabályozási modell bevezetése tehát akkor eredményezhetné a békés gyülekezéshez való jog érvényesülését, ha a rendőrség valóban objektív szempontok alapján döntene a tüntetések megtartásának tudomásul vételéről, illetve megtiltásáról. Ez a modell a tiltás alapjául szolgáló garanciális szempontok hiányában minden bizonnyal alkotmány sértő lenne, így ezt csak egy elméleti modellként vázoltam fel a két másik megközelítés ellenpontosására.

4.3. Utólagos korlátozás – a békés gyülekezéshez való jog jog érvényesülésének vétele

A jelenleg hatályos Gytv. megalkotása óta a gyülekezési jog gyakorlását érintő garanciális rendelkezések egyre inkább az európai alkotmányos kultúra részévé váltak, amelynek alapvető elemei megtalálhatók az alkotmánybírói határozatokban, a Velencei Bizottság és az EBESZ összefoglalóiban, irányelveiben, valamint az EJEB döntéseiben.¹¹⁰ Ezek a dokumentumok hangsúlyozzák, hogy a nemzeti jogalkotóknak olyan jogszabályokat kellene alkotniuk, amelyek elősegítik a békés gyülekezéshez való jog érvényesülését, többek között úgy, hogy nem adnak lehetőséget a tüntetések megtartásának megtiltására, csak feloszlításukra. Ez a szabályozási modell, a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vétele az EBESZ irányelvek alapelvei közt szerepel. Eszerint „a gyülekezési szabadság alapjog, így, amennyiben lehetséges, szabályozás nélkül gyakorolható. Mindenről, amit a jog nem

¹⁰⁸ Az EBESZ irányelvek értelmezési segédlete, §§ 32–33

¹⁰⁹ Kádár–M. Tóth (2009: 67) szerint az önkényes hatósági jogalkalmazás kivédését szolgálja az angol megoldás, amelynek értelmében ha egy felvonulást megtiltanak vagy egyéb korlátozásokat írnak elő, akkor ez a döntés a legfeljebb három hónapon belül bejelentett minden döntésre hatályosul. Arra is felhívják a figyelmet, hogy a gyülekezési jog kollektív politikai szabadságjog jellegéből adódóan célszerű lenne, ha az annak gyakorlásához kapcsolódó jogköröket egy politikai felelősséget viselő szerv, például az önkormányzat is gyakorolná.

¹¹⁰ 14/2016. (VII. 18.) AB határozat, Indokolás [57]

tilt, vélelmezhető, hogy megengedett, így a gyülekezési jog gyakorlása nem köthető engedélyhez. A gyülekezési szabadság érvényesülését elősegítő vélelmet a szabályozásnak kifejezetten és tisztán tartalmaznia kell.”¹¹¹

Eszerint tehát mindenki szabadon élhet a békés gyülekezéshez való jogával, s a rendőrség nem előzetesen tiltja meg a rendezvényt, hanem utólag dönti el, sérti-e gyülekezés a közrendet vagy mások jogait. Mivel európai megközelítésben a közhatalmi szervek döntéshozatalára az igazolás kultúrája jellemző, a döntéshozatalra felhatalmazott szervek döntésének elfogadásához szükséges, hogy koherens, ésszerű, meggyőző érvekkel támasszák alá döntésüket.¹¹² Az alapjog-korlátozás megengedhetőségének vizsgálatára szolgáló módszer a szükségességi-arányossági teszt, mely világszerte egyre inkább teret nyer a bírói fórumok és más jogalkalmazó szervek gyakorlatában. A teszt – megfelelően alkalmazva – maradéktalanul eleget tesz az igazolási követelménynek, ezért ez a legmegfelelőbb módszer a rendőrség számára annak megállapításához, indokolt-e a tüntetés feloszlatása.

A békés gyülekezéshez való jog érvényesülésével kapcsolatban fontos kérdés az, hogy a nemzeti jogalkotók megkövetelik-e az előzetes bejelentést. Ha a jogszabály e kötelezettséget nem tartalmazza, az előzetes korlátozás, azaz a tiltás fogalmilag kizárt, hiszen akkor, ha a rendőrségnek nincs tudomása róla, hogy egy adott helyszínen tüntetés megtartását tervezik, megtiltani sem tudja azt. A nemzetközi jogforrások nem írják elő a nemzeti jogalkotók számára, hogy előzetes bejelentési kötelezettséget követeljenek meg a gyülekezési szabadságukat gyakorolni kívánóktól. Az EBESZ irányelvek szerint a legtöbb rendezvény esetén nem szükséges az előzetes bejelentés, csak akkor kellene előírnia az államnak, ha arra a gyülekezési szabadság érvényesülésének segítése, vagy a közrend, a közbiztonság, illetve mások jogainak vagy szabadságainak védelme miatt van szükség.¹¹³

Az EBESZ irányelvek szerint jó gyakorlat, ha a jogalkotók a bejelentési kötelezettséget csak bizonyos számú várható résztvevő esetén vagy csak a gyülekezések meghatározott típusainak tekintetében írják elő.¹¹⁴ A gyülekezési jog alapjog mivoltából kiindulva ugyanis az államnak lehetővé kell lennie, hogy a személyek mindaddig korlátozás nélkül gyakorolhassák azt, amíg mások jogainak, szabadságainak, illetve más alkotmányos érdek érvényesülésének aránytalan sérelmével nem jár. Ha elfogadjuk azt az alaptételt, hogy mindenről, amit az állam nem tilt, vélelmezhető, hogy megengedett, akkor azoknak, akik gyülekezési

¹¹¹ EBESZ irányelvek, § 2.1

¹¹² Pozsár-Szentmiklósy Zoltán: Milyen az alkotmányos kultúránk? In: Magyar Jog 2015/9., Budapest. 3.

¹¹³ EBESZ irányelvek, § 113

¹¹⁴ EBESZ irányelvek, § 115

szabadságukat gyakorolni szeretnék, nincs szükségük engedélyre.¹¹⁵ Így abban az esetben, ha a jogalkotó úgy dönt, hogy bizonyos számú résztvevő esetén, vagy akár minden esetben előzetes bejelentési kötelezettséget ír elő, kiemelt figyelmet kell fordítani rá, hogy ez valóban a közlekedés más úton való biztosítása és a közrend védelme érdekében történjen, ne pedig bújtatott engedélyezési eljáráshoz vezessen.

A bejelentési kötelezettséget illetően hasonlóan foglalt állást az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága és az EJEB is. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága a *Kivenmaa v. Finnország* ügyben¹¹⁶ megállapította, hogy az előzetes bejelentési kötelezettség előírása nem feltétlenül szükséges, de a nemzetbiztonság, a közbiztonság, közegészség, közérköls vagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében lehetséges.¹¹⁷ Az EJEB a *Rassemblement Jurassien v. Switzerland*¹¹⁸ döntésében állapította meg, hogy a bejelentési kötelezettség csak abban az esetben összeegyeztethető az Egyezmény 11. cikkével, ha annak érdekében történik, hogy a hatóságok a rendezvény békés voltát biztosítsák, és ha nem korlátozza a jog gyakorlását.

A bejelentési kötelezettséggel kapcsolatban szót kell ejtenünk a magyar gyakorlatról. A Gytv. szerint legalább három nappal a rendezvény megtartásának tervezett időpontját megelőzően kell bejelenteni.¹¹⁹ A bejelentést követően a rendőrség vagy megtiltja a tüntetést, vagy tudomásul veszi azt. Ennek alapján tehát a tüntetés megtartásához nem szükséges a rendőrség engedélye, a hatósági jogalkalmazás gyakorlatát áttekintve mégis felmerülhet, hogy a bejelentési kötelezettség mégis egyfajta engedélyezést takar. A jogellenes, bíróságok által később felülbírált tiltásra ugyanis számos példát találunk: ilyen az LMBT-felvonulások megtartásának sorozatos előzetes tiltása, a Sándor-palota elé bejelentett tüntetés vagy a miniszterelnök háza elé szervezett tüntetések megtartásának megtiltása.¹²⁰

A bejelentési kötelezettség előírása kapcsán felvetődik a kérdés, hogyan szabályozandók azok a rendezvények, amelyek bejelentése 72 órával megkezdésük előtt fogalmilag kizárt. Ide sorolhatók a spontán tüntetések és az azonnali reagálású tüntetések. Ezeket a rendezvényeket a jelenleg hatályos Gytv. egyáltalán nem szabályozza, hiszen ez általánosan előírja

¹¹⁵ EBESZ irányelvek, § 2.1

¹¹⁶ *Kivenmaa v. Finnország* (1994), § 9.2

¹¹⁷ Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága ugyanezt erősítette meg 1999-ben (*Human Rights Committee's Concluding Comments on Morocco - UN doc. CCPR/79/Add. 113, § 24*)

¹¹⁸ *Rassemblement Jurassien/Unité Jurassienne v. Switzerland* (Application no. 8191/78, Commission decision of 10 October 1979), § 119

¹¹⁹ Gytv. 6. §

¹²⁰ M. Tóth Balázs: A gyülekezési jogi szabályozás és gyakorlat néhány aktuális problémájáról. In: *Ars boni*, 2013. szeptember 12., Budapest. - <http://www.arsboni.hu/tothb.html> - utolsó letöltés: 2016. 4. 28.

a bejelentési kötelezettséget. Egy, a jelen társadalmi viszonyokat figyelembe vevő szabályozásnak kétségtávolú tartalmaznia kell majd olyan rendelkezéseket, amelyek a tüntetések e fajtáira vonatkoznak.

Fontos, hogy különbséget tegyünk a spontán tüntetések és az azonnali reagálású tüntetések közt. A spontán tüntetéseket nem tervezik és szervezik meg előzetesen, hanem azok több személy egymástól többé-kevésbé független tevékenységének következtében jönnek létre. Az azonnali reagálású tüntetések szervezett rendezvények, amelyek egy eseményre reagálnak, s megtartásuknak csak az esemény után rövid idővel van értelme. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Alaptörvény által védett gyülekezési jog ezekre a rendezvényekre is kiterjed, hiszen az együttes véleménykifejtés joga mindenkit megillet, függetlenül a gyűlésre okot adó esemény jellegétől, valamint a gyűlés szervezetszétől. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint spontán tüntetések esetén egyáltalán nem szükséges a bejelentés, azonnali reagálású tüntetések esetén viszont igen, de ezekre a 72 órás időkorlát nem vonatkozik.¹²¹ Így tehát a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének védelme a spontán tüntetések tekintetében a magyar joggyakorlatban is jelen van, hiszen ezeket a bejelentés hiánya miatt megtiltani sem lehet. Az átláthatóbb szabályozás érdekében azonban indokolt lenne, hogy e rendelkezéseket a Gytv. is explicit módon tartalmazza.

A békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének védelme számos állam alkotmánya mellett Magyarország Alaptörvényében is szerepel, ám a gyülekezési jogot szabályozó törvények ezt korlátozzák, amikor lehetővé teszik a tüntetések megtartásának megtiltását. Azokban az országokban, ahol bizonyos esetekben nem szükséges a tüntetés előzetesen bejelenteni, a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének védelmét részben a gyülekezési törvények is tartalmazzák, hiszen bejelentés hiányában a rendőrség megtiltani sem tudja a tüntetést. Örményországban száz, Moldovában ötven, Lengyelországban tizenöt főnél kevesebb résztvevő esetén nem követelik meg az előzetes bejelentést, valamint olyan rendezvények előtt sem, amelyek előreláthatólag nem járnak mások jogainak korlátozásával, például nem indokolják a közlekedés más útvonalon való biztosítását.^{122;123} Hollandiában nincs a bejelentésekre vonatkozó konkrét szabályozás, a törvény az önkormányzatokra bízta, előírni-e bejelentési kötelezettséget, viszont amennyiben igen, a gyülekezést az al-

¹²¹ 75/2008. (V. 29.) AB határozat, Indokolás [3.1]

¹²² Armenian Law on Conducting Meeting, Assemblies, Rallies and Demonstrations (2008), Article 10 (2); Moldova's Law on Public Assemblies (2008), Article 12 (5); Poland's Law on Assemblies (1990), Article 6 (3), 7

¹²³ Maina Kiai: Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association, A/HR/20/27, § 26

kormányban felsorolt tiltási okokra tekintettel előzetesen megtilthatják.¹²⁴ Néhány esetben az is előfordul, hogy az egyes országok gyülekezési törvényei liberálisabban szabályozzák a gyülekezést, mint maga az alkotmány. Kirgizisztánban például az Alkotmány alapján a gyűléseket előzetes bejelentésnek kell megelőznie,¹²⁵ a gyülekezési törvény viszont úgy rendelkezik, hogy a gyülekezési szabadság magában foglalja a rendezvények bejelentés és engedély nélküli szervezését.¹²⁶

Nemcsak a nemzetközi dokumentumok, de a szakirodalom is egyre többet foglalkozik a gyülekezési jog érvényesülésének védelmével, amely új paradigmába helyezi a gyülekezési jogról való gondolkodást. Michael O’Flaherty kiemeli, hogy amióta Moldovában a törvényi szabályozás nem követeli meg az ötvennél kevesebb résztvevőjű tüntetések bejelentését, a békés tüntetések száma és gyakorisága jelentősen növekedett, az emberek szívesebben élnek a demokrácia egyik alappilléreért képező kommunikációs alapjogukkal.¹²⁷

Ezt erősíti meg a Genfi Nemzetközi Humanitárius Jogi és Emberi Jogi Egyetem által kiadott dokumentum is, melynek állásfoglalása szerint abból kifolyólag, hogy az alapjogokkal kapcsolatban az államtól passzív magatartás követelhető meg, az államnak elő kell segítenie, hogy az emberek valóban szabadon gyakorolhassák e jogaikat. Ha ezt az állam nem engedi, s a békés gyülekezések szervezése elé akadályokat állít, az nagy eséllyel ahhoz vezet, hogy a tüntetések erőszakossá válnak.¹²⁸ Az államnak értelemszerűen mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy ez ne történjen meg, s ennek legjobb módja, ha a lehető legnagyobb mértékben biztosítja a gyülekezési szabadság tényleges érvényesülését.¹²⁹

A békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének védelme mellett tették le voksukat a brit parlament Emberi Jogi Bizottságának tagjai is: jelenleg Nagy-Britanniában csak a felvonulásokat és azokat a statikus tüntetéseket kell előre bejelenteni, amelyek a parlament vagy más, a rendőrségi törvény által megjelölt területeken kerülnek megrendezésre. Többek

¹²⁴ Kádár–M. Tóth 2007: 66

¹²⁵ Constitution of the Kyrgyz Republic (1993), Article 16 (14)

¹²⁶ Law of the Kyrgyz Republic On the Right of Citizens to Assemble Peacefully, without Weapons, Freely Conduct Meetings and Demonstrations (2002), Article 3

¹²⁷ Michael O’Flaherty: Effective measures and best practices to ensure the promotion and protection of human rights in the context of peaceful protests: a background paper, Irish Centre for Human Rights, National University of Ireland Galway, 2013, § 7.5

¹²⁸ Effective measures and best practices to ensure the promotion and protection of human rights in the context of peaceful protest, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, UN Doc. A/HRC/22/28, 21 January 2013, § 21. Cited in: Trascasas – Casey-Maslen 2014: 7.

¹²⁹ Trascasas–Casey-Maslen 2014: 7.

szerint az, ha minden tüntetés esetén előírnák az előzetes bejelentési kötelezettséget, elősegítené a rendőrség és a rendezvény szervezői közti kommunikációt. A brit parlament válaszában kifejtette, hogy nem látja szükségét a bejelentési kötelezettség más esetekben való előírásának, az véleménye szerint a gyülekezési jogba való indokolatlan beavatkozáshoz vezetne, s inkább eltántorítaná az embereket attól, hogy gyülekezési jogukat érvényesítsék, minthogy elősegítené azt.¹³⁰ A vélelem-paradigma jelenik meg az Article 19 elnevezésű, a véleménynyilvánítás szabadságát védő szervezet útmutatójában is: eszerint a gyülekezési jog érvényesülésének vélelme érdekében az államnak el kellene törölnie minden olyan szabályt és gyakorlatot, amely előzetes engedélyhez köti a gyülekezési jog gyakorlását, bejelentést pedig önkéntes alapon tehetnének a szervezők.¹³¹

Amint láthatjuk, számos nemzeti és nemzetközi fórum szorgalmazza, hogy a gyülekezési jog szabályozásánál a jogalkotók a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vélelméből induljanak ki. Ha ez megvalósul, az állam nem tilthatja meg a tüntetések megtartását, csak feloszlathatja azokat. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy a feloszlítás nem lehet önkényes, csak törvényben meghatározott legitim célok alapján történhet, s a jogalkalmazónak minden esetben el kell végeznie a szükségességi-arányossági tesztet. A feloszlításnál figyelemmel kell lenni arra, hogy a tüntetések természetes velejárója, hogy a mindennapi élet bizonyos mértékű zavarát okozzák, az államnak pedig toleranciát kell mutatnia a békés tüntetésekkel kapcsolatban.¹³²

Reaktív jellegéből adódóan a békés gyülekezés érvényesülésének vélelméből kiinduló szabályozás az a megoldás, amely a leghatékonyabban akadályozza meg az önkényes jogalkalmazást. Mivel az EJEB-döntések is jól mutatják, hogy a rendőrség a gyülekezés megtartásának előzetes megtiltásával számos alkalommal korlátozza a gyülekezési jog érvényesülését, véleményem szerint egy új gyülekezési törvény megalkotásakor vagy a jelenlegi jogszabály módosításakor a magyar jogalkotónak is a nemzetközi dokumentumok által javasolt irányba kellene továbblépnie, hogy egy olyan jogszabályt alkosson, amely nem teszi lehetővé a rendezvények megtartásának előzetes megtiltását.

¹³⁰ House of Lords – House of Commons – Joint Committee on Human Rights: Demonstrating respect for rights? A human rights approach to policing protest, The Stationery Office Limited, London, 2009. § 181

¹³¹ The Right to Protest: Principles on protection of human rights in protests, Article 19, London, 2015. 19.

¹³² Oya Ataman v. Turkey (Application no 74552/01, decision: 5 December 2006), § 38, § 42

5. Összegzés

Dolgozatomban a gyülekezési jog korlátozásainak lehetséges módjaival foglalkoztam. Először rövid áttekintést nyújtottam a gyülekezési jog szabályozásának történetéről, majd megvizsgáltam a gyülekezési joggal kapcsolatos alkotmánybíróági és ombudsmani gyakorlatot, valamint az EJEB magyar vonatkozású döntéseit. Ezeket feldolgozva arra a következtetésre jutottam, hogy a gyülekezési jog előzetes korlátozása, a rendezvények megtartásának megtiltása rengeteg problémát okoz, s az EJEB általában egyezményesértést állapít meg az ilyen korlátozással kapcsolatban. Ebből kiindulva úgy gondolom, célszerű lenne választ keresni arra a kérdésre, milyen módon kellene szabályozni a gyülekezési jogot ahhoz, hogy az a lehető legszélesebb körben érvényesülhessen, természetesen mások jogait és szabadságait tiszteletben tartva. Három modellt vizsgáltam meg: egy elvi szempontokat felállító gyülekezési törvényt; egy olyan szabályozást, amely a jogalkotó mérlegelési jogkörébe utalja annak eldöntését, mely esetekben tiltja meg, illetve oszlatja fel a tüntetést; valamint a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének vélelmén alapuló szabályozást.

Egy merev szabályozás létrehozását a nemzetközi dokumentumok nem támogatják, hiszen ez a dinamikus alapjoggyakorlás akadályát jelentené. A nemzetközi szakirodalom is óva int a túlszabályozástól, hiszen a gyülekezési jog korlátozásának formái igen nehezen foglalhatók sémákba, a jogalkotó az egyes helyzeteket nem modellezheti előre, hiszen ez minden esetben a szükségességi-arányossági teszt lefolytatását követeli meg. Egy, a kollízió feloldásához elvi támpontokat meghatározó jogszabály megoldásul szolgálhat, de ez sem feltétlenül biztosítja a békés gyülekezéshez való jog érvényesülését, hiszen a jogalkalmazó e szabályozási modell alkalmazásával sem zárja ki a tüntetések megtartásának előzetes megtiltását. Dolgozatom hipotézise szerint a megfelelő megoldást a békés gyülekezéshez való jog vélelmének érvényesülése jelentené. Ez a vélelem, mely az EBESZ gyülekezési joggal kapcsolatos irányelveinek egyik alaptétele, új paradigmába helyezi a gyülekezési jogról való gondolkodást. Eszerint mindenről, amit az állam nem tilt, vélelmezhető, hogy megengedett, így a békés gyülekezéshez való jog érvényesülését vélelmezni kell, a gyülekezéseket nem lehet megtiltani. A korlátozás módja az oszlatás lehet, melyet a rendőrség a szükségességi-arányossági teszt elvégzése után eszközölhet. Mivel a tiltás teljességében megakadályozza, hogy a rendezvények résztvevői kollektíve nyilvánítsák véleményüket, ellehetetleníti a gyülekezési jog mint kommunikációs alapjog érvényesülésének lényegét. Az EJEB magyar vonatkozású ügyekben hozott döntéseiből kitűnik, hogy a legtöbb problémát a legitim cél nélküli, alkalmatlan, szükségtelen és aránytalan előzetes korlátozás okozza. Véleményem szerint a jogalkotó számára célszerű lenne megfontolni egy olyan

szabályozás létrehozását, amely a nemzetközi dokumentumok iránymutatásait és a jó gyakorlatot követve nem határoz meg tiltási okokat, s a gyülekezési jog korlátozását csak felosztatás formájában teszi lehetővé. Számos országban, ahol a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének véelmét a szabályozás is tükrözi, nem írnak elő a tüntetésekkel kapcsolatos előzetes bejelentési kötelezettséget. Bár néhány esetben az előzetes bejelentési kötelezettség eltörlése aktivizálta a tüntetések szervezőit, meglátásom szerint ennek előírása indokolható annak érdekében, hogy a hatóságok szükség esetén eltereljék a forgalmat, valamint versengő gyülekezések esetén intézkedéseket tegyenek a tüntetők és az ellentüntetők szétválasztása érdekében.

Kétségtelen, hogy a Gytv. megalkotása óta a gyülekezési kultúra a változó társadalmi viszonyoknak és a technikai fejlődésnek köszönhetően jelentősen átalakult. Ennek eredményeképpen a rendőrség és a bíróság az elavult törvényt próbálta kreatívan alkalmazni, ez viszont sokszor egymásnak ellentmondó döntésekhez és aránytalan jogkorlátozáshoz vezetett. Dolgozatomban arra a konklúzióra jutottam, hogy e jelenségek kiküszöbölésének érdekében a jogalkotónak az Alkotmánybíróság felhívásának eleget téve célszerű lenne egy olyan gyülekezési törvényt alkotnia vagy a meglévő törvényt olyan tartalommal módosítania, amely a békés gyülekezéshez való jog érvényesülésének véelmén alapul, s tiltási okokat nem sorakoztat fel, csupán utólagosan teszi lehetővé a gyülekezési jog korlátozását.

„Minden nagy találmány, minden nagy mű annak az eredménye, hogy a gondolatok és a tettek felszabadulnak a rutin zsarnoksága alól.”

Arthur Koestler

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

1881. évi XXI. törvénycikk a rendőrségről

1881. évi XXI. törvénycikk a rendőrségről

1912. évi LXIII. törvénycikk a kivételes intézkedésekről

1919. évi III. néptörvény az egyesülési és gyülekezési jogról

1974. évi 17. törvényerejű rendelet az állam- és közbiztonságról

1989. évi III. törvény a gyülekezési jogról

1990. évi XL. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról

1997. évi C. törvény a választási eljárásról

2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról

2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről

15/1990. (V. 14.) BM rendelet 1868. évi 128. BM rendelet

1878. évi 171. BM rendelet

1898. évi BM körrendelet

1906. évi 2309. elnöki BM körrendeletet

1913. évi 7431. rendelet

30/2011. (IX. 22.) BM rendelet

34.100/1922. rendelet

4980/1931. ME rendelet

5159/1945. (III. 24.) BM rendelet

5735/1914. rendelet

Egyéb jogforrások

2020/1965. (VII. 27.) Kormányhatározat

Moldova's Law on Public Assemblies (2008)

Poland's Law on Assemblies (1990)

Armenian Law on Conducting Meeting, Assemblies, Rallies and Demonstrations (2008)

Nemzetközi dokumentumok

Emberi jogok egyetemes nyilatkozata

Emberi jogok európai egyezménye

Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly. Warsaw, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2010

KIRIPOLSKZY MICHAELA

Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly: Interpretative notes. Warsaw, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), 2007

Human Rights Committee's Concluding Comments on Morocco - UN doc. CCPR/79/Add. 113

Johannesburg Principles on National Security, Freedom of Expression and Access to Information. London, Article 19, 1996

Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya

Siracusa Principles on the Limitation and Derogation of Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights. New York, American Association for the International Commission of Jurists, 1985

Alkotmánybírósági határozatok

13/2016. (VII. 18.) AB határozat

14/2016. (VII. 18.) AB határozat

3/2013. (II. 14.) AB határozat

3/2015. (II. 2.) AB határozat

30/1992. (V. 26.) AB határozat

30/2015. (X. 15.) AB határozat

4/2007. (II. 13.) AB határozat

55/2001. (XI. 29.) AB határozat

75/2008. (V. 28.) AB határozat

95/2008. (VII. 3.) AB határozat

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntései

Bukta and Others v. Hungary (Application no. 25691/04, Judgment of 17 July 2007)

Christians against Racism and Fascism v. United Kingdom (Application no. 8440/78, Commission, decision of 16 July 1980)

Cisse v. France (Application no. 51346/99, Judgment of 9 April 2002)

Ezelin v. France (Application no. 11800/85, Judgment of 26 April 1991)

Fáber v. Hungary (Application no. 40721/08, Judgment of 24 July 2012)

Ivanov and Others v. Bulgaria (Application no. 46336/99, decision: 24 November 2005)

Körtvélyessy v. Hungary (Application no. 7871/10, Judgment of 5 April 2016)

Molnár Éva v. Hungary (Application no. 10346/05, Judgment of 7 October 2008)

Norris v. Ireland (Application no. 10581/83, Judgment of 26 October, 1998)

Oya Ataman v. Turkey (Application no 74552/01, decision: 5 December 2006)

Patyi and Others v. Hungary (Application no. 5529/05, Judgment of 7 October 2008)

Patyi v. Hungary (Application no. 35127/08, Judgment of 17 January 2012)

Plattform "Ärzte für das Leben" v. Austria (Application no. 10126/82, Judgment of 21 June 1988)

Rassemblement Jurassien/Unité Jurassienne v. Switzerland (Application no. 8191/78, Commission decision of 10 October 1979)

Sáska v. Hungary (Application no. 58050/08, decision: 27 November 2012)

Szerdahelyi v. Hungary (Application no. 30385/07, Judgment of 17 January 2012)

Ziliberg v. Moldova (Application no. 61821/00, Judgment of 1 February 2005)

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának döntései

Kivenmaa v. Finland (Communication No. 412/1990, U. N. Doc. CCPR/C/50/D/412/1990)

Az alapvető jogok biztosának jelentései

Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-1690/2012 ügyben

Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-8356/2012 ügyben

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése az OBH 5266/2008. számú ügyben

Irodalomjegyzék

COSTAS TRASCASAS, Milena – CASEY-MASLEN, Stuart: Facilitating Peaceful Protests, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, Geneva, 2014

Effective measures and best practices to ensure the promotion and protection of human rights in the context of peaceful protest, Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, UN Doc. A/HRC/22/28, 21 January 2013

HAJAS Barnabás: Utcák, terek szabadsága: Kézikönyv szervezőknek, rendezőknek, tüntetőknek és báméskodóknak. Századvég Kiadó, Budapest, 2014

HAJAS Barnabás: Még egyszer a gyülekezési jog gyakorlásával kapcsolatos közigazgatási eljárási kérdésekről. In: Eljárási Szemle, 2016/2. szám, Budapest

HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila: Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

House of Lords – House of Commons – Joint Committee on Human Rights: Demonstrating respect for rights? A human rights approach to policing protest, The Stationery Office Limited, London, 2009

JARMAN, Neil – Hamilton, Michael: Protecting Peaceful Protest: The OSCE/ODIHR and Freedom of Peaceful Assembly. In: Journal of Human Rights Practice, Oxford University Press, Oxford, 2009

JARMAN, Neil: Freedom of Peaceful Assembly – The OSCE ODIHR Guidelines and

Emerging Good Practice, Institute for Conflict Research, Belfast, 2009

KÁDÁR András Kristóf – M. TÓTH Balázs: A gyülekezési jog külföldi és magyar szabályai. In: *Fundamentum*, 2007/1. szám, Budapest, 63–76.

K. PREUSS, Ulrich: Associative Rights (The Rights to the Freedoms of Petition, Assembly, and Association). In: Michel ROSENFELD, András Sajó (ed.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford University Press, Oxford, 2012

KIAI, Maina: Report of the Special Rapporteur on the rights to freedom of peaceful assembly and of association, A/HR/20/27

MAJTÉNYI László – SZABÓ Máté: Alkotmányjog. Eötvös Károly Politikai Intézet, Budapest, 2005

MEHMETI DEVAJA, Ermira: Urgent need to prevent human rights violations during peaceful protests, Committee on Legal Affairs and Human Rights, Parliamentary Assembly, Council of Europe, 2016

O'FLAHERTY, Michael: Effective measures and best practices to ensure the promotion and protection of human rights in the context of peaceful protests: a background paper, Irish Centre for Human Rights, National University of Ireland Galway, 2013

POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: Alapjogok mérlegen. HVG-ORAC, Budapest, 2016

POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: Érvelés alapjogi jogvitákban (Megjelenik a *Iustum Aequum Salutare* című folyóiratban)

POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: Milyen az alkotmányos kultúránk? In: *Magyar Jog*, 2015/9. szám, Budapest

SALÁT Orsolya: *The Right to Freedom of Assembly*. Oregon, Oxford and Portland, 2010

SÓLYOM László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Budapest, 2001

SÓLYOM Péter: 62.§ - Gyülekezési jog. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II. Századvég Kiadó*, Budapest, 2009

SZABÓ Máté, HALÁSZ Zsolt, LÁPOSSY Attila, HAJAS Barnabás, JUHÁSZ Zoltán, MUDRÁNÉ LÁNG Erzsébet, TÖRÖK Zoltán, POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán, KOLLÁTH György, GAUDI-NAGY Tamás: Gyülekezési jog – problématerkép (konferenciaanyag): Gyülekezési jog – problématerkép. In: *Közjogi Szemle*, 2008/3. szám, Budapest

The Right to Protest: Principles on protection of human rights in protests, Article 19, London, 2015

Internetes források

M. TÓTH BALÁZS: A gyülekezési jogi szabályozás és gyakorlat néhány aktuális problémájáról. In: *Ars boni*, 2013. szeptember 12., Budapest, elérhető:

<http://www.arsboni.hu/tothb.html>

Utolsó letöltés: 2016. 09. 29.

BÜNTETŐJOG ÉS BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG

BITÓ DOROTTYA

Az öngyilkosságban közreműködés büntetőjogi kérdései¹

1. Bevezetés

„Semmi jobbat nem alkotott az örök törvény annál, mint hogy egyetlen bejáratot adott az élethez, de számtalan kijáratot. Várjam meg hát akár a betegség, akár az ember kegyetlenségét, noha a kínokon keresztül kijuthatok, és lerázhatom béklyóimat? Az egyetlen, amiért nem panaszkodhatunk az életre: senkit sem tart vissza.”

Lucius Annaeus Seneca: Erkölcsei levelek 77.

Az élet önkező elvételének már az antikvitás egyes gondolkodói számára is elfogadható indokul szolgált az azt elviselhetetlenné tévő fájdalomtól és szenvedéstől való szabadulás utáni vágy. Azonban az öngyilkosságot támogató ókori filozófusoktól hosszú út vezetett a napjaink modern jogrendszerében ma már általánosan tükröződő felfogásig, mely alapján az öngyilkosság szabadsága főszabály szerint az egyén magánszférájába esik, s így az állam elsőszámú jogvédelmi eszközeként számon tartott büntetőjog területe sem terjed ki rá.

Ugyan a római jog még nem foglalt egyértelműen állást a kérdésben,² a keresztény egyház felfogása az élet önkéntes elvetését

Szent Ágoston óta halálos bűnként értékelte,^{3,4} s elsősorban ennek hatására a kontinentális jogrendszerek az öngyilkosságot egészen a felvilágosodás évszázadáig a legsúlyosabban büntetni rendelték: a dekriminalizációs áttörés csak ekkor, a 18. században jelentkezett ténylegesen.⁵

Ma a világnézeti szempontból semleges állam⁶ távol marad az ember saját életének befejezését elhatározó döntésétől, s az csak akkor kerül ismét a jog érdeklődésének körébe,

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója Büntetőjog 2. tagozatában indult. Konzulens: Dr. Filó Mihály adjunktus.

² BELOVICS 2014, 192.

³ HÁMORI 2012, 180.

⁴ A kánonjogra determináló hatással volt Augustinus „ne ölj” parancsot az öngyilkosságra is kiterjesztő tétele.

⁵ FILÓ-MOLNÁR G. 2006, 33-34.

⁶ KIS 1997, 71.

ha az öngyilkos tettéhez egy másik személy, vagy éppen az állam segítségét kívánja igénybe venni. A jogállamban az asszisztált öngyilkosság fogalomkörébe eső problémák egyedi elbírálása kizárólag a büntetőjog hatáskörébe tartozhat, így a döntés végső kereteinek meghatározása is szükségszerűen e jogterület feladata.⁷

Munkám célja annak felmérése, hogy miként közelít az egyes nemzeti jogrendszerek büntetőjogi szabályozása az öngyilkosságban közreműködés különböző formáihoz.

Élet és halál kérdéseiben e jogterületnek olyan megoldásokat kell találnia, amelyek egy egész közösség számára elfogadhatóak. Az egymással szemben álló érdekek konfliktusának feloldására az emberiesség és méltányosság mentén kell megtalálnunk a megoldás jogi lehetőségeinek határait,⁸ ezért elsőként az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) kapcsolódó esetjogába tartozó legfontosabb döntéseket tekintem át. Ahogyan látni fogjuk, a strasbourgi bíróság az élet méltó befejezését biztosító szabályrendszer kialakításának mikéntjére elsősorban a vonatkozó alapjogok erkölcsi hátterének feltárása mentén keresi a választ. Noha az asszisztált öngyilkosság problémakörében felmerülő kérdések pusztán a jog nyelvén kommunikálva valóban megválaszolhatatlanok, s a bíróság feladata az Emberi Jogok Európai Egyezményében (a továbbiakban: EJE) foglalt jogok érvényre juttatása, éppen a kérdés ma már felismerten alapjogias természete és az ehhez igazodó megközelítés az, amely megakadályozza, hogy az államok, a jogvédelem eszközeként funkcionáló büntetőjogi szabályozáson keresztül egyenesen és a lehetőségekhez mérten egységesen foglalhassanak állást.

Az EJEB esetjogának számbavételét követően a büntetőjog területén kialakult európai értékelési modelleket, s azt vizsgálom meg röviden, hogy mely államok szolgáltatnak fő példát az egyes konstrukciók megvalósítására. Ezek közül az öngyilkosságban közreműködő cselekményét legszigorúbban értékelő angol, valamint legengedélyesebben szemlélő német modell jellegzetességeit mutatom be.

Munkám záróakkordjaként az öngyilkosságban közreműködés magyar szabályozásának történeti fejlődését veszem számba, és ennek fényében vizsgálom meg a cselekmény hatályos büntető törvénykönyvünkben is tükröződő magyarországi megítélését. A vonatkozó jogirodalomban egymással szembe helyezkedő álláspontokon keresztül pedig bemutatom jelenlegi szabályozásunk legvitatottabb pontjait.

⁷ FILÓ 2009, 23.

⁸ FILÓ 2009, 18.

2. Fogalmi alapvetés

Mind a szakirodalom, mind a bírói gyakorlat különböző eseteket tárgyal az asszisztált öngyilkosság kérdése alatt, ezért az ezzel kapcsolatos fogalmi zavart az EJEB gyakorlatában is egyszerűen elkülöníthető két esetkör meghatározásával szeretném eloszlatni.

A tágabban húzódó körbe azok az esetek tartoznak, amikor az öngyilkos szándékú, jellemzően magatehetetlen, vagy cselekvési lehetőségében korlátozott egyén, egy érintett személy segítségét veszi igénybe.⁹ Szűkebb területként az öngyilkosságban való orvosi közreműködést jelölhetjük meg, amely esetekben a szükséges információkat és eszközöket szakemberek biztosítják az érintett számára.

Noha az eutanázia problémakörének tárgyalása túlfeszítené jelen dolgozat kereteit, e második, szűkebb kategória kapcsán szükséges rögzíteni témánk szempontjából releváns fogalmának meghatározását is, mivel az öngyilkosságban közreműködés jogi megközelítésének mikéntje áll a legszorosabb összefüggésben az eutanázia büntetőjogi megítélésének problémájával.¹⁰ Ebben a kontextusban *„az eutanázia fogalmkörébe esik az orvos minden szándékos cselekménye, amellyel foglalkozása körében a beteg életét, annak kifejezett vagy vélelmezett beleegyezésével kioltja vagy megrövidíti”*.¹¹

Az EJEB az asszisztált öngyilkosság mind tágabb, mind szűkebb fogalmi körébe tartozó esetek kapcsán ugyanazokra az erkölcsi normákra hivatkozik, s ítéleteiben sem tesz köztük érdemi különbséget, ezért levonható a következtetés, hogy – legalábbis az EJEB gyakorlatában – a két esetkör morális megítélése azonos.¹²

⁹ BUZÁS 2014, 473.

¹⁰ DONINI 2016, 24.

¹¹ FILÓ 2009, 43.

¹² BUZÁS 2014. 474.

3. Az életvégi döntések megítélése az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogában

Az élethez való jog elsőként szerepel az EJEE-ben, olyan megsérthetetlen alapjoként, amelynek védelmétől még háború, vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén sem lehet eltekinteni („*non-derogable rights*”). Az Egyezmény értelmében az államoknak nemcsak tartózkodniuk kell az élethez való jog megsértésétől, hanem tevőleges, kriminalizációs kötelezettség is terheli őket annak megóvása érdekében. Ebben a kontextusban, az élethez mint abszolút joghoz való viszonyában vet fel számos kérdést az öngyilkosság és az öngyilkosságban való közreműködés jogi megítélése.

Az öngyilkosság és az abban való közreműködés megítélésének kereteit az emberi jogok védelmének európai rendszerében az EJEB gyakorlata körvonalazza. Az életvégi döntések jogi megítélésének szempontjából két egymással konkuráló elv, az élet szentségének védelme és az egyéni autonómia tiszteletben tartása jut kiemelt szerephez, melyeket az EJEE 2.¹³ és 8.¹⁴ cikke deklarál.

E két egyezményes jog, az élethez és a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog életvégi döntések szempontjából való értelmezéséhez szolgál iránytűként a bíróság 1984-ben, a *Reed-ügy*¹⁵ kapcsán kifejtett állásfoglalása, mely azóta is alapja a tagállami szabályozások egyezmény konform-voltának megítélésének. A *Reed-ügyben* hozott döntése óta a bíróság gyakorlata során az öngyilkosságot az Egyezmény 8. cikkében foglalt, az állam által tiszteletben tartandó magánélethez való jog aspektusaként kezeli, melynek értelmében az egyén szabadon dönthet úgy, hogy életének általa választott időben és módon vet véget.¹⁶ Az élethez való jog abszolút jellegéből következően azonban az öngyilkosságban közreműködő személy élet elvételére irányuló tette egy minden körülménytől függetlenül védelmet érdemlő, sérthetetlen alapjogba ütközik, amely már nem tartozhat a magánélethez való jog

¹³ „A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.”

¹⁴ „1. Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák.

2. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges.”

¹⁵ R v United Kingdom (1983) 6 EHRR 140

¹⁶ BUZÁS 2014, 477.

fogalmi körébe. A bíróság ebből fakadóan szükségszerűnek tekinti a magánautonómia terjedelmének behatárolását a tagállami szabályozásokban, amikor az öngyilkosságban közreműködés szándékos formáit az élet védelmére vonatkozó általános közérdekbe ütközőként korlátozzák, vagy tilalmazzák.

Az élethez való, és a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog helyes értelmezésének biztosítása mellett azonban a strasbourgi bíróság munkája során nem hagyhatja figyelmen kívül a tagállamok eltérő jogi, kulturális, társadalmi, és történelmi sajátosságait sem. Szükségszerűen mozgásteret kell engednie a tekintetben, hogy az egyes nemzetek szintjén miként kerülnek alkalmazásra az Egyezményben megfogalmazott követelmények. Az EJEB így a tagállamok helyi viszonyaira figyelemmel vizsgálja az „egyéni jogokba való állami beavatkozás arányát” s ezek mentén alakítja ítélezési gyakorlatát az életvégi döntésekre vonatkozóan. A mérlegelési mozgáster terjedelmének szempontjából meghatározó a tagállamok által érvényre juttatandó védett jog jellege, hiszen ez határozza meg, milyen szinten érvényesülhet a „*margin of appreciation*”¹⁷ doktrínája a nemzeti szintű szabályozásokban.¹⁸ Az élethez való jog abszolút jellegéből fakadóan csak kivételes esetekben enged teret a doktrína alkalmazásának, s a Bíróságot szigorú vizsgálati kötelezettség terheli arra nézve, hogy az adott esetre vonatkozóan igazolt-e az élet elvétele, vagy megfelelő védelmének elmulasztása. Ezzel szemben az úgynevezett minősített jogok, melyek körébe az autonómia tiszteletben tartásához fűződő is tartozik, széles tartalmi kereteik folytán kifejezetten igénylik a mérlegelési mozgáster alkalmazását.¹⁹

A következőkben az EJEB életvégi döntésekkel kapcsolatos esetjoga a „*margin of appreciation*” elv érvényesülésének függvényében kerül bemutatásra, amelyen keresztül rálátást nyerünk, hogy az asszisztált öngyilkosság kérdésének morális megközelítése, illetve a doktrína alkalmazása milyen hatással van a kérdés büntetőjogi eszközökkel való szabályozhatóságára. Az asszisztált öngyilkosság tágabb és szűkebb kategóriájába tartozó esetek erkölcsi megítélése a bíróság gyakorlatában azonosságot mutat, a rendszeresség érdekében mégis a

¹⁷ DUDÁS: A mérlegelési mozgáster doktrína természete a strasbourgi bíróság gyakorlatában 2014, 12. Elektronikus elérhetőség:

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/11880/Disszert%C3%A1ci%C3%B3_Dud%C3%A1s%20D%C3%B3ra%20Vir%C3%A1g_EDIT.pdf?sequence=1&isAllowed=y Letöltés ideje: 2016. 11. 27.

¹⁸ DUDÁS 2014, 14.

¹⁹ DUDÁS 2014, 20.

tágabbtól a szűkebb kör felé haladva először a *Pretty*²⁰, és *Koch-ügyben*,²¹ majd a *Haas*²², illetve *Gross-ügyben*²³ hozott döntések jelentőségét mutatom be.

3.1. A *Pretty v. United Kingdom* ügy

Az öngyilkosságban való közreműködéssel kapcsolatos ügyek megítélése szempontjából kiemelt jelentőségre tett szert a bíróság *Pretty-ügyben* kifejtett állásfoglalása, melyet a testület az öngyilkosság valamennyi szándékos formáját büntetni rendelő angol szabályozás kapcsán fogalmazott meg.²⁴

A kérelmező ügyét az élethez való jog aspektusából megvizsgálva az EJEB leszögezte, hogy az EJEE 2. cikkében foglalt élethez való jog érvényesülése nélkül az Egyezményben foglalt összes további jog elveszíti jelentőségét. Az államoknak e jog tekintetében nemcsak tartózkodniuk kell az emberi élet szándékos és törvénytelen elvételétől, de jogalkotásuk révén kötelesek biztosítani az élet hatékony védelmét is, ha szükséges, megelőző intézkedések révén, a kiszolgáltatott vagy veszélyeztetett helyzetben lévők biztonsága érdekében. A bíróság korábbi gyakorlatára hivatkozva azt is leszögezte, hogy az élethez való jogból nem vezethető le – az azzal gyökeres ellentétben álló – halálhoz, vagy az élet harmadik személy kezei által, illetve hatósági közreműködéssel történő szabad elvételéhez való jog.

Ennek ellenére a bíróság döntésében hangsúlyozta azt is, hogy az élet szentsége nem élvez minden esetben automatikus és abszolút elsőbbséget az egyéni autonómiával szemben,

²⁰ *Pretty v. the United Kingdom*, no. 2346/02, ECHR 2002-III.

²¹ *Koch v. Germany*, no. 497/09, 19 July 2012.

²² *Haas v. Switzerland*, no. 31322/07, ECHR 2011.

²³ *Gross v. Switzerland*, no. 67810/10, 14 May 2013.

²⁴ A központi idegrendszer degeneratív betegségében haldokló brit kérelmező, Diane Pretty, a betegség fulladásos halállal végződő fájdalmas és méltatlan végső stádiumára tekintettel önkéntesen akart véget vetni életének, azonban állapotából kifolyólag erre csak férje segítségével lett volna lehetősége. Mivel az angol Suicide Act büntetni rendeli az öngyilkosságban közreműködés szándékos formáit, Diane Pretty kérelmezte a brit királyi főügyésztől, hogy férje mentesülhessen a büntetőjogi jogkövetkezmények alól, amennyiben segítséget nyújt neki. Miután kérelmét a hatóságok elutasították, s fellebbezése is eredménytelen maradt, a strasbourgi bírósághoz fordult az Egyezmény 2. és 8. cikkében foglalt jogának sérelme okán.

A kérelmező ezzel összefüggésben a büntetőjogi tilalom általános jellegének a szükségeshez képest aránytalan voltát kifogásolta, s a bíróság elismerte, hogy a tilalommal valóban korlátozásra kerül a kérelmező magánélet tisztelőben tartásához fűződő joga. Tekintettel azonban arra, hogy „a szabályozás különösen a gyenge, befolyásolható, ezért a saját öngyilkosságukat vagy a más ember öngyilkosságában történő közreműködést a megfelelő ismeretek hiányában visszaautásítani nem képes” személyeket védi, s hogy ilyen ügyekben a vádemeléshez a főügyész egyetértése szükséges, a törvény kivételt nem engedő volta sem tekinthető aránytalannak, vagy rugalmatlannak.

ezért az asszisztált öngyilkosság legalizálása nem vezethet ipso facto jogellenesség megállapításához: az egyéni és a közérdek konfliktusa csak esetről-esetre történő mérlegeléssel oldható fel.²⁵

Döntésével így a bíróság lehetőséget teremtett arra, hogy az élet szentségének elvéhez való viszonyán túl a kérelem az EJEE 8. cikkének vonatkozásában is értékelésre kerülhessen.²⁶

3.2. A Koch v. Germany ügy

A magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog fentebb kifejtett tartalma révén az egyes államoknak lehetősége nyílik az asszisztált öngyilkosság egyes formáinak tilalmazására is. A bíróság *Koch-ügyben* hozott döntéséből azonban kiderült, hogy az államokat a kérelmek elutasításakor minden esetben komoly indokolási kötelezettség terheli. Ulriche Koch ügyében²⁷ az EJEB a 8. cikk eljárásjogi aspektusát vizsgálta.

Az Egyezmény 34. cikkének értelmében csak a jogsérelmet szenvedett fél fordulhat a bírósághoz, döntésével azonban az EJEB precedenst teremtett az áldozat-fogalom újraértelmezésével: elismerte, hogy a kérelmező férj és a jogsérelmet valójában elszenvedett felesége közt fennálló rendkívül szoros kapcsolat olyan státuszba emeli a férfit, amely révén neki is jogában áll az ügyben panaszt emelni.

A bíróság mindemellett azt is megállapította, hogy a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog procedurális aspektusa magában foglalja a kérelmek érdemi vizsgálatához való jogosultságot olyan esetekben is, amikor az anyagi jogosultság meglétét a nemzeti szabályok nem tartalmazzák; egy államnak tehát abban az esetben is kötelessége ténylegesen foglalkozni az üggyel, ha a kérelemre adott nemleges válasz a büntetőjogi szabályokból közvetlenül levezethető.

²⁵ BUZÁS 2014, 478.

²⁶ PRETTY EGYESÜLT KIRÁLYSÁG ELLENI ÜGYE – A 2002. április 29-én kelt ítélet összefoglalása Elektronikus elérhetőség <http://kuria-birosag.hu/hu/ejeb/pretty-egyesult-kiralsag-elleni-ugye-234602> Letöltés ideje: 2016. 11. 27.

²⁷ A német kérelmező Ulriche Koch felesége egy súlyos baleset következtében csaknem teljesen megbénult, mesterséges lélegeztetésre és folyamatos ellátásra szorult, ezért kérelemmel fordult a Szövetségi Gyógyszerészeti- és Gyógyászati Intézethez, hogy halálos dózisú nátrium-pentobarbitál biztosításával segítséghez hozzá a méltóságteljes elmúláshoz. Miután a testület az öngyilkosságban közreműködés németországi tilalmára hivatkozva elutasította kérelmét, az asszony férjével Svájcba utazott, ahol egy eutanázia-társaság segítségével véget vethetett szenvedéseinek. Felesége halálát követően Ulriche Koch a strasbourgi bírósághoz fordult, s benyújtott kérelmében a hazai bíróságok érdemi vizsgálat nélküli elutasító döntésének megalapozatlanságát kifogásolta, s a bíróság végül megállapította a 8. cikkben foglalt, magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog sérelmét.

3.3. A Haas v. Switzerland ügy

A *Haas-ügy*²⁸ kapcsán az EJEB abban a kérdésben határozott, hogy a magánélet tiszteltben tartásához fűződő pozitív állami kötelezettségek keretében a törvényi feltételek fennállásának hiányában is biztosítani köteles-e a halálba segítő gyógyszeradagot az azt kívánó betegnek, az öngyilkosságot orvosi közreműködéssel egyébként lehetővé tévő állam.²⁹

A bíróság az ügyben visszautalt a *Pretty-ügyben* hozott döntésben foglaltakra és elismerte, hogy a halál megválasztásának ideje valóban az egyén magánautonómiájának része, s ehhez kapcsolódik az állam oldaláról a biztonságos körülmények biztosításának kötelezettsége is, nem lehet azonban eltekinteni attól, hogy a szükséges feltételek felelősségteljes meghatározása az egyént is hivatott védeni saját elhamarkodott döntéseinek következményeitől.

Annak kérdésében, hogy egy állam szabályozásával átlépi-e a rendelkezésére álló mérlegelési mozgásteret kereteit a 8. cikkben foglalt joghoz fűződő pozitív kötelezettségének teljesítésekor, az EJEB három szempontot mérlegel. Elsőként, hogy a tagállamok között koránt sincs konszenzus az életvégi döntések szabályozása tekintetében, s az egység hiánya tág kereteket szab a mérlegelés terjedelmének.

Másodszorban, hogy az egyén méltóságteljes öngyilkossághoz fűződő érdeke és az államok intézményes életvédelmi kötelezettségének versenyében az utóbbinak kell elsődlegesen érvényesülnie, s mivel az esetleges feltételek szabása a visszaéléseknek kívánja elejét venni, e cél kellő alapot szolgál az autonómia korlátozásához.

Végül, a büntetőjogi következményekkel való fenyegetés arányosságának tekintetében nem szabad alábecsülni a visszaélések lehetőségét és súlyát egy olyan rendszerben, mely egyébként törvényes lehetőséget teremt az asszisztált öngyilkossághoz.

²⁸ Haas v. Switzerland, no. 31322/07, ECHR 2011

²⁹ Ernst G. Haas 20 éve tartó súlyos bipoláris betegsége következtében úgy érezte, nem élheti tovább méltósággal életét, ezért orvosi segítséggel kívánt véget vetni annak, mivel azonban nem felelt meg az asszisztált öngyilkosság igénybevételéhez Svájcban szükséges feltételeknek, nem kaphatta meg a halálos adag nátrium-pentobarbitál kiváltásához szükséges orvosi receptet. Sikertelen próbálkozásai után a kérelmező az EJEB-hez fordult, hogy a bíróság állapítsa meg a 8. cikkben foglalt jogának sérelmét, ugyanis azzal, hogy nem engedett számára kivételt a recept kiadásához szükséges szigorú orvosi vizsgálatok alól, Svájc megsértette magánéletének tiszteltben tartásához fűződő jogát, melynek részét képezi annak eldöntése, hogy mikor és hogyan érjen véget az élete. A bíróság azonban megállapította, hogy a svájci szabályozás feltételeivel és jogkövetkezményeivel az egyén és köz érdeke között megfelelően kíván egyensúlyt teremteni, ezért nem tekinthető aránytalanul szigorúnak.

Az ügy fontos eredményének számít, hogy míg a Bíróság *Pretty-ügyben* a személyes autonómia elvét a magánélet tiszteletben tartásához fűződő jog mögöttes erkölcsi értékeként értelmezte, addig a *Haas-ügyben* már jogként fogalmazta meg az egyén autonóm döntését halálának idejéről és módjáról.³⁰

3.4. A Gross v. Switzerland ügy

A *Gross-ügyben*³¹ a bíróság leszögezte, hogy az államok jogosultak annak megítélésére, hogy milyen mérvű kockázatot jelent az életvédelemre és a társadalom biztonságának megóvására, s ennek függvényében dönthetnek az asszisztált öngyilkosság törvényi engedélyezése felől. Azonban abban az esetben, ha egy állam lehetőséget nyújt a halálos dózisz szer igénybevételére, kielégítő támasszal is kell szolgálnia a jog terjedelmének világos megítéléséhez.

Az EJEB a kérelmező ügyében a Svájcban megengedett asszisztált öngyilkosságra vonatkozó előírásokat vizsgálta meg, s megállapította, hogy azzal, hogy az csak a végső stádiumban lévő betegekre vonatkozóan fogalmaz meg konkrét előírásokat, sérelmes helyzetet eredményez a gyakorlatban olyan betegek vonatkozásában, akik még nem szenvednek egy betegség halálos szakaszától. A kérelmező egészségi állapotához hasonlóan lévők figyelmen kívül hagyása bizonytalanságot teremt mind az orvosokban, mind a kérelmezőkben, akik számára ez a bizonytalanság a morális előítéletektől való szenvedéssel és jelentős szorongással is társul.³²

Az EJEB asszisztált öngyilkossággal kapcsolatos ítélkezési gyakorlatát áttekintve megállapítható, hogy a strasbourgi bíróság a vonatkozó ügyeket inkább az EJEE-ben foglaltak morális tartalmának feltárásával, semmint jogalapú értelmezésével igyekszik kezelni, s ez a megoldási lehetőségek széles és változatos skáláját eredményezi a kapcsolódó esetjogban.

Az életvégi döntések kapcsán egymással versengő érdekek konfliktusának feloldására az egyezményben biztosított jogok erkölcsi tartalmának feltárása segítséget nyújt az EJEB számára, másfelől azonban a kérdésnek éppen ez a jellegadó sajátossága, hogy a tisztán jog-

³⁰ BUZÁS 2014, 481.

³¹ Gross v. Switzerland, no. 67810/10, 14 May 2013.

³² Az időskorú kérelmező, Alda Gross már évek óta önkéntesül akart véget vetni életének. Habár nem szenvedett halálos kimenetelű betegségben, nem kívánta hátra lévő éveit fizikai és mentális gyengeségében leélni. Sikertelen öngyilkossági kísérletét követően, tartva egy újabb eredménytelen próbálkozás következményeitől, halálos dózisz nátrium-pentobarbitál felírását kérelmezte, orvosi azonban következetesen elutasították igényét: korához képest jó egészségi állapota nem indokolta a halálos szer biztosítását. A kérelmező ügye eljutott a legfőbb svájci bírói fórumok elé, ahol azonban szintén elutasításra került, s a kérelmező végül az EJEB-hez fordult, a testület ügye vonatkozásában pedig megállapította a 8. cikk sérelmét.

alapú érvelés nem eredményez kielégítő válaszokat, tovább fokozza az egység hiányát emellett, hogy a testületnek figyelemmel kell lennie az egyes államokat ezekben a kérdésekben is megillető szűkebb, vagy tágabb mérlegelési mozgástér érvényesülésére is. A strasbourgi bíróság az asszisztált öngyilkosság problémakörével kapcsolatos ítélkezési gyakorlata során az élethez való jog értelmezésekor teret enged az egyéni autonómia tiszteletben tartásához fűződő jog tartalmának feltárására is, ezzel próbálva meg egyensúlyt teremteni a köz- és magánérdek érvényesülése között. A „*margin of appreciation*” doktrínájának engedett tér azonban az egyéni jogok érvényre juttatásának korlátozásához, egyszersmind az életvégi döntések rendkívül változatos megítéléséhez vezet. Amennyiben az EJEB ítélkezési gyakorlata a részes államok közötti konszenzus megteremtésére törekedne, válhatna ténylegesen elismertté az életvégi döntések emberi jogi dimenziója. Ennek megvalósulásával pedig az alapjogok területéről a büntetőjogra térve is könnyebben kaphatnánk választ a kérdésre, hogy ilyen esetekben engedhet-e ez a jogág kivételt az élet védelmének abszolút volta alól.

4. Az öngyilkosságban közreműködés büntetőjogi értékelésének modelljei

Az öngyilkosság kísérlete a modern jogrendszerek döntő többségében a büntetőjog által érintetlen terület. Ennek oka pedig elsődlegesen a tényállásszerűség hiányában keresendő: az emberölés bűncselekményi megfogalmazásából a legtöbb nemzeti szabályozás esetében nem vezethető le az öndestrukció büntetendősége. A jogág ma már világos állásfoglalása ellenére, amelyből következően önálló tényállás formájában alig találunk példát az öngyilkosságra, vitathatatlan, hogy a szuicidum egyike azoknak a magatartásoknak, amelyeket a történelem során a legtöbb morális kétely övezett.³³

A másik ember életének kioltása a jog kialakulásának kezdetétől fogva minden társadalomban büntetendő cselekményként nyert szabályozást, az élet önkezü elvételeének jogi megítélése azonban korszakonként változott, az eltérő megítélésből fakadó gyökeresen szembenálló felfogások pedig nem ritkán párhuzamosan, s egyenlő erővel jelentkeztek.

Az asszisztált öngyilkosság megítélése ma rendkívül változatos képet mutat az egyes nemzetek büntetőjogi szabályozásában is. Az európai országokban kialakuló megoldások sokszínűsége ellenére azonban jól elkülöníthető az értékelési modellek három típusa.³⁴

³³ FILÓ 2009, 230.

³⁴ KLINGER 1995, 3. idézi FILÓ 2009, 283.

1. A legtöbb állam büntető törvénykönyve külön tényállás megfogalmazásával olyan módon rendeli büntetni az öngyilkossághoz kapcsolódó részesi magatartásokat, hogy a büntethetőségnek objektív feltételül támasztja az öngyilkosság tényleges elkövetését vagy megkísérlését.

Ilyen jellegű szabályozásra adnak példát az angol Suicide Act³⁵ és a francia Code Pénal³⁶ mellett a közép-kelet európai államok büntető törvénykönyvei is.

Érdemes néhány szóban kitérni ez utóbbi alcsoport nemzeteinek az öngyilkosságban közreműködéshez való viszonyára. Szembetűnő ugyanis, hogy az osztrák,³⁷ a cseh,³⁸ a szlovák³⁹ és a hatályos magyar szabályozásban is a kiugróan magas büntetési tételkeretet szabó modell terjedt el.⁴⁰ Jogirodalmi álláspontok szerint ennek magyarázata a történetileg összefonódó jogfejlődés mellett az öngyilkosság ezekben az államokban uralkodó megítélésére vezethető vissza, amelyben pedig szerepe lehet az ebben a régióban rendkívül nagy tekintélyt jelentő bécsi pszichológus, Erwin Ringel preszuicidális-szindróma elnevezésű koncepciójának.^{41;42} Ennek keretében Ringel megmagyarázza, hogy bizonyos pszichopatológiai állapotok illetve élethelyzetek miatt eredményezik nagyobb valószínűséggel az öngyilkos-

³⁵ "A person who aids, abets, counsels or procures the suicide of another, or an attempt by another to commit suicide, shall be liable on conviction on indictment to imprisonment for a term not exceeding fourteen years." / Aki más öngyilkosságának elkövetéséhez segítséget nyújt, arra felbújt, abban tanácsot ad vagy azt előidézi, tízennégy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. [Suicide Act 1961 s. 2. (1)] (Saját fordítás.)

³⁶ „Le fait de provoquer au suicide d'autrui est puni de trois ans d'emprisonnement et de 45 000 € d'amende lorsque la provocation a été suivie du suicide ou d'une tentative de suicide." / Aki más öngyilkosságának elkövetésében közreműködik, három évig terjedő szabadságvesztéssel és 45 000,- EUR pénzbírsággal büntetendő, ha az öngyilkosságot elkövetik, vagy megkísérlik. (Code Penal 223-13 §) (Saját fordítás.)

³⁷ „Wer einen anderen dazu verleitet, sich selbst zu töten, oder ihm dazu Hilfe leistet, ist mit Freiheitsstrafe von sechs Monaten bis zu fünf Jahren zu bestrafen." / Aki mást öngyilkosságra rábír, vagy az elkövetéséhez segítséget nyújt, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (öStGB 78. §) (Saját fordítás.)

³⁸ 11/2009 Sb. Trestní Zákoník § 154

³⁹ 300/2005 Trestný Zákon § 230

⁴⁰ BRUCKMÜLLER 2016, 89.

⁴¹ RINGEL 1959, 7. idézi FILÓ 2009. 260.

⁴² RINGEL szerint az öngyilkosságot ugyan különböző lélektani problémák válthatják ki, azonban minden eset azonos megelőző lélektani konstellációra vezethető vissza, amely maga az öngyilkosság előtti szindróma, melynek három lényegi jegye, a (1) fokozódó dinamikus beszűkülés, melynek végén az öngyilkos számára már csak az éljek - ne éljek kérdés áll fenn, s saját problémamegoldó eszközeinek sincs birtokában. (2) az agresszivitás gátlódása, és a (3) fantáziavilágba való menekülés.

ságot.⁴³ Elméletében leírja a cselekményt megelőző lelkiállapot jellegzetességeit, s ezzel kizárja a szabad akaratral elkövetett öngyilkosság lehetőségét.⁴⁴

2. Más államok büntetőjoga szubjektív feltételhez köti az öngyilkosságban közreműködés büntethetőségét, így a tényállás megköveteli, hogy a közreműködő személyt cselekménye véghezvitelekor önös érdek vezérelje, altruista indokból azonban a törvény megbocsáthatónak tartja a más ember halálában való segítségnyújtás.⁴⁵

Ilyen szabályozásra nyújt példát Svájc büntető törvénykönyvének 115. §-a,⁴⁶ noha a vonatkozó jogirodalom leszögezi, hogy a büntetőjogi alapelvekből a részesi magatartások büntetlensége következne, tekintettel azonban a védett jogtárgy jellegére, a jogalkotó alkalmazza a fentebb már említett szűkítő szabályt.⁴⁷ Ez a megengedő normakörnyezet az asszisztált öngyilkosság egy speciális formájának elterjedésére teremtett lehetőséget: Svájcban nem orvosok, hanem különböző egyesületekben dolgozó önkéntesek működnek közre az öngyilkosságok végrehajtásánál.⁴⁸

A vonatkozó jogirodalom hangsúlyozza, hogy a kérdéses esetekben az öngyilkosoknak ítélőképességük birtokában kell lenniük, amennyiben ez hiányzik, a közreműködő felelőségét a bíróság a svájci Btk. 114. szakaszában foglalt kívánságra való ölésért állapítja meg. Az ítélőképesség meglétének vizsgálatához a svájci polgári törvénykönyv normatív definíciója szolgált alapot,⁴⁹ azonban a tényleges bizonyítás a gyakorlatban összetett problémákat vet fel.

Jelen dolgozatnak nem tárgya az eutanázia problémakörébe tartozó kérdésekbe bocsátkozni, fontos azonban megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy az öngyilkosságban közreműködés kapcsán induló büntetőeljárások száma elenyésző, a svájci szabályozásban

⁴³ „Az öngyilkosság betegség, csak a legritkább esetben nem az, (...) csak akkor harcolhatunk ellene eredményesen, ha ezt a tényt felismerjük.” RINGEL 1959, 7. idézi FILÓ 2009, 260.

⁴⁴ RINGEL 1995, 210.

⁴⁵ BUDA 2001, 36.

⁴⁶ „Wer aus selbstsüchtigen Beweggründen jemanden zum Selbstmorde verleitet oder ihm dazu Hilfe leistet, wird, wenn der Selbstmord ausgeführt oder versucht wurde, mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren.” / Aki más önös érdekből öngyilkosságra rábír, vagy az öngyilkosság elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik, vagy elkövetik öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (Saját fordítás.)

⁴⁷ LOPES 2015, 181-186.

⁴⁸ HEGEDŰS: Létezik-e jó halál? Elektronikus elérhetőség:

http://lib.semmelweis.hu/sepul/pdf/2012/a175/Letoltés_ideje:2016.11.27

⁴⁹ A svájci Zivilgesetzbuch 16.cikke szerint az nem minősül ítélőképesnek, akinek ésszerű cselekvésre való képességét gyermekkor, elmebetegség vagy szellemi leépülés kizárja. FILÓ 2009, 186.

tükröződő jogpolitikai hozzáállás a támogatói oldal számára jelentős háttérrel szolgált az e kérdéskörrel (az eutanáziával) kapcsolatos vitákban.⁵⁰

3. Az asszisztált öngyilkosság megítélésének harmadik európai modelljéhez tartozó államok, elsősorban a részesség járulékoság jellegére hivatkozva kizárják az öngyilkosságban közreműködés büntethetőségét. E harmadik típusú hozzáállást tanúsítja például Belgium és Luxemburg⁵¹ jogrendszere, s Németország is. A német büntetőkódexben tükröződő felfogás szerint, tekintettel arra, hogy az öngyilkosság nem valósít meg bűncselekményi tényállást, az abban való közreműködés, a részesség járulékos jellege szerint, hivatkozási alap hiányában szintén nem büntethető, abban az esetben, ha az életének véget vetni vágyó az öngyilkosságot szabad akaratából követi el.⁵²

A következő egységben a fent ismertetett értékelési modellekre példát adó államokként, az öngyilkosságban közreműködést önálló törvényi tényállással büntetni rendelő országok közül az angol példát, míg ugyanezen cselekmény büntethetőségét kizáró nemzeteké közül a németországi szabályozás néhány aspektusát mutatom be részletesebben.

4.1. Az öngyilkosság helye a common law rendszerében

Ugyan a törvény a szó szoros értelmében már nem érhetne utol, az öngyilkosságot elkövető tette nem maradt következmények nélkül a common law szerint. Bűncselekménynek számított, mely a vagyon elvesztését eredményezte, s ha az öngyilkosság megkísérlése nem járt sikerrel, a felelősség csak súlyosbodott. Ez utóbbi esetben a common law elvei alapján az elkövető sikertelen öngyilkossági kísérlet vétsége miatt felelt, s ha élete kioltására irányuló próbálkozásának más is áldozatul esett, a „*transferred malice*”, azaz az elvétel doktrínája alapján gyilkosságban is bűnös volt.^{53,54}

Noha az öngyilkosság maga nem számított a legsúlyosabb bűncselekmények közé, az elkövetőt mégis az ölék szándéka vezette, s az, aki más öngyilkossági kísérletében közreműködött, részesként gyilkosságért felelt. Ugyanígy az öngyilkos megállapodások túlélője,

⁵⁰ TAG 2016, 73.

⁵¹ FARKAS: Amikor minden más jog megszűnik. Az élethez való jog határai. Elektronikus elérhetőség: http://midra.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/displayContent?docId=20007&secId=13996 Letöltés ideje: 2016. 11. 27.

⁵² FILÓ 2002, 479.

⁵³ ORMEROD – LAIRD 2011, 677.

⁵⁴ Az angol jog hagyományosan megkülönbözteti egymástól a gyilkosság és az emberölés cselekményét. A gyilkosság (murder) esetében a szándék más megölésére irányul, míg szándékos emberölés (voluntary manslaughter) esetén a gyilkosság vádja ugyan szintén bizonyított, azonban valamely enyhítő körülmény fennállása is megállapítható. ORMEROD – LAIRD 2011, 680.

noha ténylegesen nem ölt, a megállapodás többi résztvevőjének halála okán gyilkosságban volt bűnsegéd.⁵⁵

Az 1961-es Suicide Act elfogadásával az angol jog rendszerében az öngyilkosság, csakúgy, mint annak sikertelen megkísérlése, megszűnt bűncselekménynek lenni – abban az esetben, ha az elkövető kísérlete során megölt valakit, a gyilkosság és az emberölés általános szabályai szerint felelt tetteért.⁵⁶ A bűncselekmény eltörlésének hátterében elsősorban az állt, hogy sikeres kísérlet esetén a büntetés értelemszerűen már nem ért a bűnös nyomába, így nem is bírhatott elrettentő erővel, ezért a szankció az esetek többségében csak a gyászoló hozzátartozók helyzetét nehezítette tovább. A másik oldalról a törvény arra az évek óta fennálló gyakorlatra is reagált, amely szerint az eljárás általában csak a vádlott védelmének érdekében indult meg, ha a hozzátartozók nem nyújtottak neki segítséget.

A Suicide Act 2. cikke⁵⁷ ezzel egyidejűleg bevezette az öngyilkosságban közreműködés bűncselekményét, ami számos elméleti problémát vetett fel. A tényállás szövegébe foglalt támogat, felbújt és segítséget ad kifejezések a bűncselekményben való részességet, ez esetben azonban a bűncselekmény elkövetési magatartását, így a tettesi cselekményt voltak hivatottak kifejezni.⁵⁸

Az öngyilkosságban közreműködés egyike azon bűncselekményeknek, amelyek megvalósulási formái a morális felelősség csaknem valamennyi szintjén megragadhatók, ezért annak érdekében, hogy az egyes esetek megítélése következetességet mutasson, az eljárás megindítását a törvény a főügyész egyetértéséhez kötötte. A fent már részletesen ismertetett *Pretty v. United Kingdom* ügyben⁵⁹ a brit főügyész nem engedélyezett előzetes mentességet a vádemelés alól öngyilkosságban közreműködés esetére a gyógyíthatatlan betegségben szenvedő kérelmező férjének. Az angol joggyakorlat szempontjából a már ismertetetteken túl fontos rögzíteni a strasbourgi bíróságnak az ügyben tett azon megállapítását, hogy az élethez való jogból nem vezethető le, hogy az államnak engedélyeznie kellene az öngyilkosságban közreműködést még arra való tekintettel sem, hogy enélkül a betegnek rendkívüli szenvedéssel járó halállal kell szembenéznie. A bíróság azt is leszögezte továbbá, hogy az öngyilkosságban közreműködés megítélésekor nem tehető különbség a más segítsége

⁵⁵ ORMEROD – LAIRD 2011, 687.

⁵⁶ ORMEROD – LAIRD 2011, 688.

⁵⁷ “A person who aids, abets, counsels or procures the suicide of another, or an attempt by another to commit suicide, shall be liable on conviction on indictment to imprisonment for a term not exceeding fourteen years.”

⁵⁸ [2005] ALL ER (D) 339 (Mar); [2005] EWCA Crim 819.

⁵⁹ R (Pretty) v DPP [2002] 1. ALL ER

nélkül is elkövetésre képes illetve nem képes áldozat között, mert egy ilyen gyakorlat könnyen bizonytalanná tehetné az emberi élet védelmét.

Más megközelítést igényel, azonban szintén a bírói gyakorlat munkálta ki az Egyesült Királyságban a betegek beavatkozás visszautasításához való jogát. Az ebben a kérdésben precedens értékű ügyben⁶⁰ egy nyaktól lefelé teljesen megbénult beteg kérte életminőségének elviselhetetlenségére és a gyógyulás reményének hiányára hivatkozva az őt mesterségesen életben tartó gépek kikapcsolását. A kezelő kórház az etikai kódex megsértésére hivatkozva visszautasította többszöri kérését, strasbourggi beadványát követően azonban a bíróság elismerte passzív eutanáziához való jogát. A döntés tükrében így nem minősül öngyilkosságban közreműködésnek, ha az orvos eleget tesz a belátási képessége birtokában lévő nagykorú életmentő vagy életfenntartó kezelést elutasító kérésének.⁶¹

A beteg életéről való döntés az etikai, társadalmi, erkölcsi, érzelmi és szociális körülmények legszélesebb mérlegelését igényli, amelynek esszenciális eleme a beteg akaratának legpontosabb megismerése, arra az esetre, ha lehetősége van egy életfenntartó kezelés igénybevételére vagy elutasítására.

A következő esetben⁶² az idegrendszer progresszív degeneratív betegségében szenvedő beteg azért fordult a bírósághoz, mert véleménye az Általános Orvosi Tanács vonatkozó iránymutatása nem biztosított megfelelő védelmet azoknak a hozzá hasonló betegségben szenvedőknek beszéd- és mozgáskészségük teljes leépülésének időszakára, akik előzetes jognyilatkozatot akarnak tenni egy életfenntartó kezelésre vonatkozóan.

A bíróság kimondta, hogy amennyiben a belátási képessége birtokában lévő beteg az ilyen kezelés igénybevételére vagy elutasítására vonatkozóan előzetesen érvényes jognyilatkozatot tesz, orvosainak azt kötelező irányadónak tekinteni akkor is, ha a páciens már nem képes többé kommunikálni kívánságát. A bíróság állásfoglalása így bátorítólag hathat a betegek előzetes akaratnyilvánítására, s ebből a szempontból jelentősége vitathatatlan.

A vonatkozó angol joggyakorlat szempontjából nem maradhat végül említés nélkül az a probléma sem, amely elé a külföldön, elsősorban Svájcban működő eutanázia-klinikák kérdése állítja a jogalkalmazót. A Suicide Act. 2. cikkének értelmében felesége öngyilkosságában működött közre az a férfi, aki minden szükséges intézkedést megtett és segítséget megadott annak érdekében, hogy gyógyíthatatlan betegségben szenvedő feleségét annak kérésére eljuttassa Svájcba. A jogszabály szerint megindítható lett volna az eljárás a férfi

⁶⁰ Re B [2002] 2 ALL ER 449

⁶¹ SANDERS 2016, 50.

⁶² Re B (Consent to Treatment) [2002] 2 ALL ER 449.

ellen, a bíróság azonban kimondta, hogy noha a férfi magatartása törvénybe ütközött, eljárás alá vonásához nem fűződött közérdek.⁶³

Annak ellenére azonban, hogy az enyhébb felelősségi forma törvénybe iktatása nem nélkülözi a racionális érveket, s néhány reformirányzat egyértelműen támogatja is ennek létrehozását, az erre irányuló kísérletek mindeddig eredménytelenek maradtak.⁶⁴ Az angol szabályozás nem nyújt lehetőséget az aktív eutanáziára, és az áldozat saját érdekében történő halálba segítésének más formáit is elutasítja, noha kutatások alapján a közvélemény megítélése szerint szintén az emberölés legenyhébben minősülő esete, ha az áldozatok kívánsága a halálra egyértelműen bizonyítható.⁶⁵

Nem a Suicide Act, hanem egy korábbi törvény, az 1957-es Homicide Act 4. cikke szabályozza, ha valaki öngyilkos megállapodásban vesz részt.⁶⁶ A törvény a provokáció és a beszámítási képesség korlátozottsága mellett a „*voluntary manslaughter*” megállapíthatóságához szükséges speciális enyhítő körülmények egyikeként tartja számon, ezért enyhébben, emberölésként és nem gyilkossággént kell értékelni, ha valaki egy ilyen egyezség keretében, saját maga halálát is kívánva megöli a másikat, ő maga végül mégis életben marad.

A „*suicide pact*” a törvény értelmében tehát olyan megállapodás két vagy több személy között, amelynek célja mindannyiuk halála, attól függetlenül, hogy valamennyien a saját életüket oltják-e ki; a túlélő tette azonban csak abban az esetben esik enyhébb megítélés alá, ha bizonyítja, hogy az egyezséghez valóban saját halálának szándékával csatlakozott. Sikeres bizonyítás esetén az a körülmény is figyelmen kívül marad, amiért végül nem ölte meg magát.⁶⁷

Az öngyilkos megállapodás keretében elkövetett emberölés, az emberi élet kioltásának egyetlen olyan esete, amelynél az áldozat hozzájárulása értékelendő szempontként érvényesülhet. Éppen e sajátossága révén azonban, az enyhítő körülmény léte elméleti és gyakorlati problémák sorát veti fel. A Law Commission elsődleges, morális problémaként említi, hogy az enyhítő körülmény alkalmazhatósága egy mindenféle erkölcsi alapot nél-

⁶³ [2004] EWHC 2817 (Fam.)

⁶⁴ ORMEROD – LAIRD 2011, 690.

⁶⁵ ORMEROD – LAIRD 2011, 690.

⁶⁶ „It shall be manslaughter, and shall not be murder, for a person acting in pursuance of a suicide pact between him and another to kill the other or be a party to the other being killed by a third person.” / Emberölést és nem gyilkosságot követ el, aki megállapodás alapján öli meg a másikat, vagy közreműködik egy harmadik személy általi megölésében. (Saját fordítás.)

⁶⁷ ORMEROD – LAIRD 2011, 671.

különböző ígéretre épül: az elkövetőre, arra nézve, hogy ő maga is öngyilkosságot fog elkövetni, s mint ilyen töri át azt az általános szabályt, amely szerint a sértett beleegyezése nem mentesítheti a tettest.⁶⁸

Távolabbi problémát generál a gyakorlatban, ha az elkövető, annak kívánságára megöli halálos betegségben szenvedő hozzátartozóját, majd magával is megpróbál végezni, anélkül azonban, hogy az áldozatot életében beavatta volna szándékába. Előzetes megállapodás hiányában a törvény szerint gyilkosságért felelne, a kialakult gyakorlat alapján azonban a bíróság beszámítási képességének korlátozottságaként ismeri el az áldozat elvesztése okán kialakult reaktív depressziót.⁶⁹ A jogi problémát ebben az esetben az veti fel, hogy ez nem feleltethető meg az olyan rendellenes elmeműködésnek, ami a beszámítási képesség korlátozottságának feltétele, a gyakorlat azonban arra kényszerül, hogy e problémát figyelmen kívül hagyja, a hozzátartozó tettének kedvezőbb megítélése érdekében.

Végül az enyhítő körülmény olyan esetekre is kiterjedhet, amelyek egyértelműen kívül esnek a jogalkotói szándékon. A Law Commission szélsőséges példájában⁷⁰ a terrorista elkövetők a rendőrséggel folytatott tűzharc során megegyeznek, hogy miután egyikük megöli a másikat, egy pokolgép segítségével magával és az üldöző rendőrökkel is végez. Azonban miután társát lelőtte, a második terroristát feltartóztatják. A példa szemléletesen mutat rá, hogy az áldozat beleegyezése rendkívül bizonytalan talaj a gyilkosság emberöléssé redukálásához, hiszen az említett esetben nyilvánvalóan nem lehet helyénvaló az enyhítő körülmény alkalmazása.⁷¹

Mindezek alapján a testület javaslatot tett az öngyilkos megállapodásban való részvétel, mint enyhítő körülmény ideiglenes megszüntetésére, és véleményében rámutatott, hogy célravezetőbb lenne egységesen a beszámítási képesség korlátozottsága alapján megítélni mindazokat az eseteket, amelyek az előbbi védelme alá tartoznak, illetve a fent említetteknek megfelelően oda kellene tartozniuk. Ez a megoldás egyidejűleg kizárná az enyhébb megítélés lehetőségét azokban az esetekben, amelyekben alaptalanul nyílik lehetőség a „suicide pact”-re mint enyhítő körülményre való hivatkozásra.

⁶⁸ LCP 177.

⁶⁹ ORMEROD – LAIRD 2011, 672.

⁷⁰ LCP.177.

⁷¹ LCP 177 (overview) 2.31-2.33, 4.19, 4.23-27, 5.91-5.97

4.2. Az öngyilkosságban közreműködés büntetendőségének német modellje

Az öngyilkosságban közreműködés megítélésének fent már ismertetett harmadik modelljéhez tartozó államok szabályozásukban lemondanak e cselekmény formáinak büntetőjogi fenyegetéséről, ebből következően az e modellt reprezentáló német jogrendszerben sem találunk önálló büntetőjogi tényállást az élet önkéntes kioltásához kapcsolódó részesi magatartásokra. E sajátosság miatt az előzőekben már ismertetett angol szabályozáshoz képest más megközelítés szükségeltetik az itt húzódó felfogás alakulásának áttekintéséhez.

Ezt a speciális irányt a sértett beleegyezése – mint büntethetőséget illetve tényállásszerűséget kizáró ok szerepe – jelöli ki, amely a német jogban, az öngyilkosságban való közreműködés kérdéseinek megítélésénél központi szerephez jut, s azon belül az eutanázia formájában megvalósuló asszisztált öngyilkosság kapcsán kialakuló viták alapját is képezi.⁷²

A német megoldás további sajátosságát adja, hogy (ahogyan már az 1871-es birodalmi büntető törvénykönyv sem) a hatályos szövetségi büntetőkódex nem tartalmaz általános részi rendelkezést a sértett beleegyezésének a cselekmény materiális jogellenességét kizáró körülményére, hanem azt az egyes különös részi tényállásokhoz kapcsolódóan szabályozza, s annak valós tartalma inkább a jogirodalomban kibontakozó viták mentén alakult ki.⁷³

A sértetti beleegyezés büntethetőséget kizáró hatása az egyén önrendelkezési jogának elismerését jelenti, amelynek önrendelkezési eleméből fakadóan a sértett olyan bűncselekmény elkövetéséhez járul hozzá, amely saját akaratának is megfelel.⁷⁴ Tényként rögzíthető azonban, hogy az állami büntetőhatalom megszilárdulását követően egyetlen jogrendszer sem enged általános érvénnyel teret a sértetti beleegyezés büntethetőséget kizáró hatásának. Az EJEB gyakorlatában a sértetti beleegyezés büntethetőséget kizáró oka az EJEE 8. cikkében foglalt önrendelkezéshez való jogból kerül levezetésre. Ennek fentebb már ismertetett korlátozhatósága veti fel a kérdést, hogy az állam mely esetekben szabhat oly módon keretet az egyén önrendelkezési jogának, hogy a sértett beleegyezésének büntethetőséget kizáró okát figyelmen kívül hagyja, s teret enged a formálisan jogellenes cselekmény elkövetőjének megbüntetésére.⁷⁵ A válasz abban szögezhető le, hogy a sértett beleegyezésének tekintetében az egyes nemzeti jogalkotó attól függően adhat lehetőséget a büntethetőség

⁷² NÉMETH: A sértett beleegyezése a büntetőjogban.

Elektronikus elérhetőség: http://www.sze.hu/~smuk/DoktoriIskola/Fokozatszerzes/NemethI/nemeth_dissz.pdf Letöltés ideje: 2016. 11. 27.

⁷³ FILÓ 2004, 747.

⁷⁴ NÉMETH 2012, 60.

⁷⁵ NÉMETH 2010, 39-55.

kizárásának, hogy milyen lényegyet tulajdonít a beleegyezésen alapuló, formálisan jogellenes cselekmény által sértett védett jogi tárgynak.

A német modellben e tételnek megfelelően jelenik meg tehát, hogy a materiális jogellenesség elvetését nem legitimálhatja minden esetben az egyén önrendelkezési joga. Németh Imre szerint a beleegyezés legitimációját érintő tényezők négy csoportja különíthető el,⁷⁶ melyek közül az egyéni-, illetve közösségi jogi tárgyak megkülönböztetéséből az kerül levezetésre, hogy a sértett csak akkor, és csak olyan mértékben egyezhet bele a jogsértésbe, amennyiben kizárólagos rendelkezési joga van az érintett jogtárgy tekintetében. Filó Mihály a kérdéssel kapcsolatos német jogelméletet alaposan feldolgozó tanulmánya szerint az önrendelkezési jogból az következik, hogy míg az individuális jogi tárgyak felett az egyén alapvetően szabadon rendelkezhet, addig a tisztán közösségi, vagy egyéni jogi tárgyakkal vegyes közösségi jogi tárgyak felett a jogsértésbe való beleegyezés kizárt.⁷⁷

Németországban a rendelkezési jog legjelentősebb korlátját ezek alapján a büntető törvénykönyv 216. §-a által szabályozott „kívánságra ölés” bűncselekményi tényállása⁷⁸ képezi, amely deklarálja, hogy a szándékos emberölésbe való beleegyezés nem zárhatja ki a legfontosabb védendő jogi tárgy ellen irányuló cselekmény materiális jogellenességét, mert az emberi élet nem tekinthető kizárólagosan az egyén érdekkörébe esőnek, hanem az egész társadalom első számú alapértékét képezi. Az állam objektív életvédelmi kötelezettsége ezért nem szorulhat háttérbe a sértetti beleegyezés következtében sem. Az elkövető motívumait és a sértett szabad akaratát értékelve a jogalkotó ugyan a szándékos emberölés alapesetéhez képest az e tényállást kimerítő tettet enyhébben rendeli büntetni, azonban a sértett „kifejezett” és határozott kívánsága életének elvételére sem szüntetheti meg az ölési cselekmény jogellenességét. A jogalkalmazó számára a gyakorlatban a kívánságra ölés bűncselekményi tényállásának megállapításánál az elkövető cselekményének az öngyilkosságban való büntetlen részesi magatartásoktól való biztonságos elhatárolása jelent problémát.

A német büntetőjog-tudomány a járulékosági elv alapján az közreműködést nem tekintheti büntetendőnek, a hatályos német kódex 27. §-a ugyanis az elkövető szándékos bűncselekményét szabja előfeltételül a részesi magatartások megállapíthatóságának. Mivel

⁷⁶ „Egyrészt (a) a beleegyezés jogellenességet vagy tényállásszerűséget kizáró jellege, másrészt (b) a jogi tárgy és az önrendelkezés egymáshoz való viszonyának jogi megítélése, harmadrészt (c) az egyéni-, illetve közösségi jogi tárgyak megkülönböztetése, végül pedig (d) a beleegyezéssel érintett büntetni rendelt cselekmény elemi normákat (jó erkölcsöt) sértő vagy másík oldalról pusztán adminisztratív rendelkezéseket áthágó jellege határozza meg a beleegyezés elfogadhatóságát.” NÉMETH 2010, 39-55.

⁷⁷ FILÓ 2004, 752.

maga az öngyilkosság sem valósít meg bűncselekményi tényállást, az abban való közreműködés büntetését szintén nem tartja indokoltnak a jogalkotó abban az esetben, ha az életének véget vetni vágyó az öngyilkosságot szabad akaratából követi el. A német modell esetében ez utóbbi fordulat jelenti a felfogás legkérdésesebb pontját, hiszen a német büntetőjog-tudománynak a következetes joggyakorlat érdekében meg kell találnia azokat a kritériumokat, amelyek alapján a szabad akarat megléte akár visszamenőlegesen is biztonsággal megállapítható. Az öngyilkos szabad cselekvésének hiányában ugyanis a tettét segítő cselekménye már közvetett tettesként elkövetett emberölésként közelítendő meg.⁷⁹ A német jogtudományban ezzel kapcsolatban három nézet érvényesül: a kisebbségben maradó első szerint a szabad akarat megállapíthatóságához elegendő, ha az egyén akaratának kinyilvánításakor beszámítási képességének birtokában van. Szigorúbb feltételt támaszt ehhez képest azon felfogás, mely ehhez a természetes belátási-, és ítélőképesség meglétét követeli meg, míg a legszigorúbb nézet az előbbiek mellett az akarat komoly és kifejezett voltát is feltételül támasztja.⁸⁰

Közvetett tettesként elkövetett emberölés megállapításának lehetőségéről van szó például abban az esetben, ha az öngyilkos valamilyen tévedés alapján fordul maga ellen, s ezt a tettes kihasználja, ilyenkor ugyanis nem lehet szó az öngyilkosságot elkövető szabad akaratának fennállásáról.⁸¹ Ugyanennek kapcsán került kimunkálásra a német ítélkezési gyakorlat azon álláspontja is, hogy a súlyos fájdalomtól szenvedő, de beszámítható beteg más segítségével történő öngyilkossága a felelős önveszélyeztetés körébe esik, amennyiben a sértett cselekménye következményeivel és kockázataival tisztában van.⁸²

E két példán túl az ítélkezési gyakorlat egyre több, a kérdéskörrel kapcsolatos szituációra vonatkozóan fogalmaz meg válaszokat, a szabad akarattal elkövetett öngyilkosság jelentésének pontos meghatározása mindazonáltal kétséget kizáróan komoly és felelősségteljes feladatot ró a jogalkalmazásra.

⁷⁸ „Aki mást annak határozott és kifejezett kívánságára öl meg, 6 hónaptól 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁷⁹ FILÓ 2004, 754.

⁸⁰ FILÓ 2009, 264.

⁸¹ A Sirius-ügyben az elkövető az áldozatot abban a hiszemben tartotta, hogy a Sirius-ról származik, ezért új testet adhat neki, ha öngyilkosságot követ el, feltéve, hogy az elkövetés előtt bizonyos összegű életbiztosítást köt, melynek kedvezményezettjeként az elkövetőt jelöli meg. A Bundesgerichtshof szerint szabad akarat fennállásáról ebben az esetben nem lehet beszélni. FILÓ 2009, 289.

⁸² A Német Legfelsőbb Bíróság szerint nem terhelte felelősség azt a közreműködőt, aki heroint bocsátott a sértett rendelkezésére, majd mindketten beadták maguknak a szert. A bíróság álláspontja szerint a sértett felelős döntésével átvette a felelősséget a közreműködőtől. FILÓ 2009, 290.

5. Az öngyilkosságban közreműködés a magyar büntetőjogi gondolkodásban

5.1. Történeti visszatekintés

Az öngyilkosságban közreműködés büntetőjogi megítélését objektív feltételhez kapcsoló államok csoportján belül, a fentebb említetteknek megfelelően a cselekményt kiemelkedő szigorúsággal szemlélő kelet-európai alcsoport képviselőjeként mutatom be munkám következő részében hazai szabályozásunk jellegzetességeit, fejlődését és a koncepció kapcsán felmerülő eltérő jogirodalmi álláspontokat, vitás elemeket.

Hazánk jogfejlődése követte az európai jogi gondolkodást: az öngyilkos magatartásának megítélése korszakonként változott, s a felvilágosodás eszméinek beszívargása nyomán az európai tendencia tükrében megkésve ugyan, de a magyar büntetőpolitika is lemondott e cselekmény üldözéséről.⁸³ Az öngyilkosságban közreműködő büntetendőségének elve azonban makacsul tartotta magát az idők folyamán.

Míg a régi magyar büntetőjogban sem az öngyilkosság, sem annak kísérlete nem minősült bűncselekménynek⁸⁴, a kánonjogi gondolkodás térnyerésével az egyházi szankciókon kívül, polgári jogi következményekkel is számolnia kellett az öngyilkosságot megkísérlőnek és családjának.⁸⁵ 1791-től a világi törvények már hazánkban sem büntették e magatartást,⁸⁶ az igazi változás azonban csak a Csemegi-kódex néven híressé vált büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvénycikk hatályba lépésével történt meg, ez ugyanis már semmilyen szankciót nem fűzött következményként az öngyilkos személy tettehez.⁸⁷ Az öngyilkosság kapcsán jelentkező enyhülő tendencia sem hozott azonban törést a felbujtó vagy segítséget nyújtó személy felelősségre vonásának elvében.

⁸³ FILÓ-MOLNÁR G. 2006, 40.

⁸⁴ BATÓ 2013, 74.

⁸⁵ Az egyház megtagadta az öngyilkostól az eltemetetés egyházi szertartását, a polgári jogi szabályok pedig a tetem hóhér általi elégetése mellett az elkövető hagyatéka egyharmadának elkobzását is elrendelték; e hátrányos jogkövetkezmények alól pedig csak az elkövetéskor fennálló elmezavar bizonyítása jelenthetett mentesülést. BELOVICS 2014, 200.

⁸⁶ A hazánkban 1852-ben hatályba léptetett osztrák büntető törvénykönyvben azonban még súlyos kihágásként szerepelt az öngyilkosság megkísérlése. FILÓ-MOLNÁR G. 2006, 40.

⁸⁷ Angyal Pál érvelése szerint amennyiben az öngyilkosság eredményes, nincs olyan személy, akit a büntetőjog felelősségre vonhatna, sikertelenség esetén a büntetéstől pedig azért kell eltekinteni, mert a) az öngyilkos nyilvánvalóan beszámíthatatlan, b) az élet önkezü elvétele nem jogtalan, c) az öngyilkos saját életéhez való jogáról mond le, d) a büntetőpolitikai okok szintén ez ellen szólnak. ANGAL 1928, 63-68. idézi BELOVICS 2014, 202.

⁸⁸ BELOVICS 2014.

A Csemegi-kódex 283. § (1) bekezdése alapján három évig terjedő fogházzal volt büntetendő az, aki valakit öngyilkosságra rábír, vagy e célra eszközöket szolgáltatott. A törvény miniszteri indokolása nem hagyja figyelmen kívül, hogy a tényállás megalkotása a részesség járulékos jellegének⁸⁸ ellentmond, azonban az indokolás szövege szerint, „ha összeütközésbe jő valamely elv az élet valamely szükségével: a gyakorlati törvényhozó választása nem lehet kétséges” – a jogalkotó nem tartotta igazolhatónak az öngyilkosságban közreműködés büntetlenségét dogmatikai érvekre hivatkozással.

A törvény e paragrafus második bekezdésében szabályozta a jogirodalomban⁸⁹ „amerikai párba” néven elhíresült tényállást,⁹⁰ melyet a kódex miniszteri indokolása az öngyilkosságra való kölcsönös felbujtással tekintett analógiába állíthatónak.^{91;92}

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény miniszteri indokolása szerint „az öngyilkosság a szocialista erkölccsel ellentétes (...), olyan társadalomra veszélyes cselekmény, amely csak azért nem büntethető, mert vele szemben a büntetés céljai nem valósulhatnak meg. Ennélfogva az öngyilkosság értékelésével a legteljesebb összhangban van a közreműködés pönalizálása.”⁹³

Az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) továbbra is fenntartotta a közreműködés alapeseti tényállását,⁹⁴ de már nem határozott meg a bűncselekményhez kapcsolódó minősített eseteket.⁹⁵ A hatályos szabályozás felé vezető döntő lépést azonban a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény következtében tette meg a jogalkotó. A módosító javaslat a gyermekek fokozottabb büntetőjogi védelmének égisze alatt kiegészítette a régi Btk. 166. §-ába ütköző emberölés tényállását. Ennek alapján a törvény emberölés alapeset-

⁸⁹ EDVI 1909, 284.

⁹⁰ A tényállás büntetőjogi megítélése a korban nagy port kavart. Megvalósításának lényege szerint, két személy arra vonatkozóan köt egyezséget, hogy a sorshúzás döntse el, közülük bizonyos időn belül melyikük legyen öngyilkos, s egyikük az öngyilkosság elkövetését legalább megkísérli. A tényállásra vonatkozó jogirodalomban hangsúlyosak azon vélemények, melyek szerint helytelen az amerikai párbajt öngyilkosságra rábírásnak minősíteni, hiszen ilyen esetekben az öngyilkosság a felek között lévő egyszerű megállapodásban foglaltak következménye. BELOVICS 2014.

⁹¹ 1878. évi V. törvény miniszteri indokolása

⁹² KIS 2006, 513.

⁹³ 1961. évi V. törvény miniszteri indokolása

⁹⁴ 168. § (1) „Aki mászt öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

⁹⁵ BÉRCES 2015, 3.

tének tetteseként rendelte felelősségre vonni azt, aki 14. életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá öngyilkosságra, ha az öngyilkosságot el is követik.

A 2013. július 1-jén hatályba lépett, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban Btk.) a régi Btk. által bevezetett alapeseti tényállás fenntartásával és az öngyilkosságban közreműködéshez kapcsolódó egy minősített eset újbóli bevezetésével⁹⁶ a cselekmény megítélésének szigorítása mellett foglalt állást.⁹⁷

5.2. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény rendelkezéseinek elemzése

5.2.1. Öngyilkosságban közreműködés mint az emberölés büntettének alapesete a Btk.

160. § (5) bekezdésében

Hatályos büntető törvénykönyvünk 160. § (5) bekezdésében a régi Btk.-hoz képest változatlan tartalommal rendeli az emberölés alapeseteként büntetni azt az elkövetőt, aki tizennegyedik életévét be nem töltött, vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá öngyilkosságra, ha az öngyilkosságot végül el is követik.

A bűncselekmény *passzív alanya* az a tizennegyedik életévét be nem töltött, vagy egyébként akaratnyilvánításra képtelen személy, aki véget vet saját életének. A *rábírás* esetén az öngyilkossági gondolatot az öngyilkosságban közreműködés (162. §) tettese alakítja ki a passzív alanyban.

A bűncselekményt az öngyilkossággal érintett személyen kívül *bárki elkövetheti*; azonban azt csak *szándékosan lehet megvalósítani*, ami azt jelenti, hogy az elkövető tudatának ki kell terjednie a másik személy öngyilkossági akaratelhatározásának kiváltására és arra, hogy az általa tanúsított magatartás alkalmas erre, illetve alkalmas lehet az öngyilkosság elkövetésének megkönnyítésére. A törvény az elkövető büntethetőségének *objektív feltételül* szabja a sértettnek az öngyilkosság folytán bekövetkező halálát, tehát az öngyilkosság tényleges elkövetését.⁹⁸

⁹⁶ „160. § (5) Az (1) bekezdés szerint [értsd: az emberölés alapesete] büntetendő, aki tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt öngyilkosságra rábír, ha az öngyilkosságot elkövetik.

162. § (1) Aki mást öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

(2) Az a tizennyolcadik életévét betöltött személy, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá öngyilkosságra, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁹⁷ BÉRCES 2015, 7.

⁹⁸ HEGEDŰS 2013

A kódex miniszteri indoklásában kifejtettek szerint az emberölés törvényi tényállásából következően az öngyilkosság nem eshet a büntetőjogi elbírálás körébe, azonban az emberi élet védelme érdekében az abban való közreműködés igen. Amellett, hogy az öngyilkosságban közreműködést a törvény sui generis tényállásként szabályozza, az elkövetés értékelésekor a törvényalkotó jelentőséget tulajdonított a sértett életkorának, illetve akaratnyilvánítási képességének is. A jogalkotó a feltételek valamelyikének megfelelő sértettet öngyilkosságra rábíró személy emberölésért, és nem öngyilkosságban közreműködésért való felelősségre vonásának elrendelésével vélelmezi, hogy az ilyen sértett nem képes cselekménye következményeit felismerni, és e felismerésnek megfelelő magatartást tanúsítani.⁹⁹

Az indoklás végül azt is hozzáfűzi, hogy az emberölés tényállásának kibővítését a 2012. évi LXII. törvénnyel még nem módosított régi Btk. hatálya alatt fennálló ítélkezési gyakorlat is szükségessé tette, mivel a bíróságok a fenti esetekben rendszerint közvetett tettesként megvalósított emberölés büntetett állapotot állapították meg.¹⁰⁰ Közvetett tettes az lehet, aki a szándékos bűncselekményt e cselekményért nem büntethető vagy tévedésben lévő személy felhasználásával valósítja meg, azonban mivel az öngyilkosság nem bűncselekmény, a bíróságok ezt megállapító gyakorlata is vitatható volt dogmatikailag.¹⁰¹

5.2.2. Az öngyilkosságban közreműködés alap-, illetve minősített esete a Btk. 162. §-ában

Az öngyilkosságban közreműködés 162. § (1) bekezdésében foglalt törvényi tényállása szerint büntetendő az, aki más öngyilkosságra rábír, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik.

A bűncselekmény *passzív alanya* ebben az esetben is az a személy, aki önkéntesül vet véget életének; rábírás esetén az öngyilkossági szándékot a bűncselekmény tettese alakítja ki a passzív alanyban, míg segítségnyújtás esetén magatartása csak a sértettben már kialakult akaratot erősíti.¹⁰²

⁹⁹ A passzív alany ezekben az esetekben ugyan maga hajtja végre a konkrét ölési magatartást, de ezt az elkövető pszichikai ráhatásának eredményeként teszi, az öngyilkosság tulajdonképpen nem a passzív alany saját, hanem a rábíró szándékának és akaratának megfelelően következik be.

¹⁰⁰ A Legfelsőbb Bíróság 1983.7 számon közzétett döntésében kimondta, hogy, „ha az öngyilkosságban közreműködés - rábírással valósul meg, és az elkövető beszámítási képességgel nem rendelkező olyan személyt vesz rá az öngyilkosság elkövetésére, aki azt végrehajtja (vagy megkísérli): a rábíró személy mint (közvetett) tettes valósítja meg az emberölést (kísérletet)”. BH 1983.7

¹⁰¹ HEGEDŰS 2013.

¹⁰² HEGEDŰS 2013.

A bűncselekmény elkövetője a 160. § (5) bekezdésében foglaltakhoz hasonlóan szintén bárki lehet, s az elkövetés szándékossága ebben az esetben is követelmény a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságához, azonban a büntethetőség objektív feltételeként az is elegendő, ha a sértett az öngyilkosságot megkísérli, de az okfolyamat nem vezet el a passzív alany halálához, ezért az elkövető ekkor is a befejezett bűncselekmény miatt felel. Kísérletként az öngyilkosságban közreműködés nem fordulhat elő, így az öngyilkosság megkísérlése előtti felhívó vagy segítő magatartást büntetlen előkészületnek kell tekinteni.¹⁰³

A tényálláshoz kapcsolódó miniszteri indokolásban megjegyzésre kerül, hogy büntendő tettesi alapcselekmény hiányában az öngyilkosságban kifejtett részesi magatartások is kívül esnének a büntetőjogi üldözés körén, azonban míg az öngyilkosságot elkövetők általában korlátozott mértékben vagy egyáltalán nincsenek beszámítási képességük birtokában, addig a részesi tevékenységet kifejtők cselekményének társadalomra veszélyessége nagymértékben indokoltá teszi a közreműködés sui generis szabályozását.

A tényállás minősített esetének bevezetését – mely alapján szigorúbb elbírálás alá esik annak a tizennyolcadik életévét betöltött személynek a cselekménye, aki tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt bír rá öngyilkosságra, vagy ennek elkövetéséhez segítséget nyújt, ha az öngyilkosságot megkísérlik vagy elkövetik – az indoklás az ilyen korú sértettek még kialakulatlan személyiségéből fakadó könnyebb befolyásolhatóságával magyarázza. A tizennegyedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett bűncselekmény emberölés alapeseteként való értékelésére tekintettel e minősített eset passzív alanyai tizennegyedik és tizennyolcadik életévük között lévő személyek lehetnek.

Az öngyilkosságban közreműködő személy tettének büntetőjogi értékelésekor a fentiek tükrében három variáció áll a jogalkalmazó rendelkezésére: az emberölés alapesetének [160. § (5) bekezdés], az öngyilkosságban közreműködés alapesetének [162. § (1) bekezdés], valamint az öngyilkosságban közreműködés minősített esetének [162. § (2) bekezdés] megállapítása.

5.2.3 A sértett életkorának és akarati képességének szerepe az öngyilkosságban közreműködés értékelésénél

A tényállás helyes megállapításakor a jogalkalmazó számára elsődleges feladat a cselekményt minősítő egyes szempontok meghatározása, melyek közül az egyik elhatárolási ismérv a sértett életkora.

¹⁰³ HEGEDŰS 2013.

A 14. életévét be nem töltött sértett sérelmére való elkövetés a közreműködő magatartásának, illetőleg a bűncselekmény eredményének függvényében minősülhet emberölésnek és öngyilkosságban közreműködésnek is. Emberölés alapesete állapítható meg, ha az elkövetési magatartás rábírásban, tehát a szándék kiváltásában ölt testet és az öngyilkosság következtében a sértett meghal. Öngyilkosságban közreműködés minősített esete, ha az elkövetési magatartás csak segítségnyújtás, tehát szándékerősítés, vagy rábíró jellegű ugyan, de a sértetti cselekmény kísérleti fázisban marad.¹⁰⁴

A 14. életévét már betöltött, de 18. év alatti (akaratnyilvánítási képessége birtokában lévő) sértett esetén kizárólag az öngyilkosságban közreműködés minősített esete, míg a 18. életévét betöltött (akaratnyilvánítási képessége birtokában lévő) nagykorú sértett esetén kizárólag a közreműködés alapesete megállapításának van helye.

A sértett akaratnyilvánításra való képtelensége esetén a közreműködő cselekménye az emberölés alapesete szerint minősül, ha rábíró jellegű és a sértett meghal, azonban öngyilkosságban közreműködés alap, vagy minősített esete a sértett életkorától függően, ha a közreműködő magatartása segítségnyújtás, vagy rábírás ugyan, de a sértetti cselekmény kísérleti fázisban marad.¹⁰⁵

Az öngyilkosságban közreműködő tettének megítélésekor kiemelt jelentőséget kap tehát a sértett személyében álló szempontok vizsgálata. Az akaratni képesség a felismerési képesség mellett a beszámítási képesség két összetevőjének egyike. Az előbbi a cselekmény társadalomra veszélyes következményeinek előrelátását jelenti, utóbbi pedig azt, hogy a felismerési képességgel rendelkező személy szabadon alakíthatja ki az akaratát, és annak megfelelő magatartást képes tanúsítani.¹⁰⁶

Ehhez kapcsolódóan fontos említést tenni jelenlegi kódexünk emberölés alapesteként értékelt tényállásszövegében a passzív alanyhoz kapcsolódó „akaratnyilvánításra képtelen” fordulat vitára okot adó jelentéstartalmáról. A beszámítási képesség a joggyakorlat által kimunkált, a jogirodalom körében tisztázott fogalom. Nem világos azonban, hogy a hatályos törvényszövegben szereplő megjelölés ennek akaratni elemére vonatkozik-e. Amennyiben nem, úgy fennáll annak lehetősége, hogy a jogalkalmazó ugyanúgy akaratnyilvánításra képtelennek minősíti a tizenöt éves gyermeket, mint egy súlyosan mozgássérült és beszédképtelen személyt, noha ez utóbbi beszámítási képességének kétséget kizáróan birtokában áll.

¹⁰⁴ BÉRCES 2015, 8.

¹⁰⁵ BÉRCES 2015, 9.

¹⁰⁶ POLT 2013.

E tekintetben érdemes lenne ezért legalábbis az értelmező rendelkezések keretében pontos iránymutatást adni a jogalkalmazó számára; amennyiben viszont az akarati képességre utal vele a jogalkotó, úgy annak fényében, hogy a beszámítási képesség bármelyik – akár felismerési, akár akarati – elemének hiánya a beszámítási képesség hiányát is eredményezi, indokolt lenne a törvényszövegben is a „beszámítási képességgel nem rendelkező személyekre” utalni.

Tekintetbe véve azt is, hogy e törvényhely miniszteri indokolása is mindkét említett elemre utalva magyarázza az ilyen életkorú személyek sérelmére történő elkövetés szigorúbb megítélését, véleményem szerint is következetesebb lenne ezt a fordulatot alkalmazni a jogszabály szövegében.

Mindazonáltal tényként kezelendő, hogy a sértett akaratnyilvánításra való képtelenségét a törvény erejénél fogva minden esetben meg kell állapítani, ha az öngyilkosságot elkövető sértett gyermekkorú (16. §), beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapotban lévő (17. § (1) bekezdés), vagy a beszámítási képességet kizáró kényszer vagy fenyegetés hatása alatt álló személy.

A Pécsi Ítéltábla 2016-os határozatában¹⁰⁷ rögzítette, hogy az elkövető rábírásban kimerülő tevékenysége, melynek hatására a sértett maga issza meg a halálosnak hitt méregadagot, magában foglalhat bizonyos mértékű fenyegetést, az akaratbénító szint elérésének hiányában azonban nem állapítható meg az öngyilkosságot megkísérelő részéről a felismerésének megfelelő cselekvés kizártsága.¹⁰⁸ Ilyen hiányában a terhelt rábíró jellegű magatartása nem tekinthető ölési cselekménynek, így tényállási elem hiányában nem minősülhet emberölés bűntettének, illetve kísérletének, hanem öngyilkosságban közreműködés megállapításának van helye.

¹⁰⁷ ÍH 2016.47

¹⁰⁸ Emberölés bűntettének kísérlete miatt ítélte el a törvényszék azt a vádlottat, aki huszonkét évnyi házasságot követő válásuk után közölte a sértettel mindkettőjük öngyilkosságára vonatkozó tervét, s felszólította a sértettet, hogy igya meg a helyszínen magával vitt 2 dl „gilfozat” nevű hatóanyagot tartalmazó gyomirtószert. A vádlott az irányú fenyegetésére, hogy ha nem teszi meg, le fogja nyomni a torkán a sértett eleget tett a felszólításnak. Az elmeorvos szakértői vélemény szerint a sértett a gyomirtószert beszámítási képessége birtokában itta meg, tudnia kellett tehát, hogy a mérge elfogyasztása milyen következményekkel jár, hátrányosabb következménnyel akkor sem kellett számolnia, ha nem tesz eleget a vádlott felhívásának. A rábíró jellegű magatartás hatására tehát maga itta meg a mérget, annak tudatában és belenyugodva, hogy tette halálos kimenetelű lehet. ÍH 2016.47

5.2.4 Az elkövetői alakzat értékelése

Aki másrt öngyilkosságra rábír, vagy annak elkövetéséhez segítséget nyújt, a fentebb ismertetett minősítő körülmények függvényében a Btk. 160. § (5) bekezdésében illetve a 162. §-ában foglalt bűncselekmény önálló tette. A törvény 14. §-ában részesi magatartásként meghatározott felbujtói és bűnsegédi cselekmények, e két törvényhely alatt más kontextusban, tettesi magatartás megjelöléseként funkcionálnak.¹⁰⁹

A rábírás az öngyilkosságban közreműködés tekintetében tartalmilag azt jelenti, hogy az elkövető magatartása a sértettben kialakítja az öngyilkosság elkövetésére irányuló akaratot, más szóval szándék-keletkeztető hatású;¹¹⁰ ebben az értelemben tulajdonképpen az öngyilkosság oka, míg a segítségnyújtás az öngyilkosság elkövetése során, vagy azt megelőzően tanúsított cselekmény, mellyel az elkövető a sértettnek fizikai, tárgyi segítséget nyújt, vagy mintegy pszichikai bűnsegédként az öngyilkos személyben az öngyilkosság elkövetésére irányuló már kialakult akaratot erősíti.¹¹¹

Abban a kérdésben, hogy a bűncselekmény értékelésekor kell-e jelentőséget tulajdonítani az öngyilkosságban közreműködés két elkövetési formája közti különbségnek, sem a bírói gyakorlatban, sem a vonatkozó jogirodalomban nem alakult ki egységes álláspont.¹¹²

A kérdéskör kiforratlanságát jelzi, hogy az új Btk. hatálybalépése előtt három ellentétes nézet élt egymás mellett a büntetőjogi értelemben beszámítási képességgel nem rendelkező személyek öngyilkosságához kapcsolódó közreműködői tevékenységek megítélését illetően.

Az ezek szemléltetését szolgáló eset szerint, az elkövető rábeszéli a gyermekkorú áldozatot, hogy kövessenek el együtt öngyilkosságot, az öngyilkos cselekményt követően azonban az előbbit az orvosi közbeavatkozás megmenti a haláltól.

A jogirodalomban fellelhető egyik álláspont szerint, ilyen esetekben valójában nem öngyilkosságban közreműködés, hanem pszichikai ráhatással elkövetett emberölés valósul meg, az elkövetőt így e bűncselekmény közvetett tetteseként indokolt felelősségre vonni.¹¹³

A második nézőpont érvelése alapján a cselekmény fenti értékelése ellentmond a közvetett tetteség lényegi sajátosságának, ugyanis a példa szerinti esetben az öngyilkosság büntetendőségének hiányában nincs olyan bűncselekmény, amelynek elkövetéséhez közvetett tettesként használná az elkövető az áldozatot, ezért tettét öngyilkosságban közreműködésnek kell minősíteni.¹¹⁴

¹⁰⁹ POLT 2013

¹¹⁰ ERDŐSY 2007, 91.

¹¹¹ POLT 2013, 112-113

¹¹² BÉRCES 2015, 11.

¹¹³ BODGÁL 1981, 98.

¹¹⁴ ERDŐSY, 2007. 91.

A harmadik szemléletet képviselők a régi Btk. alapján valóban közvetett tettesként elkövetett emberölésért tartják helyesnek felelősségre vonni a beszámítási képességgel nem rendelkező személyt öngyilkosságra rábírót, ám ha a cselekmény nem szándékkiváltás, hanem pszichikai vagy fizikai segítségnyújtás formájában valósul meg, a megfelelő minősítés már öngyilkosságban közreműködés.¹¹⁵ A közreműködői magatartás e harmadik lehetséges értékelése mellett foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság is BH 1983.7 számon közzétett határozatában, amikor az elsőfokú bíróság, nem téve különbséget az elkövetői alakzat két formája között, az akkori ítélkezési gyakorlatnak megfelelően közvetett tettesként elkövetett emberölés büntettként értékelte annak a vádlottnak a cselekményét, aki eszközöket biztosított a tizennegyedik életévét be nem töltött sértett öngyilkosságának elkövetéséhez.¹¹⁶

A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásában kifejtette, hogy az öngyilkosságban közreműködés bűncselekményének rábírásban megnyilvánuló alakzata esetén a jogalkalmazónak valóban közvetett tettesként elkövetett emberölést kell megállapítania, ha a sértett beszámítási képességgel nem rendelkező gyermekkorú személy. Az ügy helyes jogi minősítése érdekében azonban azt is leszögezte, hogy a másik magatartási forma, a segítségnyújtás szempontjából *„nincs jelentősége a sértett életkorának vagy beszámítási képességének, tehát ha a sértett elhatározza, hogy öngyilkos lesz és a közreműködő magatartása ehhez való (...) segítségnyújtásban nyilvánul meg nem emberölés, hanem öngyilkosságban közreműködés megállapításának van helye”*.¹¹⁷

A jogirodalmi viták gordiuszi csomóját vágta el a jogalkotó a közvetett tetteskénti minősítés dogmatikai vitathatóságára is hivatkozva azzal, hogy az új Btk. emberölés büntetésének elkövetési magatartásaként értékeli, ha az elkövető tizennegyedik életévét be nem töltött vagy akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá öngyilkosságra.

A Kúria jelenleg is hatályos törvényünkhöz kapcsolódó 3/2013. számú büntető jogegységi határozatában leszögezi, hogy a segítségnyújtással elkövetett öngyilkosságban közreműködést illetően a törvény szövegszerű értelmezésével a tizennegyedik életévét be nem

¹¹⁵ HORVÁTH, 2001. 106.

¹¹⁶ Az adott esetben a gyermekkorú sértett véglegesen elhatározta, hogy öngyilkosságot követ el, s ezt többször is megkísérelte, úgy, hogy a vasútállomáson a vonat elé próbálta vetni magát, amelyben a vele szerelmi viszonyban álló fiatalkorú vádlott akadályozta meg, annak érdekében, hogy az öngyilkosságot együtt követhessék el, a vádlott által Csehszlovákiában vásárolt állatkábitó készülékkel. A feltárt történeti tényállás szerint, egy együtt töltött éjszakát követően először a sértett, majd a vádlott is az állatkábitó-készülékkel hanyattfekvő helyzetben a homloka közepén fejbe lőtte magát.

A sértett meghalt, a vádlott azonban gyógyultan hagyta el a kórházat. BH 1983.7

¹¹⁷ BH 1983.7

töltött személy öngyilkosságában való segítségnyújtással is az öngyilkosságban közreműködés minősített esete valósulna meg, tekintve, hogy a 160. § (5) bekezdésében írt tényállás elkövetési magatartásai között a segítségnyújtás nem szerepel. Azonban akaratnyilvánításra képtelen passzív alany esetén, *„minthogy az ilyen személy általában az öngyilkosságra vonatkozó akaratelhatározásra sem képes, segítségnyújtással a 162. § szerinti bűncselekmény fogalmilag nem valósulhat meg”*. A közreműködő segítségnyújtása valójában öngyilkosságra rábírás, s a 160. § (5) bekezdése szerinti emberölés megállapítását alapozza meg.

A Kúria állásfoglalását vitatja az a nézet, amely szerint e szabály elfogadása eltérő értékelésre vezetne a tizennegyedik életévét be nem töltött, illetve az akaratnyilvánításra képtelen sértettek tekintetében, annak ellenére, hogy a törvény mindkét személyi kör vonatkozásában vélelmezi az akaratnyilvánításra való képtelenséget.¹¹⁸ További vitára okot adó körülmény, hogy a törvényi tényállás világosan különbséget tesz a rábírás és a segítségnyújtás, mint elkövetési formák között, s a beszámítási illetve akaratnyilvánítási képességnek csak a rábírás tekintetében tulajdonít jelentőséget.¹¹⁹

A jogegységi határozatot támogató hangok szerint az öngyilkosságban közreműködés elkövetési formái közt tett minősítésbeli differenciális a büntetőjogi dogmatika szempontjából következetlen, s a helyes az lenne, ha a két elkövetési forma között csak a kiszabott szankció mértéke tekintetében lehetne különbséget tenni, ahogyan a felbujtók illetőleg bűnsegédek mint részesek esetében is.¹²⁰

Mindenképpen megállapítható azonban, hogy a büntethetőségnek objektív feltételt szabó értékelési modell merevségéből fakadóan elviekben sem teremti meg az elkövetési alakzatok minősítésbeli differenciálásának akadálymentes lehetőségét.

¹¹⁸ BELOVICS 2014. 201-202.

¹¹⁹ HORVÁTH 2001, 107.

¹²⁰ BÉRCES 2015, 12.

6. Zárszó és gondolatok a hatályos szabályozáshoz

Alapjogi karakteréből fakadóan az emberi élet mint jogi tárgy ortalma napjaink modern jogrendszereiben komplex módon valósul meg. Büntetőjogi védelmére e rendszeren belül a civilizált társadalmak egyik legfontosabb, egyszersmind legalapvetőbb vívmányaként tekinthetünk: a jogszolgáltatás intézményesülése óta minden kultúra az élet szentségének magas szintű védelmét és kiemelt tiszteletben tartásának követelményét támasztja a jogrenddel szemben. Az állam intézményes életvédelmi kötelezettsége ellenére azonban mindig engedett kivételt a másik ember megölésének tilalma alól: a jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben elkövetett emberölés hagyományosan büntetlenséget élvez, s az is általánosan elfogadott tétel, hogy a más megölésének tilalma nem terjed ki saját életünk önkezü elvételére. Az öngyilkosságban való közreműködés különböző formáinak megítélése azonban már korántsem egységes; hogy a jog az egyes nemzetek szintjén milyen változatosan reagál az életvégi döntésekre teszi indokolttá a kérdést, hogy milyen viszonyban áll ez a terület, az imént említett kivételekkel.

Az EJEB ítélkezési gyakorlata során az életvégi döntésekkel kapcsolatos ügyek esetében az igazságosság és méltányosság vezette erkölcsi zsinórmérték mentén igyekszik az emberi élet védelmét megkövetelő minimum-szint kialakítása mellett teret engedni az egyén magánautonómiájába tartozó döntések szabadságának is. Amellett azonban, hogy a strasbourgi bíróság esetjogából kitűnik egy olyan közös nevező megteremtésére való törekvés, mely alapja lehetne az életvégi döntések megítélésének, a mérlegelési mozgástér doktrína alkalmazása következtében egyszersmind nagyon széles teret enged a nemzeti szinten megvalósuló szabályozások rendkívüli változatosságának.

Az élet mint az alapvető jogok hierarchiájának élén elhelyezkedő jogi tárgy büntetőjogi védelmének szintje és megvalósulási módja nemzetenként eltérő képet mutat az életvégi döntésekre reagáló tagállami szabályozásokban. Az EJEB asszisztált öngyilkosság problémakörét érintő döntéseit dominánsan alapjogi jellegű, semmint a büntetőjogi dogmatikát tükröző megközelítés jellemzi, az ítéletekben a testület az öngyilkosságban közreműködők cselekvőségét nem vizsgálja, a büntető bíróságok számára ezért nem szolgál iránymutatásul, így a kérdés megítélésének értékelésére vonatkozóan e jogterületnek messzemenő következtetéseket nem lehetséges, s nem is volna helyes levonnia.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének EJEB általi morális értelmezése mindazonáltal elengedhetetlen, hiszen az egyezményben foglalt jogok erkölcsi háttértartalmának feltárásával indulhatunk meg a jog nyelvén egyébként feloldhatatlan konfliktusokkal kikövezett úton. Az e területen jelentkező problémák nehézségét éppen az adja, hogy tisztán

jogalapú érveléssel nem találhatunk rájuk megoldást. A normák morális értelmezése révén kialakított közös szabályozási minimum talaján azonban még a margin-elv alkalmazásából fakadó változatosság mellett is megkezdhetik az építkezést az egyes nemzetek büntetőjogi szabályozásai.

Magyarországon az öngyilkosságban közreműködő cselekményének büntethetőségét objektív feltételtől függővé tévő értékelési modell alakult ki, hazánk azonban az e modellt mintát adó államok között is feltűnő szigorúsággal bírálja a szuicidum elkövetésére rábíró vagy ahhoz segítséget nyújtó tettet.

Az 1795-ös büntető törvényjavaslat szövegében fogalmazódott meg elsőként a magyar szabályozásban azóta is tükröződő dogmatikai premissza, amelyet a jogalkotó időről időre alapérvként hoz fel a különösen szigorú megítélés szükségességének igazolására.¹²¹ Eszerint az öngyilkos tette minden esetben szellemi zavarodottság, vagy fizikai betegség következménye, melyet az egyén szükségszerűen az elmeműködés olyan kóros állapotában követhet csak el, amely képtelenné teszi tette következményeinek felismerésére és arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen – azaz, ragaszkodjon életéhez. Mindebből levonható a következtetés, hogy az öngyilkosságot deviáns, illetve társadalomra veszélyes jelenségként értékelve rendkívül szűk terület áll a jogalkotó rendelkezésére a közreműködő büntetőjogi felelősségére vonatkozó szabályok megállapításakor.

A szemlélet az említett kódex-tervezet óta meghatározó az öngyilkosságban közreműködést szabályozó gondolkodásban,^{122,123} így hatályos büntetőkódexünk miniszteri indokolása is az öngyilkosságot elkövetők vagy megkísérlők beszámítási képességének általános hiányából, illetve jellemzően korlátozott voltának vélelmezéséből vezeti le a végrehajtásban

¹²¹ A tervezet szövege szerint: „ha viszont valaki öngyilkosságot kísérelt meg, (...) a kísérlet elkövetőjét őrizetbe kell venni és egészen addig, míg ki nem lehet nyilvánítani azt, hogy teljesen magához tért, orvosok és lelki gondozással foglalkozó személyek gondjára kell bízni.”

¹²² A Csemegi-kódex hatályba lépésének idején Angyal Pál az öngyilkos tettének büntetlensége mellett szóló érvek egyikeként hangsúlyozza, hogy ugyan az öngyilkosság sikertelensége esetén a büntetés kiszabásának lehetősége adott volna, attól mégis el kell tekinteni, mert „az öngyilkos nyilvánvalóan beszámíthatatlan”. ANGAL 1928

Az 1961. évi V. törvény kapcsán Horváth Tibor kifejti, hogy az öngyilkost elmebeli állapotára tekintettel, nem lehet beszámítható állapotúnak tekinteni és erre figyelemmel büntetni, azonban ez a büntetőpolitikai megfontolás nem érvényesülhet az öngyilkosságban közreműködő tekintetében, mert „az öngyilkost felbujtó, és cselekményét elősegítő személy beszámítható állapotban, nyugodt megfontolás alapján működik közre embertársa életének elpusztításában.” HORVÁTH 1965, 280.

¹²³ ERDŐS 2007

részesi tevékenységet kifejtők tettének társadalomra veszélyességét és ebből fakadó szigorú büntetőjogi felelősségre vonásuk fokozott szükségességét is.¹²⁴

A 2012. évi C. törvény az öngyilkosságban közreműködést, a sértett életkorától függően megállapítható minősített esetet is tartalmazó 162. §-ában, önálló tényállás keretében rendeli büntetni. A törvény a büntethetőség objektív feltételül az öngyilkosság elkövetését, illetőleg megkísérlését állítja. A cselekmény megítélésénél a jogalkotó további jelentőséget tulajdonít a sértett életkorának, beszámítási és akaratnyilvánítási képességének, így aki 14. életévét be nem töltött vagy egyébként akaratnyilvánításra képtelen személyt bír rá öngyilkosságra, ha az öngyilkosságot elkövetik, nem a 162. § szerint, hanem a 160. § (5) bekezdése alapján, emberölés büntetnének alapesetéért felel. A törvényalkotó ezekben az esetekben ugyanis az elkövető pszichikai ráhatásának olyan jelentőségét feltételezi, amely kizárja, hogy az öngyilkosságot a passzív alany saját akaratából fakadóként lehessen értékelni: az teljességgel az elkövető szándékának megfelelően következik be.¹²⁵

Az öngyilkosságot patológiás jelenségként értékelő szemlélet és a közreműködés büntethetőségének objektív alapra helyezése – hogy az minden esetben megállapítható, ha az öngyilkosságot elkövetik, vagy megkísérlik – mintegy lerontja az ember szabad akaratának tiszteletben tartására vonatkozó elv érvényesülését.¹²⁶ Elzárja annak lehetőségét, hogy az egyén saját halála idejének és módjának megválasztását is magában foglaló autonómiájának tiszteletben tartásához fűződő joga ténylegesen, esetről esetre felvehesse a versenyt az állam intézményes életvédelmi kötelezettségének érvényesítésével.

E dolgozat keretein tárgyat tekintve túlmutat az Alkotmánybíróság 2003-as eutanázia-határozata,¹²⁷ az előbbi megállapítás tekintetében azonban mégis érdemes említést tenni róla. A testület az eutanázia kapcsán foglalkozott annak kérdésével, hogy az önrendelkezési jogot is magában foglaló emberi méltósághoz való jog jellegénél fogva milyen mértékű korlátozásoknak engedhet teret, van-e ennek a jognak olyan tartománya, amely nem eshet a törvényhozás beavatkozásának áldozatául.¹²⁸ Ugyan az asszisztált öngyilkosság probléma-

¹²⁴ „Az öngyilkosság nem büntetendő, de az emberi élet védelme érdekében az öngyilkosságban való közreműködés (rábírás, segítségnyújtás) igen. Az öngyilkosságot elkövetők, illetve az azt megkísérlők általában korlátozott mértékben vagy egyáltalán nincsenek a beszámítási képességük birtokában, valamint ezeknek a cselekményeknek a büntetése nem szolgálna sem az általános, sem pedig az egyéni prevenciót. Mindezek azonban nem vonatkoznak azokra a személyekre, akik az öngyilkosság véghezvitelében részesi tevékenységet fejtenek ki, az ő cselekményük oly mértékben veszélyes a társadalomra, hogy büntetőjogi felelősségre vonásuk indokolt.”

¹²⁵ BELOVICS 2014, 196.

¹²⁶ FILÓ 2009, 264.

¹²⁷ 22/2003 (IV.28.) AB határozat, ABH 2003.

¹²⁸ KMETTY-TAKÁCS 2003, 125.

köre a határozat által érintett kérdésnél tágabb kategória, vonatkozásában mégis jelentőséggel bír, hogy az élethez való joggal konfliktusba kerülő önrendelkezési jog szigorú alkotmányos korlátozhatóságának gondolatát határozatában helyben hagyja az Alkotmánybíróság.¹²⁹

Az öngyilkosságban közreműködés magyar büntetőjogi gondolkodásba ékelődött paternalista szemlélete megátoltja, hogy a problémakör kérdéseire a bírói gyakorlat munkálja ki a lehetséges válaszokat. A jogszabály szigorú keretei elzárják az utat olyan méltányos döntések meghozatala előtt, amelyek hiánya a gyakorlatban az emberi méltóság korlátozhatatlan tartalmának kiüresedésével fenyeget.¹³⁰

A hatályos magyar szabályozás elemzése során láthattuk azt is, hogy a paternalista gondolkodás égisze alatt kidolgozott felelősségre vonási szabályok csak a jogállami büntetőjog alapelveként funkcionáló járulékosági elv érvényesülésének feloldásával nyerhetnek teret: a szabad akarat tanára és az individuális jogtárgyvédelemre alapuló büntetőjog felelősségi rendszerébe e megközelítés csak dogmatikai töréssel illeszthető be.

Az öngyilkosságban közreműködés kapcsán az egyes nemzetek szintjén érvényesülő értékelési modellek kialakulásában az öngyilkosság, mint jelenség megítélésének társadalmi-kulturális beágyazottsága játssza a legnagyobb szerepet. A funkcionalitás rendező elve mentén felépülő jog-összehasonlítás ezért e cselekményhez kapcsolódó modellek vizsgálatakor a hagyományos értelemben nem is érheti el elsődleges célját, azaz a megismerésen keresztül feltárni egy jelenségre adott lehetséges válaszok skáláját.¹³¹ Ez alapján ugyanis érdemben csak azok a jogi megoldások hasonlíthatók össze, melyek az egyes jogrendszerekben ugyanazon szabályozási szükségletet igyekeznek betölteni. Az öngyilkosság társadalmi hagyományokon alapuló szemléletének egyes nemzetek szintjén való gyökeresen eltérő alakulása következtében a közreműködés értékelési modelljei a vizsgált országokban sem ugyanazokat a társadalmi, illetve egyéni szükségleteket célozzák kielégíteni. Következésképpen a kérdéskör számtalan további értékelésre igényt tartó aspektusa okán, amelyek

¹²⁹ „A gyógyíthatatlan betegnek az a kívánsága, hogy életének nem pusztán az életfenntartó, életmentő orvosi beavatkozás visszautasításával, hanem az orvos tevőleges segítségével vessen véget, alkotmányossági megítélés szempontjából már nem tekinthető az életével, illetőleg halálával kapcsolatos önrendelkezési joga olyan részének, melyet a törvény más alapjog védelme érdekében akár teljes egészében is ne vonhatna el. Ebben az esetben ugyanis más személy: a beteg orvosa is cselekvő részesevé válik annak a folyamatnak, melynek során a beteg az élete befejezésének a méltóságával összeegyeztethető módját választja...” 22/2003 (IV.28.) AB határozat, ABH 2003, 33.

¹³⁰ SZENTE 2003, 91.

¹³¹ ZWEIGERT-KÖTZ 1996, 13.

BITÓ DOROTTYA

számbavételére e dolgozat kereteiből fakadóan nincs lehetőség, jelen írásnak nem célja, hogy konkrét, *de lege ferenda* javaslattal álljon elő a hazai szabályozás számára; leszögezhető azonban, hogy a büntethetőséget szubjektív körülmény fennállásától függővé tévő modell az öngyilkos személy valódi, szabad akaratának meglétére vagy hiányára is koncentrálna szélesebb teret enged a jogalkalmazó számára. Így az egyébként mind alanyi, mind tárgyi oldalon sajátságos deliktuális karakterrel rendelkező öngyilkosságban közreműködés értékelésekor lehetőséget teremt a különböző elkövetési alakzatokhoz kapcsolódó felelősségi szabályok egyértelműbb és kielégítőbb meghatározására is.

Az akarat szabadság kérdésében pedig minden jogrendszernek elengedhetetlenül egyértelmű és következetes állásfoglalást kell adnia, s a szabad akarat elvének érvényre jutása esetén az államnak a büntetőjog területére nézve is le kell vonnia a megfelelő következtetéseket, annak a konkrét kérdésnek a tekintetében, hogy a jogterület elfogadja, illetve elfogadhatja-e racionálisnak az öngyilkos saját életének kioltására irányuló döntését.

A szabad akaratból is elkövethető öngyilkosság tézise elvezet az ember életéről és haláláról való rendelkezés alapvető kérdéseire. Amennyiben a büntetőjog elismeri, hogy az öngyilkosság nem minden esetben patológias jelenség, hanem lehet az egyes ember racionalitásának megfelelő döntés is, nem csak az öngyilkosságban közreműködés megítélésének egy lehetséges szemléletétől való elzárkózást oldja fel, hanem megteremtheti az alapját az asszisztált öngyilkosság kérdésével elválaszthatatlanul összefonódó eutanázia liberális szabályozásának is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Törvények

1878. évi V. törvénycikk - a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről
 A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény
 A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény
 A gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény
 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

Nemzetközi jogforrások

The English Homicide Act
 The English Suicide Act
 Code Pénal Français
 300/2005 Trestný Zákon
 11/2009 Sb.Trestní Zákoník
 Das Österreichische Strafgesetzbuch
 Das Deutsche Strafgesetzbuch
 Das Schweizerisches Strafgesetzbuch
 Das Schweizerisches Zivilgesetzbuch
 Emberi Jogok Európai Egyezménye

Alkotmánybírósági, bírósági döntések

22/2003 (IV.28.) AB határozat, ABH 2003.
 BH 1983.7
 ÍH 2016.47
 3/2013. számú büntető jogegységi határozat
 Reed v. *United Kingdom* (1983) 6 EHRR 140.
 Pretty v. the United Kingdom, no. 2346/02.
 Koch v. Germany, no. 497/09.
 Gross v. Switzerland, no. 67810/10.
 Haas v. Switzerland, no. 31322/07.
 Re B [2002] 2 ALL ER 449.

BITÓ DOROTTYA

Indokolások

Az 1878. évi V. törvény indokolása

1961. évi V. törvény indokolása a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

Az 1961. évi V. törvény indokolása

1978. évi IV. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről

A 2012. évi C. törvény indokolása a Büntető Törvénykönyvről

Irodalomjegyzék

ANGYAL Pál: Az ember élete elleni bűncselekmények és a párviadal. Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest, 1928.

BATÓ Szilvia: Az öngyilkosság a régi magyar büntetőjog-tudományban. In: Halálos bűn és szabad akarat. Öngyilkosság a jogtudomány tükrében. Medicina Könyvkiadó, Budapest 2013.

BELOVICS Ervin: Az öngyilkosság büntetőjogi értékelésének sajátosságai. In: Magyar Jog, 2014/4. sz., Budapest

BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: Büntetőjog I. Általános rész, Budapest, 2014, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

BÉRCES Viktor: A rábírás mint elkövetési magatartás értelmezésének kérdései részesség, illetőleg öngyilkosságban közreműködés esetén. In: Jogelméleti szemle, 2015. 1. sz., Budapest

BÉRCZES Tibor: Élni és halni hagyni. Corvina Kiadó, Budapest, 2016.

BODGÁL Zoltán – BODROGI-ERDŐS Emil – FONYÓ Antal – GÁL Andor – GÁSPÁR Gyula – KOVÁCS Lajos – PINTÉR Jenő – WÉBER Gyula: Magyar büntetőjog, Különös rész, BM Könyvkiadó, Budapest, 1981.

BRUCKMÜLLER, Karin: Verbot des assistierten Suizids in Österreich. In Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, 2016. 1/128.

BUDA Béla: Az öngyilkosság. In.: Orvosi és társadalomtudományi tanulmányok, Budapest, 2001. Animula Kiadó

BUZÁS Péter: Etikai normák érvényesülése az EJEB asszisztált öngyilkossággal kapcsolatos gyakorlatában. In: Jogi tanulmányok, 2014/1. sz., Budapest

DONINI, Massimo: Das Recht auf den Tod als Grenze zum Strafrecht – Die Grundrechte der Kranken und Regelung der Sterbehilfe. In Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 2016. 1/128.

EDVI Illés Károly: A magyar Büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.T., Budapest, 1909.

ERDŐS Emil – FÖLDVÁRI József – TÓTH Mihály: Magyar büntetőjog Különös rész, Budapest 2005. Osiris Kiadó

- FILÓ Mihály: A sértett beleegyezése a német büntetőjogban. In: Magyar Jog, 2004/12. sz., Budapest
- FILÓ Mihály: Az eutanázia a német büntetőjogi gondolkodásban. In: Magyar Jog, 2002/8. sz., Budapest
- FILÓ Mihály – MOLNÁR G. Fruzsina: Az öngyilkosság a jogtörténetben. In: Jogtörténeti szemle, 2006/2. sz., Budapest
- FILÓ Mihály: Eutanázia a büntetőjogi gondolkodásban, Budapest, 2009, ELTE Eötvös Kiadó
- HÁMORI Antal: Az eutanázia fogalma és kánonjogi minősítése. In: Magyar Sion, 2010/2. sz., Budapest
- HEGEDŰS István – JUHÁSZ Zsuzsanna – KARSAI Krisztina – KATONA Tibor – MEZŐLAKI Erik – SZOMORA Zsolt – TÖRŐ Sándor: Kommentár Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. C. törvényhez. CompLex Kiadó, Budapest, 2013.
- HORVÁTH Tibor: Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- FEHÉR Lenke – HORVÁTH Tibor – LÉVAY Miklós: Magyar büntetőjog, Különös rész I. kötet. Bíbor kiadó, Miskolc, 2001.
- KIS János: Az állam semlegessége. Atlantisz könyvkiadó, Budapest 1997.
- KIS Norbert – HOLLÁN Miklós – GELLÉR Balázs: A Büntető Törvénykönyv magyarázata. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2006.
- KLINGER, A. N.: Die Strafbarkeit der Beteiligung an einer durch Täuschung herbeigeführten Selbsttötung. München 1995.
- KMETTY Ildikó – TAKÁCS Albert: Az eutanáziához való jog, indítvány az Alkotmánybírósághoz. Fundamentum. 2003/1. sz. Budapest
- LOPES, Giza: Dying with dignity: a legal approach to assisted death. Praeger, Santa Barbara, California, 2015.
- NÉMETH Imre: A sértett beleegyezésének relativizálódó határai a testi integritás feletti rendelkezési jog tükrében. In: Jog, állam, politika, 2010/1. sz., Budapest
- ORMEROD, David – LAIRD, Karl: Criminal Law. Oxford University Press, Oxford, 2011.
- POLT Péter (FÖSZERK.): Új Btk. Kommentár. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt. Budapest, 2013.
- RINGEL, Erwin: Selbstmord – Appell in die anderen. Wien, 1995.
- RINGEL, Erwin: Gegenwertige Möglichkeiten und zukünftige Aufgaben der Selbstmordprophylaxe. Wien 1959.
- SANDERS, Andrew: Die Regelung der Sterbehilfe im Vereinigten Königreich. In Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 2016. 1/128.
- SZENTE Zoltán: Az alkotmány morális olvasatától a pragmatikus alkotmányértelmezésig.

BITÓ DOROTTYA

Kommentár az Alkotmánybíróság eutanáziahatározatához. *Fundamentum* 2003/3-4. sz. Budapest

TAG, Brigitte: Strafrecht am Ende des Lebens – Sterbehilfe und Hilfe zum Suizid in der Schweiz. In *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* 2016. 1/128.

TEN HAVE, Henk: Érvék az eutanázia és az asszisztált öngyilkosság legalizálása mellett és ellen. In: Kharón 2003/7 sz. Budapest

ZWEIGERT, Konrad – KÖTZ, Hans: Einführung in die Rechtsvergleichung: Auf dem Gebiete des Privatrechts. J.C.B. Mohr, Tübingen, 1996

Internetes hivatkozások

DUDÁS Dóra Virág: A mérlegelési mozgástér doktrína természete a strasbourgi bíróság gyakorlatában. Elektronikus elérhetőség:

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/11880/Disszert%C3%A1ci%C3%B3_3_Dud%C3%A1s%20D%C3%B3ra%20Vir%C3%A1g_EDIT.pdf?sequence=1&isAllowed=y

FARKAS Tünde Erzsébet: Amikor minden más jog megszűnik. Az élethez való jog határai. Elektronikus elérhetőség:

http://midra.unimiskolc.hu/JaDoX_Portlets/displayContent?docId=20007&secId=13996

HEGEDŰS Katalin: Létezik-e jó halál? Elektronikus elérhetőség::

<http://lib.semmelweis.hu/sepul/pdf/2012/a175>

NÉMETH Imre: A sértett beleegyezése a büntetőjogban. Elektronikus elérhetőség: http://www.sze.hu/~smuk/DoktoriIskola/Fokozatszerzes/NemethI/nemeth_dissz.pdf

Valamennyi felhasznált irodalom esetében az utolsó letöltés dátuma: 2016. 11. 27.

BUDAI MIHÁLY EGON

Sértetti részvétel a büntetőeljárásban az Európai Unió jogára figyelemmel¹

„Volenti nihil difficile.”

1. Bevezetés

Magyarország 2004. május 1-je óta tagja az Európai Uniónak. A regionális integráció egyik folyamánya az „európaizáció”, magyarán azoknak a politikai és policy irányultságú (szakpolitikai) változásoknak az összessége, amelyek a tagállamokban az európai uniós (és tágabb értelemben az Európa Tanácsban elnyert) tagság következményeként jönnek létre.² E fogalom kulcsfontosságú része a jogharmonizáció, hiszen az *acquis communautaire* átvétele a tagjelöltek által a felvételhez teljesítendő kritériumok egyike; emellett a szervezet tagjaként Magyarország a mai napig köteles a normakövetésre (*compliance*).

Az Európai Unió, számos más (kvázi) föderális képződményhez hasonlóan, a kormányzás alsóbb szintjét a (tag)állami igazgatásra hagyja. Ez különösen így van az irányelvek esetében. Az irányelv az EU legfontosabb jogharmonizációs eszköze; olyan másodlagos jogforrás, amely „az elérendő célokat illetően minden címzett tagállamra kötelező, azonban a forma és az eszközök megválasztását a nemzeti hatóságokra hagyja”.³ Ennek következményeként a tagállami implementáció szakaszában rendszeresen születnek kulcsfontosságú, egyúttal a direktíva egységes alkalmazását és kikényszerítését megakadályozó döntések.⁴

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója Büntető Eljárásjog 1 tagozatában I. helyezést ért el valamint HVG-ORAC Kiadó különdíjában részesült. Konzulens: Dr. Hack Péter, tanszékvezető, habilitált egyetemi docens

² KISS J. László: *Változó utak a külpolitika elemzésében és gyakorlatában*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009. 172. p.

³ *Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata* (a továbbiakban: EUMSz.). Forrás: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>, megtekintés ideje: 2016. 11. 02.

⁴ FALKNER, Gerda – TREIB, Oliver – HOLZLEITHNER, Elisabeth: *Compliance in the Enlarged European Union: Living Rights or Dead Letters?* Routledge, 2008. 7-8. p.

Az Unió fejlődése során egyre több állami kompetenciát határolt le magának; a mélyülő integráció jegyében pedig arra is igényt formál, hogy a tagállami szuverenitás „bástyájának”, az állami erőszakmonopólium *ultima ratio*-jának tekintett büntető eljárásjogi és anyagi büntetőjogi kompetenciákat gyakoroljon. A Lisszaboni Szerződés számottevő előrelépést jelentett e téren. Egyrészt a pillérrendszer felszámolása megszüntette a koncepcionális különbséget a bel- és igazságügyi együttműködés addig kettős rendszerében. Ez azt jelentette például, hogy a legtöbb rendőrségi és büntetőjogi együttműködési kérdésre is kiterjedt a közösségi döntéshozatal főszabálya (ti. a minősített többségi döntéshozatal az egyhangúság helyett, valamint a rendes jogalkotási eljárás); lehetőség nyílt a szokásos származtatott jogforrások (rendelet, irányelv) bevezetésére, továbbá az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: a Bíróság) joghatóságot szerzett a bel- és igazságügyi együttműködés egésze fölött. Másrészt – eltérően az Amszterdami Szerződéstől, amely a büntetőjogi jogalkotást világosan kizárta az Unió kompetenciái közül – az Unió az EUMSz.-ben hatáskört kapott a tagállami büntető eljárásjogi⁵ és büntető anyagi jogi⁶ normák közelítésére is.⁸ E változások léptékét mutatja, hogy az elmúlt 20 évben a legdinamikusabban fejlődő politika a legtagabb értelemben vett igazságügyi együttműködés („európai büntetőjogi integráció” vagy „európai büntetőjog”)⁹ volt.¹⁰ Ez pedig – a Közösség szándékai szerint legalábbis, a kölcsönös elismerésre és a viszonyosság elvére támaszkodó szuverenitáspárti elképzelésekkel szemben – e területen is jogharmonizációt tesz szükségessé.¹¹ Az ellenérzések miatt az EU egyelőre óvatos az anyagi jogi és (még jobban) az eljárásjogi szabályok közelítésében;¹² e területen eddig kevés direktíva született.¹³

⁵ Ennek magyarázatát ld.: HERLIN-KARNELL, Ester: *The Constitutional Dimension of European Criminal Law*. Hart Publishing, 2012. 12. p.

⁶ EUMSz. 82. c. (1)-(2) bek.

⁷ EUMSz. 83. c. (1)-(2) bek.

⁸ Megjegyzendő, hogy az EUMSz. más szabályai (pl. a 325. cikk) is képezhetik büntetőjogi tárgyú másodlagos jogforrások alapját. Ld. KARSAI Krisztina: *Alapelvi (r)evolúció az európai büntetőjogban*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015. 26. p.

⁹ A jogterület terminológiájának kiváló áttekintéséért ld. KARSAI: 2015. 15-16. p.

¹⁰ KARSAI: 2015. 10. p.

¹¹ BERGSTRÖM, Maria – JONSSON CORNELL, Anna: *European Police and Criminal Law Co-operation*. Hart Publishing, 2014. 16. p.

¹² Ennek okairól ld. BERGSTRÖM – JONSSON CORNELL: 2014. 56. p.

¹³ Az explicit szerződéses jogalap és a másodlagos jogforrások hiánya ellenére a Bíróság több esete azt mutatja, hogy a Bíróság aktivista, kiterjesztő jogértelmezése folytán korántsem volt lehetséges a büntetőjog teljes elszigetelése a Közösség hatásköreitől. Ezekről ld.: MITSILEGAS, Valsamis: *EU Criminal Law*. Hart Publishing, 2009. 60-64. p.

Az EUMSZ. jogharmonizációs területként jelöli meg „a bűncselekmények sértettjeinek jogait”.¹⁴ E hatásköri felhatalmazás alapján született meg az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról (a továbbiakban: Irányelv). Az Irányelvet 2015. november 1-jével bezárólag, 54 lépésben¹⁵ Magyarország is adaptálta. Az átültetésben kulcsfontosságú volt a 2015. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Módtv.).¹⁶ A szabályozás szükségességét – és egyben kutatásom aktualitását – bizonyítja, hogy Magyarországon évente több mint 220 000-en válnak bűncselekmény áldozatává, és megközelítőleg félmillió családtagot, ismerőst érintenek ennek következményei – miközben például az áldozatoknak csupán 7 %-a kerül kapcsolatba áldozatvédő szervezetekkel. Ezzel Magyarország sereghajtónak számít az Unióban.¹⁷

Dolgozatom fő hipotézise az, hogy a magyar joganyag megfelelősége alapvető feltétele és egyben indikátora Magyarország normakövető magatartásának. Ennek mérésére a jogkövetés tudományán (*compliance research/theory*)¹⁸ belül a FALKNER és szerzőtársai által kidolgozott „misfit”-fogalmat használok.¹⁹ Írásomban e kifejezést a 2012/29/EU irányelv által kitűzött törekvések és a sértettekre vonatkozó, jelenleg hatályos hazai büntető eljárásjogi szabályok különbségére alkalmazom, kutatásom fő kérdése így az, hogy a jelenlegi szabályozás képes (lehet)-e az Unió szándékainak megvalósítására a sértetti participációs jogok terén.

A kutatás lehetséges terjedelmére figyelemmel, valamint az elméleti koherencia megőrzése végett tanácsosnak látom már itt néhány szükségszerű diszciplináris (ön)korlátozás felállítását. Ez jelenti egyrészt a történeti szempont mellőzését: az európai uniós büntetőjog

¹⁴ EUMSZ. 82. c. (2) bek. c) pont

¹⁵ A <https://jogharmonizacio.im.gov.hu/> adatbázis alapján.

¹⁶ A törvény teljes neve: *2015. évi CLI. törvény a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról.*

¹⁷ TAMÁSI Erzsébet: *Áldozatok és segítők*. Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület, 2014. Forrás: fehergyuru.eu/newsite/wp-content/uploads/2013/04/aldozatok.pdf, megtekintés ideje: 2016. 12. 02.

¹⁸ BURGSTALLER, Markus: *Theories of Compliance with International Law*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005. 2. p.

¹⁹ FALKNER, Gerda – TREIB, Oliver – HARTLAPP, Miriam – LEIBER, Simone: *Complying with Europe: EU Harmonisation and Soft Law in the Member States*. Cambridge University Press, 2005

fejlődéséből csupán a dolgozatom szempontjából legrelevánsabb csomópontokat villantom (villantottam) föl, továbbá a dolgozatnak nem célja a sértetti jogok magyarországi diakroniájának áttekintése sem.²⁰ Írásom egyfajta „pillanatfelvételt” kíván készíteni a hatályos magyar jogról. Jelenti másrészt, hogy kihagyom a dolgozatból az Európai Unió Bírósága és a nemzeti bíróságok joggyakorlatának mélyreható elemzését, részben mert arra nem terjedhet ki a dolgozatom, hogy átfogó, kriminológiai (viktimológiai) igényű kutatást végezzenek.

Írásom első részében a sértett szerepének változásairól és az e téren körvonalazódó tudományos konszenzusról fogok írni. Ezt követően határozom meg a jogkövetés fogalmát, majd felvázolom az EU-t vizsgáló irodalom jelenlegi állapotát. Ezt különösen fontosnak tartom azért, hogy dolgozatom kutatómódszertanát és célját összefüggéseiben láttathassam. A dolgozat e része talán a tárgyhoz képest részletezőnek hathat, a megközelítés sajátossága, újszerűsége és interdiszciplináris jellege miatt azonban lényegesnek tartom az ismertetését. Ezt követően térek rá az Irányelv rendelkezéseinek bemutatására. Az ebben garantált részvételi jogokat egyesével ismertetem, a magyar büntető eljárásjogra vetítve. Ez utóbbi első sorban a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. (a továbbiakban: Be.) és a kapcsolódó másodlagos irodalom alapján fog történni. A Be. és az egyéb releváns jogszabályok rendelkezéseit az Irányelv fényében interpretálom, és megvizsgálom, hogy azok alkalmasak-e az Unió elvárásainak megvalósítására. Az összehasonlítás eredményére támaszkodva fogalmazom meg *de lege ferenda* javaslataimat. Lezárásként a kutatás lehetséges továbbfejlesztésének, továbbgondolásának néhány tervezett irányát vázoló fel.

²⁰ Szemléletesen mutatja ezt, hogy a sértett tételes jogi fogalma az elmúlt évszázadban lényegében annyit változott, hogy kiegészült a „jogos érdek” fogalmával. FÁZSI László: *A sértett fogalmának dilemmái*. 293. p. In: *Magyar Jog*, 2012/5. sz. 292-301. p.

2. A sértett helye a büntetőeljáráásban

Első lépésként szeretném felvázolni azt az elméleti, pönológiai szempontból kezdetben lehetséges paradigmaváltásként is értelmezett új sértetti jogi *status quo*-t, amely megalapozta a 2012/29/EU irányelv megszületését, egyúttal pedig a magyar büntető eljárásjogban is teret nyerni látszik.²¹ Ez azért is lényeges, mert amikor a büntetőeljárás jövőjéről – benne új jogintézmények bevezetéséről vagy épp a sértettek jogainak újraszabályozásáról – születik döntés, azt megelőzően elemi jelentősége van az eljárásra vonatkozó alapelvek meghatározásának.²²

A modern állam megszületése gyökeres változást hozott a büntetőjogban. Az állam az egyéni áldozatot (sértettet) érő bűncselekményeket a közösség egésze elleni támadásként interpretálva igényt formált magának a *ius puniendi* csaknem teljes kisajátítására. A modern büntetőeljárás ezért az állam és a terhelt egyenlőtlen, vertikális kapcsolata, amelynek leggyakrabban deklarált céljai a retribúció és a prevenció.²³ Ez azzal járt, hogy a sértett – hacsak valamilyen speciális szerepben (feljelentő, magánvádló, pót- vagy mellékmagánvádló, magánfél, tanú) nem volt rá szükség – gyakorlatilag kiszorult az eljárásból, és igényeit sem tudta érvényesíteni benne. Ez a fejlődés általános tendencia volt Európában; Magyarország is ezen az úton haladt.²⁴

A sértett „népszerűtlenségét” jelzi a róluk szóló írások hiánya. A legutolsó monográfia dr. Kratochwill Ferenc *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban* című háromtomevényi írása 1990-ből, még az előző büntetőeljárási kódex idejéből. A közelmúltbeli írások Erdei Árpád professzor kifejezésével élve „szófukarok”: legtöbbjükben a jogalanyisággal kapcsolatos legfontosabb elméleti problémák sem nagyon ismerhetők meg, a tanná formálódó kijelentésektől pedig tartózkodnak.²⁵ Bár ehhez képest több írás foglalkozik a

²¹ Ld. pl. ERDEI ÁRPÁD: *In memoriam Kratochwill Ferenc. A sértett büntetőeljárási helyzete – amilyennek ő látta és amilyen most.* 7-8. p. In: *Belügyi Szemle*, 2014/5. sz. 5-10. p.

²² KISS ANNA: *A sértett eljárásjogi helyzetének erősödése, különös tekintettel a pótmagánvádra.* 142. p. In: TÓTH MIHÁLY (szerk.): *Büntető eljárásjogi olvasókönyv.* Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 135-147. p.

²³ A magyar Btk. 79. §-a például a generális és speciális prevenció célját rögzíti: „A büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.”

²⁴ A jogalkalmazói attitűdben (részben) a berögződött szocialista jogalkalmazói szemlélet is szerepet játszhat. FÁZSI: 2014. 292. p.

²⁵ ERDEI ÁRPÁD: *Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 308-310. p.

nem eljárásjogi értelemben vett áldozatok jogaival, különösen a közvetítői (mediációs) eljárás kapcsán, (vagy) speciális csoportok tekintetében, elsősorban kriminológiai perspektívából, az Országos Kriminológiai Intézet 2004-es, 10 000 fős mintán elvégzett kutatása óta nem készült ennyire átfogó felmérés róluk.²⁶

A XX. század második felében jelent meg és szerzett egyre nagyobb elismerést az a gondolat, hogy a büntetőeljárás egyúttal sértettvédelmi eljárás legyen,²⁷ sőt hogy a sértett önálló jogosítványokat kapjon.²⁸ BÁRD Károly ezt hat összefüggő tényezővel magyarázza. Az egyik körülmény a *treatment*-ideológia kudarcát követő, kemény büntetőpolitikát hirdető neoklasszikus büntetőpolitika volt, amelyre a sértett-központúság és tágabb értelemben a helyreállító igazságszolgáltatás emberséges alternatívát kínált. Számottevő szerepe volt továbbá a marginalizált társadalmi csoportok megizmosodó érdekérvényesítő mozgalmainak, ezzel párhuzamosan pedig a baloldali politikusok azon felismerésének, hogy a jog a társadalom esetetteinek védelmére és a hatalmi viszonyok átírására is alkalmas lehet. Ezenfelül a (transznacionális) szervezett bűnözés terjedése, a diktatórikus rezsimek ösztönözte jogsértések és a nemzetközi büntetőbíráskodás lehetőségessé válása szintén az áldozatok jogai felé történő elmozdulást vitették előre.²⁹ E fejlődéssel egyidejűleg a közvélemény is megértőbbé vált a sértettek irányában.³⁰ a büntetőjog-tudomány pedig elkezdte a helyreállító igazságszolgáltatásban betöltött szerepüket vizsgálni.³¹ A resztorativizmus térnyerése odáig vezetett, hogy önálló büntetéstan elméletté vált. E háttér kedvezett az áldozati jogok kiterjesztésének is: a kérdés az ENSZ,³² az Európa Tanács,³³ az EU, valamint egyes államok szabályozási napirendjén is megjelent, és sor került az első áldozatvédelmi (sértettvédelmi) jogszabályok meghozatalára is. Az „áldozati jogokat” jellemzően emberi jogokból vezették

²⁶ ZSÉGER Barbara: *Az áldozatok szükségleteinek érvényesülése az igazságszolgáltatás rendszerében: a közvetítői eljárás és az áldozatok támogatása*. 271. p. In: *Themis*, 2013/1. sz. 270-280. p.

²⁷ ERDEI: 2011. 310. p.

²⁸ FARKAS Ákos, RÓTH Erika: *A büntetőeljárás*. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft., Budapest, 2014. 108. p.

²⁹ BÁRD Károly: *A vádlottak jogai és az áldozatok érdekei – megteremthető a harmónia?* 12-14. p. In: *Belügyi Szemle*. 2014/5. sz. 11-17. p.

³⁰ BÁRD Károly: *Victims' Rights and Due Process*. 193. p. In: UITS Renáta: *Freedom and Its Enemies. The Tragedy of Liberty*. Eleven International Publishing, 2015. 189-207. p.

³¹ BÁRD Károly: *Az áldozatok jogállása a nemzeti és a nemzetközi büntetőeljárásokban*. 208. p. In: HACK Péter – KIRÁLY Eszter – KORINEK László – PATYI András: *Gályapadból laboratóriumot: tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 205-216. p.

³² Az ENSZ Közgyűlése például 1985. november 29-ei ülésén fogadta el a *Nyilatkozat a bűncselekmény és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságtétel alapvető elveiről* c. határozatát (A/RES/40/34).

le, és jellemzően pozitív állami kötelezettségek formájában fogalmazták őket meg.³⁴ E fejlemények folytán ma már általánosan elfogadott, hogy az igazságszolgáltatás nem lehet hatékony, ha kizárólag a terhelt jogait és érdekeit veszi figyelembe.³⁵ Kisebb egyetértés mutatkozik abban, hogy milyen jogosítványokat kapjon a sértett. Míg a jogi védelemhez (képviselő) és a sérelmek orvoslásához való jogot általános elismerés övezi, az kifejezetten vitatott, hogy az áldozatoknak (sértetteknek) milyen *részvételi jogokat* kellene élvezniük.³⁶

A „sértetti részvételi jogok” körébe Ian EDWARDS tipológiája alapján az olyan jogosítványok tartoznak ide, amelyek ellenőrzést (döntéshozatali jogkört), egyeztetési jogot, információszolgáltatási kötelezettséget valamint az önkifejezés (érzelmeik, igények stb. elmondásának) jogát telepítenek a sértettre.³⁷ Furcsamód azt, hogy az áldozat tájékoztatást, információt kap, nem tekinti részvételi jognak, pedig vitathatatlan, hogy a tájékoztatás hiánya a participációt visszaszoríthatja.³⁸ Írásom ehhez az osztályozáshoz képest kiterjesztőbben határozza meg a részvételi jogokat: ide sorolok valamennyi olyan jogot, amely közvetlenül vagy közvetetten arra szolgál, hogy a sértett a büntetőeljárásban részt tudjon venni. Definícióból azonban kimaradnak a büntetőeljárásból „kivezető” jogok, az Irányelvben foglaltakból például a közvetítői eljáráshoz való jog, mivel a mediációs eljárás a hagyományos processzusból kiemeli, és merőben más logikájú eljárásba emeli át az ügyet. (Talán éppen az eltérő koncepció magyarázhatja, hogy a közvetítői eljárás az egyetlen olyan lehetséges szakasza az eljárásnak, amelyben a sértettnek igen aktív, sőt döntő szerepe van, továbbá módja van befolyásolni a büntetőjogi felelősség megállapítását, és kifejezheti a nem anyagi természetű szükségleteit is.³⁹)

³³ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága e jogterületen fogadta el a R (85) 11 sz. *Ajánlást az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárás-jogi helyzetéről* (1985. június 28., 387. ülés).

³⁴ FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANI, Carlos: *International Law of Victims*. Springer, 2012. 5-8. p.

³⁵ DOAK, Jonathan: *Victims' Rights, Human Rights and Criminal Justice: Reconceiving the Role of Third Parties*. Hart Publishing, 2008. 1. p.

³⁶ MCGONIGLE LEYH, Brianne: *Procedural Justice? Victim Participation in International Proceedings*. Intersentia, 2011. 92. p.

³⁷ EDWARDS, Ian: *An Ambiguous Participant: The Crime Victim and Criminal Justice Decision-Making*. 976-977. p. In: *British Journal of Criminology*. 2004/6. sz. 967-982. p. I.m.: MCGONIGLE LEYH: 2011. 76. p.

³⁸ SKAPINYEZ János konzekvensen képviseli ezt az álláspontot. Ld. *Az Áldozatok Napja* (Kiss Anna interjúja). Forrás: <http://jogaszvilag.hu/rovatok/életmod/az-aldozatok-napja>, megtekintés ideje: 2016. 11. 02.

³⁹ ZSÉGER: 2013. 277. p.

3. Compliance gyakor és most

3.1. A jogkövetés fogalma

A *compliance* azt fejezi ki, hogy „a címzettek mennyire cselekednek a szabályokban és normákban foglalt előírásokkal összhangban, valamint cselekedeteikkel mennyire valósítják meg azokat”.⁴⁰ Magyarán azt írja le, hogy milyen diszkrepancia van a (jogi) szabály szövege és a címzettek cselekményei és magatartásai között.⁴¹ A fogalomnak nincs bevett magyar fordítása; a dolgozatban főleg a „jogkövetés”, „megfelelőség” fordításban szerepeltetem.

A megfeleléség nem azonos egyrészt a *hatékonysággal* (*effectiveness*), amely azt mutatja meg, hogy egy adott szabályozás mennyire sikeres egy politikai probléma megoldásában.⁴² Rokon fogalom még az *implementáció*, amely a nemzetközi kötelezettségek gyakorlatba történő átültetésének folyamatát jelenti.⁴³ Lehetséges jogkövetés implementáció nélkül is, nevezetesen amikor az elvárás és az állami gyakorlat között teljes megfelelés (*fit*) tapasztalható.⁴⁴ Értelemszerűen az implementáció sem jár együtt automatikus jogkövetéssel; elképzelhető például, hogy a közösségi jogalkotói szándék megvalósulását gátolja a hazai jogszabály megszorító értelmezése. A megfeleléség továbbá nem azonos a norma iránti elkötelezettséggel (*commitment*) vagy a szabály alapján vállalt kötelezettséggel (*obligation*) sem.⁴⁵

Saját kutatásom tehát az egyik irányból nézve több az implementáció vizsgálatánál, hiszen nem csak a szó szoros értelmében vett pozitív jogi rendelkezéseket vizsgálom, ugyanakkor a hatékonyság vizsgálatánál kevesebb, mert az például a praxisra is kiterjedne. Ezenfelül a jogkövetés és az implementáció fogalma közötti eltérésből levezethető, hogy

⁴⁰ CHECKEL, Jeffrey T.: *Why Comply? Constructivism, Social Norms and the Study of International Institutions*. 3. p. In: *ARENA Working Articles* (24). Advanced Research on the Europeanisation of the Nation-State, Oslo, 1999. I.m.: VERSLUIS, Esther: *Compliance Problems in the European Union – a Potential Role for Agencies in Securing Compliance?* 163. p. In: *Administrație și Management Public*. 2007/8. sz. 162-177. p.

⁴¹ ZÜRN, Michael – JOERGES, Christian: *Law and Governance in Postnational Europe: Compliance beyond the Nation-State*. Cambridge University Press, 2005. 42. p.

⁴² NEYER, Jürgen – ZÜRN, Michael: *Compliance in Comparative Perspective. The EU and Other International Institutions*. 4. p. In: *IIS-Arbeitspapier*. 2001/1. sz. I.m.: VERSLUIS: 2007, 163. p.

⁴³ RAUSTIALA, Kal – SLAUGHER, Anne-Marie: *International Law, International Relations and Compliance*. 539. p. In: CARLSNAES, Wälder – RISSE, Thomas – SIMMONS, Beth A. (szerk.): *Handbook of International Relations*. Sage Publications, London, 2002. 538-558. p. I.m.: VERSLUIS: 2007. 163. p.

⁴⁴ VERSLUIS: 2007. 163. p.

⁴⁵ BURGSTALLER: 2005. 5. p.

ne csupán a Be. új vagy módosított rendelkezéseit vizsgáljam, hiszen bizonyos rendelkezések a transzpozíciótól függetlenül is léteztek a magyar jogban, *a priori* lehetségessé téve a megfelelést.

3.2. A jogkövetés vizsgálata az Európai Unióban

Eltérően a nemzeti jogtól, a nemzetközi jogtudományban a jogkövetés (talán) a legalapvetőbb probléma.⁴⁶ Míg Ratner és Slaughter (1999) máig ható tipológiája a nemzetközi jogtudomány iskolái között különállóan szerepelteti a „nemzetközi jogtudomány és nemzetközi politikaelmélet” kategóriáját, az EU kapcsán nem beszélhetünk ilyen egyezményes keretről.⁴⁷ A tudományág megszületése⁴⁸ óta számos kísérlet történt annak kategorizálására, azonban gyakorlatilag minden szerző más és más tipológiát dolgoz ki. Megfigyelhető és bizonyítható, hogy bizonyos elméletek – eltérő episztemológiai, ontológiai alapjaik okán – magasabb absztrakciós szinten helyezkednek el, mint mások, bár megítélésem szerint a terület kutatómódszertani és tudományterületi sokszínűsége miatt csak feltételesen nevezhető bármely nézőpont is „paradigmának” vagy metaelméletnek. Sőt több szerzőnél észrevehető az interdiszciplinaritás és az egyes megközelítések komplementer jellegének hangsúlyozása. Összességében tehát az elméletek együttes alkalmazása szolgálhat a legtöbb információval, és a kérdés „csupán” az, hogy egyik és másik elmélet mennyire magyaráz.⁴⁹ Ezek miatt az aggályok miatt nem próbálom meg dolgozatomat bármely nagyobb „iskolába” besorolni.⁵⁰ Emellett dolgozatom esettanulmány-jellegű, és nem célja, hogy társadalomtudományi értelemben „megbízható” – azaz *ceteris paribus* megismételhető, azonos eredményt hozó – kutatás legyen, ez pedig meglátásom szerint a szigorú elméleti besorolás szükségességét is relativizálja.

⁴⁶ KOH, Harold Hongju: *Why Do Nations Obey International Law?* In: *The Yale Law Journal*. 1997/8. sz. 2599-2659. p. I.m. ZÜRN – JOERGES: 2005. 218. p.

⁴⁷ CRYER, Robert – HERVEY, Tamara – SOKHI-BULLEY, Bal – BOHM, Alexandra: *Research Methodologies in EU and International Law*. Hart Publishing, 2011. 15. p. A nemzetközi jogkövetés-tudomány számára ezzel szemben alpműnek számít KOH előző lábjegyzetben idézett írása.

⁴⁸ A jogkövetés tudományának kialakulásáról ld. ZÜRN – JOERGES: 2005. 230. p. Az Európai Gazdasági Közösségre/EU-ra koncentrált kutatások fejlődéséről ld.: FALKNER – TREIB – HOLZLEITHNER: 2008. 7-8. p.

⁴⁹ VERSLUIS: 2007. 166. p.

⁵⁰ Ennek ellenére dolgozatomat alapvetően a normativista (konstruktivistá) iskolába sorolnám. E megközelítés szerint „a jog tulajdonképpen létrehozza a szereplőket és érdekeiket, vagy legalábbis segít a létrehozásukban, mélyebbre hatolva és többet jelentve a viselkedés pusztá korlátozásánál. A szereplők az érdekeiket és identitásukat a joggal való kapcsolatukból nyerik”. Ld. pl. CRYER – HERVEY – SOKHI-BULLEY – BOHM: 2011. 81. p.

A jogkövetést firtató irodalom elméleti töredezettsége azzal jár, hogy számos ellentmondó vagy éppen egymással nem összemérhető eredményhez jutunk, emiatt pedig nehéz végső következtetésekre jutni.⁵¹ További empirikus probléma, hogy kifejezetten sok az egyáltalán nem kutatott „fekete lyuk” is. Újonnan csatlakozó országok esetén ráadásul a megfelelést gyakran csak a tagság előtt tartják vizsgálatra érdemes témának.⁵²

A *compliance research*-nek manapság is kedvelt témája az irányelvek átültetése. Nagyon gyakran születnek olyan tanulmányok, amelyek az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) éves monitoring jelentéseit, az EUR-Lex (korábban: CELEX) adatbázis adatait és a kötelezettségzegési eljárások számát tekintik mérvadónak.⁵³ Ezt az magyarázza, hogy ezek az adatok nyilvánosan elérhetőek és könnyen felhasználhatóak, ami lehetségessé teszi a kvantitatív kutatást, beleértve a sokelemű összehasonlítást és a longitudinális vizsgálatot.⁵⁴ Az ezen adatbázisok alapján mérhető megfelelés mindig is rendkívül magas volt (90 % körüli, 2005-ben pedig 98 %-os).⁵⁵ Fennáll azonban a veszély, hogy a formális jogszabályi megfelelésre és önmagukban tartalmatlan jelzőszámokra fókuszálva értékes adatok maradnak ki egy ilyen kutatásból. Jóval kevesebben vizsgálják az irányelvek vizsgálatakor, hogy az állam hogyan felel meg az előzetes döntéshozatali eljárásokban és a Bíróságon született döntéseknek, és még ennél is kevesebb kutatásnak tárgya, hogy az uniós jogot – hogyan alkalmazzák, és kényszerítik ki. Ez azért sajnálatos, mert a témájukban koncentrált, egy-egy államra vagy szakpolitikára kiterjedő kvalitatív, idiografikus jellegű esettanulmányok az implementációhoz és a jogkövetéshez építgő hozzátartozó praxisról jóval több információval szolgálhatnak.⁵⁶

E megfontolásokra figyelemmel saját írásomat a kizárólag statisztikai adatokkal dolgozó, mechanikusabb elemzés és a jogszociológiai/kriminológiai megközelítésű kutatások közé helyezném el. Ezzel látom biztosítotttnak azt, hogy dolgozatom – ha nem is generalizálható, de legalábbis az első típusú kutatásénál nagyobb – magyarázó erővel bírjon.⁵⁷

⁵¹ Ezekre az ellentmondásokra (és egyúttal a makroszintű elméletek kérdéses magyarázó képességére) nagyon szemléletes példa: CONANT, Lisa: *Compliance and What EU Member States Make of It*. 15-18. p. In: CREMONA, Marise (szerk.): *Compliance and the Enforcement of EU Law*. Oxford University Press, 2012. 1-31. p.

⁵² FALKNER – TREIB – HOLZLEITHNER: 2008. 3. p.

⁵³ Uo.

⁵⁴ CONANT: 2012. 15. p.

⁵⁵ ZURN – JOERGES: 2005. 185. p.

⁵⁶ CONANT: 2012. 2. p.

⁵⁷ A jogkövetés-tudomány állapotáról elmondottak általánosan igazak az uniós jog vizsgálatára is, amely még nem ment át a „kanonizáció”-ra. Ld. CRYER – HERVEY – SOKHI-BULLEY – BOHM: 2011. 27. p. A magyar jogtudomány hasonlóan véli, ld. VARJU Márton: *Az európai jog tudománya Magyarországon*. 356. p. In: JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 355-382. p.

3.3. A lehetetlen megismerése

A megfeleléség minőségére („goodness of fit”) irányuló kutatások az 1990-es években terjedtek el.⁵⁸ Központi fogalma a „*misfit*”: az a különbség, amelyet egy uniós irányelv teremt azzal, hogy valamilyen, az ország által elérendő célt fogalmaz meg. Ez azt irányozza elő, hogy ismerjük meg a *status quo ante*-et (az adaptáció előtti állapotot), és azt hasonlítsuk össze az adott jogi instrumentum követelményeivel. E különbség feltárása a kutatásom módszere. Mivel az implementációra már sor került, e keretet – a 3.1. fejezetben leírtakra visszautalva – annyiban módosítom, hogy a Be. és a kapcsolódó joganyag jelenleg hatályos szabályait vetem össze az Irányelvvel, nem csupán a Módtv. által bevezetett rendelkezéseket.

A *misfit* magában foglalja egyrészt a jogi eltéréseket. Ez az európai sztenderdek és a létező jogszabályok különbségét fejezi ki. A közösségi jogi elvárás lehet kvantitatív (fokozatbeli) és kvalitatív (újjonnan meghonosítandó) jellegű is. Bár a megfeleléségnek más dimenziói is vannak (politikai, intézményi és gazdasági költségek),⁵⁹ dolgozatomban a jogi *misfit* vizsgálatára szorítkozom. Döntésem mellett több érv szól. Egyrészt a teljes diszkrepancia megismerésére nincs lehetőségem, mivel az implementáció csupán tavaly novemberben zárult le, márpedig az uniós jogi aktusok előírásainak átültetéséhez, kikényszeríthetőségéhez hosszabb időnek kell eltelnie.⁶⁰ Másrészt önmagában a jogszabályi módosulások is sokat elárulhatnak a jogkövetésről. Bármely szabályozási területről is beszéljünk, a jogkövetés szükséges feltétel a gyakorlat megváltoztatásához,⁶¹ sőt a jogi internalizáció mélysége – vagyis hogy az adott irányelv mennyire válik a címzett jogának részévé – önmagában számottevő hatással bírhat a jogkövető magatartás valószínűségére.⁶² Harmadrészt, bár az Irányelv közvetlen hatállyal bír – vagyis a sértett a nem teljes vagy elmaradt átültetés esetén kikényszerítheti a tagállami bíróságtól vagy hatóságtól az abban szereplő jogait –, megítélésem szerint az egyébként is kedvezőtlen pozícióban lévő sértettől nem várható el a jogszabályok (ideértve az uniós jogot!) ilyen szintű ismerete. Ez pedig a hiánytalan és pontos implementáció követelményére mutat rá.⁶³

⁵⁸ FALKNER – TREIB – HOLZLEITHNER: 2008. 7-8. p.

⁵⁹ Uo. 157-158. p., valamint FALKNER – TREIB – HARTLAPP – LEIBER: 2005. 27-30. p.

⁶⁰ FALKNER – TREIB – HARTLAPP – LEIBER: 2005. 7-8. p.

⁶¹ CONANT: 2012. 15. p.

⁶² ZURN – JOERGES: 2005. 25. p.

⁶³ A Bíróság az irányelvek lehetséges vertikális közvetlen hatályát elsőként az *Yvonne Van Duyn* (C-41/74 sz.) ügyben állapította meg. Kapcsolódó fogalom a „közvetett hatály” elve, amely az EU-konform jogértelmezést a tagállami bíróságok köteleességévé teszi. Ld. OSZTOVITS András (szerk.): *EU-jog*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 231-240. p.

Érdemesnek tartom a jogkövetés és az implementáció közötti különbség kapcsán megemlíteni a Bíróság kettő döntését. A *Bizottság kontra Olaszország* ügyben (1985) hozott verdikt szerint a megfelelő közigazgatási gyakorlat nem szünteti meg a tagállam implementációs kötelezettségét, mert az egyének számára nem rögzít világos és jól megismerhető jogokat, és bármikor megváltoztatható.⁶⁴ A Bíróság emellett a *Bizottság kontra Németország* *Szövetségi Köztársaság* ügyben (C-361/88 sz.) kifejtette, hogy az átvétel eredményeként az egyéneknek lehetősége kell hogy legyen arra, hogy az EU jogából eredő jogait és kötelezettségeiket világosan felismerjék. Ehhez hasonlóan a magyar Alkotmánybíróság a 26/1992. (IV. 30.) határozatában elvi élel, alkotmányos követelményként rögzítette, hogy a norma tartalma „világos, érthető és megfelelően értelmezhető” legyen, s ezt az álláspontját következesen képviselte más ügyekben is.⁶⁵ Ezt azért tartottam fontosnak megemlíteni, mert ahogyan azt az Irányelv átültetése kapcsán is látni fogjuk, a jogkövetésnek éppen az lenne az egyik feltétele, hogy a *normaszöveg* az itt szereplő alkotmányossági garanciáknak megfelelően.

Kutatási módszerem középpontjában a joganyag textualista (pozitivist) összehasonlítása áll. E megközelítés kiválóan alkalmazható a különböző joganyagok közötti kapcsolatok, valamint a jogi elvárások és az azok alkalmazása közötti kapcsolat feltárására.⁶⁶ Jóllehet a jog-összehasonlításon belül „sajátos eset” az EU jogának a belső jogokkal történő összemérése,⁶⁷ a dogmatikai módszer elterjedtsége azt eredményezte, hogy az ezzel foglalkozó kutatásokban az EU jogát is tendenciózusan állami jogként kezelik.⁶⁸ Az Irányelvvel ennek megfelelően elsődlegesen a Be. rendelkezéseit fogom összehasonlítani.

A „hagyományos” elemzésen túlmutatóan azonban – alapvetően a bizonytalan rendelkezések interpretálása végett, másodlagos jelleggel – az objektív teleologikus jogértelmezés is szerepel eszköztáramban. E módszer mellett szól, hogy a közösségi vívmányok hatékony alkalmazása (valamint, hozzátenném, kikényszerítése, kikényszeríthetősége) a jog rend-

⁶⁴ OSZTOVITS: 2015. 180. p.

⁶⁵ Ilyenek voltak például: az 1/1999. (II. 24.) AB határozat vagy a 55/2001. (XI. 29.) AB határozat. A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1) bek.-e is úgy fogalmaz, hogy „A jogszabálynak a címzetek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.”

⁶⁶ CRYER – HERVEY – SOKHI-BULLEY – BOHM: 2011. 38. p.

⁶⁷ VAN HOECKE, Mark: *Methodology of Comparative Legal Research*. In: *Law and Method*. 2015/2. sz. Forrás: <http://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/lawandmethod/2015/12/RENM-D-14-00001.pdf>, megtekintés ideje: 2016. 11. 02.

⁶⁸ CRYER – HERVEY – SOKHI-BULLEY – BOHM: 2011. 20. p.

szeretni és célelvű értelmezését igényli,⁶⁹ sőt a Bíróság jogértelmezésében előkelő szereppel bír a célelvűség.⁷⁰ Az uniós jog felől ehhez különösen fontosnak tartom a 2012/29/EU irányelv preambulumát, amely – a főszabálynak megfelelően – nem rendelkezik ugyan kötelező erővel, de számottevő szerephez jut a jogi aktus értelmezésében és annak érvényessége vizsgálatában.⁷¹ Ezen túlmenően a Bizottság kiadott egy Útmutatót (*Guidance Document*),⁷² hogy segítse a tagállamokat az Irányelv transzpozíciójában és implementációjában. A magyar jog felől nézve a kiegészítő forráselemzés jogtudományi források és bírói döntések felhasználását jelenti.

A források kapcsán megjegyzendő, hogy a doktriner elemzésen túlmutató jogkövetéstudomány Magyarországon gyakorlatilag ismeretlen műfaj.⁷³ Ez általánosabb jelleggel, az európai és a magyar jog kapcsolatát boncolgató kutatásokra is igaz, pedig az európaizáció vizsgálata izgalmas és magas színvonalon művelhető lehetőséget jelent, sőt kiemelkedő szerepe lehetne a jog szokatlan kormányzási és szabályozási környezetben betöltött funkciója értékelésében.⁷⁴ A folyóirat-cikkek kapcsán felmerülő – és általam is tapasztalt – problémaként jelentkezik, hogy gyakoriak a túlzottan rövid, reflexiószerű írások és a kevésbé eredeti, a joganyag leírására szorítkozó művek.⁷⁵ A lehetséges merítésen szűkít továbbá, hogy az átültetés frissessége miatt egyébként is kevés cikk jelenhetett csupán meg a témában.

⁶⁹ CZUCZAI Jenő: *Hungary*. 347. p. In: KELLERMAN, Alfred E. – CZUCZAI Jenő – BLOCKMANS, Steven – ALBI, Anneli – DOUMA, Wybe Th. (szerk.): *The Impact of EU Accession on the Legal Orders of New EU Member States and (Pre-)Candidate Countries: Hopes and Fears*. T. M. C. Asser Press, 2006. 343-367. p.

⁷⁰ VARJU: 2015. 358. p.

⁷¹ OSZLOVITS: 2015. 175. p.

⁷² DG JUSTICE *Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA* (a továbbiakban? Útmutató). Forrás: http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/victims/guidance_victims_rights_directive_en.pdf. Letöltés ideje: 2016. 11. 04.

⁷³ Sőt a nemzetközileg általánosan elterjedt és alkalmazott költség-haszon elemzés gyakorlatilag ismeretlen. Ld. CSERNE Péter – GAJDUSCHEK György: *Jogalkotási javaslatok megfogalmazása a jogtudományban*. 95. p. In: JAKAB – MENYHÁRD: 2015. 79-101. p.

⁷⁴ VARJU: 2015. 373-378. p.

⁷⁵ VARJU: 2015. 367. p.

4. A 2012/29/EU irányelv a magyar jogban

4.1. Az irányelv felépítése

A 2012/29/EU irányelv az alábbi fejezetekből áll. Az 1. fejezet határozza meg az Irányelv célkitűzéseit és néhány alapvető fogalmat, közöttük az áldozatét is. A 2. fejezet a „*Tájékoztatás és támogatás nyújtása*” címet viseli,⁷⁶ a 3. „*A büntetőeljáráshoz való részvétel*” cím alatt tartalmaz előírásokat, míg a 4. fejezet címe „*Az áldozatok védelme és a specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok elismerése*”. A jogszabály további részei a gyakorlati szakemberek képzésére, a tagállamok közötti együttműködésre és koordinációra, a transzpozíció határidejére (2015. november 16.) és a Bizottság felé fennálló, 2017. november 16-ától kezdve hároméves jelentéstételi kötelezettségre nézve tartalmaznak szabályokat.

A szabályozási technikáról négy megállapítást érdemes tenni. Egyrészt az Irányelv minimumharmonizációt kíván elérni,⁷⁷ vagyis rendelkezéseitől a tagállamok pozitív irányban eltérhetnek. Mint látni fogjuk, a magyar megoldás bizonyos esetekben szélesebb jogkört biztosít az elvártnál. Másrészt az Irányelv a többi áldozatvédelmi jogi instrumentum sorába illeszkedve tevőleges állami kötelezettséggé teszi annak garantálását, hogy jogaikat az áldozatok megismerhessék és érvényesíthessék. Harmadrészt, a tagállamok nem kötelesek egyetlen kódexbe foglalni az Irányelv által elismert jogokat. Nálunk a legtöbb rendelkezést ugyan a Be. tartalmazza, de például az áldozatsegítésről külön törvény (a továbbiakban: Ástv.)⁷⁸ szól. Ebből eredően e normaanyagra is kiterjesztem elemzésem. Negyedrészt *stricto sensu* (és elnevezése szerint) csak a 3. fejezet tartalmaz processzuális jogokat, de valójában a 2. (és valamelyest a 4.) fejezet rendelkezései nélkül sem képzelhető el az áldozatok részvétele a büntetőeljáráshoz. Figyelemmel arra, amit a sértetti részvételi jogok fogalmáról a 2. fejezet végén rögzítettem, az analízisnek nem képezik részét a „támogatás” körébe tartozó, a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos és a specifikusan gyermekeket megillető jogok.

⁷⁶ A 2. fejezet tartalmazza még az áldozatsegítő szolgáltatások igénybevételének jogát (8. cikk), valamint az ennek keretében nyújtandó támogatás formáit. Ennek magyar jogi leképeződései közül – a dolgozatom 2. pontjában meghatározottaknak megfelelően – a jogi tanácsadásról és segítségnyújtásról fogok csupán írni.

⁷⁷ 11. preambulumbek.

⁷⁸ 2005. évi CXXXV. tv. a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami károenyhítésről

4.2. Általános rendelkezések

4.2.1. A 2012/29/EU Irányelv céljai

A 2012/29/EU irányelv általános célja, hogy „felülvizsgálja és kiegészítse a 2001/220/IB kerethatározatban lefektetett elveket, valamint hogy – különösen a büntetőeljárások keretében – jelentős előrelépést tegyen az áldozatoknak biztosított védelem szintje keretében”.⁷⁹ Az Irányelv megfogalmazásából kitűnik, hogy a büntetőeljárásban való részvétel garantálása horizontálisan érvényesítendő cél.⁸⁰ A jogszabály és preambuluma alapján más generális követelmények is megállapíthatóak, mint például (hogy):

- „az áldozatokat [egyéenként] *elismerjék, és tisztelettel, tapintattal, személyre szabottan, szakértelemmel és megkülönböztetés-mentes módon*” bánjanak velük a hatóságok;⁸¹
- a másodlagos és ismételt viktimizációtól, a megfélemlítéstől, megtorlástól való védelem; támogatás; az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása;⁸²
- bizonyos áldozati csoportok (terrorizmus, szervezett bűnözés, hozzátartozók közötti erőszak, szexuális erőszak vagy szexuális kizsákmányolás, nemi alapú erőszak, gyűlölet-bűncselekmények áldozatai, fogyatékossgal élő áldozatok és gyermek áldozatok)⁸³ esetén különleges jogosítványok és (védelmi) intézkedések; ehhez kapcsolódóan továbbá „a gyermek mindennek felett álló érdekének” figyelembe vétele;⁸⁴
- a tagállami büntető igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom növelése.⁸⁵

Az irányelvi sértett-koncepció alapja nem a helyreállító igazságszolgáltatás kiterjesztése – jöllehet az ehhez való jogot az Irányelv tartalmazza –; annál jóval általánosabb jelleggel kíván jogokat telepíteni az érintettekre, azzal a végső céllal, hogy az áldozat kulcsszerepét garantálhassák vele.⁸⁶ Az Irányelv emellett magán viseli a 2. fejezetben ismertetett elképzelések azon sajátosságát, hogy a sértettek jogai emberi jogok is.⁸⁷ Ezen túlmenően a fent rögzített rendelkezések segítségével az Irányelv egyéniesített, participatív, a szokásosnál nagyobb védelmet igénylő áldozatok esetében többletgaranciákkal megerősített szerepet szán az áldozatoknak.⁸⁸

⁷⁹ Irányelv, 4. preambulumbek.

⁸⁰ Uo., 1. c. (1) bek.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo., 9. preambulumbek.

⁸³ Uo., 57. preambulumbek.

⁸⁴ Uo., 1. c. (2) bek.

⁸⁵ Uo., 53. preambulumbek.

⁸⁶ Útmutató, 7. p.

⁸⁷ Irányelv, 66. preambulumbek.

⁸⁸ Útmutató, 4. p.

A magyar büntetőeljárás sértettjére ezzel szemben a 2. fejezetben foglaltak igazak. A szakirodalom egybehangzóan azon a véleményen van, hogy kevésbé perbeli félnek, mintsem bizonyítási eszköznek (tanúnak), „eszköznek” tekintik. Jóllehet többféle minőségben kapcsolódhat be az eljárásba (feljelentő, „csak sértett”, tanú, szakértői vizsgálat passzív alanya, magánvádló, pótmagánvádló, magánfél), főszemélynek csupán az utolsó három esetben minősül.⁸⁹ Kriminológiai kutatásokból az is kiderül, hogy a büntetőeljárásban a sértettek vallomását, hitelességét gyakran megkérdőjelezzik, a hatóságok attitűdje pedig gyakran személytelen, bürokratikus, így nem kapnak figyelmet, tiszteletet és empátiát.⁹⁰ Emellett a jogalkotás sem különösebben fogékony a sértett jogainak bővítését sürgető elgondolások iránt: legyen bár megfelelő a tételes jogi szabályozás, „egyes vélemények szerint” ezek olyan korlátok közé szorulnak, amely a lényegüket kiüresíti, illetőleg a jogalkotó hallgat a részletszabályokról.⁹¹

4.2.2. Definíciós problémák

Az Irányelv rendelkezése szerint az áldozat „i. olyan természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett – ideértve a fizikai, szellemi vagy érzelmi sérülést, vagy gazdasági hátrányt; ii. a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy családtagjai, akik e személy elhalálozása folytán sérelmet szenvedtek”. Az áldozati minőség szélesebb értelmezését segíti, hogy az áldozati minőség független az elkövető eljárásjogi helyzetétől, valamint az áldozat és a terhelt családi kapcsolatától,⁹² de ugyanezt korlátozza az Irányelv azon rendelkezése, amely a tagállamoknak lehetőséget ad a ii. kategóriába tartozó („közvetett”) sértettek⁹³ számának korlátozására. Az uniós és a belső jogi fogalom közötti megfelelés alapvető fontosságú, hiszen az aktív legitimáció körét ez határozza meg.⁹⁴

⁸⁹ HACK Péter (szerk.): Büntetőeljárás jog I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 100. p.

⁹⁰ FELLEGI Borbála: *Út a megbékéléshez: a helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon*. Napvilág Kiadó Kft., Budapest, 2009. 76. p.

⁹¹ ERDEI: 2011. 312. p. A professzor elismeri, hogy erősödnek a bővítést sürgető hangok, de ez megállítása szerint az nem szükségképpen hozna többet, mint az erkölcsi elégtétel érzésének erősödését, ráadásul lassítaná is az eljárást. Ő maga azt tanácsolja, hogy a létező eljárási pozíciókat (magánvádló, pótmagánvádló; magánfél) kellene jobban kihasználni, és az kézzelfoghatóbb eredményt hozna. Ld. Uo., 313. p.

⁹² Irányelv, 19. preambulumbek.

⁹³ Maga a fogalom a magyar jogtudományban ismeretlen; csupán szemléltetés végett használok.

⁹⁴ GÖRGÉNYI Ilona: *Az áldozat fogalmának és jogainak újraszabályozása az Európai Unióban*. 178. p. In: BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna: *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 173-183. p.

A Be. szerint a sértett „*az a személy, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette*”.⁹⁵ E definíciót a Módtv. rendelkezései egészítették ki kettő további bekezdéssel. Egyrészt az Irányelvnek megfelelő módon (egyben az abban foglalt lehetőség szerint maximalizálva a szóba jöhető személyek számát) a kódex lehetőséget ad arra, hogy amennyiben a sértett elhunyt, helyébe egyenesági rokona, házastársa, élettársa, testvére, törvényes képviselője vagy az általa eltartott személy lépjen. A Be. rendelkezései alapján – amennyiben nem jelölték ki maguk közül a sértetti jogokat gyakorló személyt – kizárólag az elsőként fellépő személy gyakorolhatja e jogokat.⁹⁶ Ez az Irányelv szellemiségétől eltér, mivel a közvetett sértettek köre éppen azokat a személyeket fedi le, akiknek (bármilyen értelemben vett) kára a sértettet érő sérelemtől különbözik. Az Irányelvhez képest többletjogosultságot jelent azonban, hogy ilyen személy hiányában meghatározott esetekben egyházi jogi személy vagy vallási tevékenységet végző szervezet előjárója is felléphet.⁹⁷

Az eltérés egyik oka az uniós és a magyar jogi terminológia közötti *misfit*. A preambulum szerint⁹⁸ az áldozatok szerepét egyebek mellett az határozza meg, hogy a nemzeti jog biztosítja-e számukra „*a büntetőeljárásban részt vevő személy jogállását*”, magyarul egyértelműen különbséget tesz az áldozat szélesebb (materiális) és a sértett szűkebb értelemben vett – eljárásjogi – pozíciója között. Ez különösen annak fényében lehet meglepő, hogy – ahogy már írtam – az EUMSz. a sértetti jogok harmonizálására ad jogalapot, de az Irányelv hivatalos magyar fordítása az „áldozat” szót használja. Ezt az ellentmondást a preambulum fenti rendelkezésének megengedőbb értelmezése feloldja; annak minimumharmonizációs természete folytán e jogok a sértettet illetik meg. Problémát jelent azonban, hogy az Ástv. egy ettől eltérő áldozatfogalmat definiál. Eszerint áldozat „*a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény és [...] tulajdon elleni szabálysértés természetes sértettje, valamint aki e cselekmény következményeként hátrányt, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi meg-rázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el [...]*”. Látható, hogy az Ástv. egyfelől kiterjeszti az áldozatfogalmat (a tulajdon elleni szabálysértések sértettjeire), másfelől kizárja belőle a

⁹⁵ Be. 51. § (1) bek. E különbség tapintható ki a 13. c. szövegében is, amely a jogi segítségnyújtáshoz való jogot azoknak az áldozatoknak adja meg, akik „*a büntetőeljárásban részt vevő személy jogállásával rendelkeznek*”. Ez alapján a sértetti pozíciót az áldozaté magába olvasztja.

⁹⁶ Uo., (3) bek.

⁹⁷ Uo., (3a) bek.

⁹⁸ Irányelv, 20. preambulumbek.

jogi személyeket. „Észszerű” interpretációval lehetséges különbséget tenni a szűkebb értelemben vett sértetti (eljárási) és tágabb értelemben vett (áldozatokat megillető) jogosultságok között.⁹⁹

A terminológiai bizonytalanság mellett problémát okozhat a Be. azon törekvése, hogy a párhuzamos sértetti pozíciók eseteit felszámolja. Ez tetten érhető a „közvetett sértettek” vonatkozó, már említett szabály, valamint a pótmagánvádlókra és magánvádlókra vonatkozó szabályozás kapcsán is: e speciális pozícióban lévő sértetteknek ki kell jelölniük maguk közül a sértetti (magánvádlói) jogokat gyakorló személyt, ennek hiányában pedig a bíróság egyetlen személyt jelöl ki.¹⁰⁰ Nem egyértelmű, hogy mi történik azokban az esetekben, amikor a bűncselekménynek több sértettje van. Azon bűncselekmények mellett, amelyeknek van individuális (és ezáltal kereseti és keresethetőségi jogokkal „egyszerűen” felruházható) sértettje, másoknak közelebbről meg nem határozható (számú és összetételű) csoport a passzív alanya, például egy vallási csoport vagy a környezetszennyezés veszélyeztetettjei; megint másoknak az állam, a társadalom egésze. Az Irányelv sértett-koncepciója individualista, és az annak megfelelő szabályozás egyfajta *actio popularis*-t tételezne fel.¹⁰¹ E jog biztosítása azonban perökonómiai akadályokba ütközik, és ahogy a Be. idézett szabályai kimondják (és ahogy a jogtudomány is vallja), ezek megadása túlbonyolítaná az eljárást.¹⁰²

Valamelyest eltér azoknak az eseteknek a köre, amikor a bűncselekmény passzív alanya nem jut sértetti jogokhoz (például egy sérelmére elkövetett testi sértés nem jut a hatóságok tudomására), vagy ha a sértettől utólag derül ki, hogy (például bűncselekmény hiánya miatt) fogalmilag nem is lehetett sértett. Az Irányelv rögzíti, hogy az áldozati minőség független az elkövető eljárásbeli pozíciójától (ha egyáltalán betölt bármilyet is), azonban a magyar jogban az eljárás megszüntetésével az ahhoz tapadó sértetti pozíció és jogosítványok elenyéssznek. A szélesebb szakmai közösség részéről a sértetti minőség anyagi joghoz

⁹⁹ RÓTH Erika: *A sértett helyzete a büntetőeljárásban az Európai Unió elvárásainak tükrében*. 160. p. In: *Miskolci Jogi Szemle*. 2011. klsz., 155-167. p. A definíciós probléma ellenére ez gyakorlati problémát vélhetően nem fog okozni, egyrészt mivel az ellentmondást a magyar jogalkotó az Irányelv előtti kerethatározat idején sem oldotta föl, másrészt pedig az Ástv. által megadott, az Irányelv 4. fejezetének megfelelő áldozati jogosultságok természetüknél fogva csak természetes személyeket illethetnek meg.

¹⁰⁰ Be. 51. § (3) bek.; 58. § (3)-(4) bek. Erről részletesebben ld.: FÁZSI: 2014.

¹⁰¹ A gondolatért ld.: SÓLYOM László: *A polgári bíróságok környezetvédelmi ítélkezése és a polgári jog új lehetőségei a környezetvédelemben*. In: *Környezetvédelem*. KJK, Budapest, 1987. 148-179. p. I.m.: KISS Anna: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban* (PhD értekezés). 2006. 65. p.

¹⁰² KIRÁLY Tibor megengedőbbnek tűnik azokban az esetekben, amikor bizonyos számú/körű sértett járhat el, de a harmadik kategória esetén elengedhetetlennek tartja az ügyészt. Király Tibor: *Büntetőeljárás jog. 4., átdolgozott kiadás*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 181. p.

kötöttségét még nem érte erőteljesebb kritika, de ismert olyan nézőpont, mely szerint a sértett fogalma túlságosan az anyagi jogi dogmatikára támaszkodik, ráadásul hogy a büntetőeljárson végighúzódnó valószínűségi mozzanatok sem juttatja érvényre.¹⁰³ Ennek megfelelően ajánlatos lehetne a sértett mint eljárásjogi fogalom sajátosságait érvényre juttatni, és az anyagi jogi feltételeitől elválasztva kezelni.

A terminológiai problémák közül az utolsó, hogy a jogi személy lehet-e sértettje a bűncselekménynek. A Be. 56. § (3) szóhasználata alapján a jogi személy is minősülhet sértettnek.¹⁰⁴ Ez alapján a magyar szabályozás részletesebb lehetőséget ad az Irányelvben foglaltaknál. A Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásokban következetesen kifejtette, hogy az áldozat fogalma nem terjed ki a jogi személyekre,¹⁰⁵ de a tagállamok alkalmazhatják ezeket az előírásokat jogi személyek esetén is.¹⁰⁶ Ugyanezt egyébként az Irányelv minimumharmonizációs jellege is engedi. E kérdésben tehát Magyarország az uniós jogi védelem fölé megy.

Az Irányelv sértett-definíciója kapcsán az alábbiakat szeretném hangsúlyozni. Egyrészt fennáll egy koncepcionális, részben a fordítási nehézségekből fakadó, de egyúttal a norma világosságát veszélyeztető probléma: a sértett, a passzív alany és az áldozat bizonytalan elhatárolása. Másrészt az Irányelv individualista sértett-fogalmával ellentétben a magyar jog ellenzi a sértetti pozíció megtöbbszörözését. Ez megfigyelhető a közvetett sértettek kategóriájánál is, jöllehet a Be. itt az Irányelvnél valamelyest szélesebb körben szabályoz. További, a minimumharmonizációt meghaladó lépés, hogy a Be. a jogi személyeknek is engedélyezi, hogy sértettek legyenek. Összességében azonban a jog-összehasonlítás eredményeként a dogmatikai problémák és a jogalkotó restriktív szándéka rajzolódnak ki.

4.3. Tájékoztatás és támogatás

Az Irányelv 2. fejezete elsőként a nyomozó hatóság, az ügyész és a bíróság (a továbbiakban: hatóság) által proaktívan nyújtandó tájékoztatásra is kiterjedő, „a megértéshez és a megértetéshez való jogot” biztosítja (3. cikk). Ez olyan követelményeket foglal magában, mint például az egyszerű és közérthető nyelvhasználat, az áldozat egyéni jellemzőinek (pl. fo-

¹⁰³ TREMMEL Flórián: *Magyar büntetőeljárás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2001. 169. p. I.m.: FÁZSI László: *A sértett fogalmának dilemmái*. In: *Magyar Jog*, 2012/5. sz. 292–301. p. 294. p.

¹⁰⁴ Be. 56. § (3) bek.: „Állami szervet és gazdálkodó szervezetet a képviselőre feljogosított dolgozója, illetőleg az ügyintézésre jogosult tagja vagy alkalmazottja is képviselhet.” A gondolatért ld.: KIRÁLY: 2008. 181. p.

¹⁰⁵ Ezt rögzíti pl. a *Dell'Orto*- (C-467/05 sz.) és a magyar vonatkozású *Eredics*-ügy (C-205/09. sz.).

¹⁰⁶ Útmutató, 9. p.

gyatékosság) figyelembe vétele, továbbá a jog, hogy az áldozat által választott személy segítséget nyújtson neki, és hogy a tájékoztatást többféle tájékoztatási eszköz útján kell megadni.¹⁰⁷

Ezt a sértetti jogosultságot a Be. statikus része rögzíti, nemcsak a sértettek, hanem valamennyi, a büntetőeljárásban részt vevő személy tekintetében. A hatóság „*törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személyekkel történő írásbeli és szóbeli kommunikáció során egyszerű és közérthető módon fogalmazzon*”; emellett „*[a] jogokról való tájékoztatást és a kötelezettségekre való figyelmeztetést az érintett személy számára érthető módon, az érintett személy állapotára, személyes jellemzőire figyelemmel kell megfogalmazni.*”¹⁰⁸ Szóbeli kommunikáció esetén továbbá a hatóságok kötelesek meggyőződni arról, hogy a tájékoztatást a címzett megértette-e; amennyiben nem, magyarázatot kell fűzniük hozzá.¹⁰⁹ A sértetti jogok közül ez a kommunikációs jog véleményem szerint (felidézve a 2. fejezetben ismertetett Ian EDWARDS-féle tipológiát) egyfajta „alapjognak” is tekintendő, hiszen a sértettek – javarészt laikus személyek lévén – csak e tájékoztatás birtokában tudják leküzdeni a büntetőeljárásban inherens információs aszimmetriát. Dicséretre érdemes, hogy e paragrafust kifejezetten a Módtv. ültette be a Be.-be.¹¹⁰

A 4. cikk széles körben garantál információs jogokat az első kapcsolatfelvételtől kezdve. Ez számos területet fog át: feljelentés, tolmácsolásra és fordításra való jog módja és mértéke, az igénybe vehető támogatások, jogi tanácsadás és segítségnyújtás, kárenyhítés, védelemben való részesülés, jogsértés esetén elérhető panaszról való tájékoztatás, költségeik megtérítésének módja és mértéke.¹¹¹ Ennek kapcsán is érvényesül az egyéniesített megközelítés: e jogokat az állam az áldozat sajátos szükségleteitől és személyes körülményeitől, a bűncselekmény típusától vagy természetétől, valamint a büntetőeljárás állásától függően más és más módon biztosíthatja.¹¹² Ezeknek a jelentőségét húzza alá, hogy a sértettek büntetőeljárásban való részvételét várhatóan nagyban előmozdítaná, ha jogaikról megfelelő tájékoztatást kapnának.¹¹³

A Be. e rendelkezést generális és speciális jelleggel is megjeleníti a magyar jogban. Az általános szabály szerint a hatóságok az eljárási cselekmény elvégzése előtt az érintett

¹⁰⁷ Irányelv, 21. preambulumbek.

¹⁰⁸ Be. 62/A. § (1) bek.

¹⁰⁹ Uo., (2) bek.

¹¹⁰ Módtv. 7. §

¹¹¹ Irányelv, 4. c. 1. bek.

¹¹² Uo., 2. bek.

¹¹³ SKAPINYEZ János: *Riport a sértetti jogi képviseletről*. 39. p. In: *Ügyészek Lapja*. 2007/3. sz. 37-40. p.

személyt a jogairól tájékoztatják, és kötelességeire figyelmeztetik.¹¹⁴ E tájékoztatásnak nem kell állandó jellegűnek és folyamatosnak lennie: a lényeg az, hogy a sértett „*ne maradjon le*” jogainak gyakorlásáról, és tudatlanságból ne szegje meg kötelességeit. Emellett e rendelkezés jelentősége és szükségessége sértetti képviselő meglétekor kisebb.¹¹⁵ A Be. kifejezetten a sértettek kapcsán is tartalmaz rendelkezést, mely szerint „a sértett felvilágosítást kaphat jogairól és kötelezettségeiről”.¹¹⁶ Ezenfelül a kódex számos jogosultságot nevesít: – tájékoztatás arról a jogáról, hogy pártfogó ügyvédi képviselőt engedélyezését kérheti;¹¹⁷ értesítés arról, hogy a nyomozás iratainak ismertetését követően a nyomozás iratait megtekintheti, és gyakorolhatja egyéb jogait;¹¹⁸ – az előzetes letartóztatást elrendelő határozat közlésével egyidejűleg tájékoztatni kell az 51. § (4) bek.-ben foglalt (lejjebb ismertetett) jogáról;¹¹⁹ – az ügyész a vádemelés elhalasztásakor tájékoztatja a sértettet, hogy polgári jogi igényét egyéb törvényes úton érvényesítheti, valamint hogy pótmagánvádlóként léphet fel. A tájékoztatás keretében a sértettet tájékoztatni kell ennek feltételeiről és arról is, hogy a jogi segítségnyújtó szolgálathoz fordulhat személyes költségmentesség és pártfogó ügyvédi képviselőt engedélyezése céljából.¹²⁰ Ugyanerről a jogáról a vád elejtése esetében a bíróság adja meg a tájékoztatást;¹²¹ – a bíróság tárgyalás előkészítése során hozott határozata esetében tájékoztatni kell a sértettet a közvetítői eljárás megindításának lehetőségéről.¹²²

Speciálisan a feljelentéshez kapcsolódó jog, hogy a sértett az adott bűncselekmény alapvető elemeit feltűntető írásos igazolást kapjon (5. cikk).¹²³ A magyar kódex alapján a feljelentő részére a szóban tett feljelentésről készített jegyzőkönyvről, valamint az írásban tett feljelentés megtételét igazoló iratról másolat adható.¹²⁴ Előremutató, hogy a magyar nyelvet

¹¹⁴ Be. 62. §

¹¹⁵ KIRÁLY: 2008. 183-184. p.

¹¹⁶ Be. 51. § (3) bek. c) pont

¹¹⁷ Be. 57. § (3) bek.

¹¹⁸ Be. 193. § (6) bek.

¹¹⁹ Be. 214. § (4) bek.

¹²⁰ Be. 229. § (3) bek.

¹²¹ Be. 267. § (3) bek., 312. § (1) bek.

¹²² Be. 263. § (4) bek.

¹²³ Irányelv, 5. c. 1. bek.

¹²⁴ Be. 70/B. § (3) bek. Múltánylandó, hogy a Módtv. által módosított, az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény új 57. § (2) bek. f) pontja alapján „*Illetékmentes a büntető ügyekben: „f) a feljelentő részére a szóban tett feljelentésről készített jegyzőkönyv másolata, illetve az írásban tett feljelentés megtételét igazoló irat másolata.*”

nem ismerő feljelentő kérelmére a nyomozó hatóság vagy ügyész a feljelentés megtételéről igazolást állít ki, valamint hogy azt kézbesíteni kell. Az implementáció tekintetében viszont körülmintőbb lett volna, ha a Be. rögzíti az igazolásnak az Irányelv 5. cikke (1) bek.-ében megszabott tartalmi elemeit is, továbbá ha a Be. nem generális szabállyal ülteti át e jogot, hanem konkrét, a sértettek által könnyebben felhívható jogokat teremt.

A tájékoztatás és támogatás jogának része az is, hogy a sértett megismerhesse a nyomozás folytatását elutasító vagy azt megszüntető határozatot, tudomása legyen az ügyész azon döntéséről, hogy az nem emel vádat, valamint hogy ismerje a tárgyalás helyét, idejét és a vád természetét. Valamelyest szűkebb körben van lehetőségük arra, hogy a tárgyalás során hozott bármely jogerős bírósági ítéletet is megkapják, valamint általában értesüljenek az eljárás állásáról. (6. cikk.)¹²⁵

A Be. kazuisztikus módon fogadta be az Irányelvnek ezt a rendelkezését. A sértettet például kérelmére értesíteni kell

- „a) az előzetesen letartóztatott szabadon bocsátásáról vagy szökéséről,*
- b) a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt feltételesen vagy véglegesen történő szabadon bocsátásáról vagy szökéséről, illetve a szabadságvesztés végrehajtásának félbeszakításáról,*
- c) az elzárásra ítélt szabadon bocsátásáról vagy szökéséről, illetve az elzárás végrehajtásának félbeszakításáról,*
- d) az ideiglenes kényszerügykezelte elbocsátásáról vagy szökéséről,*
- e) a kényszerügykezelte elbocsátásáról, engedély nélküli eltávozásáról, illetve adaptációs szabadságra bocsátásáról, valamint*
- f) javítóintézeti nevelés esetén a fiatalkorú ideiglenes vagy végleges elbocsátásáról, a javítóintézet engedély nélküli elhagyásáról, illetve a javítóintézeti nevelés félbeszakításáról.”¹²⁶*

A Be. e módosításának előnye, hogy mivel a sértetteket nem éri felkészületlenül a terhelte szabadlábra kerülése, képessé válnak a védekezésre. A szabályozás Irányelv-konform jellegét igazolja az is, hogy a Módtv. olyan változásokat léptetett életbe, amelyek immár az értesítési kötelezettséget nem korlátozzák a bűncselekmények meghatározott körére, valamint meghatározott (szabadságmegvonással járó) büntetésekre és kényszerintézkedésekre.¹²⁷

¹²⁵ Irányelv, 6. c. (1)-(2) bek.-ek a-b. pontjai

¹²⁶ Be. 51. § (4) bek.

¹²⁷ LENCSE Balázs: *A büntetőeljárás törvény egyes sértettekkel vonatkozó rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében*. 54. p. In: *Büntetőjogi Szemle*. 2016/1-2. sz., 50-61. p.

A Be. azonos vonatkozású rendelkezéseinek közös és elismerésre méltó vonása, hogy a hatóságok *ex lege* kötelesek a tájékoztatásra az alábbi esetekben, illetőleg az alább felsorolt határozatok kézbesítésére:

- szakértő kirendelése;¹²⁸
- távoltartás (ti. az erről szóló határozatot a bíróság megküldi a sértettnek)
- a nyomozás sorsával összefüggő döntések: nyomozás elrendelése (amennyiben a feljelentő nem azonos a sértettel, de ismert a sértett személye); a nyomozás részbeni mellőzéséről, továbbá felfüggesztéséről szóló határozat; a nyomozást megszüntető határozat;¹²⁹
- az előzetes letartóztatást elrendelő határozat [214. § (4) bek.];
- a váddal kapcsolatos döntések: vádemelés; a vádemelés részbeni mellőzése; a közvetítői eljárás tárgyában hozott határozat; a vádemelést elhalasztó határozat;¹³⁰ valamint
- a vád elejtése, amennyiben pótmagánvádnak van helye;¹³¹
- a határozat, amennyiben a sértettre nézve rendelkezést tartalmaz, továbbá minden esetben az ügydöntő határozatot. Ezen túlmenően a sértettnek az ügydöntő határozat indokolást is tartalmazó kiadmányát akkor is kézbesíteni kell, ha vele a határozat rendelkező részét kihirdetés vagy kézbesítés útján egyébként már közölték;¹³²
- ha a bizonyítás során kiküldött vagy megkeresett bíróság jár el;¹³³
- a másodfokú bíróság által tartott nyilvános ülés, valamint tárgyalás; a másodfokú bíróság ügydöntő határozata és az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyező végzése;¹³⁴
- a harmadfokú nyilvános ülés, továbbá a harmadfokú bíróság határozata.¹³⁵

Figyelembe véve a magyar Be. szabályozását, az jóval részletesebb az Irányelv minimumsztenderdjénél. Megállapítható, hogy a sértettek számottevő információs jogokkal bírnak, és az eljárás valamennyi lényeges eleméről tudomást szereznek. Elismerésre méltó továbbá az is, hogy az Irányelv rendelkezéseit a Be. egytől egyig beépíti a normaszövegbe, így lehetővé téve a sértettek számára e jogok könnyűszerrel való megtalálását.

Az Irányelv struktúrája alapján önálló, de egyébként „horizontálisként” is értelmezhető jog a 7. cikkben rögzített, a tolmácsoláshoz és fordításhoz való jog. Ez nyilvánvalóan azokat

¹²⁸ Be. 103. § (3) bek.

¹²⁹ Be. 170. § (3) bek.; 187. § (2) bek.; 188. § (5) bek.; 190. § (5) bek.

¹³⁰ Be. 219. § (6) bek.; 220. § (1) bek.; 221/A. § (4) bek.; 225. § (5) bek.

¹³¹ Be. 263. § (3) bek.; 312. § (1) bek.

¹³² Be. 262. § (1) és (4) bek.-ek

¹³³ Be. 304. § (1) bek.

¹³⁴ Be. 361. § (4) bek.; 364. § (2) bek.; 367. § (1) bek.

¹³⁵ Be. 393. § (4) bek.; 395. § (1) bek.

az áldozatokat illeti meg, akik nem értik vagy nem beszélik az eljárás nyelvét. Minimális tartalma, hogy a kihallgatásuk során, kérelemre térítésmentes tolmácsolást vehessenek igénybe, továbbá hogy azt az állam *biztosítsa* számukra a bírósági tárgyaláson és a szükséges közbenső meghallgatásokon. Ugyanezt a személycsoportot illeti meg a fordítás joga; a lényeges iratok tekintetében ugyanakkor azok szóbeli fordítása és összefoglalása is elégséges lehet (a tisztességes eljárás követelménye tiszteletben tartásával).¹³⁶

A magyar Be. e jogszolgáltatásokat – az előzőhöz hasonlóan – a statikus részben rendezi, minden, az eljárásban részt vevő személyre kiterjesztve.¹³⁷ Az Irányelvvel összevetve többletgaranciát ad, hogy a Be. az eljárás valamennyi szakaszában elismeri ezt a jogot. Figyelemre méltó, hogy a hallássérült sértettet kérésére jelnyelvi tolmács közreműködésével kell kihallgatni, sőt írásban is nyilatkozatot tehet; siketvakok esetén kötelező a jelnyelvi tolmács közreműködésével való kihallgatás; beszéd fogyatékos személy pedig kérelmére írásban tehet nyilatkozatot. Ezt a rendelkezést egészíti ki a Be. azzal, hogy a tolmács részt vehet a különösen védett tanú kihallgatásán, valamint a zártcélú távközlő hálózaton keresztül történő kihallgatáson is jelen lehet.¹³⁸ A részletes szabályozás az Irányelv generális céljainak megfelelően segíti az esélyegyenlőség érvényesülését az eljárásban, és megítélésem szerint érdemben hozzájárul a sértetti ágencia növeléséhez. Hiányosságként könyvelhető el, hogy az Irányelv a tolmács távollétében, kommunikációs eszközök segítségével is bevezetné a tolmácsolást, de azt a szabályozási hagyományaink miatt a Be. nem fogadta be. Ennek ellenére a magyar jog megfelel az Irányelv e rendelkezéseinek is. A fordítás kapcsán a szabályozás kevésbé részletező ugyan, de a Be. alapvető jelleggel rögzíti, hogy a kézbesítendő határozat és más hivatalos irat lefordításáról a határozatot meghozó, illetőleg a hivatalos iratot kibocsátó hatóságnak (és nem a sértettnek) kell gondoskodnia.¹³⁹

4.4. A büntetőeljárásban való részvétel

A szó szoros értelmében vett participációs jogok körében az Irányelv garantálja az áldozatoknak azt a jogot, hogy meghallgassák őket („*right to be heard*”, 10. cikk). A Be. új, Irányelv-konformnak szánt rendelkezése, hogy amennyiben a sértett tanúkénti kihallgatását rendelik el (akár a nyomozás során, akár a tárgyaláson), lehetőség szerint soron kívül kell kihallgatni.¹⁴⁰ A magyar szabályozás *ratio*-ja azonban eltér az Irányelvtől. Míg a direktíva

¹³⁶ Irányelv, 7. c. 1-3. és 6. bek.-ek

¹³⁷ Be. 114. §

¹³⁸ Be. 213. § (2) bek.; 244/B. § (1) bek.

¹³⁹ Be. 9. § (3) bek.

¹⁴⁰ Be. 181. § (3) bek.

kifejezetten a sértetteknek szeretné a meghallgatás jogát megadni, a Be. a „sértett tanú” speciális kategóriájára telepít további jogokat: a rendelkezés érvényesülését a tanúi minőségtől, ezáltal pedig a hatóságok mérlegelésétől téve függővé. Ezt demonstrálja az is, hogy mivel a sértett nem szükségszerűen része a büntetőeljárásnak, ezért egyéb esetekben – amennyiben nem tanú is egyben – a tárgyaláson való jelenlét lehetőségéről csupán „értesítik”.¹⁴¹ Ez azért is sajnálatos, mert nem biztosítja az áldozatoknak azt a jogot, hogy érzelmi, pszichológiai és egyéb, a büntetőeljárás fő kérdése szempontjából kevésbé releváns igényeikről is nyilatkozthassanak, és azt becsatornázhassák az eljárásba.

A 11. cikk biztosítja, hogy „az adott büntető igazságszolgáltatási rendszerben betöltött szerepükkel összhangban” a sértetteknek joga van az eljárás megszűnését eredményező határozat esetén annak felülvizsgálatát¹⁴² kérni. A szabály célja, hogy lehetségessé tegye az áldozatnak, hogy felmérje: az eljárásjogi és egyéb szabályokat betartották-e, és hogy helyes döntés született-e az ügyben. A felülvizsgálatnak főszabály szerint ki kell terjednie minden olyan határozatra, amelyet nem bíróság hozott meg (a vádelejtésre és az eljárás ügyész általi megszüntetésére is);¹⁴³ amennyiben pedig van felettes szerv, ajánlatos azt feljogosítani a döntés meghozatalára.¹⁴⁴ E szabály jogharmonizációs potenciálját rendkívül szűkre szabja, hogy az Irányelv „tisztelőtlen tartja a nemzeti eljárásjogi autonómiát, és nem valósít meg jogharmonizációt a hatóságok közötti alárendeltség terén”.¹⁴⁵ További megszorítás, hogy ezt a cikket kizárólag azok hívhatják föl, akik formálisan is szerepet játszanak a büntető igazságszolgáltatás rendszerében.¹⁴⁶ Emiatt e jog azoknál az áldozatoknál marad csupán meg, akik sértettként eljárásjogi pozíciót töltenek be. Ezen túlmenően a magyar jogtudomány sem mutatkozik nyitottnak ezeknek a jogoknak a szélesebbre tárására, jellemzően az eljárásra gyakorolt kedvezőtlen hatásokra, különösen az időszerűség primátusára hivatkozva.¹⁴⁷

Ugyanez a cikk követeli meg, hogy az áldozatokat *tájékoztatni kell a tájékoztatáshoz való jogukról*. Ez azt a célt szolgálja, hogy eldönthessék: szeretnének-e a felülvizsgálat jogával élni.¹⁴⁸ A magyar Be. *expressis verbis* ezt nem fogalmazza meg, jóllehet ez értelmez-

¹⁴¹ Be. 279. § (1) bek.

¹⁴² Némileg ellentmondásos, hogy az Irányelv magyar fordítása ezt a fogalmat használja, miközben a Be. ugyanezen a bírósági határozat elleni egyik rendkívüli jogorvoslatot érti (Be. XVIII. Fejezet).

¹⁴³ Irányelv, 44. preambulumbek.

¹⁴⁴ Útmutató, 30. p.

¹⁴⁵ Útmutató, 30-31. p.

¹⁴⁶ Ld. Irányelv, 20. preambulumbek.

¹⁴⁷ ERDEI: 2014.

¹⁴⁸ Irányelv, 11. c. (3) bek.

hető a 4.2. pontban kifejtett általános tájékoztatási jog keretében is. Itt is, hasonlóan más, az Irányelvben szereplő elképzelésekhez, meg nem feleléshez vezethet, hogy a magyar szabályozás nem ismer el külön jogosultságot ezzel kapcsolatban.

A Be. az általános jogosultságot¹⁴⁹ az alábbi esetekre konkretizálja:

- a nyomozati szakban hozott döntésekkel (feljelentés elutasítása,¹⁵⁰ eljárás megszüntetése¹⁵¹) szemben általánosan joga van panaszt tenni azoknak, akikre nézve az ügyész vagy a nyomozó hatóság határozata közvetlen rendelkezést tartalmaz, beleértve a sértettet is.¹⁵²
- amennyiben az ügyész vádemelés helyett az eljárás megszűnését eredményező döntést hoz – vagyis a nyomozást megszünteti, a vádemelést elhalasztja, vagy elejti a vádat –, azoknak a személyeknek, akikre nézve a határozat közvetlen rendelkezést tartalmaz, panasznak lehet helye. Egy *argumentum a contrario* következtetéssel arra a felismerésre juthatunk, hogy a vádemelés kivételével valamennyi ügyési határozat ellen lehetőség van erre.¹⁵³

A felülvizsgálati jog kapcsán fontos megemlíteni, hogy a magyar jog ismeri az ügyési vádmonopólium korrekciójára szolgáló pótmagánvádat.¹⁵⁴ Jóllehet ez a sértett részvételi jogait erősíti az ügyési kizárólagos vádképviselő áttörésével – így az Irányelv jogkiterjesztő nézeteinek meg is felel –, a Bizottság álláspontja az, hogy ez eljárásjogi minőségében mégsem ugyanaz, mint a felülvizsgálati joga.¹⁵⁵ Önmagában ez nem lenne elégséges (jóllehet nem is szükséges) a normakövetéshez, részben azért sem, mert a pótmagánvádlói funkció nem általános felülvizsgálati jogot jelent, hanem a Be. által meghatározott szűk körben vádlói minőséget (és vádképviselői jogot) ad a sértettnek. Máskülönben a fentiek alapján tagadhatatlan, hogy a magyar jogalkotó biztosítja az Irányelvvel összhangban álló funkciójú és tartalmú panaszjogot, így e kérdésben jogkövetés tapasztalható.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Be. 51. § (2) bek. d) pont

¹⁵⁰ Be. 175. §

¹⁵¹ Be. 190. §

¹⁵² Be. 195. § (1) bek.

¹⁵³ Be. 228. § (1) és (6) bek.-ek

¹⁵⁴ Be. 53. § (1) bek., a-e) pontok

¹⁵⁵ Útmutató, 31. p.

¹⁵⁶ Az ügyészség gyakorlata például nem egységes abban, hogy a bűncselekmény minősítésével szemben szükséges-e panaszjogot biztosítani a sértettnek. Ld.: *A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport javaslatai a gyűlölet-bűncselekmény áldozatok szükségleteinek fokozottabb figyelembe vételére az új büntetőeljárási kódexben*. 2015. 06. 01. 8. p. Forrás: http://gyulotellen.hu/sites/default/files/gyem_be_2015jun.pdf, megtekintés ideje: 2016. 11. 02.

A 3. fejezet értelmében a sértettek további jogokban is részesülnek. Ilyen jog például a jogi segítségnyújtás a processzuális értelemben vett sértett számára (13. cikk). Ezen belül a képviselet lehetőségét egyrészt a jogi segítségnyújtásról szóló 2003. évi LXXX. törvény (Jst.) szabályozza, „pártfogó ügyvédi képviselet” néven,¹⁵⁷ másrészt azonban ugyanezen jogszabály rögzíti, hogy az áldozatok jogairól és kötelezettségeiről való tájékoztatás az áldozatsegítő szolgálat feladata.¹⁵⁸ A jogi tanácsadás az Ástv. szerint az áldozatsegítő szolgálatra hárul.¹⁵⁹ Jóllehet e jogokat nem a Be. tartalmazza, az igénybevétel lehetőségéről a hatóság a Be. alapján köteles tájékoztatni a sértettet.¹⁶⁰ Ezen túlmenően a sértettet megilletik materiális jogosultságok is, amelyeket a Be. megfelelően határoz meg, nevezetesen:

- a költségek megtérítésének joga (14. cikk). Összhangban az Irányelvvel, a sértett nem automatikusan kap személyes költségmentességet, de igényelheti azt.
- a lefoglalt és visszaszolgáltatható vagyontárgyak visszaadása (15. cikk). A Be. úgy fogalmaz, hogy „a lefoglalt dolgot” annak kell kiadni, aki a bűncselekmény elkövetésekor a dolog tulajdonosa volt (és ezt kétséget kizáró módon igazolni tudja).¹⁶¹ Megjegyzendő, hogy a tulajdonjog mint a visszaadás feltétele az Irányelv magyar fordításában nem szerepel, de például az angolban (*right to property*) és a bizottsági Útmutatóban követelményként jelenik meg.¹⁶²
- az elkövető által nyújtandó kártérítéshez való jog (16. cikk). Ezt a magyar jogban a polgári jogi igény elbírálása – a sértett magánfélként való fellépése – lefedi.¹⁶³

4.5. Az áldozatok védelme és a specifikus védelmi szükségletekkel rendelkező áldozatok felismerés

Az Irányelv 4. fejezete alapvetően a védelemhez való jog egyes aspektusait rögzíti. Ez az Irányelv horizontálisan is érvényesülő célja, amely arra terjed ki, hogy az áldozatok és családtagjaik a másodlagos és megismételt áldozattá válással, megfélemlítéssel és megtorlással szemben védve legyenek, továbbá megőrizhessék méltóságukat kihallgatásuk és vallomástételük során.¹⁶⁴ E horizontális jelleget tükrözi, hogy a Be. több olyan ren-

¹⁵⁷ Jst. 17. § (1) bek. b) pont

¹⁵⁸ Jst. 3. § (4) bek., és Ástv. 21. § (1) bek. a) pont

¹⁵⁹ Ástv. 4. § (2) bek. b) pont

¹⁶⁰ Be. 57. § (3) bek.

¹⁶¹ Be. 155. § (2) bek.

¹⁶² Útmutató, 36. p.

¹⁶³ Be. 54. §

¹⁶⁴ Irányelv, 18. c.

delkezése, amely az Irányelv 22. cikkének megvalósulását mozdtítja elő, a 19. és a 20. cikkhez is tartozhatna.

Az áldozatnak joga van például arra, hogy az elkövetővel való kapcsolatot, találkozást elkerülje (19. cikk). A magyar kódex gyakorlatilag egy az egyben ezt teszi meg általános szabállyá, amikor rögzíti, hogy a hatóságoknak az eljárási cselekmények előkészítése és végrehajtása során figyelemmel kell lennie arra, hogy az eljárási cselekményt megelőzően, annak során és azt követően a terhelt és a sértett szükségtelenül ne találkozzon egymással.¹⁶⁵ Megjegyzendő, hogy az általános implementáció ellenére ez a gyakorlatban – a magyar bírósági épületek nagyobb részének kialakításából fakadóan – nem valósul meg.¹⁶⁶

A szorosabb értelemben vett védelemhez való jog (20. cikk) keretében Magyarországnak több kötelezettsége merült fel. Egyrészt az Irányelv értelmében törekedni kell arra, hogy a nyomozás során indokolatlan késedelem nélkül megtörténjék a kihallgatás. Ezt a Be. „*A tanú kihallgatása*” cím alatt, a Módtv. által megjelenített rendelkezésben taglalja, utalva arra, hogy a sértett tanút lehetőség szerint soron kívül kell kihallgatni.¹⁶⁷ Másrészt a törvény átülteti azt a szabályt, amely előírja, hogy szükségtelenül ne kelljen megismételni a vallomást.¹⁶⁸ Harmadrészt az orvosi vizsgálatok számát is minimálisra kell szorítani. Ezt a Be. nem tárgyalja külön – sem a Módtv., sem annak indokolása nem tartalmaz erre való utalást –; az eddigi példák alapján feltételezhetően azért, mert az előzőekben foglalt generális természetű rendelkezésekből levezethetőnek tartja. Negyedrészt a védelemhez való jog keretében a sértettnek van lehetősége arra, hogy jogi képviselőjével vagy az általa választott személlyel együtt vegyen részt az eljárási cselekményeken. Ezt a Be. több pontban szabályozza: a feljelentés szóban történő megtétele, a sértett meghallgatása, valamint az olyan nyomozási cselekmények esetén, ahol a sértett jelenléte kötelező, vagy amelyen jelen lehet, beleértve értelemszerűen a tanúkenti kihallgatást is.¹⁶⁹ Összességében kijelenthető, hogy az Irányelv e cikkében szereplő jogokat Magyarország gyakorlatilag teljes mértékben az elvárt módon fogadta be.

A fejezet, és egyúttal az Irányelv legutolsó rendelkezéseként a különleges bánásmódot igénylő sértettre vonatkozó szabályozást (22. cikk) szeretném áttekinteni. Az ilyen sértettek kapcsán a hatóságoknak a sértett lehető legnagyobb kíméletével kell eljárnia, és az őket érintő eljárási cselekményeket nemcsak a sértett kíméletével, hanem lehetőség szerint az

¹⁶⁵ Be. 62/B. § (1) bek.

¹⁶⁶ LENCSE: 2016. 57. p.

¹⁶⁷ Be. 181. § (3a) bek.

¹⁶⁸ Be. 62/B. § (2) bek.

¹⁶⁹ Be. 172. § (1) bek., 172/A. § (1a) bek., Be. 184. § (9) bek.

igényeinek figyelembevételével kell előkészíteni és végrehajtani.¹⁷⁰ E tekintetben is számottevő jelentőségű, hogy a Be. gyakorlatilag egy az egyben átvette az EU-s normaanyagot, beleértve azt is, hogy a 18. életévét be nem töltött személyt (az Irányelv „gyermek áldozatát”) törvényi (megdönthetetlen) vélelem alapján különleges bánásmódot igénylő sértettnek tekinti.¹⁷¹ E minőség vizsgálatára az eljáró hatóságok az eljárás folyamán folyamatosan kötelesek, s a megállapításban két tényező mérvado: objektív szempontként a bűncselekmény jellege vagy az elkövetés körülményei, szubjektív körülményként pedig a sértett személyisége, életviszonyai.¹⁷² A jogalkotó ezzel a hatóságokra telepített mérlegelési jogkörrel – az Irányelvben példálózó jelleggel felsorolt személyes körülményekhez képest – tágra nyitja a sértettek lehetséges körét,¹⁷³ jóllehet ugyanez a szabadság kritizálható is, hiszen a Be.-ben meghatározott zsinórmérték hiányában a jogalkalmazói gyakorlat bizonytalan és divergens lehet. Az Irányelvben specifikált intézkedések megjelennek a Be.-ben is; az újonnan átültetett rendelkezések¹⁷⁴ alapján:

- a nyomozási cselekménynek gyorsírással, kép- vagy hangfelvevővel vagy egyéb berendezéssel történő rögzítése,¹⁷⁵ valamint a tanú kihallgatásának – különleges bánásmódot igénylő sértett esetén kötelező – kép- vagy hangfelvevővel vagy egyéb berendezéssel történő rögzítése;¹⁷⁶
- a zártcélú távközlő hálózat útján történő kihallgatás indítványozása;¹⁷⁷
- a tizennegyedik életévét be nem töltött tanú kihallgatására szolgáló helyiségben ülés megtartása;¹⁷⁸
- tárgyalás tartása zártcélú távközlő hálózat útján, beleértve a különleges bánásmódot igénylő sértett miatt tartandó ilyen tárgyalást;¹⁷⁹
- a tanács elnöke a tilalmazott kérdések esetén a feleletet tiltsa meg,¹⁸⁰
- a különleges bánásmódot igénylő sértett tanú kihallgatása a tárgyaláson.¹⁸¹

¹⁷⁰ Be. 62/C. § (3) bek.

¹⁷¹ Uo. 2. §

¹⁷² Uo. 1. §

¹⁷³ LENCSE: 2016. 58. p.

¹⁷⁴ Be. 62/C. § (3) bek.

¹⁷⁵ Be. 167. § (1) bek.

¹⁷⁶ Be. 167. § (1) bek., Be. 213. § (4) bek.

¹⁷⁷ Be. 207. § (5) bek.

¹⁷⁸ Be. 211. § (4a) bek.

¹⁷⁹ Be. 244/A. § (2) bek.

¹⁸⁰ Be. 293. § (2) bek.

¹⁸¹ Be. 292. § (2) bek.

Ehhez kapcsolódó előírás továbbá, hogy speciális sértetti kör esetén – a Btk. XIX. Fejezetébe ütköző, vagy a hozzátartozó sérelmére elkövetett személy elleni bűncselekmény miatt folytatott eljárásban – a különleges bánásmódot igénylő sértettet kérelmére azonos nemű személy hallgathatja csupán ki.¹⁸² A magyar szabályozás az uniós elvárásnál tágabb körben garantál jogokat, mivel a második bűncselekménytípusnál nem elvárás, hogy az erőszakos legyen. Ezzel szemben kedvezőtlen fejlemény azonban, hogy a Be. nem tartalmazza külön, hogy a bíróságnak a sértettet e jogáról tájékoztatnia kell, továbbá az a feltétel, hogy e jog garantálása „a nyomozás érdekeinek sérelmével nem járhat”, az Irányelv szellemével ellentétes korlátozás lehet.¹⁸³

A sértett e jogának érvényesülését biztosítják még olyan, nem szigorúan a különösen védett tanút megillető rendelkezések is, mint az írásbeli vallomástétel biztosítása,¹⁸⁴ a tanúvédelem intézményrendszere,¹⁸⁵ a szembesítés mellőzése,¹⁸⁶ a feljelentő tanúkenti kihallgatásának mellőzése,¹⁸⁷ az eljárási cselekményekről az értesítés mellőzése,¹⁸⁸ a vallomás felolvasásának indítványozása,¹⁸⁹ de a kiküldött, megkeresett bíró útján történő bizonyítás felvétel is.¹⁹⁰

¹⁸² Irányelv, 23. c. (2) bek.; 24. c.; Be. 86/A. §

¹⁸³ LENCSE: 2016. 60. p.

¹⁸⁴ Be. 85. § (5) bek.; 281. § (8) bek.

¹⁸⁵ Be. VII. Fejezet, III. Cím

¹⁸⁶ Be. 124. § (2) bek.

¹⁸⁷ Be. 181. § (3) bek.

¹⁸⁸ Be. 185. § (1) bek.

¹⁸⁹ Be. 217. § (3) bek. h) pont

¹⁹⁰ Be. 304. §

5. Összefoglalás, de lege ferenda javaslatok

A 2012/29/EU irányelv és a magyar büntető eljárásjog összevetése után az alábbi tanulságok állapíthatók meg.

A jogalkotó a Módtv. révén számos olyan rendelkezést épített be a Be.-be és egyéb jogszabályokba, amelyek az Irányelv elvárásainak megfelelnek, és alkalmasak lehetnek a sértettek jogainak előmozdítására. Különösen példaértékűnek tetszhet például a különleges bánásmódot igénylő sértettekre vonatkozó szabályozás, amely az általános, az Irányelv elvi jellegű elképzeléseinek adaptálása mellett részletesen fogalmazta meg a konkrét szabályokat is.

Az implementáció mértékét egy négyfokozatú skálán tartom érdemesnek mérni. A legkedvezőbbnek azokat a szabályokat tartom, amelyek megadják generális jelleggel (kiterjesztően) az Irányelv adta jogokat, egyúttal azokat konkrét rendelkezésekben is megjelölik. Kiváló példa erre a tájékoztatási kötelezettség (4. cikk). Szintén dicséretre érdemes az a szabályozási technika, amely az Irányelv szerint kötelező jogosulti kört kiszélesíti, bár csupán speciális jogosítványokat garantál. Erre példa lehet az eljárás állásának ismeretéhez fűződő jogok köre (6. cikk). Kevésbé szerencsés, de előnyös az a megoldás is, amikor Magyarország generális rendelkezésekben fogalmazza meg a jogok körét; ezt mutatja például a felülvizsgálat jogának szabályozása (11. cikk). A skálán ezután helyezkednek el azok a rendelkezések, amelyek javarészt az uniós jog szó szerinti átvételével látják biztosítottnak a jogkövetést; ezt láthatjuk például a különleges bánásmódot igénylő sértett esetében (22. cikk). Elszórtan azonban kifejezett hiányosságok is tapasztalhatóak: a meghallgatás jogánál (10. cikk) korlátot jelenthet a sértett és a „sértett tanú” fogalmának egybecsúszása, de ennél is érdemibb gondot okoz a sértett (és az áldozat) fogalmának nem kielégítően pontos meghatározása.¹⁹¹

Ennek fényében kettő ajánlás megfogalmazását látom célravezetőnek.

Az első javaslatom terminológiai jellegű. Érdemes lenne a jogalkotónak a passzív alany, a sértett és az áldozat szavak jelentését világosan meghatároznia, adott esetben megfelleltetnie egymásnak. Ez egyrészt az Irányelvvel konform szabályozáshoz lenne elengedhetetlen, másrészt a sértettek eljárásjogi helyzetét is világosabbá tenné. Emellett ajánlatos lehet a sértettek eljárásjogi helyzetén javítani, számukra aktív legitimációt biztosítani olyan bün-

¹⁹¹ Tipológiámat inspirálta egy tanulmány, amely a „-”, „R” (*ajánlás*) „+” és „++” szimbólumokkal kategorizálta az egyes rendelkezéseknek történő megfelelést. BRIENEN, Marion Eleonora Ingeborg – HOEGEN, Ernestine Henriette: *Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: the Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure*. Wolf Legal Publishers, 2007. 47. p.

cselekmények esetében, amelyeknek több sértettje van. Ez lenne összhangban az EU törekvéseivel, amelyek az individuum megerősítését célozzák. E változtatások nem lehetnek teljesek dogmatikai változtatások nélkül. A magyar szakirodalomban elfogadott tipológia nem azonos a 2012/29/EU irányelvben szereplővel: különbséget tesz a sértett ügymegismerési (jelenléti, iratbetekintési) és ügy-előbbreviteli (indítványtételi, észrevételezési jog) között.¹⁹² Ezeket az elméleti kategóriákat érdemes lenne a jogalkotónak és a jogtudománynak is adott esetben alkalmassá tenni arra, hogy az Irányelvben szereplő jogokat is be lehessen sorolni ide.

Pártfogolnám továbbá, jogtechnikai szempontból, az Irányelvben szereplő, de a magyar jogba be nem épített jogosultságokat külön szabályozni. Ez felveti ugyan azt a problémát, hogy a jogszabályok és jogosultságok inflálódása valamelyest terjengőssé tenné az azokat rögzítő jogszabályokat, ez azonban megítélésem szerint másodlagos probléma ahhoz képest, hogy a jogkereső közönség és sértetti képviselők világosan megismerjék, majd gyakorolhassák jogait. Jóllehet a Bíróság megállapította, hogy a sértetteknek biztosítandó jogok tekintetében a tagállamok tág mérlegelési jogkört élveznek,¹⁹³ e mérlegelési jogkör nem eredményezheti a sértetti jogok sérelmét. A közvetett hatály elvéből például e diszkrecionális jogkör megszorító értelmezése következik, viszont a jogbiztonság és a normavilágosság már ismertetett követelményei alapján a minél világosabb jogszabály igényére mutatnak.

¹⁹² HERKE Csongor: *Büntető eljárásjog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010. 61. p.

¹⁹³ *Katz-ügy* (C-404/07. sz.).

6. Lezárás, kitekintés

Dolgozatom központi kérdése az volt, hogy a magyarországi büntető eljárásjog mennyiben felel meg a 2012/29/EU irányelv elvárásainak. A lezárásban szeretném megragadni a lehetőséget, hogy néhány – megítélésem szerint fontos – kutatási lehetőséget rögzítsek.

Elsődlegesen, a jogkövetés rendkívül gazdag irodalmán belül számos más tudományterület, kutatómódszertan és *know-how* áll rendelkezésre vizsgálatom tárgyának más szempontból való megismerésére. Ezek közül különösen jelentős az, amit a források és az Irányelv maga is kiemel: a szemléletmód, a hozzáállás mint a jogalkalmazói és jogértékesítési gyakorlat fokmérője. Több olyan körülmény említhető – például az eljárástól való idegenkedés, az elkövetőtől vagy a vele való találkozástól való félelem, szégyenérzet –, amelyek erős pszichológiai vagy érzelmi gátként jelennek meg a sértett előtt, ezzel ellehetetlenítve a pozitív jogi lehetőségek érvényesítését. Az érintettek passzivitása mellett vizsgálatra érdemes lehet azoknak az állami szerveknek a szerepe is, amelyek e jogok biztosítására kötelesek.¹⁹⁴ Ez alapvetően kriminológiai és viktimológiai kutatást és annak megfelelő módszertant vetít előre.¹⁹⁵ Vizsgálandó lenne például, hogy a különleges bánásmódot igénylő sértett fogalmában meghatározó tényezők felsorolása hiányában milyen jogalkalmazói gyakorlat várható.¹⁹⁶

Figyelemre méltó továbbá FALKNER és társai (2005) elmélete a „jogkövetés világairól” (*worlds of compliance*), amely az EU országait tipizálja a compliance minősége alapján.¹⁹⁷ Ennek kapcsán fontos megjegyezni, hogy Magyarország – jóllehet 2004 után az éllovasok közé tartozott – más térségbeli országokkal együtt a szerzők szerint egy negyedik világba tartozik, a „halott betűk” világába. Eszerint az országok megfelelő jogszabályokat alkotnak ugyan, de a transzpozíció átpolitizált, és rendszerszintű hiányosságok merülnek fel a kikényszerítés (kikényszeríthetőség) és alkalmazás terén.¹⁹⁸ Érdemes lenne például egy olyan, a jelenlegi kutatást replikáló elemzést végezni, amely a Magyarországgal hagyományosan egy csoportba sorolt visegrádi országokkal hasonlítja össze az Irányelv átvételét. Ez a jelenlegi kutatásomat regionális perspektívával és az összehasonlító országelemzés lehetőségével gazdagítaná.

¹⁹⁴ SKAPINECZ: 2007. 37-38. p.

¹⁹⁵ Ennek sajnálatos aktualitást ad, hogy a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület 2011-es kutatásában megkérdezett áldozatok 47,3 %-a semmilyen konkrét áldozatvédő szervezetet nem ismer.

¹⁹⁶ LENCSE: 2016. 58. p.

¹⁹⁷ FALKNER – TREIB – HARTLAPP – LEIBER: 2005.

¹⁹⁸ FALKNER – TREIB – HOLZLEITHNER: 2008. 172. p.

A sértetti jogok vizsgálatára nyújt lehetőséget továbbá az új Be. is. A Kormány által előterjesztett szövegváltozat 48. §-a az Irányelv rendelkezéseire figyelemmel a sértett fogalmát úgy készül meghatározni, mint „*aki a bűncselekmény közvetlen következtében testi, lelki sérelmet szenvedett, illetve akinek vagy amelynek a bűncselekmény vagyoni hátrányt okozott*”.¹⁹⁹ Újítás az is, hogy a 49. § (2) bekezdése alapján sértett az eljárás folyamán bármikor nyilatkozhat testi, lelki sérelmeiről és vagyoni hátrányáról, polgári jogi igényét bármikor bejelentheti, és kifejezheti azt is, hogy kívánja-e a terhelt bűnösségének megállapítását. Az új Be. lehetőséget fog teremteni a régi és az új kódex rendelkezéseinek összevetésére, valamint várható, hogy felsőbb bírósági döntések, a jogtudomány egyaránt figyelemmel lesz a változásokra. Ennek vizsgálata azonban egy másik, az új törvény hatályba lépését követően megírt tanulmányra vár.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hazai jogforrások

1990. évi XCIII. törvény az illetékekről

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

2005. évi CXXXV. tv. a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről

2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2015. évi CLI. törvény a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló, 2012. október 25-i 2012/29/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv átültetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról.

Nemzetközi jogforrások

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata

Alkotmánybírósági határozatok

26/1992. (IV. 30.) határozat

1/1999. (II. 24.) határozat

55/2001. (XI. 29.) határozat

Irodalomjegyzék

ANDERSEN, Stine: The Enforcement of EU Law: the Role of the European Commission. Oxford University Press, 2012

BABBIE, Earl: A társadalomtudományi kutatás módszertana. Balassi Kiadó, Budapest, 2008

BAKER, Estella: A Case of 'Nested Enforcement': Article 83(2) TFEU, Compliance and the Area of Freedom, Security and Justice Post-Lisbon. In: DRAKE, Sara – SMITH, Melanie: New Directions in the Effective Enforcement of EU Law and Policy. Edward Elgar Publishing, 2016. 256-284. p.

BÁRD Károly: Az áldozatok jogállása a nemzeti és a nemzetközi büntetőeljárásokban. In: HACK Péter – KIRÁLY Eszter – KORINEK László – PATYI András: Gályapadból laboratóriumot: tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 205-216. p.

BÁRD Károly: Victims' Rights and Due Process. In: UITZ Renáta: Freedom and Its Enemies. The Tragedy of Liberty. Eleven International Publishing, 2015. 189-207. p.

BUDAI MIHÁLY EGON

BÉKÉS Ádám: Nemzetek feletti büntetőjog az Európai Unióban. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015

BELEGI József (szerk.): Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára. Második kiadás. I. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012

BELOVICS Ervin – TÓTH Mihály: Büntető eljárásjog. Második, aktualizált kiadás. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015

BERGSTRÖM, Maria – JONSSON CORNELL, Anna: European Police and Criminal Law Co-operation. Hart Publishing, 2014

BRIENEN, Marion Eleonora Ingeborg – HOEGEN, Ernestine Henriëtte: Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems: the Implementation of Recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure. Wolf Legal Publishers, 2003

BURGSTALLER, Markus: Theories of Compliance with International Law. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005

CONANT, Lisa: Compliance and What EU Member States Make of It. IN: CREMONA, Marise (szerk.): Compliance and the Enforcement of EU Law. Oxford University Press, 2012. 1-31. p.

CRYER, Robert – HERVEY, Tamara – SOKHI-BULLEY, Bal – BOHM, Alexandra: Research Methodologies in EU and International Law. Hart Publishing, 2011

CZUCZAI Jenő: Hungary. In: KELLERMAN, Alfred E. – CZUCZAI Jenő – BLOCKMANS, Steven – ALBI, Anneli – DOUMA, Wybe Th. (szerk.): The Impact of EU Accession on the Legal Orders of New EU Member States and (Pre-)Candidate Countries: Hopes and Fears. 343-367. p.

CSERNE Péter – GAJDUSCHEK György: Jogalkotási javaslatok megfogalmazása a jogtudományban. In: JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 79-101. p.

ERDEI Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011

ERVO, Laura – GRÄNS, Minna – JOKELA, Antti (szerk.): Europeanization of Procedural Law and the New Challenges to Fair Trial. Europa Law Publishing, Groningen, 2009

FALKNER, Gerda – TREIB, Oliver – HARTLAPP, Miriam – LEIBER, Simone: Complying with Europe: EU Harmonisation and Soft Law in the Member States. Cambridge University Press, 2005

FALKNER, Gerda – TREIB, Oliver – HOLZLEITHNER, Elisabeth: Compliance in the Enlarged European Union: Living Rights or Dead Letters? Routledge, 2008

FARKAS Ákos: Konszenzuális elemek a büntetőeljárásban. In: TÓTH Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 470-482. p.

- FARKAS Ákos – RÓTH Erika: A büntetőeljárás. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft., Budapest, 2014
- FELLEGI Borbála: Út a megbékéléshez: a helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Napvilág Kiadó Kft., Budapest, 2009
- FERNÁNDEZ DE CASADEVANTE ROMANI, Carlos: International Law of Victims. Springer, 2012
- GÖRGÉNYI Ilona: Az áldozat fogalmának és jogainak újraszabályozása az Európai Unióban. 178. p. In: BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ LÉna: A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 173-183. p.
- HACK Péter (szerk.): Büntetőeljárás jog I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014
- HERKE Csongor: Büntető eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010
- HERKE Csongor – FENYVESI Csaba – TREMMEL Flórián: A büntető eljárásjog elmélete. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014
- HERLIN-KARNELL, Ester: The Constitutional Dimension of European Criminal Law. Hart Publishing, 2012
- HOLÉ Katalin: Europol és jogállam. Biztonságunk ára. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008
- HUTCHINSON, Terry: Doctrinal Research: Researching the Jury. In: WATKINS, Dawn – BURTON, Mandy: Research Methods in Law. Routledge, 2013. 7-34. p.
- JAKAB András – MENYHÁRD Attila: A magyar jogtudomány helyzete és kilátásai. In: JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 25-51. p.
- JAKUCS Tamás (szerk.): A büntető eljárásjogi törvény magyarázata. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2003
- KARSAI Krisztina: Alapelvi (r)evolúció az európai büntetőjogban. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015
- KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárás jog. 4., átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2008
- KISS Anna: A sértett eljárásjogi helyzetének erősödése, különös tekintettel a pótmagánvádra. In: TÓTH Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 135-147. p.
- KISS J. László: Változó utak a külpolitika elemzésében és gyakorlatában. Osiris Kiadó, Budapest, 2009
- LAMONT, Christopher K.: International Criminal Justice and the Politics of Compliance. Routledge, 2013
- ŁAZOWSKI, Adam: The Application of EU Law in the New Member States: Brave New World. Asser Press, 2010

MARMOR, Andrei: Interpretation and Legal Theory. Second Edition. Hart Publishing, 2005

MCGONIGLE LEYH, Brianne: Procedural Justice? Victim Participation in International Criminal Proceedings. Intersentia, 2011

MITSILEGAS, Valsamis: EU Criminal Law Competence after Lisbon: From Securitised to Functional Criminalisation. In: ACOSTA ARCARAZO, Diego – MURPHY, Cian C. (szerk.): EU Security and Justice Law. After Lisbon and Stockholm. Hart Publishing, 2014. 110-129. p.

MITSILEGAS, Valsamis: EU Criminal Law. Hart Publishing, 2009

M. NYITRAI Péter: Nemzetközi és európai büntetőjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2006

OSZTOVITS András (szerk.): EU-jog. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015

PEERS, Steve: EU Justice and Home Affairs Law (Non-Civil). In: CRAIG, Paul – DE BÚRCA, Gráinne (szerk.): The Evolution of EU Law. Oxford University Press, 2011. 269-297. p.

PEERS, Steve: EU Justice and Home Affairs Law. Third Edition. Oxford University Press, 2011

SAMUEL, Geoffrey: Comparative Law and Its Methodology. In: WATKINS, Dawn – BURTON, Mandy: Research Methods in Law. Routledge, 2013. 100-119. p.

SCHWEIGHARDT Zsannett: Az áldozatvédelem európai szabályozásának mérföldkövei – különös tekintettel a 2011. évi Budapesti Ütemtervre. In: Jogi Tanulmányok 2012. 79-92. p.

SMITH, Melanie – DRAKE, Sara: Introduction. In: DRAKE, Sara – SMITH, Melanie: New Directions in the Effective Enforcement of EU Law and Policy. Edward Elgar Publishing, 2016. 1-11. p.

VARJU Márton: Az európai jog tudománya Magyarországon. In: JAKAB András – MENYHARDT Attila (szerk.): A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2015. 355-382. p.

VIDAL FERNÁNDEZ, Begoña: The Standing of the Victim in Criminal Proceedings throughout the European Union. In: DE HOYOS SANCHO, Montserrat: Criminal Proceedings in the European Union. Essential Safeguards. Editorial LEX NOVA, Valladolid, 2008

ZUBEK, Radoslaw: Core Executive and Europeanization in Central Europe. Palgrave Macmillan, 2008

ZÜRN, Michael – JOERGES, Christian: Law and Governance in Postnational Europe: Compliance beyond the Nation-State. Cambridge University Press, 2005

Tanulmányok

BÁRD Károly: A vádlottak jogai és az áldozatok érdekei – megteremthető a harmónia? 12-14. p. In: Belügyi Szemle. 2014/5. sz. 11-17. p.

BEREGI Anita: A sértett szerepe és jogainak megjelenése a büntetőeljárásban. In: Ügyészek Lapja. 2010. Klsz. 2. 9-14. p.

ERDEI Árpád: In memoriam Kratochwill Ferenc. A sértett büntetőeljárási helyzete – amilyenek ő látta és amilyen most. In: Belügyi Szemle. 2014/5. sz. 5-10. p.

FÁZSI László: A sértett fogalmának dilemmái. In: Magyar Jog. 2012/ 5. sz. 292-301. p.

FÁZSI László: Gondolatok a közös vádképviselőt problematikájáról. In: Magyar Jog. 2014/7-8. sz. 421-424. p.

GUZMAN, Andrew T.: A Compliance-Based Theory of International Law. In: California Law Review 2002/6. sz. 1823-1888. p.

KARSAI Krisztina: A Katz-ügy. Az Európai Bíróság ítélete a pótmagánvádló tanúkénti meghallgatásáról. In: Jogesetek Magyarázata. 2010/1. 57-64. p.

KISS Anna: A sértett hátrányos helyzete a büntetőeljárásban. In: Ügyészek Lapja. 2003/2. sz. 2-14. p.

KISS Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban (PhD értekezés) 2006

LENCSE Balázs: A büntetőeljárás törvény egyes sértettekkel kapcsolatos rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében. In: Büntetőjogi Szemle. 2016/1-2. sz. 50-61. p.

LENCSE Balázs: A sértett felszólaláshoz való joga és érvényesülésének feltételei. In: Büntetőjogi Szemle. 2015/3. sz. 89-94. p.

LUKÁCSI Tamás: Az ultima ratio elve az Európai Unió jogában. In: Állam- és Jogtudomány. 2015/2. sz. 20-46. p.

NOVÁKNÉ LANG Szabina – SZEKERES Diána: Áldozatsegítést érintő változások kapujában. Az Európai Parlament és a Tanács által kibocsátott 2012/29/EU Irányelv értelmezése és az ahhoz vezető út kihívásai. In: Büntetőjogi Tanulmányok. 2014/1. 103-117. p.

RÓTH Erika: A sértett helyzete a büntetőeljárásban az Európai Unió elvárásainak tükrében. In: Miskolci Jogi Szemle. 2011. Klsz., 155-167. p.

SKAPINIECZ János: Riport a sértetti jogi képviseletről. In: Ügyészek Lapja. 2007/3. sz. 37-40. p.

STÁL József: A „feljelentő” és a „magánvádló” fogalmának problematikája egy konkrét bírósági ügy kapcsán. In: Magyar Jog. 2016/6. sz. 344-351. p.

TÓTH Mihály: A tett-központú büntetőjogtól a sértett-központú büntetőjogig. In: Jura. 2005/1. sz. 189-192. p.

VERSLUIS, Esther: Compliance Problems in the European Union – a Potential Role for Agencies in Securing Compliance? In: Administrație și Management Public. 2007/8. sz. 162-177. p.

ZSÉGER Barbara: Az áldozatok szükségleteinek érvényesülése az igazságszolgáltatás rendszerében: a közvetítői eljárás és az áldozatok támogatása. In: Themis. 2013/1. sz. 270-280. p.

Internetes források

DG JUSTICE Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA.

Elérhető: http://ec.europa.eu/justice/criminal/files/victims/guidance_victims_rights_directive_en.pdf,

Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület: „Komplex szakmai program megvalósítása az áldozattá válás jegyében a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület által” című, TÁMOP – 5.6.1. C – 11/1. számú „Az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés” pályázathoz kapcsolódó kérdőíves felmérésének eredményei, beszámolója. 2013. február-május.

Elérhető: <http://fehergyuru.eu/newsite/letoltesek>

A Gyűlölet-bűncselekmények Elleni Munkacsoport javaslatai a gyűlölet-bűncselekmény áldozatok szükségleteinek fokozottabb figyelembe vételére az új büntetőeljárási kódexben. 2015. 06. 01.

Elérhető: http://gyulotellen.hu/sites/default/files/gyem_be_2015jun.pdf

TAMÁSI Erzsébet: Áldozatok és segítők. Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület, 2014.

Elérhető: <http://fehergyuru.eu/newsite/letoltesek>

VAN HOECKE, Mark: Methodology of Comparative Legal Research. In: Law and Method. 2015/2. sz.

Elérhető: <http://www.bjutijdschriften.nl/tijdschrift/lawandmethod/2015/12/RENM-D-14-00001.pdf>,

KISS Anna: A sértett/áldozat szerepe az új büntetőeljárási kódex tervezetében.

Elérhető: <http://jogaszvilag.hu/rovatok/szakma/a-sertett-aldozat-szerepe-az-uj-bunteto-eljarasi-kodex-tervezeteben>

KISS Anna: Az Áldozatok Napja.

Elérhető: <http://jogaszvilag.hu/rovatok/cletmod/az-aldozatok-napja>, megtekintés ideje

GULA KRISZTINA PETRA

Őrült beszéd, de van benne rendszer? A kényszergyógykezelés patológiája a hazai szabályozás és a nemzetközi tapasztalatok tükrében¹

1. Bevezető gondolatok

„Tükörbe sokáig kell nézni, sokszor és sokáig, amíg megismeri az ember igazi arcát. A tükör nemcsak sima ezüstlap. A tükör mély is, mint a tengerszemek a hegyekben, s aki nagyon figyelmesen hajol felülete fölé, egyszerre a mélybe lát, s mindig új és új mélységeket lát (...).”² Márai Sándor szavai egy büntetőjog-tudományi kutatás során is a fülünkben visszhangozhatnak, hiszen a büntetőjog nem csupán az oltalmazó – vagy épp szigorúan fegyelmező – kéz, amely tükröt tart a társadalom arca elé, hanem *maga* a tükör, amelyen át kíméletlen realitással tárul elénk a kor és az emberi szellem haladásának valódi (gyakran sok kívánnivalót hagyó) léptéke.

A kényszergyógykezelés kutatására elsősorban az indított, hogy a 2009-ben elfogadott³ és a szakma számos jeles képviselője által a büntetőjogi garanciák fokozottabb érvényesülése okán üdvözölt⁴ átmeneti változást követően az új Btk. rendelkezése „ismét visszasüllyedt a (relatív) határozatlanság bizonytalan kódéba”.⁵

Témaválasztásom másik fő indoka összefüggésbe hozható az intézkedés elemzésének hazai jogirodalomban való viszonylagos elhanyagoltságával, illetve az annak alávetettek marginalizálódott helyzetével. Lényegi problémaként jelentkezik a kényszergyógykezelték csekély számából és kiszolgáltatottságából adódó korlátozott érdekérvényesítési képesség, valamint a bűnelkövetés megállapításából és a kóros elmeállapotúnak minősítésből eredő kettős stigmatizációs tendencia.⁶

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciójának Büntetőjogi 1. tagozatában I. helyezést ért el, HVG-ORAC Kiadó különdíjában részesült. Konzulens: Dr. Bárányos Bernadett tanársegéd.

² *Ild. MÁRAI*

³ 2009. évi LXXX. törvény

⁴ *Ild. NAGY (2015), TÓTH (2014)*

⁵ TÓTH (2014), p.444.

⁶ FEHÉR (1993) p.133.

Bár a dolgozat címe – *Őrült beszéd, de van benne rendszer?*⁷ *A kényszergyógykezelés patológiája a hazai szabályozás és a nemzetközi tapasztalatok tükrében* – utal a jelen írásban vizsgált és vitatott fő kérdés(ek)re, a kényszergyógykezelés elsődlegesen büntető anyagi jogi szempontú vizsgálatára, egy rövid magyarázat az alcím megválasztása és annak szövegre való kihatása kapcsán indokolt lehet.

A „patológia” kifejezés egyrészt implikálja a kényszergyógykezelés mint intézkedés alkalmazásához elengedhetetlen kóros elmeállapot fennállásának és a beszámítási képesség ebből eredő kizártságának tényét, hiszen alapvetően patológikus állapotról van szó, amely a bűnösség hiányát s ezzel együtt a bűncselekmény megvalósulásának elmaradását idézi elő.⁸ Ugyanakkor a kóros elmeállapot tárgyalása és a kényszergyógykezeléshez kapcsolódó eljárásjogi és végrehajtási kérdések bemutatása, tekintettel a dolgozat említett spektrumára, illetve arra a körülményre, hogy e témáknak érdemes lenne külön írást szentelni, kívül esik az aktuálisan vizsgált kérdések körén.

Másik, az előzőnél mélyrehatóbb olvasatában a „patológia” az orvostudományból ismert, négy szempontot magában foglaló vizsgálati módszer, amely az etiológia–patogenezis–morfológia–klinikai szempontok tetralógiáján épül fel.⁹ Ez a megközelítés nézetem szerint, zárt és jól nyomon követhető logikai rendszeréből adódóan, éppúgy alkalmazható, amikor a fenti jogi tárgykör analízisére kerül sor.

A patológia és az előbb említett szempontrendszer értelemszerűen feltételezi egy meghatározott „betegség”, rendellenesség fennállását, amely jelen esetben a kényszergyógykezelést megalapozó állapotban és az intézkedés magyar szabályozásában egyaránt tetten érhető. Ennek megállapítását követően az etiológia¹⁰ leképezéseként vizsgálhatjuk a problémák indokait, a háttérben meghúzódó tendenciákat; a patogenezisnek¹¹ megfelelően részleteiben, egymással összefüggő kisebb egységekre osztva tekinthetjük át az egyes vitás kérdéseket; a morfológia¹² mintáján megfigyelhetjük a jogalkalmazásban tetten érhető hiányosságokat; végül a klinikai szempontok¹³ keretében feltárhatjuk azok gyakorlatra való funkcionális kihatásait.

⁷ Utalás: SHAKESPEARE

⁸ BELOVICS – NAGY – TÓTH, pp.451-453.

⁹ <http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Patol%C3%B3gia>

¹⁰ A betegség okait kutatja. (forrás: <http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Patol%C3%B3gia>; 2016.12.07.)

¹¹ A betegség lefolyását, mechanizmusát elemzi.

¹² A sejteket, szöveteket, szerveket érintő szerkezeti változások megfigyelése.

¹³ A morfológiai változások funkcionális következményeinek analízise.

Az előzőekhez adalékként nyilvánvaló jelentőséggel bír a körtörténeti előzmények feltárása, vagyis az intézkedés fejlődése főbb állomásainak áttekintése, illetve, ha valamilyen rendellenességről beszélünk, feltétlenül szükség van egy specialistára, egy külső befolyásoló és alakító tényezőre, amely meghatározza, és korlátok közé szorítja a „betegség” továbbfejlődésének lehetőségeit. Adott helyzetben egyaránt ilyennek tekinthetjük a hazai jogalkotót, esetlegesen az alapvető jogok biztosát¹⁴, illetve a nemzetközi egyezményekben és az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogában megjelenő kritériumokat. Végül a dolgozat záró részében néhány lényeges jogalkotási és jogalkalmazási kérdés összefoglalására, illetve a „kezelésre” vonatkozó *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazására kerül sor.

2. A kényszergyógykezelés fejlődésének állomásai

2.1. A „kezelő büntetőjog” koncepciója

„A büntetőjog nem arra hivatott, hogy központi szerepet vállaljon a társadalmi folyamatok irányításában, sőt akkor marad meg eredeti szerepkörében, ha ezek befolyásolásának csupán végső eszköze. A büntetőjog akkor tölti be feladatát, ha megmarad marginális szerepkörében, és nem vállalkozik többre, mint amire hivatott: a bűn büntetésére.” Szabó András előbbi gondolatai figyelemre méltó letisztultsággal jelenítik meg a (neo)klasszikus iskola büntetőjog-felfogásának lényegét.¹⁵

Az új kriminológiai elméletek és irányzatok, illetve az ezek égisze alatt kifejlődött „kezelő büntetőjog” szelleme ugyanakkor szintén kiemelkedő hatást gyakorol a büntetőjog szerepéről és a szankciórendszeréről való gondolkodásra. Álláspontom szerint a kezelő büntetőjog ideája, amelyben a szankciókhoz nem, vagy nem elsősorban, a gyakran helytelenül démonizált megtorlás szándéka, hanem a nevelés, a gyógyítás pedagógiai-pszichológiai szempontjai kapcsolódnak, nem tekinthető a (neo)klasszikus büntetőjogi iskola eszméjének explicit ellenpólusaként.

Épp ellenkezőleg: bár megjelenik az elkövető reszocializációjának, társadalomba való visszavezetésének célkitűzése, annak gyakorlatban való hatékony realizálódása – melynek a jogállamiság kritériumaival mindenkor összeegyeztethetőnek kell maradnia – elképzelhetetlen az egyéni szabadságjogokra és a büntetőjogi szabályozás kereteit meghatározó garanciális szempontokra való tekintet nélkül, amelyek épp annyira képezik a tett-büntetőjogi

¹⁴ Az alapvető jogok biztosának az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben tett látogatásai és az ezek alapján készült jelentések érdemi szerepet játszhatnak a végrehajtásban jelentkező problémák gyorsabb és hatékonyabb megoldásában.

¹⁵ SZABÓ, p.523.

iskola gondolatiságának lényegét, mint amennyire szem előtt tartandók a kezelő büntetőjog szellemében születő szabályok megalkotása és alkalmazása során.

2.2. Szabályozástörténeti premisszák

„A józanész által magára hagyott képzelet elképzelhetetlen szörnyeket szül.”¹⁶ Bár e kijelentés valóságtartalmának felismerésére a különböző társadalmak és jogrendszerek meglehetősen korán eljutottak, sőt az egyes jogi reflexiók és szabályozási megoldások sem vártak sokat magukra, vitathatatlan, hogy az elmebetegséget kezdetben a legkevésbé sem orvosi problémaként értékelték – annak „kezelése” megmaradt a jogtudomány e tekintetben lehatárolt és túlságosan is szűkre szabott szférájában.¹⁷

Hazánkban az első elmebetegekkel kapcsolatos írásos jogi intézkedés a III. István korából származó *Gratiani-féle decretum*, míg az első olyan forrás, amelyben a jelenséget orvosi problémaként (is) értelmezik, szembetűnő megkésettiséggel, csupán Mária Terézia uralkodásának idejére datálható. E jelentős időbeli eltolódás oka a büntetőjogi szemléletmód lassú változásán túl az elmebetegség huzamos időn keresztül jellemző társadalmi tény szintjén való kezelése és megrekedése, illetve annak a felfogásnak a hiánya, mely szerint a mentális rendellenesség elsősorban a személyiség saját tartományában, az egyén viszonyítási rendszerében értelmezhető és értékelhető.¹⁸

A hazai és nemzetközi megközelítések fejlődésére egyaránt kiemelkedő hatást gyakorolt Philippe Pinel francia pszichiáter munkássága a XVIII. században, aki egyértelművé tette, hogy az elmebetegeket meg kell fosztani a láncoktól, és betegként kell őket tekinteni. Ez a felfogás szervesen összekapcsolódott az elmebeteg elkövetők számára létrehozott gyógyintézetek e századbeli megjelenésével, illetve természetszerűleg kihatott a XIX. században sürgető szükséggel felmerülő átfogó szabályozási igényekre.¹⁹

Jelen korunk perspektívájából pusztán érdekesség szintjén említhetjük azt a század közepén érzékelhetően teret hódító felfogást, amely az olasz pozitivisták iskolához és annak legismertebb képviselőjéhez, Cesare Lombrosohoz kötődik, és amely a preventív intézkedések szerepének (túl)hangsúlyozásában arra a szélsőséges álláspontra helyezkedett, hogy azok alkalmazására nem csupán azokkal szemben kell hogy sor kerüljön, akik már elkövettek bűncselekményt, hanem azokkal szemben is, akiknek veszélyes állapota bűncselekmény jövőbeni elkövetését valószínűsíti. Ez napjainkban az úgynevezett *ante deliktualis* felelősség koncepciójához vezet.

¹⁶ GOYA

¹⁷ DÓSA, p.327.

¹⁸ SZABÓ, p.522.

¹⁹ KOVÁCS (2013), pp.54-55.

ciójában jut kifejezésre. E tézis tehát a gyógyító intézkedések alkalmazását egy pusztán prognosztikus feltételtől teszi függővé (amelynek léte nem idegen ugyan a jelenkori jogi szabályozásoktól, ám azoknak máig egyik legvitatottabb és legtöbb gyakorlati problémát felvető eleme), ily módon a bűnösségi elvet kizárólagosan a veszélyességi elvvel váltja fel.

E tézist részben a fentebb említett problémák miatt a Franz von Liszt nevével fémjelzett közvetítő iskola jórészt meghaladta, és a gyógyintézeti kezelés lehetőségét immár kifejezetten a büntetendő cselekményt elkövető elmebetegek vonatkozásában tartotta megvalósíthatónak. A fejlődés másik meghatározó mérföldkövét jelentette a XIX. század első felében Carl Stoos megközelítése, mely a jogkövetkezmény *quasi* fogalmi elemeként tekintett annak pszichés hatására, valamint az elkövető e hatás érzékelésére való képességére. Stoos helytállóan állapította meg, hogy e kritériumról a szellemileg abnormális elkövetők esetében nem beszélhetünk, így jogosan merül fel az a napjainkig éles vitákat kiváltó (és a későbbiekben még tárgyalásra kerülő) kérdés: fennáll-e ebben a helyzetben egyáltalán az állami „büntetés” lehetősége és/vagy szükségessége?²⁰

2.2.1. *A biztonsági őrizettől a kényszerelmet tartalmazó gyógykezelésig*

A magyar haladás irányairól elmondható, hogy az viszonylagos hűséggel követte a nemzetközi tendenciákat: Stoos előzőekben kifejtett nézete például éppúgy tetten érhető az 1843. évi törvényjavaslatban (a büntetéstől menten maradás kifejezésében), mint Pauler Tivadar korabeli álláspontjában.²¹ Az 1876. évi XIV. törvénycikk elsőként foglalkozott a tébolydákkal, ahová a gyógykezelésre szoruló és közveszélyes személyek voltak felvehetőek; lényegi eleme volt továbbá, hogy a kötelező gyógykezelés (melynek fő célja továbbra is az izoláció maradt) humanitárius elvek alapján, a büntetés teljes mellőzésével, preventív közigazgatási intézkedésként jelent meg. Az ön- és közveszélyesség fogalmának körében a törvény relatív értékelhetőséget biztosított: középpontjába nem a betegség súlyosságát, hanem a körülményeket és a környezetet állította.²²

A *Csemegi-kódex*ről az előzmények sorában mindenképp érdemes annyiban megemlékeznünk, hogy a kóros elmeállapot fogalmának büntetőjogba emelésével alapvetően meghatározta a későbbi szabályozások irányait és a továbbfejlődés lehetőségeit.²³ Ugyanakkor a beszámíthatatlan elkövetőkkel kapcsolatos jogalkalmazásbeli kérdésekre és hiányossá-

²⁰ PALLO (2006), pp.21-24.

²¹ PAULER, pp.231-236.

²² 1876. évi XIV. tc. 71-76. §

²³ 1878. évi V. tc. 76. §

gokra a törvényhozás lényegében egyáltalán nem fordított figyelmet, bár azt a kor számos jeles képviselője – így Finkey Ferenc és Angyal Pál is – javasolta. Prins gondolatosságának nyomán gyógyteltartóztató intézet létrehozását szorgalmazták, ahol a gyógyítás célja mellett a büntetés szempontja is szerephez jutott volna.²⁴

Finkey álláspontja – jelentékeny módosításokkal – hatályos szabályozásunkban is manifesztálódik: nézete szerint azon személyek esetében szükséges a beutalás, akik több mint hat hónapi szabadságvesztéssel büntetendő cselekményt követtek el és veszélyesek a környezetükre vagy a közbiztonságra, továbbá a gyógykezelés tartamát határozatlanként jelölte meg, mivel annak csupán az elkövető gyógyulása, veszélytelenné válása vethet véget.²⁵

Az intézkedés elrendelésére, felülvizsgálatára és megszüntetésére jogosult szerv, illetve hatóság meghatározásában ugyanakkor a közvetítő iskola hazai képviselői közt is jelentős véleménykülönbségek rajzolódtak ki: míg Finkey az elbocsátás tekintetében a közigazgatási hatóság javaslatára alapított bírói döntést pártolta, Angyal a gyógyintézet mellett működő felügyelő hatóságra bízta volna a döntést – utóbbi nézet szintén megjelenik napjainkban a kényszergyógykezelésről való gondolkodásban.²⁶

A fenti előzményeken túl máig ható elemeket rejt magában Heller Erik megközelítése, mely kiter egyrészt az elmeegógyintézeti kezelés szükségességére, másrészt hangsúlyosan a bíróság feladatának szánja az elrendelést. A tartam kérdésében – Finkeyhez hasonlóan – kiemeli, hogy annak a közveszélyesség fennállásától, nem pedig az elkövetett cselekmény súlyától kell függnie, mert utóbbi esetben a jogkövetkezmény burkoltan büntetés jelleget öltene, amelynek azonban bűnösség hiányában nem lehet helye.²⁷ Nézetem szerint ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy a cselekmény súlya nyilvánvaló indikátora az elkövető és állapota veszélyességi fokának, amely lényegi szempont kell hogy legyen a gyógykezelés potenciális időtartamának vizsgálata körében, annál is inkább, mert az intézkedésről való döntés kapcsán ez tekinthető az egyik, ha nem a legobjektívebb számításba vehető kritériumnak.

A *Csemegi-kódex III. novellájában* 1948-ban már testet öltöttek a tettes-büntetőjogi irányzat eredményei: legfőbb újításként a biztonsági őrizet, illetve az ahhoz kapcsolódó egyes gyakorlati kérdések rendezése tartható számon. Alkalmazásának feltétele büntett vagy vétség elkövetése, a beszámítás elmebetegség általi kizártsága, illetőleg az elkövető ti-

²⁴ KOVÁCS (2013), p.56.

²⁵ FINKEY, p.451.

²⁶ *Id.* ANGAL, pp.383-386.

²⁷ Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1945. *idézi:* KOVÁCS (2013), p.58.

zennyolcadik életévének betöltése volt.²⁸ A fiatalkorú bűnelkövetőkre e szabályozás a korabeli indokolás alapján nem terjedt ki, mivel az ez idő szerint velük szemben alkalmazható javító-nevelő intézkedések és egyéb rendszabályok kedvezőbb elintéztést tettek lehetővé.²⁹

A jogszabály lehetőséget biztosított az elrendelés mellőzésére is vétség esetében, amennyiben a bűnisméltés reális veszélye nem állt fenn, illetve a törvény céljai között expliciten megjelent – a még primátussal bíró ártalmatlanná tétel mellett – az újabb büntett vagy vétség elkövetésének veszélyével járó elmeállapot megszüntetése. Utóbbit emelte főhelyre az 1950. évi II. törvény (a továbbiakban: Bt.), amikor a biztonsági őrizetre vonatkozó rendelkezések körében az alkalmazás egyértelmű feltételeként nevezte meg.³⁰ E szabályozás egyik legnagyobb horderejű újításának mondható, hogy a fiatalkorú elkövetők esetében is lehetővé tette az alkalmazást.³¹

Az intézkedés tartamát egyelőre egy évben határozták meg, azonban e tartam véglegességének hiányára, a közveszélyes állapot megszüntének bizonytalan idejére, illetve az ebből adódó (mindig egy évvel történő) meghosszabbítás lehetőségére tekintettel relatíve határozatlanul definiálhatjuk. Ez a megoldási kísérlet az elsők között volt számos olyan törekvés sorában, amely kísérletet tett két eltérő szempont(rendszer) viszonylagos összehangolására: az egyéni szabadság védelmére, ugyanakkor annak a ténynek a kezelésére, hogy az elkövető gyógyulásához szükséges idő mértéke előzetesen nehezen vagy egyáltalán nem meghatározható.³²

A szükségesség kérdésében az egyéves tartam letelte előtt három hónappal bíróság általi vizsgálat került lefolytatásra, azonban a törvényileg meghatározott minimális időkeretet abban az esetben is ki kellett tölteni, ha az elbocsátás lehetősége megállapításra került. Ezzel kapcsolatban számos szerző, köztük Horányi Béla fejtett ki ellenvéleményt, utalva arra, hogy a betegre nézve felmérhetetlenül káros hatással járhat, ha egy rövidebb idejű gyógyulás után az elbocsátás hónapokig várat magára. Schäfer István éles kritikát fogalmazott meg arra tekintettel, hogy a szabályozás az ártalmatlanná tételre, nem a gyógyításra helyezte a hangsúlyt, nem kötötte az elrendelést a bűnisméltés veszélyéhez, valamint rámutatott, hogy az elmebetegség színlelése menekülő útként szolgálhat a megtorlás elől szökni igyekvő elkövetők számára.³³

²⁸ 1948. évi XLVIII. tc. 1. §

²⁹ 1948. évi XLVIII. tc. indokolása

³⁰ GYÖRGYI, p.375.

³¹ 1950. évi II. törvény 49. §

³² 1948. évi XLVIII. tc. indokolása

³³ PALLO (2006), p.164. és NAGY (1986), pp.150-151.

2.2.2. A kényszergyógykezelés megjelenésétől napjainkig

Kényszergyógykezelésről mint a bíróság által az elmebeteg állapotban, gyengeelméjűségben vagy tudatzavarban elkövetett cselekmény miatt nem büntethető elkövetővel szemben alkalmazott intézkedésről elsőként az 1961. évi V. törvény rendelkezett.³⁴ A fogatosítás módja körében lényeges új elem, hogy azt kijelölt egészségügyi intézetben vagy gyógykezeléssel egybekötött házi gondozásban kell megvalósítani.³⁵ Bár az új megjelölés szubsztanciája érzékelhetően és értékelhetően az a megváltozott szemlélet, amely a beteg gyógyítását az elkülönítéssel egyenrangú – ha nem azt megelőző – célként azonosította³⁶, Szabó András találóan adott hangot azon aggályának, mely szerint a kényszergyógykezelés – legalább részben – büntetőjogon kívüli eszköz, mivel pusztán elrendelése tartozik a jogi szabályozás hatókörébe; végrehajtása egészségügyi-orvosi szakfeladatnak minősül.³⁷

Haladó felfogást tükrözött az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet, amely vétségek esetében lehetőséget nyújtott az intézkedés mellőzésére, amennyiben azt – az elkövető személyi körülményei vagy a cselekmény súlya és jellege alapján – a társadalom védelme nem indokolta.³⁸ Az új terminológia és annak alkalmazása élénk vitákat generált a hazai szakmai közösségben, elsősorban a kényszergyógykezelés elrendelésének spektruma, határainak megvonása tekintetében.

Míg Gárdai Gyula és Vigh János a kiterjesztését sürgették, és e körbe kívánták vonni a nemi aberráltság eseteit is (amely egyes európai államokban, így például Belgiumban és Dániában³⁹ a hatályos szabályozásban is megjelenik), Farkas Sándor mellett érvelt, hogy a jogintézmény csupán a súlyos, erőszakos bűncselekmények esetében legyen alkalmazható. Hasonló álláspontot képviselt Szabóné Nagy Terézia, aki a törvényi szabályozásnak megfelelően a vétségek kapcsán való elrendelés indokolatlanságára világított rá.⁴⁰ Megjegyzem, utóbbi álláspont részben a büntetőjog (amelynek szankciórendszerén belül a kényszergyógykezelés helyet kap) *ultima ratio* jellege miatt, részben az elkövető állapotára és érdekeinek ezzel összefüggő fokozott védelmének szükségességére tekintettel elfogadhatóbb. A Brá.-hoz képest lényegi változást jelentett továbbá, hogy az ideiglenes kényszergyógykezelés az intézkedés teljes tartamába beszámíthatóvá vált.

³⁴ GÖRGÉNYI – GULA – HORVÁTH – JACSÓ – LÉVAY – SÁNTHA – VÁRADI, pp.461-463.

³⁵ 1961. évi V. törvény 61. §

³⁶ KÁDÁR – KÁLMÁN, p.755.

³⁷ SZABÓ, p.462.

³⁸ 1971. évi 28. tvr. 13. § és GYÖRGYI, p.375.

³⁹ HANSON – MORTON-BOURGON, pp.1154-1155.

⁴⁰ PALLO (2014), p.166.

Az intézkedés szabályozásának büntetőjogba történő beágyazása kapcsán Berkes György kifejtette, hogy ennek egyedüli indokát a zárt körülmények közötti végrehajtás, a büntetés-végrehajtási szervezetrendszer feladataként történő megjelölés képezheti. Horváth Tibor ugyanakkor rámutat arra, hogy büntetőjogi felelősség hiányában nem lehet büntetőjogi intézkedésről beszélni, sokkal inkább a büntetőeljárás során kiteljesedő államigazgatási kényszerintézkedésről van szó.⁴¹

Az 1978. évi IV. törvény máig meghatározó rendelkezése a személy elleni erőszakos, illetve közveszélyt okozó, azaz kizárólag a legveszélyesebb büntetendő cselekmények elkövetőinek kényszergyógykezelését tette lehetővé, további feltételként határozva meg a bűnismétlés veszélyét, valamint azt a körülményt, hogy az érintett büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni. Utóbbi kritérium vizsgálata kapcsán a törvény indokolásában kiemelésre került, hogy az kizárólag a tárgyi ismérvek alapján határozható meg.⁴² A végrehajtás kapcsán megállapításra került, hogy azt külön erre a célra kijelölt, zárt intézetben szükséges foganatosítani egészen addig, amíg annak szükségessége fennáll.⁴³

2.2.3. Tiszavirág-életű fejlődés: A korábbi Btk. módosítása

A kényszergyógykezelés határozatlan tartama kapcsán kiütköző problémák gordiuszi csomó(pontja)inak átvágása végett, illetve garanciális megfontolásokra tekintettel, a korábbi Btk. módosításával a 2009. évi LXXX. törvény keretében tett a jogalkotó – nézetem szerint – haladó szellemű, bár rövid életűnek bizonyuló kísérletet. Mégis túlzott leegyszerűsítése lenne a jogi valóságnak azt állítani, hogy az intézkedés tartama e törvénynek köszönhetően határozottá vált. A legfőbb vonatkozó rendelkezés ugyanis, amely szerint a kényszergyógykezelés legfeljebb az annak alapjául szolgáló cselekményre megállapított büntetési tétel felső határának megfelelő ideig, életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő cselekmény esetén legfeljebb húsz évig tart⁴⁴, csupán az intézkedés maximális lehetséges tartamát jelölte ki, így lényegében egy határozottsági momentumot iktatott be a szabályozásba.

Okvetlenül érdemes ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a kényszergyógykezelés tényleges tartama – az imént kifejtett korláton belül – változatlanul annak szükségességétől függött,

⁴¹ NAGY (1986), pp.152-153.

⁴² 1978. évi IV. törvény indokolása

⁴³ 1978. évi IV. törvény 74. §

⁴⁴ 2009. évi LXXX. törvény 25. §

⁴⁵ 1998. évi XIX. törvény 566. §

amelynek fennállása továbbra is speciális, bíróság által lefolytatott felülvizsgálati eljárásban került megállapításra.⁴⁵ Ehhez pedig feltétlenül hozzá kell tennünk, hogy abban az esetben, ha a gyógykezelés alkalmazásának szükségessége ezen idő eltelte után is fennállt, a civil pszichiátriai rendszer vette volna át a feladatellátást; így semmiképp sem lehetett attól tartani, hogy a felső időkorlátot elérve a még potenciálisan veszélyes elkövető társadalomba való visszaengedésére kerül sor.

Álláspontom szerint tehát nem lehet helyes az a megközelítés, mely szerint e rendelkezés az előzőekben ismertetett nézet ellenpólusaként értékelhető, és gyökeres szembefordulást jelent annak elveivel; sokkal inkább tekinthető egyfajta szintézisre irányuló törekvésnek a határozatlan időtartam jelentette jogbizonytalanság és a valóban ellentételezésnek mondható azon törekvés között, amely a kényszergyógykezelés elrendelésekor a bíróság által hozott ítéletben a konkrét tartam meghatározását pártolja.

3. A hatályos szabályozás elemzése: A kényszergyógykezelés mint a magyar büntetőjogban újjászületett uroborosz

3.1. Elméleti áttekintés

Az átmenetileg megváltozott jogalkotói szemlélet és annak imént ismertetett törvényi manifestációja, amellet, hogy az alapelgondolást magam is helyesnek tartom, több szakmailag kihívást jelentő kérdést és jogalkalmazásbeli problémát vetett fel, amelyek – bár tárgyukban már született jogegységi határozat, büntető kollégiumi vélemény, illetve számos büntető elvi határozat – napjainkig vitákat generálnak.

Részben erre hivatkozással⁴⁶, részben e körülményt a háttérben meghúzódó, jóval pragmatikusabb és lényegesen kevésbé joghoz közeli megfontolásokat leplezendő „kifogásként” használva, jogalkotónk a 2012. évi C. törvényben visszatér – még inkább „visszamenekül” – a korábbi Btk. szabályozásához, így az új törvény az előbbi tökéletesen tisztán csengő, szó szerinti visszhangját adja.⁴⁷ Vitatható azonban annak az érvelésnek a helyessége, hogy pusztán a jogosan felvethető, de semmiképp sem orvosolhatatlannak tekintendő egyes gyakorlati hiányosságokra való hivatkozás elegendő alapul szolgálhat a büntetőjog alapelveivel

⁴⁶ 2012. évi C. törvény indokolása

⁴⁷ 2012. évi C. törvény 78. §

(1) Személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetőjének kényszergyógykezelését kell elrendelni, ha elmeműködésének kóros állapota miatt nem büntethető, és tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, feltéve, hogy büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni.

(2) A kényszergyógykezelést meg kell szüntetni, ha szükségessége már nem áll fenn.

– meggyőződésem szerint – jobban összhangban lévő, méltányossági szempontokat fokozottan figyelembe vevő szabályozás elvetésére.

A másik jelentős hivatkozási alapot a korábbi Btk. rendelkezéseinek visszaállítására a fentiekben többször hivatkozott társadalomvédelmi elv adja, az a törekvés, hogy a kóros elmeállapotú személy jelentette potenciális veszélytől a közösség többi tagja megóvható maradjon. Amennyiben azonban pusztán ezen elvből indulnánk ki, az egyetlen logikus magyarázat a hatályos szabályozás jellegére az lenne, hogy a törvényhozó ezen értéknek nem csupán a primátusát, de egyenesen kizárólagosságát deklarálja az egyén alapvető szabadságjogaival szemben, az abba való beavatkozás legelemibb határainak törvényi szinten való rendezésének elmulasztásával, amely mind a jogállamiság kritériumaira, mind a büntetőjogi garanciákra tekintettel megengedhetetlen.

Értelemszerűen be kell tehát iktatni a vizsgálat spektrumába az egyénhez kapcsolódó célkitűzés is, amely jelen esetben a gyógyulás szempontjait helyezi előtérbe, magának az intézkedésnek is e feladattal határozva meg a lényegét. Ugyanakkor fontos kiemelnünk, hogy a kényszergyógykezelés alatt álló személy vonatkozásában is két ellentétes érdek jelenik meg. A gyógyuláshoz fűződő érdek közvetetten hozható kapcsolatba az állami, törvényhozói hatalommal és a kezelt, valamint a jogalkotó alá-fölérendelt viszonyának dualizmusába ékelődik be közvetítőként a társadalom egésze, annak érdekei. Emellett a kezelt irányában az államhatalom részéről közvetlenül fennálló érdek, egyben kötelezettség, a jogbiztonság, az alkotmányos büntetőjog elveinek tiszteletben tartása és érvényesítése az intézkedés elrendelésére irányuló eljárásban, illetve annak végrehajtása tekintetében.

Mivel az egyén ezen büntetőjogi és alapjogi szempontból egyaránt megalapozható és levezethető érdekeinek érvényesítése vonatkozásában – amelyre a kóros elmeállapotú személy nyilvánvalóan nem vagy csupán korlátozott mértékben és módon képes – a vita nem dönthető el egyértelműen az egyik vagy másik oldal javára, egyik elemet sem rekeszthetjük ki teljesen a szabályozás támpontjai közül. A két szempont(rendszer) közötti reláció felállítása önmagában sem egyszerű feladat, legszélsőségebb esetben is csak arról lehet azonban szó, hogy a különféle megközelítési módoktól függően a mérleg valamelyik oldal javára billen, illetve a kilengés aktuális foka vehető górcső alá. Ha pedig elfogadjuk azt a logikusan adódó következtetést, hogy a végpontok között elhelyezkedő tartományszegmensben szükséges megállapítanunk az intézkedést érintő rendelkezéseket, egyúttal elfogadjuk azt is, hogy a szabályozásban – bár változó és vitatható mértékben – mindkét értéknek, érdeknek egyértelműen kifejezésre kell jutnia, így a korábban azonosított, 2010-ben hatályba lépett rendelkezések keretében történő szintézisre törekvés helytállósága tagadhatatlan.

Amikor 2009-ben a jogalkotó a korábbi Btk. módosítására tett kísérletet, az e törekvést alátámasztó érvelés elsődlegesen a büntetőjog-elmélethez, illetve az abban megjelenő és a bírói gyakorlat által alakított, cizellált alapelvekhez nyúlt vissza. Ezen kitételek törvényszöveg szintjén általában, illetve a hatályos magyar szabályozásban csak részben manifesztálódnak, ugyanakkor megjelennek alaptörvényi szinten, levezethetők a büntetőtörvénykönyv átfogó, kontextualista elemzéséből, valamint egyes hazánk által is ratifikált nemzetközi egyezményekből.

E körbe sorolhatjuk elsődlegesen a jogállamiság és a humanitás eszméjét, amelyek a jogrendszer egészét áthatják, illetve a tettfelelősség, a bűnösségen alapuló felelősség elvét, az arányosságot, a kétszeres értékelés tilalmát és a büntetőjog szubszidiaritását, *ultima ratio* jellegét. Ezek közül jelen elemzés szempontjából a jogállamiság, illetve a törvényesség, az anyagi jogi legalitás és az arányosság elve bír kiemelt jelentőséggel.⁴⁸

A jogállamiság tekintetében, annak materiális vetülete kapcsán érdemes kiemelni, hogy az elsődlegesen a törvények tartalmára kiható elvként érvényesül, két legfőbb elemként pedig az emberi méltóságra, illetve az emberi szabadságjogok tiszteletére a formális törvényi keretek között a jogalkotónak feltétlenül tekintettel kell lennie.⁴⁹

A másik alapelv, az anyagi jogi legalitás a formális jogbiztonság követelményével hozható összefüggésbe, *quasi* annak manifesztációjaként értékelhető. Hivatkozási alapul szolgálhat ilyen irányú vizsgálódásaink körében az Alaptörvény kapcsolódó rendelkezése⁵⁰, a Btk. 1. §-a, az Alkotmánybíróság 11/1992. AB határozata (az úgynevezett elévülési határozat)⁵¹, illetve az Európai Emberi Jogi Egyezmény 7. cikke.⁵²

E körbe soroljuk a *nullum crimen sine lege*, illetve a *nulla poena sine lege* elveket, külön érdemes ugyanakkor említést tenni a *nulla poena sine lege certa* elvről, amely a kényszergyógykezelés határozatlan tartamának egyik legfőbb kritikai alapját képezheti. Ezen elvárások a pontos törvényi meghatározottságra vonatkoznak, illetve magukban foglalják a határozatlan büntetőtörvény és jogkövetkezmény tilalmát.

Bár a szakma képviselőinek álláspontja abban a kérdésben, hogy ezen elvek a büntetések mellett az intézkedésekre nézve is irányadónak tekintendők-e nem egységes,⁵³ véleményem szerint a meghatározottsági követelmény a büntetőjogi szankciórendszer egészét átható

⁴⁸ 9/1992. (I. 30.) AB határozat

⁴⁹ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH, 5. fejezet (forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Buntetojog/ch05.html, 2016.12.07.)

⁵⁰ Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bek.

⁵¹ 11/1992. (III. 5.) AB határozat

⁵² GELLÉR, pp.42-44.

alapvetésként kell hogy érvényesüljön. Egyrészt, bár az intézkedésekhez elsődlegesen gyógyító-nevelő cél társul, vitathatatlanul megjelenik az elkövetett cselekmény szankcionálásának gondolata, másrészt ezen elvekre, illetve az arányosság követelményére figyelemmel logikus elvárásként fogalmazódik meg – mind a történeti fejlődés ívéből, mind a jelenkori büntető jogalkotás teleologikus szempontú vizsgálatából levezethetően –, hogy az alkalmazott intézkedés ne jelenthessen súlyosabb szankciót az elkövetőre nézve, mint bármely büntetés.

A határozatlan törvény tilalma a kényszergyógykezelés jelenlegi szabályozása fényében (vagy inkább árnyékában) nyilvánvaló sérelmet látszik szenvedni, amely önmagában is összeegyeztethetetlen a büntetőjogi garanciákkal és célokkal, az intézkedés természete, annak szabadságelvönő jellege és az alapjogok fokozott korlátozásának lehetőségét magában hordozó volta azonban fokozott veszélyforrássá emeli a jelenlegi rendelkezést.

Másfelől az új Btk. hatálybalépésekor, illetve a korábbi Btk. kapcsolódó rendelkezésének főnixszerű feltámadásakor, a törvényhozó kielégítőnek tekintette azt a tömör és velős indokolást a fentebb ismertetett szempontok lényegében teljes kizárására, amely a „relatív határozott” tartam⁵⁴ kapcsán felmerült jogalkalmazási problémákra hivatkozott, és amelynek keretében elegendőnek bizonyult egyetlen kétes tartalmú kinyilatkoztatásból álló hivatkozással pontot tenni egy közel százötven évet átfogó hazai fejlődési- és vitafolyamat végére.

3.2. Az intézkedés elrendeléséhez kapcsolódó kritériumrendszer vizsgálata

A legjelentősebb változások bemutatása és az elméleti megalapozás után érdemes külön ki térnünk a hatályos büntetőtörvénykönyv szövegének elemzésére, az abban foglalt kritériumokra, azok bírói gyakorlatban többé-kevésbé kikristályosodott tartalmára, illetve általánosságban a kényszergyógykezelés alkalmazhatóságára. Az első törvény által nevesített feltétel az elkövetett cselekményhez kapcsolódik: annak jellege személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó kell hogy legyen. A személy elleni erőszakos bűncselekmények körének behatárolásában a Btk. vonatkozó értelmező rendelkezése, az abban foglalt (tételes) felsorolás szolgál támpontul.⁵⁵ Míg a korábbi Btk. ezt a bűncselekményi kört általános érvennyel nem definiálta, a hatályos szabályozásba beiktatásra került, nyilvánvalóan a bírói

⁵³ SZOMORA, p.260.

⁵⁴ 1/2011. BJE határozat

⁵⁵ 2012. évi C. törvény 459. § 26. pont

⁵⁶ Új Btk. kommentár (2013), p.108.

gyakorlat egyszerűsítése és egységesítése szellemében, és mind a törvény, mind az ahhoz fűzött kommentár arra enged következtetni, hogy ettől eltérés, illetve e kör bővítése nem megengedhető.⁵⁶

Említést érdemelhet ugyanakkor, hogy a kapcsolódó indokolás két ponton kérdésekre adhat alapot: egyrészt a bűncselekmények meghatározásakor csupán az erőszakos többszörös visszaeső fogalma, valamint e személlyel összefüggésben a büntetés kiszabása kapcsán szól e bűncselekményekről, másrészt az indokolás második fele – az elsővel ellentétben – „súlyos erőszakos személy elleni bűncselekményekre” utal. A Btk. szövegéből jelenleg az tűnik ki, hogy e felsorolást egyértelműnek és taxatívnak kell felfogni, bár a ténylegesen manifesztálódó szöveg mögött meghúzódó eredeti jogalkotói célkitűzés nem tekinthető feltétlenül ennyire kézenfekvőnek.

A közveszélyt okozó cselekmények köre sem tekinthető a pusztán törvényszöveg alapján letisztultnak; annak fogalma nem kerül külön kifejtésre az értelmező rendelkezések közt, ugyanakkor azok a bűncselekmények, amelyek tényállásában szerepel a „közveszélyt előidéző” magatartás megvalósítása, illetve a terrorcselekményhez kapcsolódó értelmező rendelkezés irányadók lehetnek a kérdés eldöntésénél. Másfelől a terrorcselekmény körében szereplő bűncselekmények elsősorban az adott szakasz vonatkozásában kerültek említésre, és konkrét törvényi meghatározás híján, bár a bírói gyakorlat jelentős alakító tényezőként hatott, nem beszélhetünk a személy elleni erőszakos bűncselekményekhez hasonlóan körülhatárolt felsorolásról.⁵⁷

A következő két nevesített feltétel egyaránt olyan kérdés, amely speciális szakértelmet igénylő jellegéből adódóan szakértő közreműködésével kell hogy megállapításra kerüljön.⁵⁸ Elsőként a kóros elmeállapot kérdésében kell állást foglalni, és az intézkedés elrendelésére csupán a beszámítási képesség ezzel összefüggő kizártsága nyújthat adekvát alapot, amelynek egyaránt fenn kell állnia a büntetendő cselekmény elkövetése és elbírálása idején.⁵⁹

A büntethetőséget kizáró okok körében célszerű kitérni arra a bírói gyakorlatban kimunkált esetre, amikor a kóros elmeállapot mellett más e körbe tartozó ok is megalapozza a felmentő ítéletet: a korábbi Btk.-hoz kapcsolódóan került megfogalmazásra az a napjainkban is adekvát kitétel, hogy jogos cselekmény esetében kizárt az elkövető kényszergyógy-

⁵⁷ Új Btk. kommentár (2013), p.109.

⁵⁸ DIÓS – VASKUTI, p.78.

⁵⁹ A bírói gyakorlat alapján nincs lehetőség az intézkedés elrendelésére, ha az elkövető beszámítási képessége a cselekmény elkövetésekor kizárt volt ugyan, de a jogerős határozat meghozataláig meggyógyult. (BH2001. 352.) Abban az esetben, ha a terhelt a cselekmény elbírálása idején vált elmebeteggé, szintén kizárt az alkalmazás. (BH1992. 747.)

kezelésének elrendelése abban az esetben is, ha beszámítási képességgel nem rendelkezett.⁶⁰ Bírósági határozatban került kimondásra, hogy a jogos védelmi helyzetben való cselekvés tényét például nem érinti a cselekvő elmeállapota; a beszámítási képességgel nem rendelkező elkövetőnek is javára kell írni az ilyen helyzet fennállását.⁶¹

Ebből kiindulva helyesnek fogadhatjuk el azt az álláspontot, mely szerint, ha más büntetethez képest kizáró ok is fennforog, elsősorban az utóbbi indokra kell alapozni a felmentést, illetve a kényszergyógykezelés elrendelését mellőzni szükséges.⁶² Indokolt ez a megközelítés azért is, mert az imént említett jogos védelmi helyzetben például már nyilvánvalóan a jogellenesség fogalmi eleme hiányzik a bűncselekmény megvalósulásához, és a logikai láncolatban csupán ennek vizsgálata után, ennek fennállása esetén kerülhetne sor a bűnösség analizésére, amelyet ily módon mellőzni szükséges.

Megjegyzem, a szakirodalomban ismert az a kevésbé uralkodónak tekinthető megközelítés is, amely a kóros elmeállapotot nem bűnösséget kizáró okként, hanem tényállásszerűséget kizáró, az alannyá válást lehetetlenné tevő tényezőként értelmezi⁶³, és bár e felfogás esetében a fentebbi érvelés alkalmazhatósága kétségesse válna, arra hivatkozással továbbra is indokolható a sorrendiség felállítása, hogy a kóros elmeállapotú elkövető ne kerülhessen hátrányosabb helyzetbe, és ne essen kedvezőtlenebb elbírálás alá, mint egy beszámítható elkövető. Mivel a jogos védelmi helyzet alapján utóbbi mentesülne a büntetőjogi jogkövetkezmények alól, ennek előbbi esetében is feltétlenül meg kell tehát valósulnia.

A másik kapcsolódó kritérium jellemzően „prognosztikus feltétel”-ként kerül említésre, és lényegesen több vitára adhat alapot. A véleményt garanciális okokból együttesen előterjesztő szakértőknek abban kell állást foglalniuk, a bírói döntés megalapozása érdekében, hogy fennáll-e az elkövető részéről a speciális bűnismétlés veszélye. E veszéllyel kapcsolatban a Pécsi Ítéltábla egyik határozatában leszögezte, hogy nem tekinthető elegendőnek a veszély elvont, távoli lehetősége, annak konkrétan és megalapozottnak kell lennie.⁶⁴

Ambivalenciája e két kérdéskörnek, hogy a bíró, aki a kóros elmeállapot beszámítási képességre való kihatása, illetve a bűnismétlés veszélyének fennállása tekintetében a szakértői véleménytől eltérhet, az esetek többségében nem rendelkezik az ezek megállapításához

⁶⁰ A Büntető Törvénykönyv magyarázata (2009), p.251.

⁶¹ BH1993. 724.

⁶² KOVÁCS (2013), p.129.

⁶³ *Id.* HORVÁTH és FÖLDVÁRI, pp.175-178.

⁶⁴ HEGEDŰS – JUHÁSZ – KARSAI – KATONA – MEZŐLAKI – SZOMORA – TÖRŐ (2013), forrás: <http://ujjogtar.hu/#doc/db/15/id/A1326216.K95/ts/10000101/> 2016.12.07. és PIT-H-BJ-2013-33. bírósági határozat

szükséges kompetenciával és háttértudással. Másfelől azonban a szabad bírói döntés és mérlegelés értelemszerűen garanciális elemként, és a szakértő által készített vélemény vonatkozásában bizonyosfajta kontrollként jelentkezik, ezzel hozzájárulva az ennél lényegesen veszélyesebb és jelentősebb bizonytalanságot eredményező „szakértői bíráskodás” elkerüléséhez.

Végül negyedik s egyben utolsó törvényi kitételként, immár a bíró döntési kompetenciájának és kapacitásának körébe visszatérve, azt szükséges elemezni, hogy az elkövető büntethetősége esetén a bíróság egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést szabna-e ki. E rendelkezés tartalma semmiképp sem a Btk. különös részében az egyes bűncselekményekre megállapított büntetési tétel maximumát fogja át, hanem egy olyan „hipotetikus bírói döntést”, illetve büntetési mértéket, amelynek vizsgálata során a bíróságnak döntően a tárgyi büntetés kiszabási tényezőkre kell szorítkoznia; az alanyi tényezők közül csupán az elkövető társadalomra veszélyessége, illetve a fiktív bűnösség foka juthat jelentőséghez. Értelemszerűen szerepet kell hogy kapjanak továbbá az egyéb enyhítő és súlyosító körülmények⁶⁵, amelyek érdemben befolyásolhatják a *quasi* belső monológ eredményeként megszülető „ítéletet”.

A törvény az intézkedés elrendelésének feltételeit követően, annak megszüntetése kapcsán, utal még a szükségesség kritériumára. Ennek keretében a vizsgálat tárgyát azok a szempontok képezik, hogy a kényszergyógykezelt meggyógyult-e, irányadó természetesen a bűnismétlés veszélye, illetve, hogy a beteg esetlegesen megváltozott egészségi állapotára figyelemmel az intézkedés fenntartása a társadalom védelme szempontjából nem szükséges-telen-e.⁶⁶

Hatályos szabályozásunk vonatkozásában, az ismertetett kritériumok tekintetében, felmerül néhány olyan további kérdés, amelyek helytállóságát érdemes górcső alá vennünk. Egyrészt érdekes a szakma képviselőinek álláspontjaiban megnyilvánuló eltérés az elkövetett cselekmény szándékos vagy gondatlan volta és annak jelentősége tekintetében, másrészt – történeti előzményekre is figyelemmel – felmerül a kérdés, hogy az intézkedés alkalmazásának büntettek és vétségek esetében egyaránt helye van vagy lehet-e.

A Btk. jelenlegi szövegéből kiindulva kijelenthetnénk, hogy kényszergyógykezelés elrendelésének – a többi feltétel fennállása esetén – egyaránt helye van büntettek és vétségek esetében (mivel a jogalkotó pusztán a „büntetendő cselekmény” gyűjtőfogalmat használja,

⁶⁵ Új Btk. kommentár (2013), p.109.

⁶⁶ 30/2007. BK vélemény

és később sem fogalmaz meg ehhez kapcsolódó megszorításokat), másrészt kézenfekvőnek tűnik, hogy szándékos és gondatlan cselekmények egyaránt annak alapjául szolgálhassanak.

A személy elleni erőszakos bűncselekményeket a kapcsolódó kommentárok és tanácsok ugyanakkor kizárólag a szándékossággal tartják összeegyeztethetőnek, minden alkalommal ugyanarra a bírósági határozatra hivatkozva, amely azonban önmagában nem jelenthet megfelelő alátámasztást. Tagadhatatlanul figyelemre méltó annak a gondolatnak a megjelenése és az az érvelés, mely szerint a hasonló jellegű cselekmények elkövetésének veszélye csak szándékosság esetén feltételezhető, míg gondatlan bűncselekmények vonatkozásában fogalmilag kizárt.⁶⁷ Nézetem szerint ugyanakkor kézenfekvőbb és alaposabb is volna a Btk. értelmező rendelkezései körében alkalmazott felsorolásból való kiindulás, amely a nevesített bűncselekményeknek egyértelműen csak a szándékos alakzatát jelöli meg.

Némileg bonyolultabb a helyzet a közveszélyt előidéző cselekményeket tekintve, hiszen magának a közveszély okozásának, amely nyilvánvalóan a legalapvetőbb bűncselekmény e körben, nevesített a szándékos és gondatlan alakzata egyaránt.⁶⁸ Érdekes kérdés, hogy míg a szabadságelvonó intézkedés természetével nyilvánvalóan az állna összhangban, hogy a (leg)súlyos(abb) esetekben kerüljön csak alkalmazásra, egyébként pedig más – adott esetben büntetőjogon kívüli – megoldási kísérletek valósuljanak meg, épp a Btk. által az elrendelés alapját képező, a cselekmény jellegére vonatkozó kritérium törvényi szabályozása implikálja az ellenkezőjét: a szándékosság mellett a gondatlanság, a büntettek mellett a vétségek e körbe vonását.

Valamelyest enyhít azonban e körülményen, hogy a cselekmények jellege a társadalomra való kiemelt veszélyességet hordozza magában, továbbá az a korábban leírt vizsgálati szempont, mely alapján a bíróságnak döntését mindenekelőtt a tárgyi oldali (objektív) tényezők vizsgálatára kell alapítania. Mindemellett hozzá kell tennünk, hogy eleve ellentmondásos a jelen helyzetben szándékosságról, illetve gondatlanságról beszélni, hiszen a kóros elmeállapot vitathatatlanul kizárja a bűnösséget mint a bűncselekmény fogalmi elemét a vizsgáldások spektrumából. Amiről tehát szó lehet, az semmiképp sem több, mint a hipotézisben megbúvó fikció: a hipotetikus bírói döntéshozatalban az elkövető fiktív bűnössége által potenciálisan játszott szerep.

⁶⁷ BH1987. 423.: „Nem vehető kényszergyógykezelés alá az a gondatlan emberölést elkövető kóros elmeállapotú terhelt, aki gyufát gyújtott, hogy megnézzze a sértett szeméremtestét, ám a sértett – mivel szeméremszőrzete után a ruhája is meggyulladt – a szakszerű orvosi kezelés ellenére meghalt.”

⁶⁸ 2012. évi C. törvény 322. § (4) bek.

Természetesen jóval egyszerűbb megoldás lenne, ha a bűnösséget annak kizártsága okán eleve kihagynánk a felvázolt analízisből, azonban épp azért, mert egyes kapcsolódó tárgykörbe tartozó bűncselekményeknek mindkét alakzata ismert és eltérően büntetendő, a bírónak feltételezhetően ezt a körülményt is számba kell vennie a döntési folyamat során. Erre – amennyiben a szándékosság és gondatlanság koncepciójának igencsak kétes alkalmazhatóságát el is fogadjuk – csak az elkövetés összes körülményeinek vizsgálatával nyílna mód, azonban a végkimenetel még így is érdemi bizonytalanságot hordoz magában, amelyre a hazai jogalkotói és jogalkalmazói gyakorlat viszonylagos kimunkálatlanságából adódóan még nem talált megoldást.

4. Nemzetközi kitekintés

4.1. Tükör által homályosan: A kapcsolódó nemzetközi egyezmények és az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogának áttekintése

4.1.1 A nemzetközi dokumentumok iránymutatásai

A beszámíthatatlan elkövetőkkel szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedésekre, illetve megoldásokra vonatkozó követelményeket elsősorban az ENSZ égisze alatt született dokumentumok, továbbá az Emberi Jogok Európai Egyezménye és az Európa Tanács (a továbbiakban: ET) ajánlásai tartalmazzák. Az alkalmazás megkönnyítése végett az ET az egyes rendelkezéseken belül *expressis verbis* kimondja, hogy mely szabályok tekintendők irányadónak a bűnvádi eljárás során a mentálisan zavart személyeket érintően elrendelt kezelésekre.⁶⁹

Ha a különböző dokumentumokban megjelenő tendenciákat tekintjük át, elmondható, hogy az egyezmények jelentős része – az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya vagy a Fogvatékos személyek jogainak védelméről és azok előmozdításáról szóló egyezmény – alapvetően általános elveket fektetett le, amelyek gyakorlatban történő konkretizáláshoz, cizellálásához jelentős támpontokkal szolgált az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) esetjoga.

Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* 1948-ban rögzítette a szabadsághoz, a személyi biztonsághoz való jogot, az egyenlő méltóság elvét, illetve a kínzás tilalmát.⁷⁰ Ugyanezen elvek kerültek kimondásra 1966-ban a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségok-*

⁶⁹ PALLO (2014), p.169.

⁷⁰ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 1., 3., 5. cikk

mányában. Kiemelendő az a rendelkezés, mely szerint „a szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen, az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni”.⁷¹ A *fogyatékos személyek jogainak védelméről* szóló egyezményben kifejezésre jutott, hogy a „fogyatékossgal élő személyek” köre a mentálisan sérült egyéneket is magában foglalja, ily módon az egyezmény által – az előzőekhez hasonlóan – deklarált személyes szabadsághoz és biztonsághoz való jog, illetve a kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma a kóros elmeállapotúakkal szemben lefolytatott eljárásokban is irányadó.⁷²

Az ENSZ Közgyűlés 1991-ben elfogadott 46/119. sz. *határozata* már kifejezetten foglalkozott a mentális sérültek fogva tartásával, kidolgozásra került továbbá egy tervezet, amely egységes szempontokat írt elő az elrendelésre és a kezelés módjára. Eszerint kötelező kezelésre csak az alábbi feltételek teljesülése esetén kerülhet sor: (1) legalább két orvos javasolja az elhelyezést, (2) súlyos elmebetegség vagy elmebeli rendellenesség áll fenn, (3) a beteg veszélyt jelent önmagára vagy másokra, illetve a társadalomra. Előírásként szerepelt továbbá, hogy kompetens bíróság vagy egészségügyi hatóság hozzon döntést a kérdésben, azaz nem zárkózott el az eljárás közigazgatási keretek közé helyezésétől sem. A hatályos magyar szabályozást e tervszettel összevetve eltérés mutatkozik egyrészt abban, hogy hazánkban csupán az elkövető társadalomra veszélyessége alapozhatja meg a kényszergyógykezelést, nem rendelhető el tehát abban az esetben, ha az elkövető csak saját magára jelent veszélyt, illetve a „kezelésre ítéles” – garanciális okokból – minden esetben bírósági feladatként jelenik meg.⁷³

Az ET dokumentumok sorában utalnunk kell két büntetés-végrehajtási jogi relevanciával is bíró, emberi jogi tárgyú nemzetközi egyezményre. Ide tartozik az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (*Emberi Jogok Európai Egyezménye*, a továbbiakban: Egyezmény), amely külön szabályokat tartalmazott a beszámíthatatlan személyekre, kimondva, hogy a szabadságtól való megfosztásra (örizetbe vételre) többek között az elmebetegség is alapul szolgál(hat), illetve – egyebek mellett – elismerte a tisztességes eljáráshoz fűződő jogot.⁷⁴ Említést érdemel még a *Kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről* szóló egyezmény, amely egy speciális bizottságot hozott létre, melynek célja az egyezményben foglaltak

⁷¹ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 7., 9., 10. cikk

⁷² Fogyatékos személyek jogairól szóló egyezmény, 14., 15. cikk

⁷³ KOVÁCS (2013/2.), p.92.

⁷⁴ Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről, 5. cikk 1. pont e. alpont, 6. cikk

megvalósulásának vizsgálata, ellenőrzése az egyes tagállamokban, elsősorban eseti, illetve rendszeresen ismétlődő látogatások útján, és vizsgálódásainak spektruma kiterjed minden olyan intézményre – így a pszichiátriai intézetekre is –, ahol szabadságuktól a közhatalom által megfosztott személyek kerülnek elhelyezésre.⁷⁵

Az ajánlások tekintetében az R (83) 2. számú ajánlás tekinthető az egyik legjelentősebbnek, amely az elmebetegségben szenvedő, kényszergyógykezelt személyek jogi védelméről rendelkezik. Fontos azonban, hogy a dokumentum általánosságban foglalkozik a kóros elmeállapotú személyekkel, és a bűncselekményt elkövetőkre csupán egyes konkrétan meghatározott rendelkezések irányadóak – így az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelménye és specifikusan annak kritériuma, hogy az elkövetőt hasonló környezeti feltételek között kezeljék mint más beteg személyeket, továbbá az állapotának megfelelő kezelésben és gondozásban részesüljön.⁷⁶

Röviden érdemes még kitérni az Európai Börtönszabályok⁷⁷ elmebeteg elkövetőkre is kiterjedő rendelkezéseire⁷⁸, melyek közül talán a leglényegesebb, hogy azokat, „akiknek pszichés állapota nem viseli el a büntetés-végrehajtási intézetben való fogva tartást”, külön e célra kialakított intézményekben szükséges elhelyezni. Itt jegyezném meg továbbá, hogy az ET Miniszteri Bizottsága 2004-ben egy konkrétan a betegek jogairól, illetve jogorvoslati lehetőségeiről szóló ajánlást is megfogalmazott.⁷⁹

Bár az itt felsorolt dokumentumok elsősorban a végrehajtás módjára, minőségére vonatkoznak, alapjogi és garanciális szempontból is kiemelt jelentőséggel bírnak, illetve értelemszerűen át kell hogy hassák az egyes tagállamok jogalkotását, és meg kell hogy határozzák az abban manifesztálódó szellemiséget.

4.1.2. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga

A fentiek közül talán legalapvetőbbnek tekinthető Emberi Jogok Európai Egyezményében rögzített kritériumok az EJEB gyakorlatában nyerték el konkrét jelentésüket és behatárolásukat. Kiemelt jelentőséggel bírt e körben a *Winterwerp v. Hollandia* ügy, amelyben a

⁷⁵ A kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény, 1., 2. cikk

⁷⁶ A Miniszteri Bizottság R (83) 2. sz. Ajánlása, 5., 10. cikk

⁷⁷ A Miniszteri Bizottság R (06) 2. sz. Ajánlása, 10.3.b. pont

⁷⁸ Az ajánlás azon szövegezéséből adódóan, mely szerint a dokumentum hatálya kiterjed az igazságügyi hatóság által előzetes letartóztatásba helyezett vagy büntető ítélet folytán szabadságuktól megfosztott azon személyekre is, akiket valamilyen más ok miatt más helyen tartanak fogva, rendelkezései az elmebeteg elkövetőkre is alkalmazandónak tekintendők.

⁷⁹ A Miniszteri Bizottság R (04) 10. sz. Ajánlása

Bíróság által három olyan követelmény került meghatározásra, amelyeknek mindenkor fenn kell állniuk, ha az egyént mentális rendellenessége miatti közveszélyesség okán személyes szabadságától megfosztják.⁸⁰ Az úgynevezett Winterwerp-kritériumok a következők:

- *Az intézkedésnek összhangban kell állnia a vonatkozó nemzeti jogszabályokkal, illetve meg kell felelnie az azok mögött meghúzódó általános elvrendszernek, az Egyezmény kívánalmainak.* A Bíróság e kitételből, a demokratikus jogállam alapvető elveire és értékeire is hivatkozva vezette le az elrendelés és a végrehajtás tekintetében az önkényesség tilalmát. Utóbbi elkerülése érdekében került megállapításra a második feltétel:
- *A mentális rendellenesség fennállását megalapozott, objektív szakértői véleménynek kell alátámasztania.* Avégett továbbá, hogy az intézkedés alkalmazására valóban csak a legszükségesebb esetekben kerüljön sor, a határozat magára az elmebeli rendellenességre vonatkozó kritériumot is megfogalmazott:
- *A betegségnek olyan súlyúnak (mértékűnek vagy fajtájúnak) kell lennie, amely alapos indokolt szolgál a szabadságtól való megfosztásra,* szükséges továbbá a rendellenesség tartós voltának megállapíthatósága.

Hozzá kell azonban tennünk, hogy a tagállamok a kritériumok vizsgálata során meglehetősen széles mérlegelési jogkörrel rendelkeznek, többek között arra tekintettel, hogy az ítélet magát az „elmebeteg” fogalmat sem határozza meg egyértelműen arra való – egyébként helyesnek mondható – hivatkozással, hogy az a tudomány fejlődése és a kutatások előrehaladása alapján folyamatosan változik.⁸¹ Bár véleményem szerint a taxatív felsorolásokat e körben valóban kerülni érdemes, egy példálózó jellegű, a fogalmat nagy vonalakban behatároló (ám annak körét nem lezáró) támpontmegjelölés nagymértékben segíthetné az egyes nemzetek jogalkotásának és jogalkalmazásának egységét, amely által az Egyezményben meghatározott feltételeknek való megfelelés is egyszerűbbé válhatna.

A kényszerelemet tartalmazó kezelés kapcsán az Egyezmény legfontosabb cikkei, amelyek a Bíróság esetjogában tárgyalásra kerültek, a szabadsághoz való jog, a kínzás tilalma, a tisztességes eljáráshoz való jog, valamint a magánélet tiszteletben tartásához való jog. E relációban mindenekelőtt a *Kawka v. Lengyelország*⁸² ügyre szükséges kitérnünk, melyben az EJEB kimondta, hogy ha a szabadság megvonásáról van szó, különösen fontos, hogy a jogbiztonság követelménye érvényesüljön. Ezért lényeges, hogy a szabadságelvonás felté-

⁸⁰ Winterwerp v. Hollandia

⁸¹ Winterwerp v. Hollandia, 36-39. szakasz

⁸² Kawka v. Lengyelország

teleit a hazai jog világosan meghatározza, valamint, hogy a jogalkalmazás kiszámítható legyen, ezzel eleget téve a törvényesség Egyezményben foglalt követelményének, amely szerint a szabályozásnak kielégítően pontosnak kell lennie ahhoz, hogy az egyén az adott helyzetben, ésszerű mértékben előre láthassa magatartásának következményeit.⁸³

Az ezen ítéletben kifejtett érvelés figyelemre méltó hasonlósággal cseng vissza a magyarországi szabályozás kapcsán azon szerzők és jogalkalmazók érvelésében, akik a 2012-es kényszergyógykezelésre vonatkozó rendelkezéseket elvetve az intézkedés „relatív határozott” tartamának visszaállítását javasolják. Bár a kényszergyógykezelt személy esetében semmiképp sem beszélhetünk olyan fokú és jellegű előrelátásról, mint egy épelméjű elkövető esetében, ez értelemszerűen nem jelenti, nem is jelentheti azt, hogy e követelmény pusztán az elkövető kiszolgáltatott állapotára tekintettel erodálható lenne. Hozzá kell továbbá tennünk, hogy bár a cselekmény elkövetésekor az elkövető nyilvánvalóan nem lesz tisztában azzal, hogy milyen jellegű és súlyosságú szankciót alkalmazhatnak vele szemben a tette alapján, a végrehajtás során képes lehet megváltozott körülményei felismerésére és annak az időtartamnak a felfogására, amelyet várhatóan az intézményben kell töltenie, azonban a „határozatlan időtartam” kategóriája ebben az összefüggésben igen nehezen és homályosan értelmezhető.

Érdemes emellett utalni arra az egyébként a felülvizsgálat esedékessége és az elkövető elbocsátása kapcsán megfogalmazott kitételre, amelyet a Bíróság az *Erkalo v. Hollandia*⁸⁴ ügyben fogalmazott meg, és amelyben kifejtette, hogy még a közérdek sem indokolhatja a pszichiátriai kezelés alatt álló személy hosszú időn át történő bizonytalanságban tartását. Bár ez az elv hangsúlyozottan egy specifikus kérdéskör kapcsán merült fel, szintén utalhatunk rá a kényszergyógykezelés fentebb ismertetett tartamának kérdéskörében.

A kényszergyógykezelés biztonsági intézkedés jellegére a Bíróság kifejezetten az *Eriksen v. Norvégia* ügyben reflektált, amely esetben a kérelmező bár nem volt elmebeteg, gyengeelméjűségben szenvedett, és javulására nem mutatkozott jel, fogva tartására a szankció biztonsági jellege adott alapot, mivel a kérelmező további bűncselekményei és erőszakos, fenyegető viselkedése komoly veszélyt jelentett a társadalomra. E körben a bíróság áttekintette azokat a kritériumokat, amelyeket a tagállamoknak figyelembe kell venniük a „társadalomra veszélyesség” megállapítása során, így a terhelt korábbi elítéléseit, amelyek fenyegető viselkedéssel, illetve erőszakos cselekményekkel függnek össze, valamint mentális

⁸³ Kawka v. Lengyelország, 46. szakasz

⁸⁴ Erkalo v. Hollandia

állapotát az eljárás idején. Kimondásra került továbbá, hogy pusztán az a tény, hogy az elkövető erőszakos bűncselekményt követett el, nem alapozza meg az intézkedés alkalmazását.⁸⁵

A Bíróság ítéletei közül kiemelendők még – legalább az általánosság szintjén – a kínzás tilalmával összefüggő határozatok, amelyek különösen jelentős hatást gyakoroltak/gyakorolhatnak a tagállamok végrehajtási rendszereire, és amelyekben többek között kifejezésre jutott az a megállapítás, hogy e tilalom egyaránt kiterjed a fizikai és lelki sérülések okozására, a félelemkeltésre és az elkövető lealacsonyítására.⁸⁶

Bár az itt felsorolt egyezmények és határozatok rendelkezései és az azokban szereplő irányvonalak valóban tag mozgásteret hagynak a tagállami szabályozásoknak, illetve megoldásoknak (és a minden részletre kiterjedő rendelkezések megfogalmazása valóban kerülendő), hazánk viszonylatában – legalábbis az e körbe tartozó rendelkezéseket tekintve – több ízben tapasztalhattuk, hogy a strasbourgi gyakorlatban manifesztálódó szellemiség és irányelvek meghonosodása, azok valódi elfogadása és megvalósítása még várat magára.

4.2. Egyes európai államok szabályozási modelljei: *Patchwork*-technika a jogi szabályozásban

4.2.1. *Az osztrák és a német modell*

A nemzetközi szintről az egyes államok szabályozási struktúrájának vizsgálatára áttérve figyelemre méltó felfogás- és megközelítésmódozásoknak lehetünk tanúi. A főbb választóvonalak elsősorban a felelősségi modellekben, az elmebeteg elkövetőket érintő eljárások lefolyásának módjában, illetve abban a jogi keretben mutatkoznak meg, amelybe a vonatkozó rendelkezések illeszkednek. Jelen elemzés szempontjából talán a leghangsúlyosabb és legáltalánosabb elhatárolási pont, hogy a kérdést rendező nemzeti szabályok büntetőjogi keretbe ágyazottan, a kapcsolódó anyagi-, eljárásjogi és végrehajtási törvényekben manifesztálódnak, vagy egészségügyi jogszabályokban, közigazgatási úton kerül sor a kérdések rendezésére.⁸⁷

Hazánk jelenlegi szabályozása – nyilvánvalóan történelmi előzményekre is tekintettel – számos rokon vonást mutat az osztrák, illetve a német megközelítéssel: a kóros elmeállapotú elkövetőkkel szembeni eljárást ezen államokban is a büntető jogszabályok rendezik,

⁸⁵ Eriksen v. Norvégia és KOVÁCS (2013), pp.75-76.

⁸⁶ Kudla v. Lengyelország

⁸⁷ SALIZE – DRESSING, p.163 (forrás: <http://bjp.rcpsych.org/content/184/2/163>, 2016.12.07.)

hasonló továbbá az intézkedés alkalmazásához szükséges feltételrendszer, illetve az intézkedés tartama ugyancsak határozatlannak tekinthető.⁸⁸

Az *osztrák* rendszerben a kényszergyógykezelés elrendelésének alapjául szolgáló konjunktív kritériumok sorában megjelenik a beszámíthatatlanság, a jövőbeni súlyos jogsértés elkövetésének veszélye és utóbbival összefüggésben a társadalomra veszélyesség. Eltérés abban a tekintetben mutatkozik, hogy a beszámítási képesség korlátozottsága is megalapozhatja az elrendelést, továbbá magában a törvényszövegben megjelenik, hogy a bűnisméltés veszélyét a cselekmény és az elkövető személyiségének együttes értékelése során kell megállapítani.⁸⁹

A kritériumok konkrét tartalma kapcsán figyelmet érdemel, hogy a hazai uralkodó joggyakorlattal szemben gondatlan cselekmények kapcsán is felmerülhet az alkalmazás, a veszélynek nem kell közelinek vagy konkrétan meghatározottnak lennie – e körülmény kapcsán szakértői vélemény szükséges, amelyről a bíró diszkrecionális jogkörén belül dönt.

2002-ben újításként lehetőség nyílt az intézkedés felfüggesztésére azon elkövetőkkel szemben, akiknek társadalomra veszélyessége csökkent (de még nem szűnt meg), és az ezt megalapozó kritériumok fennállásáról való állásfoglalás szintén a bíróság feladatává vált. Értelemszerűen, amennyiben e megoldási kísérlet nem mutatkozik eredményesnek, a felfüggesztés megszüntethető, és az intézkedés végrehajthatóvá válik, illetve a törvény által eleve többéves tartamban meghatározott próbaidő – amennyiben szükségessége fennáll – szakértői vélemény alapján meghosszabbítható.⁹⁰ Ez a szabályozás ugyanakkor jórészt kényszer-szült megoldásként jelentkezett, amellyel a jogalkotó a jelentős mértékben megnövekedett beutalásokat és az intézményi kapacitás ettől elmaradó – sőt olykor ellentétes előjelű – „fejlődését”, illetve az intézkedés tartamához kapcsolódó garanciák hiányát próbálta ellensúlyozni.

A *német* modellben az elrendelés alapjául szolgáló körülmények között szintén elkülönül az elkövető beszámíthatatlansága, illetve csökkent beszámítási képessége, megjelenik továbbá a tényállásszerű cselekmény elkövetésének kritériuma és a jelentős mértékű társadalomra veszélyesség.⁹¹ Az intézkedés tartama vonatkozásában e rendszerben is kizárólag a szükségességi, veszélyességi kitétel szolgál támpontul, lehetőség van továbbá – ennek csökkenésére tekintettel – a kényszergyógykezelés felfüggesztésére.

⁸⁸ Placement and Treatment of Mentally Ill Offenders..., pp.91-97.

⁸⁹ Österreichisches Strafgesetzbuch, StGb 20-21. §, 63. §

⁹⁰ KOVÁCS (2013), pp.100-103.

⁹¹ Deutsches Strafgesetzbuch, StGb 63-64. §

Bár a felfüggesztés lehetősége több európai állam gyakorlatában megjelenik, a magyar kritériumrendszerbe (amely kizárólag a legsúlyosabb, személyi elleni erőszakos, illetve közveszélyt okozó cselekmények kapcsán és az elkövető társadalomra veszélyességének fennállása esetén tekinti alkalmazhatónak az intézkedést), e szabályozási elem bevezetése nem tekinthető indokoltnak. Helyeselhetőnek tartom azonban hazai szabályozásunkban a végrehajtás megkezdését követően az adaptációs szabadság lehetőségét, amellyel az elkövető rövidebb időre – meghatározott feltételekkel, így különösen állapotának látható javulása esetén – kikerülhet a büntetés-végrehajtás szervezetrendszeréből, amely a társadalomba való reintegrációt nagymértékben elősegítheti.⁹²

Az osztrák Btk.-val megegyezően, de a jelenlegi magyar szabályozástól eltérően (amely hat hónapos határidőt állapít meg⁹³), felülvizsgálatra éves rendszerességgel kerül sor⁹⁴, amely időköz azonban az intézkedés határozatlan tartamára és ezzel összefüggésben arra való tekintettel, hogy az semmiképpen sem terjeszkedhetne túl a feltétlenül szükséges időintervallumon, aránytalanul hosszúnak tekinthető. Kiemelendő ugyanakkor az a tény, hogy az intézkedés megszűnését követően mindkét országban nagy hangsúlyt fektetnek az utógondozásra, és az elkövető társadalomba való visszailleszkedésének figyelemmel kísérésére, illetve elősegítésére, amely a magyar rendszerben még mindenképpen további kimunkálást igényel.⁹⁵

A kényszergyógykezelés kapcsán – még a büntetőjog szféráján belül maradva – ezen államok szabályozásával legélesebben a *portugál* és a *spanyol* modell állítható szembe, amelyekben már megjelenik a „relatív határozott” időtartam. Hasonlóan a 2010-es magyar szabályozáshoz, e körben az elkövetett büntetendő cselekmény és az ahhoz kapcsolódó „hipotetikus bírói döntés” tekinthető irányadónak. Lehetőség van ugyanakkor – az osztrák és német mintához hasonlóan – az intézkedés felfüggesztésére, illetve mind e két modellel, mind a magyar szabályozással egybehangzóan megjelenik a társadalom védelmének eszméje.⁹⁶

⁹² KOVATSITS, pp.59-63.

⁹³ 1998. évi XIX. törvény 566. § (2) bek.

⁹⁴ KONRAD – LAU, p.237. (forrás:

<http://www.sciencedirect.com/science/journal/01602527/33/4>, 2016.12.07.)

⁹⁵ TRESTMAN, p.229. (forrás: <http://lawlib.wlu.edu/CLJC/index.aspx?mainid=542&issue-date=2007-06-26&homepage=no>, 2016.12.07.)

⁹⁶ Placement and Treatment of Mentally Ill Offenders...pp.197-205.

4.2.2. Az angol minta jellegzetességei

Az előzőekben ismertetett rendszerektől gyökeresen eltérő fejlődési folyamatnak lehetünk tanúi az angolszász országokban, ahol a mentálisan beteg elkövetőkre vonatkozó rendelkezéseket az egészségügyi törvények tartalmazzák. Mielőtt rátérnénk az e körből példaként kiemelendő Egyesült Királyság vizsgálatára⁹⁷, röviden érdemes utalnunk arra, hogy Franciaországban a gyógykezelésre vonatkozó szabályok szintén kívül esnek a büntető jogalkotás körén, azaz a kezelések elrendelése a közigazgatási szférába kerül át. Az angol rendszer ugyanakkor a franciánál sok szempontból jóval cizelláltabb és sikeresebb szabályozási és végrehajtási struktúrára épült⁹⁸; figyelemre méltó továbbá, hogy az Európai Bizottság e tárgyban lefolytatott legutóbbi uniós szintű vizsgálódásai és jelentése alapján – számos tényező együttes elemzésével – az Egyesült Királyság került megjelölésre, mint európai viszonylatban a legelőrehaladottabb végrehajtási modellel rendelkező állam.⁹⁹

Lényeges körülmény, hogy ezen országban a kóros elmeállapotú elkövetőkkel szembeni „intézkedések” széles köre áll rendelkezésre az elkövető veszélyességére és körülményeire figyelemmel leginkább megfelelő alternatíva kiválasztásához.¹⁰⁰ Egyrészt adott a próbára bocsátás pszichiátriai kezelés igénybevételének feltételéhez kötött lehetősége (*psychiatric probation order*), amelyhez az elkövető hozzájárulása szükséges, és csak abban az esetben alkalmazható, ha nem áll fenn a bűnismétlés veszélye, illetve nem szükséges az érintett őrizete. Ennek időtartama hat hónap és két év közötti lehet¹⁰¹, ugyanakkor az említett minimum kiszabása – kritikára leginkább okot adó elemként – akkor is kötelező, ha az érintett kezelése esetleg rövidebb időt venne igénybe.

A *compulsion order* (illetve ezzel együtt esetlegesen a *restriction order*) keretein belül kórházi kezelés elrendelésére nyílik mód, amennyiben az elkövető szabadságvesztéssel büntetendő cselekményt valósít meg; a bíróságnak vizsgálnia kell továbbá az elkövető előéletét, személyiségét. A kórházi kezelés időtartama alapvetően hat hónap, az időtartam leteltét – és a szükségszerű felülvizsgálatot – követően azonban lehetőség van a meghosszabbításra: elsőként újabb hat hónapra, majd évente ismétlődően, itt tehát már határozatlansági motívumot figyelhetünk meg a szabályozásban.¹⁰²

⁹⁷ Report on the Mental Health Treatment Requirements, pp.1-10.

⁹⁸ SALIZE – DRESSING, p.385.

⁹⁹ Placement and Treatment of Mentally Ill Offenders..., pp.122-135.

¹⁰⁰ GREEN, p.4.: Ennek jegyében speciálisan az elmebeteg bűnelkövetők ügyeivel foglalkozó bíróságok is kialakításra kerültek *Mental Health Tribunal* néven.

¹⁰¹ MELAMED, p.102.

¹⁰² Mental Health Act 1983 Section 20A

Amennyiben az elkövető szabadságvesztéssel fenyegetett cselekményt valósít meg, annak súlyára tekintettel, *hospital direction* útján lehetséges „intézkedést” alkalmazni. Ebben az esetben a kórházi kezelés időintervalluma a büntethetőség esetére megállapított szabadságvesztés büntetés tartamával esik egybe, a szükségesség fennállása azonban ebben az esetben is irányadó, és amennyiben annak megszűnése miatt hamarabb kerülhet sor az elbocsátásra, a szabadságvesztés büntetésből hátralévő időt a büntetés-végrehajtási intézetben kell kitölteni.¹⁰³

Amint az a fenti – röviden felvázolt – ismertetésből is kitűnhet, az egyes európai államok szabályozási és végrehajtási modelljei meglehetősen szélsőséges eltéréseket mutatnak, úgy-szólván igencsak színes, *patchwork*-szerű kép rajzolódik ki az egyes országokat vizsgálva és egymással összehasonlítva. Bár összességében elmondható, hogy az Európai Unión belül jelenleg azon modellek vannak többségben, amelyek szabályozása – egyes esetekben – akár a (kényszer)gyógykezelés életfogytiglani alkalmazását is lehetővé teszi, hozzá kell tennünk, hogy ezen államok jelentős részében – így az Egyesült Királyságban és Franciaországban – az „intézkedés” kívül esik a büntetőjog spektrumán, amely egyébként szükségessé tenné a büntetőjog alapelveiből levezethetően a szankció pontos(abb) meghatározását. Míg az osztrák és német szabályozásban – a portugál és spanyol büntetőtörvénykönyvek jogbiztonsági szempontból kielégítőbb rendelkezéseivel ellentétben – ez a kritérium kevésbé látszik érvényesülni, lényegi problémaként jelentkezik a felülvizsgálatra megállapított határidő hatályos magyar szabályozáshoz képest is elnyújtott volta.

Hazánk kényszergyógykezelésre vonatkozó korábbi és 2012 óta hatályos szabályozásában szintén tetten érhetőek a nemzetközi viszonylatban is jellemző felfogásbeli különbségek, különösen az intézkedés „relatív határozott”, illetve határozatlan tartama tekintetében. A fő kérdés, amely a jövőbeni szabályozást is meghatározza, hogy a gyógyítást és orvosi megközelítéseket előtérbe helyező elméletek milyen hatással lehetnek – legyenek a jogrendszer szankciós zárkövét képező büntetőjog évszázadokon átívelő fejlődése során kialakult garanciális szempontrendszerére és jogbiztonságra való törekvéseire.

¹⁰³ Mental Health Act 2007: Guidance for the courts on remand and sentencing powers for mentally disordered offenders Section 45A

5. Sein – Sollen: A kényszergyógykezelés *de lege ferenda*

5.1. A tartamra vonatkozó szabályozás újragondolása

Amikor a fentiekben leírt tényezőkről és azok összhangjáról gondolkodunk, végső soron mindig visszajutunk a jog, illetve a büntetőjog egyik legalapvetőbb kérdéséhez és problémájához: hol húzódnak a határok az egyén érdeke és a társadalom védelme közt, amelyet a kóros elmeállapotú elkövető közveszélyessége, a bűnismétlés potenciális veszélye fokozottan indokoltta tesz, hogyan alakulhat ki az állami paternalizmus és az egyéni autonómia összhangja, milyen mértékben avatkozhatunk be az egyén személyiségének legbelsőbb szférájába a köz megóvása és szolgálata szellemében?

A patológia dolgozatom elején ismertetett négy fő elemből álló szempontrendszerén át végigkövetve a magyar szabályozás történeti ívét, jelenlegi elméletét és gyakorlatát, valamint a bemutatott nemzetközi példákat áttekintve egyaránt változatos megoldási kísérleteknek lehetünk tanúi. Hazai szabályozásunk – amely az egyes büntetőjogi iskolák és elméletek együtthatásában, máskor párharcának kereszttüzeiben, formálódott – híven leképezte a „kezelő büntetőjog” elvi tételeit a jogalkotás és joggyakorlat dimenziójában.

A hatályos rendelkezések vonatkozásában fennálló alapvető aggályok, a szankció meghatározottságára és pontosságára vonatkozó követelmény és a kényszergyógykezelés alatt álló személy ehhez fűződő jogának figyelmen kívül hagyása, az elkövető bizonytalanságban tartása, illetve a társadalom egyébként szükségszerű védelmének szinte kizárólagossá emelése mindenképp indokoltá teszi a 2010-es módosításokhoz való – bizonyos fenntartásokkal történő – visszatérés lehetőségének újragondolását.¹⁰⁴

A jelenlegi szabályozással összefüggő problémák felvételén és a korábbi rendelkezések visszaállítására vonatkozó javaslaton túl célszerű megvizsgálnunk, melyek lehetnek ténylegesen azok a jogalkalmazásbeli nehézségek a „relatív határozott” tartam kapcsán, amelyekre a 2012-es szabályozás homályos utalása vonatkozhat, hiszen amennyiben ezen problémákra megoldási javaslatokat találunk, lényegesen nagyobb valószínűséggel lesz sikeres(ebb) az időtartam kapcsán kívánatosnak tartott szabályozás.

¹⁰⁴ Ugyanakkor a 2012. évi C. törvény megváltozott rendelkezéseire figyelemmel továbbra is a 2009. évi LXXX. törvény szabályát tartanám irányadónak az intézkedés életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntetendő cselekmény elkövetése esetére megállapítandó tartama tekintetében.

5.2. A javaslat kapcsán felmerülő „jogalkalmazási problémák”

5.2.1. *A végrehajtás hiányosságai*

Az első, elsősorban végrehajtási aspektusa e kérdésnek, hogy a civil pszichiátriai intézményrendszer nem volt és továbbra sincs felkészülve a megnövekedett létszámgigényre, amely abban az esetben merülhet fel, ha az elkövető gyógykezelésének szükségessége az intézkedés maximális lehetséges tartama elteltét követően is fennáll, és így a civil pszichiátriai intézeteknek kellene átvennie a beteggondozás feladatát. A maga egyszerű, kíméletlen realizmusában találó Nagy Ferenc és Tóth Mihály azon megállapítása, hogy ez esetben azonban pusztán egyetlen értelmezési lehetőség adódik: hogy az egyes infrastrukturális körülmények (ágy-és ápolószám) nagyobb súllyal esnek latba, mint egyes szabadságjogok.

Másfelől teljes joggal merült fel az új Btk. hatályba lépését követően az az érv, hogy a civil pszichiátriai intézeteknek – az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (a továbbiakban: IMEI) átlagos ápolási idejét is figyelembe véve – csupán 4-5 év múlva kellett volna az első néhány beteg átvételéről gondoskodniuk. Ez egyszerűs mind azt a baljós képet is előrevetítette, hogy a jogalkotó belátható időn belül nem tartotta orvosolhatónak az infrastrukturális hiányosságokat, ami a 3000 fős civil ágyszámra tekintettel nehezen tűnik megindokolhatónak.¹⁰⁵ A probléma másik oldala ugyanakkor, hogy a civil pszichiátriai intézetekben működő ápolók és alkalmazottak eleve viszolygással, de legalábbis fenntartásokkal fordulnak az érintett személyek felé, így az egyébként a további feladatellátásra szánt szervezet hatékonysága is megkérdőjeleződik.

A kényszergyógykezelésre ítéltet irányában megnyilvánuló állampolgári félelem – ha nem is merőben megalapozatlannak – mindenképpen túlzónak tekinthető, mivel 2013-ban készült felmérés alapján az IMEI-ből évente nagyjából 200 ápolat közül körülbelül 15-18 személy egyébként is szabadlábra kerül, és e személyeknek is csupán 4%-a visszaeső, s ők sem feltétlenül újabb erőszakos cselekményt követnek el.¹⁰⁶ Évente tehát az a valóban elenyésző számú elkövető, akiknek polgári intézetbe történő átszállítása és kezelése továbbra is indokolt, semmiképp sem jelenthet adekvát hivatkozási alapot a korábbi rendelkezés teljes elvetésére.

Hozzá kell tennünk, hogy az IMEI-ben jelenleg uralkodó állapotok, amelyekről több ombudsmáni jelentés¹⁰⁷ fogalmazott meg komoly kritikát, több esetben már a kezeltek

¹⁰⁵ NAGY (2015), p.15.

¹⁰⁶ TÓTH (2013), p.534.

¹⁰⁷ Az alapvető jogok biztosának jelentése AJB-16/2014, AJB-5019/2012, AJB-1161/2009

alapvető jogainak és emberi méltóságának sérelmét látszanak előidézni. Lényegi aggály ugyanakkor, hogy a kényszergyógykezeléssel érintettek alacsony számukra, illetve (elme)állapotukra tekintettel nem tudnak érdekeiknek más társadalmi csoportokhoz hasonlóan hangot adni, így ezek a sérelmek nemhogy orvosolatlanul, de a mindennapokban jórészt egészen észrevétlenül maradnak.

A fentebbi szempontokból adódóan nyilvánvaló, hogy a civil pszichiátriai intézményrendszer felkészületlenségére hivatkozó érvelést semmiképp sem tekinthetjük kielégítőnek egy hasonlóan kirívó szabályozásbeli változás esetében, így célszerű továbbmennünk az elemzésben, áttekintve további olyan szempontokat, amelyek beletartozhatnak az indokolás igen nagyvonalú megfogalmazásába, és kifejezetten a bírói jogalkalmazáshoz kötődnek. Ezekhez a kérdésekhez jórészt az 1/2011. büntető jogegységi határozat szolgál(hat) támpontul.

5.2.2. A bírói gyakorlatban megjelenő értelmezési kérdésekről

Az első vizsgálandó esetkör az ideiglenes kényszergyógykezelés beszámítására vonatkozik. Nézetem szerint itt elsősorban arra érdemes tekintettel lennünk, hogy a két jogintézmény tartalmát, gyógyító jellegét tekintve azonosnak mondható-e. Erre a kérdésre értelemszerűen igenlő választ adhatunk, amelyet a hivatkozott jogegységi határozat is alátámaszt. Balogh Ágnes és Makai Lajos szerzőpáros ennek kapcsán hivatkozik a korábbi Btk. 99. §-ára, amely minden személyi szabadság korlátozásával vagy elvonásával járó kényszerintézkedés teljes tartamát beszámítani rendelte a kiszabott szabadságvesztésbe.

Analógia útján tehát, bár inkább az e gondolat fonala mentén történő szükségképpeni továbbhaladásként, ugyanerre a következtetésre juthatunk.¹⁰⁸ Másfelől nyilvánvalóan nem alkalmazhatjuk azt a megközelítést, mely szerint ennek mintájára az előzetes letartóztatás, illetve a házi őrizet esetében is így járhatnánk el, hiszen ezek a kényszergyógykezelés céljával semmilyen szinten, jellegével pedig csupán annyiban egyeztethetők össze, hogy személyi szabadságtól való megfosztást eredményeznek.

A másik lényeges probléma, amely elemzés tárgyát kell hogy képezze, a fiatalkorúakkal szembeni alkalmazás kérdése, annak vizsgálata, hogy az érintett elkövetők vonatkozásában a (korábbi) Btk. általános részében rájuk meghatározott speciális büntetéskiszabási szabályok tekinthetők irányadónak, vagy a (korábbi) Btk. 74. § (3) bekezdése a kényszergyógykezelés maximális lehetséges tartama kapcsán egységesen alkalmazandó, s ezen elkövetőkre is kiterjed, a külön szabályokra tekintet nélkül.

¹⁰⁸ BALOGH – MAKAI, p.16.

A 2303/2011. sz. büntető elvi határozat figyelemre méltó – bár vitatható – módon a kérdés megválaszolásához elhatárolja egymástól az általános részben megjelenő „bünteteskiszabás” és „büntetési tétel” fogalmát. Előbbi kapcsán említi, amikor a huszadik életévét be nem töltött személlyel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának tilalma jelenik meg a törvényben, illetve a (korábbi) Btk. 110. §-ának speciális bünteteskiszabási rendelkezéseire utal, míg utóbbiról szól a törvény, amikor előírja, hogy a büntetési tételnél enyhébb büntetés milyen más tételkeretek közt szabható ki.

Innen továbbvezetve a gondolatmenetet megállapítja: „nem úgy szól tehát a törvény, hogy az elkövetővel szemben cselekménye miatt a büntethetősége estén kiszabható leg-hosszabb büntetési tartammal azonos a kényszergyógykezelés tartama, már pedig a fiatal-korúakra vonatkozó 110. § csak ilyen szövegezés mellett lenne alkalmazható”.¹⁰⁹ Ez a megközelítés azonban kérdésessé válik annak fényében, hogy gyakorlatilag kizárólagosan a törvény textualista, grammatikai szempontú értelmezéséből indul ki, és elvet mindenfajta kontextuális megközelítést, mellőzve egyúttal az intézkedés hátterében meghúzódó legalapvetőbb elveknek és a jogalkalmazói gyakorlat sajátosságainak figyelembe vételét.¹¹⁰

Jóval nagyobb horderejűnek és lényegesen megalapozottabbnak mutatkozik az az érvelés, hogy a kóros elmeállapot esetében egyáltalán nem törvényszerű, hogy bárminemű súlyosságbeli különbség mutakozzék egy fiatal-, illetve egy felnőtt korú elkövető között, sőt az is könnyen elképzelhető, hogy előbbi kóros elmeállapota sokkal inkább megalapozza veszélyességét és a kezelés szükségességét. Mindenekelőtt mégis arra kell figyelemmel lennünk, hogy a kényszergyógykezelés „relatív határozott” tartamának meghatározása, illetve visszaállítása és alkalmazása kapcsán éppen az a legfőbb, egyszersmind leronthatatlan alapelv, hogy a kóros elmeállapotú elkövető ne kerülhessen hátrányosabb helyzetbe, mint amilyenbe büntethetősége esetén kerülne.

Ez nyilvánul meg abban a kitételben is, hogy az intézkedésre ítélt elkövetővel szembeni szabadságelvonás ne lehessen határozatlan tartamú, amikor a büntetésnek alávetett elkövetővel szemben kiszabott szabadságvesztés tartama tekintetében egyértelmű követelmény a meghatározottság és előreláthatóság. Fiatalkorúak esetében ugyanez az alapelgondolás kell hogy mérceként, illetve támpontként szolgáljon, hiszen amennyiben a fiatalkorú büntethető lenne, vele szemben szabadságvesztésre ítéltése esetén alkalmazandóak lennének az

¹⁰⁹ EBH2303. 2011. (BH2012. 2.)

¹¹⁰ Az összképhez azonban hozzátartozik, hogy a jogalkalmazó – helyesen – a bünteteskiszabásra irányadó külön szabályok figyelembevételének szükségességét elismerte a „hipotetikus bírói döntés” meghozatala körében, azaz annak vizsgálatánál, hogy az elkövető büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni.

általános részi speciális büntetéskiszabási szabályok, ami nyilvánvalóan enyhébb elbírálást eredményezne.

Ugyancsak számításba kell vennünk, hogy amennyiben a jogalkalmazói gyakorlatban vitás, illetve egyértelműen nem eldöntött/eldönthető kérdés merül fel – amely véleményem szerint jelen esetben nyilvánvalóan megállapítható –, az elkövető számára kedvezőbb elbírálást kell előnyben részesíteni. Épp ebből adódóan nem tekinthetjük irányadónak azt a visszaesőkre vonatkozóan – helyesen – kialakult álláspontot, hogy esetükben a különös részi szabályok irányadóak, hiszen ez a súlyosítás tilalmára tekintettel egészen kézenfekvő, míg a fiatalkorúakra vonatkozó ugyanezen elgondolás alkalmazása jelentős érdek-és jogséremhez vezetne.

Hozzá kell továbbá tennünk, hogy amennyiben a speciális büntetéskiszabási szabályok figyelembevételével elrendelt – s így az azonos bűncselekményt elkövető felnőtt korúakénál rövidebb tartamú – kényszergyógykezelés időkeretének kimerítését követően a gyógykezelés szükségessége továbbra is fennállna, a civil pszichiátriai szféra éppúgy gondoskodhat ezen elkövetők ellátásáról és ápolásáról, mint a felnőtt korú érintettek esetében. Sőt, az IMEI börtönkórházszerű jellege, leromlott állapota és a körülmények embertelensége, amelyek *ad absurdum* egy felnőtt korú kóros elmeállapotú elkövető személyiségére és lelki világára is destruktívan hathatnak, a fiatalkorúak vonatkozásában fokozott torzulást eredményezhetnek a személyiségfejlődésben.

Kulcsfontosságú kérdésként merült fel a „relatív határozott” tartam bevezetésekor a korábbi Btk. rendelkezéseinek, illetve a módosított szabályoknak a párhuzamos alkalmazása, illetve hierarchiája. Bár méltányossági szempontokra hivatkozva több bírósági határozatban jutott kifejezésre az a megközelítés, amely megengedhetőnek, sőt szükségesnek tartotta a 2010. május 1-jén hatályba lépett, az előzőnél természetesen kedvezőbb szabályok alkalmazását az ezt követően és ezt megelőzően elrendelt intézkedésekre egyaránt, ezen nézőpontot a Kúria elvette.¹¹¹

Megállapításra került tehát, hogy a 2010 előtt elrendelt intézkedésekre a (korábbi) Btk. alkalmazandó, továbbá, hogy ez nem ütközik a *nulla poena sine lege* általános jogelvébe, mivel a kényszergyógykezelés mint intézkedés a módosítással nem szűnt meg, kizárólag

¹¹¹ Szintén állást foglalt a Kúria a kényszergyógykezelés ismételt elrendelése körében, hiszen míg a határozatlan időtartam kapcsán ez az eshetőség fogalmilag kizárt, jogosan merül fel a relatív határozott tartam körében: (2010. május 1 után elkövetett cselekmények esetében) a kényszergyógykezelés végrehajtása a rövidebb tartamig párhuzamosan, azt követően legfeljebb a hosszabb tartam leteltéig tarthat.

annak végrehajtása változott.¹¹² Ennek megalapozását látta a jogalkalmazó abban is, hogy a 2009. évi LXXX. törvény kapcsán átmeneti rendelkezések nem kerültek megalkotásra, bár egy önmagában jogalkotói mulasztásként is minősíthető hiányosság léte értelemszerűen nem szolgálhat kizárólagos alapul ezen érvelés alátámasztására.

A jogegységi határozat utalt arra a körülményre, hogy a Fővárosi Bíróság gyakorlatában – bár határozatainak többségében a Kúriával egyező álláspont manifesztálódott – nem mutatkozott maradéktalan egység a fentebbi kérdés kapcsán. Több határozat született ugyanis, amelyek változatos jogszabályi hivatkozások alapján az előzővel éppen ellentétes eredményre jutottak. Sajátos érvelésként merült fel e körben az arra való hivatkozás, hogy a büntetőeljárás törvényben szabályozott felülvizsgálati eljárás *quasi* „új eljárás”-ként értelmezhető, s mint ilyen ismételt elbírálásra, vonatkozik a (korábbi) Btk. 2. §-ában előírt kedvezőbb jogszabály alkalmazásának követelménye.¹¹³

A Fővárosi Bíróság egy másik határozata szintén megengedhetőnek minősítette a módosított törvényi rendelkezés kiterjesztő alkalmazását, érdemi érvelésében utalva arra, hogy az időbeli hatállyal kapcsolatos megállapításoknak kívül kell maradniuk a vita spektrumán, mivel az elrendelést kimondó ítélet egyértelműen *res iudicata*-t eredményez, a jogerős ítélet megváltoztatásával pedig a bíróság egyértelműen túllépi hatáskörét.¹¹⁴ Ezt a nézőpontot magam is osztom, hiszen a felülvizsgálat semmiképp sem minősülhet újabb érdemi eljárásnak, az lényegében egy eljárásjog körébe tartozó, a végrehajtás folyamatába illeszkedő, garanciális momentumként értékelhető eleme a szabályozásnak.

Az előbbinél megalapozottabbnak tekinthető érvelés jelent meg a Fővárosi Bíróság gyakorlatában annak megállapításával, hogy a jogalkotó a Bv.tvr.-be is beiktatta a megváltozott rendelkezéseket¹¹⁵, amelyek ily módon irányadóvá váltak azokra az ügyekre nézve is, amelyekben a végrehajtás folyamatban volt, és ez – legalábbis implicite – tükrözte a módosult rendelkezések kiterjesztő alkalmazására irányuló jogalkotói szándékot. A Kúria azonban fenntartotta fentebb ismertetett álláspontját, mely szerint az ilyen elvárásnak és célkitűzésnek a jogalkotó részéről a konkrét törvény szintjén kell manifesztálódnia.¹¹⁶ Ebből adódóan a jövőre nézve – amennyiben a „relative határozott” tartamra vonatkozó rendelkezések visszaállítására sor kerülne – mindenképp indokoltnak tartanám az átmeneti rendelkezések törvénybe iktatását, illetve, méltányossági szempontokra is figyelemmel, a kiterjesztő alkalmazás lehetőségének megfontolását.

¹¹² 1/2011. BJE határozat

¹¹³ 1.Bkf.10671/2010/3.

¹¹⁴ 5.Bkf.11255/2010/3.

¹¹⁵ 1979. évi 11. tvr. 84/B. §

¹¹⁶ 1/2011. BJE határozat

Az egyes megközelítések és olykor egészen ellentétes álláspontok, az ezekből eredő viták mögött meghúzódó akhilleuszi pont leginkább mégis a „bűnhődés bűnösség nélkül” koncepcióban érhető tetten, azaz abban az alapkérdésben: hogyan alkalmazhatunk büntetőjogi szankciót egy olyan elkövetővel szemben, akinél a bűnösség, s így a bűncselekmény megvalósulása fogalmilag kizárt. Érdemes továbbá feltennünk a kérdést, vajon megfelel-e alapjogi szempontból, valamint a büntetőjog általános elveire és jellegére figyelemmel a kötelező gyógykezelés intézkedések körébe történő integrálása.

A büntetőjogi alapelvek között vitathatatlanul megjelenik az arányosság követelménye, amely az alkotmányjogból ismert négyes szempontrendszer vizsgálatához vezet: nevezetesen, hogy alapjog-korlátozás (jelen esetben a személyi szabadsághoz való jog korlátozása) kizárólag más alapvető jog vagy alkotmányos érték védelme érdekében megengedhető. Okvetlenül kell hogy legyen tehát egy legitim cél, a korlátozás annak elérésére való alkalmassága, szükségességének követelménye, azaz enyhébb eszköz nem állhat rendelkezésre, illetve annak mindenkor arányosnak kell lennie.¹¹⁷ Ugyancsak utalhatunk a büntetőjog *ultima ratio* jellegére, amelyből következik, hogy ha más keretek és szabályozás alapján megoldható a kérdés rendezése, elsődlegesen ahhoz kell fordulnia a jogalkotónak.

Napjainkban is megállja a helyét Fehér Lenke 1990-ben megfogalmazott tézise és az abban rejlő probléma: nevezetesen, hogy éppen a büntetőjogi intézkedés alkalmazására alapul szolgáló körülmény, az elkövető kóros elmeállapotának betegségként való felfogása és gyógyításának ebből adódó szükségessége implicálja, hogy a büntetendő cselekmény (amely a másik fő, objektív jellegű hivatkozási alapot képezi az intézkedés alkalmazására) valójában a fennálló betegség tüneteiként fogható fel, illetve értékelhető, és az erre adott reakció épp ezért nem terjeszthető ki az orvosi kezelés szférájából a büntetőjog – egyébként határos – területére.¹¹⁸ Amint láthattuk, ez a megközelítés egyes európai modellektől sem idegen; megtalálható a hatályos angol és francia szabályozásban egyaránt, az egészségügyi törvények keretében és a közizgazgatás döntési szférájába integráltan.

Ami mégis indokolhatja az intézkedésként történő szabályozást, illetve a büntetőjog rendszerében való megtartást (ahogyan a magyarhoz közelebb álló osztrák és német min-tában megjelenik) egyrészt nyilvánvalóan az a tény, hogy a kóros elmeállapot a külvilágban objektíve realizálódó eredménnyel jár, a társadalomra jelentett közvetlen veszélyben, illetve

¹¹⁷ Alaptörvény, I. cikk (3) bek.

¹¹⁸ FEHÉR (1989), p.633.

sérelemben manifesztálódik, amely kapcsán indokolt az elkövető fokozott óvatossággal történő kezelése. Ehhez adódik hozzá, hogy az intézkedés végrehajtásának helyét képező IMEI a büntetés-végrehajtási szervezetrendszer részét képezi, habár több javaslat született arra vonatkozóan, hogy célszerűbb lenne azt az egészségügyi szervezetrendszerbe integrálni.¹¹⁹

Talán a legfőbb érv azonban az a Vókó György által kifejtett nézet, mely szerint mind a büntetőeljárásban, mind a végrehajtásban a büntetőjogi jellegből következően többletgaranciák érvényesülnek, amelyek nélkül az elkövetők alapvető jogai még inkább az önkényes beavatkozások céltáblájává válhatnak.¹²⁰ (Érdemes ugyanakkor itt is megjegyeznünk, hogy a büntetőeljárás – bár imént említett szerepe nehezen vitatható – kétélű kardként hozzá is járul az elkövető kriminalizációjához és stigmatizációjához.)

5.3. Összegzés

Zárásképp valóban arra a megállapításra juthatunk, hogy a büntetőjog, az abban megnyilvánuló eszmeáramlatok és törekvések – éppúgy, mint a dolgozatom keretében a kényszergyógykezelés magyar és nemzetközi szabályozása kapcsán bemutatott tendenciák – tükröként szolgálnak a mindenkori jogalkotó és a társadalom számára egyaránt, egyszerre tárva fel a jelenben rejlő visszasságok és lehetőségek képét, a történeti fejlődés ívét, amelyen át eljutunk az aktuális problémák felismeréséig, és amelyekből tapasztalatot merítve kísérletet tudunk tenni a jövőbeni megoldások kidolgozására. Bár a magyar jogi gondolkodásban már megjelentek azok az elemek, amelyek ennek alapjául szolgálhatnak, ezek tényleges elismerése és realizálása egyelőre a jövő kérdése és kihívása.

¹¹⁹ FEHÉR (1993), p.152.

¹²⁰ VÓKÓ – LAJTÁR, pp.18-21.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hazai jogforrások

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (és annak indokolása)

2009. évi LXXX. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2007. évi XCII. törvény a Fogytékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1995. évi III. törvény a Strasbourgban, 1987. november 26-án kelt, a kínzás és az ember-telen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény kihirdetéséről

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről (és annak indokolása)

1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről

1971. évi 28. törvényerejű rendelet a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről

1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről

1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről

1948. évi XLVIII. törvénycikk a büntetőtörvények egyes fogytékosságainak megszüntetéséről és pótlásáról (és annak indokolása)

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és a vétségekről

1876. évi XIV. törvénycikk a közegészségügy rendezéséről

Magyar határozatok

9/1992. (I. 30.) AB határozat

11/1992. (III. 5.) AB határozat

1/2011. (VI. I.) Büntető jogegységi határozat a kényszergyógykezelés elrendelésének, végrehajtásának és felülvizsgálatának egyes kérdéseiről

30/2007. BK vélemény A kényszergyógykezelés felülvizsgálatáról

BH2012. 2

BH2001. 352

BH1993. 724.

BH1992. 747.

BH1987. 423.

PIT-H-BJ-2013-33. bírósági határozat – a Pécsi Ítéltábla határozata büntetőügyben

1.Bkf.10671/2010/3.

5.Bkf.11255/2010/3.

AJB-16/2014

AJB-5019/2012

AJB-1161/2009

Nemzetközi határozatok, ítéletek

Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 217 A (III) határozata alapján, 1948. december 10-én elfogadott és kihirdetett Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata

A Miniszteri Bizottság R (83) 2. számú Ajánlása az elmebetegségben szenvedő, kényszer-
gyógykezelt személyek jogi védelméről

A Miniszteri Bizottság R (06) 2. számú Ajánlása az Európai Börtönszabályokról

A Miniszteri Bizottság R (04) 10. számú Ajánlása az elmebetegségben szenvedő személyek
jogainak védelméről

Winterwerp v. Hollandia, 1979. október 24. (Kamara), ügyszám: 6301/73

Kawka v. Lengyelország, 2001. január 9. (Kamara), ügyszám: 2587/94

Erkalo v. Hollandia, 1998. szeptember 2. (Kamara), ügyszám: 23807/94

Eriksen v. Norvégia, 1997. május 27. (Kamara) ügyszám: 17391/90

Kudla v. Lengyelország, 2000. október 26. (Nagykamara) ügyszám: 30210/96

Irodalomjegyzék

A Büntető Törvénykönyv magyarázata (szerk. Varga Zoltán), I. kötet, CompLex Kiadó, Budapest, 2009.

ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Athenaeum, Budapest, 1920.

BALOGH Ágnes – MAKAI Lajos: Kényszergyógykezelés, In: *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2011.

BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész, A 2012. évi C. törvény alapján*, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2014.

BELOVICS Ervin – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész* (második, hatályosított kiadás), HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.

DIÓS Erzsébet – VASKUTI András: *Büntetőjog I.*, Novissima Kiadó, Budapest, 2011.

DÓSA Ágnes: Az elmebetegek gyógykezelésének jogi kérdései, *Magyar jog*, 1995/6.

FEHÉR Lenke: *Elmebetegség – büntetőjog – beszámíthatóság*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1993.

FEHÉR Lenke: Kényszergyógykezelés: a patológia terápiája, avagy a terápia patológiája?, *Jogtudományi Közlöny*, 1989/12.

FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Könyvkereskedés, Budapest, 1914.

FÖLDVÁRI József: A büntetés tana, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Francisco GOYA: *El sueño de la razón produce monstruos* (festmény)

GELLÉR Balázs József: *Legalitás a vádpadon*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.

GÖRGÉNYI Ilona – GULA József – HORVÁTH Tibor – JACSÓ Judit – LÉVAY Miklós – SÁNTHA Ferenc – VÁRADI Erika: *Magyar Büntetőjog – Különös Rész*, CompLex Kiadó, Budapest, 2013.

GYÖRGYI Kálmán: Büntetések és intézkedések, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

HEGEDÜS István – JUHÁSZ Zsuzsanna – KARSAI Krisztina – KATONA Tibor – MEZŐLAKI Erik – SZOMORA Zsolt – TÖRÖ Sándor: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*, 2013.

HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

KÁDÁR Miklós – KÁLMÁN György: *A büntetőjog általános tanai*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

KOVÁCS Zsuzsa Gyöngyvér: A kényszergyógykezelés végrehajtása a nemzetközi dokumentumok és a hazai gyakorlat tükrében, *Jura*, 2013/2.

KOVATSITS Gábor: Néhány gondolat az IMEI büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladatiról, *Ügyészek Lapja*, Budapest, 2001/3.

MÁRAI Sándor: *Vendégjáték Bolzanóban*, Helikon Kiadó, Budapest, 2006.

NAGY Ferenc: A szankciórendszer, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 2015/1.

NAGY Ferenc: Intézkedések a büntetőjog szankciórendszerében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986.

PALLO József: „Büntetéstől menten...”, In: *Börtönügyi Kaleidoszkóp, Ünnepi kötet Dr. Lőrincz József 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, 2014.

PALLO József: A gyógyító jellegű büntetőjogi kényszerintézkedések végrehajtásának jellegzetességei, *Börtönügyi Szemle*, 2006/3.

PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*, I. kötet, kiadta: Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1869.

SZABÓ András: A büntetőjog reformja – a reform büntetőjoga, *Jogtudományi Közöny*, Budapest, 1988/8.

SZOMORA Zsolt: Büntetőjogi garanciák az Alkotmányban és az Alaptörvényben, In: *Alkotmányozás Magyarországon 2010-2011*, Pázmány Press, Budapest – Pécs, 2013.

TÓTH Mihály: Az orvosi tevékenység néhány időszerű büntetőjogi aspektusa In: (szerk.) Borbíró Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – PODOLETZ Léna: *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz: tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

TÓTH Mihály: Az új Btk. bölcsőjénél, *Magyar jog*, 2013/9.

Új Btk. kommentár (szerk. Polt Péter), 2. kötet, Általános rész, Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt, Budapest, 2013.

VÓKÓ György – LAJTÁR István: A kényszergyógykezelés személyi és intézményi feltételei, *Belügyi Szemle*, Budapest, 1997/12.

William SHAKESPEARE: *Hamlet, dán királyfi*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Idegen nyelvű források

Deutsches Strafgesetzbuch

GREEN, Rebecca: The Treatment of Mentally Disordered Offenders within the Criminal Justice System, *International Journal of Criminology*, 2010.

HANSON, Karl – Morton-Bourgon, Kelly: The Characteristics of Persistent Sexual Offenders: A Meta-Analysis of Recidivism Studies, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 73, 2005.

KONRAD, Norbert – Lau, Steffen: Dealing with the Mentally Ill in the Criminal Justice System in Germany, *International Journal of Law and Psychiatry*, 2010.

MELAMED, Yuval: Mentally Ill Persons Who Commit Crimes: Punishment or Treatment, *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 2010.

Mental Health Act 1983

Österreichisches Strafgesetzbuch

Placement and Treatment of Mentally Ill Offenders – Legislation and Practice in EU Member States, European Commission – Health & Consumer Protection Directorate – General Mental Health Act 2007: Guidance for the courts on remand and sentencing powers for mentally disordered offenders, Final Report, 15 February 2015.

Report on the Mental Health Treatment Requirements – Guidance on Supporting Integrated Delivery, National Offender Management Service, London, 2013.

SALIZE, Hans – Dressing, Harald: Epidemiology of Involuntary Placement of Mentally Ill People Across the European Union, *British Journal of Psychiatry*, 2004.

TRESTMAN, Robert: The Treatment of Personality-Disordered Offenders in Germany, *The Journal of the American Academy of Psychiatry and Law*, 2007.

Internetes források

<http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Patol%C3%B3gia>

<http://bjp.rcpsych.org/content/184/2/163>

<http://www.sciencedirect.com/science/journal/01602527/33/4>

<http://lawlib.wlu.edu/CLJC/index.aspx?mainid=542&issuedate=2007-06-26&homepage=no>

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Buntetojog/ch05.html

<http://uj.jogtar.hu/#doc/db/15/id/A1326216.K95/ts/10000101/>

MÁLICS VERONIKA

A gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás értvényesülése, különös tekintettel a gyermek büntetőeljárásban betöltött pozíciójára¹

1. Bevezető gondolatok

Dolgozatom témájának azért választottam a gyermekbarát igazságszolgáltatást, mert úgy vélem, bár napi szinten fordulnak meg gyerekek a bíróság előtt, nem részesülnek a korukhoz és értelmi-érzelmi fejlettségükhöz megfelelő bánásmódban. Azt, hogy miért van szükség erre az intézményre, úgy válaszolhatjuk meg a legkönnyebben, ha beleképzeljük magunkat egy gyermek helyébe, aki a bírói pulpitus előtt állva, egy rideg és formális tárgyalótermi közegben hirtelen egy számára ismeretlen folyamat részesévé válik. Az ilyen ismeretlen helyzetekben a félelem és a kiszolgáltatottság érzése természetes emberi reakció, amely életkortól független. Az azonban kétségtelen, hogy a gyermekek a társadalom olyan sérülékeny csoportját alkotják, kiket az adott szituációban többletvédelem illet meg, valamint jogai és érdekei védelméhez és érvényesítéséhez többlettámogatásra van szüksége.

Ezen egyszerű felismerés tette szükségessé tehát a gyermekbarát igazságszolgáltatás intézmények létrehozását. A gyermek által igényelt támogatást így az állam akként teljesítheti, ha garantálja a gyermekbarát igazságszolgáltatás feltételeit. A gyermekbarát igazságszolgáltatás egy olyan jogintézmény, amely a gyermekek jogainak érvényesítését, illetve a bírósági eljárás során való kíméletes bánásmódban való részesítést szolgálja. Magától értetődő, hogy eltérő bánásmódot igényel, és eltérő igényekkel rendelkezik egy gyermek illetve egy felnőtt, sőt, még egy hat illetve egy tizenhat éves gyerek is. Tehát az eljárás folyamán nemcsak arra kell figyelemmel lenni, hogy a gyerek – leegyszerűsítve – más, mint egy felnőtt, hanem arra is, hogy minden gyerek ügye egyedi, melyet úgy kell lefolytatni, hogy a standardizált szabályok alkalmazásán túl az eljáró hatóságok különös figyelmet fordítanak a különböző életkorból, társadalmi háttérből, illetőleg pszichés és lelki állapotból eredő eltérő szükségletekre. Végso soron ugyanis az a célunk, hogy a gyermek elkövetőt óvjuk a

¹ A dolgozat a XXXIII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Had- és Rendészettudományi Szekciója Büntetés-végrehajtás és Kriminológia tagozatában III. helyezést ért el. Konzulens: Dr. Hack Péter tanszékvezető habilitált egyetemi docens.

további bűnelkövetéstől, a gyermek tanút ne tegyük ki pszichikai megrázkódtatásnak, de legalábbis – bármely pozícióban is vesz részt az eljárásban – az érdekeikre figyelemmel lévő, a kettős viktimizációt elkerülő büntető igazságszolgáltatási rendszert működtessünk.

Pályamunkámban azt vizsgáltam, hogy a gyermek büntetőeljárásban betöltött pozíciójának függvényében a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelménye kellőmértékben érvényre tud-e jutni, és, hogy mi a valószínűsége annak, hogy a gyermek jogai és érdekei sérülnek a hatóságok előtt. Ennek megállapítása végett a vizsgálat tárgyává a büntető igazságszolgáltatás anyagi és eljárásjogi aspektusait, annak jogszabályi és gyakorlati hátterét tettem. A jogi szabályanyagot főként a Büntető Törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény gyermekekre vonatkozó rendelkezései, illetve a gyakorlatban felmerülő problémák rendezésére szolgáló egyes egyéb törvények és rendeletek képezik, melyek alapját az ENSZ Gyermejközi Egyezmény valamint az Európa Tanács gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatása adják. Vizsgáltam, hogy a nemzetközi kötelezettségeknek a hazai jogszabályokban mennyire tudott eleget tenni a jogalkotó, majd ezen felül miként sikerült eddig megvalósítani mindezt a gyakorlatban.

Véleményem szerint az elmúlt évek jogszabályi változásai (például az új Btk. és az új Szabálysértési törvény), illetve a büntetőjog területén a politikai nyomásgyakorlás eredménye, hogy nem alakulhatott ki Magyarországon egy olyan környezet, amelyben maradéktalanul megvalósulhatna a gyermekek jogainak védelme és érdekeinek előmozdítása. Többek között a büntethetőségi korhatár leszállítása, a fiatalkorúak kizárólagos illetékességu bíróságának megszüntetése, a fiatalkorúakkal szemben a szabálysértési elzárás kiszabása, a gyermekjog-specifikus szakképzés hiánya, illetve a hatóságok és a jelzőrendszeri tagok a gyermekek ügyeivel kapcsolatban érezhető rezignáltsága mind akadályokat gördítenek a gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás érvényre juttatásának folyamata elé. Bármelyik pozícióban is vesz részt a tizennyolcadik életévet meg nem haladó személy az eljárásban, fokozottabban van szüksége segítségre, mint egy felnőttnek. Ezt a többlétevédelmet és -támogatást kell nyújtania a jogalkotónak azzal, hogy a jog- és érdekérvényesítéshez szükséges eszközöket a jogszabályokban garantálja, illetőleg a jogalkalmazónak azzal, hogy kiemelt figyelemmel van a gyermek speciális szükségleteire és biztosítja számára az eltérő bánásmódot.

A dolgozatban azt kívánom alátámasztani, hogy a magyar igazságszolgáltatási rendszer még mindig csak mérsékeltten mondható gyermekbarátnak. A fókuszban az a kérdés áll, hogy megfigyelhető-e eltérés a gyermekbarát igazságszolgáltatás alapelveinek érvényre jutásában, a tekintetben, hogy a gyermek, mint terhelt, mint tanú, vagy mint áldozat vesz részt az eljárásban. Természetesen a téma büntetőjog-orientált, részletesebb feltérképezése

előtt elengedhetetlen értekezni a gyermekjogokról valamint a gyermekbarát igazságszolgáltatás létrehozásáról szóló nemzetközi és uniós szintű szabályozásról. Végül pedig rá kell világítanom azokra a gyakorlatban jelentkező problémákra, amelyek ma Magyarországon az igazságszolgáltatást jellemzik. Mindenekelőtt meg kell jegyeznem, hogy jó gyakorlat a gyermekjogok területén sok van, pusztán az kétséges, hogy a hazai jogalkotó és jogalkalmazó képes-e létrehozni azt az egyensúlyi helyzetet, melyben a gyermekek jogainak és érdekeinek sérelme elkerülhetővé válik.

2. A gyermekjogok és a gyermekbarát igazságszolgáltatás meghatározása

2.1. A gyermek és a gyermekjogok

A gyermekbarát igazságszolgáltatás és annak büntető eljárásjogi relevanciájának tárgyalása előtt fontos említést tenni a gyermekjogokról. Alapjogi megközelítés szerint a gyermekjogokat jelenti minden olyan jog, amely a felnőtteket is megilleti, valamint minden olyan speciális, garanciális jog, amely a gyermeket gyermeki minőségében védelmezi.² A gyermekjogok önálló jogágot nem alkotnak, de a legtöbb jogágot átfedő aspektusokkal rendelkező jogterületet képeznek. Kiemelt szerepe van mind anyagi jogi, mind eljárás jogi szempontból, kezdve a házassági bontóper során felmerülő gyermek elhelyezési jogvitáktól, a gyermekvédelemmel foglalkozó hatóságok belső szabályzatán át, a gyermek Alaptörvényben rögzített alapjogainak érvényesüléséig. Az, hogy a jog kit tekint gyerekeknek, több szempontból megközelíthető. A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény (továbbiakban: ENSZ Gyermekjogi Egyezmény) 1. cikke alapján „gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be”.

A köznyelvben szintén a gyermek kifejezés használatos a 18 év alatti személyek megnevezésére, azonban az egyes jogágak specializálják a gyermek meghatározását. A *Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény* (továbbiakban: Ptk.) egyértelműen elhatárolja a gyermek- és a felnőttkort. A Ptk. 2:10. § (1) bekezdése szerint az, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kiskorúnak, e korhatár felett pedig nagykorúnak minősül. Ezzel szemben a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (továbbiakban: Btk.) egyszerre használja a gyermek, a fiatalkorú és a kiskorú kifejezéseket, melyek mind anyagi jogi, mind eljárás jogi szempontból meghatározó jelentőséggel bírnak. A Btk. 16. §-a alapján gyer-

² ENSZ Gyermekjogi Egyezmény

mekkorú az, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizenkettedik, illetve a törvényben meghatározott öt bűncselekmény esetén a tizennegyedik életévét nem töltötte be. A büntetőjog a gyermekkorú büntethetőséget kizáró okként határozza meg. A büntetés kiszabás keretein belül különbözteti meg a Büntető Törvénykönyv a fiatalkorút, aki a 105. § (1) bekezdése alapján az a személy, aki a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadik életévét nem. Eljárásjogi szempontból nincs különbség a 14. életévét betöltött és a 14. életévét be nem töltött elkövető között, rájuk azonos szabályok vonatkoznak. Bár a Btk. több helyen is használja a kiskorú meghatározást, annak fogalmát nem határozza meg még az értelmező rendelkezések között sem. A szakirodalom szerint itt a Btk. a polgári jogi kiskorú fogalmat emeli be, így a fiatalkorú személy alatt a 14-18. életév közötti kiskorút, a gyermekkorú személy alatt pedig a 14. életévét meg nem haladó kiskorút kell érteni.³ Fontos megemlíteni, hogy bár a polgári jog szabályai szerint a 18. életévét be nem töltött személy házasságkötéssel nagykorúvá válik, büntetőjogi értelemben azonban 18. életévének betöltéséig továbbra is fiatalkorúnak minősül, rá a fiatalkorúakra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Mivel a gyermekbarát igazságszolgáltatás az ENSZ Gyermekjogi Egyezményére támaszkodva a gyermek alatt a 18. életévét be nem töltött személyt érti, így én is eszerint fogom alkalmazni, kivéve ott, ahol az eltérés indokoltnak látszik.

A gyermekjogok egy olyan jogterületet képeznek, amely az áldozati jogokhoz és az egyéb sérülékeny csoportok jogaihoz hasonlóan csak a múlt század folyamán kezdtek el feltűnni a nemzetközi jogi szintén. Az első gyermekek jogaival foglalkozó szabálygyűjtemény megalkotása az I. világháborút követően vált szükségessé. Az Oroszországban és a Balkán országokban menekülésre kényszerült gyermekek hátrányos helyzetét felismerve 1924-ben a Népszövetség elfogadta a Genfi Nyilatkozat néven ismertté vált Gyermekek Chartáját. 1959-ben már az ENSZ fogadta el a második Genfi Nyilatkozatként is emlegetett gyermekjogi nyilatkozatot, ami az 1948-as Emberi Jogok Nemzetközi Egyezményén túl igyekezett a gyermekeket is érintő alapjogokat érvényre juttatni. Az 1979. évet az ENSZ Közgyűlésének döntése alapján „A Gyermek Nemzetközi Évén” nyilvánították a Genfi Nyilatkozat 20. évfordulója tiszteletére. Ugyanebben az évben a lengyel kormány az ENSZ Emberi Jogi bizottságához benyújtotta a Gyermekjogi Egyezmény tervezetét, amit majd 10 év előkészületi munkát követően végül 1989-ben fogadott el az ENSZ Közgyűlés.⁴ Így lett a gyermekjogok alapjait lefektető legfontosabb nemzetközi dokumentum a *Gyermek*

³ LUX Ágnes (szerk.): AJB Projektfüzetek Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Gyermekjogi projekt. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2013 (továbbiakban: AJB projektfüzet) 47-51. o.

⁴ <http://unicef.hu/a-gyermekjogok-tortenete/> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 31.

jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (továbbiakban: ENSZ Gyermekjogi Egyezmény vagy Egyezmény).⁵ Az Egyezmény lefekteti, hogy a gyermeknek a mindenkit megillető alapvető jogokon túl különösen joga van többek között az oktatáshoz, a neveléshez, a védelemhez a bántalmazástól és kegyetlen bánásmódtól, illetve ahhoz, hogy részt vegyen a róla szóló döntések meghozatalában, véleményét a döntéshozatal során figyelembe vegyék. A gyermekjogok megilletnek minden gyermeket, jogaikkal önállóan és függetlenül rendelkeznek. Alapjogi jellegére tekintettel az államok számára lehetőség van arra, hogy azokat a gyermek fejlődése érdekében korlátozhassák. Az Egyezmény az állam és a szülő felé kötelezettségeket fogalmaz meg: a gyermek mindenek felett álló érdekeit figyelembe kell venni az őt érintő döntések meghozatalakor, valamint biztosítani kell a biztonságához, védelméhez, gondozásához, a lelki, testi és szellemi fejlődéséhez szükséges feltételeket.⁶ Ebből is kitűnik, hogy a gyermekjogok egy különleges hárompólusú jogviszonyban érvényesülnek: az állam, a gyermek, illetve a szülő részvételével. Az államnak aktívan kell cselekednie a gyermekek alapvető jogainak előmozdítása, érvényesülése és védelme érdekében. Az állam intézményvédelmi kötelezettségének keretében a gyermekjogok biztosítását és védelmét a gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatóknak, illetve a közoktatási intézményeknek is meg kell jeleníteniük.⁷ Legfontosabb, hogy ebben a viszonyban a jogok és kötelezettségek úgy jussanak érvényre, hogy a gyermek érdekei legyenek az elsők.⁸

Magyarország az 1991. évi LXIV. törvényben ratifikálta az ENSZ Gyermekjogi Egyezményt, majd ezt követően megkezdődött a gyermekjogi jogszabályok megalkotása. Köztük a *gyermkek védelméről és a gyámügyi igazgatásról* szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Gytv.), amely az ENSZ Gyermekjogi Egyezménnyel és az Alaptörvény gyermekjogi rendelkezéseivel összhangban biztosítja a gyermekek védelmét.⁹ A Gytv. szerint a

⁵ Az Egyezmény kötelező jogi kötőerővel rendelkezik, az USA-t leszámítva a világ összes állama ratifikálta.

⁶ „A gyermek ember, akit minden olyan alkotmányos alapvető jog megillet, mint mindenki más, de ahhoz, hogy a jogok teljességével képes legyen élni, biztosítani kell számára az életkorának megfelelő minden feltételt felnőttségéig.” (995/B/1990. AB határozat)

⁷ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2324/2012. számú ügyben (továbbiakban: AJB 2324/2012. számú jelentés)

⁸ Az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény 3. cikkének értelmében „a szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben elsősorban a gyermek mindenekfelett álló érdekét veszik figyelembe”.

⁹ Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdése: „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.”

XV. cikk (5) bekezdése: „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.”

gyermeknek joga van ahhoz, hogy a védelme érdekében eljáró szakemberek egységes elvek és módszertan alkalmazásával járjanak el. Joga van a szabad véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, továbbá ahhoz, hogy a személyét és vagyonát érintő minden kérdésben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, és véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék.¹⁰ A gyermeknek joga van ahhoz, hogy alapvető jogai megsértése esetén bíróságnál és törvényben meghatározott más szerveknél eljárást kezdeményezzen. A törvény gyermeki jogok védelmének kötelezettségét fogalmazza meg minden olyan természetes és jogi személlyel szemben, aki a gyermek nevelésével, oktatásával, ellátásával, törvényes képviselőjének biztosításával, ügyeinek intézésével foglalkozik.

2.2. A gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalma és szabályozása

Az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének jelentősége kétségbevonhatatlan, alkalmazása kötelező jelleggel felmerül minden gyerekekkel kapcsolatos jogkérdés vizsgálatakor. Így nem véletlen, hogy az Egyezményben foglaltak alapul szolgáltak a gyermekbarát igazságszolgáltatás intézményének létrehozásakor. A gyermekbarát igazságszolgáltatás definícióját az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2010-ben elfogadott iránymutatás (továbbiakban: ET-iránymutatás) határozza meg. Ez alapján a gyermekbarát igazságszolgáltatás „*olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljáráshoz való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.*”¹¹ Az iránymutatás különös jelentőséggel bír, hiszen annak ellenére, hogy nem európai uniós dokumentum, az Unió tagállamainak többsége mégis beépítette az iránymutatásban rögzített elemeket a saját jogrendszerébe. A dokumentum az ENSZ Gyermekjogi Egyezményre, illetve az Emberi Jogok Európai Egyezményre támaszkodva dolgozta ki a gyermekbarát igazságszolgáltatás alapvető elveit. Az

¹⁰ ENSZ Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke szerint „*az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.*”

¹¹ ET-iránymutatás 17. o.

iránymutatás külön taglalja, hogy mik azok a jogok, amelyek megilletik a gyermeket a bírósági eljárás előtt, alatt és után. Az igazságszolgáltatási rendszer és a hatóságok felé követelményként fogalmazza meg, hogy az eljárás kövesse a gyermek érdekeit, hozzá igazodjon, ezen kívül legyen érthető, világos, kiszámítható, és ne túl gyors, illetőleg a gyermeket illesse meg a védelem az eljárás során elszenvedett másodlagos viktimizációval szemben. Kulcsfontosságú, hogy a gyerekek bízassanak az igazságszolgáltatásban, az ne keltsen bennük félelmet. Ehhez pedig szükséges, hogy a gyermek az eljárás menetéről már annak kezdetétől fogva jól tájékozott legyen, a hatósági épületek berendezése legyen számára bizalomkeltő, illetve a gyermekkel érintkező személyek tanúsítsanak speciális bánásmódot az iránymutatásban foglaltaknak megfelelően. Elengedhetetlen a gyermekbarát igazságszolgáltatásban a jól képzett, felkészült, speciális ismeretekkel bíró szakemberek részvétele. A szakképzettség követelménye nem csak a bíróságokkal, hanem a rendőrségi állománnyal, illetve az ügyészséggel szemben is fennáll. Az Európa Tanács iránymutatása által részletezett a gyermekbarát igazságszolgáltatás érvényesülése érdekében szükséges jogok és kötelezettségek a következők:

- részvétel biztosítása: a gyermek véleményének megismerése az őt érintő kérdésekben; tájékoztatás jogairól, illetve az eljárás menetéről; az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés joga;
- a garanciális büntetőeljárás jogi alapelveket és az eljárás résztvevőit egyébként megillető jogokat ugyanúgy, mint a felnőtteknek, korlátozásmentesen kell biztosítani számukra;
- védelem biztosítása a gyermek mindenek felett álló érdekeinek figyelembevételével; méltósághoz való jog; egyenlő bánásmódhoz való jog; védelem a diszkrimináció ellen;
- soronkívüliség;
- meghallgatáshoz való jog: a gyermeknek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy véleményét az eljárás során kifejtse, azonban ez a bíróság felé nem jelent kötelezettséget, a bírót a jogot a gyermek érdekében korlátozhatja;
- gyermek kímélete a kihallgatás során: gyermek életkorához és érettségéhez mérten megfelelő környezet biztosítása; a többszöri kihallgatás elkerülése; amennyiben egynél több meghallgatásra van szükség, lehetőleg ugyanaz a szakember végezze.¹²

A gyermekek jogainak és érdekeinek védelme az Európa Tanács mellett az Európai Unió célkitűzései között is szerepel, így az iránymutatás megszületését követően Európában napirenden tartották a gyermekbarát igazságszolgáltatás modelljét. 2011-ben az ET-irány-

¹² ET-iránymutatás 17-31. o.

mutatásra épülve az Európai Bizottság megalkotta hivatalos *gyermekjogi ütemtervét*.¹³ Ennek szükségét indokolja, hogy a gyermekjogi politikák kialakítására és végrehajtására vonatkozó intézményi mechanizmusok tagállamonként jelentősen eltérnek. Nagymértékben hiányoznak a megbízható, összehasonlítható és hivatalos adatok. Mindez komoly akadályt jelent a valóban a tényeken alapuló szakpolitikák kidolgozása és végrehajtása szempontjából.¹⁴ Az Unió az *EU gyermekjogi ütemtervének* kidolgozásával igyekezett hozzájárulni az Unión belüli igazságszolgáltatás gyermekbarát kialakításához. A gyermekjogok védelme és előmozdítása érdekében az Európai Unióról szóló szerződéssel, illetve az Európai Unió Alapjogi Chartájával összhangban dolgozta ki az alábbi lépéseket:

„1. 2011-ben elfogadja a sértettek jogairól szóló irányelvjavaslatot, amely erősíti a veszélyeztetett sértettek – köztük a gyermekek – védelmének szintjét;

2. 2012-ben előterjeszti a veszélyeztetett gyanúsítottakat vagy vádlottakat megillető különleges biztosítékokról szóló irányelvjavaslatot;

3. 2013-ig felülvizsgálja a szülői felelősségre vonatkozó határozatok elismerését és végrehajtását elősegítő uniós jogszabályokat annak biztosítása céljából, hogy a gyermekek érdekében a lehető leghamarabb elismerhessék és végrehajthassák az említett határozatokat. Adott esetben sor kerülhet közös minimumszabályok megállapítására is;

4. előmozdítja az Európa Tanács gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló 2010. november 17-i iránymutatásának alkalmazását, és figyelembe veszi azt a jövőbeni jogi aktusok megalkotásakor a polgári és büntetőjogi jogérvényesülés terén;

5. támogatja és ösztönzi a bírák és egyéb szakemberek uniós szintű képzésének kidolgozását a gyermekek igazságszolgáltatásban való optimális részvétele tekintetében.”¹⁵

2.3. Hazai háttér

Magyarországon a gyermekbarát igazságszolgáltatás 2012-ben került előtérbe, amikor a kormány hivatalosan is meghirdette a gyermekbarát igazságszolgáltatás évét. Ez köszönhető többek között annak, hogy Magyarország az Európa Tanács 2010-es iránymutatását, illetve a 2011-es uniós ütemterv rendelkezéseit kötelezőnek érezte magára nézve. A projekt elnevezésekor a kormány a gyermekbarát szó használatát helyezte fókuszba az angol „*child friendly justice*” kifejezés nyomán, azonban az Országos Bírósági Hivatal (továbbiakban:

¹³ Képviselői Információs Szolgálat Infojegyzete (továbbiakban: Infojegyzet) 2. o.

¹⁴ EU Gyermekjogi Ütemterv: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:52011DC0060> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 22.

¹⁵ Az EU gyermekjogi ütemterve

OBH) által ugyanazon célkitűzéssel felállított munkacsoportja a gyermekközpontú nevet adta programjának.¹⁶ Ezt a döntést az OBH szakértői anyaga akként indokolta, hogy *„egy bíróság nem lehet sem egy terhelt, sem egy sértett, de még egy tanú barátja sem életkorától és életállapotától függetlenül”*.¹⁷ A munkacsoport a „barát” szót túl közvetlennek találta, olyan-
nak, ami a gyermeket az eljárásban kedvezőbb pozícióba helyezi a többi résztvevőhöz képest. A bíróságnak az Alaptörvényből, illetőleg az eljárási alapelvekből levezetve független intézményként pártatlan ítélezési tevékenységet kell ellátnia.¹⁸ A gyermek „barátjaként” a bíróság feltételezetten elfogult lenne az eljárás során. Mindazonáltal szükségszerű, hogy a gyermekek megkülönböztetett figyelemben részesüljenek. *„A gyermekek egészséges fejlődése olyan prioritást jelent, ami a fokozott odafigyelést, és akár az eljárás többi résztvevői eljárási jogainak korlátozását is indokolhatja. A gyermekközpontú (child-focus) igazságszolgáltatás lényege ezen prioritások fel- és elismerése.”*¹⁹ Ezért tartják a gyermekjogi szakértők közül is sokan szerencsésebbnek a gyermekközpontú igazságszolgáltatás kifejezést.

A már megkezdett munka folytatásaként az Országos Bírósági Hivatal 2013-ban felállított egy munkacsoportot, és célul tűzte ki, hogy a nemzetközi és uniós dokumentumok által előírányzottakat megvalósítsa, illetve elemezze a fennálló hazai gyakorlatot.²⁰ A munkacsoport tevékenységének köszönhetően számos konferencia, képzés valósult meg.²¹ Ezeken a rendezvényeken a szakma igyekezte felvázolni a magyar igazságszolgáltatási rendszer hiányosságait és rávilágítani arra, miként lehetne rajtuk javítani. A projekt céljaul tűzte ki a gyermekek érdekeinek érvényesítését mind a polgári, mind a büntető ügyek terén, annak érdekében, hogy akár tanúként, az ügyben érdekeltként, akár terheltként vagy bűncselekmény sértettjeként vesznek részt az eljárásban, az életkoruknak megfelelő bánásmódban részesüljenek.²² Tevékenységük során a bírák képzésével, a gyermekek eljárás során történő hatékonyabb tájékoztatásával kapcsolatos ajánlásokat, illetve jogalkotási javaslatokat dolgoztak ki.

¹⁶ <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/obh-munkacsoport>
Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

¹⁷ A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Koncepciója 2. o.

¹⁸ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés és 26. cikk (1) bekezdés.

¹⁹ A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Koncepciója 2. o.

²⁰ <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/obh-munkacsoport>
Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

²¹ Lásd még: <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/konferenciak-kepzesek>
Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

²² <http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-gazsagszolgalatas/munkacsoport-tevenysege>
Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

A magyar igazságszolgáltatás gyermekbarát jellegéről levont következtetések egy része az OBH munkacsoport tevékenységének, valamint az alapvető jogok biztosának 2012-ben végzett gyermekjogi projektjének eredménye. Ezeket a megállapításokat felhasználva innentől kezdve kifejezetten a büntető igazságszolgáltatással szemben megfogalmazódott kritikákra kívánok koncentrálni. Mivel Magyarországon nincsen a gyermekbarát igazságszolgáltatást, illetve a gyermeki jogok érvényre jutását monitorozó rendszer, ezért számszerű és megdönthetetlen adatok nem állnak rendelkezésre, dolgozatom során pusztán a joggyakorlat tapasztalatairól és szakértői véleményekről szóló szakirodalomra támaszkodtam.

3. Terhelt, tanú, sértett a hazai jogszabályok és a gyakorlat tükrében

A gyermek a büntetőeljárás alanyává válhat terheltként, tanúként és sértettként. Annak megállapítása végett, hogy miként érvényesülnek a gyermekjogok ezen eljárási pozíciókban, és megalósul-e a gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás Magyarországon, elsősorban a Büntető Törvénykönyvet, *a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényt* (továbbiakban: Be. vagy eljárási törvény), illetve az egyes pozíciókat szabályozó jogszabályokat kell megvizsgálni. Hazánkban nincs külön szabálygyűjtemény, amely a fiatalkorúak büntetőjogát foglalná egybe, holott az új Btk. kodifikációs munkálatai során történtek kísérletek egy ilyen létrehozására. 2002-ben *Csemáné Váradi Erika és Lévay Miklós* a büntetőjogi kodifikáció kérdéseire kapcsolódóan készített közös tanulmányukban vizsgálták a fiatalkorúak büntetőjogának elkülönült szabályozását külföldi jogrendszerekben, illetve megfogalmazták a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatás reformjának igényét.²³ Vizsgálatuk kiterjedt a gyermek- és fiatalkorú bűnözés kriminálpolitikai sajátosságaira, a külföldi fiatalkorú igazságszolgáltatási modellekre, és nemzetközi dokumentumokra. Ezek alapján megállapították, hogy a magyar jogrendszerben a speciális prevenció, a jogbiztonság, a társadalom védelmének szempontjait a fiatalkorúak büntetőjogában is feltétel nélkül érvényesíteni kell. A szerzők szerint szükség van önálló fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényére, melyben az fiatalkorúakra vonatkozó büntető anyagi jogi, eljárási jogi és végrehajtási-jogi szabályokat kodifikálnák, ezzel megteremtve a fiatalkorúak büntetőjogának különállását.

Ezen elgondolás mentén a kodifikációs előkészületek során *Ligeti Katalin* koncepciót készített a fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatási kódexéről.²⁴ A Koncepció alapján a

²³ CSEMÁNÉ VÁRADI ERIKA – LÉVAY MIKLÓS: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/1. 12-27. o.

²⁴ LIGETI KATALIN: A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója. Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2. 21-38. o.

különálló kódex lehetővé tenné a büntetőjogi és a gyermekvédelmi szabályozás összehangolását, illetve olyan szabályokat tartalmazna, melyek biztosítják a bűnelkövetés és bűnismétlés megelőzésére alkalmas eszközöket, az elkövetők reszocializációját és reintegrációját, a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott szankciók differenciálását, a retributív igazságszolgáltatás helyett pedig a nevelés és a helyreállítás kerülne előtérbe. Végül a fiatalkorúak büntető kódexének létrehozása nem valósult meg, így a gyermekbarát igazságszolgáltatás vizsgálatakor továbbra is a büntető anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat kell alapul venni. A büntetőeljárás törvényben a gyermekbarát igazságszolgáltatás alapjai – amennyiben az uniós tagállamok számára előírtakat tekintjük – a jogi szabályozás szintjén tulajdonképpen biztosítottak. A Be.-ben meghatározott büntetőeljárás alapelvek és processzuális jogok korra tekintet nélkül mindenkit megilletnek, így felnőtt és kiskorút egyaránt megillet többek között a jogorvoslathoz való jog, védelemhez való jog, tisztességes eljáráshoz való jog, az ártatlanság védelme, illetőleg vonatkozik rájuk az önvádra kötelezés tilalma. Az eljárási törvény egyes rendelkezései azt a célt szolgálják, hogy egyes alapelveket a gyermek vonatkozásában kizárjanak. Ilyen például a nyilvánosság kizárása a tárgyalásról, vagy a közvetlenség elvének kizárása azzal, hogy a gyermek tanúvallomását a korábban nyomozási bíró által készített jegyzőkönyv felolvasásával teszik az tárgyalás anyagává. Az alapelvek megszegését a gyermek negatív pszichés hatásoktól való kímélete indokolja. Mindezen alapelveken túl a gyermeket speciális jogok illetik meg az eljárásban betöltött szerepétől függően.

3.1. Kiskorú terhelt a büntetőeljárásban

A terhelt az a személy, akivel szemben bűncselekmény elkövetése miatt a büntetőeljárás folyik. A terheltet az eljárási törvényben meghatározott processzuális jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik. Így a Be. 43. § (2)–(3) bekezdésében meghatározott terhelti jogok (mind az ügymegismeréséhez, mind az ügy előbbreviteléhez való jogok) a gyermeket is megilletik. A hazai szabályozás alapját ez esetben is nemzetközi dokumentumban foglaltak jelentik.²⁵ A fiatalkorú elkövetőkre és fogvatartottakra vonatkozó jogokat az *ENSZ Gyer-*

²⁵ A Gyermekjogi Egyezményen túl lásd még: ENSZ Minimum Szabályok a fiatalkorúak igazságszolgáltatásáról (*Pekingi Szabályok*, 1985); ENSZ Irányelvek a fiatalkori bűnelkövetés megelőzéséről (*Rijádi Irányelvek*, 1990.); ENSZ Minimum szabályok az elzárással nem járó szankciókról (*Tokiói Szabályok*, 1990.). [GYURKÓ Szilvia: Nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárások a 18 éven aluli gyermekek büntető igazságszolgáltatási rendszeréről In: http://unicef.mito.hu/c/document_library/get_file?p_l_id=13301&noSuchEntryRedirect=viewFullContentURLString&fileEntryId=95786 Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.]

mekjogi Egyezményének 37. és 40. cikke taglalja. Az Egyezmény 37. cikke kifejti a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedések ultima ratio jellegét. Eszerint a gyermek őrizetben tartása vagy letartóztatása, vagy vele szemben szabadságvesztés-büntetés kiszabása csak végső eszközként legyen alkalmazható a lehető legrövidebb időtartammal. A szabadságától megfosztott gyermekkel emberségesen és az emberi méltóságnak kijáró tisztelettel, életkorának megfelelően, szükségleteinek figyelembevételével bánjanak. Különösképpen el kell különíteni a szabadságától megfosztott gyermeket a felnőttektől, kivéve, ha a gyermek mindenek felett álló érdekében ennek ellenkezője tűnik ajánlatosabbnak. A gyermeknek, rendkívüli körülményektől eltekintve, joga van levelezés és látogatások útján kapcsolatban maradni családjával.²⁶ A jogorvoslathoz, a támogatáshoz, és a védelemhez való jogból következik, hogy az Egyezmény 37. cikk d) pontja kimondja, hogy *„a szabadságától megfosztott gyermeknek joga legyen igen rövid idő alatt jogsegély vagy bármely más alkalmas segítséget igénybe venni, valamint joga legyen arra is, hogy szabadságelvonásának törvényességével kapcsolatban bírósághoz vagy más illetékes, független és pártatlan hatósághoz forduljon, és hogy az ügyében sürgősen döntsenek”*. Az Egyezmény 40. cikke által megfogalmazott legfontosabb követelmények egyike, hogy *„az Egyezményben részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely előmozdítja a személyiség méltósága és értéke iránti érzékének fejlesztését, erősíti a mások emberi jogai és alapvető szabadságai iránti tiszteletét, és amely figyelembe veszi korát, valamint a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét”*. Az Egyezmény a gyermekek vonatkozásában is kimondja a *nullum crimen sine lege*, valamint a *nulla poena sine lege* elvét; az ártatlanság vélelmét; a tájékoztatáshoz, a védelemhez, jogorvoslathoz való jogot; a jogot a független és pártatlan bíróság által történő ügy elbíráláshoz; az önvádra kötelezés tilalmát; az anyanyelvhasználat jogát; magánéletének tiszteletben tartásához való jogot.

3.1.1. Nyomozási szakasz

A gyermek a büntetőeljárásban a nyomozó hatósággal érintkezik legelőször, ezért kulcsfontosságú lehet, hogy milyen bánásmódban részesül már az eljárás legelején. Fontos, hogy

²⁶ Magyarországon a büntetés-végrehajtási intézetekben – általam tett látogatások során – hallottak és tapasztaltak azt a szomorú tényt támasztják alá, hogy ez a jog sok esetben nem valósul meg. Ennek oka az, hogy az intézetek az ország területén szétszórva, sokszor a gyermek lakóhelyétől több megyényi távolságra találhatók. A látogatást sok család a magas utazási költségek miatt nem tudja magának megengedni. Az e-mailezés a legolcsóbb és legegyszerűbb módja lehetne még a kapcsolattartásnak, de sok család az internet költségeit nem tudja megfizetni. A levelezés pedig a 21. századi valóságban már elmaradott kommunikációs formának bizonyul.

mit érzel a gyermek először a büntető igazságszolgáltatási rendszerből, hiszen az első öt érő ingerek fogják befolyásolni az eljáráshoz, az eljárásban résztvevőkhöz való viszonyát. Sem a nyomozást végző hatóságnak, sem a tárgyalást lefolytató bíróságnak nem lényegtelen, hogy a fiatalkorú miként fordul feléjük. Ha már az első találkozáskor biztosítják számára a korához és értelmi érettségéhez igazodó, biztonságos környezetet, a kíméletes bánásmódot, a gyermek szintjének megfelelő kommunikációt, megteremtődhet egy bizalomra épülő kapcsolat, amely megkönnyíti az eljárás lefolytatását. Ezen feltételek megteremtése a hatóságok munkáját megkönnyíthetik, hiszen az így kezelt gyermek már a nyomozás során nagyobb együttműködési hajlandóságot mutat, amely együttműködés előmozdítja a történetek felderítését, ezzel biztosítva az eljárás eredményességét.

Másrészt fontos az olyan gyermek védelme, aki először kerül összetűzésbe a rendszerrel, és kerül terhelteként a hatóságok elé, mivel a jövőbeli eljárás tekintetében meghatározó, milyen kép alakul ki benne a hatóságokról, tud-e bizalommal fordulni feléjük, és bizakodhat-e abban, hogy ügye megoldódik. Ezen pontok alapján a gyermekbarát igazságszolgáltatás alapelveit nem csak a bíróságoknak, hanem a nyomozó hatóságoknak is alkalmazniuk kell. A rendőröket speciális, az általánostól eltérő szabályozás köti a rendőri intézkedések során a gyermek- és fiatalkorú terheltek szemben. A *belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól* szóló 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet külön fejezetben szabályozza a nyomozó hatóságok feladatait a fiatalkorúakkal szembeni eljárásban. Rögzíti például jelzési kötelezettségét a gyermekjóléti szolgáltató felé, amennyiben a gyerek veszélyeztetettségét észleli. A nyomozó hatóságok feladata a nyomozás során többek között, hogy beszerezze a környezettanulmányt, az életkort bizonyító közokiratot, illetve az egyéb szükséges iratokat. A rendelet alapján feladata, hogy a védőt a megalapozott gyanú közlésével egyidejűleg kirendelje, ha a fiatalkorú terhelteknek nincs meghatalmazott védője, illetve a törvényes képviselőt és a védőt értesítse azokról az eljárási cselekményekről, amelyeknél jelen lehetnek, valamint az eljárásban hozott határozatokat velük, és a törvényben előírt esetekben a gondozóval közölje. A szabályozás néhol megkülönbözteti a gyermekkorú gyanúsítottat a fiatalkorútól. Nem alkalmazható például kényszerítő eszköz – a testi kényszer és a bilincs kivételével – gyermekkorúval szemben.²⁷ Gyermekkorú személy nem helyezhető el rendőrségi előállító egységben.²⁸ További feladata

²⁷ A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (továbbiakban: Rtv.) 61. § (2) bekezdés

²⁸ A Rendőrség szolgálati szabályzatáról 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 31. § (1) bekezdés

a rendőrségeknek a gyermek- és ifjúságvédelem, melynek keretében a gyermek- és fiatalkorú bűnözés, illetve a gyermekek áldozattá válásának megelőzése érdekében tesznek lépéseket.²⁹

Ugyanakkor a rendőrségi gyakorlatban is bőven találunk példákat a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményével ellentétes intézkedésekről. A nem megfelelő rendőri intézkedések gyakran okozhatnak alapjogsérelmet, ezért előfordult már, hogy az alapvető jogok biztosa is foglalkozott egyik jelentésében egy olyan ügygel, amelyben a rendőrségen nem megfelelő bánásmódban részesítettek egy 14. életévét be nem töltött kiskorút kihallgatás során, amelyet a törvényes képviselő jelenléte nélkül folytattak le.³⁰ A nyomozó hatóságok által előidézett alapjogsérelmek kivizsgálására a rendőrségi szervezetrendszeren kívül, egy külön szervet, a Független Rendészeti Panasztestületet hozták létre 2008-ban.³¹ A Testület az egyes rendőri intézkedésekkel szemben benyújtott panaszokat fogadja be, majd vizsgálja meg őket azon az alapon, hogy történt-e az ügyben alapjogsértés. A továbbiakban ezen ügyek közül mutatok be párat.³²

- Egy ügyben hajnali házkutatás során érte sérelem a panaszos kiskorú gyermekét. A lakás átkutatása során a panaszos észlelte, hogy az intézkedő két rendőr a 6 éves kislányát faggatják az egyik szobában az apja holléte felől és arról, hogy mikor látta őt utoljára. A Rtv. 32. §-a alapján az, akitől a rendőr felvilágosítást kér, az általa ismert tényekkel kapcsolatos válaszadást nem tagadhatja meg, amennyiben jogszabály másként nem rendelkezik. A Testület szerint, bár jogszabályhely nem tiltja, de egyértelműen levezethető, hogy nem megengedett a gyermeknek olyan kérdést feltenni, amelynek következtében szülőjét hátrányos jogkövetkezmények érhetik. Az Rtv. indokolása szerint, amennyiben külön jogszabály úgy rendelkezik, a felvilágosítás adás megtagadható, a válaszadási kötelezettség korlátozható. Ez esetben is felmerült az ügy hátterében ilyen jogszabály: az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény, valamint a büntetőeljárás törvény tanúvallomás megtagadásáról szóló rendelkezése. A Testület, mivel az ügyet sérelmesnek találta, felterjesztette az országos rendőrfőkapitánynak. Végül a panaszt elutasították, arra hivatkozva, hogy: *„a rendőr a hatályos jogszabályoknak megfelelően járt el akkor, amikor a bűnüldözési érdeket szem előtt tartva a helyszínen tartózkodóknak kérdéseket tett fel, illetve nem tette jogszerűtlenné a felvilágosítás kérését az a körülmény, hogy akihez a kérdést intézték, a nyilatkozattételre egyéb okok alapján nem kötelezhető, és egyébként egy esetleges későbbi eljárás során a vallomástételt megtagadhatja.”*³³

²⁹ 20/2010. (OT 10.) ORFK utasítás a Rendőrség bűnmegelőzési tevékenységéről

³⁰ Lásd továbbá az alapvető jogok biztosaának 1143/2012. számú jelentését.

³¹ <https://www.repate.hu/index.php?lang=hu> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 06.

³² BÖGI Sándor – JUHÁSZ Imre – LUKONICS Eszter: Gyermekjogok, a rendőri intézkedések tükrében. In: Rendészeti és emberi jogok, 2012. 2. évf. 3. szám

³³ BÖGI–JUHÁSZ–LUKONICS, 2012, 93-94. o.

- Egy másik alkalommal előfordult, hogy a rendőrség egy, az iskolából hazafelé tartó, a rendőrség épülete előtt éppen elhaladó, 14 éves gyermeket állított elő, annak gyanújával, hogy ő karcolta meg korábban egy, az épület előtt parkoló – egyébként az ottani főőrzőrmester tulajdonában álló – gépkocsit. Az előállítás időtartamának egy részén a gyermeknek törvényes képviselője nem volt jelen, illetve az is kiderült, hogy az eljáró rendőrök igyekeztek rábírní a kiskorút, hogy ismerje be a terhére rótt bűncselekményt. Az intézkedő főőrzőrmester feljelentést tett, így az ügyben érintett volt, elfoglaltsága miatt pedig nem járhatott volna el az ügyben. A Testület megállapította a rendőrség intézkedésének panaszosra sérelmes voltát. Álláspontjuk szerint a gyermeket meg kellett volna idézni kihallgatásra, törvényes képviselőjét pedig értesíteni. A Testület állásfoglalásában kifejtette, nem merült fel olyan körülmény, amely az azonnali intézkedést megalapozta, a panaszos előállítása aránytalan volt, az intézkedés sértette személyi szabadságát.³⁴
- Egy harmadik ügyben az intézkedő rendőrök a panaszos elmondása szerint bűncselekmény gyanúsítottja után keresve, hajnali 2–3 óra körül dörömböltek az otthonuk ajtaján és rendőrségi kiáltásokkal jelezték kilétüket. Ezt követően felemelt kézzel kiharancsolták a család tagjait, melynek során egy 10 és egy 13 éves leánygyermekre, az akció során a másik házban egy 9 éves gyermekre, míg a harmadik házban egy 14 éves fiúgyermekre fegyvert fogtak, mely fegyverek tűzkész állapotban voltak. Hosszú ideig térdre kényszerítették, térdeltették őket, amit kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódként éltek meg. A Testület mindhárom panasz esetében súlyos fokú alapjogsérelmet állapított meg.³⁵

3.1.2. Büntethető-e a kiskorú? Büntethetőségi korhatár és a beszámítási képesség vizsgálata

A terhelti szerepben különös jelentőséggel bír a gyerek életkora, hiszen kizárólag fiatalkorút lehet büntetőjogi felelősség alá vonni. A fiatalkorú elkövetők felelőssége vonásának tárgyalásakor elsősorban nélkülözhetetlen megvizsgálni azt, hogy miként szól a törvény és a szakirodalom a hazai büntethetőségi korhatárról. A gyermek által elkövetett cselekmény csak az esetben kerülhet a bíróság elé, ha nem áll fenn büntethetőséget kizáró ok. A Btk. hatálybalépését követően határozott kritikával illették a büntethetőségi korhatár leszállítását, minek következtében őt, a Btk. 16. §-ában nevesített bűncselekmény – az emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a terrorcselekmény [314. § (1)-(4) bekezdés], a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés] – esetében már a tizenkettedik életévüket betöltött gyermekek is büntetőjogi felelősség alá vonhatóak.

³⁴ BÖGI–JUHÁSZ–LUKONICS, 2012, 94-95. o.

³⁵ BÖGI–JUHÁSZ–LUKONICS, 2012, 97. o.

Az intézkedés szükségességét a jogalkotó az bűnmegelőzés nagyobb eredményességével és a társadalom védelmének fokozottabb hatékonyságával indokolta, a tudományos többség azonban ennek ellenére se támogatta.³⁶ A törvényjavaslat indokolásából az derül ki, hogy a magyar jogalkotó inkább büntetőpolitikai megfontolásokból, mintsem a statisztikai adatokra támaszkodva döntött a büntethetőségi korhatár leszállításáról, ezzel megerősítve a *communis opinio*t, hogy Magyarországon a fiatalkorú bűnözés aránya napjainkban folyamatosan emelkedő tendenciát mutat. A jogalkotó a kijelentését, miszerint az intézkedésre a gyermekkorú elkövetők egyre szaporodó erőszakos érdekérvényesítése miatt vált szükségessé, statisztikai adatokkal nem támasztotta alá. Hack Péter szerint „amennyiben a gyermekkorúak által elkövetett bűncselekmények számában be is következett volna egy kedvezőtlen változás, akkor is érdemes lett volna megvizsgálni, hogy a meglévő eszközök korrekciójával nem lehetett volna hatékonyabb eredményeket elérni. A büntetőjog „ultima ratio” jellege ezt indokolta volna. A döntéshozó semmilyen érvet nem sorakoztat fel arra, hogy szerinte az eddigi eszközök miért voltak alkalmatlanok a gyermekkori kriminalitás kezelésére, mint ahogy arról sem kapunk érveket, hogy ha az eddigi eszközök alkalmatlannak bizonyultak, milyen lépéseket tett a kormányzat ezek korszerűsítésére.”³⁷ Ellentétben a törvényjavaslat indokolásával a nyilvános statisztikák az abban felhozott érvek ellenkezőjét bizonyítják. Az ügyészégi tájékoztató szerint a 18. életévét be nem töltött regisztrált bűnelkövetők aránya 1995 óta csaknem a harmadára csökkent. 1995-ben 14 586, 2014-ben 8806 bűnelkövetőt regisztráltak a 14-17 évesek korosztályában, a 14 év alatti korosztályban 1995-ben 4168, míg 2014-ben 1488 elkövetőt, melyből 1995-ben 2692, 2014-ben 931 12 és 13 év közötti volt.³⁸ 2015-ben a jogerősen elítélt fiatalkorúak száma 5 149 volt, jóval kevesebb, mint 10 évvel ezelőtt.³⁹ Úgy vélem, még akkor is, ha ezen adatok csökkenésében az új Szabálysértési törvény dekriminalizációs hatása, illetve demográfiai változások⁴⁰ közrejátszottak, nem állapítható meg, hogy Magyarországon a gyermekkorú bűnelkövetők száma emelkedik, ezáltal a büntethetőségi korhatár leszállításának indokoltsága megalapozott volna. Az in-

³⁶ AJB 2324/2012. számú jelentés 10. o.

³⁷ HACK Péter: Az új Btk. büntetőpolitikai célkitűzései, és azok ésszerűsége. In: Kriminológiai Közlemények 71. Budapest, 2012, 63- 65.o

³⁸ Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről 25. o. In: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 25.

³⁹ Bűnözés és igazságszolgáltatás, 2016. In: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok4524.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 25.

⁴⁰ A KSH népszámlálási adatai szerint a 10-14 éves korosztályban a népességszám az elmúlt 10-20 évben jelentős mértékben csökkent. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 06.

tézkedés további következménye a tizennegyedik életévét be nem töltött gyermekek kriminalizációja. A bűnösség kimondása és a büntetés megbélyegzi a gyermeket és hátrányba hozza az oktatási rendszerben és később a munkaerőpiacon.⁴¹

A szabadságot elvonó büntetések pedig csökkentik a fiatalkorú reintegrációját, az egészséges szociális fejlődésének helyreállítását, következtében a bűnöző életmód sokszor visszafordíthatatlanná válik, az abból való kiemelés pedig céltalan küzdelemmé.⁴² A tizennegyedik életévét be nem töltött személlyel szemben a Btk. 106. § (2) bekezdése szerint szabadságvesztés büntetés nem szabható ki, pusztán intézkedés alkalmazható. Érdemes lehet elgondolkodni rajta, hogy vajon mennyire felel meg a gyermekbarát igazságszolgáltatás céljainak (nevelés, társadalmi visszailleszkedés) a 14. életévét be nem töltött terhelttel szemben alkalmazott javítóintézeti nevelés, mint szabadságot elvonó intézkedés. Az, hogy a javítóintézeti nevelés mennyire tölti be a nevelés funkcióját, vagy mennyiben tekinthető inkább egy csökkentett mértékű szabadságvesztésnek, egy olyan a büntetés-végrehajtás körében tárgyalandó kérdés, ami részletesebb kutatást igényelne. Akárhonnan is nézzük azonban a javítóintézeti nevelés is szabadságot elvonó intézkedés, ami kérdéses, miként fér bele a gyermekekkel szemben megengedett szabadságelvonás nemzetközileg megfogalmazott ultima ratio jellegének követelményébe. A nemzetközi követelményeket tekintve ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény a büntethetőség alsó korhatárát konkrétan nem írja elő, annak meghatározását – gyermekjogi alapelvek mentén – a részes államokra bízta.

Mindezen túl a büntethetőségi korhatár leszállításának szabályával a jogalkotó kivételt épített be a gyermekkor, mint büntethetőséget kizáró ok alól, amely arra a megdönthetetlen törvényi vélelemre épül, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött személy alanyi bűnössége hiányzik, nem rendelkezik beszámítási képességgel.⁴³ A gyermekkorú büntetlensége a leszállított korhatárral érintett bűncselekményeket kivéve nem függ az értelmi fejlettségétől, a törvény vélelmezi azt, hogy nem képes arra, hogy cselekményei következményeit felmérje vagy, hogy felismerésnek megfelelő magatartást tanúsítson. A belátási képesség hiányát 12. és 14. életév között igazságügyi elmeorvos szakértő igénybevételével vizsgálat

⁴¹ AJB 2324/2012. számú jelentés 9. o.

⁴² GYURKÓ Szilvia: Nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárások a 18 éven aluli gyermekek büntető igazságszolgáltatási rendszeréről 6. o.

⁴³ Az Országos Bírósági Hivatal Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoportjának tevékenysége – kérdések és új irányok 3. o.

tárgyává kell tenni. A gyermekkorú terhelt elkövetéskori büntetőjogi belátási képességének vizsgálatáról a *legfőbb ügyész helyettes körlevele* adott ki.⁴⁴ Az 5/2013. számú körlevél szerint a belátási képesség megállapítására a gyermek elmeállapotára vonatkozóan elvégzett igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat eredményének ismeretében kerülhet sor. A szakértőt haladéktalanul ki kell rendelni, és egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt kell beszerezni. A vizsgálatba – a gyermekkorra jellemző pszichés kórképek és tünetek felismeréséhez szükséges további különleges szakismeretekre figyelemmel – gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonása indokolt. A vizsgálat során be kell szerezni: a fiatalkorú terheltről készült környezettanulmányt, pedagógiai és iskolai jellemzést, az esetleges gyermekvédelmi intézkedésekre, illetve a korábbi megbetegedésekre, a fizikai és pszichés állapotra vonatkozó orvosi iratokat és dokumentumokat. A legfőbb ügyész helyettes körlevelében azt is megállapította, hogy amennyiben a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terhelt beszámítási képessége kizárt, a belátási képesség tekintetében a további vizsgálat szükséges-telen. A beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé. Amennyiben a beszámítási képesség hiánya nem állapítható meg, a gyermekkorú felelősségre vonható, azaz vele szemben akár szabadságvesztés büntetés is kiszabható. Ezzel szemben néhány büntetőjogász ellentétes álláspontot képvisel. Nagy Ferenc szerint a 12. illetve 14. év alatti életkor nem a beszámítási képesség hiányát jelenti, hanem az az életkori határt, amelytől kezdve a büntetőjogi felelősségre vonás céljait a büntetőjogi elbírálás már megfelelően szolgálhatja. A beszámítási képességhez szükséges felismerési, értékelési képesség a felnövekvő gyerekeknél is kialakulhat, vagyis a gyermekeket nem lehet általános jelleggel beszámíthatatlannak tekinteni, illetve annak vélelmezni.⁴⁵ A legfőbb ügyész helyettes körlevelében foglaltakkal ellentétben a Nagy Ferenc azon az állásponton van, hogy a belátási képesség eldöntése jogkérdés, tehát bíró, és nem szakértő feladata, így ennek megállapítása végett pszichológus vagy más szakértő igénybevétele lehetséges, de főszabályként nem kötelező.

A büntethetőségi korhatárhoz kapcsolódóan érdemes megemlíteni még egy problémát, amire az OBH munkacsoport is felhívta a figyelmet. A szakértői anyag szerint *„a fiatalkorú terheltek esetében különös jelentőséggel bír az eljárások elhúzódása, hiszen a fiatalkor mindössze*

⁴⁴ A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevele a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terheltek büntetőjogi belátási képességének megítéléséről

⁴⁵ NAGY Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán. In: Emberek őrzője, tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó, 131-132. o.

*négy év. A nyomozás határideje az általános szabályok szerint kettő év, amelyet a vádemelés, majd egy-két év múlva a bírósági eljárás követ. Megfontolás tárgyává kell tenni fiatalkorúak esetében a nyomozási határidő rövidítését, amely általában hat hónap, legfeljebb egy év lehet. Azonban ez azt a veszélyt hordozza magában, hogy még több megalapozatlan vád kerülhet a bíróság elé, ezzel ezt az eljárási szakaszt terhelve.*⁴⁶ A büntethetőségi korhatár új szabályozása így továbbra is aggályosnak mutatkozik, hiszen a gyermek ügye elkerülhetetlenül bírósági útra terelődik, amely hatás a gyermek erkölcsi fejlődését kedvezőtlen irányba fordítja. Megjegyzem, a gyermekbarát büntető igazságszolgáltatásnak éppen az az egyik célja, hogy kevesebb kiskorút érintő ügy terelődjön bírói útra. Tehát a bírósági szakasz terhelése a diverzió eszközének alkalmazásával elkerülhetővé válna.

3.1.3. „Fiatalkorúak bírósága”

Mind az angolszász, mind a kontinentális jogrendszerben létezik egy kifejezetten a fiatalkorúak ügyében való ítélkezést szolgáló intézmény. Ez lehet egy teljesen különálló szervezet, amit több országban fiatalkorúak bíróságának hívnak, vagy olyan a bíróságon belül elkülönülő egység, amely kizárólagos hatáskörrel jár el fiatalkorúak ügyében. Itthon sohasem volt különálló fiatalkorúak bírósága, ennek ellenére a kifejezés – az egyszerűsítés kedvéért – sokszor használatos. Magyarország a fiatalkorúak kizárólagos illetékességű bíróságával Európa-szerte üdvözlendő példát mutatott, egészen 2011-ig, amikor azt megszüntették.⁴⁷ Addig ugyanis a Be. alapján fiatalkorúak ügyében a megyei bíróság székhelyén működő helyi bíróság, valamint Budapesten a PKKB járt el kizárólagos illetékességgel. Az intézkedés célja eredetileg az volt, hogy felgyorsítsák az eljárást, csökkentsék a bíróságok terhelését.⁴⁸ Ennek nagyrészt csak negatív hozadéka lett, mivel 2011 óta a fiatalkorúakat érintő büntetőügyekben nem a területen specializált szaktudással rendelkező, tapasztalt bírák járnak el, hanem az OBH elnöke által kijelölt bírák.⁴⁹ A kijelölésnek nem feltétele a specifikus szakmai képzettség. Általában a járásbíróság elnöke által javasolt személyt nevezi ki az OBH elnöke. A bírónak a speciális képzések csak utó- vagy továbbképzések, és nem kö-

⁴⁶ Az Országos Bírósági Hivatal Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoportjának tevékenysége – kérdések és új irányok 3. o.

⁴⁷ Az egyes törvényeknek a bíróságok hatékony működését és a bírósági eljárások gyorsítását szolgáló módosításáról szóló 2010. évi CLXXXIII. törvény 2011. szeptember 1-jével helyezte hatályon kívül.

⁴⁸ AJB projektfüzet 23. o.

⁴⁹ Be. 448. § (2) bekezdés

telezők, azokat a Magyar Igazságügyi Akadémia szervezi.⁵⁰ A gyakorlat eredményeként előfordul, hogy egy bíró akár felváltva tárgyal felnőtt és fiatalkorú ügyeket, akitől így nehezen várható el, hogy a fiatalkorút korára és érettségére tekintettel eltérően kezelje.⁵¹ Az Európai Unióban egyébként tizenhárom tagállamban létezik valamilyen formában kifejezetten a fiatalkorúak ügyeiben ítélező szerv, kilenc államban (Észtország, Finnország, Szlovákia, Svédország, Bulgária, Ciprus, Lettország, Litvánia illetve Magyarország) azonban ennek semmilyen megnyilvánulása sincsen.⁵² Egy elkülönült fiatalkorúak bíróságának a létrehozása a büntetőjogi kodifikáció során is felmerült, és a kizárólagos illetékesség megszüntetése óta néhány szakember még nagyobb szükségét érzi.⁵³

3.1.4. A fiatalkorúak külön eljárása

A fiatalkorú elkövetők elleni büntetőeljárás lefolytatását az eljárási törvény különjárásként szabályozza, célja a fiatalkorú helyes irányú fejlődésének elősegítése. A Be. 447. § (1) bekezdése alapján a fiatalkorúval szemben az eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével, és úgy kell lefolytatni, hogy az elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét. Az elsőfokú bíróságon eljáró tanács egyik ülnöke pedagógus kell, hogy legyen [Be. 448. § (3) bekezdés]. A rendelkezés célja, hogy a gyermek speciális igényeik ismeretét így csatornázzák be a döntéshozatal során. Fontos lenne azonban, hogy a másik ülnök gyermekjogi szakember legyen, ezzel pótolva azt a szaktudást, amelynek a kijelölés alapján eljáró bírók hiányában vannak.⁵⁴ A fiatalkorúak külön eljárásában a vádat a felettes ügyész által kijelölt ügyész, a fiatalkorúak ügyésze képviseli [Be. 449. § (1) bekezdés]. Az ügyészi feladatok ellátásáról a *legfőbb ügyész 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítása* rendelkezik.⁵⁵ A gyermek- és fiatalkorúak ügyében eljáró ügyész a Legfőbb Ügyészségen Gyermek- és Fiatalkorúak Bűnügyeinek Önálló Osztálya, valamint az ügyészségi szervezetrendszer alsóbb

⁵⁰ <http://mia.birosag.hu/kepzesi-osztaly/az-osztaly-feladatai> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 09.

⁵¹ AJB projektfüzet 47. o.

⁵² Az uniós gyermekjogi ütemterv mentén, a benne foglaltak végrehajtásának szorgalmazása végett készült felmérés az Európai Unió 28 tagállamában azzal a célkitűzéssel, hogy megbízható, hivatalos és összehasonlítható adatokat gyűjtsenek a gyermekek igazságszolgáltatásban való helyzetéről. [Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union (továbbiakban: EU summary report) 8. o.]

⁵³ http://www.okri.hu/images/stories/OKRISzemle2009/OKRISzemle_2011/013_vaskuti.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 10.

⁵⁴ AJB 2324/2012. számú jelentés 11. o.

⁵⁵ A legfőbb ügyész 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítása a gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő ügyészi szakfeladatok ellátásáról

sztintjein megtalálható ilyen elnevezésű szervezeti egység ügyésze vagy az e feladatra kijelölt ügyész. Fiatalkorúak ügyésze jár el a fiatalkorúak által elkövetett bűncselekmények miatt indított büntetőügyekben, a fiatalkorúak és a felnőtt korúak összefüggő büntetőügyeiben, illetve a gyermekkorúak ügyeiben, kivéve, ha azok kizárólag felnőtt korú ügyével állnak összefüggésben.

Sajátos eljárási szabályok vonatkoznak a nyomozási szakaszra és a bírósági szakaszra is. Az ügyész fokozott felügyeletet lát el a nyomozó hatóságok önálló nyomozása felett, kényszerintézkedések alkalmazása különös figyelemmel van a gyerekre, a bírósági szakasz során pedig mindent megtesz, hogy a gyermek érdekeinek és jogainak megfelelően folyjon az eljárás. A Be. 449. § (2) bekezdése alapján csak közvédra van helye a fiatalkorúval szemben büntetőeljárásnak, magánvádas bűncselekmény esetében az ügyész jár el, pótmagánvádnak pedig egyáltalán nincs helye. A Be. 450. §-a alapján a fiatalkorú elleni eljárásban védő jelenléte kötelező. A védőnek a Be. kötelezettségként írja elő, hogy késedelem nélkül vegye fel a kapcsolatot a terhelttel. Kirendeléstől vagy meghatalmazástól kezdődően fokozottan törekednie kell arra, hogy jelenlétével támogassa a terheltet, ne csak azon eljárási cselekményeken vegyen részt, amelyeket a törvény kötelezővé tesz, valamint tájékoztassa szakszerűen a gyermeket arról, hogy az eljárás során tanúsított magatartása milyen következményekkel jár.⁵⁶ A fiatalkorúval szemben is alkalmazható szabadságot elvonó kényszerintézkedés. Előzetes letartóztatásának a 129. § (2) bekezdésében megállapított okok esetében is csak akkor van helye, ha az a bűncselekmény különös tárgyi súlya folytán szükséges [Be. 454. § (1) bekezdés]. A bűncselekmény különös tárgyi súlyát az ügyésznek kell vizsgálnia minden esetben. Az előzetes letartóztatás végrehajtása során a fiatalkorúakat a felnőtt korúaktól el kell különíteni. A nyilvánosságot a tárgyalásról nemcsak a Be. 237. § (3) bekezdésében meghatározott esetekben zárhatja ki a bíróság, hanem akkor is, ha ez a fiatalkorú érdekében szükséges [Be. 460. § (1) bekezdés]. Amennyiben a tárgyalás egy adott része a fiatalkorú helyes irányú fejlődését károsan befolyásolhatja, a fiatalkorú távollétében is megtarthatja, majd az így lefolytatott tárgyalás lényegét vele később ismerteti [Be. 460. § (3) bekezdés].

A terhelti szerephez kapcsolódóan az állapítható meg, hogy a büntetőeljárási törvény, illetve az eljáráshoz kapcsolódó egyéb jogszabályok teljes mértékben garantálják a terhelti jogokat, és pontosan meghatározzák, miként kell a hatóságoknak eljárnia a fiatalkorú

⁵⁶ BOGÁR Péter – MARGITÁN Éva – VASKUTI András: Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban, Budapest, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 119. o.

terhelt ellen. Ennek ellenére a gyakorlatban mégis sokszor sérülnek a gyermek- és fiatalkorú terhelt jogai. Különösen jelentős problémának tartom, hogy a fiatalkorúak által elkövetett cselekmények az estek nagyobb részében bíróság elé kerülnek, ahelyett, hogy a hatóságok az elterelés módjait alkalmazzák. Mindazonáltal a törvény a bírósági szakaszról, tehát az eljárás azon szakaszáról, amikor a gyermek közvetlenül érintkezik a bírósággal, kevés eltérést határoz meg a felnőtt elkövetőkre vonatkozó eljárásától. Véleményem szerint a fiatalkorúval szemben lefolytatott eljárás szabályainak a gyermekbarát igazságszolgáltatásnak való megfeleléséről az eljárási törvény csak mérsékelten gondoskodik, mivel a büntetőeljárás általános szabályaitól pusztán pár eltérést határoz meg, ahelyett, hogy külön a gyermek speciális érdekeire és szükségleteire szabott eljárást szabályozna.

3.1.5. Az új büntetőeljárási törvény tervezete⁵⁷

Az új büntetőeljárási törvényről szóló előterjesztésben (továbbiakban: új Be.) foglaltak szerint az új Be. a fiatalkorúak külön eljárásában jelentős változásokat hoz majd. Az új Be. a XCV. fejezetben külön szabályozza majd a fiatalkorúak elleni büntetőeljárást, amely a jelenleg hatályban lévő büntetőeljárási törvénytől eltérően egy terjedelmesebb és részletesebb szabályozást jelent. A jogalkotó igyekszik beépíteni a gyermek védelmét garantáló, illetve különleges szükségleteire tekintettel lévő rendelkezéseket. Ezen célkitűzést erősíti, hogy nagyobb hangsúlyt fektet a bűnmegelőzésre, amelyet konkrétan az eljárás egyik céljaként határoz meg (új Be. 673. §), továbbá egyéni értékelésnek nevezi el a gyermek különleges szükségleteinek feltérképezésére és figyelembe vételére a bizonyítási eljárás során szolgáló eszközök összességét [új Be. 679. § (1) bekezdés]. Újdonságként jelenik meg a belátási képesség vizsgálatának elrendeléséről szóló rendelkezés az új büntetőeljárási törvénytervezet 682. §-ában. Ezen felül szintén a gyermek védelmét és védelemhez való jogát igyekszik előmozdítani, hogy taxatív meghatározza a védő kötelező jelenlétének eseteit már a vádemelést megelőzően [új Be. 678. § (2) bekezdés]. Úgy vélem a jogalkotó célja ezzel feltételezhetően az, hogy a fiatalkorú jogai a nyomozó hatóságok előtt teljesebb védelmet nyerjenek, ezzel elkerülve a fiatalkorú terhelttekkel szembeni visszaéléseket.

Köztudott, hogy az új Be. a legnagyobb változást az ülnökrendszer megszüntetésével hozza el, amely alól azonban kivételt képez majd a fiatalkorú elkövetőkkel szemben lefolytatott eljárás. Ez esetben ugyanis megtartják azt, és a törvénytervezet 676. § (4) bekezdése alapján az ülnök kizárólag pedagógus, pszichológus vagy gyermekszakértő lehet. Megha-

⁵⁷ Az új büntetőeljárási törvényről szóló előterjesztés októberi időállapotban.

tározza, hogy mely, az OBH elnöke által kijelölt bírók fognak eljárni a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban, akik a tervezet 676. § (3) bekezdése alapján a nyomozási bíró, a törvényszék egyesbírája, illetőleg a tanács elnöke, elsőfokon az egyesbíró, valamint a tanács elnöke, másod- és harmadfokon a tanács egyik tagja lehet. Az új törvény beilleszt egy fejezetet a különleges bánásmódról, melyben foglalt rendelkezés kimondja, hogy külön döntés nélkül különleges bánásmódot igénylő személynek minősül, aki a tizennyolcadik életévét nem töltötte be (új Be. 82. §). Az új büntetőeljárási törvényről szóló előterjesztés 87. §-ában meghatározza, hogy az ilyen személy részvételét igénylő eljárási cselekmény esetén a hatóság lehetőség szerint kép- és hangfelvételt készítsen, elrendelheti igazságügyi pszichológus szakértő jelenlétét, illetve biztosítja a gyermeket megillető jogok hatékony érvényesülését a legfőbb gyermekjogi hazai jogszabályokra hivatkozva. A tervezet szövege kiskorú kifejezést továbbra is használja, de nem definiálja, a gyermekkort azonban külön eljárás megszüntetési okként határozza meg. Álláspontom szerint az új büntetőeljárási törvény nagyobb körülménnyel fordul a gyermekek különleges jogai és szükségletei felé, ezzel egy olyan helyzetet teremt majd, amelyben a gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás érvényre juttatására nyílik lehetőség.

3.1.6. A szabálysértés

Amikor gyerekekről beszélünk a büntetőjog területén, elengedhetetlen kitérni egy, a büntetőjoggal szoros kapcsolatban álló jogintézményre, a szabálysértésre. A szabálysértési eljárásban szintén sérülhetnek a gyermekek jogai, az eljárás során megvalósított hatósági intézkedések, a felelősség megállapítása illetőleg az alkalmazott szankciók következtében, így a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelménye a szabálysértési eljárásra is fokozottan vonatkozik.

2012-ben a *szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről* szóló 2012. évi II. törvény (továbbiakban: az új Szabálysértési törvény vagy új Szabs. tv.) megalkotását sok szakmai kritika érte, sokak szerint ugyanis nem is volt szükség rá, mert nem volt olyan különleges körülmény illetőleg orvosolandó hiba vagy hiányosság, amely indokolta volna. Nagy Marianna szerint az új Szabs. tv. létrehozásának jogpolitikai indokai voltak, miszerint a társadalomban felgyülemlett egyfajta rendetlenségérzés, és a jogalkotó így akarta a társadalom rend iránti igényét kielégíteni.⁵⁸ Nagy Marianna véle-

⁵⁸ NAGY Marianna: Quo vadis Domine? Elmélkedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán, Jogtudományi Közlöny 2012/5, 217. o.

ménye, hogy ma Magyarországon jogalkotási kényszer van, abban a hitben, hogy a szigorúbb szankció hatékonyabb jogkövetést eredményez. Ezen célokat követve az új törvény létrehozásával a büntetőjog és a szabálysértés közötti határvonalak elmosódnak, egyre kevésbé érthető a szabálysértésnek, mint e mesterséges képződménynek a fenntartása. Ezt példázza, hogy az új szabálysértés-fogalom tényállási elemeként emeli be a kriminalitást, illetve egyéb olyan felelősségi elemeket, amelyek eddig a büntetőjogi felelősség alkotóelemei voltak, így közelítve inkább a büntetőjog felé.⁵⁹

További gondot jelent az is, hogy a szabálysértési eljárásban a rendőrség a korábbiakhoz képest szélesebb intézkedési jogkörrel bír, ami alapján feladataik közé tartozik a szabálysértés felderítése, előkészítő eljárás lefolytatása, kényszerintézkedések foganatosítása, helyszíni bírságolás, a szabálysértési eljárás lefolytatása, a bíróság elé állítás, a szabálysértési nyilvántartási rendszer működtetése.⁶⁰ Nagy Marianna felhívja rá a figyelmet, hogy az új törvény alapján a rendőrség egyszerre lát el felderítő, vádhatósági és hatósági funkciókat, és ezek a funkciók az eljárás során is gyakran keverednek. *Hack Péter* szerint is azzal, hogy a rendőrség átvett más funkciókat a szabálysértések mesterséges leválasztása elvesztette értelmét. A szabálysértések és a bűncselekmények különválasztását ugyanis indokolhatta az, hogy a két területen más szervek járnak el, más jogágak szabályai alkalmazandók. Azonban az új szabálysértési szabályozás eredményeként a cselekmények felderítését is a rendőrség végzi, míg eddig ez a jegyző hatáskörébe tartozott.⁶¹ A bíróság csak ezt követően, az előkészítő eljárás iratanyagának áttanulmányozását követően határoz arról, hogy meghallgatás nélkül hoz határozatot az ügyben, vagy pedig tárgyalást tart.⁶² Az új törvény megalkotásának másik indoka lehetett, hogy az egyes cselekményeket kivonja a büntetőjogi felelősségre vonás alól és szabálysértésként szankcionálja. A problémát az jelenti, hogy a büntetőjog és a szabálysértési jog szankciórendszere nem sok eltérést mutat, mindkét terület például elzárással szankcionál egyes cselekményeket. Voltaképpen a két szankciórendszer közelítésével a külön szabályozás indokoltsága megszűnt.⁶³

⁵⁹ NAGY, 2012, 220. o.

⁶⁰ NAGY, 2012, 225. o.

⁶¹ HACK, 2012, 59-62. o.

⁶² <http://www.mabie.hu/node/2152> Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 06.

⁶³ HACK, 2012, 59-62. o.

3.1.6.1. *A fiatalkorúak elleni szabálysértési eljárás*

Az új szabálysértés törvény is megkülönböztetett figyelemmel fordul a 18. életévét be nem töltött személyek felé, és külön definiálja, hogy ki a fiatalkorú. A 27. § (1) bekezdése értelmében fiatalkorú az a személy, aki a szabálysértés elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a 18. életévét nem, tehát gyermekkorú felelősségre vonása szabálysértés elkövetése esetén minden esetben kizárt. A fiatalkorú ellen a szabálysértési eljárást az életkori sajátosságainak figyelembevételével és úgy kell lefolytatni, hogy elősegítse a fiatalkorúnak a törvények iránti tiszteletét, büntetés vagy intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalkorú helyes irányba fejlődjen és a társadalom hasznos tagjává váljon [Szabs. tv. 134. § (1) bekezdés]. Az eltérések a szabálysértési eljárás lefolytatása mellett, a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható szankciók tekintetében, továbbá azok mértékében és alkalmazásának feltételeiben fellelhetők. Szankcióként pénzbírság, közérdekű munka és szabálysértési elzárás büntetés szabható ki, illetve előfordulhat, hogy figyelmeztetés alkalmazható velük szemben.

A törvény lehetőséget biztosít arra, hogy fiatalkorúak ellen is alkalmazzanak szabálysértési elzárást. A Szabs. tv. 27. § (2) bekezdése alapján ennek leghosszabb tartama harminc nap, halmazati büntetés esetén negyvenöt nap. Fiatalkorúval szemben pénzbírságot vagy helyszíni bírságot csak akkor lehet kiszabni, ha annak megfizetését vállalja [Szabs. tv. 27. § (3) bekezdés]. Legmagasabb összege ötvenezer forint, szabálysértési elzárással is büntethető szabálysértések esetén százezer forint, valamint a helyszíni bírság legmagasabb összege huszonötezer forint [Szabs. tv. 27. § (2) bekezdés b) és c) pontja]. Közérdekű munkát akkor lehet kiszabni, illetve a pénzbírság közérdekű munkára történő átváltoztatása akkor alkalmazható, ha fiatalkorú a határozat meghozatalakor betöltötte a tizenhatodik életévét [Szabs. tv. 27. § (5) bekezdés]. Szabálysértésnél is, csak úgy, mint bűncselekmény elkövetésekor, különös jelentősége van a törvényes képviselő jelenlétének és az intézkedéshez való hozzájárulásának. Ha előreláthatólag szabálysértési elzárás, közérdekű munka vagy pénzbírság kiszabására kerül sor, a fiatalkorú meghallgatásától nem lehet eltekinteni [Szabs. tv. 134. § (2) bekezdés]. Törvényes képviselőt értesíteni kell, és felhívni, hogy a fiatalkorú megjelenéséről gondoskodjon, a meghallgatáson pedig a jelenléte – négy esetkör kivételével – kötelező. Ezen rendelkezés nélkül, a fiatalkorú a helyszíni bírság tudomásul vételével a meghallgatás, a tárgyalás, a jogorvoslat lehetőségéről is lemond, mely vonatkozásban a törvényes képviselőt is megilleti a jogorvoslati jog, így indokolt, hogy a törvényes képviselő aláírásával egyfajta képpen jóváhagyja a helyszíni bírság tudomásul vételét.⁶⁴ Azt a rendel-

⁶⁴ PÉTER-SZABÓ Tamás: A szabálysértési bíróság elé állítás szabályai és gyakorlati kérdései fiatalkorúak ügyében. 2016, 17. o.

kezést, hogy helyszíni bírság a törvényes képviselő jelenléte nélkül nem szabható ki a jogalkotó utólagosan iktatta be a törvénybe, miután észlelte, hogy a gyermek a bírságot, amennyiben nem rendelkezik megfelelő jövedelemmel, nem tudja befizetni, helyette a törvényes képviselője tehetné meg, azonban az ő anyagi helyzetéről a gyerek nem rendelkezhet, így a fizetést vállaló nyilatkozatot se teheti meg.⁶⁵ Ennél súlyosabb helyzetet idéz elő a fiataikorúval szemben kiszabott szabálysértési elzárás.

3.1.6.2. *A fiataikorúakkal szemben kiszabott szabálysértési elzárás*

Az új Szabálysértési törvény a fiataikorúak ellen kiszabható szabálysértési elzárásról szóló rendelkezésével szemben – mivel a korábbi törvényhez képest sem tartalmazott eltérést e tekintetben – számos ellenvetés fogalmazódott meg, mely vitának végül az Alkotmánybíróság határozatában vetett véget. A folyamat kiváltója az alapvető jogok biztosának a 3298/2012. számú ügyében hozott *jelentése* volt, majd utólagos normakontrollal élt az új Szabs. tv. rendelkezései ellen, amelyben a szabálysértési elzárásra vonatkozó rendelkezését, illetve a törvény „fiataikorúak esetén 30 nap” fordulatát támadta, miszerint azok Alaptörvénybe ütköznek. Az Alkotmánybírósághoz intézett indítványában az ombudsman arra hivatkozott, hogy a szabálysértési elzárás a szabadsághoz és személyi biztonsághoz, illetve gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való alkotmányos jogokat sérti. Kérte az Alkotmánybíróságot, hogy nemzetközi szerződésbe ütközés miatt semmisítse meg az adott rendelkezéseket, mivel azok az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének a 3., 37. és 40. cikkében foglaltakkal ellentétesek.

Elsősorban kiemelendő, hogy a fiataikorúakkal szembeni büntetőjogi felelősségre vonás elsődleges célja a nevelés és a megelőzés, amelyet a rövid időtartamú szabadságelvonás nem képes biztosítani. A fiataikorúval szemben szabadságelvonással járó szankció csak a végső eszköz lehet, tehát csak akkor lehet alkalmazni, amikor már semmilyen más eszköz nem áll rendelkezésre. Érvelésében az alapvető jogok biztosa arra hivatkozott, hogy nem igazolható, hogy a rövid időtartamú szabadságelvonás helyett a törvényalkotó számára nem áll rendelkezésre olyan enyhébb jogkorlátozással járó lehetőség, amellyel hatékonyan felléphet a fiataikorúak által elkövetett jogsértésekkel szemben. A szabadságelvonással okozott közvetlen és közvetett hátrány és sérelem nem áll arányban az elérhető eredményekkel sem. A kisebb súlyú jogsértések elkövetése esetén kifejezetten hátrányos, komoly negatív behatással jár a szabadságelvonás alkalmazása. A fokozatosság elve egy lényeges

⁶⁵<http://www.mabie.hu/node/2152> Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 06.

alapelv, amelynek érvényesülnie kéne a szabálysértési eljárásban is. Nem lehet tehát a legkisebb súlyú deliktumért, egy szabálysértésért rögtön a leg súlyosabb szankciót, a szabadságelvonást (örizetbe vételt, elzárást) alkalmazni. Egy szabálysértés pedig nem jelent elegendő súlyú cselekményt ahhoz, hogy rögtön a végső eszközt alkalmazzák. Az ombudsman szerint további problémát jelent még, hogy a megfelelő jövedelem, illetve szülői, rokoni segítség hiányában gyakrabban kerülhet sor a pénzbüntetés elzárásra való átváltoztatására.⁶⁶

Az ombudsman érvelésével szemben Alkotmánybíróság végül az új Szabs. tv. említett rendelkezésének megsemmisítésére irányuló indítvány elutasításáról a 3142/2013. (VII. 16.) AB határozatban döntött.⁶⁷ Az Alkotmánybíróság szerint az elzárással a személyi szabadság korlátozása nem ütközik Alaptörvénybe, mert az az alapjog korlátozás megengedett módja szerint ment végbe: törvényben szabályozták, illetve nem jár az intézkedés aránytalan hátránnyal, az alapjog korlátozás minden tekintetben megfelel a szükségességi és arányossági elvárásoknak. Továbbá a gyermek védelméhez és biztonságához való alapjogát se korlátozza, nem aránytalan a korlátozás, gyermek érdekeit, szellemi és erkölcsi fejlődését nem veszélyezteti. Nem látott közvetlen összefüggést az adott jog és a korlátozás között, mert nem pozitív, hanem negatív alapjog korlátozó normaként fogja fel a szabálysértési törvény rendelkezését, tehát nem arról van szó, hogy az állam a védelmi kötelezettségének eleget tette. Az állam legitim célja, hogy a fiatalkorúak törvényekkel szembeni, az utóbbi években súlyosan romlott tiszteletét helyreállítsák, ezzel teljesítve az állam intézményvédelmi kötelezettségének. Az új Szabs. tv. 134. § (1) bekezdésében meghatározottak olyan a garanciális szabályok az Alkotmánybíróság megítélése szerint, amely megfelelő biztosítékul szolgálnak arra, hogy a szóban forgó norma csakis a legvégső esetben és a feltétlenül szükséges mértékben korlátozza a fiatalkorúak személyes szabadsághoz való alapjogát. Véleményem szerint az ilyen szabályok a gyakorlatban nehezen kikényszeríthetők és érvényre juttathatóak. A határozat több alkalommal is hivatkozik arra, hogy a Belügyminisztertől kikért véleményezés alapján a szabálysértési elzárást a megelőző 1 évben pusztán 24 alkalommal alkalmazták fiatalkorúakkal szemben. Ez esetben, teljes mértékben egyet tudok érteni Lévay Miklós különvéleményében megfogalmazottakkal, amely azt mondja, hogy pusztán az alkalmazás gyakorisága nem legitimálja az intézkedés meglétét vagy nem létét, alkotmányossági szempontból irreleváns.

⁶⁶ AJB 3298/2012. számú jelentés

⁶⁷ <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/F34A40E998DDD4A4C1257ADA00524CD9?OpenDocument> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 06.

Lévay Miklós alkotmánybíró különvéleményében fejtette ki álláspontját.⁶⁸ Álláspontja szerint a támadott rendelkezés az Alaptörvénybe ütközik, miszerint a szabálysértési eljárás nincs összhangban a nemzetközi jogi követelményekkel, mert az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye illetőleg a Pekingi Szabályok alapján meghatározott legfőbb funkciókkal (nevelés, helyreállító igazságszolgáltatás) ellentétes. A szabálysértési szankciórendszerből az a visszás helyzet következik, hogy pénzbírság vagy közérdekű munka helyett nagyobb eséllyel szabható ki szabálysértési elzárás a fiatalkorúakkal szemben. Az Alkotmánybíróságnak meg kellett volna állapítania a jogalkotó mulasztását nemzetközi jogi kötelezettségei felől, mert nem rendelkezett az elzárást helyettesítő, szabadságvesztéssel nem járó szankciók, illetve a szabadságvesztéssel járó büntetések elkerülésére lehetőséget teremtő eljárási intézmények bevezetéséről a fiatalkorúak esetében. A jelenlegi szabályozás nem teszi lehetővé általánosan a szabálysértési elzárás helyett más alternatív intézkedések alkalmazását a fiatalkorúak esetén. Nincs ilyen szabály, ami alternatív szankciót alkalmazna, hiszen elzárás helyett a törvény csak a pénzbírságot és a közérdekű munkát határozza meg. Ezek közül pedig egyik sem felel meg a gyermekekkel szembeni büntetés kiszabás nemzetközi dokumentumokban lefektetett követelményének. Az, hogy nincs valódi, megfelelő szankció, a jogalkotói kommentár szerint indokolta a szabálysértési elzárás megengedését. Erre válaszul Lévay azt fejtette ki, hogy önmagában az a tény, hogy a szabálysértési jog jelenlegi szabályai szerint a fiatalkorúak szankcionálási lehetősége nem megoldott, nem teszi alkotmányossá az elzárás alkalmazhatóságát.

Az Alkotmánybíróság tehát egyértelműen elutasította, hogy a szabálysértési eljárás jog-sértő intézkedéseket tenne lehetővé, és ezzel egyidejűleg elmulasztotta meghozni azon rendelkezéseket, melyek többletvédelmet nyújthatnának a szabálysértést elkövető gyermekek számára. Továbbra is fennáll az a kényes helyzet, amikor sem a közérdekű munka, sem a pénzbírság nem alkalmazható a gyermekkel szemben, mivel ilyenkor két véglet közül lehet választania a jogalkalmazónak: elzárás vagy figyelmeztetés, az egyik büntetés, másik intézkedés.⁶⁹ A dilemmát ugyan részben orvosolhatja az elzárás végrehajtásának próbaidőre felfüggesztése, amit a törvény akkor enged meg, ha alaposan feltehető, hogy a büntetés célja annak végrehajtása nélkül is elérhető. Másik lehetőség a figyelmeztetés alkalmazása, ám pusztán figyelmeztetéssel sem a fokozatosság, sem az elérni kívánt cél nem valósítható

⁶⁸ Lásd továbbá Lévay Miklóssal készült interjút a *Fundamentumban*:

<http://www.fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-16-1-04.pdf>

Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

⁶⁹ PÉTER-SZABÓ, 2016, 18. o.

meg.⁷⁰ Felmerül tehát a kérdés, hogy akkor milyen szankciók lehetnének alkalmasak a fiatalkorúakkal szemben. Úgy vélem, egy bagatell cselekmény szankciójaként a szabálysértési elzárás a személyi szabadság korlátozása miatt nem a gyermek speciális igényeihez igazodó megoldás. Mindamellet a közérdekű munka és a pénzbírság büntetés sem, mivel csak meghatározott feltételek érvényesülése esetén lehet igénybe venni. Az alapvető jogok biztosa álláspontja szerint a helyzet abszurditását jól szemlélteti, hogy közérdekű munka csak 16 év feletti gyermekkel szemben szabható ki, ugyanakkor egy 14 év feletti gyermeket elvben elzárásra lehet ítélni.⁷¹ Ezeken túl viszont a törvény nem kínál más lehetőséget. Felmerül, hogy amennyiben a szabálysértési elzárást megszüntetnék, akkor a jogalkotónak pótolnia kéne egy olyan szankcióval, amelyhez az fiatalkorú beleegyező nyilatkozatára nincs szükség, és az egyből alkalmazható, nem kell törvényes képviselő jelenléte vagy beleegyezése.⁷² Arra azonban, hogy a jogalkotó a közeljövőben a szabálysértési eljárás körében felmerült gondok megoldására bármilyen lépést készülne tenni, nem sok esély mutatkozik, figyelembe véve, hogy még a visszas helyzet fennállását sem ismerte el. Ezek alapján álláspontom szerint, kijelenthető, hogy a szabálysértési eljárás nincs tekintettel a 18. életévüket be nem töltött személyek különleges igényeire és érdekeire, a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelménye az eljárás során nem jut érvényre.

3.2. Kiskorú tanú a büntetőeljárásban

Tanú az, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet, aki az általa észlelt múltbéli történésekről, eseményekről tesz vallomást a bíróságon. Vallomása a büntetőeljárásban bizonyítási eszközként szolgál. A kiskorú kihallgatására általában a sérelmükre elkövetett bűncselekmények (például kiskorú veszélyeztetése, szexuális bűncselekmények) miatt folytatott eljárásban kerül sor. A problémát az jelenti, hogy ilyen bűncselekmények esetében sokszor az egyetlen közvetlen bizonyítékot csak a gyermek tanúvallomása jelenti, a közvetett bizonyítékok pedig nem elegendőek ahhoz, hogy a bűnösséget meg lehessen állapítani.⁷³ Így a gyermek kihallgatására sor kerülhet közvetlen módon a hatóságok által, vagy közvetetten igazságügyi pszichológus szakértőn keresztül. Utóbbi esetben a pszichológus szakértőt a gyermek által a meghallgatáson szolgáltatott információkról, a bíróság a pszichológust nem szakértőként, hanem tanúként hallgatja meg.⁷⁴

⁷⁰ FAIX Nikolett: A szabálysértési elzárás problematikája fiatalkorúak vonatkozásában, 2015, 6. o.

⁷¹ AJB 3298/2012. számú jelentés

⁷² FAIX, 2015, 6. o.

⁷³ MAKAI Lajos: A gyermekkorú tanú kihallgatása a büntetőeljárásban. Bírák Lapja, 2008. 18. évf. 1. szám 72.o.

⁷⁴ TAKÁCS Dóra: Mit véd a tanúvédelem? In: Börtönügyi Szemle, 2011/4.

3.2.1. A kiskorú tanú kihallgatása a hatóságok által

A tanúskodás nincs életkorhoz kötve, így nemcsak tizennyolcadik életévét be nem töltött személyek, a tizennegyedik életévét be nem töltött személy tanúként való kihallgatása sem kizárt.⁷⁵ A kiskorú tanú kihallgatására az eljárás során sor kerülhet a nyomozási és a bírósági szakasz folyamán is. A nyomozás során lefolytatott tanúkihallgatásra vonatkozó, a Be. 181. §-ban meghatározott szabályokon túl, a nyomozó hatóságok részére a gyermekkorú tanúk kihallgatására vonatkozó előírásokat a *belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól* szóló 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet tartalmazza. A rendelet 22. § (1) bekezdése alapján a tizennegyedik életévét meg nem haladott személy tanúkénti kihallgatását megelőzően be kell szerezni azokat a bizonyítékokat, amelyek elkerülhetővé teszik a gyermekkorú kihallgatását. Ha a gyermekkorú tanú kihallgatása elengedhetetlen, azt a nyomozó szervnek olyan tagja végezze, aki ilyen irányú felkészültséggel rendelkezik. A gyermekkorú kihallgatását lehetőleg a tanú életkori sajátosságainak megfelelő környezetben kell elvégezni. A rendelet 149. §-a alapján a fiatalokú idézéséről és a részére küldött értesítésről a törvényes képviselőt értesíteni kell. Ha a késedelem nem jár veszéllyel, biztosítani kell, hogy a törvényes képviselő a fiatalokú kihallgatásán, a szemlén, a bizonyítási kísérleten, a felismerésre bemutatáson, a szembesítésnél és a gyanúsítottat érintő szakértői meghallgatáson jelen lehessen. A tizennyolcadik életévét meg nem haladott tanú kihallgatásánál annak gondozója is jelen lehet. A jelenlét vagy a távolmaradás tényét a jegyzőkönyvben rögzíteni kell [23/2003 BM-IM együttes rendelet 151. § (1) bekezdés].

A bírósági eljárás során történő kihallgatást az eljárási törvény szabályozza. Ahogy arról már korábban szó esett, a gyermekek számára a bírósági eljárással együtt járó formális közeg, a hatóságok és a tárgyalóterem nagy pszichés terheléssel jár, így a törvény a felnőttekre vonatkozó szabályoktól eltérőket határoz meg e területen is a gyermekek kímélete érdekében. Ez indokolja, hogy a Be. 86. § (1) bekezdése alapján gyermekkorút csak akkor lehet tanúként kihallgatni, ha vallomásától várható bizonyíték másként nem pótolható. Ilyenkor a hamis tanúzás büntetőjogi következményeire történő figyelmeztetést mellőzni kell. Ennek oka, hogy a gyermekkor büntethetőséget kizáró akadály, így ezt a törvényi tényállást ő megvalósítani nem tudja. Azonban mivel a kihallgatás az igazság kiderítését szolgálja, az igazmondás követelményére tekintettel ki kell oktatni. Ennek megtörténtét értelemszerűen a jegyzőkönyvben is fel kell tüntetni. A 14. életévét betöltött személyek idézésének, ki-

⁷⁵ TAKÁCS, 2011, 51.o.

hallgatásának törvényben meghatározott akadálya nincs. A 14. életévét meg nem haladó személy esetén a Be. 207. § (4) bekezdése alapján a vádirat benyújtása előtt az ügyész dönthet úgy, hogy indítványozza nyomozási bíró által való kihallgatását, ha megalapozottan feltehető, hogy a tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná. Ilyenkor a nyomozási bíró nem vizsgálhatja azt, hogy a gyermek tanúvallomása más bizonyítékkal nem pótolható, máskülönben a bizonyítékok értékelésébe kéne bocsátkoznia, ami eljárásjogi pozíciójából adódóan nincs jogosultsága.⁷⁶ A 68. számú büntető kollégiumi vélemény (továbbiakban: BKv.) kimondta, hogy amennyiben az ügyész már indítványt tett a nyomozási bíró általi kihallgatásra, annak elbírálásáig továbbá a kihallgatást követően a nyomozó hatóság a gyermekkorút nem idézheti, nem hallgathatja már ki. Arról, hogy amennyiben a gyermeket a nyomozó hatóság vagy a nyomozási bíró már kihallgatta, akkor a bírósági szakban is van-e lehetőség kihallgatásra, az eljárási törvény kifejezetten nem rendelkezik.⁷⁷ Mindazonáltal a 14. életévét be nem töltött gyermek tanúként történő kihallgatása a tárgyaláson a Be. 280. § (1) bekezdése alapján kizárt. Az ilyen személy kihallgatására a perbíróság által kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján [Be. 280. § (2) bekezdés], illetőleg a perbíróság által zártcélú távközlő hálózat útján [Be. 244/A. § (2) bekezdés a) pont] van törvényi lehetőség. Egyébként a kiskorú tanúvallomását a tárgyaláson való felolvasással teszi a bíróság a tárgyalás anyagává. Eltérően rendelkezik a törvény az olyan személy felől, aki a nyomozási bíró által történő kihallgatáskor tizennegyedik életévét még nem, de a tárgyalási szakban már betöltötte. Ilyenkor a gyermek tárgyalásra idézése, illetve tárgyaláson történő kihallgatása érdekében különös indokltságot követel meg [Be. 280 § (1) bekezdés]. Az ilyen személy kapcsán a Be. kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján való kihallgatásról külön nem rendelkezik.⁷⁸ Kiskorú, azaz a tizennyolcadik életévét be nem töltött tanú kihallgatásánál a Be. 86. § (3) bekezdésének értelmében törvényes képviselője jelen lehet. 14. életévét meg nem haladt személy esetében gondozóját és törvényes képviselőjét is értesíteni kell, egyben fel kell hívni a gondozóját arra, hogy gondoskodjon a gyermek megjelenéséről [Be. 68. § (2) bekezdés]. A törvény szövegből az szűrhető le, hogy kétséges annak az egyértelmű megállapítása, hogy a törvényes képviselő jelenléte kötelező vagy pusztán egy lehetőség.⁷⁹ Amennyiben a tanú vallomást kíván tenni, ahhoz a törvényes

⁷⁶ TAKÁCS, 2011, 51.o.

⁷⁷ BELEGI József (szerk.): Büntetőeljárás jog I-III. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, 2015, HVG-ORAC 518. o.

⁷⁸ 68. számú Bkv.

⁷⁹ 68. számú Bkv.

képviselő hozzájárulása szükséges, ennek hiányában nem hallgatható ki.⁸⁰ A hatóságok gyakran elkövetik azt a hibát, hogy a kihallgatást a gyermek törvényes képviselőjének jelenléte nélkül folytatják le.⁸¹ Ilyenkor minden esetben sérül a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga, a bíróságok eljárása pedig nem a gyermekbarát igazságszolgáltatást szolgálja.

3.2.2. A kiskorú szavahihetősége és kihallgatása igazságügyi pszichológus szakértő által

Mint arról már szó volt a büntető igazságszolgáltatásban gyermekkorú tanú kihallgatását lehetőség szerint el kell kerülni. Erre nem csak a 14 év alatti tanú kímélete végett van szükség, hanem azért is, mert a hatóságok számára a gyermek szavahihetőségének kérdése komoly kihívást jelent. A gyermek vallomásában – attól függően, hogy melyik fejlődési szakaszban van – gyakran keveredhet a valóság és a képzelet, életkoruknál és szellemi fejlettségükénél fogva könnyebben befolyásolhatóak. Ezen tények alapul szolgálnak annak az általános, de téves vélekedésnek, hogy a gyermekek nem szavahihetőek. Holott a gyermek nyilatkozatait és vallomását nem szabad érvénytelennek vagy megbízhatatlannak tekintetni kizárólag a gyermek életkora miatt.⁸² Az igazság felderítéséhez a hatóságok ezért gyakran pszichológus szakértőt vesznek igénybe.

A gyermek igazságügyi pszichológus szakértő által történő kihallgatásának alsó korhatára 3 év. Ennél fiatalabb korban történő meghallgatást a fejlődési szintjének megállapítása végett lehet indokolt.⁸³ A gyermek fejlettségi szintjének ismerete⁸⁴ azért nagyon fontos, mert megfigyeléseinek pontossága és részletessége életkoronként eltérő, tudata a kor előrehaladtával egyre kifejtettebb.⁸⁵ A pszichológus szakértő a kihallgatás lefolytatásával – a nyomozó hatóságoktól eltérően – nem végez tényfeltárást, hanem a vizsgált személy személyiségének felderítéséhez nyújt segítséget.⁸⁶ Így célja többek között az élményszerűség

⁸⁰ BELEGI József (szerk.): Büntetőeljárás jog I-III. Kommentár a gyakorlat számára. Budapest, 2015, HVG-ORAC 517. o.

⁸¹ Lásd például az alapvető jogok biztosának az AJB-5981/2013. számú jelentését.

⁸² ET-iránymutatás 31. o.

⁸³ TÓTH Éva – BELOVICS Ervin (szerk.): A büntetőeljárás segédtudományai. Budapest, 2015, Pázmány Press, 583.o.

⁸⁴ Lásd még a gyermek kihallgatását befolyásoló fejlődési sajátosságokat *Malét-Szabó Erika* A gyermekkorúak kihallgatásának és a gyermekmeghallgató szobák használatának pszichológiája (In: Kriminológiai Közlemények 74. Budapest, 2015, Magyar Kriminológiai Társaság) c. tanulmányában.

⁸⁵ TÓTH – BELOVICS, 2015, 599.o

⁸⁶ TÓTH – BELOVICS, 2015, 585. o.

felderítése, hogy hol húzódik a határ a személyes átélés és a fantázia között. Azt, hogy a gyermek vallomása mikor hitelt érdemlő, a szakértő három módszer alkalmazásával is megállapíthatja. Feltáró beszélgetéssel, a sértett környezetéhez tartozók meghallgatásával vagy tesztvizsgálatok kiértékelésével képes megállapítani, hogy a gyermek által elmondottak mennyire élményszerűek.⁸⁷ A vizsgálat sikere érdekében fontos, hogy a kihallgatás megfelelő környezetben folyjon, hiszen a gyermekben a nyomozás, az utána történő kérdezősködés bizalmatlanságot, zárkózottságot, fokozott érzékenységet okoz.⁸⁸ Mindamelllett a gyermek által elmondottakat befolyásolja az elkövetővel való kapcsolata, az elkövetés és a kihallgatás között eltelt idő, a rossz kihallgatási technika, a kihallgatás okozta stressz és PTSD.⁸⁹ Ezen befolyások csökkentése végett meg kell teremteni azt a kellemes légkört, amelyben a megfelelő kihallgatás lefolytatható. Ez történjen négy szemközt, semleges, barátságos hangnemben, a helyszín ne legyen figyelemelterelő, valamint eldöntendő kérdések feltételére csak akkor kerüljön sor, ha az végképp muszáj, sugalmazó kérdések feltevése azonban minden esetben kizárt.⁹⁰

Arról, hogy melyek a leghatékonyabb és egyben legbiztonságosabb kihallgatási technikák gyermekek esetén számos kutatás készül. Egy nemrég megjelent külföldi kutatásban például azt vizsgálták, hogy miként befolyásolja a gyermek emlékezetét az, ha a kihallgatás során engedik rajzolni.⁹¹ Ebben a kérdésben már régóta végeznek kísérleteket, és számos kutatás megállapította már, hogy segíthet a történetek felidézésében a rajzolás, azonban nem mindegy, hogy arra miként hagynak teret. Ez a kutatás azt állapította meg, hogy amennyiben a történetek elmesélése közben a gyermek le is rajzolhatja az általa tapasztaltakat, az egy sokkal teljesebb, részletesebb vallomást eredményez, viszont állításai pontosságát csökkenti.

Mindemelllett azonban látni kell, hogy a nem megfelelő módszerek által történő kihallgatás egészségtelen hatással lehet a gyermekek lelki és szellemi fejlődésére. Ezen hatások általában csak súlyosítják a már meglévő sérüléseket. Számtalanszor előfordul, hogy nem

⁸⁷ SIKET Zsuzsanna: A pszichológus szakértés a büntetőeljárásban. In: Úton a bírói meggyőződés felé. Debrecen, 2015, Printart-Press Kft, 220. o.

⁸⁸ TÓTH – BELOVICS, 2015, 583. o.

⁸⁹ http://www.bironokegyesulete.hu/tanulmanyok/B__Dredan_Dxx_Gyermek%E1ldozatok_kihallgat%E1sa.doc. Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 19.

⁹⁰ TÓTH – BELOVICS, 2015, 602. o.

⁹¹ Improving Children's Interviewing Methods? The Effects of Drawing and Practice on Children's Memories for an Event. Journal of Police and Criminal Psychology. December 2016, Volume 31, Issue 4, pp 279–287 <http://link.springer.com/article/10.1007/s11896-016-9190-0> Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 07.

a gyermek kíméletét szolgáló kihallgatási taktikát alkalmazzanak a kihallgatást végző személyek. Szintén fontos volna, hogy a kihallgatások ismétlődését elkerüljék, mert az időmúlásával és az emlékek gyakori előhívásával csökken az objektivitás és lényeges adatok vesznek el.⁹² A leggyakoribb hibák, amelyek kiskorú tanúkkal szemben büntetőeljárás során sokszor realizálódnak, hogy a hatóságok a szükségesnél többször hallgatják ki, illetőleg a tárgyalásról a nyilvánosságot a kiskorú érdekében se zárják ki. Úgy vélem, sem a büntetőeljárási törvény, sem a bírói gyakorlat nem fektet elég hangsúlyt a kiskorú tanú jogainak biztosítására, aminek eredményeként a gyermekbarát igazságszolgáltatás részeként megfogalmazott követelmények nem érvényesülnek, következtében a gyermek könnyen sérülhet.

3.3. Kiskorú sértett a büntetőeljárásban

A harmadik szerep, amelyben egy gyermek bekapcsolódhat a büntetőeljárásba, az a sértetti szerep. A büntetőeljárás azt a személyt, akinek jogait vagy érdekeit a bűncselekmény sérti, vagy veszélyezteti, sértettnek nevezi. A sértett az eljárás során egyéb szerepeket is betölthet, lehet tanú, magánvádló (Be. 52. §), pótmagánvádló (Be. 53. §), vagy magánfél (Be. 54. §). A sértetti jogokat a Be. 51. § (2) bekezdése sorolja fel. Az eljárási törvény a kiskorú sértettekre vonatkozóan is tartalmaz különös rendelkezéseket. Ilyen rendelkezés a Be. 62/B. § (1) bekezdése, miszerint figyelemmel kell lenni arra, hogy az eljárási cselekményt megelőzően, annak során, illetve az eljárási cselekményt követően a sértett és a terhelt szükségtelenül ne találkozzon egymással. Az olyan eljárási cselekményt, amelynél a sértett jelenléte kötelező, lehetőség szerint úgy kell előkészíteni és végrehajtani, hogy annak megismétlésére indokolatlanul ne kerüljön sor. A Be. 62/C. § (2) bekezdése alapján az a sértett, aki a büntetőeljárás megindításakor a tizennyolcadik életévét nem töltötte be, különleges bánásmódot igénylő sértettnek számít. Az ilyen sértettel szemben a lehető legnagyobb kíméletével és igényeinek figyelembevételével kell eljárnia a bíróságnak és a hatóságoknak. Az eljárási törvény tehát nem tartalmaz sok rendelkezést a kiskorú sértettekre nézve. Úgy vélem, holott a Be. a büntetőeljárásban résztvevő személyek között szabályozza a sértettet – ami feltételeznél, hogy a sértett az ott felsorolt többi szereplővel egyenrangú –, úgy tűnik valójában jelentéktelen szereplő. A kiskorú sértett is ugyanígy láthatatlan az eljárásban, legtöbbször az esetben játszik szerepet, ha sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt tanúként hallgatják ki a hatóságok. Jóllehet a sértetti helyzet kiszolgáltatottsága és a bűncselekmény során elszenvedett sérelmek folytán a legteljesebb védelmet követelné meg. Ezt a védelmet – amennyiben a jogalkotó törvényi garanciákkal nem tudja biztosítani – az ál-

⁹²TÓTH – BELOVICS, 2015, 585.o.

dozattá válás prevenciójával, valamint áldozatsegítéssel lehet biztosítani. A gyermek védelme olyan lényeges állami kötelezettség, ami indokolja a sértetti pozíció kriminológiai oldalról történő vizsgálatát is.

A kriminológia a sértett megnevezésére az áldozat kifejezést használja. Az áldozatokat megillető jogok viszonylag fiatal jogterületet képeznek, hiszen az áldozat-fogalom kialakulása a múlt évszázadban kezdődött. Nemzetközi szintű szabályozás alapjait az ENSZ közgyűlésének 1985. november 29. napján kelt, 20/34. sz. a bűncselekmény és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságtétel alapvető elveiről határozata fektette le. A Nyilatkozat meghatározza az áldozat-fogalmat, miszerint „az áldozat azokat a személyeket jelenti, akik egyénileg vagy közösen - sérelmet szenvedtek, beleértve a testi vagy szellemi sérülést, érzelmi szenvedést, gazdasági veszteséget vagy alapvető jogaik lényeges csorbitását olyan cselekmények vagy mulasztások által, amelyek sértik a tagállamokban érvényes büntetőtörvényeket, beleértve a hatalommal való bűnös visszaélést tilalmazó törvényeket”. Az ENSZ Deklaráció a közvetlen áldozat családját is belefoglalja az áldozat-definícióba. Ezek alapján, ha a gyermek szemtanúja lesz a szülője ellen elkövetett bűncselekményeknek, vagy az ellene alkalmazott kényszerintézkedéseknek, közvetetten áldozattá válik. A magyar jog szerint áldozat „a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény és a Magyarország területén elkövetett tulajdon elleni szabálysértés természetes személy sértettje, valamint az a természetes személy, aki a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény vagy a Magyarország területén elkövetett tulajdon elleni szabálysértés közvetlen következményeként hátrányt, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el”.⁹³ A törvényi megfogalmazás alapján megállapítható, hogy az áldozat fogalma tágabb, mint a büntetőeljárás sértett definíció, mivel ideérti a jogsértő cselekmény közvetlen következményeként hátrányt elszenvedő személyt is. Az áldozatként így elismert személyt megilletik a nevesített áldozati jogok. A legfontosabb áldozati jogokról, amelyek meg kell, hogy illessék a gyermeket a büntetőeljárás folyamán, az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény 39. cikke rendelkezik. Az Egyezmény 39. cikke alapján „az egyezményben részes államok megtesznek minden alkalmas intézkedést arra, hogy az elhanyagolás, a kizsákmányolás és a durva bánásmód, a kínzás vagy a kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód bármely más formájának, illetőleg a fegyveres konfliktusnak áldozatává vált bármely gyermek testi és szellemi rehabilitációját és a társadalomba való beilleszkedését megkönnyítsék. Ennek a rehabilitációnak és a társadalomba való beilleszkedésnek a gyermek egészségét, önbecsülését és emberi méltóságát fejlesztő körülmények között kell történnie”. A gyermeket áldozatként is

⁹³ Ást. 1. § (1) bekezdés

megilleti, hogy vele a hátrányos megkülönböztetés tilalmának követelményére és a legfőbb érdekeinek elsőbbségére tekintettel járjanak el a hatóságok.⁹⁴ A büntetőeljárásra csak akkor kerülhet sor, ha ez egyrészt szükséges a gyermek súlyos sérelmekkel szembeni védelméhez, másrészt az érintett gyermek legfőbb érdekét szolgálja.⁹⁵

Az Európai Parlament és a Tanács a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról szóló 2012/29/EU irányelve uniós szinten jelent jelentős forrást. Az irányelv alapján biztosítani kell, hogy a sértett és az elkövető, az áldozat kímélete és védelme érdekében, a bíróság épületében ne találkozzon egymással, csak amennyiben a büntetőeljárás azt megköveteli, illetve amennyiben ez szükséges, lehetővé kell tenni, hogy a sértettek elkülönített helyiségekben várakozhassanak. Az állam feladata úgyszintén, hogy a büntetőeljárás során a sértettel kapcsolatba kerülő személyek minőségi szakképzésben részesüljenek, illetőleg, hogy a hatóságoknak a helyzetnek megfelelő feltételeket biztosítsa a sértettel való kapcsolatfelvételt szolgáló helyiségeiben. Speciális sértetti körre vonatkozó szabályozást alkot a gyermekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés érdekében a *2011/93/EU irányelv a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről*. Az irányelv alapján az államokban biztosítaniuk kell, hogy a gyermek áldozat haladéktalanul, térítésmentesen jogi segítségnyújtásban részesüljön. A kiskorút elkísérhesse jogi képviselője, kihallgatását pedig audiovizuálisan rögzítsék és az audiovizuálisan rögzített kihallgatásokat bizonyítékként fel lehessen használni a büntetőeljárás bírósági szakaszában. A bírósági tárgyalásra a nyilvánosság kizárásával kerüljön sor, illetőleg a gyermek áldozatot a tárgyalóteremben a jelenléte nélkül, különösen a megfelelő kommunikációs technológiák felhasználása útján meghallgathassák.⁹⁶

3.3.1. Áldozattá válás

A gyermek, aki kiszolgáltatott vagy veszélyeztetett helyzetben van, könnyebben válik bűncselekmény áldozatává. Ellenük elkövetett bűncselekmények legspeciálisabb esetei a nemi élet szabadsága és nemi erkölcs elleni (Btk. XIX. fejezet), illetve a gyermekek érdekét sértő és a családi élet elleni (Btk. XX. fejezet) bűncselekmények. A gyermekek áldozattá válásáról

⁹⁴ HERCZOG Mária (szerk.): Kézikönyv az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához. Budapest, 2009, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület 415.o.

⁹⁵ HERCZOG Mária (szerk.): Kézikönyv az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához. Budapest, 2009, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület 417. o.

⁹⁶ 2011/93 EU irányelv 20. cikk

egyébként kevés a statisztika lelhető fel, mivel Magyarországon magas a gyermekek sérelmére elkövetett egyes bűncselekmények látenciája. Egy, az Országos Kriminológiai Intézet által végzett kutatás azt mutatta, hogy gyermek- és fiatalkorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények csak az összes bűncselekmény 6%-ában válnak ismertté. Az összes ismertté vált erőszakos szexuális bűncselekmény 67%-át követik el sérelmükre (57%-át gyerekkorú ellen).⁹⁷ A sérelmükre elkövetett cselekmények hatása a súlyos és maradandó károkat okoz a gyerekek lelki és pszichés állapotában, amelyek rányomják a bélyeget egész életükre, sokszor a normális életvitelt, fejlődést akadályozza. A kiskorú sértett az elszennvedett cselekmény során átélt, intenzív stressz hatására ún. traumatizált állapotba kerülhet. Azt, hogy mikor válik egy stresszhatásból trauma, elsősorban az határozza meg, hogy az átélt esemény mennyire volt befolyásolható, bejósolható az azt átélő gyermek számára, illetve mennyire haladta meg a vele való megküzdés a gyermek képességeit.⁹⁸ A szexuális bűncselekmények elszennvedőire a traumatizált állapot sokkal nagyobb arányban jellemző. A szexuális abúzus esetén a pszichés sérülés lenyomatait Finkelhor és Brown kutattatta, mely alapján felvázolták a traumatisztáció négyelemű modelljét. A trauma sajátosságai a traumatikus szexualizáció, amely kapcsolati és szexuális problémákat, a stigmatizáció, amely negatív kép- és önértékelést, az árulás, amely fokozott szenzitivitást, szorongást eredményez, illetőleg a tehetetlenség, mely depresszióval és kontroll problémákkal jár.⁹⁹ Ezen károk kezelése, a traumatizált állapot súlyosításának elkerülése végett rendkívül fontos, hogy miként bántanak a hatóságok a kiskorú áldozattal.

Az áldozattá válás egy másik gyakori formája, amikor a kiskorú áldozatok jogai és érdekei a hatóság előtt, az eljárás során ismételten sérelmet szenvednek. A másodlagos viktimizáció az áldozattá válás azon formája, ami nem a bűncselekmény közvetlen következménye, hanem az is amit, az áldozatok és azon intézmények nem megfelelő viszonyulása okoz, akikkel a büntetőeljárás előtt vagy alatt találkozik.¹⁰⁰ Ennek leggyakoribb megnyilvánulása a kiskorú többszöri, illetőleg nem megfelelő kihallgatási módszerekkel történő kihallgatása. A gyermek meghallgatására vonatkozóan jelenleg nincs olyan módszertani útmutató vagy képzési rendszer, ami az igazságszolgáltatási szakembereknek megfelelő tájékoztatást adna arról, hogy hogyan kell egy gyermeket, legfőbb érdekének és szükséglete-

⁹⁷ VIRÁG György: A szexuális bűncselekmények gyermek áldozatainak speciális megítélése. In: Kriminológiai Közlemények 67. Budapest, 2010, Magyar Kriminológiai, 109-110. o.

⁹⁸ MALÉTSZABÓ, 2015, 220. o.

⁹⁹ VIRÁG, 2010, 111-112. o.

¹⁰⁰ GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – KORINEK László – LÉVAY Miklós (szerk.): Kriminológia – Szakkriminológia. Budapest, 2012, CompLex Kiadó 203. o.

inek szem előtt tartásával, a lehető legkevesebb ártalom előidézésével jól és sikeresen meghallgatni.¹⁰¹ Az így elszenvedett gyermekjogi sérelmek jelentős részét is látencia jellemzi. Ezt igazolja, hogy a magyar bíróságokon megtörténhettek az alábbi esetek.

A kisiút az apja és annak egy felnőtt férfi ismerőse szexuálisan abuzálták. Az apa mindezt letagadott, többször megfenyegette az anyát, és próbálta befolyásolni a gyereket. A válóper során a gyermeket az anyánál helyezték el, az pedig apának felügyelt kapcsolattartás ítélték meg. A gyermek tiltakozott az ellen, hogy újra és újra az erőszaktevője társágában kellett rendszeresen órákat töltenie. A büntetőeljárás a feljelentést követően azonnal megindult, és kezdetben kedvezően alakult. *„Leventét szavahihetőnek értékelték a szakértők, hittek neki a rendőrök, az ügyész is támogató volt. Aztán teltek az évek, kaptunk egy fiatal bírót, aki sosem ítéltkezett még ilyen ügyben, és nekem úgy tűnt, mintha félt volna döntést hozni. Újabb és újabb szakértőket rendelt ki, Levente pedig egyre nehezebben vette rá magát, hogy az újabb és újabb vadidegen bácsiknak és néniknek elmondja, mi történt vele. Időközben három ügyészt is elhasználtunk, majd öt és félévnyi vizsgálódás, nyomozás és bírósági tárgyalás után, idén januárban úgy döntött a bíró, hogy nincs elég bizonyíték, és felmenti az apát. Az ügyész (aki két hónappal korábban vette át az ügyet) ezzel egyetértett, és nem fellebbezett. Az ítélet jogerős lett.”*¹⁰²

Egy 8 éves kislány szintén szexuális bűncselekmény áldozata lett, amely ügyben megindult a nyomozás. A nyomozati szakban eddig már 3 alkalommal hallgatták ki, mindig különböző hatóságok. Mindegyik kihallgatásról részletes jegyzőkönyvet, sőt – a többszöri kihallgatás elkerülésére szolgáló – hangfelvételt is készítettek, illetve az elkövető beismerte tettét. A hatóságok mindennek és a törvényben meghatározott, kiskorúak kihallgatásáról szóló szabályok ellenére is ismét meghallgatnák a kislányt.¹⁰³

Egy kislányt 4 éves korában megerőszakoltak, majd az ügyben meg is indult a büntetőeljárás. A kislány azóta 10 éves lett, az eljárás még nem fejeződött be, de már 10. alkalommal kötelezték arra, mondja el újra, hogy pontosan mi is történt vele. Ez sorban már az ötödik pszichológus szakértő lett volna, akinek a kislánynak el kellett volna mesélni a vele történetet, amikor az édesanyja nem volt hajlandó még egyszer kitenni a lányát ennek a trau-

¹⁰¹ AJB projektfüzet 67. o.

¹⁰² <http://wmn.hu/ugy/25247-ez-a-gyerek-tonkrement-amikor-a-szakember-is-ketsegbe-esik> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

¹⁰³ http://helsinkifigyelo.blog.hu/2016/03/02/igy_hallgatjak_ki_a_szexualis_buncselekmeny_8_eves_aldozatot Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

mának, és megtiltotta, hogy a lányát ismételten kihallgassák. Az anyát ezért 100.000 forintra bírságolták.¹⁰⁴

A jogszabályokban rögzítettek gyakorlatban történő realizálódása kapcsán – és aktualitása miatt – szeretnék kitérni a *PATENT Egyesület Bírósfelügyelő projektjére*.¹⁰⁵ Bár a tanulmány a gyermekek áldozattá válásának eseteit két bűncselekményre szűkíti le: a párkapcsolaton belüli erőszakra, illetve a gyermekbántalmazás egyes formáira, arra tekintettel tartom mégis ennek említését megalapozottnak, mert a gyermekek áldozattá válásának ezek a leggyakoribb és legmérgezőbb megnyilvánulásai. A PATENT munkatársai és a közreműködő önkéntesek által végzett monitorozó program keretében 2015 és 2016 között, 14 hónap leforgása alatt azt kívánták feldolgozni milyen reakciókkal lehet találkozni ma Magyarországon a bíróságokon, kifejezetten párkapcsolaton belüli erőszakkal érintett ügyekben.¹⁰⁶ Az eljárások hosszú évekig való elhúzódása, a gyermekek érdekeinek negligálása, a soronkívüliség, valamint a nyilvánosság kizárásának hiánya jellemezni ezeket a tárgyalásokat. Egy esetben például egy 16 éves lánynak kellett az ellene 13 éves korában elkövetett szexuális abúzust sokadik alkalommal, nyilvános tárgyaláson, egy egész tárgyalóteremnyi hallgatóság előtt részletekbe menően előadnia.¹⁰⁷ A tanulmány rávilágít, hogy az esetek meghatározó részében a gyermekek, ha nem is közvetlenül, de közvetett módon áldozatai voltak az ügyeknek, értsd szem- és fültanúi édesanyjuk bántalmazásának.¹⁰⁸ Általában a gyermek- és nőbántalmazás lefedésben van egymással, feltételezhető, hogy ha az egyik formáját elkövették, akkor másik gyanúja is fennáll.¹⁰⁹ Sajnálatosan az a gyakorlati tapasztalat, hogy a család egysége a jogalkalmazók szerint olyan magasztos érték, hogy erre való hivatkozással mind a gyermeket, mind a bántalmazottat visszakényszerítik ebbe a bántalmazó környezetbe, ahelyett, hogy a bántalmazó kiemelésével kezelnék a problémát.

Annak, hogy miként válik a gyermek a bírósági eljárás áldozatává, egy tárgyaláslátogatás keretében magam is szemtanúja voltam. 2016. május 4-én a Fővárosi Törvényszéken B. Tamás vádlott ellen, nevelése, felügyelete alatt álló, tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak büntette és más bűncselekmények miatt

¹⁰⁴ http://hvg.hu/itthon/20160415_megeroszakolt_kislany_kihallgatas_kiskoruak_vedelve Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

¹⁰⁵ PATENT Egyesület: Bíróságok monitorozása a párkapcsolati erőszakkal érintett esetek kezelésében. Budapest, 2016 (továbbiakban: Bíróságfelügyelő)

¹⁰⁶ Bíróságfelügyelő 5. o.

¹⁰⁷ Bíróságfelügyelő 36. o.

¹⁰⁸ Bíróságfelügyelő 29. o.

¹⁰⁹ Bíróságfelügyelő 29. o.

tartott tárgyalást a bíróság. A büntetőeljárás a Burattino iskola testnevelő tanára ellen folyt, aki – a vád szerint – gyermekkorú tanítványai sérelmére 51 rendbeli különféle szexuális bűncselekményt és 6 rendbeli testi épség elleni bűncselekményt követett el.¹¹⁰ A tárgyalást a bíróság tanúkihallgatással folytatta. A tárgyalás nyilvános volt, de a vádlott és a sértett nem tartózkodtak egyszerre a tárgyalóteremben. A tárgyalásra megidézett kiskorú sértettet a bíróság tanúként hallgatta ki, melynek során számos esetben sérült többek között a gyermek emberi méltóságához és kíméletes bánásmódhoz való joga. Mind a védő, mind az ügyész is többször számon kérte a gyermeket, hogy az ismétlődő elkövetések ellenére, miért engedelmeskedett a vádlott akaratának, amiből az következethető ki, hogy nincsenek tisztában a bántalmazó kapcsolatok természetrajzával. A kihallgatást végző bíró több ízben a gyermek életkorára és érzelmi-értelmi fejlettségére, a kíméletes bánásmód követelményére tekintet nélkül járt el. Megkérdezte, hogy előfordult-e, hogy élvezte a vádlott által a sérelmére elkövetett szexuális cselekményeket, majd többször élcélődött a gyermek által használt kifejezéseken. A gyermek korábbi vallomásaiból több esetben olvasott fel részleteket, amelyekre vonatkozóan újra megkérdezte, majd további pontos és részletes leírást kért a cselekmények körülményeiről, ezzel kényszerítve a gyermeket a traumák ismételt átélésére. A bíró eljárása nem szolgálta a tárgyalótermi feszültség oldását, a gyermek kíméletét és a további sérelmek elszívódásának elkerülését. A tárgyalás nyilvánossága, a megalázó bánásmód, a többszöri kihallgatás, az irreleváns kérdésfeltevések mind káros hatással lehettek a gyermek egészséges lelki és szellemi fejlődésére. Az a következtetés vonható le a bíróságon tapasztaltakból, hogy hiába került rögzítésre a jogszabályokban a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelménye, a gyakorlatban a bíróságok nem járnak el annak megfelelően.

A bűncselekmények kiskorú sértetteinek helyzetéről további tapasztalatokra tehettem szert az UNICEF Gyermekjogi Jogsegélyszolgálatán keresztül. 2016 tavaszán indult jogsegély programban számos olyan ügygel találkoztam, melyben kétségbeesett szülők kértek segítséget kiskorú gyermekeik védelme érdekében. Az esetek többségében azonban fel kellett ismerni, hogy a megoldásra csak nagyon szűk körben állnak rendelkezésre jogi eszközök, rosszabb esetben pedig a jogi lehetőségek kimerítését követően már nem tudunk jogi tanácsokkal szolgálni. Előfordult olyan ügy, amelyben a panaszos gyermeke ellen a másik szülő követett el szexuális abúzust, ám az ellene folyó büntetőeljárás ellenére sem lehetett megakadályozni, hogy találkozzon a sértettel, ugyanis a gyámhatóság kényszerítette

¹¹⁰ Lásd a Burattino-ügyet a sajtóban: <http://www.origo.hu/itthon/20140508-a-csepei-pedofilbot-rany-reszletei.html> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 29.

az anyát, hogy vigye kapcsolattartásra a tiltakozó gyereket, melynek eredményeként a bíróság az anya szülői felügyeleti jogának megszüntetését helyezte kilátásba. A panaszos korábban már három ügyvédet is megbízott, de a bíróság előtt egyik sem tudta érvényesíteni a gyermek érdekeit. A helyzet feloldására joghallgatóként és jogi eszközök hiányában semmi esély nem mutatkozott, a rendszer maga nem engedett további megoldásokat. Más esetekben előfordult, hogy egyetlen hatóság se érte magáénak az ügyet, és addig passzolgatják egymás között, míg a gyermek felnőtt, és a válságos helyzetből való kimentésére már nincs lehetőség. A jogsegélyszolgálatban azt a következtetést lehetett leszűrni, hogy a jogi segítségnyújtás az ügyek nagy részében könnyen válik szélmalomharccá, a sérelmet elszenvedőknek pedig nem is jogi, inkább szociális vagy pszichológiai segítségre van szüksége.

3.3.2. Áldozatsegítés

A kiskorú áldozatok esetében különösen kiemelt feladat, hogy a bűncselekmény, illetve az eljárás során elszenvedett sérelmeinek orvoslása, a kárenyhítés, továbbá ezek elősegítése végett segítséget kapjon. Az áldozatsegítés olyan, a bűncselekmények áldozatainak nyújtott szolgáltatás, melynek célja az áldozatok jogi, pszichológiai támogatása, illetve az okozott károk megtérülésének, a sérelmek helyreállításának elősegítése az uniós és nemzetközi jogi dokumentumokban kidolgozott alapelvek mentén.¹¹¹ Az erről szóló uniós irányelv alapján Magyarország kötelezettséget vállalt az áldozatsegítő szolgálat rendszerének kiépítésére és az áldozatsegítés elemeinek jogrendszerbe történő beépítésére, melyet a kitűzött határidőn belül sikeresen teljesített is, habár a gyakorlati kivitelezés sikere itt is kétséges.

A gyakorlatban jelentkező problémákról és az áldozatsegítő szolgáltatásokkal foglalkozó irányelvekben foglalt rendelkezések megvalósításáról a *FRA*, azaz az *Európai Unió Alapjogi Ügynöksége* készített egy elemzést.¹¹² Alapjogi szemszögből közelíti meg az áldozati jogokat, amikor az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikkében minden uniós állampolgár számára megfogalmazott hatékony jogorvoslathoz való jogból indul ki. A kutatás során a FRA azt vizsgálta, hogy mennyire sikerült az egyes államoknak a kiszabott végrehajtási időszak alatt átültetniük a közösségi jog által előírtakat a saját jogrendszerükbe, illetve megteremteni a szükséges feltételeket az igazságszolgáltatási rendszerükben. Az elemzés több területet is meghatározott, ahol kihívást jelent az irányelvet átültetni a gyakorlatba.

¹¹¹ 2012/29/EU irányelv

¹¹² Bűncselekmények áldozatai az Európai Unióban: az áldozatoknak nyújtott támogatás mértéke és jellege, Összefoglalás. In: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-victims-crime-eu-support_summary_hu.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 22. (továbbiakban: FRA)

Nem látszik megvalósulni elsősorban az, hogy minden áldozat a saját szükségleteinek megfelelően vehesse igénybe az áldozatsegítő szolgáltatásokat. Szintén megállapították, hogy az áldozatok bizonyos csoportjai nem gyakorolják, vagy nem gyakorolhatják teljes mértékben jogaikat. Ennek oka, hogy egyes bűncselekmények (ilyen például a gyermekek sérelmére elkövetettek) áldozatai közül sokan nem tesznek feljelentést a rendőrségen az igazságszolgáltatási rendszerrel szembeni bizalmatlanságuk miatt. Így elsősorban szükség van arra, hogy a bűncselekmények bejelentése terén a tagállamok további előrelépéseket tegyenek.¹¹³ A bűncselekmények bejelentésének ösztönzése és megkönnyítése céljából a tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy az áldozatokkal kapcsolatba kerülő minden hatóság és közszolgálat, köztük az egészségügyi szolgálatok is, tájékoztassák az áldozatokat az áldozatsegítő lehetőségekről és az őket megillető jogokról, és hogy az említett szervezetek munkatársai megfelelő képzésben részesüljenek ahhoz, hogy tájékozott módon és az áldozatokkal együtt érezve lássák el feladataikat.¹¹⁴ Elengedhetetlen a megfelelő erőforrások megteremtése, mint például, megfelelő technológiai berendezés a videokonferenciás kihallgatáshoz, vagy külön helyiségek kialakítása a várakozáshoz.¹¹⁵ Fontos, hogy az áldozattal érintkező személyzet szakképzett legyen, és minden szakember illetve tisztviselő birtokában legyen az áldozat-specifikus tudásnak.¹¹⁶ Az áldozatsegítő szolgáltatásokhoz való hozzáférést az államok sokszor azzal akadályozzák meg, hogy rászorultságtól vagy jogszerű tartózkodástól teszik függővé a segítségnyújtást. Korlátozott mértékben indokolható lehet ilyen feltételeket támasztani, de törekedniük kell arra, hogy mindenkit elismerjenek áldozatként, aki jogszabályok alapján annak minősül és biztosítsák számukra a jogérvényesítés lehetőségét. Azonban e vizsgálat alanyai gyerekek sose lehetnek, ők feltétel nélkül, mindig jogosultak az áldozatsegítő szolgáltatások igénybevételére.¹¹⁷

Magyarországon az áldozatsegítő szolgáltatás intézményét a *bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről* szóló 2005. évi CXXXV. törvény (továbbiakban: Ást.) szabályozza. Az áldozatsegítő szolgáltatásokat és az állami kárenyhítést az *Igazságügyi Hivatal Áldozatsegítő Szolgálat*a biztosítja.¹¹⁸ A szerv a gyermek védelme érdekében együttműködik a gyermekvédelmi és gyermekjóléti szolgálattal. Az Ást. 43. § (2) bekezdése értelmében, abban az esetben, ha az áldozatsegítő szolgálat munkája során kiskorú veszé-

¹¹³ FRA 11. o.

¹¹⁴ FRA 6. o.

¹¹⁵ FRA 3. o.

¹¹⁶ FRA 4. o.

¹¹⁷ FRA 4. o.

¹¹⁸ Lásd: <http://igazsagugyhivatal.gov.hu/aldozatsegites> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 02.

lyezettettségéről szerez tudomást, haladéktalanul jelzi azt a kiskorú tényleges tartózkodási helye szerint illetékes gyermekjóléti szolgálatnak. Ha a feltárt körülmény a kiskorú életét, testi épségét súlyosan veszélyezteti, a jelzéssel egyidejűleg gyámhatósági eljárást kezdeményez. Azonban sem az Ást., sem más jogszabályok nem rendelkeznek további, a kiskorú áldozatok segítségét szolgáló intézkedésekről, valamint a szolgálatok munkatársainak sem áll rendelkezésére olyan módszertani útmutató, amely meghatározza, hogy miként tájékoztassák fel és hogyan biztosítsák a gyermekek egyedi szükségleteihez igazodó szükségsszerű áldozatsegítő intézkedéseket.¹¹⁹ Az államnak a kiskorú áldozatokról való gondoskodása alapvető kötelessége, így ennek keretében feladata, hogy megteremtse a gyermek egészséges lelki és szellemi fejlődése érdekében azokat a feltételeket, amik segítségével a gyermek esélyt kap egy egészséges jövőre.

A fentebb kifejtett gondolataimat – miszerint a sértett a büntetőeljárás során láthatatlan – a kiskorú sértettek (áldozatokra) vonatkozó jogszabályok áttekintése után alátámasztottnak tekintem. Számba véve a bíróság elé került ügyeket, az a következtetés vonható le, hogy a gyermek a sértetti pozícióban van leginkább kitéve a hatóságok önkényének, minek eredményeként jogai és érdekei ebben a szerepben sérülnek a legnagyobb mértékben. Eltérő szükségleteit és véleményét a hatóságok kevésbé veszik figyelembe, méltóságához való jogát nem tartják tiszteletben. A büntetőeljárás törvényben nincsenek kellő mértékben rögzítve a sértetti jogok, melyek így a gyakorlatban a legkevésbé sem kikényszeríthetők, illetve nincsenek beépítve azok a garanciák sem, amelyek ezeket a visszasságokat kiküszöbölnék. A gyermek védelmére, a bűncselekmény okozta traumák kezelésére a büntetőeljárás nem kínál lehetőséget, ezen feladat ellátása a bírósági eljáráson kívül, az áldozatsegítő szolgáltatásokról elvárt. Azonban ez a rendszer sem felel meg teljes mértékben a nemzetközi és uniós követelményeknek, a hazai jogrendszerbe történő átültetését se mondható teljes mértékűnek pusztán azzal, hogy a jogszabályban van meghatározva az áldozat-fogalom, illetve tág keretekben előírva, milyen elvek mentén kell az áldozat segítség gyakorlatát kialakítani. A gyakorlatban a sértetti jogok védelmének semmi jele nem mutatkozik, ahogy az a bíróságról készült beszámolóm is példázza. Az áldozatsegítés pedig kevésbé mondható hatékonynak, nem tölti be a gyermek pszichológiai és jogi segítségének, kárenyhítésének funkcióját. Összességében elmondható, hogy az igazságszolgáltatási rendszer a kiskorú sértettek esetén nincs figyelemmel a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményére.

¹¹⁹ AJB projektfüzet 82.o.

3.3.3. A gyermekmeghallgató szoba

Mindhárom eljárási pozíciót érintően létezik hazánkban egy jó gyakorlat: a gyermekmeghallgató szobák felállítása, melyek alkalmazására lehetőség nyílhat, ha a gyermeket áldozatként, elkövetőként vagy tanúként kell meghallgatni. A gyermekmeghallgató szobák kialakítása nagy előrelépést jelentett, bevezetésére az Európa Tanács iránymutatásának hatására került sor 2011 után.¹²⁰ A gyermekmeghallgató szobák kialakításáról szóló rendeletet azóta már hatályon kívül helyezték, és a gyermekmeghallgató szobákat (bár ez az elnevezés a köznyelvben továbbra is él) 2016. január 1-től „különleges bánásmódot igénylő sértett kihallgatására szolgáló szobának”, azaz különleges meghallgató szobának hívják. A *tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről* szóló 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet kiterjesztette a kihallgató szobák alkalmazhatósági körét.¹²¹ A rendelet 1. § (2) bekezdése alapján a különleges meghallgató szobát úgy kell kialakítani, berendezni, felszerelni, hogy az életkortól és nemtől függetlenül igazodjon a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, illetve a különleges bánásmódot igénylő sértettek szükségleteihez, erősítse lelki és fizikai biztonságérzetüket. A különleges meghallgató szobában kép- és hangfelvétel készítésre és rögzítésére alkalmas technikai eszközöket kell biztosítani.¹²² A szobák ezáltal lehetőséget kínálnak arra, hogy az ott tett nyilatkozatok, vallomások kép- és hangfelvételen rögzítésre kerüljenek. A felvételek a tárgyaláson teljes körűen felhasználhatóak, így az ismétlődő kihallgatások elkerülhetőek. A meghallgató szobákat meghatározott szakmai követelmények alapján kell kialakítani, és más célra nem használhatók. A szobák kialakításánál azonban érdemes figyelembe venni azt, hogy egy sivár környezetből érkező gyermek a túldíszített helyiségben nem feltétlenül fog feloldódni, a színek és formák változatossága könnyen elvonhatja a figyelmét, dekoncentrátságot eredményezhet.¹²³ A meghallgató szobák további árnyoldala, hogy egy plüssállatokkal és meshősök rajzaival díszített terem egy olyan helyzetet teremtsen, amely nincs tekintettel az eltérő életkorokból eredő sajátosságokra. Például, ha egy kamaszlányt is ilyen

¹²⁰ A gyermekmeghallgató szobák létrehozását és a velük szemben támasztott követelményeket a *rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról* szóló 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet rögzítette.

¹²¹ A rendelet 7. §-a kimondja, hogy a gyermekmeghallgató szobák 2017. január 1-ig használhatók, azzal a feltétellel, hogy addig meg kell történnie a különleges meghallgató szobává történő átalakításuknak.

¹²² 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet 1. § (3) bekezdés

¹²³ TÓTH – BELOVICS, 2015, 598.o.

környezetben kell meghallgatni a sérelmére elkövetett szexuális visszaélés bűncselekményének gyanúja miatt, számára már méltatlan egy ilyen helyiség, ami az eljárás folyamán azt eredményezheti, hogy annak komolysága és fontossága elvész a szemében.¹²⁴ Ezt a kissé hibás megoldást leszámítva azonban vitathatatlan, hogy a gyermekmeghallgató szoba a gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás megvalósításának folyamatában milyen jelentős eredményt jelent.

Amint a gyermek meghallgatása szükségessé válik, azt kötelezően ilyen helyiségben kell lefolytatni: a) fiatalkorú sértett tanúként történő kihallgatása során akkor, ha a sérelmére elkövetett bűncselekmény természetére tekintettel megalapozottan feltehető, hogy az olyan mértékben érintette testi, értelmi, erkölcsi, érzelmi fejlődését vagy állapotát, hogy kihallgatását a lehető legkíméletesebb módon kell végrehajtani; b) fiatalkorú tanúként történő kihallgatása során, ha a tanú fokozott kímélete a bűncselekmény természetére figyelemmel indokolt; c) fiatalkorú elkövető kihallgatásakor, ha megalapozottan feltehető, hogy a bűncselekménnyel összefüggésben más bűncselekmény áldozatává vált.¹²⁵ Nem szükséges különleges meghallgató szoba igénybevétele a nyomozó hatóságok számára, ha annak használata az eljárás eredményes lefolytatását veszélyeztetné, a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, illetve a különleges bánásmódot igénylő sértett vagy más személy további sérelemtől való megóvását akadályozná, vagy elháríthatatlan külső körülmény miatt egyébként lehetetlen.¹²⁶ Ezeket a kihallgatásokat képzett szakemberek kell, hogy lefolytassák. Előírás, hogy a rendőri állományt központilag képzett mentorokkal kell képezni, amely képzés nem csak a helyiség használatára vonatkozó utasításokat tartalmazza, hanem a gyermekekkel kapcsolatba kerülő rendőrök pszichológiai, kommunikációs és kihallgatás-technikai képzését is magában foglalja.¹²⁷

A gyermekmeghallgató szobák használatáról szóló ORFK utasítás szerint a mentor köteles az ORFK által szervezett központi továbbképzéseken részt venni, gondoskodni a területi nyomozó hatóság vezetője által kijelölt állomány képzéséről, valamint szervezni és lebonyolítani a területi nyomozó hatóság illetékességi területén működő helyi nyomozó hatóságok érintett hivatásos személyi állományának oktatását. A mentorok kijelöléséről q

¹²⁴ NAGYGYÖR Csilla: A gyermekmeghallgató szobák alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai. In: Kriminológiai Közlemények 74. Budapest, 2015, Magyar Kriminológiai Társaság, 211. o.

¹²⁵ 1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás a gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről

¹²⁶ 23/2003. BM-IM együttes rendelet 10/A. § (2) bekezdés

¹²⁷ NAGYGYÖR, 2015, 209-210. o.

területi nyomozó hatóság vezetője köteles intézkedni.¹²⁸ A 34/2015. IM rendelet előírja, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak és a megyei rendőr-főkapitányságoknak az illetékeségi területükön legalább egy különleges meghallgató szoba kialakítását biztosítaniuk kell.¹²⁹ Azaz megyénként egy gyermekmeghallgató szoba megléte kötelező. Sok rendőrkapitányságon bár fenntartanak gyermekmeghallgató szobákat, a kialakításra vonatkozó követelményeknek nem tud mindegyik megfelelni. A rendőrségi épületek maximális tér kihasználtsága miatt nem volt megoldható, hogy a rendeletben meghatározottaknak megfelelően (pl.: elegendő légköbméter) alakítsák ki a szobákat. Ráadásul a gyermekmeghallgató szobák felállításuk óta alacsony kihasználtsággal működnek. Ennek oka, hogy a Be. lehetőséget biztosít az ügyésznek arra, hogy a vádirat benyújtása előtt indítványozza a gyermek nyomozási bíró által történő kihallgatását, így ilyenkor a kihallgatásra bírósági épületben kerül sor, nem a rendőrségen. A kihasználatlanság másik oka, hogy a speciális gyermekjogi szakképzettség hiányában, a nyomozó hatóság tagjai sokszor döntenek inkább úgy, hogy nem kerítenek sort a kiskorú kihallgatására.¹³⁰

A magyar megoldástól eltérően a külföldi gyakorlatban a gyermekek kihallgatását olyan szobákban végzik, amelyek teljesen függetlenek a rendőrségi épületektől, így szociális, avagy gyermekvédelmi intézményben, illetőleg külön erre bérelt önálló ingatlanban találhatóak. Egyes államok esetén nem pusztán egy szobáról van szó, hanem olyan komplex intézményről, amely helyet ad a meghallgató helyiségnek, a gyermek megsegítésére jelenlévő szakembernek (pszichológus, szociális munkás), egy orvosi vizsgálatok elvégzésére alkalmas szobának, valamint egy tároló helyiségnek, amelyben váltóruha, takaró áll rendelkezésre a gyermek részére, illetőleg ahova a kamaszkorú gyermekek meghallgatása esetén az életkorukból adódóan már nem nekik szóló berendezési tárgyakat átvihetik.¹³¹ Az ilyen helyre idézett gyermek teljesen kizárt, hogy találkozhasson olyan, rá negatív módon ható eseményekkel, amelyek a Rendőrség általános ügymenetéből fakadóan egy rendőrségi épületben mindennaposak.¹³² Ezen példák alapján van még hova fejlődnie a hazai gyakorlatnak, azt mindenesetre nem lehet kétségbe vonni, hogy a magyar jogalkotó a különleges meghallgató szobák létrehozásával egy olyan lépést tett meg, amellyel előmozdította a gyermekbarát igazságszolgáltatás érvényre juttatását.

¹²⁸ 1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás

¹²⁹ 34/2015. (XI. 10.) IM rendelet 2. § (2) bekezdés

¹³⁰ 2016. október 27-én egy szakkollégiumi gyermekjogi kurzus keretében az ORFK-n tett látogatás során Monostoriné Vass Anikótól elhangzott információk.

¹³¹ NAGYGYÖR, 2015, 210. o.

¹³² NAGYGYÖR, 2015, 210. o.

4. További rendszerszintű kritikák felvetése és megoldási javaslatok számbavétele

A hazai gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás hiányosságai és hibái nem maradhatnak láthatatlanok a nemzetközi szervezetek előtt sem. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 2014-ben készített jelentésében vizsgálta a Magyarország által ratifikált főbb gyermekjogi egyezmények végrehajtását.¹³³ A felmérés megállapította, hogy a hazai jogalkotás alapjaiban még mindig nem mutatkozik a gyermek mindenekfelett álló érdekének elve. Kifogásolta, hogy a 14. életévét be nem töltött személyek véleményét a velük kapcsolatos döntésekben nem veszik automatikusan figyelembe. A Bizottság aggodalmát fejezte ki a család, illetve a gyermekvédelmi intézmények által, a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális és erőszakos bűncselekmények alacsony bejelentési aránya miatt. A jelentés megjegyzi, hogy bár előrelépésnek számít, hogy a magyar jogalkotó megtiltja a testi fenyítést büntetés alkalmazását a gyerekekkel szemben, egyben aggasztónak tartja, hogy ez a kötelezés gyakorlatban a családokba és az iskolákba nem kikényszeríthető. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága a hazai büntető igazságszolgáltatás legégetőbb problémáinak az alábbiak pontokat tartja:

- a fiatalkorúak bíróságának megszüntetése és a fiatalkorú elkövetők elleni ügyek általános hatáskörű bíróságok elé utalása;
- a büntethetőségi korhatár leszállítása 12 évre;
- az előzetes letartóztatás 1 éves időtartama, amely 14. életévét be nem töltött elkövetővel szemben is elrendelhető;
- szabadságvesztés büntetés kiszabása bagatell bűncselekmények elkövetése esetén is;
- a resztoratív igazságszolgáltatást ritka esetekben való alkalmazása;
- kevés pszichológus biztosított az eljárás során, és hiányoznak azok a rendelkezések, amelyek a gyermekek a társadalomba való reintegrációját biztosítják.¹³⁴

Ezen problémák közül párat már korábban kifejtettem, így a továbbiakban szeretnék részletesebben rámutatni a gyermekekkel érintkező szakemberek specializált képzésének hiányára, a fiatalkori bűnözés jelenségére, a bírósági útról való elterelés lehetőségeire, mert úgy gondolom, ezek képezik azon területeket, amely területeken történő változások a magyar büntető igazságszolgáltatás gyermekbaráttá tételét szolgálják.

¹³³

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsnHFwMhaZ6UbKZjXRImgyBUerx14%2FpljDwTZuM1h%2BdsZQ8cUZpbv04sds%2Bj6dXLS%2B0j2Oa%2BqeLHjjiq0RMqhWno0UuJ2FfrAAInGTqz7YrQ> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 24.

¹³⁴ Uo.

4.1. A specializált képzés hiánya

Különösen nagy gondot jelent, hogy a büntető igazságszolgáltatásban résztvevő személyek nem részesülnek olyan speciális képzésben, amely lefedné a gyermekjogok, illetve a gyermekbarát igazságszolgáltatás ismeretét.¹³⁵ Különösképpen szüksége lenne erre a tudásra minden bírónak, hiszen nem csak kifejezetten erre a területre specializált bírók ítélik meg, mióta a fiatalkorúak ügyében a kizárólagos illetékességet megszüntették. Szintén indokolt lenne egy kötelező gyermekjogi képzés arra tekintettel, hogy a gyermek különböző szerepekben is megjelenhet a bíróság előtt, nemcsak az ellene folyó eljárás okán. A gyermekekkel való bánásmódot, a gyermekek speciális igényeinek és szükségleteinek felismerését és kezelését elősegítő bírói képzések önkéntesek, az ilyen ügyekben eljáró bírák nincsenek kötelezve a részvételre.¹³⁶ Az ET-iránymutatás kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy a képzéseknek interdiszciplinárisnak kellene lenniük, hiszen számos egyéb tudományterület is érintett a gyermekjogokkal kapcsolatban, többek között például a szociológia, a pszichológia vagy a pedagógia is.¹³⁷ Mindezen szakértelem birtokában az eljárás folyamata érthetőbb és a gyermek számára kíméletesebb lehetne, elősegítené a bíró és a gyermek közötti kommunikációt illetőleg a kölcsönös megértést. Mindamellelt arra is rá kell világítanom, hogy az interdiszciplináris módszerek alkalmazásának is megvannak a maga nehézségei. Gyakran éri kritika a magyar büntető igazságszolgáltatást, amiért a bűnügyi tudományok és a pszichológia sem elméleti, sem gyakorlati szinten nem képesek együttműködni.¹³⁸ Mivel két élesen eltérő tudományról van szó, nem könnyű beépíteni az egyik terület elméleti tudásanyagát a másik gyakorlatába. A két terület eltérő gondolkodásmódot igényel, aminek elsajátítása és összehangolás korántsem olyan egyszerű. A gyakorlati nehézséget az jelenti, hogy Magyarországon a pszichiátriai, pszichológiai ellátás aggasztó képet mutat.¹³⁹ Véleményem szerint ugyanakkor a magyar bírósági szervezetrendszer nem mondható elég rugalmasnak, ahhoz, hogy szívesen cseréljen ismereteket egy kívülálló tudományterület képviselőivel.

A szakképzettség hiánya nem csak a bírósági szervezetrendszerben feltűnő, hanem a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben, illetve a javítóintézetekben, holott a fiatalkorú bűnelkövetői réteg jelenti azt a legérzékenyebb csoportot, amelynek a szakszerű ellátásra és

¹³⁵ AJB projektfüzet 99.o.

¹³⁶ AJB projektfüzet 98. o.

¹³⁷ ET-iránymutatás 23. o.

¹³⁸ SÁRIK Eszter: Az interdiszciplináris kutatás nehézségei. In: Kriminológiai Közlemények 68. Budapest, 2010 Magyar Kriminológiai Társaság, 168-169. o.

¹³⁹ Uo.

kezelésre a leginkább szüksége lenne. A területen dolgozók maguk is hiányolják az ingyenes képzéseket, továbbképzéseket, a jó gyakorlatok összegyűjtését, valamint a módszertani útmutatókat.¹⁴⁰ A rendőrségen szintén nincs kötelező képzés. A rendőri állomány kiválasztása vonatkozásában nincs hatályban olyan kritériumrendszer, ami kifejezetten rögzítené, hogy milyen végzettséggel, képesítéssel vagy szakmai gyakorlattal kell annak rendelkeznie, aki a rendőrség hatáskörébe tartozó valamely eljárás keretében gyermekekkel kapcsolatba kerülhet.¹⁴¹ Az Európai Unió gyermekbarát igazságszolgáltatást mérő kutatása megállapította, hogy a 28 tagállamból tízben egyáltalán nincs a gyermekvédelemre specializált osztály a rendőrségeken, illetve nem áll rendelkezésre olyan individuális képzés, amely arra képezné a hivatásos személyi állományt, hogyan kell kezelni a gyerekek különleges jogait és igényeit.¹⁴² Le kell szögezni, hogy Magyarországon az érintett intézmények és hatóságok nem állítanak szigorú követelményeket dolgozóik elé. A gyermekjogok, a gyerekek különleges szükségleteinek ismerete a büntetés-végrehajtási intézetekben illetve a javítóintézetekben, rendőrségeken nem követelmény, ugyan feltétel a pszichológiai alkalmassági vizsgán való megfelelés, de az persze még nem jelenti a speciális ismeretek meglétét.¹⁴³

4.2. A fiatalkori bűnözés

Bár a dolgozatnak nem célja a fiatalkori bűnözés jelenségének kutatása, mivel a fiatalkorúak ügyében hozott bűnösséget megállapító ítéletek a büntetőeljárás részét képezik, így indokoltnak tartom kitérni rá.¹⁴⁴ Könyvtári polcokat megtöltő szakirodalom foglalkozik a fiatalkori bűnözés kriminológiai aspektusaival. A szakma folyamatosan napirenden tartja a fiatalkori bűnözés kérdését és igyekszik felhívni az állam, a hatóságok és a bíróságok figyelmét arra, hogy a gyermekek speciális igényei és szükségletei miatt mennyire kényes ez a terület és milyen fontos az aktív szerepvállalás a probléma kezelésében. A fiatalkorúak elkövetési magatartása egészen széles skálán mozog, az csekély súlyú, bagatell bűncselekményektől, a súlyosan minősülő erőszakos bűncselekményekig.¹⁴⁵ Már a korábbiakban is szót ejtettem róla, hogy a mai, hazai büntetőpolitikai állásfoglalással ellentétben a statisztikák

¹⁴⁰ AJB projektfüzet 97-98.o.

¹⁴¹ AJB 2324/2012. számú jelentés 24. o.

¹⁴² EU Summary Report 10. o.

¹⁴³ AJB projektfüzet 98. o.

¹⁴⁴ A fiatalkori bűnözés okairól lásd továbbá Csemáné Dr. Váradi Erika A gyermek- és fiatalkori bűnözés c. írását. In.: bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/varadi_erika.doc Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 25.

¹⁴⁵ Szakkriminológia 377. o.

évről-évre kevesebb regisztrált fiatalkorú bűnelkövetőről tanúskodnak. Problémát jelent, hogy a bíróságok a jelenlegi magyar büntetőpolitikának való megfelelés végett a csekélyebb súlyú elkövetéseket is szabadságot elvonó büntetéssel rendelik büntetni. Ezek a lépések csökkentik a fiatalkorú reintegrációját, az egészséges szociális fejlődésének helyreállítását, sokszor a bűnöző életmód visszafordíthatatlanná válik, az abból való kiemelés pedig céltalan küzdelemmé.¹⁴⁶ Mindezekon túl a gyermekek szabadságuktól való megfosztása általában növeli a bűnismétlés arányát is.¹⁴⁷

Az elitelti szerephez kapcsolódóan egy gondolat erejéig fontos megemlíteni a fiatalkorúak büntetés-végrehajtását. Borús képet festenek a fiatalkorúak büntetés-végrehajtási intézeteiben fennálló állapotok, illetve nyugtalanító a fogvatartotti jogok helyzete is. Észrevehető egyfajta torzulás a büntetés céljában. A fiatalkorúakkal szemben végrehajtott szabadságvesztés büntetésnek nem a megtorlást, hanem a nevelést, a reintegrációt, a bűnismétlés prevencióját, a sérelmek helyreállítását kéne szolgálnia. A fiatalkorú büntetés-végrehajtás kudarca a szabadon bocsátás után mutatkoznak meg. Az utánkövetések többségében azt az eredményt mutatják, hogy sikertelen a fiatalkorú visszailleszkedése a társadalomba, valamint a bűnismétlővé válásának megakadályozása. Saját tapasztalataim azt mutatják, hogy az intézetek ezen, törvényben foglalt és a terület szakértői által szorgalmazott célkitűzéseket vagy kismértékben, vagy egyáltalán nem valósítják meg. Ezt bizonyítja, hogy intézménylátogatások során mindig üres vagy használaton kívüli tantermek, könyvtárak, szakképző műhelyek fogadtak.¹⁴⁸ Véleményem szerint nem szabadna lemondani ezekről a fiatalokról, javasolt lenne még több pénzt és energiát fektetni a fiatalkorúak büntetés-végrehajtásába. Ezen túl pedig, úgy vélem, tanácsosabb lenne inkább a nevelés vagy az elterelés eszközeihez nyúlni, mintsem a megtorló metódusokat alkalmazni a gyerekekkel szemben, a gyermek egészséges testi, lelki, erkölcsi és szellemi fejlődésének és a korábban is meghatározott problémák, következmények elkerülése érdekében.

4.3. A felelősségre vonás alternatív megoldásai

Nemcsak a szabadságvesztés büntetések kiszabásának elkerülése végett érdemes megfontolni a büntetőjogi felelősségre vonás alternatív megoldásait, hanem mert ezzel a bírósági szakaszban elszenvedett másodlagos viktimizáció is elkerülhető. Ilyen eszköz a diverzió, azaz

¹⁴⁶ GYURKÓ Szilvia: Nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárások a 18 éven aluli gyermekek büntető igazságszolgáltatási rendszeréről 6. o.

¹⁴⁷ AJB projektfüzet 15. o.

¹⁴⁸ 2015 tavaszán a tököli Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetében, illetve a Rákospalotai Javítóintézetben tett intézménylátogatás keretében szerzett tapasztalataim alapján.

az elterelés a büntetőútról. Az elterelés két módon lehetséges: a vádemelés elhalasztásával (Be. 222. §) vagy a közvetítői eljárás (Be. 221/A. §) igénybevételével. A büntetőeljárás törvény a fiatalkorúak elleni eljárásban külön szabályokat határoz meg. A Be. 459. § (1) bekezdése alapján az ügyész a vádemelés feltételeinek fennállása esetén fiatalkorú vonatkozásában ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt, a fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében a vádemelést elhalaszthatja. Ezt megelőzően pártfogó felügyelő véleményét szerzi be, illetve – anyagi juttatás teljesítése vagy köz számára végzett munka kivételével – meghatározott magatartási szabályok megtartására vagy kötelezettségek teljesítésére kötelezheti a fiatalkorút [Be. 459. § (2) bekezdés]. A közvetítői eljárás a Be. 221/A. § (1) bekezdése értelmében ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő, az adott rendelkezésben meghatározott bűncselekmények miatt indult büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetve önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás. Az eljárás egy olyan konfliktuskezelési módszert kínál, melynek során egy független harmadik személy, a mediátor abban segít a feleknek, hogy kidolgozzák a számukra elfogadható megoldást. A közvetítő feladata, hogy pártatlanul, lelkiismeretesen közreműködjön a megállapodás létrehozásában.¹⁴⁹ Célja, hogy az elkövető szembesüljön tettének következményeivel, és hogy az áldozat, a megsértett közösség és a bűnelkövető közötti közvetítéssel a bűncselekmény okozta károk mérséklődjenek.¹⁵⁰ A mediáció egyébként nem csak a fiatalkorú elkövető, de a kiskorú áldozat számára is kedvező gyakorlat. A mediáció során érvényesül a gyermekbarát igazságszolgáltatás alapelveként lefektetett támogatás és kíméletes bánásmód, hiszen a procedura azt szolgálja, hogy a felek közösen dolgozzák fel a történeteket, valamint jussanak arra a megállapodásra, ami az elszenvedett sérelmeket a sértett számára legmegfelelőbb módon és mértékben állítja helyre.

A hazai metódusokon túl létezik egy másik alternatív vitarendezési modell, a *családi csoport konferencia*. Ennek lényege, hogy a problémák jelentkezésekor a család és tágabb környezetük (tehát olyan személyek is, akik csak közvetetten érintettek) egy koordinátor segítségével együtt próbálják megtalálni a sikeres vitarendezés kulcsát és közösen meghozni azt a döntést, ami válaszul szolgál a gondokra.¹⁵¹ Lényege, hogy a család, a gyermek és az erre kiképzett szakértő találkoznak, a jövőbeni terveiket közösen dolgozzák ki, mindeközben meghagyva a család számára az ún. privát időt, amelyben egymás között beszélhetik meg a

¹⁴⁹ AJB projektfüzet 41.o.

¹⁵⁰ AJB projektfüzet 46.o.

¹⁵¹ AJB projektfüzet 225.o.

problémákat. A szereplők aktívan részt vesznek a felelősségi körök meghatározásában is.¹⁵² Az eredetileg Új-Zélandról világszerte elterjedt módszer, Magyarországon a belga modellnek megfelelően indult útjára. A találkozót úgy kell kivitelezni, hogy az egy semleges helyszínen legyen. A koordináló szakember, nem jogképzett személy, feladata pusztán annyi, hogy tájékoztassa az egybegyűlt családtagokat és érintetteket a jogi és nem jogi cselekvési lehetőségekről. Magában a döntéshozatali folyamatban a koordinátor nem vesz részt, a tudnivalók átadása után magára hagyja a jelenlévőket, hogy maguk találják meg a mindenki számára legmegfelelőbb megoldást. Az ülés végén a koordinátor visszatér a résztvevők közé és közösen átbeszéli a terv megvalósítását. Feltétel, hogy a megoldás biztonságos és jogszerű legyen. Egyértelmű előnye a családi csoport konferenciának, hogy a csoport dinamikát igyekszik kihasználni, hiszen ilyenkor a résztvevők közti viszonyok egyensúlyba kerülnek, bensőséges viszonyukból kifolyólag ismerik az összes közrejátszó körülményt, családi titkot. Másik előnye ennek a vitarendezési technikának, hogy költséghatékony, mivel nem feleslegesen folyik ki a pénz a rendszerből, arra, hogy a jelző rendszeri tagok egymás között passzolják a problémát.¹⁵³ Megvalósítása itthon nem volt sikeres, mivel a jelző rendszeri tagok nem veszik a fáradságot, hogy folyamatosan kommunikáljanak egymással az adott ügyben, elvesznek az információk egymás között, és egyébként se tekintik hatékony megoldási módszernek a családi csoportkonferenciát. Általános elmondható, hogy a magyar igazságszolgáltatási rendszerben és az azt körülvevő intézményrendszerben nem is ismerik az alternatív megoldásokat, és ha mégis, kommunikáció vagy erőforrás hiány miatt nem kerül sor a megvalósítására. Ezen felül nem tájékozottak a jelzőrendszeri tagok a másféle módszerek felől, nincsenek képzett szakemberek, és nem is tájékoztatják a résztvevőket, hogy lehetnének alternatív megoldások is, illetőleg még a rendelkezésre álló megoldások alkalmazása is túl szigorú feltételekhez van kötve. Bár ezek alapján érthetően szkeptikus vagyok azzal kapcsolatban, hogy Magyarországon egy, a családi csoportkonferenciához hasonló modell sikerrel járjon a közeljövőben, szolgáljon a módszer példaként a fejlődés útjában álló akadályok ledöntése során.

¹⁵² AJB projektfüzet 42. o.

¹⁵³ Egy szakkollégiumi gyermekjogi kurzus keretében 2016. november 11-én Herczog Mária, gyermek szakértő, szociológussal tett beszélgetés során elhangzott információk.

5. Összefoglalás

Összefoglalva a gyermek eljárásbeli pozícióiról tett megállapításokat, azt a következtetést kell levonni, hogy a jogai és érdekei a büntetőeljárás során terheltként sérülnek a legkevésbé. Ezt a kijelentést arra alapozom, hogy a fiatalkorú elkövető részvételével folytatott eljárás során a gyermeket megillető jogok – mind a garanciális, eljárásjogi, mind a speciális, anyagi jogi szabályok tekintetében – nyomatékosabban vannak rögzítve a jogszabályokban, mint a másik két pozícióban. Míg a terhelt, mondhatni folyamatosan „szem előtt van” az eljárásban, annak középpontjában ő áll, a tanú és a sértett az eljárás másodlagos szereplői, így a kiskorú tanút és sértettet megillető speciális jogok egy kevésbé hatékony szabályozást nyernek.

A büntetőeljárási törvény és a kapcsolódó jogszabályok a terhelti jogokat akként garantálják, hogy az ügymegismeréshez és az ügy előbbreviteléhez való jogokat a szabályozásban jól kivethetően rögzítik, illetve részletesen előírják, hogy az eljáró hatóságoknak azon jogokat mindvégig szem előtt tartva, hogyan kell eljárniuk a fiatalkorú terhelttel szemben. Az eljárásjogi szabályozás tehát néhány kivételt leszámítva mindent megtesz annak érdekében, hogy a kiskorú terhelt jogait minél kevesebb sérelem érje. Ilyen kivételként említeném meg a fiatalkorúak külön eljárását, amely véleményem szerint, pusztán pár eltérést határoz meg az általános szabályokhoz képest. Bár ezek az eltérések a gyermek érdekeit szolgálják, lenne még hová fejlődni, és rögzíteni további garanciákat, amelyek az eljárást gyermekbaráttá tehetnék. Erre főként azért lenne nagy szükség, hogy a fiatalkorúak kizárólagos illetékességű bíróságok megszüntetése, illetve a speciális gyermekjogi szakképzés hiánya által előidézett ítélkezési hibák ne fordulhassanak elő. A terhelti pozícióhoz kapcsolódóan meg kell még említeni az elterelés, illetve az alternatív szankciók hiányát, amelynek országos szinten, súlyos és hosszú távú következményei lehetnek, hiszen a gyermek- és fiatalkorú személyek nagyarányú kriminalizálásával az állam tulajdonképpen lemond arról, hogy a nevelés, a szocializáció eszközeivel mentse meg őket a bűnismétléstől. Mindezen hibák és hiányosságok ellenére is nagyobb fokú védelemben részesülnek a 18 év alatti bűnelkövetők, mint a tanúk vagy a sértettek.

A büntetőeljárásban tanúként vagy sértettként való részvétel a hatóságok számára legkiszolgáltatottabb pozíciót jelenti. Ezt a kiszolgáltatottságot sem a jogi szabályozás, sem a gyakorlat nem igyekszik egyensúlyozni. A magyar igazságszolgáltatás számára a kiskorú tanú vagy sértett szinte észrevehetetlen, pusztán másodlagos szerepet kap az eljárásban, így a jogalkotó indokoltnak látja, hogy jogszabályi szinten korlátozott mértékben biztosítsa speciális jogaikat. Úgy vélem, ezen pozíciókban legszembetűnőbb az a már korábban tett

megállapításom, miszerint a hazai jogalkotó némely rendelkezésével pusztán a nemzetközi és uniós kötelezettséget igyekezett beépíteni a jogrendszerbe. A soronkívüliség, az ismétlődő kihallgatások tilalma, a kíméletes bánásmód követelménye a gyermekbarát igazságszolgáltatás olyan előírásai, amelyek ugyan megjelennek a joganyagokban, de a szabályozása nem tükrözi azt, hogy mögötte határozott jogalkotói szándék húzódna. Továbbá az állam nem is igyekszik megteremteni azokat a tárgyi és szakmai feltételeket, amelyek segítségével létrejöhetne Magyarországon a – kereteken túli, tényleges tartalommal és garanciális szabályokkal kitöltött – gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás. Ezt még inkább alátámasztják a bíróságokon tett látogatásaimkor tapasztaltak, a médiában, a téma neves szakértőinek a tollából olvasottak, vagy a nyilvános statisztikák adatai. Az igazságszolgáltatás nincs tekintettel arra, hogy a gyermek a hatóságok eljárása során is sérülhet, nem vesz tudomást a lelki és szellemi fejlődésükben okozott károk súlyosságáról sem, amit jól mutat, hogy nem törekszik arra, hogy a gyermeket biztonságos környezet kialakításával óvja az eljárás során, illetve nem is biztosít lehetőséget áldozatsegítő szolgáltatások igénybevételére. Érdemes lenne felismerni azt is, hogy nem elég pusztán a jogi eszközök megléte, a gyermekekkel érintett ügyek nagy részében elengedhetetlen az interdiszciplináris hozzáállás, hogy a büntetőeljárásban résztvevő szakemberek és hatóságok rendelkezzenek speciális szociológiai, pszichológiai, pedagógiai ismeretekkel is. Szintén kulcsfontosságú lenne azt tudatosítani, hogy amennyiben a gyermek a büntetőeljárásban nem a korának, értelmi-érzelmi fejlettségének megfelelő bánásmódban részesül, illetve nem kapja meg az államtól várt védelmet és segítséget, annak hosszú távú és tartós hatásaként az igazságszolgáltatásba vetett bizalom megrendülhet.

Összegezve a leírtakat, bár távolról úgy tűnhet, hazánkban ma már rendelkezésre áll egy olyan jogszabályi háttér, amelyben a gyermekbarát igazságszolgáltatás érvényesülése viszonylag biztosított, a gyakorlatban tapasztalható hiányosságok és torzulások mégis aggasztó képet festenek a magyar büntető igazságszolgáltatásról. Véleményem szerint a gyakorlatban előforduló visszásságok egyik oka az, hogy nincs megfelelő jogszabályi környezet, amely a gyermekbarát igazságszolgáltatás hatékony működésének feltételeit rögzítené. Nem mutatkozik elegendőnek az, hogy nemzetközi és uniós kötelezettségeinknek eleget téve törvények és rendeletek mondják ki a gyermekbarát igazságszolgáltatás követelményét, illetve a gyermekjogokat, még mindig hiányoznak azok a jogszabályi rendelkezések a magyar jogrendszerből, amelyek teljes mértékben lefednék a gyermekjogi problémákat. A jogi szabályozás hiányosságain túl, a gyakorlat is fejlesztésre szorul. Az állami szervek és hatóságok a gyakorlati visszásságok magyarázatául állandó kifogásaként használják az erőforrás hiányt, azonban a jelzőrendszeri tagok rezignáltságát nem kéne, hogy ez indokoltá

tegye. Ezért is van kiemelt szükség a gyermekjogokról, a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló ismeretek átadását és a résztvevők érzékenyítését célzó kötelező képzésekre. Véleményem szerint változást lehetne elérni azzal, ha a gyermekjogokról minél szélesebb körben, társadalmi szinten is tudomást szereznének az emberek, mivel valószínűnek mutatkozik, hogy a jogtudatosság és az érdekeltség hiánya a gyermekjogok érvényesülésének egyik akadályát képezi. létfontosságú, hogy a gyermeket kezeljék úgy, mint az eljárás többi, amúgy meghatározott jogokkal rendelkező résztvevőjét, és ne úgy, mint annak elszenvetőjét. Ennek a sarkalatos pontnak mindenféle üggytípus esetén, az eljárás minden szakaszában, minden eljárási pozícióban érvényesülnie kell. A gyermekbarát büntető igazságszolgáltatás szolgál eszközül a gyermek egészséges fejlődésének érdekében az eljárásban elszenvedett sérelmek redukálására.

Zárásul szeretném még egyszer kiemelni, hogy mennyire fontos, hogy a rendszer fentebb említett hibái orvoslásra kerüljenek. Egy olyan igazságszolgáltatási rendszer, amelyik nem áll „baráti viszonyban” a gyermekjogokkal, súlyos károkat okozhat a társadalomban. Az államnak, a szülőknek, valamint minden, a gyermekkel kapcsolatba kerülő szakembernek a felelőssége elkerülni a gyermek jogainak és érdekeinek sérelmét, illetve nekik kell vállalniuk, hogy óvják a gyermek testi, lelki és szellemi egészségét és megteremtik a gyermek jólétéhez szükséges feltételeket.

MÁLICS VERONIKA

FELHASZNÁLT IRODALOM**Hazai jogszabályok**

Magyarország Alaptörvénye

1991. évi LXIV. törvény *a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről*1994. évi XXXIV. törvény *a Rendőrségről*1997. évi XXXI. törvény *a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról* 1998. évi XIX. törvény *a büntetőeljárásról*1998. évi XIX. törvény *a büntetőeljárásról*2005. évi CXXXV. törvény *a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről*2012. évi C. törvény *a Büntető Törvénykönyvről*2012. évi II. törvény *a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről* szóló2013. évi V. törvény *a Polgári Törvénykönyvről*23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet *a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól*32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet *a rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermek-meghallgató szobák kialakításáról*30/2011. (IX. 22.) BM rendelet *a rendőrség szolgálati szabályzatáról*4/2015. (XI. 10.) IM rendelet *a tizennegyedik életévét be nem töltött terhelt vagy tanú, valamint a különleges bánásmódot igénylő sértett meghallgatására szolgáló rendőrségi helyiség kialakításáról és ellenőrzéséről*

Nemzetközi vonatkozású és uniós dokumentumok

ENSZ közgyűlésének 1985. november 29. napján kelt 20/34. sz. határozata: *Nyilatkozat a bűncselekmény és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságtétel alapvető elveiről*

Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról 2011/93/EU irányelv a gyermekek szexuális bántalmazása, szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről

Az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról

Tanulmányok, kötetek

BELEGI József (szerk.): *Büntetőeljárás jog I-III. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, 2015, HVG-ORAC

BOGÁR Péter – MARGITÁN Éva – VASKUTI András: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban.* Budapest, 2005, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó

CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – Lévay Miklós: A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/1. 12-27.

GÖNCZÖL Katalin – Kerezi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.): *Kriminológia – Szakkriminológia.* Budapest, 2012, CompLex Kiadó

GYURKÓ Szilvia: *A gyermekbarát igazságszolgáltatás.* In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 49. kötet. Budapest, 2012, OKRI

HACK Péter: *Az új Btk. büntetőpolitikai célkitűzései, és azok ésszerűsége.* In: *Kriminológiai Közlemények* 71. Budapest, 2012

HERCZOG Mária (szerk.): *Kézikönyv az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához.* Budapest, 2009, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület

LIGETI Katalin: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója.* Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2. 21-38.

LUX Ágnes (szerk.): *AJB Projektfüzetek Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Gyermekjogi projekt.* Budapest, 2013, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala

MALÉT-SZABÓ Erika: *A gyermekkorúak kihallgatásának és a gyermekmeghallgató szobák használatának pszichológiája.* In: *Kriminológiai Közlemények* 74. Budapest, 2015, Magyar Kriminológiai Társaság

NAGY Ferenc: *Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán.* In: *Emberök őrzője, tanulmányok Lőrincz József tiszteletére.* Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó

NAGYGYÖR Csilla: *A gyermekmeghallgató szobák alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai.*

MÁLICS VERONIKA

- In: Kriminológiai Közlemények 74. Budapest, 2015, Magyar Kriminológiai Társaság
- SÁRIK Eszter: *Az interdiszciplináris kutatás nehézségei*. In: Kriminológiai Közlemények 68. Budapest, 2010, Magyar Kriminológiai Társaság
- SIKET Zsuzsanna: *A pszichológus szakértés a büntetőeljárásban*. In: Úton a bírói meggyőződés felé. Debrecen, 2015, Printart-Press Kft
- TÓTH Éva – BELOVICS Ervin (szerk.): *A büntetőeljárás segédtudományai. Kézikönyv gyakorló jogászok számára a különleges szakértelmet igénylő szakkérdésekben való jártasság megszerzéséhez*. Budapest, 2015, Pázmány Press
- VASKUTI András: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatás: reformelképzelések*. In: Kriminológiai Közlemények 68. Budapest, 2010, Magyar Kriminológiai Társaság
- VIRÁG György: *A szexuális bűncselekmények gyermek áldozatainak speciális megítélése*. In: Kriminológiai Közlemények 67. Budapest, 2010, Magyar Kriminológiai

Folyóiratok

- BÖGI Sándor – JUHÁSZ Imre – LUKONICS Eszter: *Gyermekjogok, a rendőri intézkedések tükrében*. In: Rendészeti és emberi jogok, 2012. 2. évf. 3. szám
- MAKAI Lajos: *A gyermekkorú tanú kihallgatása a büntetőeljárásban*. In: Bírák Lapja, 2008. 18. évf. 1. szám
- NAGY Marianna: *Quo vadis Domine? Elmélkedések a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán*, Jogtudományi Közlöny 2012/5. 217-226.
- TAKÁCS Dóra: *Mit véd a tanúvédelem?* In: Börtönügyi Szemle, 2011/4.

További források

- 3142/2013. (VII. 16.) AB határozat
- Az új büntetőeljárásról szóló törvény októberi előterjesztése*
68. számú büntető kollégiumi vélemény a 14. életévét be nem töltött személy tanúkénti kihallgatásának törvényi lehetőségéről
- A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevele a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terbeltek büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről
- A legfőbb ügyész 21/2013. (X. 31.) LÜ utasítása a gyermek- és fiatalok által elkövetett bűncselekményekkel összefüggő ügyész szakfeladatok ellátásáról
- 20/2010. (OT 10.) ORFK utasítás a Rendőrség bűnmegelőzési tevékenységéről
- 1/2013. (I. 8.) ORFK utasítás a gyermekmeghallgató szoba használatbavételéről, használatának rendjéről

Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2014

Internetes hivatkozások

Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Koncepciója. In: http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/gyermek_igsz/letoltheto_dok/a_gyermekkozponttu_birosagrol.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

GYURKÓ Szilvia: *Nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárások a 18 éven aluli gyermekek büntető igazságszolgáltatási rendszeréről.* In:

http://unicef.mito.hu/c/document_library/get_file?p_l_id=13301&noSuchEntryRedirect=viewFullContentURLString&fileEntryId=95786 Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

Képviselői Információs Szolgálat Infójegyzete. In:

http://www.parlament.hu/documents/10181/73472/Infojegyzet_2014_4_gyermekbarat_igazsagszolgalatas.pdf/5e9b28d2-df43-492e-bd53-fd8536c4862c Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

Országos Bírósági Hivatal Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Munkacsoportjának tevékenysége – kérdések és új irányok. In:

http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/gyermek_igsz/letoltheto_dok/mcs_tevékenység_2.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2324/2012. számú ügyben. In: <http://www.ajbh.hu/documents/10180/1117870/Jelent%C3%A9s+a+rend%C5%91rs%C3%A9g+egyik+elj%C3%A1r%C3%A1s%C3%A1nak+vizsg%C3%A1lat%C3%A1r%C3%B3+5+9+8+1+2+0+1+3+ab+7+1+c+f-7+3+7+e-4+8+4+2-9+2+7+f-11e87698dea8;jsessionid=8BF30C502F7C31CC237620DA4663250E?version=1.1> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 19.

PATENT Egyesület: *Bíróságok monitorozása a párkapcsolati erőszakkal érintett esetek kezelésében.* In: http://www.patent.org.hu/dokumentumok/kozpolitika_kutatas/zarotanutmany_magy_webre.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 05. 05.

CRC/C/HUN/CO/3-5 Committee on the Rights of the Child: Concluding observations on the combined third, fourth and fifth periodic reports of Hungary, 2014 In:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhsnHFwMhaZ6UbkZijXRImgyBUerx14%2FpljDwTZuM1h%2BdsZQ8cUZpbv04sds%2BJj6dXLS%2B0j2Oa%2BqeLHjiq0RMqhWno0UuJ2FfrAAIngtqz7YrQ> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 24.

Az EU gyermekjogi ütemterve: COM(2011) 60 végleges a Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának In: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:52011DC0060> Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 22.

Bűncselekmények áldozatai az Európai Unióban: az áldozatoknak nyújtott támogatás mértéke és jellege, Összefoglalás. In: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-victims-crime-eu-support_summary_hu.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 22.

<http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/obh-munkacsoport> Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

<http://birosag.hu/tudjon-meg-tobbet/gyermekkozpontu-gazsagszolgalatas/munkacsoport-tevekenysege> Utolsó letöltés ideje: 2016. 02. 22.

http://www.bironokegyesulete.hu/tanulmanyok/B__Dredan_Dxx_Gyermek%E1ldozatok_kihallgat%E1sa.doc. Utolsó letöltés ideje: 2016. 10. 19.

http://www.okri.hu/images/stories/OKRISzemle2009/OKRISzemle_2011/013_vas-kuti.pdf Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 06.

<http://www.mabie.hu/node/2152> Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 06.

http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_demografia Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 06.

Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről. In: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok6797.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 25.

Bűnözés és igazságszolgáltatás, 2016. In: <http://ugyeszseg.hu/repository/mkudok4524.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 25.

PÉTER-SZABÓ Tamás: *A szabálysértési bíróság elé állítás szabályai és gyakorlati kérdései fiatalok ügyében*. In: [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/peter-szabo_tamas__szabaly-sertesi_birosag_ele_allitas_fiatalkoruak\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/peter-szabo_tamas__szabaly-sertesi_birosag_ele_allitas_fiatalkoruak[jogi_forum].pdf) Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

Lévay Miklóssal készült interjú a Fundamentumban:

<http://www.fundamentum.hu/sites/default/files/fundamentum-16-1-04.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30

FAIX Nikolett: *A szabálysértési elzárás problematikája fiatalok vonatkozásában*. In: [http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/faix_nikoletta__szabalysertesi_elzaras_fiatalkoruak\[jogi_forum\].pdf](http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/faix_nikoletta__szabalysertesi_elzaras_fiatalkoruak[jogi_forum].pdf) Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 26.

Improving Children's Interviewing Methods? The Effects of Drawing and Practice on Children's Memories for an Event. Journal of Police and Criminal Psychology. December 2016, Volume 31, Issue 4, pp 279–287 In: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11896-016-9190-0> Utolsó letöltés ideje: 2016. 12. 07.

<http://wmn.hu/ugy/25247-ez-a-gyerek-tonkrement-amikor-a-szakember-is-ketsegbe-esik> Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

A GYERMEKBARÁT BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS ÉRVÉNYESÜLÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A GYERMEK BÜNTETŐELJÁRÁSBAN BETÖLTÖTT POZÍCIÓJÁRA

http://helsinkifigyelo.blog.hu/2016/03/02/igy_hallgatjak_ki_a_szexualis_buncselekmeny_8_eves_aldozatot Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

http://hvg.hu/itthon/20160415_megeroszakolt_kislany_kihallgatas_kiskoruak_vedelme Utolsó letöltés ideje: 2016. 11. 30.

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

BIBÓ ISTVÁN SZAKKOLLÉGIUM

BIBÓ ISTVÁN
SZAKKOLLÉGIUM

Az ELTE Bibó István Szakkollégium célja, hogy a tömegessé vált felsőoktatásban az egyetemi követelményekhez és képzéshez képest többletlehetőségeket és -tudást nyújtson hallgatóinak, és a szakma és a munkaerőpiac elvárásainak megfelelni képes, a társadalom iránt felelős ifjú jogászokat és politológusokat képezzen.

Amennyiben egyetért céljainkkal, kérjük, hogy személyi
jövedelemadójának 1%-ával támogassa munkánkat!

Székhely: 1118 Budapest, Ménesi út 12.

Adószám: 18256866-1-43

Bankszámlaszám: OTP Bank Nyrt. 11711041-20864020

